

Ш К І Л Ь Н А Б І Б Л І О Т Е К А

С В І Т О В А Л І Т Е Р А Т У Р А

ГОМЕР

ІЛІАДА

CF FOLIO

ШКІЛЬНА БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНСЬКОЇ ТА СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОМЕР

ІЛІАДА

*Переклад із старогрецької
Бориса Тена*

Харків
«Фоліо»
2013

Серія «Шкільна бібліотека української та світової літератури»
заснована у 2010 році

Друкується за виданням:
Гомер. Іліада. — К.: Дніпро, 1978

Переклад із старогрецької
Бориса Тена

Вступна стаття і примітки
Андрія Білецького

Ілюстрації *О. С. Юхтмана*

Художник-оформлювач
Г. В. Кісель

Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах
(лист МОНУ № 1.4/18-Г-776 від 22.11.10)

План проспекту серії затверджено
Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

Громадська Рада серії

В.С.Бакіров, Ю. П. Богуцький, О.Ю.Вілкул, В.М.Голенко, М.М.Добкін,
І.Ф.Драч, О. А. Кононенко, В.Г.Кремінь, О. В. Курдинович,
А. В. Могильов, Л. М. Новохатько, О.С.Онищенко, М.В.Попович,
Д.В.Табачник (голова), О.А.Удод, Я.С.Яцків

- © Грекова М. А. (правонаступниця),
вступна стаття і примітки, 2006
- © Юхтман О. С., ілюстрації, 2006
- © Кісель Г. В., художнє оформлення,
2013
- © Видавництво «Фоліо», марка серії,
2010

БУЛО КОЛИСЬ ПІД ІЛІОНОМ...

«Іліада» — один із найдавніших, найвидатніших і найвеличніших творів світової літератури. Значення «Іліади» можна вимірювати не лише її впливом на світову літературу, а й кількістю мов, на які її було перекладено, числом цих перекладів, їхніх видань і перевидань.

За відтворення рідною мовою «Іліади» не раз брались і українські поети-перекладачі. І от перед нами ще один повний поетичний переклад цього епосу, що його слухають і читають люди в усьому світі вже не менше, як 2700 років. Чи лише тому, що цей віршований епічний твір такий давній, його читають і слухають — зрідка в оригіналі, а найчастіше — в перекладі різними мовами світу? Очевидно, є в ньому щось таке, що привертає до себе увагу звичайних слухачів та читачів і вчених-дослідників.

* * *

З «Іліади» й «Одіссеї» починається давньогрецька література. Греки ставили їх вище за все, що було створено ними в художній літературі. Автор трагедій Есхіл сказав про свої твори, що вони є лише «крихтами з розкішного бенкетного столу Гомера». Ці епічні поеми стали для греків скарбницею поезії, джерелами давньої історії і взагалі найвищої мудрості. На легендарного автора цих поем — Гомера — ми знаходимо посилення в різних літературознавчих, історичних, політичних, філософських трактатах як на найвищий авторитет. «Іліада» й «Одіссея» стали такими невід'ємними складниками античної культури, що з них починалася і ними закінчувалася всяка освіта. Слід сказати, що гаданому авторові цих епічних творів було побудовано храм Гомерейон у столиці Єгипту Александрії за правління Птолемея IV Філопатора, де Гомерові віддавали шану, як богам, перед його статуєю, яку оточували символічні зображення міст чи країв, що сперечались між собою за право бути місцем його народження. Про поширеність рукописів «Іліади» й «Одіссеї» в античному світі можна скласти уявлення хоча б із того, що більше половини знайдених у Єгипті на початку ХХ ст. літературних папірусів складають уривки обох епічних поем.

Мова, стиль, образи, ідеї цих творів пронизують всю античну літературу. Великий грецький філософ Платон сказав про Гомера: «Цьому поетові Еллада завдячує своїм духовним розвитком». Крім їх суто поетичних достоїнств, «Іліада» й «Одіссея» цінні для нас ще й тим, що, незважаючи на властиві кожному епосові перебільшення і прикрашування зображуваного, вони розкривають перед нами картину суспільного життя грецьких племен давньоахейської епохи, героїчного віку XIII—XII ст. до н. е. і VIII ст. до н. е., на яке припадає перше оформлення «Іліади».

Отже, ім'я Гомер ми вживаємо для означення невідомих нам малоазійських іонійських поетів VIII ст. до н. е. Остаточно «Іліада» була завершена і зафіксована на письмі, згідно з античною традицією, — десь наприкінці VI ст. до н. е. Немає сумніву в тому, що навіть і після цієї фіксації тексти обох епічних поем зазнали певних змін — скорочень і додатків (так званих інтерполяцій).

«Іліада» склалася як твір усної народної поезії, що увібрав у себе поетичні багатства так званої мікенської, чи давньоахейської, епохи. Коли цей епос виконувався мандрівними поетами (по-грецькому аойдой) і виконавцями творів (рапсодой), ще не існувало авторського права і поняття про плагіат, яких заголом не знає народна творчість. Складове письмо (так зване лінійне письмо) мікенської епохи остаточно вийшло з ужитку, до того ж його й не застосовували для запису художніх творів. Нову ж систему письма — грецький алфавіт — почали вживати, і то в дуже обмежених масштабах, лише з середини VIII ст. до н. е. Спочатку його використовували тільки для дуже коротких записів, тож твори певних авторів так званої архаїчної епохи (700—500 рр. до н. е.) спершу існували в усному виконанні, і лише в другу половину цієї епохи їх почали записувати.

У зв'язку з письмовою фіксацією художніх творів не байдужою стала ідея авторства, ідея літературної власності, чужа для общинно-родового ладу і початкових форм класового суспільства, для періоду його становлення. Отже, недоречно було б запитувати, хто був першим автором «Іліади»; лише можна констатувати, що підчас письмового запису цього твору в античному світі міцно усталилось, що автором «Іліади» та інших епічних творів (з яких ще збереглася «Одіссея») був саме Гомер. Ця особа така ж легендарна, як Езоп — гаданий автор давньогрецьких байок. Робити якісь висновки про особи авторів або про особу останнього автора «Іліади» з відомого нам тексту можна тільки в таких напрямках: вони добре обізнані з географією північно-західного узбережжя Малої Азії, їм відомі поетичні традиції мікенської епохи, вони жили наприкінці так званої «геометричної епохи» (інша назва — «темні віки», — початок заліз-

ного віку — 1100—700 рр. до н. е.). На основі реалій (матеріальної культури) й посилянь на деякі історичні факти можна гадати, що між остаточною формою «Іліади» (тобто яку ми взагалі знаємо) і «Одіссеї» минуло не менше, як сто років. Це, звичайно, перекреслює можливість категорично твердити, що обидва ці епічні твори належали одному авторові. Отже, якщо ми тепер і вживаємо ім'я Гомер і назву Гомерів епос, то тільки суто умовно.

«Іліада» і «Одіссея» дають нам можливість встановити характерні ознаки народного епосу: якнайширший показ описуваної дійсності, зображення видатних подій у житті народу, повільність розвитку дій, об'єктивність розповіді, безсторонність оповідача, щедра вживання різних поетичних зворотів, зокрема порівнянь, метафор і взагалі так званих тропів, наявність часто повторюваних словосполучень — іноді цілих рядків, іноді сполучень означуваних слів із означеннями, сталі епітети при іменниках (так званий формулярний стиль).

Незважаючи на численні відхилення — вклинення епізодів, не пов'язаних із основною лінією сюжету, композиція як «Іліади», так і «Одіссеї», без сумніву, старанно продумана. В «Іліаді» дія починається із сварки проводиря фессалійських ахейців сина Пеллея та морської богині Фетіди Ахіллеса (Ахілла) і головного вельетеля всього ахейського війська, правителя Мікен, сина Атрея Агамемнона. Скривджений Агамемномом Ахіллес, розгнівавшись, залишає із своїми воїнами поле бою, і в його відсутність, незважаючи на героїзм інших ахейських проводирів, починаються нещастя ахейців. Гнів Ахіллеса — основна тема «Іліади». Всі інші епізоди так чи інакше пов'язані з цією темою. Своєї кульмінації основна тема досягає в XXII пісні (піснею названо кожен із двадцяти чотирьох розділів в обох гомерівських поемах), коли Ахіллес після смерті Патрокла, вбитого Гектором, мириться з Агамемномом і, жадаючи помститися, вбиває Гектора та багатьох троянських воїнів. Проте, хоч основну тему нібито й вичерпано, «Іліада» на цьому не закінчується. Ще дві пісні (XXIII і XXIV) присвячено похорону Патрокла й викупу в Ахіллеса тіла Гектора та похорону троянського героя. Ці пісні створено для того, щоб показати ахейських і троянських героїв не лише як нещадних вояків — винищувачів ворогів, але і як людей, що їм зовсім не чужі такі людські емоції, як жаль і співчуття. Завершальні епізоди виявляють справжню гуманність автора епосу. Ще від античних часів дослідники «Іліади» звертали увагу на її драматизм, у якому сполучаються трагічні й комічні моменти. Цей драматизм полягає в переважанні діалогів дійових осіб — прямої мови — над оповідними частинами — авторською мовою. Постійна напруженість дії, незважаючи на численні відхи-

лення від основної сюжетної лінії і уповільнення викладу, збільшується тим, що обидві сторони — і ахейська, і троянська — заздалегідь знають свою долю: місто Приама має бути зруйноване, але ціною багатьох людських жертв з обох ворогуючих сторін.

Фатум — присуд долі — тяжить над обома світами — світом богів і світом людей. Світ богів — це ідеалізоване відображення світу людей, його панівної верхівки. Навіть володар Олімпу — цар богів Зевс — змушений коритися долі. Хоч він і прихильно ставиться до троянців, зокрема до Гектора, не може, проте, запобігти їхній загибелі. Але і боги, і люди вільні в своїх учинках, які можуть лише або прискорити, або уповільнити те, що неминуче має статися.

Всі події обох світів описано як дуже правдоподібні, з усіма життєвими подробицями, і це дає дослідникам право на визначення стилю давньогрецького епосу як епічного реалізму.

Типовою особливістю цього епічного реалізму є так звана хронологічна несумісність, тобто неможливість в епосі показати дії, що відбуваються одночасно: вони показуються послідовно одна за одною. У третій пісні «Іліади» Менелай перемагає Паріса у двобої, але богиня Афродіта рятує свого улюбленця й непомітно для переможця переносить його до Приамового палацу, де на нього чекає Єлена. В цей час Менелай даремно шукає Паріса на полі бою. Ці події зображено так: спершу двобій, потім зустріч врятованого Паріса з Єленою, а потім дія знову переноситься на поле бою, де Агамемнон оголошує Менелая переможцем.

Ця хронологічна несумісність іноді спричиняється до явних суперечностей. Так, герой Пілемен, убитий у п'ятій пісні, в тринадцятій виявляється живим, Гектор двічі вбиває Схедія, а Хромія було вбито аж три рази. Характерні для цього епосу описи природи, увага до тваринного й рослинного світів, численні порівняння світу людей із природним оточенням. Аграрна основа первісного господарства також дає привід для порівняння воєнних дій із сільськогосподарськими роботами. Оскільки «Іліада» є типовим зразком героїко-патетичної поеми, яка має оспівувати подвиги проводирів ахейців і троянців, то тут герої найчастіше порівнюються з левами, що нападають на корів чи на отару овець.

Фольклор кожного народу як початок словесності — дописемної літератури — має в собі елементи епосу, лірики і драми.

У розвитку давньогрецької літератури епос і лірика передували оформленню драми — трагедії і комедії, проте давній епос — ми маємо на увазі «Іліаду» — вже мав у собі драматичні елементи. Напруженість дії простежується від початку й до кінця — до за-

сання гніву Ахіллеса після вбивства Гектора і страшної різанини троянців, що їхні трупи заповнюють річище Ксанфу — «жовтої річки» Троади. Похорон Гектора віщує собою майбутнє падіння Пріамової твердині.

Майстерність автора полягає насамперед у тому, щоб змусити слухача або читача повірити в реальність подій, про які йдеться в творі. А чи може сучасний наш читач «Іліади» вірити в реальність існування олімпійських богів? Вони, по суті, мало чим відрізняються від інших дійових осіб епосу: ніщо людське їм не чуже. Ті ж самі пристрасті, егоїзм, свавілля, нестриманість, нетерпіння, кохання і зненависть, пиха і впертість керують їхніми вчинками. Лише одна фантастична риса відрізняє богів від людей: люди — смертні, боги — безсмертні, хоч міфи й розповідають про народження богів і навіть... про їхню смерть! У деяких місцевостях колись показували могили того чи іншого бога, а щоб узгодити цю обставину з безсмертям, залишили для богів можливість воскресіння після тимчасової смерті. Навіть і для народжених смертними, за віруванням давніх греків, була можливість (звичайно, за певні заслуги) стати безсмертними — обожнитися, почати посмертне життя. Ахіллес — напівбог, бо його мати богиня Фетіда — безсмертна, — мусив загинути від стріли під мурами Іліона (Ахіллесова п'ята), але після смерті він стає божеством, як і чимало інших героїв. Ставши божеством, Ахіллес переселився ближче до нас, на острів Левку (Білий, Зміїний, Фідонісі), що лежав у гирлі ріки Істру (тепер — Дунай), де він і далі щасливо собі жив і де йому було побудовано храм (до наших днів не зберігся).

Інша риса, якою давні боги відрізнялись від простих смертних, не така вже й разюча, як безсмертя. Вони здатні були за власним бажанням і в разі потреби «матеріалізуватися» й «дематеріалізуватися», раптом з'являтися і зникати, прибирати різної подоби, трансформуватись. Але все це тільки для смертних, — так здавалося смертним. А втім, не слід забувати, що тут ми нашттовхуємося на пережитки первісного способу мислення.

* * *

Причина Троянської війни не в ворожнечі людей: війна почалася з волі богів, — так трактувалося це питання в «Іліаді». Звертаючись до Єлени, Пріам каже:

«Передо мною не винна ти, винні лиш вічні богове, —
То лиш вони повели на війну многослізну ахеїв».

(III, 164—165)

Під цим кутом зору Троянська війна, оспівана в «Іліаді», здається просто ляльковим театром, в якому ахейці і троянці з їхніми уславленими героями — Ахіллесом, Агамемноном, Менелаєм, Діомедом, Еантом Теламонідом, Одиссеєм, Гектором, Енеєм, Парисом-Александром та іншими, — лише ляльки-маріонетки в руках богів, що керують спектаклем. Олімпійські боги не залишаються байдужими до спектаклю воїнів-маріонеток. Вони не лише втручаються в хід подій, але й сперечаються між собою, і хоч і не наражаються на небезпеку бути вбитими, але зазнають ран від рук смертних.

Варте уваги те, що грізний бог війни грецький Арес (або Арей), на відміну від римського Марса, не тішився симпатіями ні людей, ні богів. Звертаючись до Ареса, Афіна і Аполлон називають його:

«Кров'ю умиваний людодубивче Арею! Арею,
Мурів руїннику лютий».

(V, 31)

У зв'язку з цим напрошується запитання: якщо такий антипатичний бог допомагає троянцям, то чи співчуває їм сам автор епосу? Епітети, що прикладаються в «Іліаді» до троянців, принаймні кілька з них, характеризують їх з негативного боку: гордовиті, пишні, зарозумілі, гоноровиті. Такими ж епітетами охарактеризовано нахабних сватачів Пенелопи в «Одіссеї». Але поряд із цим троянців названо сміливими, хоробрими, відважними, що вони, зокрема, видатні знавці й дресирувальники коней. (Що в Іліоні розвинуте було конярство, підтверджують археологічні розкопки). Крім того, троянці мали великі отари овець і обробляли вовну. З моря добували багато їстівних молюсків, якими постійно харчувались.

Якщо творець «Іліади» в конфлікті ахейців і троянців схилився на бік перших, то й серед ахейців у нього були такі герої, до яких він ставився досить критично.

Взагалі «Іліада» характеризується тим, що ми назвали б епічним об'єктивізмом. Навіть ідеальному героєві Ахіллесу властиві негативні риси (взяти хоча б його згубний гнів), а його суперник Гектор зображений як благородний воїн, оборонець рідного міста.

* * *

Коли згадується Троянська війна, про яку йдеться в «Іліаді» і, як прийнято вважати, і в інших епічних поемах («Кіпрії», «Ефіопіда», «Мала Іліада», «Загибель Іліона»), що не збереглись до нашого часу, то часто кажуть, ніби це була війна греків (еллінів) проти троянців. Це неправильно: в «Іліаді» елліни (греки) — це лише

жителі Фтіотіди у Фессалії, Північній Греції, а їхня країна — Еллада (за назвою давнього міста) — це держава Пелея і Ахіллеса. Отже, у Троянській війні, з одного боку, виступали ахейці (ахеї, ахеяни), або панахеї, аргеї (аргосці), данаї (данаїці), а з іншого — троянці, або дардани, дарданії, дарданіони та їхні численні спільники — пеласги, фракійці, кікони, пеони, пафлагони, галізони, місійці, фрігійці, меони (лідійці), карійці, лікійці — тобто племена, що на час творення «Іліади» жили на північ від континентальної Греції та на північному заході й заході Малої Азії. В «Іліаді» ахейці і троянці розмовляють однією мовою (староахейським діалектом грецької мови) і шанують тих самих богів (тут явний анахронізм, бо в мікенську епоху шанували ще не всіх олімпійських богів).

* * *

«Війна — батько всього, владар усього», — сказав колись глибокодумний Геракліт, начебто натякаючи на те, що перший відомий нам твір давньогрецької літератури був присвячений війсьній темі — збройному конфлікту ахейської і троянської коаліцій. Цей конфлікт міг статися колись у XIII ст. або XII (за Фуکیدом — у 1194—1184 рр.) ст. до н. е. Але чому ми кажемо міг статися, а не стався? Бо про це ми дізнаємося саме з «Іліади», що її було складено у відомій нам формі через чотири, а то й п'ять сторіч пізніше від подій, про які в ній розповідається. Щоправда, є ще одне джерело, котре натякає на можливість таких подій, — це руїни міста на північно-східному березі Егейського моря (тепер у Туреччині).

На цьому березі Генріх Шліманн у 70-і роки XIX ст. розкопав руїни стародавніх міст і, хоч він помилився, вважаючи, що друге городище (Троя II), на Гисарликському горбі, було руїнами Гомерового Іліона, але внаслідок його аматорських розкопок було доведено історичне існування Трої — Іліона. Тепер відомо, що на місці відкритих Шліманном руїн від епохи бронзи до елліністично-римського часу існувало 49 поселень (їхні залишки — городища — позначаються в науковій літературі римськими цифрами й латинськими літерами).

Шоста Троя (Т. VI), що існувала від 1800 до 1300 рр. до н. е., була зруйнована землетрусом — явище досить характерне для Анатолії, або Малої Азії. Нарешті, сьома Троя А (Т. VII A), сучасна пізній мікенській епосі (1300—1100 рр. до н. е.), загинула, за свідченням археології, внаслідок нападу якихось ворогів (чи не тих же ахеян, про яких ідеться в «Іліаді»?). Після відносно короткого існування сьома Троя Б (1260—1100 рр. до н. е.) виявляє сліди фрігійської навали, а фрігіяни (або фрігі) вдерлись до Троади з Бал-

канського півострова й захопили територію колишньої Несітської, чи Хеттїтської, держави.

Уявлення про історичну основу «Іліади» істотно змінилися наприкінці минулого сторіччя і в першу половину ХХ ст. Ці зміни пов'язуються з іменами таких учених, як Генріх Шліманн (1822—1890) — перші розкопки на місці давнього Іліона; Артур Еванс (1851—1941) — розкопки в Кносі на Криті; Карл Блеген (1887—1971) — розкопки в Пілосі та в Трої; Мілман Перрі (1902—1935) — дослідження епічних «формул» і встановлення усного створення і усної передачі великого епосу; Майкл Вентріс (1923—1956) — дешифрування кріто-мікенського лінійного письма Б і визначення мови його текстів як староахейського діалекту грецької мови. Висновки з праць цих учених: Троя — Іліон — справді існувала; колись усередині ХІІ ст. Троя VII А (1300—1260 рр. до н. е.) була зруйнована завойовниками; «Іліада», записана в VI ст. до н. е., раніше існувала як усний твір, що продовжував епічні традиції мікенської епохи (1600—1100 рр. до н. е.); імена людей і божеств, що закріплені в «Іліаді», зустрічаються на глиняних табличках із Кноса, Мікен, Пілоса, і це свідчить про загальнокультурну традицію, що зв'язувала епоху бронзи — мікенську епоху — з епохою заліза, тобто з епохою «темного віку» — занепаду культури і забуття письма, епохою так званого геометричного стилю в образотворчому мистецтві, і навіть далі — з архаїчною епохою Греції (650—550 рр. до н. е.). Звичайно, і після цих досліджень ще багато питань чекає висвітлення, і вчені — історики, археологи, філологи, літературознавці й мовознавці — і далі вивчають давньогрецький епос незалежно від того, чи був у нього один автор, чи багато авторів і чи одного автора справді звали Гомером.

* * *

Філологічне вивчення гомерівського епосу почалося ще в античну епоху, відразу ж після письмової фіксації текстів.

У діалозі «Гіппарх» Платона Сократ розповідає, нібито Гіппарх, син афінського тирана Пейсістрата, перший привіз Гомерові твори в Аттику й наказав рапсодам на святі Панафінеїв декламувати їх по черзі, «як вони це і роблять тепер».

М. Туллій Ціцерон пише, що «Пейсістрат — перший Гомерові книги, перед тим переплутані, кажуть, так розташував, як ми їх тепер і маємо» («Про ораторів», 3, 137). Уважний читач гомерівських творів не може не звернути увагу на різницю в обсязі обох поем: в «Іліаді» — 15693 вірші, в «Одіссеї» — 12110), а проте обидві поділено на 24 пісні (рапсодії). Річ у тім, що цей поділ на пісні

було здійснено грецькими філологами в Александрії (в Єгипті) в III—II ст. до н. е. на основі грецького алфавіту, що складається з 24 літер. Отже, цей поділ досить умовний і не послідовно відбиває композиційні особливості поем. Кожна пісня замість заголовка одержала коротку анотацію, в якій ішлося про її основні моменти.

* * *

Всупереч античній традиції сучасне гомерознавство, одна із галузей класичної філології, не визнає історичного існування одного автора «Іліади» й «Одіссеї». Учений-скандинавіст М. І. Стеблін-Каменський у своїй книжці «Міф» (Л.: Наука, 1976, с. 64) застосував дуже влучний на нашу думку термін «епічне авторство» для розв'язання гомерівського питання.

Попри усі вигадки, що нашарувалися на оповідь про історичні події (як облога Трої ахейцями, мандри Одиссея), епічний твір сприймається слухачами або читачами давніх часів як правдива розповідь, як відтворення історичної дійсності. М. І. Стеблін-Каменський у цитованому творі називає таке епічне відображення історичної дійсності синкретичною правдою, тобто поєднанням елементів дійсності з авторською фантазією. Автор епосу усвідомлює себе не як творця, а як реєстратора фактів, що в них усе є точним відбиттям дійсності. Його власне ім'я при цьому не має значення.

* * *

Стилістичні особливості гомерівського епосу пояснюються його усною передачею за участю багатьох поколінь виконавців. Цей факт уперше було науково доведено американським філологом Мілманом Перрі в низці статей, опублікованих наприкінці двадцятих і на початку тридцятих років XX ст., зібраних в одній книжці під назвою «Як склались гомерівські поеми» (1971). Він довів, що «Іліада» й «Одіссея» склались на основі традиційного запасу готових виразів-словосполучень, які охоплювали найпоширеніші ідеї та ситуації. Коли в тексті Гомерових поем зустрічаються так звані «формули», тобто постійні сполучення епітетів з іменами, як, наприклад, «прудконогий» Ахіллес або «многостраждальний», «у нещастях незламний», «терпливий» Одиссей, вони, при віршувальній заощадливості, несуть в собі надзвичайні можливості. Це здійснили впродовж багатьох сторіч покоління поетів, що усно виконували свої твори. Якщо Гомер і існував, то не він сам визначив основні риси героїчного періоду, який у Греції припадав на так звану ахейську, чи мікенську, епоху. Цей період характеризується наяв-

ністю антагоністичного суспільства з панівною аристократичною верхівкою, що має загарбницькі апетити і схильна до воєнних авантур. Ці аристократи виводять свої роди від богів і замовляють співцям-аойдам складати епічні пісні про свої подвиги, їхня матеріальна культура не стоїть на високому рівні, і їхні естетичні вимоги досить обмежені. Вони пишаються своїми, на наш сучасний погляд не дуже бездоганними, вчинками і, не дбаючи про добробут залежного від них простого люду (насамперед селян), почувують себе досить безпечно за мурами замків-фортець. Отже, співці-аойди повинні були увічнювати пам'ять про подвиги своїх покровителів-героїв, складали про них пісні; ці пісні потім переходили з покоління до покоління в усній формі. Такі пісні створювалися в час, коли жили самі герої і жива була пам'ять про їхні героїчні вчинки. Поступово тексти вдосконалювалися, прикрашались фантазією поетів-співців, зводились до купи, з них і створювалися епічні цикли в міру того, як героїчні часи відходили в минуле.

* * *

Сюжети Гомерових епічних творів пов'язуються з героїчним віком давньої Греції, який, за Гесіодом, іде за бронзовим віком і передує залізному вікові. Герої того часу брали участь у битвах під Фівами («Семеро проти Фів» Есхіла, Фіванський епічний цикл) і під Троєю — Іліоном (Троянський цикл). Ці події могли відбутись наприкінці мікенської епохи. Остаточно руйнація ахейських Фів, за даними сучасної археології, відбулась незадовго перед спаленням Трої, тобто в другій половині XIII ст. до н. е. Саме тоді ахейські держави досягли вершини своєї могутності і незабаром почали занепадати. Найвидатніші події того часу і стали приводом для створення епосу, що передавався з уст в уста.

Англійський філолог сер Моріс Баура («Героїчна поезія», Лондон, 1952) зробив цікаві спостереження над тим, як саме різні народи світу приходять до того, щоб розглядати своє героїчне минуле. Згідно з його висновками, це буває тоді, коли внаслідок різних історичних обставин вони зазнають нападів з боку іноземців, бувають завойовані, підкорені, поневолені, тож і знаходять собі розраду і втіху в спогадах про славне минуле, ідеалізують його, прикрашають своєю фантазією. Такий, наприклад, епос (у формі епічних пісень про юнаків-героїв) складався в сербів після поразки на Косовому полі 1389 р. й турецького завоювання Сербії.

Іншим приводом до ідеалізації минулого, до створення образів героїв буває вимушене переселення племен і народів із первісної батьківщини на чужину, до заморських країв. Епічні твори такого

роду можна знайти у скандинавів, що з Норвегії переселялись до Ісландії, Гренландії і навіть Північної Америки (Вінланд), або в маорійців, що після тривалих мандрів океаном прибули до Нової Зеландії (Аотеароа). Нарешті, третім приводом до створення героїчного епосу може бути політичний занепад, розпад колись могутньої держави, її розподіл на малі держави (феодална роздрібність). Ілюстрацією до цього випадку може бути героїзація часів Карла Великого (742—814) після розпаду його держави на каролінгські королівства в Італії, Німеччині та Франції. Нагадаємо тут «Пісню про Роланда», яка певною мірою схожа на наше «Слово о полку Ігоревім».

Варто зазначити, що на відміну від двірських чи придворних складачів і виконавців епічних творів — грецьких аойдів і рапсодів, кельтських бардів, скандинавських скальдів, пізніших західноєвропейських трубадурів, труверів, менестрелів, — українські кобзарі та російські сказителі билин, акини (киргизів і казахів), ашуги чи ашики (колишні гусани і озани вірменів та азербайджанців) були справді народними поетами. Звичайно, тут має значення і епоха з її соціально-економічною обумовленістю.

* * *

Як же це сталося, що «Іліада» продовжує епічні твори мікенської, або ахейської, епохи, коли між нею і цією епохою лежить кілька сторіч «темряви», «темний вік»?

Американський археолог Піс Карпентер у своїй книжці «Розрив у розвитку грецької культури» (1966) намагався довести, що до цього занепаду спричинялась не навала дорійців (про яких лише один раз згадується в «Одіссей», і ця єдина згадка вважається пізнішою вставкою-інтерполяцією), а стихійні лиха, найбільшим з яких була страшенна посуха. Усне виконання епічних творів пережило загибель ахейського світу, спогади про героїчні подвиги давніх владарів і далі переходили від покоління до покоління аойдів та рапсодів.

Готові формули й імена героїв з їхніми генеалогіями лягли в основу поетизованих літописів історичних подій. Уміло оперуючи ними, маючи в пам'яті готовий віршований матеріал, виконавці, такі, як Фемій і Демодок в «Одіссей», оспівували славне минуле — далеке і близьке — з його героями та їхніми бойовими подвигами.

Ці готові формули, пристосовані до шестимірного віршового розміру, та власні імена і назви повторювалися в різних комбінаціях, зберігаючи в собі спогади про давні звичаї, умови життя, матеріальну культуру. Проте поетичні оповідання поряд із цим не

могли не відбивати і сучасних виконавцям та їхнім слухачам особливостей життя, нових звичаїв, змін у побуті, перемог у війні. Традиція і нововведення сполучалися в епічних творах, складаючи строкате ціле з нашарувань сучасного на минуле. Дослідники, констатуючи в епосі пережитки пізнього бронзового віку (1400—1100 рр. до н. е.) і аналізуючи нашарування пізніших часів, не можуть знайти в ньому нічого такого, що можна було б датувати часом, пізнішим за VIII ст. до н. е. Такого висновку дійшов і відомий дослідник гомерівського епосу Р. В. Гордезіані: епос як єдине ціле був оформлений у VIII ст. до н. е., і якщо це оформлення належало комусь, кого називали Гомером, то він жив саме в цьому сторіччі.

«Іліада» й «Одіссея» описують досить докладно предмети і місця, які ніде й ніколи не існували на світі після мікенської епохи.

В «Іліаді» зберігаються згадки про факти щодо Трої та троянців, які не могли бути нікому відомими після падіння Трої, а також відомості про ахейців, що їх можна зрозуміти лише на фоні Троянської війни.

М. Нільссон у книзі «Гомер і Мікени» (1933) висловив думку, проти якої тепер, мабуть, ніхто не має заперечень, що героїчна епоха, оспівана в епосі, не могла бути ні «темними сторіччями» (XI—IX ст. до н. е.), ні часом занепаду культури після навали дорійців (IX—VIII ст. до н. е.) Це була пізньомікенська епоха (XIV—XIII ст. до н. е.), спогади про яку збереглися в малоазійських іонійців, що до них належали і аойди та рапсоди, а можливо, і той, кого традиція називає Гомером.

* * *

Коли ж оселився Гомер на Україні?

На території сучасної України Гомерову «Іліаду» переказували напам'ять уже в I ст. н. е. Про це є пряме свідчення одного з авторитетних грекомовних риторів і філософів-стоїків. Жорстокий деспот на троні великої держави античного світу римський імператор Домітіан (81—96 рр. н. е.) нещадно переслідував християн, іудеїв та філософів. Його немилість поширилась і на блискучого стиліста свого часу Діона Коккея, який за своє красномовство одержав від сучасників почесне прізвисько Хрїсостомос, що можна перекласти на нашу мову як Злотоуст. Його було вигнано з Риму на далекий північний схід імперії, і серед інших країв йому довелося побувати на північному узбережжі Чорного моря (Гостинного моря — Понта Евксїна, як його називали давні греки), і зокрема в місті Ольвії, що було на Дніпро-Бузькому лимані.

Ольвія і її жителі ольвіополіти справили на мандрівного філософа велике враження. В 100-му р. н. е., перебуваючи в своєму

рідному місті Прусі Віфінській, в Малій Азії, він виголосив там знамениту «Бористенітську промову». Бористеном¹, або Борисфеном, давні греки називали саме Дніпро-Бузький лиман — злиття двох великих рік колишньої Скіфії, а іноді також і місто на ньому, тобто вже згадану вище Ольбію-Ольвію. Хрісостомос був вражений, зокрема, тим, що ольвіюполіти, незважаючи на свій зовнішній вигляд, яким вони (як і способом життя) не відрізнялись від навколишніх скіфо-сарматських племен, високо шанували Гомера як творця «Іліади» і непомилково цитували з пам'яті його твір. У їхніх віруваннях значне місце посідав герой «Іліади» Ахіллес, син Пелея, і поетичний переказ його подвигів мав для них значення священного писання.

* * *

Великий Кобзар Тарас Шевченко, всупереч думкам деяких його сучасників, не сумнівався щодо реальності особи Гомера та його авторства епічних творів. Сліпий Гомер із своєю формінгою здавався йому схожим на українських мандрівних співців — кобзарів. Шевченко міг читати переклад «Іліади» М. І. Гнедича (1829) і «Одісею» В. А. Жуковського (1849). Згадки про Гомера і героїв його творів ми знаходимо в повістях «Художник», «Близнецы», «Капитанша». Мабуть, під впливом «Пригод Телемака» Ф. Фенелона (1699) чи «Телемахіди» В. К. Тредьяковського (1766) Шевченко намалював «Телемака на острові Каліпсо».

У повісті «Художник» він зауважує: «Теперь только я совершенно понял, как необходимо изучение антиков и вообще жизни и искусства древних греков».

* * *

Від давніх-давен тягнеться золота нитка культурної і літературної традицій, що зв'язує, за крилатим виразом «Слова о полку Ігоревім», — «оба поли сего времени». Занепали Афіни і Спарта, розпалася держава Александра Македонського, захиталася і впала світова держава Римська імперія, народи Сходу ринули на Захід, знищуючи скарби чужої для них культури. Колись язичники переслідували християн, тепер християни з не меншим запалом почали переслідувати язичників і все язичеське. За наказом візантійського імператора Юстиніана було закрито в 529 р. н. е. Афінівський університет, останній оплот язичеських наук на християнському Сході. Між античним світом і світом Відродження в Європі простяглась епоха середніх віків, епоха феодалізму.

¹ Звідси і літературне ім'я нашого перекладача — Борис Тен.

Багато творів античної культури загинуло назавжди. Твори літератури щодо збереження їх мали певну перевагу перед творами образотворчого мистецтва та архітектури: вони здебільшого існували в значній кількості примірників. Крім того, вони переказувались іншими мовами й перекладалися на інші мови, зокрема із старогрецької на латинську.

* * *

Як це не дивно, в християнській Візантії Гомер (в розумінні його епічних творів) був основою вивчення «красного письменства» і саме ім'я Омірос стало загальним і вживалося для означення грецької словесності взагалі. В житті першовчителя слов'ян Кирила-Костянтина сказано, що він «навчився оміра і геометрії» і взагалі всіх філософських наук. Середньовічні книжники використовували античну спадщину, засвоювали її «поганські елементи», часто даючи їм алегоричне чи символічне тлумачення. Візантійські коментатори Гомера переписували твори своїх античних попередників, часто перекручуючи їх. У XII ст. Гомера тлумачили полігістор («енциклопедичний учений») Іоанніс Цеціс і фессалонінський єпископ Євстафій. Дуже поширені були у Візантії парафрази Гомерових творів, тобто вільні перекази чи переспіви їх. Тексти «Іліади» та «Одіссеї» широко використовувались для гадання по них. Як моторошно було візантійському грекові, розгорнувши текст шостої пісні «Іліади», натрапити, наприклад, на рядки:

День той настане колись, і Троя священна загине,
З нею загине й Пріам, і народ списоборця Пріама.

(VI, 448—449)

І це тоді, коли існуванню Візантії загрожували грізні вороги із сходу і з заходу. А тим часом світська й духовна еліта бавилася складанням омірокентра, чи гомерових центонів, тобто складала нові епічні твори, використовуючи старі гекзаметри.

На заході ще за римських часів, навіть ще за часів Римської республіки, існували переклади (з нашого погляду досить вільні) «Одіссеї» Лівія Андроніка і «Іліади» Гнея Матія на латинську мову. Після падіння Західно-Римської імперії в спадщину середньовічній Європі залишився «Homerus Latinus» («Латинський Гомер»), що став основним джерелом для ознайомлення з Гомеровим епосом.

До поширення книгодруку рукописна спадщина цього епосу становила понад 200 манускриптів. Усі вони зберігають критичне опрацювання текстів, виконане в єгипетській Александрії грець-

кими філологами на чолі з Арістархом Самофракійським (II ст. до н. е.). Проте писані на пергамені повні гомерівські тексти датуються початком II тисячоліття н. е. Зіставлення їх із нечисленними уривками, писаними на папірусі (наприклад, уривками з «Іліади» I ст. до н. е.), доводять, що александрійський текст досить точно копіювався пізнішими переписувачами.

Найкращим рукописом «Іліади», що повністю зберігся до нашого часу, вважається рукопис бібліотеки у Венеції, датований X ст. н. е. Повні рукописи «Одіссеї» датуються XII ст. н. е. Перше друковане видання епосу про Троянську війну вийшло у Флоренції 1488 р., підготовлене грецьким філологом Дімітрієм Халкоконділом.

Дивна доля спіткала Гомера у середні віки в Західній Європі. Коли його твори порівнювали з твором його римського наслідувача П. Вергілія Марона, то охоче віддавали перевагу авторові «Енеїди». Гомер на кілька сторіч зник у тіні Вергілія. Навіть Ренесанс, доба Відродження, не міг належно оцінити Гомерових творів, і лише «сторіччя просвіти», як казали французи, знову відкрило для себе гаданого творця давньогрецького епосу.

Звичайно, для широкої публіки відкрити Гомера могли лише переклади його творів на нові європейські мови. Перший такий переклад здійснив в Англії поет Александр Поуп (1715). На значення Гомера для світової літератури вказав Роберт Вуд у своїй «Розвідці про оригінальність Гомера» (1769).

Наприкінці XVIII ст. на німецьку мову віршами переклав «Одісею» (1781, 1793) і «Іліаду» (1793) Йоганн Генріх Фосс. Невдовзі після цього з'явилося й перше наукове дослідження гомерівського епосу «Вступ до вивчення Гомера» («Prolegomena ad Homerum», 1795) Фрідріха Августа Вольфа.

Перше критичне, тобто наукове, видання оригінального тексту Гомера підготував Готтфрід Германн (1825).

* * *

У грецькій мові «Іліас» (род. відм. «Іліадос») означало «країна іліонців», тобто жителів Іліону, і Іліон — головне місто цієї країни, що називалась також Трояда (Троя).

Проте в цьому епосі йдеться не про «країну троянців» і не про війну ахейців із троянцями взагалі, а лише про «гнів Ахіллеса» і його згубні наслідки, а цей гнів, як ми сказали б, був тільки одним із епізодів останнього, десятого року Троянської війни.

Ахіллес був потрібний ахейцям для здобуття міста, в якому владарював Пріам, і повернення спартанському володареві Менелаю

його дружини Єлени, яку викрав у нього син Пріама Александр-Паріс. Як переказують давні міфи, Прометей (ім'я, добре відоме нашим читачам) попередив Зевса (адже Прометей знав і те, що невідоме було велителю олімпійських богів), щоб той не брав собі за дружину богиню Фетиду, одну з нереїд, дочку морського бога Нерейя. Від шлюбу Зевса з Фетідою міг би народитись новий бог, який позбавив би Зевса влади над смертними та безсмертними і взагалі зробив би переворот у світі.

Довідавшись про таку небезпеку, Зевс поспішив одружити Фетиду із смертним — фессалійським царем Пелеєм, бо від цього одруження мав народитися вже не безсмертний, а смертний, отже, слабший від справжніх богів. Саме на весіллі Пелея й Фетіди не запрошена на нього богиня розбрату й незгоди Еріда посварила богинь Геру, Афіну й Афродіту, кинувши на бенкетний стіл лиховісне золоте яблуко з написом: «Найвродливішій».

Тут слід зробити застереження, що про ці міфічні події, які передували початку «каральної експедиції» ахейських загонів на чолі з мікенським царем Агамемноном, старшим братом Менелая, проти троянців, що не схотіли повернути Єлену Менелаєві, докладно розповідалося у приписуваному кіпріотам Стасінові чи Гегесінові епосі під назвою «Кіпрії» (у 2-х частинах, чи книгах). Це була одна з епічних поем так званого «Троянського циклу», з якого всі поеми було складено значно пізніше за «Іліаду» — єдину, що збереглася повністю (не кажучи про «Одіссею», бо вона вже належить до циклу поем про повернення ахейських героїв на батьківщину). Про події після похорону Гектора розповідала приписувана мілетянину (жителєві міста Мілета в Малій Азії) Арктінові «Ефіопіда» (у 5-ти книгах). В ній ішлося про смерть правительки амазонок і союзниці троянців Пентесілеї, яку, не впізнавши, убив Ахіллес, що кохав її, про те, як Ферсіт (чи Терсіт) сміявся з Ахіллеса за його пристрасть до амазонки, а нестримний у своїх почуттях герой убив насмішника й подався на острів Лесбос для «очищення»; як за відсутності Ахіллеса на допомогу троянцям прибув із далекої Ефіопії син богині світанку Мемнон, як він у поєдинку вбив Ахіллесового улюбленця Антілоха, а той після повернення під Трою вбив ефіопського героя і, переслідуючи наляканих троянців, удерся до їхнього міста, де був убитий стрілою Александра-Паріса. І як «Іліада» закінчується похороном Гектора, так і «Ефіопіда» закінчувалась похороном Ахіллеса.

«Ефіопіду» продовжувала «Мала Іліада» (в 4-х книгах), приписувана Лесхові з Лесбосу. Там розповідалось про поєдинок Одіссея з Еантом, бо кожен із них прагнув захопити відбитий ними в троянців обладунок Ахіллеса, про самогубство збожеволілого Еанта і

про задуману Одиссеєм стратегему — здобути Трою з допомогою величезного дерев'яного коня (кінь — та тварина, яку приносили в жертву Посейдонові). Побіжно зауважимо, що археологи, розкопуючи Ольвію, знайшли уривок тексту з початку Лесхової «Іліади»: «Я співаю про Іліон і славну кіньми Дарданію, через яку багато страждань зазнали данайці, дружинники Арея». Чи це не є ще одним свідченням про шанування героїв Троянської війни жителями давньої Ольвії та її околиць?

Остання поема «Троянського циклу», приписувана також Арктінові, «Загибель Іліона», чи «Руйнація Іліона» (у 2-х книгах), розповідала про здійснення стратегами Одиссея і знищення твердині Пріама, про пожежу в місті і полон троянців. Нагадаймо, з усіх оборонців Іліона врятувався лише Еней із своїм батьком Анхісом, сином Асканієм та кількома супутниками. Про його втечу, пригоди на морі і на суходолі, про його прибуття до Італії йдеться в «Енеїді» П. Вергілія Марона, пародійний переказ якої полтавчанином Іваном Котляревським (1769—1838) став першим твором нової української літератури і разом із цим тією ланкою довгого ланцюга, що з'єднує її з античною літературою.

Але повернімося до згубного гніву «прудкононого Ахіллеса». Що зв'язувало сина Пелея і Фетіди (напівбога), владаря фтіотів і мірмідонів у Фессалії (тобто в північно-східній Греції) з ахейськими владарями Мікен і Лакедемона (Спарти) на Пелопоннесі, в південно-східній Греції? Колись Тіндарей, спартанський владар і номінальний батько Діоскурів — Кастора і Полідевка, Єлени і Клітемнестри (а також Тімандри і Філоної), — номінальний, бо за міфом справжнім їхнім батьком був сам Зевс, що з'явився до Леди (жінки Тіндарея) в образі лебедя, — не знав, за кого видати заміж свою дочку, прекрасну Єлену. Майже всі владарі ахейських держав сватались до неї. Віддати її комусь одному з них — це могло спричинитися до гніву інших і навіть до війни всіх інших проти Тіндарея і його можливого зятя. І Тіндарей влаштував те, що в давній Індії називалося сваямвара, тобто запросив до себе всіх претендентів і дозволив Єлені самій вибрати серед них того, хто їй буде до вподоби. А щоб уникнути небажаних наслідків, він змусив усіх претендентів дати присягу, що вони не воюватимуть проти щасливого обранця, і, навпаки, коли хтось його скривдить чи піде на нього війною, прийдуть йому на допомогу. Єлена обрала собі Менелая (мабуть, серед інших він найбільше вирізнявся своєю мужньою красою). А серед тих, що заприсягалися, був і Ахіллес — ідеал войовничого владаря мікенської епохи: найперший серед бігунів, найперший серед приборкувачів коней, найперший у володінні списом, найгарніший, найхоробріший, найшляхетніший, як

і личить героєві — синові богині, майже безсмертному. Його вчителі — проводир долопів Фенікс (Фойнікс) і наймудріший із кентаврів Хейрон навчили його, крім військової справи, також поезії, красномовства, музики і танців.

Фетіда будь-що хотіла зробити свого сина безсмертним і майже досягла цього, але на тілі героя залишилось одне вразливе місце — відома Ахіллесова п'ята. Знаючи, що її син може загинути на війні (про це існувало пророкування), Фетіда відіслала його якнайдалі від усяких подій на острів Скірос у Егейському морі, де переодягнений у дівоче вбрання герой перебував серед дочок тамтешнього владаря Лікомеда. А тим часом ахейські полководці готувались до війни, щоб відплатити за кривду, завдану спартанському правителю викраденням Єлени. Головний жрець ахейців Калхонт повідомив, що за рішенням богів Іліон можна буде здобути лише тоді, якщо Ахіллес візьме участь в облозі, хоч і його самого там буде вбито.

А де ж той фессалійський герой? Розшукати його взявся Одисей. Він із своїми супутниками переодягся мандрівним купцем і відвідував країну за країною, місто за містом. Заїхав він і на Скірос, пропонуючи різноманітні товари, серед яких були жіночі прикраси і зброя. Дочки Лікомеда стали вибирати для себе прикраси, а переодягнений в жіноче вбрання юний Ахіллес простяг руки до ясеневого списа й округлого щита. Ахейці впізнали його і забрали з собою до Авліді, до якої збиралися всі кораблі перед походом на Трою. В одному з переказів мовиться про те, що перша спроба ахейського флоту досягти Троади виявилась невдалою: замість дістатись до малоазійського узбережжя, ахейці опинилися в країні фракійського владаря Телефа, а потім страшенна буря порозкидала їхні кораблі по морю. Коли вдруге ахейські війська зібралися в Авліді, нерозважливий вчинок головного проводиря Агамемнона ледве не зірвав і другу спробу досягти Трої. Агамемнон убив на полюванні улюблену лань богині Артеміди, і розгнівана сестра Аполлона відібрала в ахейських кораблів попутний вітер. Калхонт оголосив ахейцям: богиня лише тоді дасть вітер їхнім кораблям, коли Агамемнон принесе у жертву їй свою дочку Іфігенію. На щастя, Артеміда дозволила зарізати на вівтарі оленицю, а Іфігенію перенесла до Тавриди, зробивши її там своєю жрицею.

Про долю Іфігенії та її брата Ореста розповідається в трагедії Евріпіда «Іфігенія в таврів», і ця ж сама доля є сюжетом драматичної сцени Лесі Українки «Іфігенія в Тавриді». Так, античні герої діють і в українській літературі.

Нарешті ахейські вояки опиняються під мурами Іліона. Але дістатись до міста не можуть: адже мури Іліона колись були збудо-

вані богами — Аполлоном і Посейдоном. Мури неприступні для війська, що не має ніяких облогових машин. Ахейці будують табір біля кораблів на егейському узбережжі і здобувають собі провіант і все необхідне для життя, плюндруючи довколишні містечка і селища. Тривала облога (за переказами вона тривала аж 10 років) деморалізує військо та його проводирів. Назріває небезпека розкладу війська, і зростає бажання припинити безнадійну облогу міста й податись додому. В ахейському таборі спалахує епідемія: це не інакше як вияв гніву богів. Жрець Калхант знає, в чому річ, але побоюється виявити правду перед верховним проводирем Агамемноном. І на цей раз винним був гордовитий владар Мікен. Це він забрав у жерця бога Аполлона (показово, що ахейці і троянці шанують тих самих богів) Хріса його дочку Хрісеїду, а той поскаржився, і Аполлон почав обстрілювати своїми жакливими стрілами табір ахейців.

Ахіллес пообіцяв оборонити Калханта, як тільки той скаже, хто винуватець нещастя, що спіткало ахейців, і Агамемнон змушений повернути батькові дочку, але для відшкодування забирає собі Ахіллесову полонянку Брісеїду. Оце і є привід для чвар серед владарів і причина гніву «богорівного» Ахіллеса. Нам неясно, чому Ахіллес, розгніваний не лише на Агамемнона, але й на інших ахейських проводирів, не повертається із своїм військом на батьківщину, хоч і не бере участі в битвах, марнуючи час у своєму наметі.

Без участі в битвах Ахіллеса, незважаючи на подвиги своїх проводирів, ахейці зазнають поразки, а троянці, очолювані Гектором, починають перемагати. Хід подій різко змінюється, коли близький приятель Ахіллеса Патрокл за дозволом самого Пелеїада і в його обладунку виходить на поле бою. Троянці гадають, що це з'явився фессалійський герой, і панічно тікають під захист мурів свого міста. Нарешті захоплений успіхом Патрокл зустрічається з Гектором. Їхній двобій закінчується смертю Ахіллесового улюбленця. Тут гнів Пелеїада скеровується вже не проти Агамемнона і ахейців, а проти Гектора й троянців. Сам Гектор та безліч троянців падають жертвою цього гніву: не заспокоюють гнів і знущання над тілом троянського героя і урочистий похорон Патрокла з людськими жертвами над могилою. Лише взаємопроникнення двох скорбот — за мертвим приятелем і сином — приносить заспокоєння. Великий гнів ущухає. Ахіллес мириться з Агамемноном і ахейцями. Тему гніву вичерпано, і хоч Трою не здобуто, але потрібний для її здобуття Ахіллес повертається на поле бою. З міфів та давніх епічних творів ми довідуємось, що навіть смерті Ахіллеса не досить для остаточної загибелі Іліона. Потрібні, як виявляється, ще й лук, і стріли Геракла, якими володів Філоктет на острові Лемно-

сі, а також викрадення з храму Афіни в Трої — Палладіона — статуї богині та, врешті, неймовірна історія з велетенським дерев'яним конем, яким приспано було пильність троянців. Адже це вони самі розбили вибудований богами оборонний мур, щоб втягти до міста дерев'яного коня Посейдона — підступний дар данайців.

* * *

У розмові із своєю божественною матір'ю сам Ахіллес засуджує гнів і ворожнечу поміж людей:

«Хай же загине навек між богів і людей ворожнеча
Й гнів, що й розумних не раз до лихої призводить нестями».

(XVIII, 107–108)

Згубний гнів як причина ворожнечі з усіма її наслідками, за «Іліадою», властивий як смертним, так і безсмертним. Чи не є він почуттям порушеної справедливості? А справедливість має бути основою всесвітнього ладу (лад — «космос» по-грецьки), основою рівноваги у світі, основою мирного життя. Менелай має право на гнів, бо його скривджено викраденням його дружини Єлени. Його гнів може бути скерований проти Пріамового сина Паріса. Проте чи справді винен Паріс? Адже, спокусивши Єлену на втечу, він діяв з волі самої богині Афродіти. Це вона за лиховісне яблуко обіцяла йому «найвродливішу на світі жінку», а такою тоді серед смертних була Єлена. А чи винні в кровопролитті ахейці і троянці? Власне, ні! Це боги вирішили, що вони повинні битися між собою. А хто винен у розбраті ахейських проводирів?

«Хто ж із безсмертних богів призвів їх до лютої сварки?
Син то Зевса й Лето».

(I, 8–9)

Нам, звичайно, не зрозуміти, чому Аполлон замість Агамемнона, що скривдив жерця Хріса, скеровує гнів свій на ахейців, до того ж гинуть прості воїни, а проводирі залишаються недоторканими. Річ у тім, що ці проводирі (майже всі без винятку) є нащадками богів та напівбогів. Отже, боги поводяться з ними обережно, як із своїми родичами (близькими й далекими). В уявленні давніх греків не було прірви між світом богів і світом людей — тими самими сходами вони здіймалися на Олімп і спускалися з Олімпу на землю. За увесь час існування античного світу у психіці пересічного елліна не було чіткої межі між фантазією і дійсністю. Про це не слід забувати нашим сучасним читачам «Іліади» й «Одіссеї».

Ще в другій половині минулого сторіччя О. О. Навроцький переклав як «Іліаду», так і «Одіссею», але його переклади залишилися в рукописах. До нього в тридцяті роки того ж сторіччя у Відні переклад «Іліади» зробив Ковшевич, але і цей переклад не побачив світу.

Дещо з гомерівського епосу перекладали відомий мовознавець О. О. Потєбня (деякі частини «Одіссеї»), П. О. Куліш (уривки з обох Гомерових поем), Іван Франко (уривки з «Іліади»), Леся Українка (уривки з «Одіссеї»), В. Самійленко (перша пісня «Іліади», опублікована в альманасі «Складка» в Харкові).

Перший повний переклад «Одіссеї» гекзаметром на українську мову належить П. І. Ніщинському (1832—1896). Із його перекладу «Іліади» було опубліковано лише шість перших пісень (Львів, 1902—1903). «Ільйонянка» С. В. Руданського (1833—1873) — повний віршовий (не гекзаметричний) переклад «Іліади», перевиданий у третьому томі його творів, відбиває «українізаторські» настанови поета-перекладача і може цікавити літературознавців та перекладознавців, а не тих, хто хотів би скласти уявлення не лише про зміст, але і про художню форму оригіналу. Переклав українською мовою «Іліаду» у США (також не гекзаметром) М. Аркас (син відомого композитора).

Тепер цілком зрозуміло, яке значення для нашої літератури і найширших кіл читачів має повний гекзаметричний переклад «Іліади», виконаний на рівні сучасних вимог, відповідно до норм сучасної української літературної мови, з оглядом на останні досягнення в ділянці текстологічного та історико-літературного дослідження гомерівського епосу. Цей переклад був здійснений нашим видатним перекладачем Борисом Теном (М. В. Хомичевським).

Отже, «Іліада» — твір VIII—VII ст. до н. е. — відокремлена від історичних подій, про які в ній ідеться, не менше, ніж п'ятьмастами років. Зображуючи суспільні умови, побут, матеріальну культуру різних періодів історії давньогрецьких племен, вона продовжує і завершує епічні традиції так званої мікенської, чи ахейської, епохи, які занепали з початком залізного віку. В ній зберігаються спогоди про обшиннородовий лад, в якому перебували грецькі племена після занепаду «мікенської цивілізації» в XIII—XII ст. до н. е. Можна простежити в ній і елементи становлення античного рабовласницького суспільства. Бувши в основі своєї твором усної на-

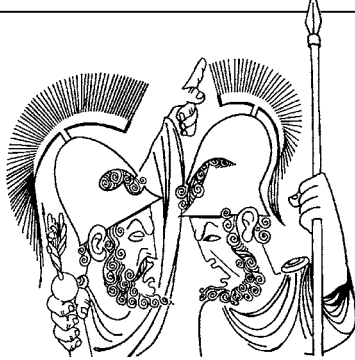
родної словесності, вона вже є і першим у грецькій літературі твором писемної літератури.

Цей епос, перекладений багатьма мовами світу, вийшов далеко за межі національного грецького письменства і завдяки своїм художнім достоїнствам та історичній цінності зайняв почесне місце в скарбниці світової літератури. «Іліада» і до наших днів залишається джерелом, із якого поети, художники, композитори черпають теми і образи для своїх творів.

Андрій БІЛЕЦЬКИЙ

ІЛІАДА

ПІСНЯ ПЕРША МОРОВИЦЯ. ГНІВ

Гнів оспівай, богине, Ахілла, сина Пелея,
Пагубний гнів, що лиха багато ахеям накоїв:
Душі славетних героїв навіки послав до Аїду
Темного, їх же самих він хижим лишив на поталу
5 Псам і птахам. Так Зевсова воля над ними чинилась
Ще відтоді, як у зваді лихий розійшлись ворогами
Син Атреїв, володар мужів, і Ахілл богосвітлий.

Хто ж із безсмертних богів призвів їх до лютої сварки?
Син то Зевса й Летó. Владарем тим розгніваний тяжко,
10 Пошесть лиху він на військо наслав, і гинули люди
Через те, що жерця його, Хріса, зневажив зухвало
Син Атреїв. Той до ахейських човнів бистрохідних
Доньку прийшов визволять, незліченний підносячи викуп.
Жезл золотий у руках, на чолі ж мав вінок Аполлона
15 Далекострільного, й всіх почав він благати ахеїв,
А щонайбільше — Атрея синів, начальників війська:

«О Атрея сини й в наголінниках мідних ахеї!
Хай вам боги, що живуть на Олімпі, дадуть зруйнувати
Місто Пріама й щасливо додому усім повернутись.
20 Любу ж дочку відпустіть мені, викуп багатий прийнявши,
Далекострільному синові Зевса на честь — Аполлону».

Криком загальним дали на те свою згоду ахеї, —
Зважить на просьбу жерця і викуп од нього прийняти.
Тільки Атрід Агамемнон душею цього не вповодобав, —
25 Згорда прогнав він жерця і лайкою тяжко зневажив:

«Діду, щоб більш я тебе між глибоких човнів цих не бачив!
Тож не барися тут нині і вдруге сюди не вертайся —
Не допоможуть ні жезл золотий, ні вінок божествéнний.

Доньки не дам я тобі, — аж поки й постаріє зовсім,

30 В Аргосі, в нашій оселі, від отчого краю далеко,

Ходячи кросен довкола і ділячи ложе зі мною.

Йди ж відціля і не гнівай мене, щоб цілим вернутись!»

Так він сказав, і старець злякався й, послухавши слова,
Мовчки побрів по піску уздовж велешумного моря.

35 А, відійшовши далеко, почав владаря Аполлона,

Сина Летó пишнокосої, старець в молитві благати:

«Вчуй мене, о срібнолукий, що Хрісу і Кіллу священну
Обороняєш, обходячи, та й над Генедом пануєш.

Якщо, Смінтею, на втіху тобі колись храм я поставив

40 Чи для священної жертви гладкої спалював стегна

Кіз і биків, то тепер мені сповни єдине благання:

Хай за сльози мої відомстять твої стріли данаям!»

Так він молився, і вчув його Феб-Аполлон срібнолукий:

Із верховин олімпійських зійшов, розгніваний серцем,

45 Маючи лук за плечима й тугий сагайдак, геть закритий.

Стріли у гнівного бога за спиною враз задзвеніли,

Щойно він рушив, а йшов од темної ночі хмурніший.

Сівши оподаль швидких кораблів, тятиву натягнув він —

Дзенькіт страшний від срібного лука луною розлігся.

50 Спершу-бо мулів почав та бистрих собак улучати,

Потім уже й на людей він кидати став гіркосмольні

Стріли. Скрізь похоронні вогні безустанно палали.

Дев'ять носилися днів над табором стріли божисті.

А на десятій людей Ахілл став на раду скликати —

55 Білораменна йому це Гера поклала на мислі,

Надто-бо важко було їй дивитись, як гинуть данаї.

Сходитись всі почали, і, коли вже на площу зібрались,

Раптом з'явивсь перед ними і мовив Ахілл прудконогий:

«Видно, таки доведеться, Атріде, по довгих блуканнях

60 Нам повертатись додому, якщо ми уникнемо смерті:

Тяжко-бо нищить ахеїв війна і страшна моровиця.

Все ж запитаймо жерця якогось або ворожбита,

Чи хоч би сновіщуна — і сни-бо нам Зевс посилає —

Хай би сказав нам, за віщо так Феб-Аполлон прогнівився —

65 Чи за забуту обітницю гнівний, чи за гекатомбу?

Може, лиш диму від здору з козлиць та овечок добірних

Він дожида, щоб лиху моровицю від нас одвернути?»

Так він промовив і сів; тоді з-поміж зборів народних

Встав Калхас Фесторід, цей птаховіщун найславніший.

70 Відав усе прозорливий — що є, що було і що буде,

Та й кораблі супроводив ахейські він до Іліона

В віщій силі, що Феб-Аполлон дарував йому світлий.

Сповнений намірів добрих, озвався він і став говорити:

«О Ахілле! Велиш мені, Зевсові любий, віщати

75 Гнів Аполлона-володаря, далекострільного бога.
Що ж, возвіщу. Та й мене зрозумій і раніш поклянися,
Що заступитись за мене ти словом готов і руками.
Думаю, вельми розгнівати мужа мені доведеться,
Що в аргів'ян владарює, кому всі коряться ахеї.

80 Все ж бо сильніший державець, на мужа підвладного гнівний.
Хай тої днини своє невдоволення він погамує,
Але приховану злість буде в грудях у себе таїти,
Доки не виявить. Отже, скажи, чи мене порятуєш?»

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

85 «Сміло, яка б не була, нам волю кажи божественну.
Зевсові любим клянусь Аполлоном, якому, Калхасе,
Молишся й сам, поки волю божисту данаям являєш,
Поки я житиму й поки ще землю цю бачити буду
Тут, при містких кораблях, ніхто із данаїв не здійме
90 Рук на тебе важких, хоч би був то і сам Агамемнон,
Що між ахеїв найвищою владою хвалиться нині».

Зважився врешті і мовив тоді ворожбит бездоганний:

«Не за обітницю, раптом забуту, не за гекатомбу
Феб, а за Хріса-жерця, що зневажив його Агамемнон, —
95 Ані дочки не звільнив, ані зволив він викуп узяти;
От за що бог дальносяжний скарав нас, та й ще покарає,
І не раніш од данаїв він пошесть одверне ганебну,
Аніж повернете батькові доньку його бистрооку
Даром, без викупу, ще й привезете святу гекатомбу
100 В Хрісу, — тоді лиш до ласки ми зможемо бога схилити».

Так він промовив і сів; і тоді з громади підвівся
Син Атреїв, герой, Агамемнон широкодержавний,
Гнівом охоплений; серце у грудях чорної люті
Сповнилось; полум'ям грізним очі його заіскрились.

105 Поглядом злобним пройняв він Калхаса першого й мовив:

«Лиха віщуне! Втїхи мені не віщав ти ніколи!

Видно, приємно тобі лише лихо пророчити людям.
Доброго слова ніколи не вимовив ти і не справдив.
От і тепер ти данаям як волю божисту віщуєш,

110 Ніби їм злигодні бог дальносяжний за те посилає,
Що не схотів я за Хрісову доню коштовного взяти
Викупу, дуже-бо хочу й надалі ту дівчину в себе
Дома тримати. Я й над Клітемнестру, шлюбну дружину,
Краще волю її, вона-бо від тої не згірша

115 Постаттю, вродою, вдачею й ревним до всього умінням.
Згоден, проте, я вернути її, якщо так буде краще:
Хочу-бо, щоб врятувалися, а не загинули люди.
Ви ж нагороду мені приготуйте, щоб я із ахеїв

Безнагородним один не лишився, було б це негоже.

120 Бачите всі ви — умкнула від мене моя нагорода».

В відповідь мовив йому богосвітлий Ахілл прудконогий:

«Сину Атрея славетний, з усіх найзахланніший мужу!

Де ж тобі цю нагороду відважні здобудуть ахеї?

Скарбів-бо спільних у нас ніде уже більше немає —

125 Те, що взяли у містах ми зруйнованих, все поділили,
А відбирати в людей, що роздано, вже ж не годиться.

Краще віддай її богові, ми ж усі, люди ахейські,

Втрое та вчетверо сплатим тобі, якщо Зевс коли-небудь

Міцно муровану Трою дозволить ушент зруйнувати».

130 Відповідаючи, мовив владущий йому Агамемнон:

«Богopodobний Ахілле, хоч доблесний ти, а лукаво

Так не мудруй, бо й не ошукаєш мене, й не запевниш.

Хтів би ти тільки собі нагороди, а я щоб без неї

Мовчки сидів? І дівчину батькові радиш вернути?

135 Хай нагороду дадуть мені іншу відважні ахеї,

Щоб до вподоби була і з тією цілком рівноцінна.

А не дадуть, то сам я піду й відберу нагороду

Як не твою, то Еантову чи й в Одіссея самого

Вихоплю, скрутню ж тому доведеться, до кого прийду я.

140 Тільки ми зможемо це і згодом обдумати разом.

Нині ж спустім корабель чорнобокий на море священне,

Швидше гребців наберімо годящих, складім гекатомбу

Щедру, й тоді Хрісеїду посадимо ми гарнолицю

На корабель. На чолі його муж стоятиме радний —

145 Ідоменей, чи Еант, а чи Одіссеї богосвітлий,

Або ж і сам ти, сину Пелеїв, з мужів найгрізніший,

Тільки б у жертві священній вблагать дальносяжного бога».

Глянув на нього спідлоба і мовив Ахілл прудконогий:

«О, в безсоромність одягнений, здирнику користолюбний!

150 Хто із ахеїв тепер тебе слухати схоче й з тобою

Чи у похід вирушать, чи з ворогом битись завзято?

Я ж не заради троянських прийшов списоборців хоробрих

Тут воювати, — нічим-бо мені вони не завинили.

Ані биків не займали у мене вони, ані коней,

155 В широкоскибій Фтії моїй плодородній ніколи

Нив не топтали, — високі-бо гори лежать поміж нами,

Тінявим лісом укриті, і моря шумливого хвилі.

Ми задля тебе прийшли, безсоромний, тобі на угоду,

Честь Менелая й твою захищати, песька личино,

160 Перед троянами. Ти ж усім нехтуєш, все зневажаєш,

Навіть погрожуєш здобич у мене мою відібрати,

Ту, що за подвиги ратні дали в нагороду ахеї.

Врівні з тобою не мав нагород я, відколи ахеї

Місто якесь руйнували троянське, заселене густо.

165 Хоч на війні більш за все працюють у січі жорсткої
Руки мої, та коли до розподілу справа доходить,
Здобич найбільша — тобі; й задоволений я із малого,
До кораблів повертаюсь, знеможений січею тяжко.

Їду сьогодні ж у Фтію, мені приємніш додому

170 На кораблях криводзьобих вернутися, — я не збираюсь,
Так зневажений, множить для тебе скарби та багатства».

В відповідь мовив йому мужів володар Агамемнон:
«Швидше тікай, коли серце так прагне; просити не буду
Тут задля мене лишатися; знайдуться й інші, напевно,

175 Що пошанують мене, а найбільше — Зевс велемудрий.
Найненависніший з-між владарів еси, паростків Зевса.
Тільки тобі й до вподоби, що звади, та війни, та розбрат.
Ти сміливіший за інших, та це ж дарували богове.

Тож з кораблями й супутцями краще вертайся додому,

180 Над мірмідонами знов владаруй — кого те обходить?
Гнів твій мене не страшить, а тобі я грозитиму ось як:

Феб-Аполлон нехай відбирає мою Хрісеїду,
Ще й на своїм кораблі, із своїми супутцями разом
Я відішлю її та Брісеїду твою гарнолицю

185 Сам заберу, нагороду твою, із намету, щоб знав ти,
Що я сильніший за тебе, та й інший щоб кожен стерігся
Рівним зі мною вважати себе і зі мною змагатись».

Так він промовив. І гірко Пелідові стало, і серце
В грудях його волохатих між двох рішенців завагалось:

190 Вихопить зразу із піхов при боці свій меч гостролезий
І, проклавши дорогу крізь натовп, Атріда убити
Чи побороть в собі гнів і палке заспокоїти серце?

Поки отак міркував він розумом світлим і серцем,
Меч витягаючи з піхов, злетіла до нього Афіна

195 З неба — Гера послала сюди її білораменна,
Що полюбила їх серцем обох і піклується ними.

Ставши вона за Пелідом, до кучерів русих торкнулась,
Видима тільки йому, а з інших нікому незрима.

Дуже Ахілл здивувався — озирнувся й Палладу Афіну

200 Зразу впізнав, а в неї лиш очі страшливо блищали.
От він озвався до неї і слово промовив крилате:

«Що ти прийшла сюди, Зевса егідодержавного доню?
Глянуть на буйну пиху Агамемнона, сина Атрея?

Тільки кажу я тобі, і це, певен я, сповнитись має:

205 Через гординю свою він скоро і душу погубить».

В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

«Гнів, якщо будеш слухняний, тобі вгамувати прийшла я
З неба — Гера послала сюди мене білораменна,

Що полюбила вас серцем обох і піклується вами.

210 Ну-бо, сваритись покинь і рукою за меч не хапайся, —
Досить, що лаявся ти якими завгодно словами.

От що скажу я тобі, й неодмінно це сповнитись має:
Скоро утроє такими ж дарами прекрасними сплатять
Всю цю наругу тобі, лиш слухайся нас і вгамуйся».

215 Відповідаючи, так їй промовив Ахілл прудконогий:
«Треба, богине, мені обох вас послухати щиро,
Хоч я і дуже розгніваний серцем, а так воно краще.
Хто кориться богам, і вони того слухать готові».

Мовив і, срібний держак важкою вхопивши рукою,
220 Меч величезний у піхви засунув Ахілл, покоровшись
Слову Афіни. Вона ж до егідодержавного Зевса
Й інших богів на Олімп у їх світлі оселі вернулась.

Син же Пелея з словами жорсткими ту ж мить до Атріда
Знову звернувся й в серці нітрохи не стримував гніву:

225 «Ах ти, п'яного з очима собаки й оленячим серцем!

Ні у воєнні походи озброїтись разом з народом,
Ні у засаду піти з хоробрим військом ахейським
Серцем ти не дерзав — це для тебе здавалося смертю.
Легше багато ходить по широкому стану ахеїв

230 І грабувати того, хто тобі суперечить посміє.

Ти владар-людожер, над нікчемами ти владарюєш,
Бо інакше, Атріде, востанне б ти нині зухвалив.
От що скажу я тобі й великою клятвою стверджу:

Берлом клянуся оцим, що ні пагілля вже, ані листя

235 Більш не зростить, давно колись з кореня зрубане в горах,

Не розцвіте вже ніколи, бо міддю обстругано з нього
Листя і кору; тепер же це берло синове ахеїв

Носять в долонях, як судді, що вірно пильнують законів
Зевсових, — це ж бо й буде моя тобі клятва велика.

240 Прийде час, і журба за Ахіллом огорне ахеїв

Всіх до одного; та ти, і сумуючи, їм не здолаєш

Допомогти, як їх юрми від Гектора-мужоубивці

Падати будуть: тоді своє марно терзатимеш серце

В гніві на себе, що кращого ти із ахеїв зневажив».

245 Так промовив Пелід і, ударивши гучно об землю

Злотоцвяхованим берлом, в знеможі сів, а навпроти

Люто Атрід бушував. Схопивсь тоді солодкомовний

Нестор, із голосом звучним славетний промовець пілоський.

З уст його мова текла, бджолиного меду солодша.

250 Два покоління людей, нещадною забраних смертю,

Зникло, з якими родивсь він і зріс в береженім богами

Пілосі, — третім уже поколінням він там володарив, —

Сповнений намірів добрих, озвався він і став говорити:

«Горе! Велика скорбота на землю ахейську приходить!

255 Як би зраділи тепер Пріам і Пріамові діти,
Радість велика і іншим троянам серця б охопила,
Тільки б почули вони, як у сварці отут завелися
Ви, між данайських мужів і в раді, і в битвах найперші.
Тільки послухайтесь, ви-бо обидва від мене молодші.

260 Тож на своєму віку людей, і від вас видатніших,
Я зустрів, і вони порад моїх не відкидали.
Ні, таких я не бачив мужів і більш не побачу,
Як Пірітой вікопомний, Дріант, поводитар народу,
Чи Ексадій, Кеней, або ще Поліфем богорівний,
265 Або Тесей, син Егея, цілком на безсмертного схожий.
Люди були то могутні, окраса мужів земнородних,
Вельми могутні самі і з могутніми бились завзято,
Диких страховиськ гірських у битвах нещадних разили.
Був я у дружбі із ними, із Пілоса сам до них їздив

270 З краю далекого в гості, самі-бо мене запросили.
Перемагав сам на сам тих страховиськ, а з ними змагались
Жоден з людей, що нині живуть на землі, не посмів би.
Всі вони слухали слова мого і поради приймали.
Отже, послухайте й ви, воно-бо послухати краще.

275 Не відбирай, Агамемноне, дівчини, хоч ти й могутній,
Він-бо раніш в нагороду одержав її від ахеїв;
Та припини, Пеліде, і ти оці прикрі змагання
Із владарем, — не знав-бо ніхто ще такої пошани
Із владарів берлоносних, що Зевс їх у славі звеличив.

280 Ти хоч і сильний, бо мати богиня тебе породила,
Все ж він могутніший: більше люду під владою має.
Гнів свій, Атріде, і ти погамуй, тебе я благаю,
Злобу свою на Ахілла вгамуй, адже він для ахеїв —
Вірна опора і захист великий в війні оцій згубній».

285 Відповідаючи, мовив йому Агамемнон владущий:
«Так, справедливо усе й до ладу ти, старче, говориш.
Та над всіма чоловік оцей хоче тут бути найвищим,
Над усіма панувати, указувать кожному хоче,
Всім володарити. Я ж коритись йому не збираюсь.

290 Хай списоборцем його вічносущі богове створили,
Та чи на те, щоб усіх він поганими лаяв словами?»

Мову його перебивши, Ахілл відповів богосвітлий:

«Був би я боягузом, пустим би нікчемою звався,
Якби у всьому я, що ти скажеш, тобі поступився.

295 В іншого ти кого-небудь цього вимагай, а мені вже
Ти не указуй, я-бо коритись тобі не збираюсь.
Інше скажу я, а ти збережи це у серці своєму.
Не підніму я руки через дівчину, щоб із тобою

Чи з кимось іншим змагатися: те, що дали, відбирайте.

300 З іншого всього, що в чорному є кораблі бистрохіднім,
Ти проти волі моєї нічого уже не захопиш.

А коли хочеш, то спробуй, — хай всі вони знають і бачать,
Як по спису моїм чорна із жил твоїх кров заструмує».

Прикрими так позмагавшись словами, вони повставали

305 З місць, і збори ахеїв із-під кораблів розпустили.

Сам Пелід до наметів, що на кораблях рівнобоких,
З сином Менойта пішов і хоробрим його товариством.

В той час Атрід на море спустив корабель бистрохідний,
Вибрав двадцять гребців, навантажив святу гекатомбу

310 Богів в дар, а сам Хрісеїду повів гарнолицю

На корабель. Вожаєм його став Одиссей велемудрий.

І посідали вони, і в путь подалися вологу.

Син же Атрея усім загадав очищатися людям.

Тілом очистившись, бруд вони той у море зливали

315 І найдобірніші в честь Аполлона несли гекатомби

З кіз та биків і палили на березі шумного моря.

З димом до неба сягав і жиру підсмаглого запах.

Так вони в стані військовим трудилися. Але Агамемнон

Звади не кидав, що й перше Ахіллові нею грозився;

320 До Еврібата й Талфібія слово таке він промовив —

Це-бо окличники в нього були і прислужники спритні:

«Зараз же йдіть до намету Ахілла, сина Пелея,

Взявши за руки, ведіть Брісеїду сюди гарнолицю;

А не даватиме, з більшим загоном прийду я до нього

325 І відберу її сам, — ще гірше тоді йому буде».

Мовивши так, із суворими вирядив він їх словами.

Знехотя в путь подались вони берегом шумного моря

Й до кораблів і шатрів мірмідонських дійшли незабаром.

Перед своїм кораблем чорнобоким сидів під наметом

330 Сам Ахілл, та не дуже зрадів він, прибулих уздрівши.

З острахом, повним шаноби, стояли вони, застидавшись,

Ані спитать, ні сказати нічого йому не посміли.

Швидко всю справу збагнув своїм розумом він і промовив:

«Шасні будьте, окличники, Зевсові вісники й людські!

335 Ближче підходьте. Нічим ви не винні, лише Агамемнон,

Що посилає вас дівчину в мене забрать, Брісеїду.

Що ж, богорідний Патрокле, іди приведи її швидше,

Хай забирають та хай же і свідками будуть обидва

Перед богами блаженними, перед громадою смертних,

340 Перед упертим оцим владарем, коли я йому стану

Знову потрібен у скруті, щоб від ахеїв безславну

Смерть одвернути. Від згубних бажань розпалившись, не може

Розумом кволим прийдешнє з минулим зв'язать, не зміркує,

Як поблизу кораблів безпечно з троянами битись».

345 Так він сказав, і Патрокл послухав товариша й друга,
Дівчину юну з намету його привів гарнолицю
Й до кораблів ахейських окличникам дав допроводить.
Йшла проти волі та жінка. Ахілл же, роняючи сльози,
Друзів покинув своїх і на березі сивого моря

350 Сів від усіх віддаля і, дивлячись в далеч безкраю,
Матір кохану благав, простягаючи руки до неї:

«Матінко люба, ти коротковічним мене породила,
Чи не повинен був честю із неба мене вшанувати
Зевс громовладний? Та нині не дав він її анітрохи.

355 Тяжко зневажив мене Агамемнон широкодержавний,
Син Атрея, — забрав і привласнив мою нагороду».

Так він, ридаючи, мовив, і вчула те мати поважна,
Що біля батька старого в морській глибочині сиділа.
Вийшла із сивого моря богиня, мов легка хмарина,

360 Сіла, і сина, що слізьми вмивався, голубила ніжно,
І, на ім'я називаючи, так промовляла до нього:

«Сину, чого ти плачеш? Яка тобі туга на серце
Впала? Розкажуй усе, не таїсь, щоб ми знали обоє».

Тяжко зітхнувши, у відповідь мовив Ахілл прудконогий:

365 «Знаєш сама ти. Що ж говорить тобі те, що відомо?

Ми на Фіви, священне Гетіона місто, ходили
І, зруйнувавши його, всю здобич сюди перевезли.

Все до ладу між собою сини поділили ахейські,
Сину ж Атрея вони Хрісеїду дали гарнолицю;

370 А незабаром і Хріс, дальносяжного жрець Аполлона,
До кораблів бистрохідних від мідянозбройних ахеїв
Доньку прийшов визволять, незліченний принісши їм викуп.
Жезл золотий у руках, на чолі ж мав вінок Аполлона
Далекострільного, й всіх почав він благати ахеїв,

375 А Атрея синів — щонайбільше, начальників війська.
Схвальними криками всі дали тоді згоду ахеї
Волю вволити жерцєві, коштовний приймаючи викуп.

Тільки Атрід Агамемнон душею цього не вподобав —
Згорда прогнав він жерця і лайкою тяжко зневажив.

380 В гніві старець вернувся назад; Аполлон же прихильно
Слухав його молитов, був-бо завжди цей жрець йому любий.
Кинув він з лука смертельну стрілу на аргеїв, і люди
Падали густо рядами, а божії стріли літали
Скрізь по широкому стану ахеїв. Тоді-то премудрий,

385 Знаючи все, ворожбит нам волю звістив божествєнну.
Перший тоді я пораду подав уласкавити бога.

Гнівом скипів Агамемнон і, раптом схопившись із місця,
Словом грозити почав, і здійснилась та нині погроза:

Он на швидкім кораблі повезли вже у Хрісу ахеї

390 Дівчину ту бистрооку і шедрі дари владареві.

В мене ж вождеві окличники щойно взяли із намету
Бранку мою Брісеїду, яку дарували ахеї.

Тож за свого відважного сина вступиш, коли можеш.

Йди на Олімп і Зевса благай, якщо ти коли-небудь

395 Словом чи ділом яким вдовольнила Кроніона серце.

Ще-бо дитиною часто в отцевій чував я оселі,

Як ти хвалилася, що від чола темнохмарного Зевса

Ти лиш одна із безсмертних ганебну біду відвернула

В час, як хотіли його закувати боги олімпійські —

400 Гера, дружина його, Посейдон та Паллада Афіна.

Але прийшла ти, богине, і Зевса від пут врятувала,

В поміч на високоверхий Олімп сторукого взявши,

Що Бріареєм блаженні боги його кличуть, а люди

Звуть Егеоном, бо силою він перевершує й батька.

405 Біля Кроніона сів він, своєю могутністю гордий.

Пойняті жахом боги вже Зевса скувають не посміли.

Тож нагадай про це Зевсу й благай, за коліна обнявши,

Чи не погодився б він допомогу троянам подати

І під корми корабельні, вбиваючи поспіль, ахеїв

410 В море зіпхнути, щоб краще свого розпізнали державця

Та щоб дізнавсь і широкoderжавний Атрід Агамемнон,

Як погрішив він, зневаживши кращого з-поміж ахеїв».

В відповідь мовить Фетіда, рясні проливаючи сльози:

«Сину мій, нашо тебе я, на горе родивши, ростила?

415 Хоч би тепер біля цих кораблів без сліз, у безпеці

Ти міг побути, короткий-бо вік твій, вже мало лишилось.

Нині ж і недовговічен еси й найнещасніший разом

Над усіма. В злий час я в покоях тебе породила.

Та громовладному Зевсові аж на Олімп многосніжний

420 Все я піду розказать, — може, зважить-таки він на мене.

Ти ж тим часом лишайсь поблизу кораблів бистрохідних,

Гнів на ахеїв тримай, але од війни ухиляйся.

На береги Океанові Зевс учора на учту

До ефіопів пішов бездоганних, а з ним всі богове.

425 Аж на дванадцятий день до Олімпу назад він прибуде.

Отже, до Зевса у дім я піду тоді міднопорогий,

І до колін припаду, і вблагати його постараюсь».

Мовивши так, відійшла вона й сина свого залишила

З гнівом у серці за дівчину, ту, підперезану гарно,

430 Що відібрали її силоміць. Одісей же тим часом

В Хрісу прибув і священну з собою привіз гекатомбу.

Щойно у глибоководну ввійшли вони гавань, вітрила

Зразу згорнули й на чорному їх кораблі поскладали,

Щоглу в гніздо притягнули, на линвах її опустивши

435 Спритно, до пристані свій корабель підігнали на веслах,
Кинули котви камінні, причали як слід закріпили,
Вийшли на берег морський через хвилі прибою шумливі
Й далекосяжцеві Фебу святу привели гекатомбу.
Із корабля мореплавного юна зійшла й Хрісеїда.

440 До олтаря підводить її Одиссей велемудрий,
Батькові в руки здає і так промовляє до нього:

«Хрісе, до тебе послав мене владар мужів Агамемнон
Доньку вернути тобі й за данаїв святу гекатомбу
Фебові скласти, щоб виявив їм свою ласку володар

445 Той, що силу нещасть велетужних наслав на аргеїв».
Мовив і в руки віддав її батькові, й радо прийняв той
Любу дочку. Тим часом багату вони гекатомбу
Богові круг олтаря мармурового в лад розмістили,
Руки умили й взяли ячменю зернистого з сіллю.

450 Голосно Хріс поміж ними, здіймаючи руки, молився:

«Вчуй мене, о срібнолукий, що Хрісу і Кіллу священну
Обороняєш, обходячи, та й над Тенедом пануєш!
До молитов моїх ти і раніш прихилився уважно
І, вшанувавши мене, покарав єси тяжко ахеїв.

455 Тим-то і нині прошу — вволи моє шире благання
Та одверни і тепер від данаїв загибель ганебну».

Так він молився, й почув його Феб-Аполлон срібнолукий.
А по молитві ячменем і сіллю посипали жертви,
Шиями вверх підтягли, закололи і шкіру з них здерли;

460 Стегна усім позрізали, у два їх шари обгорнули
Жиром білованим, зверху ще й м'яса наклали сирого.
Старець усе це на дровах спалив, іскристим поливши
Жертву вином; юнаки з п'ятизубцями поруч юрмились.
Стегна усі попаливши й жертовних утроб скоштувавши,

465 М'яса покраями решту, на гострі рожни настромили,
Все обережно спекли й познімали з вогню своєчасно.
А як упорались з цим і до спільної учти взялися,
Всі учтували, й ні в чім не було на тій учті нестатку.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,

470 Юні слуги, вина у кратери наливши по вінця,
Кожному в келих черпали, богам узливання вчинивши.
Співами цілий день юнаки ублажали ахейські
Гнівом пойнятого бога, пеани співаючи звучні
Далекосяжцю в пошану, і він з задоволенням слухав.

475 Сонце тим часом зайшло і темрява землю окрила,
Спать полягали усі поблизу корабельних причалів.
Ледве з досвітньої мли заясніла Еос розоперста,
В путь подалися вони до просторого стану ахеїв.

Вітру попутного дав Аполлон їм, стрілець дальносяжний.

480 От вони вправили щоглу і білі вітрила напнули,
Зразу ж середнє надулось вітрило, і хвиля пурпурна
Із-під корми корабля швидкоплинного вмить зашуміла.
Легко по хвилях він біг, верстаючи путь морехідну.
А як уже допливли до просторого стану ахеїв,

485 На суходіл вони витягли свій корабель чорнобокий
І над піском на високих підпорах його укріпили
Та й по своїх кораблях і наметах усі розійшлися.

В гніві тим часом сидів при своїх кораблях швидкоплинних
Богонароджений син Пелеїв, Ахілл прудконогий;

490 Ані ходив він на раду, де слави мужі набувають,
Ані на подвиги ратні, лиш миле ятрив своє серце,
Нудячи світом, душею ж борні він жадав бойової.

От удванадцятє вже світанкова зоря народилась,
І до Олімпу боги повернулися вічноживущі

495 Разом усі, йшов попереду Зевс. Не забула Фетіда
Ревних благань свого сина й, морські залишаючи хвилі,
З раннім туманом зійшла на Олімп і на небо велике.
Там громозвучного бачить Кроніда вона, що самотньо
На височині Олімпу сидів многоверхого в хмарі.

500 Сіла вона біля нього й, коліна обнявши рукою
Лівою, до підборіддя правицею злегка торкнулась
І почала владаря Кроніона Зевса благати:

«Зевсе, наш батьку! Якщо з-між безсмертних словом чи ділом

Я коли-небудь тобі догодила, вволи мою волю —

505 Сина мого пошануй, бо коротковічніший всіх він
Інших. Скривдив його володар мужів Агамемнон
Тяжко — узяв нагороду його й нею сам володіє.
Ти ж, олімпійцю, за нього помстись, промислителю Зевсе.
Війську троянському дай перемогу, аж поки ахеї

510 Сина вшанують мого і пошаною знову звеличать».

Мовила так. Не сказав ані слова їй Зевс хмаровладний,
Довго він мовчки сидів. Вона ж, охопивши коліна,
Так їх, припавши, й тримала, і знову благала удруге:

«Дай обіцянку несхибну, на згоду кивни головою

515 Чи запереч, ти ж до страху байдужий, щоб знала напевно,
Як я, богиня, найменш пошанована поміж богами».

З гнівним обуренням мовив у відповідь Зевс хмаровладний:

«Справи погані, коли приневолиш мене посваритись
З Герою — лаять почне вона й тяжко мені докоряти.

520 Серед безсмертних богів вона й так уже вічно зі мною
Свариться й каже, що я троянам в боях помагаю.
Тож повертайся мершій, щоб тебе не помітила часом
Гера. На мене цілком покладись, про все я подбаю.

Навіть, як хочеш, кивну головою, щоб знала напевно.

525 Це для безсмертних богів запорука від мене найбільша
Слова мого: бо безповоротне, повік нерушимо
І невідхильне воно, якщо я кивну головою».

Мовив Кроніон, чорногустими здвигнувши бровами.
І з голови владаревої кучерів пасма нетлінні

530 Впали на плечі безсмертні, й великий Олімп похитнувся.

Поміркувавши отак, вони розійшлися. Богиня
Кинулась в море глибоке з вершин світлосяйних Олімпу.

Зевс повернувся до дому свого. Всі боги повставали
З крісел своїх назустріч отцеві; ніхто не насмілився

535 Сидячи стріти його, і разом усі підвелися.

Сів він у крісло своє. А Гера усе вже збагнула,
Щойно побачивши, як до нього прийшла на пораду
Старця морського Нерея дочка, сріблонога Фетіда.
Тим-то до Зевса Кроніона в'їдливо мовити стала:

540 «Хто це, лукавче, з богів до тебе ходив на пораду?

Завжди приємно самому тобі, від мене окремо,
Потай вирішувать справи. Ніколи від широкого серця
Не потрудивсь ти, що маєш на мислі, мені розказати».

Відповідаючи, мовив їй батько людей і безсмертних:

545 «Геро, із рішень моїх ти не завжди й не всі сподівайся

Знати. Важко це буде тобі, хоч моя ти й дружина.

Що ж довірити слухові можна, раніше від тебе
Ані з богів, ні зі смертного люду ніхто не почує.

А як один, без богів, я обдумати рішення схочу,

550 То ні про що не розпитуй мене і сама не розвідуй».

В відповідь мовить йому велеока володарка Гера:

«О найгрізніший Кроніде, які це слова ти промовив!

Ані питати тебе, ні розвідувать я не збиралась,

Можеш спокійно собі вирішувать, що побажаєш.

555 Тільки я страшно боюсь, щоб тебе не ввела ув оману

Старця морського Нерея дочка, сріблонога Фетіда.

Вранці сиділа з тобою й коліна твої обіймала.

Мабуть, ти їй головою кивнув, що вшануєш Ахілла

Славою й знищиш навкруг кораблів ще багато ахеїв».

560 Відповідаючи, Зевс хмаровладний до неї промовив:

«Дивна ти, все дозираєш, ніяк не схватись од тебе.

Тільки нічого не зможеш ти цим досягнуть, лише станеш

Далі від серця мого, й тобі ж воно вийде на гірше.

Вже коли сталося так, це значить — мені до вподоби.

565 Краще мовчки сиди, покоряючись слову моему.

Не допоможуть тобі всі боги, скільки їх на Олімпі,

Тільки-но встану і руки на тебе здійму нездоланні».

Мовив, і острах обняв велеоку володарку Геру,

Мовчки сиділа вона, своє любе гамуючи серце.

570 Сумно зітхали у Зевсовім домі й боги наднебесні.
Врешті майстер славетний Гефест їм почав говорити,
Щоб свою матінку білораменну потішити, Геру.

«Справа то буде аж надто погана і зовсім нестерпна,
В разі почнете за смертних сваритися ви між собою,

575 Розбрат вчиняючи перед богами! Якої нам ждати
Радості з учти ясної, якщо ворожнеча панує?
Матінко, раджу тобі, хоч сама ти усе розумієш,
Зевсові-батьку приємне вчини, щоб знов не розгнівавсь
Батечко любий і учти б розкішної нам не потьмарив.

580 Тільки-но Зевс-олімпієць, владар блискавиць, того схоче,
З крісел нас викине всіх — набагато за нас він сильніший.
Ти ж до нього, проте, із м'якими звернися словами,
Й стане відразу тоді ласкавішим до нас олімпієць».

Так він сказав і, з сидіння підвівшись, келих дводонний

585 Матері любий у руки подав і промовив до неї:

«Перетерпи, моя матінко, все це, хоч як воно гірко,
Щоб не побачив на власні я очі тебе, моя любя,
Битою нині. Хоч сумно мені, а тобі я не зможу
Стати на поміч, адже олімпійцеві важко перечить.

590 Він-бо мене вже колись, як насмілився я боронити,
Міцно за ногу вхопив і з божистого скинув порога.
Вниз я летів цілий день і, коли вже заходило сонце,
Впав аж на Лемнос, ледве живий, ледь-ледь уже дихав.
І гостинно, проте, прийняли мене люди сінтійські».

595 Так говорив він, і білораменна всміхнулася Гера,
А, усміхнувшись, од сина взяла вона келих у руки.
Він же й іншим безсмертним, із правого боку почавши,
Став із кратери в їх чаші солодкий нектар наливати.
Сміхом лунким почали всеблаженні боги реготати,

600 Дивлячись, як по покоях Гефест метушився кульгавий.

Так цілий день вони там, аж до самого заходу сонця,
Все учтували, й ні в чім не було на тій учті нестатку,
Ні у звучанні дзвінкої формінги в руках Аполлона,
Ні у мелодіях муз, що по черзі чудово співали.

605 А як погасло вже зовсім сонячне сяйво яскраве,
Всі по домівках своїх спочивати вони розійшлися,
Сам-бо кульгавий Гефест, на всі руки митець незрівнянний,
Кожному дім збудував із хистом великим та вмінням.
Спати пішов володар блискавиць тоді, Зевс-олімпієць,
610 Де й раніше лягав, коли сон приходив солодкий.
Там опочив він, і золотошатна спочила з ним Гера.

ПІСНЯ ДРУГА

СОН. БЕОТІЯ, АБО ПЕРЕЛІК КОРАБЛІВ

Інші богове безсмертні й мужі усі збройнокомонні
Спали всю ніч, тільки Зевс не покоївся сном безтурботним.

Він у своєму роздумував серці, як краще Ахілла
Ушанувати та близ кораблів більш понищить ахеїв.

От що душею своєю він визнав, проте, за найкраще:
Пагубний Сон навести Агамемнону, сину Атрея;
Отже, покликав його він і слово промовив крилате:

«Пагубний Сне, полинь до швидких кораблів ахеянських
Та до намету ввійди Агамемнона, сина Атрея,

І передай неодмінно все те, що тобі доручу я.

Якнайретьельніш до бою, скажи, хай готує ахеїв
Довговолосих, бо візьме він нині широкодорожнє
Місто троян — про це між богів, що живуть на Олімпі,
Іншої думки немає, усіх-бо до цього схилила

Гера проханням своїм; на троян вже нещастя чигає».

Так він промовив, і Сон полетів, повелінню покірний;

От незабаром досяг він швидких кораблів ахеянських

Й до Агамемнона, сина Атрея, ввійшов. У наметі
Спав собі той, і спокій навколо стеливсь божеств'яний.

Став він йому в головах, подібний до сина Нелея,
Нестора-старця, якого над всіх шанував Агамемнон.

Так уподібнений старцеві, Сон тоді мовив божистий:

«Спиш ти, Атрея, відважного коней впокірника, сину!

Не подобає так мужеві радному ніч спочивати,

Судьби ж народу лежать на тобі та інші турботи!

Слухай уважно мене: від Зевса я вісник до тебе,

Він і здаля-бо тобою піклується й ласку являє.

Якнайретьельніш велів готувати до бою ахеїв

Довговолосих, бо візьмеш ти нині широкодорожнє
30 Місто троян — про це між богів, що живуть на Олімпі,
Іншої думки немає, усіх-бо до цього схилила
Гера проханням своїм; на троян вже нещастя чигає
Волею Зевса. В серці затримай це, щоб не віддати
Щось забуттю, коли сон покине тебе найсолодший».

35 Мовив це й відійшов, Атріда самого лишивши
Повним ясних сподівань, яким не судилося збутись.
Думав, що в той же день завоює Пріамове місто,
Муж нерозумний, не знав він подій, що Зевс їх намислив.

Вирішив-бо у жахливих побоїщах знову багато
40 Зойків наслати нових і страждань на троян і ахеїв.
Встав він од сну, а навколо ще голос лунав божественний.
З ложа підвівся і сів, у м'який хітон одягнувшись,
Гарний, недавно пошитий, і плащ накинув широкий,
Пару красивих сандалій до ніг підв'язав він могутніх,

45 А через плечі срібноцвяхований меч перевісив,
Батьківське берло у руки узяв, повік незотлінне,
І до швидких подавсь кораблів міднозбройних ахеїв.

В час той богиня Еос над високий Олімп уже вийшла,
Денне світло являючи Зевсові й іншим безсмертним.

50 Отже, звелів Агамемнон окличникам дзвінкоголосим
Всіх на збори народні скликать пишнокосих ахеїв.
З кличем пішли вони, й от незабаром усі позбирались.
Під кораблем державця пілоського Нестора спершу
Раду старійшин, душею могутніх, у ряд посадив він.

55 Скликавши їх, він мудру почав з ними радити раду.

«Слухайте, друзі! Сон божественний сьогодні з'явився
Серед священної ночі. На зріст-бо, на вигляд і вроду
Схожий на Нестора він богосвітлого був якнайбільше.
В головах став і з такими до мене звернувся словами:

60 «Спиш ти, Атрея, відважного коней впокірника, сину!
Не подобає так мужеві радному ніч спочивати,
Судьби ж народу лежать на тобі та інші турботи!
Слухай уважно мене: від Зевса я вісник до тебе,
Він і здаля-бо тобою піклується й ласку являє.

65 Якнайретельніш велів готувати до бою ахеїв
Довговолосих, бо візьмеш ти нині широкодорожнє
Місто троян — про це між богів, що живуть на Олімпі,
Іншої думки немає, усіх-бо до цього схилила
Гера проханням своїм; на троян вже нещастя чигає

70 Волею Зевса. В серці ти це збережи». Так промовив
І відлетів, — і солодкий сон мене зразу покинув.
«Як же, порадьте, до бою синів нам озброїть ахейських?
Спершу словами їм випробу я учиню, як годиться,

Й на кораблях многовеслих закличу їх звідси тікати,
75 Ви ж їх, кожного кожен, од цього відмовить старайтесь». Так він промовив і сів. Тоді-то із місця свого Нестор підвівся, піщаного Пілоса сивий володар. Намірів добрих він повен озвався й почав говорити:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадики мудрі!

80 Хай би хто інший з ахеїв про сон нам такий розповів би, Ми б неправду йому завдали й відвернулись від нього. Сон же цей бачив хто кращим вважається серед ахеїв; Як же, порадьте, до бою синів нам озброїть ахейських?»

Так він промовив і перший вийшов із ради старійшин.

85 Всі повставали за ним берлоносні володарі, згодні З мудрим людей вожаєм. Тим часом племена збирались. Так, наче бджоли тривожні з ущелин між скель кам'янистих Хмарка по хмарці роями густими весь час вилітають,

То виноградними гронами виснуть над квітом весняним,
90 То без упину в веснянім повітрі дзижчать і кружляють — Так без числа від своїх кораблів і наметів племена

Вздовж узбережжя високого густо юрба за юрбою Йшли на збори народні; вогнем між них Чутка шугала, Вісниця Зевсова, йти підбиваючи, поки й зібрались.

95 Буйно вся площа гула, аж земля застогнала від люду, Що розмішавсь по сидіннях; скрізь гомін стояв, його стримать Дев'ять окличників, аж надриваючись криком нестямним, Довго змагались, щоб чуть було паростків Зевса, державців. Порозсідавсь насилу народ, всі місця позаймали,

100 Й гамір утих. Підвівся володар тоді Агамемнон З берлом в руках, що Гефест над ним потрудився майстерно. Дав те берло Гефест владареві Кроніону Зевсу, Потім його світлосяйному Зевс передав посланцеві.

А від Гермеса Пелопс дістав його, коней погонич,

105 Він же Атрею його передав, вожаєві народів.

Цей, умиравши, Тіесту, на вівці багатому, кинув, Врешті Тіест залишив Агамемнону берло носити, Щоб керував багатьма островами і Аргосом цілим.

Отже, на берло те спершись, він так до аргеїв промовив:

110 «Друзі мої! О герої данайські та слуги Арея!

Зевс, великий Кронід, у тяжку мене згубу заплутав, Спершу, підступний, мені обіцяв, ще й кивнув головою, Що повернусь, Іліон зруйнувавши, мурований міцно, Нині ж на злу він наваживсь облуду й велить утікати

115 В Аргос безславним, тоді як згубив я вже стільки народу, — Так всемогутньому Зевсові раптом тепер захотілось:

Міст-бо уже багатьох зруйнував він високі твердині Й ще поруйнує немало — безмежна-бо Зевса могутність.

Соромно буде за нас і потомкам далеким дізнатись,
120 Що велелюдний такий і хоробрий народ, як ахеї,
Марно в цій бився війні, що даремно вони воювали
З меншим числом ворогів і не бачили наслідків жданих!
Бо якби справді схотіли з троянами разом ахеї,
Клятвенну склавши угоду, ряди полічить обопільно
125 І, скільки їх є, осельники Трої усі б позбирались,
Ми ж, ахейський народ, на десятки себе розділивши,
В кожен взяли б по троянину в чаші вино розливати, —
Без виночерпця в нас багато б лишилось десятків.
От наскільки, кажу, ахеїв чисельністю більше,
130 Аніж троян, що живуть у цім городі. Спільники ж їхні
Із багатьох городів хоробрі мужі списоборці —
От хто мене від мети відкидає, й хоч як я бажав би,
А Іліон многолюдний, проте, не дає зруйнувати.
Дев'ять-бо років великого Зевса уже проминуло,
135 Вже й кораблів деревина гние і линви потліли.
Десь по домівках наші дружини і діти маленькі
Нас дожидають даремно, а діло, що ми задля нього
Раптом сюди прибули, зосталось не зроблене нами.
Отже, послухайте всі, і виконуймо те, що скажу я:
140 Швидше до рідного краю тікаймо відціль з кораблями, —
Широковуличну Трою ніколи-бо нам не узяти!»

Так він сказав, і серця у грудях всієї громади
Захвилювались, і в тих, хто рішень не знав попередніх.
Рух по зборах пішов, немов в Ікарійському морі
145 Хвиля могутня, коли, із Зевсових хмар налетівши,
Східний Евр і Нот полуденний її піднімають,
Чи як Зефір, що на ниви злотисті із заходу віє
Буйним поривом і хвилею клонить колосся високе, —
Так хвилювалися збори народні. З криком страшенним
150 Кинулись всі до своїх кораблів; мов хмара, з-під ніг їх
Курява вгору пливла; один одного-бо закликали
Швидше займать кораблі і спихати їх в море свяченне;
Чистили спішно рови; до неба здіймалися крики
Спраглих по дому; підпори із-під кораблів вибивали.

155 Так би, всупереч долі, ахеї додому вернулись,
Коб до Афіни із словом тоді не звернулася Гера:
«Горе нам, Зевса-егідодержавця незборена доню!
Що це, невже всі аргеї до милого отчого краю
Будуть тікати, відцїля по хребтові широкого моря,
160 На похвальбу і Пріамові, й іншим троянам лишивши
Тут аргів'янку Єлену, що стільки за неї ахеїв
В Трої загинуло цій, далеко від отчого краю?
Швидше-бо йди до громади ахеїв мідянозбройних,

Кожного мужа своєю ласкавою мовою стримуй,

165 Щоб не спускали на море своїх кораблів крутобоких».

Чуючи це, не перечила їй ясноока Афіна,

Кинулась миттю з високих вершин олімпійських на землю
І опустилася близ кораблів бистрохідних ахейських.

Там Одиссея знайшла, що дорівнює мудрістю Зевсу, —

170 Перед своїм кораблем добропалубним мовчки стояв він, —
Туга тяжка-бо душу і серце йому охопила.

Близько спинилась і мовить йому ясноока Афіна:

«О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!

Що це, невже втечете ви до милого отчого краю,

175 Кинувшись разом усі до своїх кораблів многовеслих,
На похвальбу і Пріамові, й іншим троянам лишивши

Тут аргів'янку Єлену, що стільки ахеїв за неї

В Трої загинуло цій, далеко від отчого краю?

Швидше-бо йди до громади ахеїв мідянозбройних,

180 Кожного мужа своєю ласкавою мовою стримуй,

Щоб не спускали на море своїх кораблів крутобоких».

Мовила так, і голос богині впізнав він одразу,

Й кинувся бігти, свій плащ уронивши. Та, слідом ішовши,

Плащ той підняв Еврібат, його ітакійський окличник,

185 Сам же, в путі Агамемнона, сина Атрея, зустрівши,

Батьківське берло від нього узяв він, повік незотлінне,

І до швидких подавсь кораблів міднозбройних ахеїв.

Там, владаря по дорозі чи знатного мужа зустрівши,

Кожного він зупиняв і стримував словом ласкавим:

190 «От божевільний! Не личить тобі полохливо тремтіти!

Краще спокійно сиди та й інших людей заспокоюй.

Сам-бо із певністю ти не відаєш думки Атріда, —

Вас випробовує він, а скоро й скарає ахеїв.

Що говорив він у раді — те чути не всім довелось.

195 Чи не впаде його гнів, як кара тяжка на ахеїв?

В гніві своєму страшні богорідні бувають державці, —

Їх-бо достойність од Зевса, і любить їх Зевс-промислитель».

А як з народу натрапив кого, хто голос підносить,

Берлом його уперіщить і гострим нагримає словом:

200 «От божевільний! Ти б тихо сидів та інших би слухав,

Кращих за тебе, — ти ж — боягуз, воювать незугарний,

Ні на війні, ані в раді на тебе й не числять ніколи.

Адже не кожному тут поміж нас панувать, між ахеїв.

Блага нема в многовладді, — один хай буде державець.

205 Владар один, що йому хитромудрого Кроноса сином

Берло дано і закон, щоб над людом своїм володарив».

Владно так правував він у стані. І люд до майдану

Від кораблів і наметів знову лавиною ринув

З криком таким, наче бурний прибій многошумного моря

210 В скелі над берегом б'є, і хвиля рокоче невпинно.

От розмістились нарешті усі й по місцях посідали.

Тільки Терсіт горлав ще один, язикатий без міри, —
В грудях багато у себе словес він беріг легковажних,
Щоб по-пустому і не до пуття нападять на державців,

215 Тільки б своїми нападками викликать серед аргеїв
Сміх. Найпотворніший був він між тих, хто під Трою приходив.

Був клишоногий, коліно одне мав кульгаве; горбаті
Сходились плечі на грудях вузьких; голова гостроверха
Вгору здіймалась, волоссям ріденьким заледве укрита.

220 Тяжко Ахілла ненавидів він і ще більш Одиссея
Й лаяв їх завжди. Тепер же нещадно ганьбить на весь голос
Став Агамемнона він богосвітлого. Правда, й ахеї,
Вкрай ним обурені, ремствувать серцем уже завзялися,
Цей же в словах ще прикріших почав Агамемнона лаять:

225 «Чим невдоволений знову, Атріде, чого ти ще хочеш?

Міді вже повно в наметах твоїх, і жінок уже повно,
Бранок добірних, що їх тобі першому, вої ахейські,
Ми вибирать даємо, захопивши подолане місто.

Золота знов тобі треба, щоб хтось із троянців комонних

230 Дав його в викуп за сина, що я чи хто інший з ахеїв
Із Іліона привів сюди, путами міцно зв'язавши?

Чи полонянки нової, щоб в любощах з нею єднатись,
Потай від нас захотів ти? Не личить тобі задля неї,
Бувши вождем, біду на синів накликати ахейських!

235 О боягузи нікчемні, ахеянки ви, не ахеї!

Тож з кораблями додому вертаймо, його ж залишімо
Здобиччю тут, біля Трої, втішатись. Нехай він побачить,
Є йому поміч від нас яка-небудь чи, може, немає.

От він сьогодні Ахілла, багато чим кращого мужа,

240 Тяжко зневажив, забрав нагороду його самовільно.
Жовчі замало в Ахіллових грудях: він надто терплячий.
Ти-бо інакше, Атріде, зухвалив би нині востанне».

До Агамемнона так, поводитаря люду, лайливо
Мовив Терсіт. Та враз Одиссей підійшов богосвітлий,

245 Гнівно глянув спідлоба і мовив до нього суворо:

«Мелеш, Терсіте, пусте, хоч ти й балакун голосистий!
Змовкни й один мені тут не смій нападять на державців.
Більшої-бо, як кажу я, потвори нема серед смертних,
Скільки з Атрідами їх не прийшло сюди, до Іліона.

250 Отже, облиш язиком про владущих плескати привселюдно,
Лайкою їх обкидать, стерегти від них день повороту!
Справді ж не знає ніхто, як надалі обернеться діло,
В щасті вертатись чи ні синам доведеться ахейським.

Ти ж тут сидиш і ганьбиш Агамемнона, сина Атрея,
255 Тим, що герої данайські йому, вожаєві народів,
Надто багато дають, і прилюдно знущаєшся з нього.
Отже, кажу я тобі, і слова мої збудуться справді:
Тільки-но ще я тебе очманілим, як нині, побачу,
Хай того дня голови в Одиссея на плечах не стане,
260 Хай Телемаховим я вже більше не зватимусь батьком,
Як не схоплю я тебе, не зірву з тебе шат оцих любих,
Плащ, і хітон твій, і те, що сором тобі прикриває,
А самого з плачем до швидких кораблів не відправлю,
З зборів прогнавши з ганьбою й побоями тяжко побивши!»
265 Мовлячи так, він берлом по плечах його і по спині
Бив, аж той ізігнувся і рясними умився сльозами.
Зразу ж рубцями кривавими спина взялась від ударів
Берла того золотого. Увесь він аж сів з переляку,
Скорчивсь од болю і, дивлячись тупо, втирав собі сльози.
270 Хоч і обурені ним, всі щиро сміялися з нього,
І не один говорив, поглядаючи в бік на сусіда:
«Гей, хоч безліку доблесних дій Одиссей учиняє,
Перший у добрій пораді і в подвигах збройних відважний,
Та між аргеїв сьогодні він виявив доблесть найвищу —
275 Тож горлаєві й наклепнику збив він усю велемовність.
Серце зухвале вже більше, напевно, його не підбурить
Так зневажати державців безличними лайки словами!»
Так говорили в юрбі. Одиссей тоді городоборець
Встав із берлом в руках. Ясноока з ним поряд Афіна,
280 Вигляд прибравши окличника, людям звеліла мовчати,
Щоб у перших рядах і в останніх синове ахеїв
Слово розчути могли і слушну пораду збагнути.
Сповнений намірів добрих, озвався він і став говорити:
«Сину Атрея, владарю наш, нині готують ахеї
285 Вічну ганьбу тобі перед всіма поколіннями смертних,
Слова дотримать не хочуть свого, що дали ще у день той,
Як із Аргоса, кіньми багатого, в путь вирушали, —
Лиш Іліон подолавши, мурований міцно, вернутись.
Нині ж, мов діти малі чи вдовиці жінки, між собою
290 Журяться тільки за тим, щоб швидше додому вернутись.
Справді-бо, важко здолати бажання — додому вернутись:
Всяк, хто й на місяць лише зостається один без дружини,
Тужно на свій корабель поглядає багатояремний,
Бурями гнаний зимою по хвилях бурхливого моря,
295 От нам дев'ятий вже рік сповняється коловоротний,
Як пробуваємо тут. Отож не корю, що ахеї
Тужно сидять при своїх кораблях крутобоких. Та сором
Марно тут гаяти час та й додому ні з чим повернутись.

Друзі, терпіння, зостаньтесь до часу ще тут, щоб дізнатись,
300 Правда, що нам про майбутнє Калхас віщував, чи неправда.
В пам'яті нашій ми це бережемо, і ви тому свідки —
Всі, кого Кери іще не взяли, які смерть нам приносять.
Вчора, здається, чи то позавчора, в Авліді ахейські
Разом зійшлись кораблі на загибель Пріамові й Трої,
305 Ми ж навкруги джерела на жертовниках наших священних
В жертву добірні складали безсмертним богам гекатомби
Серед платанів гіллястих, де біла вода кришталева.
Там нам знамення з'явилося велике — з хребтом збагровілим
Змій страхітливий, на світ нам явлений самим олімпійцем,
310 Виповз із-під олтаря і злетів на платанове віття.
Горобенята сиділи, малі нетямущії дітки,
Високо там, на гіллі, захovanі в листі густому,
Восьмеро й мати дев'ята, що тих породила дитяток, —
Змій їх поглинув усіх, хоч і жалібно так цвірінчали,
315 Мати ж металась навколо, за рідними квилячи дітьми.
Вгору злетівши, вхопив за крило він і матінку тужну.
А як діток горобиних і матір він з ними поглинув,
Скрив із очей його бог, що раніше показував зримо, —
Кроноса мудролукавого син обернув його в камінь.
320 Мовчки всі ми стояли, дивуючись з того, що сталося,
В час-бо священної жертви це дивне страхіття з'явилося.
Зразу ж Калхас боговіщий озвався тоді і промовив:
«Що ж це немов оніміли ви, довговолосі ахеї?
Нині знамення нам Зевс показав, промислитель великий,
325 Пізніше, із здійсненням пізнім, та слава його не загине.
Так же, як цей і діток горобиних поїв, і їх матір,
Восьмеро й матір дев'яту, що тих породила дитяток,
Стільки ж під Троєю років ми будемо тут воювати,
А на десятім зруйнуємо широковуличне місто».
330 Так говорив він тоді, і все це збувається нині.
Тож залишаймося тут, в наголінниках мідних ахеї,
Поки аж візьмем-таки Пріамове місто велике».
Так він сказав, і всі зашуміли аргеї, й навколо
Гул кораблів страхітливий відлунював крики ахеїв,
335 Що Одіссея божистого слово так гучно схвалили.
Встав і озвався до них тоді Нестор, їздець староденний:
«Горе нам, галас ви тут підняли, як малі нетямущі
Діти, що їх аніяк воєнні діла не тривожать.
Як же із клятвами, як з договорами нашими буде?
340 Чи не в огонь полетять і задуми наші, і ради,
Й чистим вином узливання, і рукостискання на вірність?
Ми-бо змагаємось лиш на словах, а засобів інших
Винайти все неспроможні, хоч часу чимало вже тут ми.

Ти ж, Атріде, у рішеннях, як і раніш, непохитний,
345 Воєначальником будь над аргеями в січах жорстоких.
Ті лиш загинуть нехай — один або двоє — з ахеїв,
Хто замишлятиме потай — удачі їм в цьому не буде —
В Аргос вернутись раніше, ніж будемо знати напевно,
Ложна чи ні обітниця егідодержавного Зевса.

350 Дав-бо, кажу вам, підтвердження знак всемогутній Кроніон
Саме в той день, коли в кораблях бистрохідних рушали
Раті аргейські, троянам готуючи вбивство й загибель:
Блиснув перуном праворуч, знамення являючи віще.
Тим-то до дому свого хай ніхто не спішить повернутись,
355 Не перебувши раніше з жоною троянця в постелі
І за Єлени печаль, і сльози гіркі не помстившись.
А як страшенно вже хтось захоче додому вернутись —
Чорного хай корабля многовеслого тільки торкнеться —
Й перед очима у всіх він смерть і загин собі знайде.

360 Ти ж, володарю, і сам розважай, і іншого слухай:
Мабуть, не буде тобою відкинуто те, що скажу я:
По племенах і родах поділи, Агамемноне, воїв,
Родові рід, а племені плем'я нехай помагає.
Тільки-но зробиш ти так, і тобі покоряться ахеї.

365 Знатимеш зразу тоді, хто мужній з вождів і народів,
Хто полохливий, адже за своїх воюватиме кожен.
Знатимеш також, чи з волі богів не здолав ти ще міста,
Чи з недолугості воїв, у ділі військовим невмілих».

Відповідаючи, мовив владущий йому Агамемнон:

370 «Знову, старче, у раді синів ти долаєш ахейських!
Тільки б, о Зевсе, наш батьку, і ви, Аполлоне й Афіню,
Радників десять таких у мене було між ахеїв,
Скоро упало б тоді владареве Пріамове місто,
Нашими взяте руками й зруйноване нами дощенту.

375 Та лиш нещастя мені шле Кроніон егідодержавний,
Кинувши в марні звади мене і в пусті суперечки.
Ми-бо за дівчину юну з Ахіллою змагались завзято
В гнівних словах, і та сварка з моєї вини почалася.
А як помиримось ми із ним коли-небудь, тоді вже

380 Лиха ніщо від троян і на мить не відхилить найменшу.
Та пообідайте перше, ніж бій розпочнемо Ареїв.
Кожен хай списа нагострить і щит свій хай добре насадить,
Кожен вдосталь оброку хай коням завдасть прудконогим,
Кожен хай повіз огляне свій з думкою про боездатність,

385 Цілий-бо день змагатися будемо в справі Арея,
І відпочинку не буде нам, хоч би й на мить щонайменшу,
Поки аж ніч, надійшовши, мужів роз'ярилих розніме.
Потом ремінь щита просякнеться, який захищає

Воєві груди, й рука від важкості списа зомліє;

390 Потом укриється кінь, гембльований повіз тягнувши.
А як угледжу кого, що осторонь бою захоче
При кораблях крутобоких лишитись, ніде після того
Не заховатись йому від псів і птахів ненаситних».

Мову скінчив він, і скрикнули гучно аргеї. Так хвиля,

395 До узбережжя поривами Нота південного гнана,
Б'є об скелі стрімчасті. Й нема їм од хвилі спокою
В зваді зустрічних вітрів, що відсіль і відтіль налітають.
Вставши, усі розійшлись і зникли поміж кораблями, —
Дим закуривсь по наметах, невдовзі й обід споживали.

400 Іншому з вічних богів свою кожен тут жертву приносив,
Урятувати від смерті благаючи й праці Арея.
А надмогутньому Зевсові владар мужів Агамемнон
В жертву гладкого бика заколов, п'ятирічного віком,
Скликав до себе тоді всеахейських старійшин найкращих —

405 Нестора першим та Ідоменея, володаря Крїту,
Разом із ними Еантів обох та сина Тїдея,
Шостим по них — Одїсея, що розумом Зевсові рівний.
А Менелай, войовник гучномовний, прийшов без запросин,
Знав-бо він в серці своєму, чим його брат турбувався.

410 Стали вони круг бика, ячмінного зерна узявши,
Й так молитись тоді владущий почав Агамемнон:

«Зевсе великий, що в сяйві ефіру живеш, темнохмарний,
Сонце хай не заходить, хай темрява землю не криє,
Поки я вщент не зруйную Пріамові пишних чертогів,
415 Чорних від диму, і брам не спалю їх вогнем нещадним,
Поки на грудях у Гектора не розірву я хітона
Гострою міддю й навкруг не поляжуть у пил головою
Товариші його всі й зубами не гризтимуть землю».

Так він благав, та молитви його не послухав Кронїон.

420 Жертву священну прийняв і ще збільшив труди неминучі.
А як усі помолились і зерном посипали жертву,
Шию зігнули, вмить зарубали і шкуру обдерли.

Потім, відрізавши стегна, з боків їх жиром обклали,
Згорнутим вдвоє, а зверху сирим іще м'ясом накрили

425 І на багатті спалили з сухого, безлистоного хмизу,
Збій же увесь тримали на гострих рожнах над Гефестом.
Потім, як стегна спалили й жертовної з'їли утроби,
Інше все на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
Смажили вмїло й потім з вогню познімали старанно.

430 Всю закінчивши роботу, порозкладали наїдки
Й сіли вечеряти, й кожен в вечері тїй рівну мав долю.

Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Нестор, їздець староденний, з таким до них словом звернувся:

«Славний сину Атреїв, владарю мужів Агамемнон,

435 Більше не гаймо часу на розмови і справи надалі

Не зволікаймо тієї, що бог на нас покладає.

Отже, звели, щоб ахеїв окличники мідянозбройних
До кораблів чорнобоких скликали негайно збиратись,
Ми ж усі разом тоді по широкому стану ахеїв

440 Пройдемо, щоб розбудить у них швидше палкого Арея».

Так він сказав. Тим не знехтував владар мужів Агамемнон.

Дзвінкоголосих гукнувши окличників, він ізвелів їм
Довговолосих до бою негайно скликати ахеїв.

Ці їх скликали, а ті — звідусюди збиралися швидко.

445 Кинулись разом з Атрідом паростки Зевса, державці,

Воїв ряди шикувать. Серед них ясноока Афіна

Дорогоцінну егіду несла нестаріючу й вічну,

Китиць із щирого золота сотня із неї звисала,

Сплетених гарно, і кожна із них — в гекатомбу ціною.

450 Сяючи блиском егіди, пройшла вона поміж ахеїв,

В бій закликаючи їх. І в кожного в серці з'явилась

Сила змагатися з ворогом, битися з ним безустанно.

Навіть милішим здалося їм раптом усім воювати,

Ніж в кораблях глибодонних до рідного краю вертатись.

455 Наче вогонь нищівний, що в безкраїх лісах розгорівся

На верховині гірській і далеко та заграва сяє,

Так же із лав, що проходили, від світлосяйної міді

Сяйво блискуче в повітрі аж неба самого сягало.

Мов перелітні зграї крилатих птахів незліченні,

460 Диких гусей, журавлів чи лебедів ключ довгошиїх

В небі асійським, обабіч Каїстрових течій струмистих,

Гоняться взад і вперед, на крилах красуючись легких,

З криком сідають на землю, і гомоном повняться луки, —

Від кораблів і наметів своїх племена незліченні

465 Ринули так у долину Скамандру. Аж стугоніла

Страшно земля під ногами людей і під кінським копитом.

На скамандрійських нарешті спинилося луках квітучих

Безліч їх, мов листя і квіти, як час їм надійде.

Наче докучливих мух дзиготливих рої незліченні

470 Понад кошарою вперто кружляють в пастушім обійсті

В пору весняну, коли молоко напливає в дійниці,

Довговолосії так на рівнині роїлись ахеї

Проти троян, палаючи прагненням геть їх понищить.

Як чабани, що кіз розпорошені всюди отари

475 Легко, проте, розрізняють, хоч би й перемішані в полі,

Так ахеїв вожді ряд у ряд їх і лаву до лави

Розподіляли до бою, й владущий між них Агамемнон.

Схожий очима й чолом із Зевсом він був, громовержцем,

480 Наче бугай вирізняться в череді з решти худоби,
Дужий бугай, між корів на вигоні зразу помітний, —
Саме таким того дня Атріда зробив олімпіець,
Вирізнив між багатьох, серед інших героїв одмітив.

Нині скажіть мені, Музи, жилиці осель на Олімпі,
485 Ви-бо, богині, буваєте скрізь, і все вам відомо,
Ми ж лиш чуток дослухаєм, нічого не знаєм напевно —
Хто у данаїв вожді і хто у них був владарями?

Воїв же ані назвати, ані полічить я не зможу,
Хоч би і десять я мав язиків і десять горлянок,
490 Голос би мав неослабний і мідяне серце у грудях.
Тільки хіба що ви, Музи, егідодержавного Зевса
Доньки, назвали б самі мені всіх, хто доставсь Іліона.
Отже, лише корабельних вождів я назву з кораблями.

П'ятеро мужніх вождів очолили рать беотійську —

495 Аркесілай, Пенелей, Протоенор і Клоній з Леїтом,
Йшли з ними ті, що в Гірії жили та Авліді скелястій,
В Схені та Сколі, в багатім на пагорби й ліс Етеоні,
В Граї, Теспеї, також в Мікалессі широкорівниннім.
Ті, що навколо Ілесія й Гарми жили та Ерітри,

500 Що Елеон, Окалею й також Петеон заселяли,
Гілу, а ще й Медеон, це гарно збудоване місто,
Копи, Евтресу і голубами уславлену Тісбу,
Що в Коронеї жили й Аліарті, травною багатім,

Ті, що Глісант заселяли, і ті, що прийшли із Платеї,

505 Й що в Гіпофівах жили, у гарно збудованім місті,
Та у священнім Онхесті, де вславлений гай Посейдона,
Й ті, що з Мідеї прийшли й виноградом багатої Арни,
Й ті, що в Нісі божистій жили й Антедоні далекім.

З ними прийшло п'ятдесят кораблів мореплавних, і в кожному
510 Юних, дужих бійців беотійських сто двадцять сиділо.

Тих, що жили в Аспледоні, в Мінейським жили Орхомені,
Вів Аскалаф за собою й Іалмен, синове Арея,
В батьківським Актора домі їх Астіоха родила.
Дівчина та соромлива наверх, до своєї світлиці,

515 Вийшла, й могутній Арей перебув там із нею таємно.
Тридцять за ними тоді кораблів припливло крутобоких.

Схедій з Епістрофом, діти високого духом Іфіта,
Сина Навбола, ішли на чолі фокеев численних,
Що Кіпаріс населяють і край Пітона скелястий,
520 Крісу божисту й Давліді, і тих, що живуть в Панопеї,
В Анемореї, і тих, що оселі їх круг Гіамполя,
Тих, що уздовж святої Кефісу-ріки проживають,

Тих, що в Лілеї живуть, при світлих Кефісу джерелах.

Сорок з собою вони кораблів привели чорнобоких.

525 Двоє вождів цих у лави стрункі шикували фокеїв
З лівого боку беотян, готуючи військо до бою.

Локри мали вождем Ойлеїда, швидкого Еанта,
Менший на зріст видавався він од Телемоніда Еанта,
Менший багато, такий невеличкий, в броні полотняній.

530 А на списках перевищив панеллінів він і ахеїв.

Вів племена він, що Кінос, Опунт, Калліар заселяли,
Бесси пониззя, і Скарфу, й Авгеї долини принадні,
Тарфу, і Троній, і Багрія бистрого всі узбережжя.

Сорок з собою вони кораблів привели чорнобоких —

535 Локрів, що проти Евбеї священної їхні оселі.

Йшли із Евбеї абанти, що запалом дихали дужим,
Ті, що з Халкіді й багатої на виноград Гістієї,
З Керінта, що біля моря, із Дія, високого міста,
Із Еретреї і ті, що у Стірі живуть та в Карісті.

540 Всіх за собою їх вів Елефенор, Ареєва парость,
Син Халкодонта, начальник відважних душею абантів.

Бистрі були ті абанти, із косами довгими ззаду,
Вої палкі, що ударом списів ясенових жадали
Панцирів мідну броню розбивати на грудях ворожих.

545 Сорок з собою вони кораблів привели чорнобоких.

Ті, що в Афінах жили, у гарно збудованім місті,
В цім Ерехтея могутнього краї, — його-бо Афіна,
Зевсова донька, зростила, родила ж земля хлібодайна,
В пишному храмі своєму Афіна його оселила, —

550 В коловороті років там усі юнаки афінейські
Жертви йому милостивні з биків і овечок приносять.

Воєначальником був Менестей у них, син Петеоїв, —
Серед людей земнородних ніхто так, як він, не умів ще
Коней до бою й мужів щитоносних ряди шикувати.

555 Вмів це лиш Нестор, що був набагато від нього старіший.
Він п'ятдесят кораблів із собою привів чорнобоких.

Із Саламіна дванадцять прийшло кораблів із Еантом,
Там поставив він їх, де афінські стояли фаланги.

Ті, що їм Аргос — оселя, й Тірінта, мурована міцно,

560 І Герміона, й Асіна, міста при затоці глибокій,
Гавань Ейону, й Трезен, й Епідавр, виноградом славетний,

Ті, що в Агіні живуть і в Масеті, і молодь ахейська —
Мали вождем Діомеда, що славен був голосом дужим,
З ними йшов і Стенел, славетного син Капанея;

565 Був ще третім вождем Евріал у них, муж богорівний,
Син Меністея і внук державця старого Талая.

Над усіма ж Діомед був, уславлений голосом дужим.

Вісім десятків вони кораблів привели чорнобоких.

Тих, що в Мікенах жили, у гарно збудованім місті,
570 Що заселяли Корінф і збудовані гарно Клеони,
Аретіреї долину принадну, і місто Орнею,
І Сікіон, що Адраст у ньому колись володарив;
Жителів Гіпересії і скель Гоноесси високих,
Тих, що в Пелені жили, і тих, що навкруг Егіона
575 І по всьому Егіалу, й широкої близько Геліки, —
Їх аж на ста кораблях владуший привів Агамемнон,
Син Атреїв. Із ним прибуло найчисленніше військо
І найдобріше. Сяючи зброї блискучою міддю,
Гордо він величавсь, між героями найвидатніший,
580 Саном верховним своїм і числом свого війська найбільшим.

Хто в Лакедемоні жив серед гір та глибоких ущелин,
В Спарті, у Фарісі та в голубами уславленій Мессі,
Хто проживав у Брісеях, осів хто в Авгеях принадних,
В Лаї та Гелосі, близько до моря прилеглому місті.

585 Тих, що навколо Етіла й Амікли були їх оселі, —
Їх Агамемнона брат, Менелай, войовник гучномовний,
Вів шістдесят кораблів, їх лави окремо стояли,
Сам він у бій їх водив, одважності певен своєї,
Духу їм сам додавав войовничого, серцем палав-бо
590 Він за Єлени печаль і сльози гіркії помститись.

Ті, що у Пілосі їхні домівки, в Арені принадній,
В Трії, при броді Алфейським, у гарно збудованім Епі,
В Кіпаріссеї, і ті, що навкруг Амфігени їх житла,
Й що Птелеон — їх оселя, і Гелос, і Доріон той, де
595 Музи позбавили співу Таміра-фракійця, коли він
Із Ехалії колись від Евріта вертався, ехалійця.
В співі хвалився він усіх подолати, коли б навіть Музи
Стали виспівувать, Зевса егідодержавного доньки.
В гніві наслали на нього вони сліпоту й відібрали
600 Співу божистого дар, і забув він, як грать на кіфарі.

А на чолі цього війська був Нестор, їздець староденний.
З ним дев'яносто до Трої прийшло кораблів крутобоких.
Тих, хто в Аркадії жив, під узгір'ям Кіллени високим,
Близько могили Епіта, в країні бійців рукопашних,
605 Тих, що в Фенеї жили й Орхомені, на вівці багатім,
В Ріпі, Стратії й Еніспі, овіяній всіми вітрами,
Тих, що в Тегеї було їх житло, в Мантінеї принадній;
Тих, хто в Стімфалі житло мав, і тих, що жили в Паррасії, —
Син Анкея очолював їх, володар Агапенор,
610 Вів шістдесят кораблів він. Аркадських багато на кожнім
Воїв було, в ремеслі войовничім обізнаних добре.
Ці кораблі добропалубні владар мужів Агамемнон,

Син Атрея, їм дав — через море пливти винно-темне,
Дбали не дуже самі-бо вони про діла мореплавні.

615 Ті, що в Бупрасії, й ті, що в Еліді жили божественній,
Хто від Гірміни і аж до Мірсіна, найдальшого міста,
До Оленійської скелі й Алесія край населяє,
Мали чотири вожді над собою, і десять за кожним
Бистрих пливло кораблів, де багато містилось епеїв,
620 А на чолі їх були Амфімах і Талпій, синове
Перший — Ктеатів, а другий Евритів — Акторові внуки.
Третім вождем був могутній Діор, Амарінка потомок.
Врешті четвертим був вожаєм Поліксен боговидий,
Син владаря Агасфена, що сам від Авгея походив.

625 Хто на Дуліхії жив, на святих островах Ехінадських,
В морі широкім далеко розкиданих проти Еліди,
Мегес у них за начальника був, до Арея подібний,
Син Філея-комонника, любого Зевсу Філея,
Що на Дуліхій із гніву на батька колись переїхав.

630 Сорок до Трої із ним прибуло кораблів чорнобоких.

Був Одісей вожаєм кефаленян, душею великих,
Тих, що жили на Ітаці і Неріті трепетнолистім,
Що в Крокілеї жили й Егіліп населяли скелястий,
Тих, що оселю свою на Закінті мали й на Самі,

635 Й тих, що прилеглий до цих островів суходіл населяли.
Був їх вождем Одісей, умом до Зевса подібний.
Разом із ним дванадцять пливло кораблів рудошоких.

Син Адремона Тоант привів етоліян з собою,
Тих, що Плеврон населяли, хто в Олені жив і Пелені,
640 Й тих, що в Халкіді приморській і в горах жили Калідонських.
Тож не було вже синів одважного духом Ойнея,
Вмер-бо й сам він уже, й Мелеагр не живе русокудрий.
Отже, по всій Етолії Тоантові влада припала.

Сорок до Трої із ним прибуло кораблів чорнобоких.

645 Ідоменей, списоборець славетний, вождем був у критян,
Тих, що у Кносі жили і обведеній муром Гортіні,
В Лікті, Мілеті й Лікасті, що скель білиною сріблиться,
В Рітії й Фесті, великих містах, населених густо,
Й інших усіх, що мали на Криті стограднім оселю.

650 Ідоменей, уславлений списник, вождем був над ними
Та Меріон, на вбивцю мужів Еніалія схожий.
Вісімдесят вони вдвох привели кораблів чорнобоких.

А Тлеподем, син Геракла, могутній, на зріст величавий,
З Родоса дев'ять привів кораблів гордовитих родосян, —

655 Родос вони населяли, на три розділившись коліна —
Лінд, Іеліс і Камір, що скель білиною сріблиться.

Тож Тлеподем, списоборець славетний, мав провід над ними, —

Силі Геракловій був він народжений від Астіохи,
Що із Ефіри вивів її, з-над ріки Селеонта,
660 В Зевсових юних годованців міст одібравши багато.
Цей Тлеподем, у тривкому Геракловім вирісши домі,
Сивого старця Лікімнія вбив, Ареєву парость,
Хоч той отцеві його доводивсь по матері дядьком.

Вмить кораблі спорядивши й супутців зібравши чимало,
665 Морем він з рідного краю утік, уникаючи помсти
Сили Геракла, що в інших зросла синах його й внуках.
Лиха зазнавши багато, він врешті на Родос приїхав.
Там поселились вони трьома племенами й зазнали
Ласки від Зевса, який над богами й людьми владарює.

700 Тож надзвичайним багатством їх щедро обсипав Кроніон.

Вслід за Ніреєм із Сіми пливло трое суден однаких,
Вслід за Ніреєм, сином Аглаї й державця Харопа,
Вслід за Ніреєм, що серед данаїв, до Трої прибулих,
Найкрасивіший за всіх по Пелідові був бездоганнім.

675 Він слабосилий, проте, і народу привів небагато.

Тих же, що Нісір, і Крапат, і Кас острівці населяли,
Кос, Евріпілове місто, і всі острови Каліднійські,
Тих за собою вели Фідіпп і Антіф — полководці,
Двоє синів Фессала-вождя, що був сином Геракла.

680 Тридцять за ними рядами пливло кораблів крутобоких.
Далі йшли ті, що вітчизною їх пеласгічний був Аргос,
Ті, що Алопу і Алос, і ті, що Трехін населяли,
Фтію і землю Еллади, жінками прекрасними славну.
Їх імена — мірмідоняни, елліни й з ними ахеї.

685 Їх п'ятдесят кораблів з Ахіллом прийшло прудконогим.
Не про бурхливу, проте, вони в час той війну помишляли,
Бо ж не було кому їхні до бою провадити лави.

Між кораблів богосвітлий лежав Ахілл прудконогий,
Гнівом палаючи за Брісеїду струнку й пишнокосу,
690 Бранку, що вивів її по трудах бойових із Лернеса,
Весь зруйнувавши Лернес і стіни розбивши фіванські.
Там же Мінета й Епістрофа він подолав, списоборців,
Юних державця Евена синів, Селепа онуків.

В горі за нею лежав він, та мав підвестись незабаром.

695 Тих, що Філаку і Пірас, уквітчаний весь, населяли,
Любу Деметри ділянку, і матір овець Ітонею,
Морем омийтий Антрон, Птелеон на травистому ложі, —
Протесілай над ними велителем був войовничий,
Поки він жив, — тепер його чорна земля укривала.

700 З горя подряпавши лица, дружина його залишилась
В недобудованім домі. Упав він, дарданцем убитий,
Щойно з свого корабля зіскочив найпершим з ахеїв.

Не залишились вони без вождя, та за ним жалкували.

Лави їх зразу ж очолив Подарк, Ареєва парость,

705 Син Філакіда Іфікла, що множив отари овечі.

Протесілая, великого духом, він брат однокровний,
Віком молодший. Протесілай-бо, герой войовничий,
Старший був, дужчий за нього. І хоч без вождя не лишились,
Вої за ним жалкували, бо доблестю він визначався.

710 Сорок до Трої із ним прибуло кораблів чорнобоких.

Ті, що жили поблизу Бебеїдського озера в Ферах,
Бебу, й Глафіри, й Яолк населяли, збудований гарно,
Ті кораблів одинадцять вели на чолі із Евмелом,
Сином Адмета улюбленим, — Пелія донька найкраща,

715 Юна Алкеста його породила, з жінок богосвітла.

Тих, що в Метоні жили, і хто населяв Тавмакію,
Хто Мелібею й скелястий мав Олізон за оселю,
Вів Філоктет, славетний із лука стрілець, за собою
Сім кораблів. На кожному з них п'ять десятків сиділо

720 Дужих гребців, що добре із лука уміли стріляти.

Тільки лежав він у муках жорстоких на острові дальнім,
Лемні священному, там, де його залишили ахеї,
В болях від рани, що згубна йому заподіяла гідра.
Стогнуци, там він лежав. Але довелося аргеям

725 Про Філоктета близ кораблів незабаром згадати.

Не залишились вони без вождя, та за ним жалкували.
Медон очолив їх лави, Ойлеїв син позашлюбний,
Рена його породила Ойлеєві-городоборцю.

В тих, що оселя їх — Трікка й Ітома на скелях кремнистих,

730 Хто населяв Ехалію, Евріта ехальського місто,

Воєначальників двоє було — Асклепія діти,
Славні людей лікарі, Подалірій удвох з Махаоном.
Тридцять за ними рядами пливло кораблів крутобоких.

Тих, хто в Орменії жив та близько джерел Гіперей,

735 Тих, що житло їх Астерій та білі Тітана вершини,

Їх Евріпіл провадив, Евемона син світлосяйний.
Сорок до Трої із ним прибуло кораблів чорнобоких.

В тих, що в Аргіссі жили і що населяли Гіртону,
Орту, Елону і з білого каменю весь Олооссон,

740 Воєначальником був Поліпет, войовник безутомний,
Син Пірітоя, що сам народивсь од безсмертного Зевса, —
Від Пірітоя його зачала Гіпподамія славна

В день, коли саме потвор покарав він, оброслих волоссям, —
Вигнав їх геть з Пеліона і гнав до країни етіків.

745 Був він вождем не один — Леонтей з ним, Ареєва парость,
Син Корона, відважного духом, нащадок Кенея.

Сорок із ними також прибуло кораблів чорнобоких.

Вів двадцять два кораблі Гуней за собою із Кіфа.
З ним енієняни йшли, і переби, вояки невтомні,
750 Й ті, хто оселі навкруг непогідної ставить Додони,
Й ті, хто ріллею піклується над Тітаресієм звабним,
Що до Пеняя свою струменисту доносить вологу,
Та не зливає з Пенеєм її в срібнопінному вирі,
Тільки поверх його котиться плавно, немовби олива,
755 Стікс, жажливої клятви ріка, ті зволожує води.

Протой, син Тенфредона, очолював військо магнетів,
Що при Пеней і при Пеліоні трепетнолистім
Мали житло. У них за начальника Протой був бистрий.
Сорок до Трої із ним прибуло кораблів чорнобоких.
760 Ось хто вождями вважались і провід вели у данаїв.
Хто ж найславетніший був поміж ними, скажи мені, Музо,
Сам чи кіньми, із тих, що пішли за Атрідами слідом?

Коней найкращих Феретів онук викохував здавна,
Юний Евмел їх і гнав, наче птахів, — легких, бистроногих,
765 Мастю однаких, однолітків, зростом і постаттю рівних.
На піерійських лугах зростив Аполлон срібнолукий
Тих кобилиць, що пострах Ареїв розносять обидві.

Найвидатніший з мужів був Еант, Теламонів нащадок,
Поки гнівився Ахілл; та дужчий і він був, і коні
770 Ті, що носили в боях бездоганного сина Пелея.

Він же близ крутобоких своїх кораблів мореплавних
Досі лежав, палаючи на Агамемнона гнівом,
Люду керманича. Вої ж його на морським узбережжі
Бавились дисків метанням і гострих списів та стріляли
775 З луків своїх. Поблизу колісниць їхні коні тим часом
Паслися на конюшині й петрушку низинну жували.
Збрюя державців усяка, накрита старанно, лежала
В їхніх наметах. Самі ж, войовничого прагнучи мати
Війську вождя, по стану тинялись, від бою далеко.

780 Рушила рать, і поле немовби вогнем запалало.
Вся застогнала земля, мов од гніву метателя грому
Зевса, коли він перунами вкруг Тіфоея шмагає
Землю в Арімах, де, кажуть, зробив Тіфоей собі ложе.
Стогоном тяжко так стугоніла земля під ногами

785 Воїв, що йшли. Проходили швидко вони по рівнині.

Вісниця бистра, з гіркою тоді вітронога Іріда
Вістю прийшла до троян від Зевса-егідодержавця.
Радили раду тим часом вони на подвір'ї в Пріама,
Разом зібралися всі — молоді із мужами старими.
790 Ставши близько, озвалась до них вітронога Іріда,
Голос Політа, сина Пріама, прибравши, — у час той
Стражем троян вартовим, на прудкі покладаючись ноги,

Він на високій могилі сидів Есіета старого
І чатував, коли з кораблів своїх рушать ахеї.

795 Вигляд прибравши його, промовила бистра Іріда:

«Завжди, о старче, любі тобі непотрібні розмови,
Наче за мирного часу. А нині ж війна безугавна!
В битвах жорстоких бувати немало мені довелось,
Війська ж такого численного й грізного я ще не бачив.
800 Їх наче листя в лісах, мов піску на морським узбережжі,
Їдуть по рівнині вони воюють проти нашого міста.
Гекторе, ти особливо послухай, що діяти маєш.

Спільників є в нас багато в Пріамовім місті великім,
Мови ж у різноплеменних загонів, тут зібраних, різні.

805 Хай же очолює кожен людей, над якими владар він,
Співгромадян хай у лави шикує й до бою виводить».

Так вона мовила, й Гектор пізнав, що то голос богині.
Збори він враз розпустив, і всі кинулись миттю до зброї.

Брами порозчиняли, з них ринули воїв загони

810 Піші й комонні. Гомін усюди лунав безугавний.

Є на розлогій рівнині, якраз перед Троєю-містом,
Пагорб високий, що легко його обійти звідусюди.

Люди усі Батією пагорб отой називають,
А невмирущі боги — надгроб'ям Міріни стрімкої.

815 Там шикувались у лави трояни й союзники їхні.

Вождь у троян — великий був Гектор шоломосяйний,
Син Пріама. Найкращі з усіх, найчисленніші в нього
Збройні загони були, до бою на списках готові.

Вів за собою дарданів Еней, син Анхіза могутній,

820 Що від Анхіза колись породила його Афродіта,
Ложем на ідських вершинах богиня із смертним з'єднавшись.

Був він вождем не один, з ним ішли Архелох з Акамантом,
Двоє синів Антенора, досвідчені в справах військових,

Тих, що у Зелії їхнє житло, під обніжжями Іди,

825 Люд заможний, що чорну пили Есепову воду,

Плем'я троянське очолював син Лікаона блискучий,
Пандар, що сам Аполлон дарував йому лук скорострільний.

В тих, хто оселею мав Адрестею, й країну Апеську,
І Пітією, й Тереї-гори верховини високі,

830 В них на чолі був Адрест і Амфій в броні полотняній,

Двоє синів Мєропа з Перкоти, що знався відмінно
На віщуванні, отже, синам на війну мужозгубну

Заборонив він іти. Вони ж не послушали слова
Віщого, — видно, вели вже їх Кери до чорної смерті.

835 Хто біля Практія жив, селився навколо Перкоти,

В Абіді, в Сесті житло мав або в богосвітлій Арісбі,

В тих Гіртакід був начальником. Асій, мужів повелитель,

Асій, Гіртаків син, що великі, вогнистої масті
Коні з Арісби примчали його, з берегів Селеента.

840 Йшов Гіппотой на чолі пеласгів, племен списоборних,
Тих, що оселею мають широкоскибу Ларісу,
Разом їх вів з Гіппотоем Пілей, Ареєва парость,
Лета обоє сини, Тевтаміда, пеласгів державця.

Йшли Акамант і хоробрий Пірой на чолі у фракіян,
845 Що Геллеспонт швидкоплинний у них береги омиває.

Був вождем у кіконів, списами озброєних, Евфем,
Син Кеада Трезена, годованця Зевса самого.

Вів за собою Пірехм криволуких пеонян зағони
Здалеку, із Амідона, де Ақсій широкий струмує,

850 Ақсій, що поїть найкращою в світі водою.

В бій пафлагонян вело Пілеменове серце кошлате,
З краю енетів прибулих, де мулів є диких багато,

Й тих, що оселі свої у Сесамі й Кіторі мали,

При берегах партенійських в домах проживали чудових,

855 На Еріфінських вершинах, у Кромні жили й Егіалі.

Йшли на чолі алізонів вождями Одій та Епістроф,

З дальнього краю, з Аліби, де срібла родовища гоїні.

Місян — Хромій і Енном очолював, птаховіщатель,

Та від загибелі чорної не вберегли його птахи —

860 Смерть він прийняв від руки прудкононого сина Еака

В хвилях ріки, де й інших троян потопив той багато.

Військо фрігіян богоподібний Асканій і Форкіс

Із Асканії проводили, збройного подвигу спрагли.

Антиф і Местл меоніян зағони вели за собою, —

865 Німфа Гігейського озера і Талемена синове, —

Вдвох меоніян вели вони тих, що під Тмолом родились.

Наст на чолі був у карів, що мовою грубою мовлять,

Тих, що в Мілеті живуть, живуть і на Фтірі, горі тій лісистій,

На узбережжях Меандру, на прикрих узгір'ях Мікалі.

870 Йшов на чолі у них Наст із братом своїм Амфімахом,

Наст з Амфімахом, обидва Німіона світлі синове.

В золото вбраний, як дівчина, йшов Амфімах воювати,

От нерозумний! Воно ж не спасло від загибелі злої —

Смерть він прийняв від руки прудкононого сина Еака

875 В хвилях ріки — й забрав усе злото Ахілл войовничий.

Військо лікіян вели Сарпедон і Главк бездоганний

З дальнього краю, з Лікії, де Ксантові хвилі вирують.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

КЛЯТВИ. ОГЛЯД ВІЙСЬКА З МУРІВ. ДВОБІЙ АЛЕКСАНДРА І МЕНЕЛАЯ

От як скінчили вожді загони свої шикувати,
Ринули з криком і гуком трояни вперед, наче птиці, —
З криком таким журавлині ключі у високому небі
В вирій тікають від злої зими і дощів безнастанних,
5 До Океану-ріки із криком таким відлітають,
Смерть і загибель мужам несучи, низькорослим пігмеям, —
Напад на них вони лютий вчиняють у млі світанковій.

Мовчки, незламною дишучи силою, вийшли ахеї,
Кожен готовий в душі один одному поміч подати.

10 Як над гірськими вершинами Нот розливає тумани,
Для пастухів — немилі, для злодія ж — кращі від ночі, —
Видно не далі в тій млі, ніж падає кинутий камінь, —
Так під ногами у воїв, що йшли, підіймалися хмари
Куряви, швидко-бо всі по рівнині вони виступали.

15 А як, одні проти одних прямуючи, близько зійшлися,
Вийшов з троянського війська вперед Александр боговидий,
Вбраний у барсову шкуру і з луком кривим за плечима,
Й гострим мечем. У руках тримав два списи мідногострі
І, потрясаючи ними, усіх викликав він аргеїв
20 Найхоробріших — поміряти сили в страшному двобої.

Щойно побачив його Менелай, Ареєві любий,
Як перед військом великими кроками той виступає,
Радість відчув, мов лев зголоднілий, що здобич натрапив,
Дику на скелях козу чи рогатого оленя раптом
25 Вгледівши. Жадібно здобич зубами він рве, хоч навколо
Вже його пси прудконогі та юні ловці оточили.
Радість так само відчув Менелай, з боговидим Парісом
Близько зустрівшись: за кривду жадав він йому відплатити.

В повнім озброєнні він з колісниці на землю зіскочив.

30 Щойно побачив ізблизька його Александр боговидий
Перед рядами, серце у грудях йому затремтіло,
В шерехи воїв своїх одступив він, тікаючи смерті;
Наче в ущелинах гір подорожній, дракона зустрівши,
Враз усім тілом тремтить, і вбік відскакує швидко,
35 І утікає чим дужче, і лица йому полотніють, —
В страхові так затремтів перед сином Атрея й сховався
В лави стрункі гордовитих троян Александр боговидий.

Бачив те Гектор і став словами ганьби докоряти:
«Горе-Паріс, женолюбче, хоробрий лиш з вигляду звабник!
40 Краще б ти зовсім на світ не родивсь чи безшлюбний загинув!
Як би хотів я того, та й для тебе це краще, ніж нині
Перед всіма такого безчестя й неслави зазнати!
Чуєш, як з тебе регочуться довговолосі ахеї,
Що первоборцем хоробрим вважали тебе, на твій красний
45 Дивлячись вигляд, у тебе ж ні сили в душі, ні відваги!
Й як ти насмілився, будши таким, в кораблях мореплавних,
Товаришів назбиравши надійних, пливти через море,
До чужоземців пройти і зухвало із дальнього краю
Викрасти жінку прекрасну, невістку мужів списоборних,
50 Батькові твому на горе, і місту, й народові всьому,
Та ворогам лиш на радість, для себе ж самого — на сором!
Чом же Ареєві любого ти не пождав Менелая?
Знав би, в якого ти мужа дружину відняв пишноцвітну!
Не помогли б ні кіфара тобі, ні дари Афродіти,
55 Кучері й врода, якби ти у куряві мертвий валявся.
Та боязкі ті трояни занадто, а то вже давно б ти
Був у каміннім хітоні за лихо, яке заподіяв».

Відповідаючи, мовив йому Александр боговидий:
«Гекторе, лаєш мене недарма, справедливо ти лаєш.
60 Завжди-бо серце твоє непохитне, немовби сокира,
Що в деревину впинається й розмах посилює в теслі,
Як корабельного бруса майстерно і вправно він теше.
Так же і в грудях у тебе тверде й безтрепетне серце.
Тільки дарів чарівних золотої не гань Афродіти.
65 Славних дарів божеств'яних не гоже-бо людям зрікатись —
Тільки боги їх дають, сам ніхто їх одержать не може.
А як бажаєш тепер, щоб бій розпочав я й змагався,
Хай посідають на землю трояни усі і ахеї,
Вийду тоді я вперед з Менелаєм, Ареєві любим,
70 Битися з ним за Єлену й скарби, що взяв я із нею.
Хто переможе й себе у двобої проявить сильнішим,
Жінку з скарбами її хай веде за собою додому.
Ви ж, договір про дружбу засвідчивши в клятвах священних,

В широкоскибій Трої живить, а ті вернуться в Аргос,

75 Кіньми багатий, в Ахею, жінками вродливими славну».

Так він сказав. Слова його з радістю вислухав Гектор,
Вийшов вперед із лав він троянських і лави їх стримав —
Спис ухопив посередині, й стали вони нерухомо.

Довговолосі ж, із гнутих націлившись луків, ахеї

80 Стріли метать почали і кидати в нього камінням.

Голосно крикнув тоді володар мужів Агамемнон:

«Стійте, аргеї, заждіть, не стріляйте, синове ахеїв!

Слово нам хоче промовити Гектор шоломосяйний».

Так він сказав, і враз зупинили свій запал трояни

85 Й мовчки стояли. До ратей обох тоді Гектор промовив:

«Слухайте, Трої сини й в наголінниках мідних ахеї,

Що говорив Александр, від якого вся звада між нами.

Він закликає троян, а з ними так само й ахеїв

Пишну з плечей своїх зброю на землю зложить многоплідну,

90 Сам же він вийде вперед з Менелаєм, Ареєві любим,

Битися з ним за Єлену й скарби, що взяв він із нею.

Хто переможе й себе у двобої проявить сильнішим,

Жінку з скарбами її хай веде за собою додому.

Ми ж договір про дружбу засвідчимо в клятвах священних».

95 Так він сказав. Всі навколо стояли в мовчанні глибокім.

Врешті озвався із словом до них Менелай гучномовний:

«Слухайте ж ви і мене. Найтяжчим-бо пройняте болем

Серце моє. І сам-бо я мислю — вже час розійтися

Мирно аргеям з троянами. Досить вже лиха зазнали

100 Через цю зваду мою і призвідця її Александра.

Той з нас обох, кому долею суджена смерть і загибель,

Хай умирає. Інші ж із миром усі розійдяться.

Та приведіть сюди чорне ягня і білу ягницю —

Сонцю й Землі. Для Зевса ми інше іще приведемо.

105 Силу Пріамову теж приведіть, щоб клятви завірив

Сам він, бо високодумні синове його й віроломні, —

Зевсових клятв щоб ніхто не посмів би зухвало порушить.

Наче той вітер, витають молодших людей міркування.

Стане ж до справи старіший, то пильно вперед і назад він

110 Гляне, — так, щоби вийшло обом сторонам якнайкраще».

Так він промовив. І радість троян охопила й ахеїв:

Блисла надія тоді, що війна осоружна скінчиться.

Скочили всі з колісниць, поставили коней рядами,

Зброю із себе зняли й на землю одні проти одних

115 Склали близенько — два війська лиш смужка мала розділяла.

Гектор окличників двох до міста послав невідкладно

Пару ягнят привести і Пріама старого покликать.

А одночасно й Талтібія вирядив вождь Агамемнон

До кораблів крутобоких негайно іти і пригнати

120 Звідти ягня, і не смів Агамемнона він не послухать.

Звістку білораменній Єлені Іріда приносить,
Вигляд зовиці прибравши, дружини Антеноріда, —
Син-бо Антенора, Гелікаон-володар, за дружину
Мав Лаодіку, на вроду з Пріамових дочок найкращу.

125 В домі застали Єлену — та ткала великий, подвійний
Плащ пурпуровий, на нім бойові гаптувала змагання
Поміж троян конеборних і міднохітонних ахеїв,
Що від Ареєвих рук перетерпіли стільки за неї.

Близько спинившись, їй мовила так прудконога Іріда:

130 «Вийди-но, люба красуне, поглянь, яке діється диво

Поміж троян конеборних і міднохітонних ахеїв!
Вів на рівнину одних проти одних Арей многослізний
Воїв отих, войовничого сповнених, згубного шалу,
Й от вони мовчки стоять, війна поміж них припинилась,

135 Сперлись усі на щити, списи повтикали у землю.

Тільки один Александр з Менелаєм, Ареєві любим,
Вдвох на великих списках змагатися будуть за тебе.
Хто переможе, тому ти дружиною любою станеш».

Мовивши це, богиня солодке бажання збудила

140 В неї до першого мужа, і міста, й батьків її милих.

Швидко вона, срібно-біле напнувши тонке покривало,
Вийшла з світлиці своєї, рясні проливаючи сльози,
І не сама: з нею разом зійшли дві служниці додолу,
Етра, Пітгеева донька, й Клімена услід велеока.

145 От незабаром вони до Скейської брами добігли,

В вежі над брамою там з Пріамом, Пантоєм, Тіметом,
Лампом, і Клітієм, та Гікетаоном, віттю Арея,
Ще й Укалегон удвох із Антенором, мудрі обидва, —
Люду старійшини всі над брамою в вежі сиділи,

150 Надто старі, щоб іти воювати, але — красномовці,
Вславлені скрізь, неначе цикади, що в лісі зеленім,
Сидячи в вітті дерев, виспівують солодкозвучно.

Так і троянські вожді на вежі сиділи високій.

Щойно уздріли Єлену вони, що доходила вежі,

155 Стиха між себе крилаті слова почали промовляти:

«Ані троян неможливо, ні мідноголінних ахеїв
Ганить, що злигоднів безмір за жінку таку вони терплять.
Страшно обличчям своїм на богинь вона схожа безсмертних.
Та хоч яка вона є, кораблем хай додому вертає,

160 Тільки б надалі нещастя не лишала ні нам, ні потомкам».

Так говорили, Пріам же до себе Єлену покликав:

«Люба дитино, підходь-но сюди і сідай біля мене.

Першого мужа побачиш, і родичів близьких, і друзів.

Передо мною не винна ти, винні лиш вічні богове, —

165 То лиш вони повели на війну многослізну ахеїв.

Ти ж назови мені тут ім'я того велетня мужа,

Що за ахеянин то, високий такий і могутній?

Є між ахеями зростом і постаттю й вищі за нього,

Але такого прекрасного й гідного виглядом мужа

170 Очі мої ще не бачили. Тож на державця він схожий».

В відповідь мовить Єлена йому, між жінок богосвітла:

«Свекоре любий, я страх і пошану до тебе вчуваю.

Краще б лиха мене смерть обняла того дня, коли з сином

Я від'їжджала твоїм, світлицю лишаючи шлюбну,

175 Донечку милу, й родину мою, і улюблених подруг.

Але не сталося так, отим-то й слізьми умліваю.

Зараз тобі відповім, що хочеш ти знати й питаєш.

Перед тобою — широковладний Атрід Агамемнон,

Славний державець, до того іще й списоборець могутній.

180 Дівер він був мені, сучці безстидній! Якби ж то ним був він!»

Так говорила, і старець, із нього дивуючись, мовив:

«Благословенний богами Атріде, від роду щасливий!

Скільки у владі твоїй синів пробував ахейських!

Був я в Фрігії колись, виноградними лозами славній,

185 Бачив я там бистрокінних фрігіян загони численні,

Військо Отрея й полки богорівного бачив Мігдона.

Вздовж узбережжя Сангарія їхній стояв тоді табір.

Був же тоді поміж ними і я як їхній союзник

В день той, коли амазонки з'явилися мужоподібні.

190 Стільки їх все ж не було, скільки тут бистрооких ахеїв».

Другим тоді Одиссея уздрівши, спитав її старець:

«Люба дитино, тепер і про цього скажи мені — хто він?

Хоч головою він нижчий таки, ніж Атрід Агамемнон,

А як поглянути — ширший від нього грудьми і плечима.

195 Зброю свою бойову на землю він склав многоплідну,

Сам же, немов той овен, він шереди війська обходить.

Справді-бо він таки на барана густорунного схожий,

Що крізь отару проходить численних овець срібновоєних».

В відповідь мовить йому народжена Зевсом Єлена:

200 «Муж цей — Лаерта старого то син, Одиссей велемудрий.

Він між народом Итаки, скелястого острова, виріс,

В хитрощах знається всяких і тямить в порадах розумних».

Мудрий Антенор з таким тоді словом до неї звернувся:

«Чистая правда усе, що зараз ти мовила, жінко,

205 Бо задля тебе колись посланцем Одиссей богосвітлий

Вже приїздив був сюди з Менелаєм, Арееві любим.

В домі своєму приймав я обох, частував їх гостинно:

Запам'ятав я і постаті їхні, й поради розумні,

Як на нараду троян обоє приходили разом,

210 Стоячи, пліч шириною з-між них Менелай вирізнявся,
Сидячи поряд із ним, Одиссей здавався ставнішим.
А починали на зборах слова вони й задуми ткати,
То Менелай говорив хоч виразно, але швидкомовно
Й коротко дуже — не був говіркий, балакун многослівний,

215 Стисло умів промовляти, хоч віком він був і молодший,
А як підводився з місця свого Одиссей велемудрий —
Довго мовчки стояв, утупивши очі у землю,
Берла ні взад, ні вперед не хилив у своїй він правиці,
А непохитно тримав, немовби до того незвиклий.

220 Скажеш ти — чимсь роздратований він чи якийсь навіжений.
Тільки як видобув він із грудей своїх голос могутній —
Мова його гомоніла, як та снігова хуртовина,
Й годі із смертних комусь тоді з Одиссеєм змагатись.
Не дивувались і ми вже, який він був доти на вигляд».

225 Третім Еанта побачивши, знову спитав її старець:
«Хто ж бо ахеянин цей, величавий такий і могутній?
Всіх перевищив аргеїв він зростом і пліч шириною».

Мовить йому довгошатна Єлена, з жінок богосвітла:
«Велетень цей — то Еант, оплот і опора ахеїв.

230 З другого боку, як бог, стоїть серед воїнів критських
Ідомей, кругом його критські вожді оточили.
Часто його Менелай пригощав, Ареєві любий,
В нашому домі, коли приїздив він із острова Криту.

Бачу я й інших там нині усіх бистрооких ахеїв —
235 Легко пізнала б я кожного й навіть на ймення назвала б.
Воєначальників двох лиш не можу знайти я між ними —
Кастора, коней впокірника, й п'ястю бійця Полідевка,
Рідних братів моїх: мати моя їх обох породила.

Чи з Лакедемона любого з військом вони й не рушали,
240 Чи й доплили аж сюди на своїх кораблях мореплавних,
Та не бажають до бою із іншими разом ставати,
Глуму й зневаг боячись, що на долю мені випадають».

Мовила так, але їх узяла вже земля життєдайна
У Лакедемоні, там, де мила була їх отчизна.

245 В час той окличники в жертву богам несли через місто
Пару ягнят і плід польовий, що серця звеселяє,
Вина в козиних міхах. Ідей же, окличник, кратеру
Ніс у руках осяйну і келихи золотоплавні.

Так, підійшовши до старця Пріама, його умовляв він:

250 «Встань, Лаомедонтіаде, зовуть тебе кращії люди
З-поміж троян конеборних і міднохитонних ахеїв
Вийти до них на рівнину засвідчити клятви священні.
Твій-бо син Александр з Менелаєм, Ареєві любим,

З довгими стануть списами за жінку двобоєм змагатись.

255 Хто переможе, той жінку і всі її скарби здобуде.

Ми, договір про дружбу засвідчивши в клятвах священних,
В широкоскибій житимем Трої, ті вернуться в Аргос,
Кіньми багатий, в Ахею, жінками вродливими славну».

Так він сказав, і жахнувся Пріам староденний, і коней

260 Бистрих велів запрягать. За хвилину був повіз готовий.

Вийшов старець на нього і взявсь за натягнуті віжки.

Поряд Антенор із ним на прегарній стояв колісниці.

Коней крізь Скейські ворота вони на рівнину погнали.

Скоро туди прибули, де трояни й ахеї стояли,

265 Із колісниці своєї на землю зійшли многоплідну

І посередині разом пішли між троян і ахеїв.

З місця тоді підвелися володар мужів Агамемнон

І Одісей велемудрий. Окличники славні жертовних

Тут же овець привели, і вина у блискучій кратері

270 Їм намішали, і воду зливали державцям на руки.

Син же Атрея рукою свій витягнув ніж, що звичайно

В нього при боці висів біля піхов меча величезних,

Вовну відрізав з голів у ягнят, і окличники зараз

Пороздавали її троянським вождям і ахейським.

275 Руки здіймаючи, голосно став Агамемнон молитись:

«Зевсе, наш батьку, володарю Іди, преславний, великий!

Сонце, що бачиш усе з високості, все чуєш на світі,

Ріки, й земля, і ви, що в підземних оселях нещадно

Мертвих караєте всіх, хто зламав за життя свою клятву,

280 Свідками будьте ви нам, охоронцями клятві священній!

Як у двобої отут уб'є Александр Менелая,

Хай залишає Єлену собі з дорогими скарбами,

Ми ж попливемо назад на своїх кораблях мореплавних.

Але якщо Александра уб'є Менелай русокудрий,

285 Хай нам трояни Єлену назад із скарбами повернуть,

Повністю хай і пеню, як належить, аргеям заплащать,

Так, щоб пам'ять про це й для майбутніх потомків лишилась.

А як платити не схоче Пріам і Пріамові діти

Те, що належить, коли б Александр у двобої загинув,

290 Тут і надалі лишусь за пеню я оту воювати,

Поки нарешті війни не завершу кінцем переможним».

Мовив і, горла ягнят полоснувши нещадною міддю,

Враз їх на землю поклав, ті ж, останній спускаючи подих,

В судорогах трепетали: бо ж сил позбавила мідь їх.

295 Потім, у чаші з кратери черпнувши вина, з молитвами

Вічноживущим богам творить почали узливання.

Так не один виголошував з-поміж троян і ахеїв:

«Зевсе, преславний, великий, та інші богове безсмертні!

В першого з тих, хто клятву священну порушить посміє,

300 Мозок нехай по землі, немов це вино, розіллється

В них і в дітей їх, жінками ж інші нехай володіють».

Так говорили. Та цих молитов не послухав Кроніон.

В час той Пріам Дарданід таким до них словом озвався:

«Слухайте, Трої сини і мідноголінні ахеї!

305 Я в Іліон, вітрами овіяний, зараз вертаюсь.

Сили немає на власні дивитися очі, як буде

Битись мій син дорогий з Менелаєм, Ареєві любим.

Знає один тільки Зевс та інші богове безсмертні,

Хто з них на смерть у двобої приречений долі велінням».

310 Мовив, і, в повіз поклавши овнів отих, муж богорівний

Вийшов на нього й сам і узявсь за натягнуті віжки.

Поруч Антенор із ним на прегарній стояв колісниці.

До Іліона назад удвох вони разом вернулись.

Гектор тим часом, Пріама дитя, й Одиссей богосвітлий

315 Спершу одміряли місце двобою і, вкинувши потім

В мідянокутий шолом жеребки, потрусили, щоб мати

Знак, кому першому кидати мідного списа в двобої.

Руки здіймаючи, стали обидва народи молитись.

Так не один виголошував з-поміж троян і ахеїв:

320 «Зевсе, наш батьку, володарю Іди, преславний, великий!

Дай, щоб той з них, хто винен у зваді оцій поміж нами,

Смертю побитий, зійшов у Аїдову темну оселю,

Ми ж свою дружбу у клятвах священних зміцнили б навіки».

Так говорили. Шоломосяйний труснув жеребками

325 Гектор, назад одвернувшись. І випав Парісові жереб.

Всі посідали рядами там саме, де кожен рисистих

Коней тримав на припоні й оздоблена зброя лежала.

От пишнокосої муж Єлени, Паріс богосвітлий,

Свій обладунок прегарний на плечі почав одягати.

330 Спершу собі на гомілки наклав наголінники мідні,

Дуже красиві, срібними пряжками їх застєбнувши.

Потім і панцир на груди свої надягнув, що від брата

Мав Лікаона: йому-бо якраз він приходивсь до міри.

Через плече перевісив він срібноцвяхований мідний

335 Меч свій і щит — міцний і великий — узяв із собою.

Голову дужу шоломом покрив він, кутим майстерно,

З кінською гривовою, — страшно над гребнем вона розвівалась.

Вибрав і списа міцного, що саме прийшовсь до долоні.

Зброю так само почав бойову й Менелай одягати.

340 А як у лавах своїх нарешті озброївся кожен,

Вийшли вони на середину поміж троян і ахеїв,

Погляди грізно схрестивши. Були всі охоплені жахом —

І конеборні трояни, і мідноголінні ахеї.

Близько один проти одного стали на змірянім полі

345 І в войовничім завзятті списами лише потрясали.

Перший метнув уперед Александр довготінного списа
Й сильно ударив Атріда у щит, на всі сторони рівний,
Міді ж, проте, не пробив, і зігнулося вістря списове
В броні щита. Після цього підняв Менелай, син Атрея,

350 Мідного списа, до Зевса взиваючи, батька живущих:

«Дай мені, Зевсе, помститись над тим, хто так мене скривдив,
Хай від моєї руки Александр богосвітлий загине,
Так щоб навіть і той, хто лиш має родитись, жахався
Дружні чуття зневажать і злом за гостинність платити».

355 Так він сказав, замахнувся, метнув довготінного списа

Й сильно ударив Паріса у щит, на всі сторони рівний.
Зразу щита простромив осяйного могутнім він списом,
Що й через панцир пройшов, оздоблений пишно й багато.
Проти самої пахвини роздер Александру хітона

360 Спис той. Та вчасно крутнувся він і чорної смерті уникнув.

З піхов Атрід тоді вихопив срібноцвяхований меч свій
І, розмахнувшись, ударив по гребню шолома. Зламався
Меч аж на три і чотири уламки і з рук його випав.

Тяжко зойкнув Атрід, на широке поглянувши небо:

365 «Зевсе, наш батьку, ніхто із богів не вредніший за тебе!

На Александрові я вже помститись гадав за підступність,
Та поламався мені меч у руках, і з міцної долоні
Марно мій спис вилітав, — його ж бо, проте, не убив я!»

Так він сказав, ухопив за шолом довгогривий Паріса

370 І поволік, шарпонувши, до мідноголінних ахеїв.

Ніжну шию стискав Александрові ремінь узорний,
Що за підв'язку шоломові був під його підборіддям.

Вже б і його доволік, невимовної слави зажив би,
Коб Афродіта за ними не стежила, Зевсова донька,

375 І не порвала той ремінь, з волової кроєний шкіри.

Тож порожній шолом у могутній руці опинився.

Розмахом дужим його до мідноголінних ахеїв

Кинув герой, і вони тут же шолом підхопили.

Сам же знов до Паріса він кинувсь, бажаючи вбити

380 Мідяним списом. Та легко його із очей Афродіта

Скрила, як можуть це тільки богове, імлюю вповивши,
І віднесла до шлюбних покоїв його запашистих.

Потім Єлену покликати вийшла. Знайшла її швидко

В вежі високій — круг неї троянські жінки там сиділи.

385 Тихо смикнула її за нектарнопахуще одіння

Й мовить їй, вигляду сивої жінки прибравши, старої

Прялі, яка, при Єлені іще в Лакедемоні живши,

Вовну їй пряла чудову, і та її дуже любила.

Вигляду прями прибравши, їй мовила так Афродіта:

390 «Швидко зі мною іди. Александр тебе кличе додому.
В шлюбнім покої сидить він на тонко обточеним ложі,
Сяючи вродою й шатами. Ти не сказала б ніколи,
Що із двобою він шойно вернувся, — або у танок він
Має іти, або по танкові присів опочити».

395 Мовила так і в грудях всю душу її схвилювала.

Та як прекрасну побачила шию богині Єлена,
Перса, жагою наповнені, й блиском осяяні очі,
Серцем жахнулась і так, озвавшись до неї, сказала:

«О безпощадна, для чого ти знов спокусить мене хочеш?

400 Може, ще далі, у місто якесь заведеш многолюдне
Аж у Фрігії самій чи в принаднім краю Меонії,
Де серед смертних людей теж серцю твоєму є любий?
Чи не тому, що тепер Менелай перемиг Александра
Світлого й хоче додому негідну мене повернути,

405 Чи не тому ти до мене прийшла — лихеє кувати?
Йди вже до нього сама, стежок відречися богівських,
Хай вже ніколи нога твоя більш на Олімп не ступає,
Оберігай його спокій і вічно терпи все від нього,
Поки тебе як дружину або як невольницю прийме.

410 Я ж не піду вже до нього, — стелить йому спільнеє ложе —
Сором мені і ганьба. Троянські жінки після цього
Справді мене засміють. Я вже й так перетерпіла досить».

Гнівом уся спалахнувши, промовила їй Афродіта:

«Змовкни, зухвала, не сердь мене, бо як розгніваєш, кину

415 Й так же зненавиджу сильно тебе, як раніше любила,
Серед троян і данаїв лиху розпалю я до тебе
Злобу й ненависть, і ти ганебною смертю загинеш».

Мовила так, і злякалася Зевсова донька Єлена,
І, срібно-білим ясним покривалом накрившись, мовчки

420 Вийшла услід божеству, від троянських жінок потаємно.

До Александрових разом дійшли вони пишних покоїв,
Знов до роботи своєї челядниці жваво взялися,
І до високої спальні ввійшла між жінок богосвітла.

В руки стілець на усміхи щедра взяла Афродіта

425 Й до Александра його поставила ближче богиня.

Сіла Єлена, дочка егідодержавного Зевса,

Й, очі убік одвернувши, корить почала свого мужа:

«З бою вернувся? Бодай би краще там і загинув,

Здоланий мужем могутнім, колишнім моїм чоловіком!

430 Чи не хвалився ти, що над Менелаєм, Ареєві любим,

Маєш велику і в силі, і в списі, й в руці перевагу?

Що ж, повертайся й виходь з Менелаєм, Ареєві любим,

Битися знов сам на сам. Та все-таки я тобі раджу

Втриматись краще і більше з русявим отим Менелаєм

435 На нерозважний не йти поєдинок, не битись двобоєм
Так необачно, щоб тут же він списом тебе не приборкав!»

Відповідаючи, так Паріс тоді мовив до неї:

«Гнітом докорів гірких не гніти мені душу, дружино!

Нині мене переміг Менелай при підтримці Афіни,

440 Завтра ж його я здолаю, — адже й біля нас є бонове!

Ну, а тепер у постелі заживмо розкошів кохання!

Ще-бо мій розум ніколи таке не мутило бажання,

Навіть як викрав тебе з Лакедемона я чарівного

На кораблях мореплавних, і ми на Кранаї, скелястім

445 Острові, вперше коханням і ложем з тобою з'єднались, —

Весь я коханням горю і солодкого повен жадання».

Так він сказав і до ложа пішов, а за ним і дружина.

Поки на ложі різьбленому разом вони спочивали,

Син Атрея, як звір той, гасав серед натовпу всюди,

450 Чи не угледить нараз Александра, подібного богу.

Та ні від кого з троян і союзників славних дізнатись

Про Александра не міг Менелай, Ареєві любий.

З дружби ніхто не ховав би його, якби тільки побачив,

Всім він ненависний був, немовби та чорна загибель.

455 Мовив до них тоді так володар мужів Агамемнон:

«Слухайте, Трої сини, і дардани, і військо союзне!

Бачили ви — переміг Менелай, Ареєві любий,

Тож аргів'янку Єлену з усім її скарбом багатим

Видайте нам і пеню заплатіть, як належить, за неї,

460 Так щоб пам'ять про це й для майбутніх потомків лишилась».

Так говорив їм Атрід, і схвалили ту мову ахеї.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА
ПОРУШЕННЯ КЛЯТВ.
ОБХІД ВІЙСЬКА АГАМЕНОНОМ

Радили раду боги, у господі сидячи в Зевса
На золотому помості, і юна володарка Геба
Всім розливала нектар, вони ж золоті піднімали
Келихи в честь одне одного і поглядали на Трою.

5 Та заманулось Кронідові словом ущипливим Геру
Подратувати, і от жартома він до неї промовив:

«Дві між богинями тут заступниці є в Менелая:
Гера аргейська і з нею Алалкоменіда Афіна.

Справді сидять тут обидві й, здаля поглядаючи тихо,

10 Слухають слово його. Афродіта, на усміхи щедра,
Завжди з Парісом усюди, від згуби його захищає.

От врятувала й сьогодні, коли вважав себе мертвим.
Та переміг же, проте, Менелай, Ареєві любий.

Тож поміркуймо тепер, як далі спрямуємо справу —

15 Знову жажливу розпалим війну й бойову колотнечу
Поміж народів чи згоди між ними дамо досягнути?

В разі якщо це милим здається для вас і приємним,
Хай непорушним лишиться Пріама владущого місто,
А аргів'янку Єлену нехай Менелай забирає».

20 Так він сказав, і з обуренням слухали Гера й Афіна.
Поруч сиділи вони і троянам біду замишляли.

Тільки Афіна мовчала й ні слова із уст не зронила,
Хоч і лютилася гнівом на Зевса, могутнього батька.

Гера ж у грудях не стримала гніву свого і сказала:

25 «Немилосердний Кроніде, яке-бо ти вимовив слово!
Чи надаремним бажаєш і марним ти труд мій зробити
Й піт, що в трудах обливалася ним я і коней трудила,
Воїв ахейських на горе Пріамові й дітям збиравши?»

Дій, як ти волиш, та інші того не схвалять богове».

30 З гнівним обуренням мовив у відповідь Зевс хмаровладний:

«О безпощадна! Яку ж бо Пріам і Пріамові діти
Прикрість тобі учинили, що в тебе на думці одно лиш,
Як Іліон зруйнувати, прегарно збудоване місто?

Лиш через брами та мури високі ввірвавшись до нього,

35 Тільки Пріама живцем із дітьми поглинувши й інших
Трої синів, лиш тоді б свою ти наситила злобу.

Що ж, як хочеш роби. Хай надалі лише ця незгода

Не обертається в зваду між мною й тобою велику.

Ще тобі інше скажу я, а ти заховай в своїм серці:

40 Як заманеться колись і самому мені зруйнувати

Місто, в якому мужі проживатимуть любі для тебе,

Дай мені волю тоді і гніву мого ти не стримуй,

Так же, як зараз і я проти волі тобі уступаю.

Скільки під сонцем ясним, під зоряним неба наметом

45 Гарних є міст і держав, де люди живуть земнородні,

Серцем моїм над всіма Іліон я шаную священний

І на чолі із Пріаомом народ списоборця Пріама.

Там мій ніколи олтар без учт не лишався належних,

Чи узливань, чи жертовного диму, що нам подобає».

50 В відповідь мовила Гера йому, велеока владарка:

«А як на мене, то три є міста, мені найлюбіших:

Аргос, і Спарта, й до них широкодорожня Мікена.

Що ж, руйнуй їх, як стануть для серця твого осоружні.

Ні заступатись за них, ні перечить тобі я не буду.

55 Хай би перечила я, як станеш ти їх руйнувати, —

Не досягну тим нічого, бо ти набагато сильніший.

Та не повинен же труд і мій залишатися марним.

Я божество, як і ти, бо одного з тобою ми роду.

Старшою все ж таки Кронос мене породив гнучкомудрий,

60 Двічі поважну, — і родом, і тим, що тобі за дружину

Стала, а ти ж над всіма безсмертними владу тримаєш.

Будьмо ж одне перед одним поступливі в цьому обоє.

Я — тобі, ти — мені, щоб і інші боги це за приклад

Мали для себе. А зараз — скажи якнайшвидше Афіні,

65 Щоб поспішала на поле змагання троян і ахеїв

І намовляла троян порушити першими клятви,

Що їх недавно дали вони гордим у славі ахеям».

Так говорила, й уважив їй батько людей та безсмертних,

І до Афіни промовив одразу ж він слово крилате:

70 «Вируш негайно у путь до війська троян і ахеїв,

Спробуй намовить троян порушити першими клятви,

Що їх недавно дали вони гордим у славі ахеям».

Так він Афіну на те спонукав, до чого та й прагла.

Кинулась швидко вона із високих вершин олімпійських,
75 Наче зоря, що син гнучкомудрого Кроноса нею
Шле мореплавцям чи війська широким загонам знамення
Світло-яскраве, і сиплються іскри навкруг незліченні.
Схожа на неї злетіла на землю Паллада Афіна
І серед війська упала. Всіх жах охопив невимовний —
80 І конеборних троян, і мідноголінних ахеїв.

Так не один говорив, на сусіда поглянувши зблизька:
«Знову жахлива почнеться війна й бойова колотнеча
Поміж народів — невже ж таки миру не дасть досягнути
Зевс, наших воєн людських керівник і верховний правитель?»

85 Так не один виголошував серед троян і ахеїв.
Вигляду Антеноріда прибравши, бійця Лаодока,
Поміж троянських мужів замішалась тим часом Афіна —
Чи богорівного де не натрапить Пандара між ними?
Скоро в юрбі могутній Лікаона син бездоганний

90 В очі їй впав. При могутніх стояв він рядах щитоносних
Війська того, що сам він привів з-над Есепових течій.
Близько підходить і мовить вона йому слово крилате:

«Хочеш мене ти послухать, Лікаона сину розумний?
От коли б зважився бистру пустить ти стрілу в Менелая,
95 Мав би подяку троян і слави у них ти зажив би,
А щонайбільше з усіх — в молодого вождя Александра.
Перший тепер він тобі багаті приніс би дарунки,
Тільки б побачив лише, як Атрід Менелай войовничий,
Пострілом стятий твоїм, на вогнище сходить скорботне.

100 Тож в Менелая славетного кидай стрілу свою прямо,
Давши обіт Аполлону Лікійському, славному луком,
Щедру йому принести гекатомбу з ягнят первородних,
Щойно додому повернешся в мури Зелеї священні».

Так говорила Афіна і впевнила розум безумця.

105 Зняв із плеча свого лук він, гладенько обтесаний з рогу
Дикої сарни швидкої, що сам, затаївшись в засаді,
В груди стрілою поцілив її, коли мала стрибнути
З бескиду й тут же замертво навznak на скелю упала.
Роги над лобом у неї долонь на шістнадцять здіймались.

110 Їх, обробивши ретельно, з'єднав роготокар майстерний,
Вилощив лук і на край приладнав золотее окільце.

Лук спорядив і, об землю обперши, його натягнув він,
Товариші ж хоробрі щитами його заступили,
Щоб не наскочили часом Арея синове, ахеї,

115 Перш ніж впаде Менелай войовничий, Атрея нащадок.
З сагайдака він, віко ізнявши, невживану вийняв
З нього крилату стрілу — скорбот провинницю чорних,
Швидко наклав ту гірку він стрілу на лук з тятивою,

Давши обіт Аполлону Лікійському, славному луком,

120 Щедру йому принести гекатомбу з ягнят первородних,
Щойно додому він вернеться в мури Зелеї священні;
Взявши стрілу й молотком її вправивши в жилу волову,
Він до грудей тятиву притулив, а залізко до лука.

Тільки-но дугоподібний він лук натягнув свій великий,

125 Лук задзвенів, тятива загула, і стріла гостродзьоба
Враз полетіла, жадаючи вцілити в натовп ворожий.

Та не забули блаженні боги, Менелаю, про тебе,
Й перша з них — Зевсова донька Афіна, що здобич дарує.

Стала вона біля тебе й стрілу відхилила колючу,

130 Легко від тіла її відігнала, немовби та мати

Муху зганяє з дитини, повитої сном найсолодшим.

Вістря її скерувала в те місце, де череса злотні

Пряжки, на панцир зайшовши, подвійну броню утворили.

В міцно пов'язаний черес гіркеє утрапило вістря,

135 Наскрізь пробила стріла майстерно оздоблений пояс

І пройняла вона й панцир, оздобами пишними вкритий,

Навіть пов'язку, що тіло йому від списів захищала

Захистом певним, — навіть її вона теж пронизала,

Тіло героєві ледь зачепивши, по шкірі дряпнула,

140 Й цівкою чорно-багряною кров з тої рани побігла.

Як меонійські жінки чи карійські слонову фарбують

Пурпуром кість, щоб наличники нею оздобити кінські,

І бережуть її дома — й багато комонників хтіло б

Мати її, але где на державців оздоба коштовна:

145 Разом і коням краса, і візничому слава і шана, —

Так і тобі, Менелаю, збагрились пурпурною кров'ю

Стегна й гомілки стрункі, аж до кісточок, що над ступнею.

З жаху тоді затремтів державець мужів Агамемнон,

Чорну побачивши кров, що з рани відкритої бігла.

150 З жаху тремтів весь тоді й Менелай, Ареєві любий.

Та як побачив зазублини й зав'язь стріли він над тілом,

Знову йому до грудей вернулася духа бадьорість.

Важко зітхнувши, — навколо й усе товариство зітхало, —

Взяв Менелая за руку й сказав володар Агамемнон:

155 «Брате мій любий! Тобі на загибель ту склав я угоду,

Проти троян одного з ахеїв поставивши битись!

Ось тебе ранено — клятву священну зламали трояни!

Але ні клятвенна кров баранів не буває даремна,

Ні узливання, ні потиск правиць, що ми ними клялися.

160 Як не віддасть їм тепер олімпієць, то все ж неодмінно,

Хоч і пізніш, а віддасть, а ті вже заплатять за зраду

І головами своїми, й жінками, і рідними дітьми.

Добре-бо знаю це все і розумом я, і душею.

День той настане колись — Гліон загине священний.

165 З ним же загине Пріам і весь люд списоборця Пріама.
Зевс, що в ефірі живе, з висоти свого трону, Кроніон,
Темною сам потрясе тоді з неба егідою, в гніві
За віроломство й обман. І збудеться все неодмінно.

Але страшна мені буде скорбота й печаль, Менелаю,

170 Якщо тепер ти умреш, досягнувши кінця свого віку,
Вкритий ганьбою до Аргоса спраглого я повернуся.
Згадувать зразу ж почнуть ахеї тоді про вітчизну.

На похвальбу і Пріамові, й іншим троянам покинем
Ми аргів'янку Єлену. Твої зотліватимуть кості

175 В полі під Троєю, справа ж нескінчена так і лишиться.

Скаже тоді не один із троян гордовито зухвалих,
Ставши ногою, славетний Атріде, на пагорб твій гробний:

«О, коли б так і завжди свій гнів виявляв Агамемнон,
Як задаремно тепер привів сюди військо ахейське

180 І з кораблями порожніми знов повернувся додому,
В край вітчизняний, хороброго кинувши тут Менелая».

Скаже він так, і тоді — хай земля мене рідна поглине».

Щоб підбадьорить його, Менелай йому мовить русявий:

«Духом кріпися, щоб страху не сіять у військо ахейським.

185 Гостра не впала стріла на місця небезпечні: спочатку

Пишно мережаний черес затримав її та запона

Потім з пов'язкою, що мідники мені хитро склепали».

Відповідаючи, мовить владуший йому Агамемнон:

«О, коли б то й було так, улюблений мій Менелаю!

190 Рану досвідчений лікар огляне твою і цілющих

Ліків дасть, щоб чорні тобі заспокоїти болі».

Зразу ж покликаний був ним Талфібій, окличник божистий:

«Кликни, Талфібію, хай Махаон сюди прийде негайно,

Того Асклепія син, що лікарем був бездоганим,

195 Хай Менелая огляне, хороброго сина Атрея.

Лучник якийсь із троянських рядів чи лікійських стрілою

Ранив його — на славу собі та усім нам на горе».

Так він сказав, і послухався мови тієї окличник.

Швидко крізь лави ахеїв проходить він міднохитонних,

200 Скрізь Махаона шукаючи. Бачить нарешті — стоїть він,

Колом могутніх оточений військ щитоносних, що з Трікки,

Коням поживної, разом із ним у похід вирушали.

Близько спинившись, промовив до нього він слово крилате:

«Сину Асклепія, кличе владуший тебе Агамемнон,

205 Щоб Менелая оглянув, хороброго сина Атрея.

Лучник якийсь із троянських рядів чи лікійських стрілою

Ранив його — на славу собі та усім нам на горе».

Так він сказав, і душу йому він у грудях стривожив.

- Разом пішли вони вдвох через табір широкий ахеїв.
- 210 А як до місця дійшли, де лежав Менелай русокудрий
Ранений, кращі круг нього ахейські зібралися колом
Люди, і от Махаон посередині став богорівний,
І витягати почав він стрілу, що вп'ялася у черес,
Та на стрілі поламались при тому зазублини гострі.
- 215 Він розстебнув йому черес мережаний, потім запону
Витяг з пов'язкою, що мідники йому хитро склепали,
Рану оглянув тоді, що стріла заподіяла гостра,
Висмоктав кров і цілющими ліками рану посипав,
Як зичливий Хірон ще колись научив його батька.
- 220 Так клопоталися над Менелаєм вони гучномовним.
Рушили разом на них загони троян щитоносні.
Зброю схопили й ахеї тоді і за січу згадали.
Ти не побачив би, щоб Агамемнон дрімав богосвітлий,
Десь би ховався від страху або не хотів воювати, —
- 225 Він, навпаки, поривався у бій, що людей прославляє,
Й кинув мережані міддю свої колісниці і коней,
Що аж хропіли здаля, де тримав за вузду їх візничий
Еврімедонт, Птолемеєм народжений, сином Пірея.
Напоготові звелів йому бути Атрід, якщо, військом
- 230 Сам порядкуючи скрізь, утому в суглобах відчує.
Так, оглядаючи воїв, він пішки обходив їх лави.
Бачив, що в бій поривається хто з бистрокінних данаїв,
То біля них зупинявся й таким підбадьорював словом:
«Хай не вгасає, аргеї, вам шал бойового завзяття!
- 235 Допомагать віроломним ніколи Зевс-батько не буде.
Ті, що священну посміли порушити першими клятву,
Трупом будуть своїм ніжнотілим шулік годувати.
Їхніх дружин молодих ми в полон з нетямущими дітьми
На кораблях повеземо до себе, їх місто узявши».
- 240 А як де бачив, що бою страшного хтось хоче уникнуть,
Тих усіляко соромив і гнівними лаяв словами:
«Гей, боягузи й хвальки, невже вам не сором, аргеї?
Що це ви топчетесь тут, немов оленята безтямні,
Що, перебігши полями розлогими й втомлені дуже,
- 245 Раптом пристануть, і в серці снаги у них більше немає.
Так от безтямно ви топчетесь тут і до бою не йдете.
Чи дожидаєте, поки дорвуться трояни до наших
Гарнодеменних човнів аж при березі сивого моря,
Впевнитись хочете, чи захистить вас рукою Кроніон?»
- 250 Так от, накази бійцям даючи, він обходив їх лави.
От підійшов він до крітян, пробившись ледве крізь натовп.
З Ідоменеєм відважним до бою вони споряджались, —
Він у передніх рядах був, на вепра потужністю схожий.

А Меріон тилові підбадьорював воїв загони.

255 Серцем зрадів, їх уздрівши, володар мужів Агамемнон,
Ідоменеєві мовив тоді він слово ласкаве:

«Ідоменею, тебе над усіх бистрокінних данаїв
Я поважаю — чи то на війні, чи то в іншому ділі,
Чи то на учті, коли іскристе вино із водою

260 Кращі з ахейських синів у кратерах мішають почесних.
Справді, в той час, коли інші довговолосі ахеї
Мірою п'ють, то перед тобою наповнений келих
Завжди стоїть, як і в мене, щоб пити за серця бажанням.
В бій вирушай і вияви доблесть, якою пишався!»

265 Ідоменей йому, критян провідця, у відповідь мовив:

«Сину Атреїв, завжди тобі я товаришем вірним
Буду, як сам я раніш обіцяв, ще й кивнув головою.

Та спонукай-бо тих інших довговолосих ахеїв
Бій починати мерщій, бо трояни зламали священну

270 Клятву. Смертна загибель і всякі нещастя надалі
Їх дожидають, вони-бо порушили першими клятву».

Так він сказав, і Атрід, радіючи, далі подався.

Він підійшов до Еантів, пробившись ледве крізь натопв.
В бій споряджались обидва, йшла хмарою з ними піхота.

275 Як козопас із чатівні високої інколи бачить
Хмару, від моря бурним Зефіровим посвистом гнану,
І від смоли чорнішою здалеку хмара здається,

Й суне над морем вона, і веде ураган за собою,
Дивиться з жахом пастух і жене до печери отару, —

280 Так за Еантами вслід, поспішаючи в січу жорстоку,
Паростків Зевса хоробрих густі посувались загони,
Чорні як хмара, щитами й списами наїжені грізно.
Серцем зрадів, їх побачивши, владар мужів Агамемнон
Та, їх обох окликаючи, слово їм мовив крилате:

285 «Славні Еанти хоробрі, ахеїв вожді міднобронних!
Вам підбадьорень не треба, й наказувать вам я не буду.
Добре й самі ви народ спонукаєте битись завзято.

Тільки б, о Зевсе, наш батьку, і ви, Аполлоне й Афіню,
Дух такий самий палав би у кожного воїна в грудях,

290 Скоро б упало подолане місто державця Пріама,
Нашими взяте руками й доценту зруйноване нами».

Так він сказав і, від них відійшовши, до інших подався.

Нестор зустрівсь йому далі, пілоський гучний красномовець,
Товаришів шиковав він і кликав їх битись завзято;

295 Поруч великий стояв Пелагон, і Аластор, і Хромій
Разом з Біантом, керманичем люду, й владущим Гемоном.
Воїв комонних та їх колісниці вперед він поставив,
Ззду ж — пішого війська хороброго лави численні,

Певним оплотом в бою; а в середину пхнув полохливих,
300 Щоб навіть той, хто не хтів, примушений був воювати.
Воям комонним він першим наказував рівно рядами
Коней тримати своїх, не збиваючись в купу безладну.

«Щоб із комонників жоден, на силу і вмлість поклавшись,
Не виривався один уперед із троянами битись.

305 Не відступав би й назад — це й інших ослабити може.
Хто ж налетить своїм повозом на колісницю ворожу,
Списа вперед виставляй — цей спосіб є самий найкращий.
Так наші предки міста і мури міцні руйнували,
Маючи розум такий же і запал у грудях той самий».

310 Так підбадьорював їх у війнах досвідчений старець.
Серцем зрадив, це побачивши, владар мужів Агамемнон,
Нестора зразу ж окликнув і слово промовив крилате:

«Старче, коли-бо то так, як дух твій у грудях коханих,
Ноги були неослабні і сили колишні буяли!

315 Та невідхильна гнітить тебе старість. Нехай би хто інший
Їй підкорявся, а ти б молодим залишився й надалі».

Мовив до нього у відповідь Нестор, їздець староденний:

«Хтів би, Атріде, і сам я лишатись таким, як у давню
Пору, коли богосвітлого вбив я Еревталіона.

320 Та усього заразом не дарують людині богове.

Був я колись молодий, а тепер от — насунулась старість.
Але й таким між комонників вийду, порадою й словом
Їх направляючи, це — і право старих, і пошана.

А на списках нехай списники б'ються молодші, снагою

325 Кріпші за мене, які на свою покладаються силу».

Так він сказав, і Атрід подався, радіючи, далі.
Вершника він Менестея зустрів тоді, сина Петея,
Що між афінян стояв, побудників кличів воєнних.

А недалеко від нього стояв Одісей велемудрий,

330 І навкруги кефаленці, в боях неослабні, стояли
Лавами. Тут-бо не чути було їм кличів воєнних,
Тільки-но ще почали вирушати одні проти одних
І конеборні трояни, й ахеї. А ці все на місці

Ждали, коли якийсь інший ахеїв загін, підоспівши,

335 Кинеться проти троян, щоб січу й самим розпочати.

Бачачи це, їх ляять владуший почав Агамемнон
Та, їх обох окликаючи, мовив їм слово крилате:

«Сину Петея-державця і паростка Зевса самого,
Й ти лиш на підступи хитрі й лукавство зажерливе здатний!

340 Що ж ви лякливо ховаєтесь тут, дожидаючи інших?

Вам би обом у лавах передніх належало бути

Й інших палаючій битві назустріч вести за собою.

Ви-бо про учти найпершими чули від мене обидва

В час, коли учту старійшинам ми готували, ахеї.

345 Любо тоді вам було печеню смачну споживати,
З келихів медосолодке вино досхочу собі пити.

Нині ж дивитись вам любо, щоб десять загонів ахейських
Поперед вас воювали і гострою билися міддю!»

Глянув спідлоба і мовив йому Одиссей велемудрий:

350 «Що за слова в тебе линуть, Атрід, крізь зубів огорожу?

Як же це ми уникаємо бою, коли ми, ахеї,

Проти троян конеборних Ареєву лють піднімаєм?

Схочеш, то ти ще побачиш, якщо це тебе так турбує,

Як Телемахів батечко любий та кинеться перший

355 Проти троян конеборних. Слова ти на вітер пускаєш!»

І, усміхаючись, мовив владаший йому Агамемнон,

Гнів Одиссея помітивши, взяв він назад своє слово:

«О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!

Ні дорікати тобі, ні наказів давать я не буду,

360 Знаю-бо добре, що замірів сповнене доброзичливих

Серце у грудях твоїх, що однаково мислиш зі мною.

Тож уперед! Залагодим потім, якщо було слово

Прикре між нами. Нехай же боги його з вітром розвіють!»

Так він сказав і, від них одійшовши, до інших подався.

365 Стрівсь Діомед йому, високодумний Тідея нащадок,

З кіньми стояв він на кований гарно своїй колісниці.

Син Капанея, могутній Стенел, стояв біля нього.

Глянув на сина Тідея і лаять почав Агамемнон

Та, окликаючи, слово до нього промовив крилате:

370 «Слухай, Тідея відважного, коней впокірника, сину!

Що ж ти сховався лякливо й на поле боїв позираєш?

Батько твій рідний Тідей не умів так від страху тремтіти,

Завжди в передніх рядах він любив воювать з ворогами, —

Так говорили, хто бачив у ділі його. Але сам я

375 І не стрічав, і не бачив. Та, кажуть, він всіх перевищив.

Сам, без війни, лише гостем, колись увійшов у Мікени

З рівним богам Полініком до війська людей набирати.

Мавши облогою йти на священні мури фіванські,

Дуже просили вони їм дати союзників славних.

380 Ті уже згодились дати і те прохання схвалили.

Але їх Зевс одвернув, показавши знамення зловісні.

Отже, пішли вони далі й до лук подалися зелених

Над оболонню Асопу, що плине в густих очеретах.

Звідти Тідея послом ізнов спорядили ахеї.

385 От він у Фіви пішов і застав там багато кадмеїв —

Учту справляла у домі своїм Етеоклова сила.

Тільки візничий Тідей, хоч і був поміж ними чужинцем,

Все ж не злякався, опинившись один між численних кадмеїв.

Він викликав на змагання і всіх у борні дуже легко

390 Перемагав: була помічницею в нього Афіна.

Злобу в душі затаївши, кадмеї, погоничі коней,

Потай в засаду поставили, як повертався він додому,

П'ятдесятьох юнаків, і вождів було двоє із ними —

Славний Меон Гемонід, на бога безсмертного схожий,

395 І Автофонів син Поліфонт, войовник нездоланий.

Але Тідей їм обом заподіяв загибель ганебну.

Всіх повбивав, одному лише дав повернутись додому —

Тільки Меона пустив, на знамення здавшись богівське.

От який був Тідей етолійський! А син народився

400 Слабший за нього в бою, хоч, може, на зборах і кращий».

Так він сказав. На те Діомед не відмовив могутній,

Він шанобливо докори державця шановного слухав.

А Капанея славетного син до владушого мовив:

«Сину Атреїв, знаючи правду, в олжу не вдавайся.

405 Ми від батьків хоробріші й пишаємось тим справедливо.

Ми-бо недавно взяли і Фів семибрамних твердиню,

З меншою силою війська прийшовши під мури міцніші,

Вірячи в божі знамення і Зевса великого поміч.

Наші ж батьки загинули через безтямну зухвалість.

410 Тим-то й не став-бо ти нас в однаковій честі з батьками».

Глянув спідлоба і так Діомед на те мовив могутній:

«Дядечку, краще помовч і мови моєї послухай.

Не докорю Агамемнону я, людей вожаєві,

Що закликає у бій в наголінниках мідних ахеїв.

415 Вкриється славою він, якщо переможуть ахеї

Трої синів, і впадуть Іліона священного мури;

Вкриється смутком, якщо переможені будуть ахеї.

Краще згадаймо з тобою ми шал бойового завзяття!»

Так він сказав і з повоза збройний зіскочив на землю.

420 Грізно від того на грудях вождя, що кинувся в битву,

Мідь забряжчала, аж острах і мужнього серцем обняв би.

Так наче хвилі морські, охмареним гнані Зефіром,

Грімко об берег столунний б'ючись, раз у раз набігають, —

Спершу зростають у морі вони, а потім на берег

425 З гуркотом ринуть страшеним, і аж понад скелі стрімчасті

Хвилі сягають горбаті і шумом солоним плюються, —

Так раз у раз і данаїв фаланги одна за одною

Йшли безустанно у бій, і кожній давали накази

Воєначальники, й мовчки ішли всі, й ніхто б не подумав,

430 Що тут є стільки народу, і в кожного голос є в грудях.

Йшли у мовчанні, покірні вождям, і лиш блискала ясно

Зброя в оздобах рясних, що в ній у похід вирушали.

Військо ж троянське, як вівці в кошарі заможного мужа,

Сотнями збившись, стоять, коли молоко у них доять,

435 І безустанно бекають, чуючи голос ягнят, —
Гамір такий у троянців лунав по їх цілому війську.
Та не у всіх був однаковий крик, не однакова мова,
Різноманітні змішались тут різних народів говірки.
Цих підбиває Арей, а тих — ясноока Афіна,

440 Жах, і Острах, і Звада, в жадобі своїй ненаситна,
Мужоубивці Арея сестра і товаришка вірна.
Спершу маленька на зріст, виростаючи, згодом сягає
Неба вона головою, сама ж по землі йде ногами.

От вона й тут, між ворожі проходячи юрми, однаку
445 Сіяла в них ворожнечу і множила стогони людські.

Щойно на місці одним наступаючі раті зійшлися,
Разом зіткнулися шкіра щитів, і списи, і зусилля
Мідянозбройних мужів. Одні об одні ударялись
Круглоопуклі щити, аж луною навкруг гуркотіло.

450 Все тут змішалось — і крики звитяжні, і стогони людські
Тих, що губили і гинули, й кров'ю земля підпливала.
Так, як у повінь потоки, із пагір спадаючи буйно,
Котять ярами із сніжних джерел своєї води бурхливі
І у долині просторій їх шумно зливають докупи,

455 А з-над бескету пастух іздалеку гомін той чує, —
Так і од військ протиборних — і брязкіт, і крики лунали.

Перший поверг Антілох Ехепола, Талісія парость,
Славного воїна з-поміж передніх загонів троянських.
В гребінь шолома гривастого перший його він ударив,
460 В лоб йому списа всадив, і глибоко в кість увігналось
Мідяне вістря, і тьма Ехеполові очі укрила.

Наче та вежа, упав він на землю в цій битві жорстокій.
Впалого тіло за ноги вхопив володар Елефенор,

Син Халкодонта, начальник абантів, душею великих,
465 І поволік з бойовища, жадаючи швидше із нього
Лати здійнять. Та не довго тривало його намагання.

Вгледів душею великий Агенор, як труп волочив він,
В ребра, що випадком той оголив під щитом, нахилившись,
Списом сягнув міднокутим і руху все тіло позбавив.

470 Щойно той випустив дух свій, як січа страшенна зчинилась
Поміж троян і ахеїв. Вовками один на одного
Кидались дико вони, й розпанахував воїна воїн.

Син Теламона Еант убив Сімоесія, парость
Антеміона квітучу; в долину з батьками своїми

475 З Іди зійшовши колись, щоб отари провідать овечі,
На берегах Сімоентових мати його породила,
Тим-то й назвали його Сімоесієм. Але віддячить
За піклування батькам своїм любим не встиг він: коротким

Вік його став перед списом великого духом Еанта.

480 Першим він вийшов вперед, і спис йому в груди улучив,
В правий сосок; і, пройнявши плече йому, вийшло іззаду
Мідяне вістря, й на землю упав він у порох, неначе
Той осокір, що на луках в розлогій долині зростає,
Рівний, стрункий, лиш вершина гіллям увінчана пишно.

485 Та блискучим сокири залізом зітнув його тесля,
Щоб на обіддя колісне для доброго воза погнути,
Й от він нерушно на березі річки лежить і всихає.

Так Антемід Сімоесій лежав, богорідним Еантом
Зброї позбавлений. З натовпу раптом, націлившись гострим

490 Списом, ударив його син Пріама, Антіф зброесяйний,
Та промахнувся, — Одіссея хороброму другові Левку
Втрапив у пах, коли той іще трупа волік з бойовища.
Випав із рук його мертвий, і сам він поліг біля нього.

Гнівом спачнув Одіссей, товариша вбитим уздрівши,
495 Виступив з лав наперед, блискотливою міддю окутий,
Біля полеглого став і, навкруг озирнувшись, раптом
Списа блискучого кинув, і от відступили трояни
Перед навальністю мужа. Та й кинутий спис був не марно:
В Демокоонта поцілив, нешлюбного сина Пріама, —

500 Той з Абідоса прибув, де коней тримав прудконогих.
Списом ударив його Одіссей, за товариша гнівний,
Прямо у скроню, і вийшло крізь голову з другого боку
Мідяне вістря, і тьма Пріамідові очі укрила.

Важко звалився він на землю, аж зброя на нім забряжчала.

505 І відступили передні ряди і осяйливий Гектор.
З криком великим аргеї, полеглих тіла відволікши,
Рушили всі уперед. Це вгледів з твердині Пергаму
Й гнівом скипів Аполлон та гучно троян підбадьорив:

«Сміло вперед, конеборні трояни! Звитяги аргеям
510 Не уступайте, — не з каменю шкіра у них, не з заліза,
Йй не затримати мідь, що ударом тіла розсікає!

Тут не воює й Ахілл, пишнокосої парость Фетіди:
Гнів свій, для серця болючий, плекає він перед човнами».

Грізний їм бог так гукав із твердині; а Зевсова донька,

515 Трітогеня славетна, снаги додавала агеям,
В натовпі ходячи скрізь, де бачила духом ослаблих.
Амарінкіда Діора тим часом приборкала доля —
В праву гомілку при кісточці саме поранений був він
Каменем гострим: фракійський проводар у нього улучив,

520 Пейрой, син дужий Імбраса, із города Ени прибулий.
І сухожилля порвав йому камінь безстидний обидва,
Й кість розтрощив, і Діор похитнувся, і навznak звалився
В порох, до друзів обидві свої простягаючи руки

Й дух випускаючи. Раптом підбіг той, що цілив у нього,
525 Пейрой, і списа ввігнав йому близько від пупа, й на землю
Випали нутроші всі, і тьма йому очі окрила.

Кинувсь Тоант етолієць, ледь Пейрой схиливсь, і ударив
В груди його над соском і списа встромив у легені.

Ближче Тоант підбігає і, вирвавши списа важкого
530 В нього з грудей, свій гострий вихоплює меч і, ввігнавши
Прямо в живіт, відбирає фракійцеві подих останній.

А обладунку не зняв: обступили убитого друзі,
З чубом на тім'ї фракійці, списи наставляючи довгі,
Й хоч був величний Тоант, і могутній, і мужністю славний,

535 Геть відігнали його, й відступив він, жахаючись серцем.

Так і лежали один біля одного в поросі поряд
Двоє вождів — фракійців і мідянозбройних епеїв.

А навкруги — з обох станів — багато загинуло й інших.

Битву цю гудити муж не наважився б навіть сторонній,

540 Хоч і без жодної шкоди, не ранений гострою міддю,
Вештався б він серед бою, й водила б Паллада Афіна,

Взявши за руку його, і від стріл і списів боронила.

В день той загинула сила-силенна троян і ахеїв,

В порох упавши чолом і один біля одного лігши.

ПІСНЯ П'ЯТА ПОДВИГИ ДІОМЕДА

Ось Діомедові, сину Тідея, Паллада Афіна
Силу й відвагу дала, щоби серед інших аргеїв
Подвигом він відзначився і славу здобув якнайкращу.
Пломінь негасний йому круг шолома й щита запалила,
5 Ясний, немов та осіння зоря, що виблискує в небі
Сяєвом найяскравішим, омита в воді Океану.
Світлом осяла таким Діомедові голову й плечі
І спрямувала в середину бою, де вир був найдужчий.

Серед троян був Дарет, чоловік і багатий, і славний,
10 Жрець непорочний Гефеста. Синів було двоє у нього —
Старший Фегей та Ідей, в уміннях досвідчені ратних.
Вдвох, відокремившись, мчали назустріч вони Діомеду
На колісниці, а він по землі на них виступив піший.
Щойно зійшлись вони близько, один на одного йдучи,
15 Перший Фегей тоді кинув свого довготінного списа,
Вістря ж його пролетіло над лівим плечем Діомеда,
Шкоди йому не вчинивши. І от Діомед замахнувся
Гострою міддю, і списа того недаремно він кинув —
Влучив у груди Фегееві він і звалив з колісниці.
20 З повоза гарного скочив Ідей, свої коні лишивши,
І не посмів захистити навіть тіло убитого брата.
Був би і сам він загибелі чорної тут не unikнув,
Тільки ж Гефест врятував його, пільмою ночі окривши,
Щоб не до розпачу батько за дітьми старий побивався.
25 Коней тим часом зловив син Тідеїв, великий душею,
Й товаришам їх оддав — до угнутих човнів перегнати.

Бачать трояни, душею великі, як діти Дарета —
Цей похлоливо тікає, під повозом той уже вбитий,

Духом усі занепали. Але ясноока Афіна,

30 Буйного взявши за руку Арея, мовляє до нього:

«Кров'ю умиваний людоубивче Арею! Арею,
Мурів руїннику лютий. Облишмо троян і ахеїв
Битись, кому із них славу звитяги Зевс-батько присудить.
Краще ходім звідціля, щоб лютості Зевса уникнуть».

35 Мовлячи так, вона буйного вивела з бою Арея
Й на узбережжі високім Скамандру його посадила.
Військо троян похитнули данаї, і кожен з вождів їх
Знищив по мужеві. Першим володар мужів Агамемнон
Одія з повоза скинув, ставного вождя алізонів.

40 Першому списа ввігнав між плечей він у спину, як кинувсь
Той утікати, і вістря навиліт пройшло йому груди.
Важко зваливсь він на землю, аж зброя на нім забряжчала.

Ідомедей тоді Феста убив, що доводився сином
Борові меонянину й прибув з урожайної Тарни.

45 Ратищем довгим у праве плече тоді списник славетний
Ідомедей його вдарив, коли той на повіз виходив.
Впав з колісниці він враз, і страшна його п'ітьма окрила.
Ідомеєєві слуги зняли із убитого зброю.

Строфіїв син Скамандрій, досвідчений в ловах мисливських,

50 Списом був гострим із рук Менелая Атріда убитий,
Славний мисливець, якого сама Артеміда навчила
На дичину полювать, що ліси її й гори годують.

Не врятувала й сама Артеміда його стрілометна,
Ні дальносяжне влучання, що досі він ним відзначався.

55 Бо Менелай, списоборець славетний, Атреїв нащадок,
Гострого списа ввігнав між плечей йому в спину, як кинувсь
Той утікати, і вістря навиліт пройшло йому груди.
Впав він на землю сторчма, аж зброя на нім забряжчала.

Син Гармоніда Тектона Ферекл був тоді Меріоном

60 Вбитий, а мав до майстерності він усілякої вмілі
Руки, — його відзначала й любила Паллада Афіна.
Він мужоборцю Парісу човни збудував рівнобокi,
Згуби початок, загибель вони принесли як троянам,
Так і самому йому, не збагнув-бо він присудив божих.

65 Гнався за ним Меріон і, настигнувши, ратищем гострим
В праву сідницю ударив, і вмить під лобковою кістю
Прямо в міхур сечовий простромилося вістря навиліт.
З зойком упав він навколішки, й смерть його млою окрила.

Мегес Педея убив, що був Антенорові сином,

70 Хоч і нешлюбним, та ним Теано піклувалась пресвітла
Нарівні з любими дітьми, свому догоджаючи мужу.
Списник славетний, Філея нащадок, його наздогнавши,
Зблизька у голову з тилу загостреним списом ударив,

І, між зубів пролетівши, язик йому мідь підрубала.

75 Впав він у порох, холодну затиснувши мідь між зубами.
Евемонід Евріпіл богосвітлого вбив Гіпсенора,
Долопіона відважного парость, жерцем його батько
Був у Скамандра колись і, як бог, мав пошану в народі.
Саме його Евріпіл, осяйливий син Евемонів,

80 Втеклого, швидко догнав, у плече його з розмаху вдарив
Гострим мечем і важку відрубав Гіпсенорові руку.
Впала на землю рука закривавлена, й очі закрила
Вбитому смерть багряниста і доля його премогутня.

Так подвизались вони у могутнім труді бойовому.

85 Та за сина Тідея не міг би ти з певністю знати,
Бореться з ким він, за кого стоїть — за троян чи ахеїв.
Він бушував на рівнині, немов та ріка в водопілля,
Що від зимових набухла дощів і всі греблі зриває.
Стримать не зможуть її ні міцно збудовані греблі,

90 Ні огорожі навкруг виноградників, рясно розквітлих, —
Раптом нахлине вона, обтяжена зливою Зевса,
Й гине багато у ній прекрасної праці людської.
Так перед сином Тідея троян захитались фаланги
Щільні, не в силі устояти, хоч і було їх багато.

95 Щойно лиш Пандар уздрів, осяйливий син Лікаонів,
Як по рівнині, бушуючи, гнав той троянські фаланги,
Зразу ж на сина Тідея націлив він гнучого лука
Й гострою втрапив стрілою нападнику в праве рамено,
Панциром вкрите опуклим. Навиліт вона пролетіла

100 Й вийшла із другого боку, оббризкавши кров'ю весь панцир,

Голосно скрикнув, зрадівши, осяйливий син Лікаонів:

«Нумо вперед, велемужні трояни, погоничі коней!
Найхоробріший з ахеїв поранений, — видно, недовго
Проти стріли він могутньої встоїть, якщо мене справді

105 Зевса всевладного син срібнолукий послав із Лікії».

Мовив він, хвалячись, так. Не зборола стріла Тідеїда, —
Він, відступивши до коней лише й колісниці своєї,
Став і гукнув до Стенела, що був Капанеєві сином:

«Ну-бо сюди, Капаніде мій любий, зійди з колісниці,

110 Гостру із мого рамена стрілу мені витягни швидше».

Мовив він так, і зіскочив на землю Стенел з колісниці,
Став за плечима й стрілу, що прошила їх, витяг негайно.
Струменем бризнула кров крізь плетиво панцира щільне.
Вголос молитись почав Діомед, син Тідея відважний:

115 «Зглянься, незборена Зевса егідодержавного доню!

Батьку моєму й мені ти ласкаво колись помагала
В битвах палаючих, тож і тепер будь прихильна, Афіно!
Дай наздогнати і списом сягнуть того мужа, що ранить

Встиг мене перший та ще й похваляється, ніби недовго

120 Бачить мені доведеться осяйливе сонця проміння».

Так він благав, молячись. І почувла Паллада Афіна,
Ноги легкими зробила, і руки, і все його тіло,
Близько тоді підійшла і мовила слово крилате:

«Сміло тепер, Діомеде, виходь із троянами битись.

125 Батьківську в груди тобі я безтрепетну вклала відвагу
Ту, що комонник Тідей нею славен, щита потрясатель.
Млу відвела від твоїх я очей, що їх досі вкривала,
Щоб одрізняти умів ти бога від смертного мужа.

Отже, якщо, іспитуючи, бог який прийде до тебе,

130 Не виступай ти зухвало з богами безсмертними битись,
Хто б то не був; коли ж Зевсова донька лише Афродіта
Вступить у бій, навідліг удар її гострою міддю».

Кажучи так, одійшла відтіля ясноока Афіна.

Син же Тідеїв ізнов замішався у лави передні.

135 Прагнув душею й раніше-бо він із троянами битись,
Нині ж у нього побільшало втрое снаги, як у лева,
Що біля стад тонкорунних пастух не убив його в полі,
Тільки поранив, коли перескакував той у кошару.

Лють лише в нім розпалив і, овець боячись боронити,

140 Криється в хижі пастух, повну жаху лишивши отару.
Збившись докупи, лежать одна біля одної вівці,
Лев же розлючений скаче назад через вал огорожі,
З люттю такою ж троян побивав Діомед премогутній.

Так Астіноя він вбив і людей вожая Гіпейрона,

145 Першого вище соска мідногострим уразив він списом,
Другого в плечі ставні величезним мечем по ключиці
Вдарив, і плечі від шиї йому відрубав і від спини.
Кинувши їхні тіла, наздогнав Полііда й Абанта,
Еврідаманта старого синів, що на снах розумівся.

150 Снів при відході, проте, їм старий не умів розгадати,
Зняв-бо із них обладунки з обох Діомед премогутній.

Потім на Ксанта й Тоона пішов він, синів двох Фенопа
Ніжно любимих. Знесилений старості гнітом печальним,
Інших синів не родив він, щоб спадщину їм залишити.

155 Зняв обладунки з обох Діомед, у кожного милу
Душу віднявши, а батькові тільки ридань і печалі
Біль залишаючи. Так і не стрів він синів, щоб живими
З битви вернулись, а спадок далека рідня поділила.

Потім він двох повалив синів Дарданіда Пріама,

160 Хромія й з ним Ехемона, що разом були в колісниці.
Так, наче лев, у череду вдершись, ламає корові
Карк чи телиці, що в гаї тінистому паслися мирно,
Так син Тідея обох, хоч вони й боронились завзято,

З повоза кинув додолу й, озброєння з тіл їх ізнявши,

165 Товаришам доручив їх коні на судна загнати.

Бачить Еней, як мужів той троянських винищує лави,
Й крізь бойову колотнечу й списів завірюху навальну
Пандара рушив шукать богорівного скрізь чи не знайде.
Сильного він, бездоганного сина знайшов Лікаона,

170 Став перед ним і з такими звернувся до нього словами:

«Пандаре, де ж бо твій лук і де твої стріли крилаті
Й слава? Ніхто у ній тут із тобою змагатись не буде,
Кращим за тебе ніхто не назве себе в цілій Лікії.

Руки до Зевса свої піднеси й кинь стрілу свою в мужа,

175 Хоч і який він могутній, багато-бо лиха троянам
Він спричинив, багатьом-бо хоробрим коліна розслабив.

Це чи не бог який, гнівний за жертви, помститися хоче
Трої синам? Жахливо гнів божий накликає людині».

В відповідь мовив до нього осяйливий син Лікаонів:

180 «Славний Енею, троян мідношатних порадику добрий!

Схожий він, видно з усього, на мужнього сина Тідея:

Щит я його впізнаю і шолом з заборолом дірчастий,

Бачу і коні його, а чи бог то — напевно не знаю.

А що цей муж, як казав я, відважного син є Тідея,

185 Все ж не без бога лютує він тут, і хтось із безсмертних

Близько стоїть біля нього, окутавши хмарою плечі,
Й кинуту в нього стрілу бистролетну кудись відхилиє.

Гострою раз уже вцілив його я стрілою й навиліт

Праве плече простромив, хоч і панциром вкрите опуклим.

190 От уже, думав, спровадив таки я його до Аїду,

Та не здолав: є розгніваний бог тут якийсь, безперечно.

Коней нема при мені, бойової нема колісниці.

У Лікаона ж, удома у нас, одинадцять новеньких

Повозів гарних, недавно змайстрованих, всі чепраками

195 Вкриті, при кожному коней по парі стоїть двояремних,
Білий ячмінь-бо їдять вони завжди й пшеницю двозерну.

Списник старий Лікаон в своїм добре збудованім домі

Радив не раз мені, ще коли йти у похід я збирався,

На колісницю, казав він, запряжену кіньми, зійшовши,

200 Раттю троян керувати в жорстоких із ворогом битвах.

Я ж не послухав, а це набагато було б корисніше.

Пошкодував-бо я коней, щоб корму для них не забракло

В війську обложеном: звикли-бо ситно вони годуватись.

Тож залишив я їх дома і пішки до Трої подався,

205 Склавши на лук всю надію, та мало мені допоміг він.

Я натягав його вже проти двох полководців найкращих —
Сина Тідея і сина Атрея, — обох я поцілів

Влучно, і кров їх пролив, та лиш більше їх тим розлютив я.

Доля лиха надала із кілка мені лука тугого

210 Знять того дня, як повів до любого я Іліона
Військо троян, щоб подать богосвітлому Гектору поміч.
Як повернуся додому й на власні я очі побачу
Землю вітчизни, й дружину, і рідну оселю високу, —
Хай мені голову геть відрубає прибудла чужинний,

215 Як не спалю у палаючій полум'ї я цього лука,
Вщент поламавши, — нікчемний, як вітер, був з нього супутник».

В відповідь зразу ж Еней, троян ватажок, тоді мовив:

«Не говори так. Не буде й надалі інакше, аж поки
На колісницях із кіньми удвох ми не вийдемо проти

220 Мужа того і не спробуєм нашої зброї на ньому.

Стань же мерщій в колісницю до мене й побачиш, які то
Тросові коні, як швидко уміють вони по рівнині
Мчати туди і сюди — у погоні, так само й у втечі.

Нас і до міста вони понесуть, якщо знов побажає

225 Славою Зевс Діомеда, сина Тідея, окрити, і
Йди ж бо мерщій та в руки батіг цей бери і блискучі
Віжки, а я увійду в колісницю, щоб бій розпочати.

Чи на себе бери його, я ж керуватиму кіньми».

В відповідь мовив до нього осяйливий син Лікаонів:

230 «Краще, Енею, ти сам бери віжки й керуй уже кіньми.

Швидше помчать вони повіз округлий, візничого звичний
Чуючи клич, як тікати доведеться від сина Тідея.

Можуть без тебе упертись сполохані коні й не схочуть
Винести нас з бойовища, не чуючи оклику твого.

235 Рушить на нас тоді син великого духом Тідея,
Вб'є нас і однокопитих собі забере твоїх коней.

Отже, своїми ти сам керуй колісницею й кіньми.

Я ж, коли він налетить, його списом загостреним стріну».

Мовлячи так, в колісницю оздоблену стали обидва

240 Й миттю погнали на сина Тідея баских вони коней.

Щойно побачив Стенел їх, осяйливий син Капанеїв,
Зразу ж до сина Тідея він слово промовив крилате:

«О Діомеде, сину Тідеїв, душі моїй любий!

Бачу могутніх мужів, що з тобою готові он битись.

245 Сила незмірна в обох. Один із них лучник славетний

Пандар, тим гордий, що сином доводиться він Лікаону.

Другий — Еней, гордиться походженням з лона Анхіса

Він бездоганного, мати ж його — Афродіта безсмертна.

Тож завернім своїх коней, не кидайся надто завзято

250 В лави передні, щоб милого серця свого не згубити».

Глянув спідлоба і мовив йому Діомед премогутній:

«Годі, ні слова про втечу, я цій не піддамся намові.

В мене немає того у природі, щоб, криючись, битись

Чи ховатись зі страху: ще сила моя непохитна!

255 Навіть із кіньми не виїду я, а виступлю пішки
В бій проти них, не дасть-бо тремтіти Паллада Афіна.
На колісниці од нас прудконогі не винесуть коні
Разом обох, чи встигне хоча б лиш один врятуватись.
Інше тобі я скажу, ти ж у серце вклади оце слово.

260 В разі порадиця мудра Афіна мене обдарує
Славою вбити обох, ти притримай поривчатих коней,
Віжками міцно до поручнів повоза їх притягнувши.
Сам — не забудь же цього! — до Енеевих кинешся коней
І від троян їх жени до ахеїв красивоголінних.

265 З тої породи вони, що Тросові Зевс громозвучний
Дав в нагороду за сина його Ганімеда, — тож кращих
Коней нема під зорею світання і сонячним сяйвом.
В Лаомедонта цю викрав породу Анхіс мужовладний,
Потай кобил у табун до баских підсилаючи коней.

270 Шість народилось тієї породи лошат в його домі.
Четверо з них залишив він у себе, годуючи в стайні.
Двоє ж Енееві дав, особливо при втечі надійних.
Їх захопивши, велику собі ми здобудемо славу».

Так Діомед і Стенел між собою тоді розмовляли.

275 Скоро й ті двоє примчали, швидких поганяючи коней.
Перший сказав Діомеду осяйливий син Лікаонів:

«Духом твердий і відважний Тідея славетного сину!
Не подолав тебе луком швидким я, гіркою стрілою,
Спробую списом тепер, чи не краще улучу я нині».

280 Мовивши так, довготінного з розмаху кинув він списа
І Тідеїда ударив у щит. Проїняло його наскрізь
Мідяне вістря і панцира тут же торкнулося дзвінко.
Голосно крикнув до нього осяйливий син Лікаонів:

«Пах твій навиліт пробито! Недовго тепер, сподіваюсь,
285 Зможеш триматись. Мені ж ти надав цим великої слави!»

Та, не злякавшись, йому відповів Діомед премогутній:
«Ти помилився, не влучив ти! Вам же обом, сподіваюсь,
Звідси не вийти раніш, поки той або інший, упавши,
Кров'ю напоїть Арея, бійця із щитом нездоланним».

290 Мовив і списа метнув. Його скерувала Афіна
Пандару в ніс біля ока, і в білі він зуби уп'явся.
В самій насаді язик одсікла йому мідь нездоланна,
Вістря навиліт пройшло аж униз, через край підборіддя.
З повоза впав він, і брязком на ньому озвалася зброя

295 Ясноблискуча. Вбік прудконогі шарахнулись коні
Від переляку. Так Пандар душі тут і сили позбувся.

Скочив на землю Еней із щитом та із списом великим,
З остраху, щоб не забрали убитого в нього ахеї.

Як в своїй силі упевнений лев, круг трупа ходив він,

300 Спис уперед виставляв і щит, на всі боки округлий,
Кожного, хто б не наблизивсь до нього, убить він грозився
Криком жахливим. Та камінь схопив син Тідея руками
Вельми важкий, удвох не могли б його смертні підняти
З нині живучих, а він і один ним розмахував легко.

305 Ним він ударив Енея в крижі, там де стегон окістя
Ходить в суглобах, — стегенною чашею це називають.
Чашу він ту роздробив і обидва порвав сухожилля.
Ще й йому шкіру той камінь обдер шерехатий. І раптом
Зсунувсь герой на коліна й рукою м'язистою тільки

310 Сперся об землю. І чорная ніч йому очі окрила.

Був би, напевне, загинув Еней, поводитар народу,
Тільки ж бо Зевсова донька угледіла це, Афродіта,
Мати, яка породила його пастухові Анхісу.

Оповіла вона білі рамена круг любого сина,

315 Спереду краєм свого покривала блискучого вкрила,
Захистом певним од стріл, щоб хтось із данаїв комонних
Міддю грудей не пробив йому й духу із тіла не вийняв.

Винесла так з бойовища вона свого любого сина.

Син Капанеїв Стенел, проте, не забув настанови

320 Тої, що дав перед цим Діомед йому голосномовний.

Остеронь січі лункої свої поставив він коні

Однокопиті, до повоза віжками їх прив'язавши.

До пишногривих Енеевих раптом він кинувся коней,

Їх від троян одігнав до ахеїв красивоголінних

325 І передав Деїпілові, другу своєму, якого

Більш цінував од ровесників інших за мислі поважні,

Щоб до човнів той одвів крутобоких. А сам він тим часом

На колісницю зійшов і, віжки блискучі вхопивши,

Зразу ж учвал до сина Тідея погнав свої коні

330 Міцнокопиті. А той переслідувать взявся Кіпріду

Міддю безжальною, знав, хоч богиня вона, а безсильна,

Не із числа тих богинь, які в війнах керують мужами,

Не Енію, городів руйнівниця страшна, не Афіна.

От наздогнав він її, крізь густі прориваючись лави,

335 І замахнувся тоді син великого духом Тідея,

І, налетівши, руки її ніжної шкіру він списом

Гострим поранив. Дійшов аж до тіла той спис міднокутий

Крізь божеств'яне одіння, самими Харитами ткане,

Вище долоні, й безсмертна богинина кров полилася —

340 Плин, що в жилах пливе у блаженних богів невмирущих.

Хліба вони не їдять, не п'ють вони й вин іскрометних,

Тим-то в них крові нема і безсмертними їх називають.

Скрикнула з болю богиня і сина із рук упустила.

Феб-Аполлон в тую ж мить на свої підхопив його руки,
345 Темною хмарою вкрив, щоб хтось із данаїв комонних
Міддю грудей не пробив йому й духу із тіла не вийняв.
Голосно крикнув до неї тоді Діомед гучномовний:

«Геть іди, Зевсова доню, з війни та з цього бойовища!

Чи не доволі тобі, що жінок ти зваблюєш кволих?

350 А як втручатись ти хочеш в бої, то тепер, сподіваюсь,
Будеш жахатися бою, й здаля лиш почувши про нього!»

Мовив він так. Відійшла вона в розпачі й муці страшенній.

З натовпу далі Іріда її повела вітронога,
Горем убиту, аж тіло прекрасне її почорніло.

355 Буйного бачить Арея вона, що сидів там із кіньми,
Від бойовища ліворуч, до хмари свій спис притуливши.
Впала вона перед братом коханим своїм на коліна
Й стала благати, щоб він злотовзбруйних позичив їй коней:

«Допоможи мені, брате мій любий, і дай мені коней,

360 Щоб на Олімп я могла повернутись, в оселю безсмертних.
Надто від рани я мучуся, смертним завданої мужем,
Сином Тідея, що битися навіть із Зевсом готовий».

Мовила так, і Арей відступив злотовзбруйних їй коней.

На колісницю зійшла вона, любим зажурена серцем,

365 З нею Іріда зійшла і, віжки у руки узявши,
Пугою коней стьобнула, й слухняно помчалися коні,
Й швидко оселі богів досягли на високім Олімпі.

Коней спинила відразу тоді вітронога Іріда
Й випрягла їх з колісниці, божистого давши оброку.

370 Впала навколішки враз Афродіта ясна до Діони,
Матінки любої, та ж прийняла свою доню в обійми,
Пестила ніжно й, назвавши її на ім'я, говорила:

«Хто з небожителів так нерозважливо, любя дитино,
Скривдив тебе, наче зло ти явно якесь учинила?»

375 В відповідь мовила щедра на усміхи їй Афродіта:

«Ранив мене Діомед, зухвалий нашадок Тідеїв,

Тим що Енея намірилась винести я з бойовища,
Любого сина, що в світі для мене з усіх найдорожчий.
Не між троян і ахеїв страшна уже йде колотнеча,

380 Вже і з богами безсмертними битися стали данаї».

В відповідь мовить до неї Діона, в богинях пресвітла:

«Стримайсь, дитино моя, й потерпи, хоч і як тобі прикро!

Бо й, живучи на Олімпі, не раз нам траплялось терпіти
Від земнородних, заводячи звади лихі поміж себе.

385 Тяжко й Арей потерпів, коли От з Ефіальтом могутнім
В пута міцні його закували, сини Алоєя.

В мідяній бодні сидів тринадцять він місяців скутий.

Так би й загинув там, мабуть, Арей, невиситимий боями,

Та Ерібея прекрасна, їх мачуха, потай Гермеса
390 Оповістила, і викрав він з тої в'язниці Арея,
Що знемагав уже зовсім, знесилівши в путах жорстоких.
Тяжко і Гера терпіла тоді, коли син премогутній
Амфітріонів їй влучив стрілою тризубою в перса,
В правий сосок: в ту ж мить охопив її біль нездоланний.
395 Тяжко й Аїд потерпів, між богами жакливий: стрілою
Гострою той же син Зевса егідодержавного в брамі
Мертвих поранив його і страшного завдав йому болю.
Зразу ж до Зевса у дім він подався на вершину Олімпу,
З серцем зажуреним, пройнятий болем, що вп'явся з стрілою
400 В плечі кремезні його, терзаючи глибоко душу.
Лиш Пееон, болевтольних на рану насипавши ліків,
Затамував її. Та й від народження був він не смертний.
Несамовитий, зухвалий, на злочин він зваживсь безпечно,
Луком богам допікав, що живуть на високім Олімпі.
405 Цього ж наслала на тебе сама ясноока Афїна.
Дурень він! Серцем своїм не знає того син Тїдея —
Недовговічні всі ті, хто посмів із безсмертними битись.
Не повернутись такому з війни, з бойовища страшного,
Татком його не назвуть, на колїна сідаючи, діти.
410 Хай же подумає нині Тїдїд, хоч який він могутній,
А чи не виступить битися хтось і за тебе сильніший,
Егіалея, донька Адрасова, вельми розважна,
Чи не розбудить вночі домашніх своїх голосінням,
За чоловіком ридаючи шлюбним, найкращим з ахеїв,
415 Духом міцна Дїомеда дружина, впокірника коней».
Мовила так і руками їй кров із правиці обтерла.
Рана загоїлась їй, і тяжкі заспокоїлись болі.
Та додивились до цього богині Афїна і Гера
Й стали словами глузливими Зевса Кронїда дражнити.
420 Так почала говорить ясноока богиня Афїна:
«Ти не розсердишся, Зевсе, мій батьку, за те, що скажу я?
Знову намовила, видно, Кїпрїда котрусь з ахеянок
В стан перебігти троян, що страшенно їх так полюбила.
Пестячи ту ахеянку ошатну, напевно, дряпнула
425 Пряжкою з золота руку свою делїкатну богиня».
Мовила так. А батько людей і богів усміхнувся
І, золоту Афродїту покликавши, мовив до неї:
«Доню моя, не на тебе воєнні покладено справи.
Краще ти шлюби єднай, що плекають солодкі жадання.
430 Це ж усе — тільки Арея палкого й Афїни турбота».
Так між собою тоді про все це вони розмовляли.
А Дїомед гучномовний тим часом метнувся до Енея,
Знаючи, що Аполлон над ним простягає рамена.

Він не боявся й великого бога, так квапивсь Енея
435 Вбити мерщій і славне озброєння з нього стягнути.
Тричі він кидався, прагнучи тут же убити Енея.
Тричі вдаряв Аполлон по блискучім щиті Діомеда.
А як той кинувся ще й учетверте, на бога подібний,
Грізно гукнув Аполлон дальносяжний тоді Діомеду:
440 «Опам'ятайся й тікай! І рівнятися, сину Тідеїв,
З нами, богами, не смій. Ніколи-бо рівні не будуть
Плем'я безсмертних богів і людей племена земнородні».

Мовив він так, і подався тоді трохи назад син Тідеїв,
Щоб не накликати все ж дальнострільного гнів Аполлона.
445 А Аполлон, з сум'яття бойового схопивши Енея,
В храм свій поклав, що збудований був на священнім Пергамі.
Тут, в цій святині великій, Лето й Артеміда-лучниця
Рани загоїли й славну потужність вернули Енею.
Постать примарну тим часом створив Аполлон срібнолукий,
450 Схожу цілком на Енея, в такому ж озброєнні навіть.
Круг тої постаті бились трояни й божисті ахеї
І один одному перед грудьми шкіряні розбивали
Круглі великі щити і маленькі щитки легкокрилі.
Феб-Аполлон до Арея, до буйного бога звернувся:
455 «Кров'ю умиваний людоубивче Арею! Арею,
Мурів руїннику! А чи не час з бойовища прогнати
Сина Тідея, що навіть із Зевсом готовий вже битись?
Спершу Кіпріді він руку поранив при самім зап'ясті,
Потім уже й на мене він кинувсь, на бога подібний».

460 Так Аполлон, йому мовивши, сів на висотах Пергаму.
Згубний Арей тоді лави троян піднімати подався,
Бистрого постать прибравши фракіян вождя Акаманта,
Голосно став Пріамідів він, паростків Зевса, гукати:
«Діти Пріама-владики, великого паростки Зевса!
465 Доки терпіть вам, щоб ваших людей убивали ахеї?
Чи не ждете, щоб під брами міцні підійшли вони битись?
Воїн лежить тут, що був, як і Гектор божистий, в пошані, —
Син нездоланного серцем Анхіса, Еней благородний.
Йдімо ж, врятуймо із гомону січі достойного друга!»

470 Мовлячи так, будив він у кожному відвагу і мужність.
Тут Сарпедон богосвітлому Гектору став дорікати:
«Гекторе, де ж то уся твоя ділась відвага колишня?
Ти говорив, що без війська, без ратних союзників місто
Сам урятуєш лише з шуряками й братами своїми.
475 Не помічаю я й досі і жодного з них тут не бачу.
Всі поховались од страху, неначе ті пси перед левом.
Ми ж тут і далі б'ємось, хоч ми лиш союзники ваші.
Також і я вам союзник, іздалека з військом прибулий,

З дальнього краю Лікії, де Ксантові хвилі вирують.
480 Любу дружину я там залишив з немовлям, моїм сином,
Скарбів багато лишив, що їх так жадає убогий.
Все ж лікіян я привів і сам у двобої готовий
З ворогом стати на герць, хоч нічого мого тут немає,
Що відібрати б схотіли й забрати з собою ахеї.

485 Ти ж непорушно стоїш і загонам своїм не накажеш
Ворогу опір чинить і жінок боронити від нього.
Як би не втрапити вам, неначе у сіті всевлонні,
В руки ворожих людей, їм за здобич не стати й поживу.
Скоро сплюндрують вони вам і густо заселене місто!

490 Слід би тобі і днями й ночами про це турбуватись,
Та велеславних вождів союзників ваших просити,
Щоб помогли вам, і прикрий мій докір із себе цим зняти».

Так говорив Сарпедон, і Гектора серце вразив він.
Зразу ж у всій своїй зброї той з повоза скочив на землю

495 Й, списом стрясаючи гострим, пройшов перед лавами війська,
В бій закликаючи всіх, і січа страшна запалала.
Враз обернулись трояни і рушили проти ахеїв,
Лави ж аргеї зімкнувши, безбоязно їх дожидали.
Як на священнім току одвівається вітром полова

500 В віяння пору, коли відділяє русява Деметра
Подувом вітру легким полову од спілого зерна,
Й все навкруги від полови біліє, — отак і ахеї
Всі побіліли від куряви, що наче хмару над ними
До мідно-бурого неба здіймали копитами коні,

505 В битву вступивши, куди їм узду повертали візничі.
Рук своїх силу несли уперед усі вої. В млу ночі
Буйний Арей оповив бойовище на користь троянам,
Скрізь поспішав їм на поміч, виконував пильно веління
Феба, з мечем золотим, Аполлона — будити в троянах

510 Дух бойовий, лиш уздрів, що відходить Паллада Афїна
Далі відціль — пішла-бо данаям вона помагати.
А Аполлон тоді швидко із свого багатого храму
Вивів Енея і в груди вклав міць вожаєві народів.
От серед друзів з'явився Еней, і всі дуже зраділи,

515 Бачачи, що повернувся до них він живий і здоровий,
Мужньої сповнений сили. Але ні про що не питали,
Інша турбота була, на яку закликав Срібнолукий,
Людовбивця Арей та Звада в жадобі несита.

В час той Еанти обидва та ще й Одиссей з Діомедом

520 Запал до бою в данаїв будили. Вони ж і самі вже
Ані троянської сили, ні нападу їх не боялись.
Грізно стояли, мов хмари, що в пору безвітря Кронїон,
Високоверхі обкутавши гори, на місці тримає

Їх непорушно, допоки покоїться сила Борея

525 Й інших бурхливих вітрів, що тільки повіють із свистом —
І розбігаються враз похмурі, насуплені хмари.

Так непорушно, без страху троян дожидали данаї.

Син же Атрея обходив ряди і давав їм накази:

«Будьте, о друзі, мужами і серцем підносьтесь одважним!

530 Сором у битвах жорстоких один бережіть перед одним.

З воїв, що є у них сором, рятується більше, ніж гине.

Хто утікає, ні слави тому не здобуть, ні рятунку».

Мовив і кинув він списа й переднього воїна ранив,
Деїкоонта, друга великого духом Енея.

535 Сином Пергасовим був той, трояни його шанували,

Як і Пріама синів, бо в перших він шерехах бився.

Списом у щит ударив могутній його Агамемнон.

Вістря не стримав той щит, пройняло його міддю навиліт,

В низ живота увійшло воно глибоко, пояс пробивши.

540 Важко звалився він на землю, аж зброя на нім забряжчала.

В чергу свою, і Еней повалив найзнатніших з данаїв,

Двох Діоклея хоробрих синів — Орсілоха й Кретона.

В Фері житло мав їх батько, в прекрасно збудованім місті;

Жив у достатках і рід від Алфею-ріки він виводив,

545 Що свої води несе по розлогій країні Пілоській,

І породив Ортілоха, численного люду владику.

А Ортілох породив Діоклея, великого духом.

У Діоклея ж того синів-близнюків було двоє,

Добре обізнаних в справі воєнній — Кретон з Орсілохом.

550 Ставши дорослими, на кораблях вони рушили чорних

До Іліона, багатого кіньми, з аргеями разом,

Обороняючи честь Агамемнона із Менелаєм,

Славних Атрідів. Та смертна година обох тут окрила.

Наче два леви, що вирости десь на гірських верховинах,

555 Матір'ю їх відгодовані в нетрях дрімучого лісу,

Крадучи тучних з кошари овець і волів круторогих,

Людські плундрують подвір'я, аж поки самі не поляжуть

Мертві од гострої міді, убиті рукою людини.

Так і вони, руками Енея повергнуті долу,

560 Впали обоє, неначе повалені сосни високі.

Жаль Менелаєві їх, Арея улюбленцю, стало.

Вийшов він з лав наперед, осяйною озброєний міддю,

Списом стрясаючи. Сам-бо Арей розбудив в нім одвагу,

Мавши на думці, щоб був той руками Енея убитий.

565 Нестора, духом великого, син Антілох його вгледів.

Вийшов він з лав, боячися, щоб сам поводитар народів

Тут не загинув і труд їх увесь не пішов би намарно.

Напоготові обидва один проти одного руки

Й гострі здіймали списи, бажанням палаючи битись.
570 Став Антілох з Менелаєм уряд, поводитарем люду.
Хоч і швидкий був до бою Еней, а назад він подався,
Вгледівши, що виступає аж двоє мужів проти нього.
Вбитих вони після того до лав відтягнули ахейських,
Товаришам їх у руки обох віддали нещасливих

575 І повернулися знов між рядами передніми битись.
Вбили вони Пілемена, що був на Арея подібний,
Духом великий вожай пафлагонських мужів щитоносних.
Рівно стояв він, коли Менелай його, списом славетний,
Ратищем збив, під ключицю утрапивши мідяним вістрям.

580 Син же Атімнія, славний Мідон, Пілемена візничий,
Від Антілоха поліг, баских завертаючи коней, —
Каменем лікоть Мідона черкнув він, із рук його білі
Віжки, слоноюю кістю оздоблені, впали в пилюку.
Тут Антілох налетів і мечем його в скроню ударив.

585 Дух свій віддавши, Мідон із добротної впав колісниці
Сторч головою в пилюку брудну аж по тім'я і плечі.
Довго стояв так, угруз у пісок, що був дуже глибокий,
Поки, рвонувши, не скинули коні його у пилюку:
Їх Антілох стьобонув і погнав аж до стану ахеїв.

590 Гектор, побачивши в лавах обох, до них кинувся зразу
З криком гучним; вслід за ним понеслися учвал і фаланги
Дужих троян, на чолі в них Арей з Енію був страшною.
Ця за собою у битву вела сум'яття безсоромне.
Сам же Арей, величезним в руках потрясаючи списом,

595 То перед Гектором спереду йшов, то ступав за ним ззаду.
Вздрівши Арея, увесь затремтів Діомед гучномовний.
Як мандрівник безпорадний, йдучи по широкій рівнині,
Перед рікою зупиниться, що поспішає до моря,
Гляне на піну шумливу і швидко назад утікає,

600 Так син Тідея сахнувся тоді й заволав до народу:
«Друзі, чого дивуватися з того, що Гектор божистий —
І списоборець відмінний, і страху не відає в битвах!
Завжди при ньому є хтось із богів, що загибель одверне.
Отже, й тепер біля нього Арей у смертній подобі,

605 Тож, до троян повернувшись обличчям, весь час відступайте
Звільна й не думайте навіть з богами безсмертними битись».

Мовив він так. А трояни все ближче на них наступали.
Гектор убив уже воїнів двох на одній колісниці,
В ратному ділі умілих, Менеста і з ним Анхіала.

610 Жаль Теламонію їх, Еанту великому, стало.
Близько підбіг він до них і, блискучого списа метнувши,
В Амфія, сина Селага, попав, що майна мав багато
Й нив плодородних у Песі, але повела його доля

В Трою — Пріаму з синами його у війні помагати.

615 Саме у пояс поцілив Еант його, син Теламона,
Глибоко в низ живота увійшов йому спис довготінний,
Важко звалився він на землю. Славетний Еант підбігає —
Зняти озброєння з нього, трояни ж, немов блискавиці,
Сипали гострі списи, — його щит увібрав їх багато.

620 Він же, ступивши п'ятою на вбитого, мідяне вістря
Витяг із трупа; інших же з пліч обладунків коштовних
Зняти не міг: надто густо-бо сипались стріли навколо.
Та й побоявся, щоб трояни відважні його не затисли
Колом, багато-бо їх із списками навкруг наступало.

625 Хоч і високий на зріст, і могутній він був, і славетний,
А відігнали його, й, відступаючи, він аж хитався.

Так у жорстокім бою змагались вони між собою.

А Тлеполема, величного й славного сина Геракла,
Доля всевладна тоді з Сарпедоном звела богорівним.

630 Щойно зійшлись вони й близько один проти одного стали,
Син і онук всемогутнього Зевса, що хмари збирає,
Перший тоді Тлеполем такими словами озвався:

«Гей, Сарпедоне, лікіян порадику, що за потреба
В битвах нездатному нітитись тут і від страху тремтіти?

635 Бреше, хто зве тебе сином егідодержавного Зевса!
Дуже далеко тобі із тими рівнятиш мужами,
Що в давнину ще, за предків, родились од вічного Зевса.
Саме такою була, повідають, Гераклова сила,
Батько таким був, відвагою сповнений, лев'яче серце.

640 Отже, приїхав сюди задля коней він Лаомедонта
Лиш на шістьох кораблях і з меншим за наші загоном
І зруйнував Іліон, і всі вулиці в нім обезлюднив.
Ти ж боягузливий серцем і люд свій ведеш на загибель.
Жодної з тебе троянам підмоги, я певен, не буде,

645 Хоч і прийшов ти з Лінії й хоч був би багато сильніший,
Мною приборканий, все ж до Аїдових брам ти відійдеш».

В відповідь мовив йому Сарпедон, полководець лікійський:

«Так, зруйнував, Тлеполеме, твій батечко Трою священну
Через безглузде зухвальство преславного Лаомедонта,

650 Що, відповівши на послугу добру зневагою злою,
Коней йому не віддав, по які той ішов так далеко.
Але кажу тобі, смерть і загибель ти чорну одержиш
Тут же, подоланий списом моїм, і мені тоді славу,
Душу ж Аїдові ти віддаси, славетному кіньми».

655 Так говорив Сарпедон. Свого ясенового списа
Взяв Тлеполем, і в обох одночасно їх ратища довгі
З рук полетіли. В середину шиї противнику втрапив
Спис Сарпедона, і болем страшним пройняло її вістря —

Чорною п'ямою ніч Тлеполемові очі окрила.

660 А Тлеподем Сарпедону ввігнав своє ратище довге
В ліве стегно, і, тіло проймаючи, вістря шалене
Кість зачепило, та батько відвів ще загибель від нього.

Друзі божисті взяли боговірного вмить Сарпедона
Й винесли з битви. За ним волочилося ратище довге.

665 Й біль усе дужчав. Але не помислив ніхто й не подумав
Витягти спис ясеновий з стегна, щоб із іншими разом
Міг він іти: так його врятувати усі поспішали.

А Тлеполема також красивоголітні ахеї
Винесли з битви. Побачив це все Одиссей богосвітлий,

670 Духом незламний, і миле його розпалилося серце.
Поміж двох задумів розумом він і душею вагався,
З чого почати, — чи сина догнать громоносного Зевса,
Чи якнайбільше лікіян позбавить життя і дихання.

Та не йому, Одиссеєві, мужньому серцем, судилось

675 Зевса могутньому синові смерть заподіяти міддю.

Дух його проти лікійських полків обернула Афіна.
Хромій, Аластор, Койран і Галій від рук його впали,
Вбив він Алкандра тоді, і Прітанія, ще й Ноємона.

Ще багатьох би лікіян убив Одиссей богосвітлий,

680 Та запримітив здаля його Гектор шоломосяйний,
Кинувсь крізь лави передні, озброєний сяйною міддю,
Жах на данаїв наводячи. Рад був, його спостерігши,
Зевсів син Сарпедон і жалібно мовив до нього:

«Сину Пріамів! Не дай мені здобиччю стати данаїв,

685 А порятуй мене! Хай мої груди покине дихання

В вашому місті, якщо не дано вже мені повернутись
До дорогої вітчизни моєї, до власного дому,
Й радістю втішити любу дружину й маленького сина».

Не відповів на слова його Гектор шоломосяйний.

690 Мчав він шалено вперед, щоб мерщій відігнати аргеїв
І бездиханними трупами їх якнайбільше покласти.

А Сарпедона божистого друзі його посадили
В полі, під дубом прегарним егідодержавного Зевса,
І ясенового списа з стегна його лівого витяг

695 Дужий боєць Пелагон, що товаришем був його милим.
Зникла у нього душа, і очі покрилися млою;
Та опритомнів небавом, і подихом свіжим Борея
Дух йому знов оживило у грудях, що дихали важко.

Та перед грізним Ареєм і Гектором мідянозбройним

700 До кораблів своїх чорних, проте, не тікали аргеї,
Але й не рвалися в бій, а потроху назад відступали,
Звільна йдучи, коли між троян упізнали Арея.

Хто ж то був перший і хто був останній позбавлений зброї

Гектором, сином Пріама, і мідяношатним Ареем?

705 Це богорівний Тевтрант із погоничем коней Оресом,
Трех, етоліянин, списник відомий, з ставним Еномаєм,
Син Енопса Гелен і з паском барвистим Оресбій,
Що проживає у Гілі, пильнуючи свого багатства,
Біля Кефійського озера, де по сусідству навколо

710 Й інші живуть беотійці, що мають багаті маєтки.

Щойно іздалеку білораменна побачила Гера,
Як у жорстокім побоїщі купами гинуть аргеї,
Зразу ж вона до Афіни звернулася із словом крилатим:

«Горе нам, Зевса-егідодержавця незборена доню!

715 Марно, як видно, тоді запевнили ми Менелая,
Що по руїні твердинь Іліона додому він прийде,
В разі дозволимо згубному ми шаленіти Арею.
Час-бо подумати й нам про таку ж оборону завзяту».

Мовила так. Не перечила їй ясноока Афіна.

720 І злотозбруйних сама запрягать заходилася коней
Гера, найстарша богиня, великого Кроноса донька.
Геба ж до осі залізної двоє коліс восьмишпицих,
Гнутих із міді, з обох колісниць боків прикріпила.
Обід у них золотий і нетлінний, а зверху їх шини

725 Мідяні, пригнані щільно, аж любо очам подивитись.
Маточин гнізда сріблом по обидва їх боки оббиті.
Сам же васаг колісниць тримався на злотних і срібних
Пасах міцних, а навкруг його поручні бігли подвійні.
Дишель же був із срібла. До кінцівки його прив'язала

730 Геба красиве ярмо золоте, від якого красиві
Йшли золоті хомути. Під ярмо підвела тоді Гера
Коней своїх прудконогих, вся прагнучи звади та битви.

В час той Афіна, дочка егідодержавного Зевса,
В горниці батьківській шати легкі свої, в світлих узорах,

735 Скинула з себе, руками своїми вишивані й ткани,
В панцир убралася батька свого, хмаровладного Зевса,
Й приготувалася збройно до битви, що сльози приносить.
Плечі страшна, золотими оздоблена вся торочками,
Йй прикривала егіда, оточена жахом навколо,

740 Звада у ній, і завзяття, й гонитва, що душу морозить,
І голова Горгони, страшної на вигляд потвори, —
Грізне, страшне воно, Зевса-егідодержавця знамення.
З гребенем пишним шолом золотий, з чотирма шишаками,
Був на ній, — постаті воїв ста міст той шолом прикрашали.

745 У вогняну колісницю ввійшла і спис ухопила
Гострий, важкий і міцний, що ним побивала героїв
Шереги гнівом охоплена донька всевладного батька.
Гера ляскучим бичем баских лише хльоснула коней,

І заскрипіли, самі відчиняючись, брами небесні, —

750 Ори вартують їх, стражі великого неба й Олімпу,
Вхід відчиняють і хмарою знов затуляють густою.

Пугами в брами ці гнали богині баских своїх коней.

Осторонь інших богів вони там побачили Зевса,

Що на найвищій сидів із численних вершин олімпійських.

755 Коней баских тоді білораменна притримала Гера

І до верховного Зевса Кроніда з питанням звернулась:

«Зевсе, наш батьку, невже не гнівить тебе злочин Арея?
Скільки мужів — та яких! — погубив він в народі ахейським
Марно, безглуздо, мені на печаль! Вони ж безтурботно
760 Тішаються цим — і Кіпріда ота, й Аполлон срібнолукий, —
Дурня підбивши самі, що ніяких не знає законів.

Зевсе, наш батьку, чи сердитись будеш, коли я Арея
Хльостко бичем відшмагаю та геть прожену з бойовища?»

Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:

765 «Краще Афіну, що дбає про здобич, пошли проти нього, —
Більше за всіх вона звикла гризот завдавать йому прикрих».

Мовив це, й білораменна йому не перечила Гера.

Хльоснула коней, — не проти бажання вони полетіли

Поміж землею й простором укритого зорями неба.

770 Скільки очима сягає у далеч туманну людина,

Дивлячись з вишки чатівної в шир винно-темного моря,

Стільки навскач пролетіли богинь дзвінко ржучії коні.

А як до Трої добігли вони й до річок струменистих,

Де течія Сімоенту вливається в хвилі Скамандру,

775 Коней баских тоді білораменна притримала Гера,

Випрягла їх з колісниці й туманом густим огорнула,

А Сімоент їм поживну амброзії виростив пашу.

Вдвох вони вийшли, ходою на трепетних схожі голубок,

Прагнення повні аргейському воїнству поміч подати,

780 І підійшли аж туди, де найбільше мужів щонайкращих

Скупчилось, — наче ті леви, що м'ясо сире пожирають,

Чи кабани, що дикої їх не приборкати сили,

Круг Діомеда стояли вони, упокірника коней.

Тут зупинившись, білораменна їм крикнула Гера,

785 Стентора мужнього постать прибравши із голосом мідним, —

Так він лунав, наче враз п'ятдесят чоловік заволато:

«Сором, аргеї, бридкі боягузи, лиш з вигляду статні!

Поки у битвах брав участь Ахілл богосвітлий, ніколи

Ще не дерзали троянські загони крізь брами дарданські

790 Виступить: всі-бо його величезного списа боялись.

Нині ж далеко від міста при самих човнах вони б'ються!»

Мовлячи так, розбудила у кожнім відвагу і мужність.

До Діомеда тим часом пішла ясноока Афіна.

При колісниці із кіньми знайшла вона сина Тідея, —

795 Рану схоłodжував він, що стрілою завдав йому Пандар.
Піт досаждав під пасом широким, що висів на ньому
Щит його круглий; зморений потом, з раменом зомлілим,
Ледве підняв свого паса він, кров витираючи чорну.

Спершись на кінське ярмо, озвалась до нього богиня:

800 «Син народивсь у Тідея, на батька не дуже-то схожий.
Сам-бо Тідей, хоч на зріст і малий, а воїтель завзятий.
Навіть коли воювать та виблискувать мужністю в битвах
Я боронила йому, — як тоді, коли сам, без ахеїв,
В Фіви послом до численних з'явився він Кадма нащадків.

805 В їхніх спокійно домах учтувати йому я звеліла.
Він, проте, як і раніше, відваги могутньої повен.
Викликав юних кадмеїв на різні змагання і легко
Їх переміг; я сама-бо йому помічницею стала.
Я й біля тебе стою, і твою стережу я безпеку,

810 І широсердо тебе закликаю з троянами битись.
Та чи утома важка по трудах обняла твоє тіло,
Чи малодушний пройняв тебе страх, але ти після цього
Вже не потомок Тідеєві, мужньому сину Ойнея».

Відповідаючи, мовив тоді Діомед їй могутній:

815 «Я упізнав тебе, дочко егідодержавного Зевса!
Все широсердо тобі я скажу, не втаївши нічого.
Не обняли ані страх малодушний мене, ані млявість.
Добре я все пам'ятаю, богине, що ти наказала:
«Не виступати зухвало з богами безсмертними битись,
820 Хто б то не був; коли ж Зевсова тільки дочка Афродіта
Вступить у бій, навідліг ударити гострою міддю».
От чому й сам я тепер відступаю, і іншим аргеям
Всім наказав — докупи збиратися тут біля мене:
Я упізнав-бо Арея, що боєм кривавим керує».

825 В відповідь мовить до нього тоді ясноока Афіна:

«Сину Тідея, для серця мого дорогий Діомеде!
Більш ні Арея боятись не треба тобі, ні якогось
Іншого бога: сама я тобі помічницею стану.
Тож на Арея ти однокопиті спрямуй свої коні,
830 Зблизька удар його, — буйного більш не жахайся Арея,
Цього шаленця, втілене зло, віроломного бога.
Передо мною і Герою він удавав ще недавно,
Що допоможе аргеям, з троянами ж битися буде,
Нині ж усе це забув і на боці троян він воює».

835 Мовивши так, з колісниці богиня зіпхнула Стенела
Рухом руки, і він безодмовно зіскачів на землю.
На колісницю зійшла вона й стала біля Діомеда,
В бій пориваючись. Важко вісь застогнала дубова

Під тягарем страшної богині й найкращого мужа.

840 Віжки й батіг в свої руки вхопила Паллада Афіна
І до Арея погналася однокопитими кіньми.

Зброю в тій хвилі знімав із велетня він Періфанта,
Кращого із етоліян, Охесія славного сина, —

З нього Арей закривавлений зброю знімав. А Афіна,

845 Щоб не побачив Арей, прикрилась шоломом Аїда.

Щойно Арей, людовбивця, божистого вздрів Діомеда,
Зразу ж покинув велетня він Періфанта лежати
Там, де раніше убив його сам і позбавив дихання,
І Діомедові, коней впокірнику, кинувсь назустріч.

850 Щойно зішлись вони й близько один проти одного стали,
Коням під ярма та віжки Арей тоді перший ударив
Мідяним списом, в противника прагнучи вирвать дихання.
Та ухопила рукою за спис ясноока Афіна
І відхилила ту зброю від повоза, кинуту марно.

855 В чергу свою, Діомед гучномовний тоді замахнувся
Мідяним списом. Його спрямувала Паллада Афіна
В пах, під попругу Арея, що був підперезаний нею.
Списа туди він загнав і, прекрасну розкраявши шкіру,
Вихопив зразу ж його. Арей застогнав міднозбройний

860 Так, наче дев'ять чи десять одразу покликнуло тисяч
Дужих мужів на війні, починаючи зваду Арея.

Острах і трепет усі тоді лави троян і ахеїв

Враз обняли, — так Арей застогнав, ненаситний війною.

Так, як від хмари похмурої темним здається повітря

865 В спеку гарячу, коли буревій налітає бурхливий,
Саме таким Діомедові, сину Тідея, здавався,
В хмарах здіймаючись в небо широке, Арей міднозбройний.
Швидко оселі богів досягнувши, вершин олімпійських,
Він біля Зевса Кроніона сів із засмученим серцем,

870 Рану йому показав, що безсмертною сходила кров'ю,
Й жалібним голосом слово до нього промовив крилате:

«Зевсе, наш батьку, невже не гнівлять тебе всі ці злочинства?»

Завжди один через одного лих зазнаєм ми страшених,
Вічні боги, коли людям свою виявляємо ласку.

875 Ремствуєм всі ми на тебе: шалену дочку породив ти
Всім на загибель, — лиш злочини завжди на думці у неї.
Кожен-бо інший з богів, що живуть на високім Олімпі,
Волю шанує твою і слухняно у всьому кориться.

Тільки її не приборкуєш ти ані словом, ні ділом,

880 Все попускаєш їй, сам породив-бо цю доньку зловредну.

Нині ж вона Діомеда, зухвалого сина Тідея,
В дикій злобі на безсмертних богів нападати навчила,
Спершу Кіпріді він руку при самій долоні поранив,

Потім, неначе той бог, і на мене накинувся навіть.

885 Тільки швидкі мене винесли ноги, а то я ще довго
Мусив би муки терпіть між жахливими купами мертвих
Або живим знемагать під ударами мідної зброї».

Глянув спідлоба і мовив у відповідь Зевс громовладний:

«Годі сидіти отут і скімлити так, віроломний!

890 Найненависніший ти із богів, що живуть на Олімпі!

Любі тобі лише звади, та війни, та січі криваві.

Матері вдача у тебе затята, украй непокірна

Гери, що ледве її погамовую й сам я словами,

Тож від порад її, мислю, ти й зараз зазнав цього лиха.

895 Не допущу я, проте, щоб довго терпів ти страждання.

Ти-бо із роду мого, і мені тебе мати родила.

Був би від іншого бога такий народивсь ти зловредний,

Нидів давно б уже ти навіть нижче потомків Урана».

Мовивши це, Пееону звелів він його ізцілити.

900 І Пееон, болевтольних на рану насипавши ліків,

Затамував її. Та й від народження був він не смертний.

Так, як у дзбан молока долити смокового соку,

І рідина перемішана зсядеться зразу й загусне,

Так в одну мить загоїлась рана в палкого Арея.

905 Геба омила його, одягла йому шати чудові,

Й сів біля Зевса Кроніона він, повен величі й сили.

Знов повернулись тоді до оселі великого Зевса

Гера аргейська і з нею Алалкоменіда Афіна,

Край душогубства поклавши Ареєві-людоубивці.

ПІСНЯ ШОСТА

ЗУСТРІЧ ГЕКТОРА З АНДРОМАХОЮ

Бій між троян і ахеїв страшний залишили богове.
Та по рівнині то тут, то там не втихала ще січа
В буйній навалі взаємного лету списів міднокутих
В полі широкім між течій швидких Сімоенту і Ксанту.

5 Перший Еант Теламоній, опора надійна ахеїв,
Лави прорвав у троян і загін свій обрадував світлом,
Ще й Акаманта убив, найкращого серед фракіян
Сина Евсора, і силою, й зростом могутнього мужа.
Перший поверх він шолома його густогривого вдарив, —
10 Лоба пробив він йому, і глибоко в череп угрузло
Мідяне вістря, й ту ж мить пітьма йому очі відкрила.

А Діомед гучномовний позбавив дихання Асіла,
Сина Тевтрана, що жив у збудованій гарно Арісбі,
Маючи добрий достаток, і приязню тишивсь людською,
15 Кожному радий у домі своїм, що стояв при дорозі.
Та ніхто з них на поміч не став, од загибелі злої
Не боронив його, й разом життя позбулися обидва, —
Він і супутник його, на імення Калесій, погонич
Коней баских, — опинилися раптом вони під землею.

20 З Дреса й Офелтія зброю їх зняв Евріал переможно
І на Есепа пішов і Педаса, що їх породила
Абарбаряя, наяда, прегарному Буколіону.
Буколіон же був сином славетного Лаомедонта,
Старшим в родині, хоч потай на світ привела його мати.
25 З нею овечий пастух поєднався коханням і ложем,
І, завагітнівши, двоє близнят принесла йому німфа.
Сили й самого життя прекрасні тіла їх позбавив
Син Мекістея, й озброєння в них із плечей познімав він.

Вбив Астіала тоді Поліпет, у боях нездоланний,
30 А перкотійця Підіта добив Одиссей переможно
Мідяним списом, від Тевкра поліг Арета́он божистий.
Несторів син Антілох подолав своїм списом блискучим
Аблера, сам же владика мужів Агамемнон — Елата,
Що у Педасі нагірнім, над плавною жив течією
35 Сатніоенту. Філака, який утікав з бойовища,
Леїт догнав, Евріал же — Мелантія вбив переможно.

Тут же Адраста живцем захопив Менелай гучномовний;
Мчали сполохані коні його по рівнині й розбили
З розмаху об тамарисковий кущ колісницю округлу,
40 Дишля в основі зламали і навскач усі подалися
Прямо до міста, куди наполохано й інші скакали.
Сам же Адраст із повоза сторч головою скотився
Біля коліс у пилюку лицем. І в ту ж мить біля нього
Сам Менелай, син Атреїв, із списом з'явивсь довготінним.

45 І за коліна Адраст ухопивши його, став благати:
«Змилуйся, сину Атреїв, і гідний ти матимеш викуп.
Досить скарбів у багатого батька мого у коморах —
Золота, й міді, й заліза, що так його важко кувати.
З радістю батько з скарбів тих коштовних складе тобі викуп,
50 Тільки дізнається він, що живий на човнах я в ахеїв».

Так говорив він, і серце зм'якшив Менелаєві в грудях.
Той вже супутцеві мав на човни бистрохідні ахеїв
Дати його відвести. Та назустріч йому Агамемнон
Швидко підбіг і, гукаючи, голосно став докоряти:

55 «О Менелай легкодухий! Чого так піклуєшся ревно
Ти про троян? То, видно, чудово вони повелися
В домі твоїм? Хай ніхто з них від рук наших гибелі злої
Не урятується! Хай навіть ті немовлята загинуть,
Що матері їх в утробі ще носять! Нехай в Іліоні
60 Без похорону безслідно усі пропадуть вони разом!»

Мовлячи так, Агамемнон змінив своему братові намір,
Правду-бо мовив йому, і Адраста від себе рукою
Той відштовхнув, а владар Агамемнон Адрастові списа
В пах увігнав, і навзнак звалився він; син же Атрея,
65 Ставши на груди йому, з них вихопив спис ясеновий.

Нестор аргеїв в той час підбадьорював голосом дужим:

«О мої любі герої данаї, о слуги Арея!
Хай з-поміж вас не лишається ззаду ніхто, щоб на здобич
Кинутись враз і в човни наносити її якнайбільше.
70 Тож ворогів убиваймо! Ще вистачить часу спокійно
На бойовищі знімати озброєння з трупів полеглих».

Мовлячи так, відвагу і мужність будив він у кожному.
Мали трояни тікати від ахеїв, Арееві любих,

До Іліона, своєю знеможені слабкістю духу;

75 Та, зупинившись перед Енеєм та Гектором, мовив
Так їм Гелен, син Пріама, цей птаховіщун найславніший:

«Слухай, Енею, й ти, Гекторе! Вам якнайбільше належить
Дбать про троян і лікіян, бо серед усіх ви найкращі
В кожній потребі — чи в подвигах ратних, чи в мудрій пораді.

80 Тож зупиніться й затримайте воїв своїх біля брами,
Лави обходячи, поки в обіймах жіночих шукати
Схову не прагнуть в утечі вони, ворогам на утіху.

А як фаланги свої підбадьорите все ж ви до бою,
Залишимось тут і ми і з данаями будемо битись,

85 Хоч і потомлені дуже, — та змушує нас необхідність.

Ти ж вирушай тепер, Гекторе, в місто й, додому прийшовши,
Матері скажеш твоїй і моїй, — жінок поважніших
В храм ясноокої діви Афіни, в акрополь хай скличе,
Засуви хай відімкне на дверях священного дому,

90 Вибере хай покривало, яке їй найбільшим, найкращим
В домі здається її, яке їй самій найдорожче,

Хай на коліна його покладе пишнокосій Афіні,

В жертву ялівок хай принести обіцяє дванадцять,

Назимків, в ярмах не звиклих ходити, якщо вона ласку

95 Виявить місту й троянським жінкам та малим немовляткам
І від священних твердинь Іліона Тідіда відкине,
Дикого списника, грізного міццю носителя жаху,

Прямо скажу, із ахеїв усіх найсильнішого мужа.

Навіть і сам нас Ахілл, керманич мужів, не страшив так,

100 Хоч від богині він, кажуть, родивсь. Але цей іще більшим
Гнівом шаліє, й ніхто з ним у силі зрівнятись не може».

Так тоді мовив Гелен, і Гектор послухався брата.

Зразу ж у всій своїй зброї він з повоза скочив на землю

Й, списом махаючи гострим, пройшов перед лавами війська,

105 В бій закликаючи всіх, і січа страшна запалала.

Враз обернулись трояни і рушили проти ахеїв.

І подалися аргеї назад і різню припинили,

Їм-бо здалось, що з укритого зорями неба спустився

Хтось із богів до троян — так відважно вони обернулись.

110 Гектор волав до троян, закликаючи голосом дужим:

«Трої хоробрі сини і союзники наші славетні!

Будьте, друзі, мужами, згадайте відвагу завзяту!

До Іліона тим часом піду я й старійшинам мовлю,

Радникам мудрим, і нашим дружинам, щоб широко благали

115 Вічних богів, обіцяючи їм принести гекатомби».

Так промовивши, шоломосяйний пішов од них Гектор.

Ззаду по карку й по п'ятах краями його ударяла

Чорная шкіра, що нею обведено щит його круглий.

Главк, Гіпполохова парость, із сином Тідея тим часом
120 Вийшли між військ на середину, сповнені прагнення битись.
Як, наступаючи, стали один проти одного близько,
Перший до Главка звернувся тоді Діомед гучномовний:
«Хто ти еси, поміж смертного люду герою хоробрий?
Досі не бачив тебе я в боях, де мужі набувають
125 Слави, а нині відвагою ти перевищуєш інших
Воїв, коли довготінного списа мого дожидаєш.
Діти нещасних батьків, хто іде проти сили моєї.
А як ти хтось із безсмертних, що з неба спустився на землю, —
Я не посмів би ніколи з богами небесними битись.
130 Навіть могутній Лікурґ, син Дріанта, недовго на світі
Жив після того, як зваду з богами небесними скоїв.
Порозганяв-бо колись по священних узгір'ях Нісея
Він годівниць Діоніса шаленого, й гнані Лікурґа
Мужоубивці стрекалом загостреним, тірси на землю
135 Всі вони кидали. Й сам Діоніс перестрашений в хвилину
Кинувсь морську, де Фетіда до лона його пригорнула:
Жах-бо його оповив від вигуків грізних Лікурґа.
Дуже за це розгнівились боги, що живуть безтурботно,
Й сам його Кроносів син осліпив. Після того на світі
140 Ще він недовго прожив, безсмертним богам ненависний.
Тим-то і я не бажаю з богами блаженними битись.
А як смертний еси і земнії плоди споживаєш,
Ближче підходь, щоб мершій погибельних меж досягнути!»
Відповідаючи, син Гіпполоха промовив славетний:
145 «Духом великий Тідіде, навіщо про рід мій питаєш?
Наче те листя на дереві — людські усі покоління:
Листя одне, обриваючи, вітер розносить, а інше —
Клечанням свіжим ліси укриває з новою весною.
Так і людські покоління — ці родяться, ті вже зникають.
150 А як довідатись хочеш, то й це я скажу, щоб відомий
Став і для тебе наш рід, що багато людей його знає.
В Аргосі, кіньми багатім, далеко є місто Ефіра.
Жив у тім місті Сізіф, із смертних мужів найхитріший.
Сином Еола Сізіф був, а в нього син Главк народився,
155 Главк же отой породив бездоганного Беллерофонта.
Вроду і мужність богове принадну йому дарували.
Та проти нього недобре у серці своєму замислив
Прет, набагато сильніший, і з-поміж аргейського люду
Вигнав його, той-бо Зевсом під берло був відданий Прету.
160 Претова з ним зажадала жона, богосвітла Антея,
Потай в коханні з'єднатись. Але не схилила до того
Повного добрих бажань, розумного Беллерофонта,
Й, зводячи наклеп на нього, вождю вона мовила, Прету:

«Прете, умри чи убий ненависного Беллерофонта!

165 З ним у коханні з'єднатись хотів він мене приневолить».

Так вона мовила, й гнівом владар запалав, це почувши.

Сам же вбивать ухилився, бо соромився все-таки серцем.

Але в Лікію послав його, й, складені давши таблички,

Згубних познач смертоносних на них він накреслив багато,

170 І на загибель його звелів показати їх тестю.

Той до Лікії під захистом певним безсмертних подався

І до Лікії безпечно прибав, до Ксантових течій.

Радо приймав його в себе Лікії просторої владар,

Дев'ять він днів частував його, дев'ять биків заколовши.

175 А як десята у небі заблисла Еос розоперста,

Гостя почав він розпитувать, знаки бажаючи бачить

Ті, що від Прета, від зятя його, він приніс із собою.

А як одержав од гостя ті зятеві знаки зловісні,

Передусім наказав йому він нездоланну Хімеру

180 Вбити. Була не людського вона, а богівського роду,

Спереду — лев, коза — посередині, ззаду — зміюка,

З лютістю полум'я з паші страшенне вона видихала.

Та, на знамення божисті зважаючи, все ж її вбив він.

Другим завданням — в бою подолав солімів славетних.

185 Це, говорив, була із битв між людьми найстрашніша.

Трете: в бою подолав амазонк він мужоподібних.

А, як вертався, владар ще нову йому пастку підстроїв:

Кращих з Лікії просторої воїв зібравши, звелів їм

В засідку стать. Та додому ніхто уже з них не вернувся.

190 Всі бездоганним убиті були вони Беллерофонтом.

Врешті збагнув володар, що той — божеств'яного роду,

В себе затримав його, і дочку свою дав за дружину,

І наділив половиною почестей володаревих.

А лікіяни з землі відвели йому кращу від інших,

195 Із плодоносною нивою й садом чудовим дільницю.

Троє дітей народилось в розумного Беллерофонта:

Старші — Ісандр, Гіпполох та дочка іще Лаодамія.

З Лаодамією Зевс велемудрий в коханні з'єднався,

І богорівний у неї родивсь Сарпедон міднозбройний.

200 Беллерофонт, прете, став для безсмертних богів ненависним

І по рівнині алейській блукав у гіркій самотині,

Серце своє гризучи і стежок уникаючи людських.

В війнах неситий Арей умертвив його сина Ісандра

В розпалі бою, коли той з солімами славними бився.

205 Гнівна убила дочку Артеміда з повіддям злотавим.

Від Гіпполоха ж народжений я, — його я зву батьком.

Він мене в Трою послав і притому наказував пильно

Бути найкращим із воїв, усім перевищувать інших,

Не осоромити роду батьків, хоробрістю перших

210 Серед усіх, що в Ефірі живуть та в Лікії просторій.

От моя кров і мій рід, що походженням з нього я гордий».

Так він сказав, це почувши, зрадів Діомед гучномовний.

Мідного списа тут же у землю встромив многоплідну

І вожаєві народів слово промовив привітне:

215 «Отже, з батьків іще давнім мені ти доводишся гостем!

Дід мій, божистий Ойней, бездоганного Беллерофонта

Двадцять затримував днів у господі, частуючи гоїно.

Щедрих дарів один одному безліч вони надавали.

Дід мій Ойней — блискучий дав пояс йому пурпуровий,

220 Беллерофонт дарував із золота келих дводонний,

В домі своєму його я лишив, вирушавши на Трою.

Не пам'ятаю Тідея, мій батько малям мене кинув

Тої пори, як під Фінами гинуло військо ахеїв.

Тим-то, як друга, тебе я прийматиму в Аргосі широ,

225 Ти ж у Лікії — мене, якщо гостем колись завітаю.

Тут же, в юрмі, списів один одного ми уникаймо,

Є-бо навкруг і троян тут багато, й їх спільників славних,

Щоб убивать, коли, дасть бог, кого у бігу я настигну.

Досить ахеїв для тебе є тут, — побивай, кого зможеш.

230 Та поміняймося зброєю поміж собою, — хай знають

Всі тут, що дружбою ми іще від батьків своїх горді».

Так говорили вони. Зіскочивши з повозів разом,

Тиснули руки взаємно, навік обіцяючи вірність.

Зевс же тим часом, син Кроноса, розуму Главка позбавив:

235 Зброєю-бо помінявсь з Діомедом він, сином Тідея,

Золото давши за мідь, ціну ста волів лиш — за дев'ять.

Гектор тим часом до Скейської брами й до вежі дістався.

Там позбігались до нього дружини і дочки троянські —

Про чоловіків, синів розпитать, про братів їх та інших

240 Родичів. Він же у відповідь кожную підряд закликав їх

Щиро молитись богам: багатьох-бо чекає скорбота.

От до прекрасного дому Пріама нарешті дістався,

До передсінків, із каменю тесаних. Далі у ньому

Йшло п'ятдесят спочивалень, так само обтесаних гладко,

245 Поруч одна при одній розміщених; в тих-бо покоях

Біля дружин своїх шлюбних Пріама сини спочивали.

З другого боку подвір'я, навпроти, для дочок дванадцять

Критих було спочивалень, із каменю тесаних гладко,

Поруч одна при одній розміщених; в цих-бо покоях

250 Біля дружин соромливих Пріама зяті спочивали.

Вийшла назустріч до Гектора матінка ніжно-ласкава,

З нею ішла найвродливіша з доньок її Лаодіка.

Взявши за руку його, озвалась і мовила мати:

«Сину мій, нащо прийшов ти, відважну покинувши битву?»

255 Дуже вас, мабуть, притисли ахеїв сини злоїменні —
Аж під самісіньке місто, і серце тебе спонукало
Руки до Зевса, прийшовши сюди на акрополь, здійняти.
Та постривай — медового чашу вина принесу я,
Щоб узливання ти Зевсові-батьку та іншим безсмертним
260 Спершу вчинив, а потім, ковтнувши б, і сам підкріпився.
Сил-бо багато з вином утомлений муж набуває,
Ти ж в обороні своїх страшенно таки натомився».

В відповідь Гектор великий сказав тоді шоломосяйний:

«Хоч і солодке вино, не давай його, мати шановна,

265 Щоб не ослабнуть на силі мені, не забути відваги.
Зевсу ж іскристе вино невмитими лити руками
Я не наважусь: не личить-бо нам темнохмарного Зевса,
В кров закалявшись і в бруд, своїми благать молитвами.
Ти ж поспіши до храму Афіни, що здобич дарує,
270 Пахощі взявши й покликавши з міста жінок поважніших.
Ще покривало візьми, що найбільшим тобі, найдорожчим
В нашому домі здається, для тебе самої найкращим,
І на коліна його поклади пишнокосій Афіні,
В жертву ялівок ти принести обіцяй їй дванадцять,
275 Назимків, в ярмах не звиклих ходити, якщо вона ласку
Виявить місту й троянським жінкам та малим немовляткам
І від священних твердинь Іліона Тідіда відкине,
Дикого списника, грізного міццю носителя жаху.
То поспішай же до храму Афіни, що здобич дарує.

280 Я ж до Паріса піду закликати його, якщо схоче
Слів моїх слухати він. Нехай би під ним розступилась
Тут же земля! На велику біду для троян і Пріама
Мужнього з дітьми всіма зростив його Зевс-олімпієць!
От лиш побачу колись, як в оселю Аїда він сходить,

285 Віри пойму, що серце про наші нещастя забуде!»

Так він сказав. І вернулась у дім та челядниць гукнула
Мати, щоб бігли скликати по місту жінок поважніших.

І до комори духмяної долу зійшла, де у схові
Вишиті гарно узорні лежали її покривала —

290 Виріб сидонських жінок, що їх Александр боговидий
Сам із Сідону привіз, переплинувши море широке
В подорож ту, коли він благородну вивозив Єлену.
В дар для Афіни одне з покривал узяла там Гекаба —
Найкрасивіше, узорами вишите гарно й найбільше,

295 Сяяло, наче зоря, воно й осторонь інших лежало.
З ним вона вийшла, й за нею багато жінок поважніших.

А як прийшли на акрополь вони аж до храму Афіни,
Широко двері для них Теано відчинила вродлива,
Донька Кіссея, жона Антенора, впокірника коней, —

- 300 Жрицею в храмі Афіни її призначили трояни.
З зойками тужно жінки до Афіни підносили руки,
Саме тоді й покривало внесла Теано уродлива,
І, на коліна поклавши його пишнокосій Афіні,
Так говорила, благаючи доньку великого Зевса:
- 305 «Владна Афіно, захиснице міста, в богинях пресвітла,
Списа зламай Діомедові й так учини, щоб і сам він
Гримнув об землю лицем біля самої Скейської брами.
Ялівку ми у пожертву тобі принесемо дванадцять,
Назимків, в ярмах не звиклих ходити, якщо свою ласку
- 310 Виявиш місту, й троянським жінкам, і малим немовляткам».
Так помолилась вона, та на це не зважала Афіна.
Так вони в храмі молилися доньці великого Зевса.
Гектор тим часом досяг Александрових гарних покоїв,
Що збудував собі той з допомогою теслів найкращих
- 315 Між теслярами у буйнородючій країні троянській.
Побудували йому спочивальню, господу й подвір'я
Поряд з домами Пріама і Гектора в верхньому місті.
Зевсові любий ввійшов туди Гектор, тримав у руці він
Спис в одинадцять ліктів завдовжки, й блищало на ньому
- 320 Мідяне вістря, й навкруг золоте обіймало окільце.
У спочивальні знайшов його, той оглядав свою зброю,
Гарно обладнану, — щит, і панцир, і луки дугасті.
Там між служебних жінок і Елена аргівська сиділа
І призначала челядницям різні роботи добірні.
- 325 Глянувши, Гектор жорсткими почав докоряти словами:
«О божевільний! Не гоже цей гнів тобі в серці носити.
Гинуть народи в бою біля мурів високого міста.
Тож задля тебе навкруг Іліона оця запалала
Звада воєнна. І сам би, напевно, ти іншого лаяв,
- 330 Тільки б побачив, що бою жакливого він уникає.
Отже, вставай, поки згубним вогнем не охоплено місто».
Відповідаючи, мовив йому Александр боговидий:
«Гекторе, слушно ти лаяв мене, справедливо ти лаяв;
Тим-то тобі відповім, а ти вислухай тільки уважно.
- 335 Не через гнів на троян, не тому, що відомсти бажаю,
Дома сиджу я: хотів лише смутку своєму віддатись.
Але дружина мене намовила лагідним словом
В бій вирушати. Мені ж і самому здається, що справді
Так буде краще. Мінлива-бо є до мужів перемога.
- 340 Тож почекай мене, поки надіну Ареєву зброю,
Або іди, а я вслід і тебе дожену незабаром».
Не відповів, проте, Гектор на це йому шоломосяйний.
Словом ласкавим звернулась до нього тим часом Елена:
«Діверю мій, препоганої суки й причинниці лиха!
- 345 Хай тої днини, коли мене мати на світ породила,

Бурі порив підхопив мене люто й заніс би далеко
В гори чи кинув би в хвилі ревучі бурхливого моря,
Й хвилі покрили б мене перед тим, як усе оте сталось!
А як наслали уже на нас оце лихо богове,

350 Хай би дружиною я хоробрішому мужеві стала,
Що відчував би хоч сором ганьби і людського докору.
Цей же й тепер легкодумний, та, мабуть, таким і надалі
Вже залишиться, — поплатиться ще він за це, я гадаю.
Та заходь же до мене, у крісло сідай відпочити,
355 Діверю мій, що найбільш облягли твоє серце турботи
Через ту сучу провину мою та вину Александра.
Зевс-бо обом сумовиту нам визначив долю й надалі
Бути в неслав'і в усіх прийдешніх людських поколіннях».

В відповідь Гектор великий сказав тоді шоломосяїнний:

360 «Сісти мене не проси, хоч яка ти ласкава — не впросиш.
В бій мене серце моє пориває, щоб швидше троянам
Допомогти: занадто-бо там їм без мене сутужно.
Отже, його спонукай, та й сам він нехай поспішає,
Щоб наздогнати мене, поки я ще із міста не вийшов.
365 Я ж тим часом додому піду, до родини своєї,
Любу дружину побачити хочу й маленького сина.
Бо невідомо, чи знову до них я іще повернуся,
Чи віддадуть на поталу боги мене в руки ахеїв».

Так відповівши їй, Гектор пішов собі шоломосяїнний.

370 І незабаром дійшов до свого він затишного дому,
Білораменної ж він не застав Андромахи в покоях,
З любим дитям на руках та служницею, вбраною гарно,
Вийшла на вежу і там сумувала, ридаючи гірко.
Гектор тоді, не знайшовши жони непорочної дома,

375 Став на порозі оселі і так до служебниць промовив:
«Слухайте пильно, служебниці, й щиру скажіть мені правду.
Де це дружина, де білораменна моя Андромаха?
Чи до ятрівок пішла та зовиць, причепурених гарно, —
Чи до Афіни у храм, де гуртом усі інші троянки

380 Пишноволосі в страшної богині благають пощади».

Відповідаючи, ключниця мовить йому домовита:

«Ти зажадав од нас, Гекторе, щиру сказати тобі правду, —
Не до ятрівок і не до зовиць, причепурених гарно,
Не до Афіни пішла вона в храм, де інші троянки
385 Пишноволосі в страшної богині благають пощади;
До іліонської вежі великої вийшла, почувши,
Що піддаються трояни й міцнішає сила ахеїв.
Тим-то до муру міського чимдужче вона поспішила,
Мов божевільна. Й дитину услід понесла годівниця».

390 Так вона мовила. Швидко із дому пішов тоді Гектор
Тою ж дорогою вниз по брукованих вулицях Трої.

І, перейшовши велике, красиво збудоване місто,
Скейських воріт він дістався, щоб вийти крізь них на рівнину.
Вибігла звідти назустріч дружина його Андромаха,
395 Посагом славна дочка Етіона, великого духом.
Жив Етіон під Плаком — горою, укритою лісом,
В Фівах плакійських, і владарем був кілікійського люду.
Донька його за Гектора мідянозбройного вийшла.
Стріла вона чоловіка. За нею ішла годівниця
400 З милим при грудях дитям, ще зовсім малим немовлятком,
Гектора сином коханим, гарненьким, мов зіронька ясна.
Гектор Скамандрієм звав свого сина малого, всі інші —
Астіанактом: єдиним-бо Трої був захистом Гектор.
Мовчки всміхнувся, малого синочка побачивши, батько,
405 А Андромаха підбігла до нього, роняючи сльози,
Руку схопила, назвавши на ймення, і так промовляла:
«О божевільний! Завзяття загубить тебе! Не жалієш
Ти ні дитяти свого, ні мене безталанної, — скоро
Стану вдовою я, скоро зженуть тебе з світу ахеї,
410 Разом напавши; отож, якщо тебе втратити маю,
Краще зійти мені в землю, ніякої більше не буде
Втіхи мені у житті, коли ти осягнеш свою долю.
Далі — лиш горе. Немає ні батька, ні матері в мене,
Нашого батька старого Ахілл умертвив богорівний,
415 Поруйнувавши ущент кілікян заселене місто —
Фіви високобрамні. Отож він убив Етіона,
Зброї ж із нього не зняв: посоромився в серці своєму,
Тільки спалив із його обладунком, оздобленим гарно,
Й пагорб насипав над ним, ще й в'язів над ним насадили
420 Німфи нагірні, Зевса егідодержавного доньки.
Сім було рідних у мене братів у батьківським домі,
І в один день вони разом пішли до оселі Аїда:
Їх-бо усіх повбивав богосвітлий Ахілл прудконогий
В час, як повільних корів вони пасли й овець білорунних.
425 Матір мою, що над Плаком владарила, вкритим лісами,
Він аж сюди припровадив із іншою здобиччю разом,
Та по часі відпустив, незліченний одержавши викуп, —
В домі ж отцевім стрілою убила її Артеміда.
Гекторе, все заміняєш ти — батька і матір для мене,
430 Ти ж і за брата мені, і мій чоловік ти прекрасний.
Зглянься ж на мене тепер і зостанься тут з нами на вежі,
Щоб не лишить сиротою дитя і дружину вдовою.
Військо постав при смоковниці дикій, де ворогу легше
Вдертись до міста, доступніш на мури високі дістатись.
435 Тричі-бо вже намагалися найхоробріші з ахеїв
Під керуванням Еантів обох, богорівних Атрідів,
Ідомея славетного й мужнього сина Тідея.

Чи не провісник якийсь їм порадив це богонатхненний,
Чи напутило їх власного духу палке поривання».

440 В відповідь Гектор великий сказав тоді шоломосяйний:

«Все це й мене непокоїть, дружино. Та сором страшений

Був би мені від троян і троянок у довгім одінні,

Як боягузом я став би далеко від бою ховатись.

Та не дозволить і дух мій цього, бо давно вже навчився

445 Доблесним бути я завжди та битися в лавах передніх,

Батькові свому й собі голосну добуваючи славу.

Сам-бо це добре я знаю і серцем своїм, і душею, —

День той настане колись, і Троя священна загине,

З нею загине й Пріам, і народ списоборця Пріама.

450 Але не так за троян бере мене жаль і турбота,

Не за страждання самої Гекаби й Пріама-владики,

Не за братів, що стільки хоробрих і славних поляже

В порох тоді під ударами збройними воїв ворожих,

Скільки за тебе, коли хтось із мідянозбройних ахеїв

455 Слізьми умивану десь поведе й дня свободи позбавить.

Будеш для іншої в Аргосі дальньому ткати на кроснах,

Будеш їй воду носити з Мессеїди або з Гіпереї

Проти бажання — могутня примусить тебе неминучість.

Гляне хто-небудь, як ти проливатимеш сльози й промовить:

460 «Гектора то є дружина, що найхоробріший у битвах

Був з конеборних троян, як за свій Іліон вони бились».

Мовить він так і болю нового завдасть тобі смутком

По чоловіку, що міг день неволі тобі одвернути.

Краще нехай я умру, хай пагорб землі мене вкриє,

465 Аніж почую твій зойк, як вестимуть тебе до полону!»

Мовив це й руки простяг до дитини осяйливий Гектор,

Та до грудей годівниці, убраної гарно, припало

З криком дитя, збентежене виглядом любого батька,

Міддю ясною налякане й гребенем кінської гриви,

470 Що на блискучім шоломі над ним розвіталася грізно.

І усміхнулися батько ласкавий і мати поважна.

Зняв свій шолом з голови тоді зразу осяйливий Гектор

І на землі біля себе поклав обладунок блискучий,

Любе на руки узявши дитя, погойдав його трохи

475 Й Зевса та інших богів почав молитовно благати:

«Зевсе та інші богове, зробіть, щоб дитя моє любе

Стало таким же, як я, у троянському війську найкращим,

Дужим таким же й хоробрим, міцним владарем Іліона,

Щоб говорили про нього, як буде з війни він вертатись:

480 «Цей куди кращий за батька!» Щоб він закривавлену зброю,

З ворога знявши, приніс і матері врадував серце!»

Мовив це й любій дружині на руки маленького сина

Він передав. Пригорнувши дитя до пахучого лона,

Мати крізь сльози всміхнулась. А муж її, поинятий жалем,
485 Гладив рукою її й, на ім'я називаючи, мовив:

«О бідолашна! Серця свого не роз'ятрюй журбою!
Всупереч долі ніхто до Аїду мене не спровадить.
Але й судьби, я гадаю, ніхто із людей не уникне,
Чи боягуз, чи відважний, якщо вже на світ народився.
490 Краще вертайся додому й своєї пильнуй уже справи —
Кросен своїх і куделі, служебницям нашим загадуй
Дбати про діло своє. А війна — чоловіча турбота,
Кожного, хто народивсь в Іліоні, моя ж особливо».

Мовивши так, одягнув на себе осяйливий Гектор
495 Свій конегривий шолом. І пішла дружина додому,
Лиш оглядаючись часто й рясні проливаючи сльози,
І незабаром дійшла до затишного й людного дому
Гектора мужогубителя; в ньому ж застала багато
Двірських служебниць, і ревні побігли з очей у них сльози.

500 Так був у домі своєму оплаканий заживо Гектор:
Не сподівався ніхто, щоб з війни коли-небудь додому
Він повернувся, уникнувши рук і могуття ахеїв.

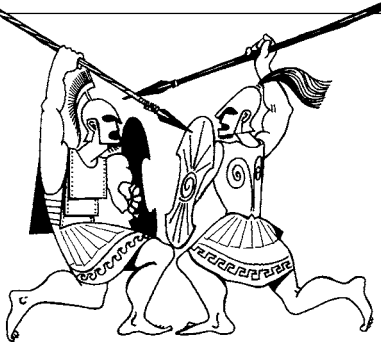
Не забарився так само й Паріс у високому домі
І, надягнувши озброєння славне, карбоване міддю,
505 Попрямував через місто, на бистрі надіючись ноги,
Наче застояний кінь ячменем із жолоба ситий
Зірветься з прив'язі, й мчить, і копитами креше рівнину,
В водах ріки струменистої звиклий купатися вільно,
Гордий собою. Тримає він високо голову, грива

510 З пліч розвівається буйно, він вроди своєї свідомий,
На пасовища й до стаєнь нестримно несуть його ноги.
Так же й Паріс, син Приама, з високого замку Пергама,
Сяючи блиском озброєння, мов променисте світило,
З радісним сміхом помчав: несли його ноги стрімливі.

515 Гектора він наздогнав, богосвітлого брата, коли той
З місця рушав, де розмову з дружиною ніжну провадив.
Перший до нього звернувся тоді Александр боговидий:
«Дуже затримав тебе я, мій любий, а ти ж поспішаєш!

Довго барився, не встиг до години, яку ти призначив!»
520 Відповідаючи, Гектор сказав йому шоломосяйний:
«О бідолашний! Ніхто із мужів, якщо він справедливий,
В діях тебе бойових не знеславить, бо серцем ти мужній.
Та поступаєшся легко, змагатись не хочеш. А в мене
Серце у грудях болить, коли чую на тебе докори

525 Я від троян, що стільки біди через тебе зазнали.
Але ходім! А залагодим потім усе, як дозволить
Зевс нам великий на славу одвічним богам наднебесним
Келих свободи поставити в звільнених наших оселях,
Як відженемо від Трої красивоголітніх ахеїв».

ПІСНЯ СЪОМА

ПОЄДИНОК ГЕКТОРА З ЕАНТОМ, ПОХОРОН ПОЛЕГЛИХ

Мовивши так, від брами подався осяйливий Гектор,
Поруч ішов його брат Александр, обоє душею
Прагнули швидше почать воювати і з ворогом битись.
Так же, як бог мореплавцям тоді посилає жаданий
5 Вітер попутний, коли сосновими веслами бити
Хвилю вони потомились і м'язи їх мліть починали, —
Перед троянами так з'явилися обидва жадані.

Від Александра поліг там Менестій, народжений в Арні,
Ареїтоїв потомок, якого озброєний києм
10 З Філомедусою мав велеокою Арни володар.
Гектор же списом загостреним втрапив у карк Ейонея
Під міднокутим обідням шолома, й той зразу ослаб весь.
Главк, Гіпполоха нащадок, лікійських мужів поводитар,
Списа у плечі всадив Іфіноєві в січі жорстокій,
15 Дексія сину, в ту мить, як на свій мав скочити повіз, —
З повоза тут же упав він на землю і зразу ослаб весь.

Щойно побачила їх ясноока богиня Афіна,
Як вони нищать аргеїв нещадно у січі жорстокій,
Кинулась зразу з вершин олімпійських вона і помчала
20 До Іліона священного. Це Аполлон із Пергама
Бачачи, вийшов назустріч, — бажав він троянам звитяги.
Стрілись обоє вони біля дуба, і перший до неї
Мовив тоді владар Аполлон, син могутнього Зевса:

«Нащо це, так поспішаючи, доню великого Зевса,
25 Ти із Олімпу зійшла? Що великий твій дух схвилювало?
Може, бажаєш на користь данаїв мінливу звитягу
Перехилить? До троян же, що гинуть, нема в тебе жалю!
Ради послухай моєї — це краще було б набагато.

Тож припинім на сьогодні змагання воєнні між ними
30 Й січу шалену. Згодом нехай собі б'ються, аж поки
Вщент Іліон рознесуть, якщо вже так вашому серцю
Бажано, вічні богині, в руїнах це бачити місто».

Відповідаючи, мовила так ясноока Афіна:

«Так, дальносяжче, хай буде! З думкою саме такою
35 Я із Олімпу й сама прибула до троян і ахеїв.

Та скажи, як ти хочеш війну поміж них припинити?»

Мовив тоді владар Аполлон, син могутнього Зевса:

«В Гектора, коней впокірника, смілість велику збудімо, —
40 Викличе, може, когось із данайських героїв хоробрих
Вийти один на один і в бою позмагатись завзятім.

Діткнуті цим за живе в наголінниках мідних ахеї
Виставлять мужа самі, щоб із Гектором бився божистим».

Мовив він так, і погодилась з ним ясноока Афіна.

Син же Пріамів коханий Гелен відчув своїм серцем
45 Волю богів, до якої по спільній прийшли вони згоді.

От підійшов він до Гектора й мовив таке йому слово:

«Гекторе, сину Пріамів, до Зевса розумом схожий!
Ради послухай моєї — тобі ж я доводжуся братом.

Хай посідають на землю з троянами разом ахеї,

50 Ти ж тоді найхоробрішого поміж ахеями виклич
Вийти один на один і в бою позмагатись завзятім.

Ще-бо не суджено вмерти тобі й досягнути кончини, —
Голос такий від богів, що живуть споконвіку, почув я».

Мовив він так, і з великою радістю вчув його Гектор,

55 Вийшов між військ посередині й стримав фаланги троянські,
Спис посередині вткнувши, і всі посідали навколо.

Стримав тоді й Агамемнон красивоголінних ахеїв.

А ясноока Афіна і сам Аполлон срібнолукий,

Яструбів постать прибравши, удвох на високому сілі

60 Дубі всевладного батька, егідодержавного Зевса,

І милувались на воїв. Ті посідали рядами,

Міддю шоломів, списів і щитів најачившись густо.

Як від Зефіра, що раптом війнував, набігаючи брижі

Моря вкривають гладінь, аж море усе почорніє, —

65 Брижами так під рядами троян і ахеїв рівнина

Вся хвилювала. Став Гектор між лавами їх і промовив:

«Слухайте, Трої сини і красивоголінні ахеї!

Те вам скажу, до чого у грудях мій дух спонукає.

Клятви здійснить не дозволив нам високовладний Кроніон,

70 Але, замисливши лихо, призначив нам битись, аж доки

Або захищене баштами візьмете наше ви місто,

Або самі тут поляжете всі при човнах мореплавних.

Наймужніші-бо тут серед вас із мужів всеахейських.

В кого із них є у серці бажання зі мною змагатись,

75 Вийде нехай наперед — з богосвітлим Гектором битись.
Так говорю я, і Зевс хай буде між нами за свідка.
В разі противник здолає мене довголезою міддю,
Зброю хай зніме мою й віднесе до човнів крутобоких,
Тіло ж додому віддасть, щоб трояни і жони троянські
80 Мали можливість вогнем померлого труп спелити.
В разі ж його подолаю, і дасть Аполлон мені славу,
Зброю із нього зніму й віднесу до священної Трої
Й там її в храмі меткого стрільця Аполлона повішу,
Тіло ж віддам однести до міцних добропалубних суден,
85 Щоб віддали його спаленню довговолосі ахеї
Й пагорб могильний насипали над Геллеспонтом просторим.
Скаже хто-небудь колись у людських поколіннях наступних,
На кораблі многовеслому в морі йдучи винно-темнім:
«Воїна, вмерлого в давню годину, ось пагорб могильний,
90 Мужнього в битві його пересилив осяйливий Гектор».
Скажуть отак коли-небудь, і слава моя не загине».

Мовив він так, і мовчки те слухали всі нерухомо —
Сором було відмовлятися, прийняти ж той виклик боялись.
Врешті підвівсь Менелай і обурено став говорити,
95 З гнівним докором, аж серце тяжко у нього стогнало:

«Горе мені! О хвальки! Ахеянки-бо ви, не ахеї!
Ну ж і ганьба вас укриє тепер із страшних найстрашніша,
Якщо з данаїв ніхто не вийде із Гектором битись!
В землю, сидячи тут, у випар води оберніться!

100 Серця нема в вас у грудях, і випаде вам лиш неслава!
Сам проти нього я виступлю збройно. А жереб звитяги
Високо в небі безсмертні боги в своїй волі тримають».

Мовивши так, обладунки прегарні він став одягати.
Тут би й життя тобі край, Менелаю, від рук нездоланних
105 Гектора, бо набагато могутніший був він за тебе, —
Стримали все ж тебе, кинувшись разом, державці ахейські.
Сам Агамемнон, Атреїв паросток широковладний,
Брата правицю схопив і, на ймення назвавши, промовив:

«Ти знавіснів, Менелаю, годованцю Зевсів! Не личить
110 Коїть дурниці тобі. Хоч і важко, а втриматись треба.
З мужем сильнішим од тебе не зважуйся зопалу битись,
З Гектором, сином Пріама, його-бо страхаються й інші,
Навіть Ахілл з ним вступати у бій, що веде нас до слави,
Йшов не без трепету, хоч набагато за тебе сильніший.

115 Отже, іди і спокійно сідай до свого товариства.
Іншого вишлють когось із Гектором битись ахеї.
Хоч і безстрашний він сам і бою запеклого спраглий,
Певен я, з радістю він коліна розправить, як вийде
Цілий із жаху війни, із цієї жакливої битви».

120 Цими словами умовив брата герой, була слухна

Мова його, й той послухав охоче. Із пліч Менелая
Товариші його з радістю тут же зняли усю зброю.

Нестор підвівся тоді з-між аргеїв і так до них мовив:

«Горе нам! Смуток великий на землю спадає ахейську.

- 125 Тяжко тепер зарідає Пелей, сивочолий комонник,
Мудрий порадник і славний промовець серед мірмідонян!
Радісно так він мене у своєму розпитував домі
Та про аргеїв питав, про рід їх увесь і потомків.
А як почув би, що інші тремтять перед Гектором нині,
130 Руки свої до безсмертних він, певно, підніс би з благанням
Дух його з тіла послати мерщій до оселі Аїда!
Був би я, Зевсе, наш батьку, й Афіно, і ти, Аполлоне,
Юний, як в дні, коли битись при водах швидких Келадонту
З лавами воїв пілоських аркадські зійшлись списоборці
135 Фейських твердинь недалеко, де хвилі Ярдану струмують!
Еревтalion аркадян очолював, муж богорівний,
Ареїтоя вождя він на плечах носив обладунок,
Ареїтой же божистий прозвання носив киезбройця, —
Так його звали й мужі, і жінки, підперезані пишно:
140 Він-бо не з луком, не з списом довженним ходив воювати, —
Києм залізним ворожі подолював легко фаланги.
Та Лікурґ його вбив, не силою лиш, а лукавством,
Десь у проході вузькім, де згуби не міг одвернути
Києм залізним, — Лікурґ його списом своїм вже навиліт
145 Встиг проколоти, і той навзнаки повалився на землю.
Зняв обладунки звитяжець, даровані мідним Ареєм.
Довго він сам їх носив, ідучи в колотнечу Арея,
А як постарів Лікурґ у покоях своїх владаревих,
Еревтalionу, другові любому, дав їх носити.
150 Наймужніших на бій він у зброї цій став викликати.
Всі трепетали, боялись, ніхто не наслідювався вийти.
Але підбив мене дух мій незламний до бою вступити
З воєм зухвалим, хоч віком я був поміж них наймолодший.
Вийшов я битися з ним, і дала мені славу Афіна —
155 Впав від моєї руки ставніший, могутніший воїн
І розпростертий лежав, на всі боки розкинувшись важко.
Був би я знов молодий, і мав би я силу колишню,
Стрів би в бою тоді Гектор противника шоломосяйний!
Скільки не є тут між вами хоробрих мужів всеахейських,
160 Та немає охочих назустріч до Гектора вийти».

Старець їм так докоряв, і дев'ять мужів підвелося.

Вийшов між ними найперший володар мужів Агамемнон,
Вслід Діомед за ним вийшов могутній, нащадок Тідея,
Слідом за ними Еанти, шаленої сповнені сили,

- 165 Ідоменей вслід за ними та Ідоменеїв товариш
Встав, Меріон, Еніалію-мужобувцеві рівний,

Слідом за ним Евріпіл, осяйливий син Евемона,
Син Андремонів Тоант, а за ним Одиссей богосвітлий —
З Гектором битись вони богосвітлим усі зажадали.

170 Знову звернувся до них тоді Нестор, їздець староденний:
«Кидайте жереб по черзі тепер — кому припаде він,
Той допоможе нехай красиво голінним ахеям.
Він допоможе також і самому собі, якщо вийде
Цілий із жаху війни, із цієї жакливої битви».

175 Так він сказав, і кожен з них, свій жеребок позначивши,
Кинув його у шолом Агамемнона, сина Атрея.
Вої ж тоді, до богів здіймаючи руки, молились.
Так не один говорив, поглядаючи в небо широке:

«Зевсе, наш батьку! Еантові хай чи сину Тідея
180 Випаде, чи пишнозлотних Мікен владареві самому!»
Так говорили вони, а Нестор, їздець староденний,
Взяв жеребки й потрусив у шоломі, й, як всі того прагли,
Випав Еантові жереб. Окличник проніс його колом,
Справа йдучи по зібранню, й показував славним ахеям.

185 Але ніхто за свого не признав його, кожен зрікався.
Врешті до того дійшов він, по зборах проходячи колом,
Чий був значок на отім жеребку, — д' осяйного Еанта.
Руку простяг він до нього, наблизившись, дав йому жереб.

Глянувши, той упізнав жеребок свій і з радісним серцем
190 Кинув під ноги на землю його і, озвавшись, промовив:
«Друзі, це мій жеребок, і сам я всім серцем радію,
Гектора-бо подолать богосвітлого я сподіваюсь.

Ви ж, поки я свою бойову надягатиму зброю,
До владаря помоліться, могутнього Зевса Кроніда,
195 Тільки безмовно, про себе, щоб вас не почули трояни.
Можна і вголос, проте, бо чого б це ми мали боятись!
Хто б не хотів мене силою змусить чи вмінням лукавим,
Не приневолить, однак, відступить, — не таким недолугим
На Саламіні-бо я, сподіваюсь, родився і виріс!»

200 Мовив він так, і вони помолились до Зевса Кроніда.
Так не один говорив, поглядаючи в небо широке:

«Зевсе, наш батьку, що з Іди владариш, великий, преславний,
Дай перемогу Еантові й слави окрий його сяйвом!
А коли Гектора любиш і дбаєш також і про нього,
205 То подаруй їм обом і силу однакову й славу!»

Мовили так, а Еант у мідь одягався блискучу.
А, бойовий обладунок на тіло увесь одягнувши,
Рушив на ворога він, як виходить Арей велетенський,
В бій ідучи поміж воїв, яких підбиває Кроніон
210 До ворожнечі у злобі взаємній, що душу з'їдає.
Так і Еант велетенський ішов тоді, захист ахеїв,
Грізним лицем усміхався, а знизу міцними ногами

Кроки широкі робив, довготінним стрясаючи списом,
Спостерігаючи це, душею раділи аргеї.

215 Трепет троян обійняв, і дрозь їм пробіг по суглобах,
Навіть у Гектора в грудях сильніше забилося серце.
Та не міг вже ніяк він назад одступити і укритись
В лавах троянських, бо сам же його викликав він до бою.

Близько Еант підійшов, мов муrom, надійно прикрившись
220 Мідним щитом семишкірним, що Тіхій зробив для героя,
Кращий поміж лимарями, а мав він у Гілі оселю.

З шкур од сімох бугаїв годованих злагодив щит він
Ясноблискучий, і восьмий ще шар був із міді на ньому.

Груди щитом цим закривши, Еант тоді, син Теламона,
225 Став перед Гектором близько й, йому похваляючись, мовив:

«Гекторе, нині, коли ми один проти одного вийшли,
Знатимеш ясно, чи є між данаїв ще інші герої,
Окрім Ахілла, мужів переборця із лев'ячим серцем.
Біля своїх крутобоких човнів мореплавних лежить він,

230 На Агамемнона гнівом палаючи, пастиря люду.
Є ще між нами такі, що здатні з тобою зустрітись,
Навіть багато ще є. Починай же борню і змагання!»

В відповідь Гектор великий сказав йому шоломосяйний:

«Теламоніде Еанте божистий, володарю люду!

235 Годі зі мною тобі як з дитям розмовляти безсилим
Або з жоною, що в ділі воєнним не тямить нічого.
Добре на битвах-бо знаюся я і на мужоубивствах,
Знаюся, як у бою повертати направо й наліво
Щит сухошкірий та в січі кривавій із ним виступати;
240 Знаю, як з повозом кінним у вир бойовий уриватись,
Знаю, як танець Арея вести у бою рукопашнім.
Та на такого, як ти, крадькома нападати не хочу,
Підступом діючи, — тільки одверто, аби лише вдало!»

Мовивши так і метнувши свого довготінного списа,

245 Влучив Еантові він у страшний його щит семишкірний,
В мідну поверхню, що шаром ще восьмим лежала на ньому.
Шість шкуратяних шарів пронизав у нім спис непоборний,
В сьомому шарі застряг. Розмахнувшись тоді, в свою чергу,
Богонароджений кинув Еант довготінного списа

250 І Пріамідові втрапив у щит його рівноокруглий.
Наскрізь пробив броню осяйну тоді спис величезний
І, через панцир пройшовши, оздоблений дуже майстерно,
Сину Пріама хітона роздер саме проти пахвини
Спис той. Та він одхилився і чорної смерті уникнув.

255 Повиривали руками обидва списи свої довгі
Й знову зчепились, неначебто леви оті кровожерні
Чи кабани лісові, нездоланної сповнені сили.

Гектор Еантові в щит посередині списом ударив,

Міді, проте, не пробив, тільки вістря у нього зігнулось.

260 Кинувсь Еант на щит супротивника й з розмаху наскрізь
Списом пройняв, і хитнувся герой, що вперед поривався,
Ранений в шию, і чорна, струмуючи, кров полилася.

Не припинив боротьби, проте, Гектор шоломосяйний,
Лиш відступив і, схопивши рукою могутньою камінь,

265 Що серед поля лежав, важкий, почорнілий, пошерхлий,
Влучив Еантові він у страшний його щит семишкірний,
Прямо в опуклу середину, так що аж мідь задзвеніла.

Слідом за ним і Еант, набагато ще більший схопивши
Камінь, як жорно млинове, і ним розмахнувшись, кинув

270 Із неймовірною силою, й в щит посередині втрапив,
Ранивши Гектору милі коліна, і навзник упав він,
Груди прикривши щитом. Та підвів Аполлон його зразу ж;
І на мечях врукопаш вони стали б рубатися зблизька,
Якби не вісники Зевса й окличники смертного люду,

275 Що підійшли до них, — цей від троян, а той від ахеїв
Мідянозбройних — Ідей і Талфібій, розумні обидва.
Берла вони поміж них простягли, і окличник троянський
Слово промовив Ідей, досвідчений в мудрих порадах:

«Годі вам, любі сини! Припиніть ви борню і змагання!

280 Ви ж обидва водно хмаровладному Зевсові любі,
Ви обидва хоробрі бійці — це побачили всі ми,
Ось уже ніч западає, а добре скоритися ночі».

Відповідаючи, мовив до нього Еант Теламоній:

«Хай же, Ідею, слова твої й Гектор так само повторить.

285 Викликав сам на двобій найсміліших мужів він ахейських.
Хай же і зараз почне, а я вслід за ним підкорюся».

В відповідь Гектор великий сказав йому шоломосяйний:

«Обдарував тебе бог і силою, й зростом, Еанте,

Й розумом, та й на списках ти найкращий боєць між ахеїв,

290 Тим-то давай припинім на сьогодні борню і змагання
Збройне. Згодом ми знову почнемо змагання, аж поки
Нас божество не розніме, комусь дарувавши звитягу.
Ось уже ніч западає, а добре скоритися ночі.

Як же ахеїв обрадуєш ти при човнах мореплавних,

295 А щонайперше рідних та друзів, які є у тебе.

Я ж у великому місті владики старого Пріама
Радістю втішу троян і в довгім одінні троянок,
Що до оселі богів за мене молитися прийдуть.

Тож обмінюємось багатими нині з тобою дарами,

300 Щоб говорив про нас кожен з троян і кожен з ахеїв:

«Билися в лютій вони ворожнечі, що душу з'їдає,
А розійшлись після бою у злагоді й дружбі взаємній».

Мовив це й дав він Еантові срібноцвяхований меч свій
Разом із піхвою й гарно скроєним пасом ремінним,

305 А Теламоній віддав йому пояс, що пурпуром саяв.
Так розлучились вони, і пішов з них один до ахеїв,
Другий — до шумного війська троян. А ті серцем раділи,
Дивлячись, як повертається цілий до них і здоровий
Гектор, що сили Еанта і рук нездоланних уникнув, —
310 В місто його повели, хоч живим уже бачить не ждали.
Так повели і Еанта красивоголінні ахеї
До Агамемнона, що із звитяги був втішений вельми.
Як у намети вони зібрались до сина Атрея,
Взявши бика п'ятирічного, — владар мужів Агамемнон
315 В жертву приніс задля них всемогутньому Зевсу Кроніду.
Оббілували і, шкуру обдерши, всього порубали,
Дрібно порізали й кожен шматок на рожен настромили,
Потім старанно засмажили й згодом з рожнів познімали,
І, закінчивши роботу, до гойної учти взялися,
320 Нарівні всіх частували, ніхто не лишивсь без частунку.
М'яса довженним шматком із самої хребтини Еанта
Почастував Агамемнон, Атреїв син широковладний.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Перший снувати свої міркування почав староденний
325 Нестор, що завжди поради умів подавати найкращі.
З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
«Сину Атреїв і ви, найславніші вожді всеахейські!
Довговолосих багато ахеїв тут голови склали,
Темну кров їх пролив біля хвиль повноводних Скамандру
330 Буйний Арей, і спустилися душі їх всі до Аїду.
От чому треба, щоб зранку війну припинили ахеї,
Ми ж зберемось, і на мулах сюди й на волах привеземо
Вбитих тіла, й недалеко від наших човнів мореплавних
Спалимо їх, щоб кожен дітям хоч кості батьків їх
335 Міг привезти, як повернемось ми до своєї вітчизни.
Пагорб могильний над вогнищем, спільний для всіх,
ми насиплем
Серед рівнини і зразу ж зведемо навколо високі
Стіни для захисту нам і нашим човнам мореплавним.
А посередині вправлену міцно поставимо браму,
340 Щоб через неї проїхати кінні могли колісниці.
Зовні, за стінами близько, ми рів прокопаєм глибокий.
Стан оббігаючи наш, він кінних затримає й піших
В час, коли наступом рушать трояни на нас войовничі».
Так він сказав, і всі владарі його мову схвалили.
345 А в іліонському акрополі, близько від дому Пріама,
Страшно бурхливе троян вирувало тим часом зібрання.
Першим Антенор розсудливий став серед них говорити:
«Слухайте, Трої сини, і дарданці, і війською союзне!
Хочу сказати вам те, що в грудях велить мені дух мій.

350 Нині ж, давайте, вернімо Атрідам Єлену аргейську
Разом зі скарбом її. Адже й досі, ламаючи клятви,
Ми цю провадим війну. Нічого я доброго з цього
Не сподіваюсь, якщо ми не зробимо так, як я раджу».

Так він промовив і сів. Із свого тоді місця Єлени

355 Пишноволосої встав чоловік, Александр богосвітлий,
Відповідаючи, він йому слово промовив крилате:
«Не до вподоби мені, Антеноре, оте, що ти мовив!
Міг би ти іншу, напевно, подати нам кращу пораду.
А якщо справді, без жарту, ти все це обдумано мовив,

360 То, мабуть, розум у тебе самі одібрали богове.
Тож до троян, упокірників коней, хотів би я мовить.
Прямо скажу я тепер: не віддам я дружини своєї.
Скарб же, що з Аргоса з нею привіз я до нашого дому,
Весь я готов повернуть, ще й од себе до нього додати».

365 Так він промовив і сів. Із свого тоді місця підвівся
Старець Пріам Дарданід, до безсмертних подібний порадник.
З наміром добрим до них він почав говорити й промовив:
«Слухайте, Трої сини, і дарданці, і військо союзне!
Хочу сказати вам те, що в грудях велить мені дух мій.

370 Йдіть і, як завжди, вечерю у місті своїм споживайте
Та не забудьте про варту й про що кому слід пильнувати.
До кораблів крутобоких хай піде Ідей на світанку
Й скаже Атрея синам, Агамемнону із Менелаєм,
Що говорив Александр, від якого і розбрат почався.

375 Хай ще й таке перекаже їм слово розумне, чи згодні
Перепочить од війни злошумливої, поки ми вбитих
Спалимо. Згодом ми знову почнемо змагання, аж поки
Нас божество не розніме, комусь дарувавши звитягу».

Так він сказав, і слухали всі, і з ним були згодні.

380 Стали війська по загонах вечерю свою споживати.
До кораблів крутобоких подався Ідей на світанку,
Тут він данаїв застав, Ареєвих слуг, на зібранні
Біля корми корабля Агамемнона. От перед ними
Став посередині й так промовляв голосистий окличник:

385 «Сину Атреїв і ви, найславніші вожді всеахейські!
Славний Пріам та інші трояни достойні звеліли
Переказати, чи буде для вас те приємне і миле,
Що говорив Александр, від якого і розбрат почався:
Скарб, що в своїх Александр кораблях крутобоких до себе

390 В Трою привіз — бодай би він з ними раніше загинув! —
Все він готов повернуть, ще й од себе до нього додати.
А Менелая славетного шлюбної, каже, дружини
Він не віддасть, хоч трояни до того його й спонукали.
Та доручили ще й інше вам слово сказати, чи згодні

395 Перепочить од війни злошумливої, поки ми вбитих

Спалимо. Згодом ми знову почнемо змагання, аж поки Нас божество не розніме, комусь дарувавши звитягу».

Мовив він так, і мовчки те слухали всі нерухомо.

Але нарешті озвався тоді Діомед гучномовний:

400 «Нам не годиться тепер ні скарб Александрів приймати,
Ані Єлену саму! Нерозумній дитині й то ясно,
Що для троян уже злої загибелі сіті готові!»

Мовив він так, і скрикнули схвально синове ахейські,
З слів Діомеда, впокірника коней, дивуючись щиро.

405 От до Ідея звернувся тоді володар Агамемнон:

«Чув ти, Ідею, і сам ті слова, що сказали ахеї,
Те, що у відповідь мовили. Згоден цілком я із ними.
А щоб померлих спалить, проти цього і я не перечу.
Не подобає-бо нам зволікати із мертвих тілами.

410 Скоро померли вони — їх треба вогнем заспокоїть.
Гери муж громоносний за свідка хай Зевс мені буде!»

Мовлячи так, до безсмертних богів він здійняв своє берло.

До Іліона священного тут же Ідей повернувся.

Разом зібравшись, трояни й дарданці на площі сиділи

415 Й ждали всією громадою, поки Ідей від ахеїв
Вернеться. От він вернувся й, між них посередині ставши,

Все, як було, розповів. Заходились негайно трояни

Звозити мертвих — одні, а інші — рубати дерева.

З другого боку, й аргеї з човнів мореплавних спішили

420 Звозити мертвих — одні, а інші — рубати дерева.

Сонце промінням новим вже навколо осяяло ниви,
З плавно пливучих глибин Океану зійшовши на світлий

Шлях свій небесний, як стрілись у полі обидва загони.

Важко було впізнавать серед мертвих їм кожного мужа,

425 Поки зчорнілої крові із трупів не змили водою;

Сльози гіркії ллючи, їх на повози зносили потім.

Вголос ридать боронив їм Пріам, і безмовно трояни

Мертвих складали на вогнища, тяжко сумуючи серцем,

І, попаливши вогнем, в Іліон повертались священний.

430 З другого боку, так само і мідноголінні ахеї

Мертвих складали на вогнища, тяжко сумуючи серцем,

І, попаливши вогнем, до човнів крутобоких вертались.

Вдосвіта другого дня, коли з ночі ще ледь розвиднялось,

Вже круг багаття зібрались добірні синове ахейські,

435 Пагорб могильний над вогнищем, спільний для всіх, спорудили

Серед рівнини й навкруг повиводили зразу ж високі

Вежі на захист собі і їхнім човнам мореплавним.

А посередині вправлену міцно поставили браму,

Щоб через неї проїхати кінні могли колісниці.

440 Зовні, за стінами близько, ще й рів прокопали глибокий,

Довгий, широкий, а вздовж його палі міцні повбивали.

Так в своїм стані трудилися довговолосі ахеї.

В час той боги сиділи круг Зевса, що блискавки мече,

Й спостерігали великі діла міднозбройних ахеїв.

445 З словом звернувся до них Посейдон, землі потрясатель:

«Зевсе, наш батьку, хто з смертних на всьому просторі

земному

Задуми й наміри схоче тепер виявляти безсмертним?

Глянь же на мур, що звели його довговолосі ахеї

Круг кораблів, ще й навколо глибоким його обкопали

450 Ровом! А чи принесли ж і безсмертним вони гекатомби?

Скрізь ця лунатиме слава, де промінь світання сягає.

Те ж, що, працюючи, місто поставили ми з Аполлоном

Лаомедонту-героеві, піде назавжди в непам'ять!»

З гнівним обуренням мовив у відповідь Зезс хмаровладний:

455 «Що це ти кажеш, землі потрясателю вельмимогутній?

Хай би цих задумів інший з богів побоявся безсмертних,

Слабший багато за тебе й руками і силою духу, —

Скрізь твоя слава лунає, де промінь світання сягає!

Слухай же, прийде ще час, коли довговолосі ахеї

460 Із кораблями своїми пойдуть до рідного краю,

Вщент поруйнуєш ті мури і скинеш весь груз той у море,

А узбережжя розлоге ізнову пісками укриєш,

Щоб від великого муру ахейського й сліду не стало».

Так між собою тоді богове про це розмовляли.

465 Сонце тим часом зайшло, і справу скінчили ахеї.

Потім биків закололи й вечеряти сіли в наметах.

В час той до них із вином кораблі прибули мореплавні

З Лемносу, що спорядив для ахеїв Евней, син Ясона,

Люду вождя, з яким Гіпсіпіла його породила.

470 Двом Атрея синам, Агамемнону та Менелаю,

Тисячу мірок вина послав Леонід у дарунок.

Там же черпали вино собі довговолосі ахеї,

Хто, обмінявши за мідь, а хто за блискуче залізо,

Хто за шкуру волячу, а хто і за цілу корову,

475 Хто за невільника навіть. І учту бучну влаштували.

Так цілу ніч провели тоді довговолосі ахеї

В стані своїм, а трояни й союзники їх — в Іліоні.

Так цілу ніч, лихе замишляючи, Зевс велемудрий

В небі гримів, аж страхом блідим їх усіх огорнуло.

480 З кубків на землю вино проливали вони, і ніхто з них

Пити не смів, не вчинивши раніш uzливання Кроніду.

Врешті всі полягали і сну споживали дарунки.

ПІСНЯ ВОСЬМА ПЕРЕРВАНА БИТВА

В шатах шафранних Еос над всією простерлась землею.
Раду безсмертних богів зібрав тоді Зевс громовладний
На найстрімкішим шпилі многоверхого в хмарах Олімпу.
Сам він почав говорити, і слухали мовчки богове:

«Зважте на слово моє, безсмертні боги і богині!

Хочу сказати вам те, що в грудях велить мені дух мій.
Хай же ніхто із богів — чоловіча то стать чи жіноча —
Слову моему не сміє перечить і щиро скориться
Волі моїй, щоб міг я скоріше цю справу скінчити.

А як побачу, що хтось із богів, одійшовши окремо,
Допомагати від себе троянам узявсь чи данаям,
Битий він буде ганебно й повернутий знов до Олімпу,
Або схоплю я його і в темрявий Тартар закину,
В далеч оту, де найглибша лежить під землею безодня,
Брама до неї провадить залізна із мідним порогом,
В глиб до Аїду настільки ж, як небо ясне над землею.
Знатиме там, наскільки від інших богів я сильніший.

Хочете, може, самі ви, богове, упевнитись в тому, —
Звісьте ланцюг золотий із самого неба на землю
Та ухопіться разом за нього, боги і богині,
Але стягнути із неба на землю причинця усього,
Зевса верховного, вам не удасться, хоч як не трудіться!
А побажав би я сам потягнути ланцюг той до себе,
То й саму землю я навіть із морем тоді притягнув би.

Потім ланцюг той навколо самої вершини Олімпу
Я обмотаю, і весь світ на ньому повисне в повітрі.
От я наскільки за всіх — за людей і безсмертних — сильніший».

Мовив він так, і слухали мовчки вони нерухомо,

Подиву повні: велика-бо сила була в його слові.

30 Врешті озвалась тоді ясноока богиня Афіна:

«Батьку Кроніоне, над усіма владарями найвищий!

Добре ми знаємо те, що сила твоя нездоланна,
Тільки ж проймає нас жаль до данайських бійців списоборних,
Як від жорстокої долі загинути їм доведеться.

35 Та як наказуєш ти, від битви ми стриматись мусим.

Ми лиш хотіли б аргеям пораду корисну подати,
Щоб не загинути їм від твого нещадимого гніву».

Відповідаючи, мовив їй з усміхом Зевс хмаровладний:

«Трітогенеє, дитя моє любе, не бійся! Хоч часом

40 І не ласкаво я мовлю, до тебе я завжди прихильний».

Мовивши це, в колісницю застріг свою міцнокопитих

Коней баских, ще й гриви на них золоті розвівались;

В золото сам одягнув своє тіло, батіг взяв у руки,

Золотом гарно оздоблений, став на свою колісницю

45 Й коней стьобнув. Гривані учвал залюбки полетіли,

Високо знявшися поміж землею і зоряним небом.

Іди діставшись багатоджерельної, матері звірів,

В Гаргар прибув він, де гай його був і жертovníк пахучий.

Там своїх коней спинив отець і людей, і безсмертних,

50 Випряг із повоза швидко й густим оповив їх туманом.

Сам же, своєю гордий величністю, сів на вершині

Й місто троян споглядав та човни мореплавні ахеїв.

Учту в наметах своїх тоді довговолосі ахеї

Саме кінчали і зброю уже почали одягати.

55 З другого боку, й трояни також готувались до бою,

Хоч їх і менше було, але, необхідністю гнані,

Оборонити дітей і дружин вони рвались завзято.

Брами усі розчинились, і військо назовні сипнуло

Піше й комонне. І всюди луною довкруг гуркотіло.

60 Щойно на місці одним наступаючі раті зійшлися,

Разом зіткнулися шкіри щитів, і списи, і зусилля

Мідянозбройних мужів. Один об один ударялись

Круглоопуклі щити, аж луною навкруг гуркотіло.

Все тут змішалось — і крики звияжні, і стогони людські

65 Тих, що губили і гинули, й кров'ю земля підпливала.

З самого ранку, аж поки священного дня прибувало,

Стріли й списи обопільно летіли, і падали люди.

А як дійшло до середини неба високого сонце,

Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,

70 Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —

Для конеборних троян і для мідянозбройних ахеїв.

І посередині взяв. І схилився день долі ахеїв —

Жереб ахеїв землі многоплідної зразу ж торкнувся

Краєм, а жереб троян до широкого неба піднявся.

75 Громом ударивши з Іди високої, Зевс блискавицю
Кинув страшенну на військо ахеїв; побачивши жах цей,
Аж остовпіли усі, і острах блідий огорнув їх.

Ідомедей тут лишитись не смів, ні владар Агамемнон,
Ані обидва Еанти, Ареєві слуги відважні.

80 Нестор лише староденний зостався, опора ахеїв,
Хоч і не з волі своєї: коня його ранив Єлени
Пишноволосої муж молодий, Александр богосвітлий,
В тім'я ввігнавши стрілу, туди, де на черепі кінським,
Грива рости починає — це найнебезпечніше місце.

85 З болю став кінь на диби: стріла увійшла йому в мозок.
Інших сполохав він коней, під мідним звиваючись вістрям.
Збрую хотів обрубати старий у коня, замахнувшись
Гострим мечем, коли Гектора коні баскії зненацька
Вбігли в саме сум'яття із їхнім візничим одважним

90 Гектором. Був би одразу старий і дихання позбувся,
Та тої ж миті помітив це Діомед гучномовний,
Страшно тоді закричав він, щоб духу піддять Одиссею:

«О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!

Що ж ти, як той боягуз, із юрбою показуєш спину?

95 Як би при втечі в потилицю хто не встромив тобі списа!
Краще спинись, захистімо старого від цього шаленця!»

Мовив він так, та терпливий не вчув Одиссей богосвітлий,
До крутобоких чимдуж поспішав кораблів він ахейських.

Син же Тідея погнався й один аж у лави передні,

100 Лиш перед повозом він зупинивсь Нелеїда старого
Й, прямо звернувшись до нього, слово промовив крилате:

«Старче, занадто тебе бійці молоді утісняють!

Сила ослабла твоя, безпорадна пригнічує старість,

Кволий у тебе візничий, і коні твої вже охляли.

105 Стань же мерщій в колісницю до мене й побачиш, які-то
Тросові коні, як швидко уміють вони по рівнині
Мчати туди і сюди — у погоні і втечі так само.

Я їх в Енея забрав, особливо при втечі надійних.

Слуги твоїх хай доглянуть, моїх же удвох ми скеруєм

110 Проти троян, упокірників коней, щоб Гектор побачив,
Як і в мене в долонях тоді шаленітиме спис мій».

Мовив він так. Не перечив і Нестор, їздець староденний.

Зразу ж взяли його коней візничі тоді доглядати —

Дужий Стенел і з ним разом ще Еврімедонт заповзятий.

115 Ті ж обидва на повіз до сина Тідея ступили.

Нестор до рук своїх віжки упевнено взяв червонясті,

Коней стьобнув, і вони біля Гектора враз опинились.

Прямо на них він летів. Діомед в нього списом поцілів,

- Схибив, проте, й замість нього в візничого втрапив супутця,
120 Еніопея, сина відважного духом Фівея, —
Віжки тримаючи, ранений був під соском він у груди
І з колісниці упав. Назад подались прудконогі
Коні, від нього ж і сила в ту мить, і душа відлетіли.
Жаль за візничим страшний огорнув тоді Гектору серце.
- 125 Але й, сумуючи тяжко, лишив він супутця лежати
Мертвим та іншого став шукати візничого, й коні
Ждали недовго керманича смілого. Зразу знайшов він
Архептолема, сміливого сина Іфіта. Той вийшов
Із батогом на повіз — бистрими правити кіньми.
- 130 Сталося б лихо страшне, загибель прийшла б неминуча.
Загнані до Іліона були б, наче вівці, трояни,
Тільки зразу помітив це батько людей та безсмертних:
Громом ударивши, кинув він з неба ясну блискавицю —
Впала на землю вона перед кіньми у сина Тідея.
- 135 Полум'я грізне знялося від сірки, що буйно палала.
Переполохані збилися під колісницею коні.
В Нестора спохвату випали віжки із рук червонясті,
Сам він жахнувся душею і так Діомедові крикнув:
«Однокопитих, Тідіде, мерщій завертай своїх коней!
- 140 Чи не збагнув ти, що Зевс не тобі посилає звитягу?
Іншого-бо окриває сьогодні Кроніон своєю
Славою, — згодом, можливо, і нам він її, коли схоче,
Дасть. Та Кронідових рішень ніхто із людей не відверне,
Хоч би й який був могутній, бо Зевс набагато сильніший».
- 145 Відповідаючи, мовив йому Діомед гучномовний:
«Те, що ти, старче, говориш, і слухне цілком, і доречне,
Та невимовна печаль мені серце і душу проймає!
Гектор колись, похваляючись перед троянами, скаже:
«До кораблів своїх з ляку од мене утік син Тідея!»
- 150 Скаже з хвальбою, й тоді — хай земля мене швидше поглине».
В відповідь мовив тоді йому Нестор, їздець староденний:
«Що це ти, сину Тідея відважного, що ти говориш!
Хоч би й назвав десь Гектор безсилим тебе боягузом,
Віри йому не йняли б ні трояни, ні дарданіони,
- 155 Ані могутніх душею жінки щитоносців троянських,
Що їх квітучих мужів ти у порох поверг так багато!»
Мовив це, й однокопитих назад завернув своїх коней
У бойове сум'яття. Йому вслід і трояни, і Гектор
З криком шаленим і гомоном сипали стогнучі стріли.
- 160 Голосно Гектор великий гукнув йому шоломосяйний:
«Сину Тідеїв, пошану в данаїв ти мав бистрокінних —
Місцем почесним, і м'ясом найкращим, і келихом повним.
Шани тобі вже не буде, бо став ти до жінки подібний.

Геть, полохлива ти бабо! Не дам я тобі ні на мури
165 Вдертись троянські, ні наших жінок повести за собою
До кораблів своїх, — смерть наведу я на тебе раніше».

Мовив він так, і став у душі син Тідея вагатись:
Може, спинить йому коней і силою бій розпочати?
Тричі на це він наважувався серцем своїм і душею,
170 Тричі з ідейських вершин гримів тоді Зевс велемудрий,
Знак даючи, що троянам він шальку звитяги схиляє.
Гектор тим часом троян закликав своїм голосом дужим:

«Трої сини, і лікійці, й дарданські бійці рукопашні!
Будьте мужами, о друзі, відвагу згадайте завзяту!
175 Знаю, до мене прихильний Кроніон мені обіцяє
І перемогу, і славу велику, й данаям — загибель!
Друзі, навіщо вони навколо човнів збудували
Мури слабкі та нікчемні, — не стримать їм нашої сили!
Легко-бо наші коні прокопаний рів перескочать.

180 А як до їх кораблів наблизимось ми крутобоких,
То пам'ятайте тоді про вогонь, що все нищить навколо.
Полум'ям я попалю кораблі й повбиваю аргеїв,
Що метушитися будуть в диму кораблів обгорілих».

Так говорив він тоді і, до коней звернувшись, промовив:

185 «Ксанте, Подаргу, Етоне і Лампе мій богосвітлий!

Нині, о коні, віддячте мені за те піклування,
Що Андромаха, дочка Етіона, могутнього серцем,
Вам виявляла, всипаючи першим солодку пшеницю,
І підливала вина, коли прагло вам серце напою,

190 Перш ніж мені, хоч вважаюсь я молодим її мужем.
Ну-бо, жвавніше вперед, мої коні! Може, здобудем
Несторів щит, що слава про нього до неба сягає,
Нібито він золотий — і сам, і до нього руків'я,
Може, й з плечей Діомеда, впокірника коней, ми знімем
195 Панцир, оздоблений гарно, самим-бо Гефестом він кутий.
Як заберемо це ми, то ночі цієї ж ахеї,
Певен я, всі побіжать до своїх кораблів бистрохідних».

Мовив він так з похвальбою. З досади володарка Гера
Кинулась в кріслі своїм, аж великий Олімп захитався.

200 До Посейдона вона, до великого бога звернулась:

«Леле! Землі потрясателю широковладний, чи в тебе
Жалю у серці нема до данаїв, що гинуть так гірко?
Радо приймав ти дари, що вони у Геліку і в Еги
Стільки привозили їх, — поможи їм здобути звитягу!

205 Тільки б схотіли ми всі, що являєм прихильність данаям,
Широколунного стримати Зевса й троян відігнати, —
Сумно йому довелось би сидіти самому на Іді».

З гнівним обуренням мовив їй владний землі потрясатель:

«Геро зухвалоязична! Яке-бо ти мовила слово!

210 Я не бажав би, щоб стали ми з Зевсом Кронідом змагатись,
Інші богує усі, бо Зевс набагато сильніший».

Так між собою вони розмову провадили ширу,
В час той весь простір од рову й човнів аж по мури високі
Повен був коней баских і збройних мужів щитоносних,

215 Скупчених густо. Тіснив їх Ареєві буйному рівний
Гектор, Пріамів нащадок, що Зевс дарував йому славу.
Був би нещадним вогнем він спалив кораблі рівнобокi,
Якби не вклала в думки Агамемнону Гера-владарка
Дух підійнять у військах, хоч і сам бадьорить мав ахеїв.

220 Зразу ж пішов тоді він до човнів і наметів ахейських,
В дужій руці свій широкий тримаючи плащ пурпуровий,
На величезний, чорний зійшов корабель Одиссеїв,
Між кораблів посередині, щоб і здаля його чули —
Як у наметах Еанта, що був Теламонові сином,

225 Так і в Ахілловім стані, — обоє з країв поставали
Із кораблями, на мужність і міць покладаючись власну.
Голосно крикнув Атрід, щоб данаям усім було чути:

«Сором, аргеї, бридкі боягузи, лиш з вигляду мужні!

Де ті хвальби, що немає на світі за нас хоробріших,

230 Де хвастовитість, з якою на Лемносі ви запевняли,
М'яса биків прямогогих там поїдаючи вволю
І випиваючи з кубків, вином аж по вінця налитих,
Ніби з вас кожен один проти сотні троян чи й двох сотень
Встоїть в бою, а тепер ми єдиного навіть не варті

235 Гектора, — скоро нещадним вогнем кораблі він нам спалить!
Зевсе, наш батьку! Кого з владарів премогутніх манюю
Так оманив ти, велику від них одбираючи славу?

На многovesлім човні своїм пливши сюди на загибель,
Жодного все ж із прегарних твоїх вівтарів не минув я.

240 Стегна бичачі і жир я на кожному спалював щедро,
Міцно муровану прагнучи Трою ушент зруйнувати.

Нині ж прошу, хоч таке моє виконай, Зевсе, благання:
Дай врятуватися нам і загибелі злої умкнути,
Не допусти, щоб трояни понищили військо ахеїв!»

245 Так він благав, і зглянувся батько на сльози пекучі,
Ствердно кивнув, що залишиться цілим народ, не загине,
З неба послав їм орла, з віщих птиць найпевнішого птаха,
В кігтях тримав оленя він, дитя бистроногої лані.

Скинув він те оленя перед Зевсів олтар пречудовий,

250 Де всевіщому Зевсові жертви палили ахеї.

Скоро збагнули вони, що від Зевса та птиця злетіла,
Кинулись враз на троян, вогнем бойовим запалавши.

Та ніхто із данаїв, хоча і було їх багато,

Тим похвалитись не міг, що він, обігнавши Тідіда,
255 Коней баских через рів перегнав, щоб із ворогом битись.
Перший тоді Діомед зброєного вбив Агелая,
Сина Фрадмона. До втечі вже він повернув своїх коней,
Та Діомед навздогін йому в спину помежи плечима
Гострого списа ввігнав, і пройшов той крізь груди навиліт.

260 З повоза впав він, аж зброя на ньому уся задзвеніла.

Слідом — Атрея сини, Агамемнон удвох з Менелаєм,
Далі — обидва Еанти, шаленої повні відваги,
Далі ще — Ідомей із товаришем Ідомея
Із Меріоном, на вбивцю мужів, Еніалія, схожим;
265 Ще й Евріпіл вслід за ними, Евемона син світлосяйний;
Тевкр був за ними дев'ятий, — гнучкий напинаючи лук свій,
Став він за щит, що Еант тримав його, син Теламона.
Ледве Еант відсторонить той щит, як герой, озирнувшись,
Раптом у когось в юрбі націлює лук і стрілою

270 Ранить, і той, упавши, свій дух віддає тої ж миті,
Сам же вертався і, неначе за матір дитина, ховався
Знов за Еанта, який щитом прикривав його світлим.

Першим кого ж подолав між троянами Тевкр бездоганний?

Впав Орсілох тоді перший, а далі Ормен з Офелестом,
275 Дайтор і Хромій, за ними іще й Лікофонт богорівний,
Амопаон, Поліемона син, із бійцем Меланіппом, —
Так одного за одним він на землю поверг многоплідну.
Вельми радів, поглядаючи, владар мужів Агамемнон,
Як своїм луком міцним той фаланги троян побиває,

280 Став перед ним, підійшовши, й з такими звернувся словами:

«Тевкре мій, любе чоло, Теламонію, люду владико!
Бий їх і далі отак, і станеш ти світлом данаям
І Теламонові-батьку: зростив-бо тебе він ізмалку,
В дім тебе радо приймав, хоч ти був йому сином нешлюбним.

285 Хоч і далеко він, славу йому принесеш ти велику.

Так-бо, скажу я тобі, і сповниться те неодмінно.
Тільки егідодержавний Зевс мені дасть і Афіна
Вщент зруйнують Іліон, це прегарно збудоване місто,
Першому я після себе тобі дам почесний дарунок —

298 Або триніжок, або колісницю із парою коней,
Або жону, щоб на спільне з тобою виходила ложе».

Відповідаючи, мовив тоді йому Тевкр бездоганний:

«Сину Атрея славетний! Навіщо мене спонукаєш?
Я ж бо стараюся й сам! Скільки вистачить сили у мене —
295 Не спочиваю, — з дня, як троян ми до міста прогнали,
Нищу їх воїв, частуючи гострими стрілами влучно.
Ось уже вісім із лука я випустив стріл довголезих,
Глибоко в тіло вони уп'ялись юнакам войовничим,

Тільки у цього сказаного пса я ніяк не поцілю».

300 Мовивши так, він знову стрілу з тятиви посилає
В Гектора, саме у нього поцілити прагнучи серцем;
Схибив, проте, й бездоганному Горгітіону, Пріама
Синові, прямо у груди дзвонистою втрапив стрілою;
Батьком з Езими в заміжжя узята його породила
305 Кастіаніра прекрасна, з богинями вродою схожа.
Наче той мак у саду свою набік похилить голівку,
Під ряснотою мачин і весняних дощів обважнілу,
Так же й шоломом обтяжену голову набік схилив він.

Тевкр же тим часом ізнову стрілу з тятиви посилає
310 В Гектора, саме у нього поцілити прагнучи серцем;
Схибив він знову, — стрілу Аполлон відхилив йому бистру,
Й Архептолему, візничому Гектора, постріл дістався:
В бій пориваючись, ранений був під соском він у груди
І з колісниці упав. Назад подались прудконогі

315 Коні, від нього ж і сила в ту мить, і душа відлетіли.
Жаль за візничим страшний огорнув тоді Гектору серце,
Тяжко сумуючи, він супутця залишив лежати
І Кебріона гукнув, свого брата, що був недалеко,
Віжки до коней узяти, й послухався той, це почувши.

320 Сам же мерщій з колісниці блискучої скочив на землю
З криком жажливим і, камінь великий рукою схопивши,
Кинувсь на Тевкра, поцілить його пориваючись серцем.
З сагайдака тоді Тевкр, гіркую стрілу свою взявши,
До тятиви притулив і вже лук напинав, але Гектор

325 Шоломосяйний у плечі, якраз де ключиця від шиї
Груди йому відокремлює — найнебезпечніше місце! —
Каменем гострим ударив, коли той вже цілив у нього,
І тятиву перетяв. Заніміла рука біля кисті.

Тевкр на коліна звалився, і лук із руки його випав.

330 Напризволяще Еант не лишив свого впалого брата —
Зразу ж до нього підбіг і щитом його вкрив величезним.
Товаришів його двоє, до Тевкра тоді нахилившись, —
Ехіїв син Мекістей і з ним богосвітлий Аластор, —
До кораблів понесли крутобоких, і тяжко стогнав він.

335 Знову тоді пробудив олімпієць одвагу в троянах,
І до глибокого рову вони відігнали ахеїв.

Гектор між перших помчав, своєю могутністю гордий.
Так, наче дикого вепра чи лева на ловах нагнавши,
В клуби і стегна міцними зубами впирається ззаду

340 Пес прудконогий і стежить, щоб звір той не встиг обернутись, —
Довговолосих отак переслідував Гектор ахеїв,
Трупом останніх раз в раз кладучи, хоч і як ті втікали.
Та коли рів з частоколом вони перебігли й багато

Воїв згубили в утечі, руками троянськими вбитих,
345 Перед своїми нарешті спинились вони кораблями
І, осміляючи там один одного, руки здіймали
До милосердних богів, і голосно кожен молився,
В той час як скрізь появлявся на конях своїх пишногривих
Гектор з очима Горгони чи мужоубивці Арея.

350 Зглянулась, це зауваживши, білораменна Гера
І до Афіни відразу ж промовила слово крилате:

«Леле! Невже ми, о Зевса егідодержавного доню,
Не допоможемо хоч би востаннє данаям, що гинуть?
Мабуть, сповняючи долю лиху, так і приймуть загибель
355 Всі від руки одного. Понад міру-бо тяжко лютує
Гектор, нащадок Пріама, й багато вже лиха накоїв!»

В відповідь мовила їй ясноока богиня Афіна:

«Цей вже давно і силу, і душу свою погубив би,
В рідному краї своєму убитий руками аргеїв,
360 Та мій батько недобрими в серці лютує думками,
Вічно лукавий і злий, бажанням моїм погамовник.
Він не згадає, як часто я сина його рятувала,
Ще як у подвигах той знемагав тяжких в Еврістея.
Слізно волав він до неба, й мене на підмогу до сина

365 Зевс громовладний не раз посилав із високого неба.
О, коли б це я раніше розсудливим розумом знала,
Ще як він посланий був до Аїдових брам вартового
Вивести пса із Еребу, оселі страшного Аїда,
То не уникнув би він тоді Стіксових течій глибоких!

370 Нині ж гордує він мною й виконує волю Фетіди,
Що цілувала коліна йому й підборіддя торкалась,
Городоборцю Ахіллу благаючи шану віддати.
Тільки ще буде мене, яснооку, він милою звати.

Тим же то однокопитих мерщій запряжи своїх коней,
375 Маю поїхати я в дім до егідодержавного Зевса,
В збройне вберуся одіння для бою, і ми ще побачим,
Як син Пріамів наш шоломосяйний радітиме Гектор,
Тільки-но ми в бойових обидві появимось лавах.

Тож не один із троян своїм м'ясом і жиром наситить
380 Хижих птахів і собак, біля суден полігши ахейських!»

Мовила це, й не перечила білораменна їй Гера —
Кинулась золотозбруйних сама запрягать своїх коней
Гера, поважна богиня, великого Кроноса донька.
Діва ж Афіна, дочка егідодержавного Зевса,

385 Плащ свій із пліч опустила легкий на порозі у батька,
Ніжноузорний, м'який, що своїми руками зіткала,
І надягла замість нього хітон громовладного Зевса,
В збройне прибралась одіння для бою, що слізьми вмиває,

В полум'яну колісницю ввійшла і спис ухопила

390 Гострий, важкий і міцний, що ним побивала героїв
Шереги, донька всевладного батька, охоплена гнівом.
Гера ляскучим бичем баских лише хльоснула коней,
І заскрипіли, самі відчиняючись, брами небесні, —
Ори вартують їх, стражі великого неба й Олімпу,

395 Вхід відчиняють і хмарою знов затуляють густою.
В брами ці гнали богині бичами баских своїх коней.

Зевс їх побачив з високої Іди, й розсердився страшно,
І злотокрилу Іріду послав до них з вістю летіти:

«Швидше, Ірідо, лети, поверни їх назад, не давай їм
400 Мчати вперед, — не на добре ця звада зі мною їм вийде!

Так-бо скажу я тепер, і сповниться те неодмінно:
Я покалічу їм коней баских, що везуть колісницю,
З повоза скину самих, колісницю ж їм ту поламаю,
В коловороті років навіть літ через десять не вдасться

405 Їм тих загоїти ран, що своїми завдам блискавками.
Хай ясноока побачить, що значить із батьком змагатись.
Геру ж не так я виную, не так обурений нею, —
Завжди перечити, що не скажу я, давно вона звикла».

Мовив він так, і з ідейських вершин вихронога Іріда
410 З вістю цією знялась до високого в хмарах Олімпу.

Там, біля першої брами ущелистих круч олімпійських,
Їх перестріла вона і Зевсів наказ сповістила:

«Що це, куди ви? Яке вам безумство серця запалило?
Не дозволяє Кронід заступатися вам за аргеїв.

415 Ось вам загрожує Кроносів син, і справдиться те неодмінно:
Він покалічить вам коней баских, що везуть колісницю,
З повоза скине самих, колісницю він ту поламає,
В коловороті років навіть літ через десять не вдасться
Вам тих загоїти ран, що своїми завдасть блискавками.

420 Хай ясноока побачить, що значить із батьком змагатись.
Геру ж не так він винує, не так обурений нею, —
Завжди перечити, що їй не скаже, давно вона звикла.

Ти ж, поганюча, ти — сука безстидна, якщо на самого
Зевса списом своїм величезним дерзнеш замахнутись».

425 Мовила це й полетіла назад бистронога Іріда.

Гера з такими словами звернулась тоді до Афіни:

«Леле! О Зевса егідодержавного доню, ніколи
Я не дозволю, щоб ми воювали із Зевсом за смертних.
Хай собі гинуть одні, живими лишаються інші,

430 Як кому випаде. Хай олімпієць у серці розсудить
Поміж троян і данаїв і зробить усе, як належить».

Мовила й однокопитих назад повернула вже коней.
З повозів Ори тоді пишногривих їм випрягли коней

І до божистого жолоба поводом їх прив'язали,
435 А колісниці тоді до світлих сіней притуливши,
Сіли богині самі у кріслах, із золота кутих,
Посеред інших богів із тяжко засмученим серцем.

Батько ж Зевс у швидку колісницю запряжених коней
З Іди погнав на Олімп і прибув на зібрання безсмертних.

440 Коней негайно одпріг йому славний землі потрясатель,
Повіз підняв на поміст і покровом заслав полотняним.
Широколунний же Зевс на троні своїм злотокутім
Сів, — під ногами у нього здригнулась вершина Олімпу.

Одаль од Зевса, в куточку, самотні Афіна і Гера
445 Мовчки сиділи й нічого не сміли сказати, ні спитати.
Знаючи, що на душі у них, Зевс нарешті озвався:

«Чим ото ви так засмучені дуже, Афіно і Геро?

Чи не втомилися ви у бою, що мужів прославляє,
Зводячи з світу троян, що до них ви палаєте гнівом!

450 Що ж до мене, то сила і руки мої нездоланні,
Волі моєї не змінить ніхто із богів олімпійських,
Вам же пресвітлі тіла пойняв уже трепет раніше,
Аніж війну ви побачили й жах воєнної січі.

Так-бо скажу я тепер, і те сповнилось би неодмінно:

455 На колісниці своїй, блискавками моїми побиті,
Не повернулись би ви на Олімп, до оселі безсмертних».

Мовив він це, й почали нарікати Афіна і Гера.

Поряд сиділи вони, на троян замишляючи лихо.
Слухала мовчки Афіна й ні слова на те не сказала,

460 Хоч і гнівилась на Зевса і люттю кипіла страшною.
Гера ж у грудях не стримала гніву і так промовляла:

«О найгрізніший Кроніде, які це слова ти промовив!

Добре ми знаємо те, що сила твоя незборенна,
Хоч пройняв би нас жаль до данайських борців списоборних,

465 Як від жорстокої долі їм довелося б загинуть.

Та наказуєш ти, і від битви ми стриматись мусим.

Тільки хотіли б аргеям пораду корисну подати,

Щоб не загинули всі від твого нещадимого гніву».

Відповідаючи, мовив їй так тоді Зевс хмаровладний:

470 «Вранці, якщо, велеока володарко Геро, бажаєш,

Зевсову міць надпотужну побачиш, як він іще більше

Нищить почне списоборних аргеїв великі загани.

В запалі бою могутній аж доти не спиниться Гектор,

Доки біля кораблів не постане Пелід прудконогий

475 В день, коли йтимуть бої при самих кормах корабельних,

В тісняві воїв страшній круг мертвого тіла Патрокла.

Так-бо судилося їм. Що ж до гніву твого, то мене він

Мало турбує. Якби ти дійшла аж до самого краю

Тверді земної і моря, де нудяться Япет і Кронос,
480 В пільмі, без світла, що Геліос-Гіперіон посилає,
Навіть без радості вітру, — лиш Тартар глибокий навколо, —
Хоч би й туди у блуканнях зайшла, — твій гнів роз'ярілий
Не турбував би мене, гірше суки-бо ти безсоромна!»

Мовив так, білораменна ж йому не перечила Гера.

485 Впало в глибіню Океану осяйливе сонця світило,
Чорну приводячи ніч на просторі поля хлібодайні.
Їй не зраділи трояни, та тричі жадана ахеям,
Тричі їм бажана темрява ночі була непроглядна.

Збори троян усіх Гектор зібрав тоді шоломосяйний,

490 Від кораблів на берег одвівши ріки вирової,
В чистеє поле, де місце від трупів було іще вільне.
З повоза кожен зійшов, і слухали всі, що казав їм
Гектор, улюбленець Зевса. В могутній долоні тримав він
Спис одинадцяти ліктів завдовжки, а зверху на ньому

495 Сяяло мідяне вістря й окільце навкруг золотее.

Спершись на спис той, звернувся до троян він з такими словами:

«Слухайте, Трої сини, і дарданці, і військо союзне!

Ждав я, що нині, ахеїв покинувши з їх кораблями,
Вернемось ми у вітрами овіяну Трою священну.

500 Та облягла нас пільма, це найбільше вона й врятувала
Військо аргеїв із їх кораблями при березі моря.

Але тим часом і ми скорімося темряві ночі

Та приготуймо вечерю. Ви ж коней своїх пишногрових
Із колісниць випрягайте раніш, їм оброку завдайте;

505 Потім мерщій приженіть волів і овець найжирніших
З міста сюди, намішайте вина, що серця звеселяє,
Хліба з домів принесіть та дров назбирайте багато.

Хай цілу ніч до самої зорі, що народиться рано,
Вогнищ багато горить, хай їх заграва неба сягає,

510 Щоб під заслоною темряви довговолосі ахеї
Не поривались тікати по хребтові широкого моря,
Щоб не зійшли на човни без зусиль вони, безперешкодно,
Щоб і, вернувшись додому, з них кожен носив іще рани,
Завдані списом йому чи стрілою, коли з суходолу

515 На корабель він стрибав; щоб і іншим уже не кортіло
На конеборних троян з многослізним рушати Ареєм!

Зевсові любі окличники хай оголосять по місту,

Щоб сивочолі діди і підлітки разом із ними

Варту круг міста тримали на богозбудованих мурах.

520 А слабосилі жінки вогонь хай розпалють яскравий
Кожна у домі своїм. Пильнують нехай безупинно,
Щоб не прорвалась там засідка в місто, де війська не буде.
Так має бути, трояни відважні, як це вам кажу я.

Слово, що нині я мовив, нехай пожиточне вам буде,
525 Вдосвіта знов конеборним троянам ще слово скажу я.
Зевса благаю й надіюсь на нього й на інших безсмертних.
Геть прожену я тих псів, що аж стільки сюди їх набігло,
Насланих Керами в чорних човнах нам на смертну загибель.
Але всю ніч цю повинні самих ми себе пильнувати,

530 Завтра ж удосвіта, зброю свою бойову одягнувши,
На кораблі крутобокі ми шал принесемо Ареїв.
Там подивлюсь, чи мене Діомед, син Тідея могутній,
Від кораблів аж до мурів міських віджене, чи його я
Міддю настигну й скривавлену зброю зніматиму з нього.

535 Завтра він доблесть покаже свою, якщо витримає зможе
Списа мого. Проте сподіваюсь, одним він із перших
Вбитий поляже між багатьох своїх друзів полеглих
Завтра, як сонце засяє. Коли б так же само напевно
Став я безсмертним віднині й ніколи уже не старівся,

540 Хай шанували б мене, як Афіну або Аполлона,
Як безперечно, що день цей загибель несе для аргеїв!»

Мовив так Гектор, і в відповідь схвально гукали трояни.

Коней вони розпрягли, під ярмами потом укритих,
До колісниць своїх віжками їх поприв'язував кожен;

545 Потім пригнали мерщій волів і овець найжирніших
З міста сюди, намішали вина, що серця звеселяє,
Хліба з домів нанесли та дров назбирали багато
І бездоганні безсмертним богам принесли гекатомби.
Пахощі жиру солодкі до самого неба доносив

550 Вітер; але не схотіли прийнять їх блаженні богове,
Не побажали: ненависний був Іліон їм священний,
І можновладний Пріам, і весь люд списоборця Пріама.

Помислів сповнені гордих трояни всю ніч так сиділи
На бойовищі, і безліч вогнів їх навколо горіло.

555 Так наче зорі яскраві круг ясного місяця в небі
Сяйвом світлим безвітряну ночі наповнюють тишу,
Світлом облиті долини всі видно, і пагір верхів'я,
Й скелі високі; й безкрає над ними простерлося небо,
Повне зірок незліченних, і серцем пастух їм радіє, —

560 Стільки поміж кораблями ахеїв і Ксантом-рікою
Сяяло вогнищ троянських під муром самим Іліона.

Тисяча в полі палало вогнів, перед кожним сиділо
По п'ятдесят чоловік, осяяних полум'ям світлим.

Коні ж їх білий жували ячмінь і пшеницю двозерну,

565 На пишношатну Еос дожидаючи при колісницях.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

ПОСОЛЬСТВО ДО АХІЛЛА. ПРОХАННЯ

Так сторожили трояни свій стан. Тим часом ахеїв
Холод тривоги проймав, полохливої втечі товариш.
Смуток нестерпний мужів подолував найхоробріших.
Так, ніби двоє вітрів, у багатому рибою морі
5 Вихром раптовим зіткнуться Борей із Зефіром, з Фракії
Враз налетівши, і чорні навколо здіймаються хвилі,
Наче ті гори, й виносять на берег морське баговиння, —
Так від печалі душа розривалась у грудях ахеїв.

Син же Атреїв, великою в серці повитий журбою,
10 Ходячи в лавах, велів окличникам дзвінкоголосим
Кожного мужа на збори покликати, всіх поіменно,
Але не вголос, і сам серед перших між ними трудився.
Всі осмутніло на зборах сиділи. Встав Агамемнон,
Сльози рясні проливаючи, мов джерело темноводі,
15 Що із стрімкого бескеття струмить свої темряві води.
Тяжко зітхаючи, так говорив він тоді до аргеїв:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадники люду!
Зевс Кротон великий в тяжкі мене злигодні вплував.
Спершу, жорстокий, мені обіцяв, ще й, кивнувши, потвердив,
20 Що повернусь, Іліон зруйнувавши мурований міцно,
Нині ж лихий він замислив обман і велить повертатись
В Аргос безславно, стільки отут загубивши народу!
Зевсові так всемогутньому раптом тепер заманулось.
Не полічить городів, що він зруйнував їх твердині
25 Й ще поруйнує багато, бо сила його величезна.
Отже, послухайте всі, і виконуймо те, що скажу я:
Швидше до рідного краю тікаймо мершій з кораблями:
Широковуличну Трою ніколи-бо нам не узяти!»

Мовив він так, і мовчки те слухали всі нерухомо.

30 Довго у смутку безмовно сиділи синове ахейські.

Зрештою все ж обізвався тоді Діомед гучномовний:

«Сину Атреїв! Я перший тут проти твоїх недоречних
Слів позмагаюсь, не гнівайсь, так личить на зборах, владарю!
Мужність ти ганив недавно мою перед військом данаїв,

35 Небоєздатним мене називав боягузом, — та все це
Знають аргеї давно — від найстарших і до наймолодших.

Син хитроумного Кроноса дав тобі з двох лиш єдине:
Берло владарське подарував і загальну пошану,
Мужності тільки не дав, а сила ж у ній величезна.

40 О нерозважний, невже ти гадав, що синове ахейські
Небоєздатні такі й боягузи, як ти запевняєш?

А як самого тебе спонукає твій дух повернутись,
То від'їжджай! Путь відкрита, й багато привів із собою
Ти кораблів із Мікен, он стоять вони вздовж узбережжя.

45 Інші ж усі тут залишаться довговолосі ахеї,
Поки ми вщент не зруйнуємо Трої. Якщо ж і останні
Теж повтікають до рідного краю усі з кораблями,
Ми із Стенелом удвох до останку тут битися будем,
Але візьмем Іліон, бо з богом сюди прибули ми!»

50 Мовив він так, і скрикнули схвально синове ахейські,
З слів Діомеда, впокірника коней, дивуючись щиро.
Встав поміж них і сказав тоді Нестор, їздець староденний:

«Сину Тідеїв, в боях войовник ти єси найсильніший,
І у пораді з своїх перевесників ти є найкращий.

55 Не докорить твоїй мові ніхто, скільки є тут ахеїв,
Не заперечить ніяк. Та її до кінця не довів ти.

Ти молодий ще і міг би за віком своїм уважатись
Сином найменшим моїм, але промовляв тут розумно
Ти до державців аргейських, і слухна була твоя мова.

60 Хай же і я, що вважаюсь багато старішим за тебе,
Висловлю дещо і все доведу, і ніхто моїй мові
Не докорятиме, навіть і сам владар Агамемнон.
Лиш нечестивцям бездомним, без роду, без племені, любі
Чвари війни міжусобної, людям такі осоружні.

65 Але скорімося темряві ночі, що нас облягає,
І приготуймо вечерю. Сторожа хай стан наш вартує,
Чати зайнявши між виритим ровом і муром твердині.
Нашим я це юнакам доручаю. А в іншому всьому,
Сину Атреїв, ти провід веди, ти ж найбільший державець.

70 Склич старшину на учту, це й личить тобі і неважко:
Досить у тебе вина, що його кораблями ахеї

Морем широким щоденно до нас із Фракії привозять;
Є й частування доволі, адже багатьма ти керуєш.

Тож багатьох поскликай і послухай того, хто найкращу

75 Раду подасть, бо зараз найбільш потребують ахеї
Доброї, мудрої ради, — вогні он ворожі палають
Близько від наших човнів. А хто з цього буде радити?
Нашому війську цей день чи рятунок несе чи загибель?».

Мовив він так, і слухали всі і ту мову схвалили.

80 Вийшла негайно сторожа озброєна стан вартувати,
Вів її Нестора син Фрасімед, поводитар народів,
Далі ішли Аскалаф і Іалмен, синове Арея,
Далі ішов Меріон, а за ним Афарей з Деїпіром,
Далі — Креонта владущого син, Лікомед богосвітлий.

85 Семеро вийшло вождів із сторожею, й кожен по сотні
Вів юнаків, і списи їх здіймались в руках довготінні,
Ставши на місці, між ровом і муром вони посідали.
Вогнища враз розпалили й вечерю взялись готувати.

Син же Атреїв до свого намету старійшин ахейських

90 Всіх запросив на учту багату, що радує серце,
Й руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Перший із них свої ткати почав міркування старезний
Нестор, який у пораді й раніш виявлявся найкращим.

95 Сповнений намірів добрих, озвався він і став говорити:
«Сину Атреїв славетний, владарю мужів Агамемнон!

З тебе почну й закінчу я тобою; багато-бо люду
Владі кориться твоїй, тож Зевс доручив тобі берло
Й право державне, щоб ти про народи свої піклувався.

100 Більше за всіх тобі личить і слово сказати, і послухати,
Взявши і те до уваги, що серце кого спонукало
Мовити добре. А як учинить — це від тебе залежить.
Отже, скажу тобі те, що найкращим мені видається.
Кращої думки ніхто серед нас не помислить од тої,

105 Що її мав я давно та якої дотримую й досі
З дня, коли дівчину ти, Брісеїду, з намету Ахілла,
Гнівом пойнятого, силою виволік, паростку Зевсів,
Наших порад до уваги не взявши. А як тебе довго
Я умовляв! Ти ж, пихи гордовитої сповнений в серці,

110 Кращого мужа, якого й боже безсмертні шанують,
Тяжко зневажив — здобич забрав і тримаєш. Тож нині
Разом подумаймо, як це залагодить, як уласкавить
Сина Пелая дарами приємними й лагідним словом».

В відповідь мовив йому володар мужів Агамемнон:

115 «Не помилково, о старче, мої полічив ти провини.
Я завинив, заперечити й сам не спроможний. Та тільки
Варт багатьох чоловік, що Зевс полюбив його серцем:
Ушанував він його, погубивши багато ахеїв.

Але якщо завинив я, піддавшись помислам згубним,
120 Сам і залагоджу це — незліченний я дам йому викуп.

Перелічу я отут, перед вами, славетні дарунки:
Сім триніг незадимлених, золота десять талантів,
Двадцять блискучих цеберок, дванадцять об'їжджених коней,
Що нагороди в змаганні у гонах не раз здобували.

125 Не злидарем би ходив безземельним, не мав би нестатку
В золоті цінному той, хто здобув би оті нагороди,
Що із змагань мені однокопиті приносили коні.
Дам йому сім я жінок, у роботі своїй бездоганних,
З Лесбосу, — ще коли Лесбос він взяв, забудований гарно,

130 Я їх обрав; від усіх-бо жінок вони вищі красою.
Їх йому дам, з ними й ту, що її силоміць одібрав я, —
Доньку Брісея. До того ж я клятву складаю велику —
Ложа її не торкавсь, не єднався із нею в коханні,
Як за звичаєм людським у мужчин із жінками буває.

135 Нині ж це все йому буде передано. А як нарешті
Місто Пріама велике дадуть нам боги зруйнувати,
Прийде нехай, коли будемо здобич ділити між ахеїв,
Золотом свій корабель і міддю нехай навантажить,
Хай із троянських жінок собі вибере двадцять найкращих,

140 Що поступались би вродою тільки Єлені аргейській,
А як повернемось в Аргос ахейський, родючу країну,
Зятем я б рад його мати, — він був би нарівні з Орестом,
Сином коханим моїм, що зростає в великім достатку.
Три в мене доньки росте у пишно збудованім домі:

145 Хресофеміда, а ще Лаодіка та Іфіанасса, —
Ту з них, що люба йому, нехай він без викупу візьме
В дім до Пелея. А я у придане за нею багато
Дам подарунків, яких ще ніхто не давав за дочкою.
Густо заселених міст аж сім я йому подарую —

150 Гіру у зелені трав запашних, Кардамілу, Енопу,
Фери священні, Антею й низинні її пасовиська,
Милу для ока Епею і Педас багатий садами,
Всі недалеко від моря, і Пілос піщаний там близько.
Люд там живе, на рогату худобу й на вівці багатий,

155 Щедрими будуть дарами його шанувати, як бога,
Будуть під берло його багатющу приносить данину.
От скільки дам я йому, коли гніватись він перестане.
Хай погамує себе. Аїд — невблаганний, нещадний,
Тим-то з усіх він богів найбільше ненависний людям.

160 Хай він поступиться: я-бо й державною владою вищий,
Та похвалитися можу, що й віком я старший за нього».
В відповідь мовив тоді йому Нестор, їздець староденний:

«Сину Атреїв славетний, владарю мужів Агамемнон!

Не незначні ти Ахіллу-вождеві даєш подарунки.
165 Що ж, оберімо послів, і нехай вони якнайшвидше
Йдуть у намет до Ахілла, славетного сина Пелея.

Або я сам оберу, а їм лиш погодитись треба.

Фенікс, улюбленець Зевса, хай перший у них виступає,
Потім великий Еант, а за ним — Одіссей богосвітлий,

170 Вслід їм ще двоє окличників піде — Одій з Ерібатом.

Отже, на руки води принесіть, і в тиші побожній

Щиро помолимося Зевсу Кроніду, щоб зглянувсь над нами».

Мовив він так, і всім його слово було до вподоби.

Воду на руки окличники їм почали поливати,

175 Потім питва юнаки налили аж по вінця в кратери,

Порозливали у келихи й всім порозносили гостям.

А, узливання вчинивши, ті випили, скільки бажали,

Й вийшли з намету тоді Агамемнона, сина Атрея.

Мовив услід їм багато ще Нестор, їздець староденний,

180 Поглядом кожного з них бадьорив, Одіссея ж найбільше,

Щоб постарались схилить бездоганного сина Пелея.

В путь подалися посли узбережжям шумливого моря,

Щиро благаючи, щоб землевладець, землі потрясатель,

Їм допоміг прихилить Еакідове серце велике.

185 До кораблів мірмідонських, до їхніх наметів прийшовши,

Вздріли Ахілла, що серце дзвінкою формінгою тішив,

Вельми оздобною, із срібляною кобилкою зверху.

Здобиччю взяв він її, зруйнувавши Етіона місто.

Нею втішавсь він, співаючи пісню про славу героїв.

190 А проти нього сидів лиш Патрокл, дожидаючи мовчки,

Поки Еаків онук ту пісню співають перестане.

От до намету посли з богосвітлим ввійшли Одіссеєм

І перед ним зупинились. Ахілл з дивуванням підвівся

З крісла свого, у руках тримаючи звучну формінгу.

195 Встав і Патрокл, уздрівши мужів, що ввійшли до намету.

Отже, вітаючи їх, промовив Ахілл прудконогий:

«Хай вам, друзі, щастить! З чим прийшли? Я вам дуже
потрібний?»

Хоч я й гнівлюсь на ахеїв, та з них ви мені найлюбіші».

Так промовляючи, далі повів їх Ахілл богосвітлий

200 І на стільцях посадив, килимами пурпурними вкритих,

Та до Патрокла, що близько стояв, звернувся з словами:

«Швидше, Менетіїв сину, кратеру постав щонайбільшу,

Влий щедріше вина і кожному келих наповни,

Бо найдорожчих гостей моя нині приймає оселя».

205 Мовив він так, і Патрокл послухався любого друга.

Сам же велику стільницю підсунув до вогнища ближче,

Жирні на ній порозкладавав спини козла та ягниці

Й вепра гладкого хребет, що лиснів аж од сала масного.

Автомедонт їх тримав, розрубав же Ахілл богосвітлий,

210 Краяв на менші куски й на рожен їх насаджував густо,

А Менетід вже розпалював вогнище, муж богорівний.

А як вогонь догорів і полум'я стало згасати,
Жар разгорнув і, посипавши сіллю божистою м'ясо,
Зверху поклав, на камінних підпорах рожни закріпивши.

215 А як посмажилось м'ясо, Патрокл на столи його виклав,
Хліба набрав і почав по столах для гостей розставляти
В кошиках гарних, а м'ясо їм краям Ахілл богосвітлий.
Сам після того він проти божистого сів Одиссея
При протилежній стіні, доручивши Патроклові другу

220 Жертву богам принести, й той у полум'я кинув починки.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Феніксу нишком Еант підморгнув. Одиссей богосвітлий
Бачив це, келих наповнив вином і озвався до Ахілла:

225 «Щастен будь, друже Ахілле! Частунку для нас не бракує
Ані в гостиннім шатрі Агамемнона, сина Атрея,
Ані у тебе сьогодні. Багато приємного серцю
Ми спожили. Та не учта весела нас нині обходить.

Бачачи горе велике, ми, паростку Зевсів, тривоги
230 Сповнені; сумнів бере нас — врятуємо все ж чи погубим
Ми добропалубні судна, як ти не виявиш сили.

Близько від нашого валу й човнів на нічліг обляглися
Високодумні трояни й союзників славних загони,
В стані своїм розпалили вогні й запевняють зухвало,

235 Що їх не стримати нам, нападуть на човни вони чорні.
Зевс же Кронід, даючи їм щасливі ознаки, праворуч
Сипле перуни. А Гектор, великою силою гордий,
Страшно лютує, — в надії на Зевса уже не зважає

Ні на богів, ні на смертних, шаленством охоплений диким.

240 Молиться тільки, щоб швидше засяла Еос богосвітла.

На кораблях він кінці кормові обрубать обіцяє
Та попалить їх нещадним вогнем, перед ними й ахеїв,
В димі й чаду очманілих, усіх до ноги перебити.
Страшно боюсь я в душі, щоб жохливих погроз цих богове

245 Та не здійснили, щоб нам не судилось під мурами Трої,
Так далеко загинуть від Аргоса, славного кіньми.

Стань же до дії, якщо у хвилину хоча б і останню
Ти врятуватиме від троянської люті хотів би ахеїв.

Потім же сам пожалкуєш. Та важко знайти якісь ліки

250 На заподіяне зло. Тож краще подумай завчасно,
Як від данаїв лихої загибелі день одвернути.

Любий! Тож батько Пелей, із Фтії тебе виряджавши
До Агамемнона, мовив таке тобі слово напутнє:

«Сину мій, Гера й Афіна, коли на те буде їх воля,

255 Сили дадуть тобі досить, ти ж серце своє гордовите
Стримуй у грудях, — краще, проте, доброзичливим бути.
Звад уникай лихотворних, і будуть, напевне, аргеї —

І молоді, і старі — ще більше тебе шанувати».

Так наставляв тебе старець. Та все ти забув. То хоч нині

260 Стримайся, гнів зупини свій гнітючий. Тобі Агамемнон
Дасть подарунки достойні, як гніватись ти перестанеш.
Отже, послухай, як хочеш, я можу тобі всі дарунки
Перелічить, що в наметі своїм обіцяв Агамемнон.

Сім триніг незадимлених, золота десять талантів,

265 Двадцять блискучих цеберок, дванадцять об'їжджених коней,
Що нагороди в змаганні у гонах не раз здобували.
Не злидарем би ходив безземельним, не мав би нестатку
В золоті цінному той, хто здобув би оті нагороди,
Що із змагань йому однокопиті приносили коні.

270 Дасть тобі сім він жінок, у роботі своїй бездоганих,
З Лесбосу, — ще коли Лесбос ти взяв, забудований гарно,
Він їх обрав: від усіх-бо жінок вони вищі красою.

Їх тобі дасть, з ними й ту, що її силоміць одібрав він, —
Доньку Брісея. До того ж він клятву складає велику —

275 Ложа її не торкавсь, не єднався із нею в коханні,
Як за звичаєм людським у мужчин із жінками буває.

Нині це все тобі буде передано. А як нарешті
Місто Пріама велике дадуть нам боги зруйнувати,
Сам підійди, коли будемо здобич ділити між ахеїв,

280 Золотом свій корабель і міддю тоді навантажиш
Та із троянських жінок собі вибереш двадцять найкращих,
Що поступались би вродою тільки Єлені аргейській.

А як повернемось в Аргос ахейський, родючу країну,
Зятем він рад тебе мати, — ти був би нарівні з Орестом,

285 Сином коханим його, що зростає в великім достатку.
Три в нього доньки росте у пишно збудованім домі:
Хресофеміда, а ще Лаодіка та Іфіанасса, —

Ту з них, що люба тобі, ти зможеш без викупу взяти
В дім до Пелея. А він у придане за нею багато

290 Дасть подарунків, яких ще ніхто не давав за дочкою.

Густо заселених міст аж сім він тобі подарує —
Гіру у зелені трав запашних, Кардамілу, Енопу,
Фери священні, Антею й низинні її пасовиська,
Милу для ока Епею і Педас багатий садами,

295 Всі недалеко від моря, і Пілос піщаний там близько.

Люд там живе, на рогату худобу й на вівці багатий,
Щедрими будуть дарами тебе шанувати, як бога,
Будуть під берло твоє багатющу приносить данину.

От скільки дасть він тобі, коли гніватись ти перестанеш.

300 А як Атрід вже занадто для серця твого ненависний, —

Сам і дарунки його, — до інших май жаль всеахеїв,
Що знемагають у стані своїм і тебе, яко бога,
Всі пошанують, і славу здобудеш у них ти велику.

Гектора ти подолаєш сьогодні — сам він до тебе

305 В лютому кинеться шалі, бо рівним собі вже нікого
Не визнає із данаїв, сюди з кораблями прибулих».

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«О Лаертід богорівний, удатний на все Одиссею!

Я на слова твої прямо й одверто повинен сказати,

310 Як я вважаю тепер і як воно має все бути,
Щоб, обсівши мене звідусіль, не гули ви так гулко.

Бо ненависний для мене, немовби Аїдова брама,

Той, хто на думці ховає одно, а інше говорить.

Отже, скажу тобі те, що мені видається найкращим.

315 Ані Атрід Агамемнон умовить мене не здолає,

Ані хто інший з данаїв. Нема в вас ніякої дяки,

Хоч безустанно й невтомно змагаєшся ти з ворогами.

Б'єшся в бою чи його уникаєш — одна нагорода,

Шана однакова — чи боягуз ти, чи воїн завзятий,

320 Так же умре й бездіяльний, і той, що робить багато.

Жодної з того користі, що стільки я перетерпів,

Душу свою наражаючи, й з ворогом бився завзято.

Як пташенятм своїм неопереним пташка приносить

Їжу, яку тільки знайде, самій же сутужно буває, —

325 Так же й мені багато ночей не доспать довелося,

Днів пережити кривавих у битвах і січах завзятих

Проти ворожих мужів, що власних дружин боронили.

Пливши човнами, двадцять я міст подолав велелюдних,

Пішки узяв одинадцять в троянській землі буйноскибій.

330 В кожному з них багато скарбів здобував я коштовних

І, перевізши сюди, Агамемнону, сину Атрея,

Їх віддавав. А він, при човнах залишаючись ззаду,

Брав і, трохи роздавши, присвоював більшу частину.

Що ж призначив владарям і старійшинам знатним, те мають

335 Цілим усе. Лиш у мене, єдиного з-поміж ахеїв,

Милу жону одібрав. Хай спить собі з нею й солодку

Має утіху. Але задля чого воюють аргеї

Проти троян? Навіщо зібрав і привів сюди військо

Син Атреїв? Чи не за Єлену прекрасноволосу?

340 Чи серед смертних людей кохають жінок своїх тільки

Діти Атрея? Тож кожен розсудливий муж і порядний

Дбає про жінку свою і кохає її так же само,

Як покохав я душею оту, хоч придбав її списом.

Нині ж, мене обманувши і вирвавши з рук нагороду,

345 Хай не береться мене переконувать — я його знаю!

Хай, Одиссею, з тобою та з іншими він владарями

Думає, як від човнів безпощадний вогонь одвернути.

Але ж і сам він, проте, багато зробив і без мене.

Вал збудував оборонний і викопав рів біля нього

350 Довгий, широкий і гострим його укріпив частоколом.
Але ж і так не здолає він Гектора-мужоубивці
Стримати силу. Та поки і я воював між ахеїв,
Гектор не важивсь у битву далеко від муру встрявати,
Тільки доходив до Скейської брами й високого дуба.

355 Раз він чигав там на мене й ледь нападу мого уникнув.
Нині ж не хочу я з Гектором більш воювать богосвітлим!
Завтра я Зевсові й іншим безсмертним палитиму жертви.
Та, кораблі навантаживши, їх попускаю на море.
Отже, як хочеш, потрібно тобі, то побачити можеш,

360 Як Геллеспонтом, на рибу багатим, удосвіта рано
Рушать мої кораблі з веслярами на тесаних лавах.
Як плавбу нам щасливу дарує землі потрясатель,
До буйноскибої Фтії на третій вже день я прибуду.
Там я великі багатства покинув, сюди вирушавши,

365 Та й відсіля — і золота ще, і червоної міді,
І підперезаних гарно жінок, і досить заліза
Я привезу, що на жереб узяв. Лише нагороду,
Сам її давши, із глумом від мене забрав Агамемнон,
Син Атреїв. Перекажіть же йому привселюдно

370 Те, що сказав я, щоб так же обурились інші ахеї,
Як із данаїв схотів би іще він когось ошукати,
Вічним безстидством повитий. Та в вічі мені подивитись
Він не посмів би, хоч досить нахабства собачого в нього!
Спільного з ним ні в пораді, ні в ділі не хочу я мати.

375 Передо мною він вже завинив, ошукавши, та вдруге
Не ошукає словами! Вже досить! Нехай же спокійно
Йде собі геть! Позбавив ума його Зевс велемудрий.
Дар його я зневажаю, ціную, як ту волосину.
Хай би у десять і двадцять разів давав мені більше,

380 Аніж він має тепер чи буде колись іще мати,
Навіть все те, що зібрав Орхомен чи єгипетські Фіви,
Де по оселях у кожного повно скарбів незліченних,
Фіви стобрамні, і з кожної брами по двісті хоробрих
Воїв на конях баских виїжджає в своїх колісницях,

385 Навіть як стільки б давав, скільки в світі піску є та пилу,
Не зворушив би, проте, мого серця нічим Агамемнон,
Доки ганьби не окупить, що болем гризе мені душу.
Заміж дочки не візьму Агамемнона, сина Атрея,
Хоч золотій Афродіті була б вона рівна красою,

390 Хоч би в роботах вона ясноокій рівнялась Афіні,
Заміж її не візьму! Хай іншого знайде з ахеїв,
Хто його гідний, від мене ж державною владою вищий.
Тож мене урятують боги, й я додому вернуся,
Сам тоді батько Пелей вже знайде для мене дружину.

395 Юних в Елладі і Фтії багато-бо є ахеянок,

Дочок славетних батьків, які про міста свої дбають, —
Ту з них, що буде мені наймиліша, візьму за дружину.

Там я душею відважною сам за одруження мріяв,
Щоб у законному шлюбі улюблену мати дружину

400 І утішатись багатством — старого Пелея надбанням.

Та ніщо не дорожче мені за життя, — ні багатства,
Що їх, як кажуть, надбав Іліон, це залюднене місто,
В мирні колишні часи, перед нападом воїв ахейських,
Ані скарби, що стрілець заховав за камінним порогом,
405 Феб-Аполлон срібнолукий, у хмарі на скелі Піфійській.

Можна здобути усе — і корів, і овечок отари,
Можна й триніжники куті, і коней придбать злотогривих.
Тільки людської душі не вернути, її не придбати,
Не упіймати, якщо відлетить крізь зубів огорожу.

410 Мати казала мені, срібнонога богиня Фетіда,

Ніби двояким шляхом мене Кери вестимуть до смерті:
В разі зостанусь я тут, щоб битись під мурами Трої,
То не діжду повороту, лиш вічну я славу здобуду,
А як вернуся додому, до любого отчого краю,

415 То не діждать мені слави, зате довголітній спокійно

Вік проживу, і смерть передчасна мене не спіткає.

Я б і іншим ахеям порадив те саме зробити —

Швидше додому пливати: кінця-бо високої Трої

Не дочекатися вам, над нею Зевс громовладний

420 Руку свою розпростер, і люд її духом піднісся.

Тож повертайтеся додому і найзнатнішим ахеям

Вість передайте від мене — в цім честь для старійшин почесних.

Хай поміркують думками і винайдуть спосіб найкращий,

Як врятувать кораблі, а разом і воїв ахейських

425 На кораблях крутобоких. А те, що надумали досі,

Все не до речі воно — я в гніві своїм непохитний.

Фенікс нехай залишається з нами і тут заночує,

Щоб в кораблях моїх завтра до рідного їхати краю,

Як побажає того. Силоміць же його не везтиму».

430 Мовив він так. І мовчки те слухали всі нерухомо,

Подиву повні: велика-бо сила була в його слові.

Зрештою Фенікс йому відповів, сивочолий комонник,

Слізьми вмиваючись, — за кораблі він боявся ахейські.

«Як повертатись додому ти справді, осяйний Ахілле,

435 Зважився й од кораблів одвернути швидких не бажаєш

Полум'я згубне, охоплений гнівом у серці своєму,

Як же я можу один залишитись без тебе, мій любий

Сину? Послав мене з Фтії Пелей, сивочолий комонник,

Разом з тобою, у стан до Атріда тебе виряджавши

440 Юним, не звиклим до воєн, до кожного рівно жорстоких,

Та недосвідченим в радах, де слави мужі набувають.

Тим-то й послав мене він, щоб всього тебе міг я навчити —
В слові проречистим бути і в ділі поборником ревним.

От чому, любя дитино моя, я не хочу без тебе

445 Тут залишатись, коли б і сам бог обіцяв обтесати
Старість із мене й квітучим зробити, яким я раніше
Був, покидавши Елладу, жінками прекрасними славну,
Гніву тікаючи батька, Амінтора, сина Ормена.

Сердивсь на мене він через наложницю пишноволосу,

450 Що покохав її вельми і став зневажати дружину,
Матір мою. Та ж, коліна обнявши, благала у мене
Діву коханням з'єднать, щоб старий став для неї огидний.

Вволив я волю її. Про це як довідався батько,
Тяжко прокляв мене й грізних почав він благати Еріній,

455 Щоб на коліна до нього ніколи дитя не сідало
Мною народжене. Вічні богове прокльон той здійснили —
Глибу підземного Зевс і жахлива із ним Персефона.

(Батька замислив тоді я гострою міддю убити,

Та приборкав той гнів мені хтось із безсмертних, до серця

460 Вклавши людські поговори й ганьбу, яка мене вкриє,
В разі почнуть мене батькоубивцею звати ахеї).

Не дозволяло, проте, в моїх грудях стривожене серце
Перед очима у гнівного батька лишатися в домі.

Правда, і рідних, і друзів багато, кругом обступивши,

465 Довго мене умовляли зостатися в отчому домі.

Жирних багато овець і повільних волів круторогих

Тут закололи, багато свиней, що лисніли від сала,

Тут на рожнах напекли над Гефестовим полум'ям дужим;

Випили з батькових дзбанів багато вина іскряного.

470 Дев'ять ночей невідступно вони при мені ночували,

Поперемінно мене стерегли, і не гасло ніколи

Світло, одне — при вході в обведене муром подвір'я,

Друге — в самім передсінку, при дверях до спальні моєї.

А як десятої ночі для мене вже п'ятьма запала,

475 Виламав двері я спальні своєї, підігнані щільно,

Вибіг і, вмить перескочивши мур, що навколо подвір'я,

Легко уник сторожів і служниць, що мене вартували.

Втікши далеко, блукав я в широких Еллади просторах,

Поки до Фтії родючої, матері вівцям, дістався

480 До можновладця Пелея. Мене він, прийнявши прихильно,

Так полюбив, як батько лиш любить єдиного сина

В юному віці, багатих маєтків його спадкоємця,

Дав і багатство мені, і густо залюднені землі.

Жив я на окраю Фтії, керуючи людом долопів.

485 Виховав там і тебе я, о богоподібний Ахілле,

Серцем тебе полюбив, не хтів-бо ніколи ти з іншим

Сісти до спільного столу, ні дома торкнутися їжі,

Поки тебе не візьму на коліна, й, нарізавши м'яса,
Не нагодую, й до уст я не притулю тобі келих.

490 Часом, бувало, хітон ти на грудях мені заплямуєш,
Бризнувши трохи вином, через милу незграбність дитячу.
Отже, багато про тебе я дбав і трудився багато
З думкою — хай я потомства й позбавлений з волі безсмертних, —
Саме тебе назову я, о богоподібний Ахілле,

495 Сином, щоб згубу ганебну од мене колись одвернув ти.
Отже, Ахілле, приборкай свій дух гордовитий! Хай буде
Серце твоє не безжальне. Та можна й богів ублагати,
Хоч перевищують нас вони в доблесті, шані і силі.
Вмилостивляють їх пахощі диму, й побожні моління,

500 І узливання із жиром жертовним, як ревно благає
Ласки людина, хоча помилилась вона й завинила.
Доньки-бо є у Зевса великого — Літи-Благання, —
В зморшках обличчя, кульгаві, з очима, що зиркають скоса,
Аті-Нестямі услід вони заклопотано ходять.

505 Ата ж є дужа й на ноги проворна, то їх набагато
Випереджає і, цілу кругом оббігаючи землю,
Шкодить людям, а Літи стають їм тоді в допомозі.
Той же, хто, Зевсових дочок зустрінувши, їх пошанує,
Матиме поміч од них, вони молитви його вчують,

510 А як одкине од себе, зневажливим словом одмовить,
З ревним благанням до Зевса Кроніона Літи підступлять,
Ату щоб слідом послав одплатити зухвальцю бідою.
Отже, Ахілле, й ти вияви Зевсовим донькам належну
Шану, як звикли їх всі шанувать, благородні душею.

515 Якби дарів не приніс тобі й не обіцяв їх надалі
Син Атрея, і досі в лютому гніві затятий,
Я й не просив би тебе обурення власне відкинуть
І захистити ахеїв, що вельми того потребують.
Але й тепер він багато дає і вперед обіцяє,

520 Кращих мужів посилає до тебе із ревним благанням,
Обраних з-поміж ахейського люду й тобі найлюбіших
Серед аргеїв. Отже, ні мови їх, ані приходу
Не зневажай, хоч досі і гнівався ти справедливо.

Чули не раз ми про давніх мужів, про героїв, укритих
525 Славою, — інколи лютому гніву й вони піддавались, —
Вмилостивляли дарунками їх, умовляли словами.
Трапилось це, пам'ятаю, давно й, може, вам воно, друзі,
Не новина, але все, як було, я б хотів розказати.

Бій між куретів точився і між войовничих етолян —
530 Нищили круг Калідона вони одні одних завзято.

Мужньо етоляни свій Калідон боронили прекрасний,
Знищить його намагались курети, Ареєм натхнені.
Лихо оце Артеміда наслала їм золотошатна,

Гнівна за те на етолян, що жертви з плодів свого саду
535 Йй не приносив Ойней, — всім богам він палив гекатомби,
Йй лише, доньці великого Зевса, не дав він нічого —
Чи не подумав, чи, може, забув, але гріх був великий.
Гнівом охоплена Зевса самого дочка стрілометна
Дикого з хашч лісових білоіклого вепра наслала.
540 Шкоди багато кабан цей тоді заподіяв для саду,
Попідривав і на землю звалив дерев він багато
Разом з корінням міцним і цвітом на них яблуневим.
Вепра того все ж, нарешті, убив Мелеагр, син Ойнея,
Силу-силенну мисливців з околиць міст назбиравши
545 Разом з їх псами: малим-бо гуртом цього звіра не взяти,
Тож не один через нього на вогнище ліг смутковійне.
Розрух і зваду велику богиня тоді учинила
Поміж куретів хоробрих і духом великих етолян —
Все за ту голову вепра й укриту щетиною шкуру.
550 Поки брав участь в бою Мелеагр, Ареєві любий,
Доти куретам доводилось зле — поза мурами міста
Їм не вдавалось утриматись, хоч і було їх багато.
Враз огорнув Мелеагра могутнього гнів, що у грудях
Дух забиває часами й мужам, які мислять розумно.
555 Серцем розгнівався він на матінку рідну Алтею
Йй до Клеопатри прекрасної, жінки подався своєї,
Що від стрункої Марпеси, Евена дочки, народилась
Та від Ідея, з усіх на землі найсильнішого мужа.
Тож, не вагаючись, на владаря Аполлона самого
560 Цей за дружину струнку наважився лука підняти.
Батько і мати поважна тоді почали в своїм домі
Звати дочку Алкіоною в пам'ять про дні, коли мати,
Терплячи долю лиху алкіони, стражденної пташки,
Тяжко ридала, як Феб-Аполлон її вкрав дальносяжний.
565 Гнівом пекучим повитий, лежав Мелеагр у дружини,
Був він на матір лихий за прокльони, — у горі на нього
Помсту богів за убитого брата вона закликала,
Впавши навколішки, груди вмиваючи слізьми гіркими,
Довго у землю, що живить людей, вона біла руками,
570 Довго Аїда самого благала й страшну Персефону
Смерть її сину послати. Йй Ерінія, в п'їтьмі блуденна,
Серцем жорстким невблаганна, почула її із Еребу.
Крики від брам Калідона тоді залунали і гуркіт
Мурів руйнованих. До Мелеагра старшини етолян
575 Найповажніших послали жерців із благанням подати
Захист, та ще й нагороду велику йому обіцяли:
Де й найродючіший ґрунт на всій калідонській рівнині,
Мав він найкращу дільницю у гій п'ятдесят собі взяти, —
У виноградних садах красувалась одна половина,

- 580 І половина гуляла, для орного поля придатна.
Довго просив його й старець Ойней, сивочолий комонник,
Вийшовши перед поріг його високоверхої спальні,
В двері зачинені стукав, уклінно звертався до сина.
Довго і сестри просили, і мати благала поважна.
- 585 Він же ще більше затявся. Його також друзі просили,
З-поміж усіх найвірніші йому, найдорожчі для нього,
Та гордовитого серця у грудях схилить не змогли,
Поки ударами спальню і мурів товстих не схитнуло,
Поки не вдерлись курети і не запалали пожежі.
- 590 Стала тоді із плачем Мелеагра дружина благи,
Вбрана ошатно, про всі повідаючи мужеві лиха,
Що зазнає їх весь люд у захопленім ворогом місті:
Ріжуть нещадно мужів, вогнем спопеляють оселі,
Гарно вбраних жінок із дітьми у полон забирають.
- 595 Серцем обурився він, про жахливі почувши події,
Й кинувся в бій, одягнувши на себе осяйливу зброю.
Так він загибелі день одвернув од людей етолійських,
Серця послухавши свого. Дарунків йому ж не давали
Гожих і щедрих, — загибель од люду і так одвернув він.
- 600 Ти ж не тримай цього в думці, нехай богове інакше
Мисль твою, любий, спрямують. Бо від кораблів, що палають,
Важче біду одвернути. Отож, подарунки прийнявши,
З нами виходь. Як бога, тебе пошанують ахеї.
А як пізніш, без дарів, до вбивчого бою ти вступиш,
- 605 Шани такої не матимеш, ворога хоч би й відбивши».
Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Феніксе, паростку Зевсів, дідуню старенький, не треба
Шани цієї мені, — вшанований Зевсом я досить.
При кораблях крутобоких мене збереже він, допоки
610 Вистачить в грудях дихання й носитимуть любі коліна.
Ще тобі інше скажу я, а ти заховай в своїм серці:
Духу мого не бентеж наріканням та слізьми гіркими,
Щоб догодити Атріді. Його ти любиш не повинен,
Щоб ненависним не стати мені, що люблю тебе дуже.
- 615 Краще б зі мною тому досаждав, хто мені досаждає.
Влади державної нарівно й шани приймай половину.
Ці хай із вістю ідуть до Атріда. А ти залишайся,
Переночуєш на ложі м'якому. Удосвіта ж завтра
Ми поміркуєм, додому пливти нам чи тут залишатись».
- 620 Мовивши це, він Патроклові мовчки моргає бровою
Феніксу постіль вигідну стелить, щоб швидше з намету
Вийти усі здогадались. Озався тоді богорівний
Син Теламона Еант і слово таке до них мовив:
«О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею,
625 Будемо йти! Мети-бо розмови шляхом цим, здається,

Не досягнути. Треба данаям тепер якнайшвидше
Відповідь цю сповістити, хоч на добре вона й не виходить, —
Досі ж її дожидають вони. А Ахілл прудконогий
Диким шаленством свої гордовиті наповнює груди,

630 Надто жорстокий, він приятні друзів своїх не шанує,
Що на швидких кораблях його нею усі визначали, —
Серцем безжальний! Навіть і той, в кого брата убили,
Винагороду приймає, так само як батько за сина!
Викуп сплативши великий, лишається вбивця в народі,
635 Той же, хто взяв його, мстивий свій дух і своє гордовите
Серце вгамовує. Тільки у груди тобі незмиренну
Вклали боже злобу і тільки задля однієї
Дівчини. Ми ж їх аж сім, та найкращих, тобі обіцяли
Й інших дарунків багато. То стань же і ти лагідніший,
640 Хоч би шануючи дім свій. Прийшли під твою ми покрівлю,
Послані людом данайським, готові тебе відзначити
Приязню й дружбою щирою більше, ніж інші ахеї».

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Теламоніде Еанте, керманичу люду божистий!

645 Все тут, здається мені, цілком від душі говорив ти.
Та розривається серце од гніву, лише-но згадаю,
Як син Атрея зневажив мене перед військом аргеїв,
Так наче був би я зайда якийсь чи приблуда нікчемний.
Отже, вертайтесь назад і звістіть йому в відповідь от що:
650 Я не раніше про участь у битві помислю кривавій,
Ніж син Пріама, великого розумом, Гектор божистий
До кораблів мірмідонських і наших наметів підійде
Та повбиває аргеїв і знищить вогнем кораблі їх.
Перед наметом моїм і чорним човном, сподіваюсь,
655 Гектор од бою, хоч як його хтів би, утриматись мусить».

Так він промовив, і кожен, з дводонного келиха зливши
В жертву богам, пішов до човнів на чолі з Одиссеєм.
Товаришам тоді зразу Патрокл наказав і служницям
Феніксу постіль вигідну в шатрі постелить якнайшвидше.

660 Постіль, як він наказав, постелили слухняно служниці,
Руна м'які, й килими, й тонкоткані льняні простирала.
Ліг на тім ложі старий дождать на Еос богосвітлу.
Сам же Ахілл в глиб намету місткого пішов спочивати,
Поруч із ним приведена з Лесбосу жінка лежала,
665 Форбанта юна дочка, Діомеда ставна й краснолиця.
Проти Патрокл спочивав, біля нього лежала Іфіда,
Діва струнка, що йому Ахілл дарував богосвітлий,
Скірос узявши стрімкий, владаря Еніея оселю.

Щойно вернулися ті до наметів державця Атріда,

670 Келихи злотні піднявши, їх стріли синове ахеїв
І почали один перед одним розпитувать пильно.

Перший питати почав володар мужів Агамемнон:

«Що ж, розкажи, Одиссею прославлений, гордість ахеїв,
Хоче він згубний вогонь від наших човнів одвернути

675 Чи відмовляється, й гнів йому й досі ще сповнює груди?»

В відповідь мовив незламний в біді Одиссей богосвітлий:

«Сину Атреїв славетний, владарю мужів Агамемнон!

Гніву свого він не хоче згасити і навіть ще більше

Сповнився люттю й тебе, і дарунки твої відкидає.

680 Каже, що сам ти повинен з аргеями разом подумать,

Як із біді кораблі і народ врятувати ахейський.

Ще й нахваляється завтра, як тільки-но блисне світанок,

Добре оснащені в море спустить кораблі крутобок.

Він і іншим ахеям порадив те саме зробити —

685 Швидше додому пливти: кінця-бо високої Трої

Не дочекається вам, над нею-бо Зевс громовладний

Руку свою розпростер, і люд її духом піднісся.

Мовив він так. Це підтвердять і ті, що ходили зі мною, —

Мужній Еант і з ним окличників двоє статечних.

690 Фенікс же сивий, Пелідом запрошений, там залишився,

Щоб в кораблях його завтра до рідного їхати краю,

Як побажає того. Силоміць же його не везтимо».

Мовив він так. І мовчки те слухали всі нерухомо,

Подиву повні: велика-бо сила була в його слові.

695 Довго у смутку безмовно сиділи синове ахейські.

Зрештою все ж обіззався тоді Діомед гучномовний:

«Сину Атреїв славетний, владарю мужів Агамемнон!

Краще б ти вже не просив бездоганного сина Пелея,

Стільки дарів обіцявши. Занадто й без того він гордий.

700 Нині ж ти сповнив йому ще більшою гордістю серце.

Але облишмо його! Як хоче — нехай собі їде

Чи залишається! Вирушить в бій він тоді, як у грудях

Серце накаже йому або хтось із богів спонукає.

Ну-бо, послухайте, що я скажу, та й усі так зробимо.

705 Спати лягаймо тепер, їдою й вином вдовольнивши

Любого серця потребу: від них-бо й снага, і відвага.

Завтра ж, коли заясніє прекрасна Еос розоперста,

Перед човнами швиденько збери і комонних, і піших,

Словом додай їм одваги й виходь серед перших до бою».

710 Мовив він так. І схвально ту слухали мову державці,

Подиву повні од слів Діомеда, впокірника коней.

Потім, богам узливання вчинивши, пішли до наметів,

Де полягали нарешті сну споживати дарунки.

ПІСНЯ ДЕСЯТА ДОЛОНІЯ

В час той біля кораблів своїх інші вожді всеахейські,
Лагідним сном переможені, спали всю ніч до світанку.
Лиш Агамемнона, сина Атрея, керманича люду,
Сон не потішив солодкий: думки-бо його хвилювали.
5 Як гримотить блискавицями муж пишнокосої Гери,
Зливу рясну посилаючи з неба, чи бурю із градом,
Чи хуртовину, коли сніговієм засипле він ниви
Чи коли пашу ненатлу війни на людей роззявляє, —
Так з глибочіні грудей безнастанно зітхав Агамемнон
10 З тугою в серці, аж нутрощі в нього усі тріпотіли.
Погляд свій пильний не раз на троянську він кидав рівнину,
З вогнищ численних дивуючись, палених під Іліоном,
З звуків сопілок і флейт, із гомону й шуму людського.
А на свої кораблі як погляне й на лави ахеїв,
15 Пасма волосся з чола свого з коренем рвать починає,
Вгору до Зевса підносячи й гордим стогнучи серцем.
От яке, зрештою, рішення визнав Атрід за найкраще:
Передусім поспішити до Нестора, сина Нелея;
Може, удвох пощастить їм придумати слушну пораду,
20 Як від данаїв усіх неминучу біду відвернути.
Встав він з постелі своєї і, груди хітоном покривши,
Гарні сандалії потім до ніг прив'язав він лискучих,
Зверху на плечі накинув ще лева огнисто-рудого
Шкуру, що п'ят досягала, взяв списа в могутню правицю.
25 І Менелая також охопила тривога — не сходив
Сон і йому на повіки: боявся-бо він, щоб аргеї
Не потерпіли, вони крізь водні простори до Трої
Перепливли задля нього, щоб сміло війну розпочати.

Передусім на спину широко нап'яв він смугасту
30 Барсову шкуру, потім на голову міцно насунув
Мідний шолом і списа узяв у могутню правицю.
Вирушив він, щоб брата збудити, який над аргейським
Людом володарем був і, як бог, мав пошану в народі.
Біля корми корабля він застав його, — зброю на плечі
35 Той одягав пречудову. І братові дуже зрадив він.
Перший до нього звернувся тоді Менелай гучномовний:

«Нащо, мій любий, так вирядивсь ти? Чи не хочеш заслати
Товаришів до троян у розвідку? Та дуже боюсь я,
Що не наважиться, мабуть, ніхто поміж них на цей подвиг —
40 Потай самому в розвідку до стану ворожого вийти
Ночі божистої — надто відважного був би він серця!»

Відповідаючи, мовив владущий йому Агамемнон:

«Треба й мені і тобі, Менелаю, о паростку Зевсів,
Доброї ради, як захистить, врятувати аргеїв
45 І кораблі їх, коли так змінилося Зевсове серце!
Більше-бо серцем своїм уподобав він Гектора жертви!
Ще я не бачив такого ніде і не чув, щоб людина
Протягом дня одного, а вже стільки жахів спричинила,
Скільки їх Гектор завдав, улюбленець Зевса, ахеям
50 Сам власноручно, хоча ні бога він син, ні богині.
Справ натворив він таких, що довго й предовго аргеї
Їх не позбудуться, — лиха він стільки накоїв ахеям.
Тож біжи-но мершій і поклич з кораблів крутобоких
Ідоменея з Еантом, я ж богосвітлого кинусь

55 Нестора з ложа піднять, чи не згодиться він завітати
Сам до побожних загонів сторожі і дати їм накази.
Будуть вони його слухатись радо, начальник-бо варти —
Син його разом з вождем Меріоном, супутником вірним
Ідоменея, — ми їм доручили очолить сторожу».

60 В відповідь мовив до нього тоді Менелай гучномовний:
«Що ж бо ти словом своїм порадиш мені і накажеш?

Чи залишатися з ними й твого дождити приходу,
Чи, передавши доручення, знову назад повернутись?»

Знову промовив до нього володар мужів Агамемнон:

65 «Там залишайся. А то один з одним ми ще розминемось,
В пітьмі блукавши, — багато доріг є у нашому стані.
Йшовши, усіх окликай, наказуй усім, щоб не спали.
Мужеві кожному батька ім'я називаючи й роду,
Кожному шану віддай, душею не будь веледумний.
70 Треба й самим потрудитися нам. Ці на плечах тяготи,
Видно, з народження нашого Зевс нам призначив носити».

Мовивши так, він з напуттям тоді відпустив свого брата,
Сам же до Нестора швидко подався, керманича люду.
Старця знайшов під наметом біля кораблів чорнобоких

75 В ложі м'якому. Зброя оздобна при ньому лежала —
Щит, два списи його гострі й шолом, що виблискував ясно,
Поруч і пояс барвистий лежав. Надягав його старець,
До мужозгубного бою вести виряджаючись лави
Воїв своїх, — смутливій-бо старості ще не піддався.

80 Спершись на лікоть на ложі і голову трохи підвівши,
Він до Атріда звернувся і став його словом питати:
«Хто ти й чого тут блукаєш по табору між кораблями
В темряві ночі, коли усі люди давно спочивають?
Мула, що десь заблукав, чи товариша свого шукаєш?»

85 Мовчки сюди не підходь, озовися! Чого тобі треба?»
Відповідаючи, мовив володар мужів Агамемнон:
«Несторе, сину Нелея, великая славо ахеїв!
Ти Агамемнона бачиш Атріда, якого обтяжив
Зевс над усіх тягарем турбот безнастанних, допоки
90 Вистачить в грудях дихання й носитимуть любі коліна.
Так я блукаю, бо сон нездоланний мені на повіки
Ще не лягав, — війною журюсь я й нещастям ахеїв.
Страшно боюся за долю данаїв, мій дух непохитний
Твердість утратив, я повен тривоги, і серце готове
95 Вискочить геть із грудей, і тремтять мої пружні суглоби.
Як і тебе щось турбує, бо сон і до тебе не сходить,
То обійдімо сторожу і разом побачим на місці,
Чи не знесилила воїв утома тяжка і дрімота,
Чи не поснули вони, забувши обов'язки варти.

100 А вороги ж недалеко, і зовсім того ми не певні,
Чи не намислять вони серед ночі на стан наш напасти».

Мовив до нього у відповідь Нестор, їздець староденний:
«Сину Атреїв славетний, владарю мужів Агамемнон!
Задуми, мабуть, не всі, на які сподівається Гектор,
105 Виповнить Зевс велемудрий, ще більшого лиха, гадаю,
Згодом зазнати завдасть, коли славний Ахілл богосвітлий
Любеє серце своє від гніву важкого відверне.
Радий з тобою піти я, ходімо ж розбудимо інших —
Славного списом своїм Діомеда, також Одиссея,
110 З ними й Еанта, швидкого й могутнього сина Філея.
От якби згодився ще хтось піти і до нас запросити
Ідоменея-вождя і подібного богу Еанта.
Їх кораблі там далеко стоять, аж із самого краю.
А Менелаєві, хоч і люблю я його і шаную,

115 Все ж докорю й, хоч розсердишся ти, не сховаю від тебе:
Спить собі він, а тебе одного залишає трудитись!
Треба було б між старшини сьогодні й йому потрудитись —
Всіх ублагати: нестерпна-бо скрута нам нині настала».

Знову промовив до нього володар мужів Агамемнон:
120 «Старче, полаять його іншим часом я й сам попросив би,

Часто-бо дяється він і не дуже-то хоче трудитись,
Не через лінощі навіть або нерозсудливий розум, —
Дивиться все він на мене й, щоб я починав, дожидає.
Нині ж прокинувся раніше і перший прийшов він до мене.
125 Кликать послав я його саме тих, що про них говорив ти.
Але ходім. Застанемо, мабуть, ми їх біля брами
Серед сторожі: там-бо усім і сказав я збиратись».

Мовив до нього у відповідь Нестор, їздець староденний:

«А коли так, то ніхто із аргеїв його не осудить,

130 Кожен послухає те, що велітиме він чи накаже».

Так відповівши Атрідові й груди хітоном покривши,
Гарні сандалії потім до ніг прив'язав він лискучих,
Зверху ж великий, з тканини подвійної, плащ пурпуровий
Він на плечі пристебнув, пухнастою шерстю покритий,

135 Списа міцного узяв, окутого гострою міддю,
І до швидких одійшов кораблів міднозбройних ахеїв.
Першим тоді Одиссея, що Зевсові мудрістю рівний,
З сну розбудив опівнічного Нестор, їздець староденний,
Криком гучним, — аж до серця дійшов йому звучний той голос.

140 Вийшов з намету свого Одиссей і озвався до прибулих:

«Що це по табору бродите ви тут поміж кораблями
Ночі божистої? Що за потреба сюди привела вас?»

Мовив до нього у відповідь Нестор, їздець староденний:

«О Лаертід богорідний, удатний на все Одиссею!

145 Ти вже не сердься: велике-бо горе спіткало ахеїв!
Разом ходімо й вождів ще розбудимо інших, щоб спільно
Радити раду — тікати нам звідси чи битися далі».

Мовив він так. До намету вернувся Одиссей велемудрий,
Щит свій оздобний накинув на плечі і рушив за ними.

150 До Діомеда пішли і знайшли вони сина Тідея
Збройного біля намету свого. Там спали навколо
Товариші, в головах щити постеливши. Списи їх,
Поруч у землю повтикані, прямо стояли, й далеко
Сяяла мідь їх, мов блискавка Зевсова. Спав поміж ними

155 Сам Діомед, розстеливши шкуру бика польового,
Під головою у нього лежав килимок світлобарвний.
Став біля нього й збудив його Нестор, їздець староденний,
Злегка ногою торкнувши, та ляять почав і корити:

«Сину Тідея, вставай! Чи будеш всю ніч отак спати?

160 Може, не чув, що трояни уже на узвишші рівнини,
Близько від наших човнів, і лиш простір вузьенький між нами?»

Мовив він так, і від сну Діомед тої ж миті прокинувся
І, до старого звертаючись, слово промовив крилате:

«Ну ж і завзятий ти, старче! Спочинку не знаєш ніколи!

165 Чи не знайшлось би чимало й молодших від тебе ахеїв,
Що обійшли б увесь табір і нишком од сну побудили

Наших державців. Та надто вже ти непохитний, мій старче!»

Знову до нього озвався тоді Нестор, їздець староденний:

«Слушно усе це сказав ти, мій друже, й цілком справедливо.

170 Є-бо у мене сини бездоганні, багато я маю
Воїв одважних — знайшлось би кому полководців скликати.
Але занадто велике нещастя спіткало ахеїв.

Нині на гострому лезі меча їх тримається доля, —
Злої загибелі чи порятунку чекати ахеям.

175 Але ж іди та Еанта швидкого і сина Філея
Сам розбуди — ти ж молодший, — якщо вже мене так жалієш».

Мовивши так, на плечі накинув з рудого він лева

Шкуру, що п'ят досягала, і списа узяв у правицю.

Встав він, і зразу ж пішов, і привів, розбудивши, державців.

180 От позбирались вони й опинилися серед сторожі,
Та не заснулих начальників тої сторожі застали, —
В повнім озброєнні всі на місцях недріманно сиділи.
Так наче пси неспокійно овець стережуть у кошарі,
Дикого звіра безстрашного вчувши, що крадеться лісом

185 З нетрів гірських до отари, та гамір тривоги здійсмають
Серед собак і людей, і сон од усіх одбігає, —
Так же дримота з повік і сон нездоланий одбігли
В тих, що на варті були тої ночі страшної: невпинно
В пільму вдивлялись вони, чи не йдуть по рівнині трояни.

190 Дуже зрадив, їх побачивши, старець, і став бадьорити,
І, до сторожі звертаючись, слово промовив крилате:

«Так стережіть, мої діти кохані, звабливому Снові
Не піддавайтесь! Не даймо троянам із цього радіти!»

Так він промовив і рів перейшов, а за ним поспішили

195 Вслід і аргеїв вожді, що закликав він їх на нараду.
Був серед них Меріон і Нестора син благородний
Теж був, — на спільну нараду самі їх вожді запросили.
Через глибокий той рів перейшовши, вони посідали

В чистому полі, де від полеглих було іще вільне

200 Місце; відтіль-бо назад повернув неподоланий Гектор,
Сіючи згубу аргеям, аж поки їх ніч не покрила.

Там посідали вони й почали між собою розмову.

Перший почав тоді мовити Нестор, їздець староденний:

«Друзі, невже поміж вами немає відважного духом,

205 Хто б до зухвалих троян наважився нишком пробратись

В стан їх, щоб між ворогів захопити когось наодинці
Або розмову підслухать яку серед воїв троянських, —

Що замишляють вони, чи тут залишатися й далі
Мають біля кораблів недалеко, чи всі незабаром

210 В місто вернутись збираються, воїв здолавши ахейських?

Міг би розвідати це він, і потім до нас повернутись
Цілий, здоровий, і мав би по всім піднебессі велику

Славу в людей, ще й коштовні одержав би він подарунки.
Кожен з державців, що владу на цих кораблях обіймають,
215 Подарував би вівцю йому чорну з маленьким ягнятком
При материнському вим'ї, — скарбів цьому рівних немає.
Бажаним гостем він буде на учтах і бесідах наших».

Мовив він так, і мовчки те слухали всі нерухомо.
Врешті до них обіззався тоді Діомед гучномовний:

220 «Несторе, серце відважне і дух мій мене спонукає
В табір таємно пройти до троян зловорожих, що звідси
Так недалеко. Але якби й інший пішов хто зі мною,
Певності більше було б і відваги у кожного в серці.
Вдвох коли разом ідуть, то хтось із них перший намислить
225 Щось корисніше, коли ж він самотній, то, що б не намислив,
Думкою він повільніший, і всі його заміри слабші».

Мовив він так, і багато хто хтів би піти з Діомедом.

Хтіли обидва Еанти, ці віддані слуги Арея,
Хтів Меріон, дуже хтів того Несторів син благородний,
230 Хтів Менелай, син Атрея, загостреним списом славетний,
Хтів Одісей, у нещастях незламний, пройти у троянський
Табір: він завжди-бо серцем до дій поривавсь дерзновенних.
Врешті оззався тоді володар мужів Агамемнон:

«О Діомеде Тідіде, для серця мого найлюбіший!

235 Вибери мужа в супутці, якого ти сам побажаєш,
Кращого з-поміж присутніх: знайшлось-бо охочих багато.
Не допусти з соромливості зайвої, щоб сміливіший
Хтось залишився, а слабшого взяв ти з незручності тої,
Навіть на рід не зважай, хоч був би той рід найзнатніший».

240 Мовив він так, а боявсь за русявого він Менелая.
Знову тоді Діомед промовив до них гучномовний:

«Раз дозволяєте ви обрати супутця самому,
Як про божистого я забув би тоді Одісея?

Серцем відважний своїм і духом він мужнім незламний
245 В різних трудах, бо його полюбила Паллада Афїна.

От як зі мною він піде, то навіть з вогню ми обидва
Вернемось цілі й здорові: він все передбачити вмїє!»

В відповідь мовив незламний в біді Одісей богосвітлий:

«Сину Тідеїв, мене не хвали і не гань ти занадто.

250 Добре-бо знають аргеї оте, що тут ти говориш.
Але ходім. Вже кінчається ніч, недалеко світанок,
Зорі все далі спливають, і ночі дві довші частини
Вже проминуло, одна лиш третина її залишилась».

Мовлячи так, почали надягати озброєння грізне.

255 Меч двоєсічний тоді віддав Фрасімед войовничий
Сину Тідея, — біля корабля той лишив свою зброю, —
Дав йому й щит і покрив йому голову щільно шоломом,
З ременю шитим, без гребеня й гриви, що зветься звичайно

Плоский шишак, — юнаки свої голови ним захищають.
260 Дав Меріон Одиссею свій лук та іще й сагайдак свій,
Дав йому й меч і покрив йому голову щільно шоломом,
Шитим із шкіри, — всередині був з багатьох ремінців він
Сплетений міцно, а зверху майстерно скріплювся рясними
Низками білих зубів срібноіклого вепра, що густо
265 Бігли туди і сюди, — за підкладку була в них повстина.
Викрав шолом той Автолік давно ще колись з Елеона,
Мури міцні зруйнувавши в Амінтора, сина Ормена;
В Скандію він кіферійцю віддав його Амфідаманту,
Амфідамант дарував його Молу на пам'ять як гостю,
270 Той же носить його сину своєму віддав Меріону.
Голову став цей шолом покривати тепер Одиссею.

А як обидва вони одягнули озброєння грізне,
Рушили в путь, залишивши на місці всю іншу старшину.
Чаплю тоді правобіч їм послала Паллада Афіна
275 Близько дороги, але не могли вони бачить очима
Птаха у темряві ночі, лиш клекіт іздалеку чули.
Чаплі зрадів Одиссей і молитись почав до Афіни:

«Зглянься, о Зевса егідодержавного доню, ти завжди
Допомагаєш мені у трудах! Не ховаюсь від тебе,
280 Де б я не йшов, а сьогодні мені особливо потрібна
Ласка твоя. Дай зі славою до кораблів нам вернутись,
Діло велике зробивши, що в пам'ятку буде троянам».

Другий молитись до неї почав Діомед гучномовний:
«Зглянься й на мене, великого Зевса незборена доню!

285 Будь при мені, як при батьку була, богосвітлім Тідеї,
В дні, коли в Фіви послом ахеї його посилали.
Біля Асопу-ріки міднозбройних лишивши ахеїв,
Сам він із приязним словом тоді до кадмеїв подався
В Фіви. Вертаючись, подвиги він учинив надзвичайні
290 З ласки твоєї, богине, й твоїй завдяки допомозі.
Допоможи-бо й мені і ласкаву подай оборону.
Широколобу ялівку в жертву тобі принесу я,
З назимків, що під ярмо їх іще не приводили люди, —
Позолочу лиш їй роги й тобі принесу її в жертву».

295 Так помолились вони, їх почула Паллада Афіна.
А закінчивши молитву до доньки великого Зевса,
Рушили в путь, як два леви, вони серед темряви ночі
Через побоїще, трупи, і зброю, і кров почорнілу.

Та не дозволив заснути, проте, й войовничим троянам
300 Гектор, — усю поскликав він на збори військову старшину,
Скільки було там троянських вождів і порадників люду.
Скликавши всіх, таку він подав їм розумну пораду:

«Хто з-поміж вас за дарунок великий погодиться певне
Діло вчинити? А матиме він визначну нагороду:

305 Дам йому повіз і пару з могутніми шиями коней,
Кращих, які на швидких кораблях ми спіткали б ахейських.
Може, хто знайде відвагу, ще й славу при тому здобуде
До кораблів бистрохідних пробратись і потай розвідать —
Охороняють швидкі кораблі вони, як і раніше,
310 Чи, вже приборкані рук наших силою, тільки про втечу
Радяться поміж собою і варти нічної не хочуть
Більше виконувать, втоми вагою пригнічені тяжко».

Мовив він так, і мовчки те слухали всі нерухомо.
Серед троян був Долон, окличника парость Евмеда
315 Богобоязного, мав він і золота, й міді багато,
З вигляду дуже негарний, зате був на ноги проворний,
В батька свого серед дочок п'ятьох він єдиним був сином.
Він із таким до троян і до Гектора словом звернувся:

«Гекторе, серце відважне і дух мій мене спонукає
320 До кораблів бистрохідних пробратись і все там розвідать.
Тільки раніш піднеси своє берло й мені поклянися,
Що подаруєш мені колісницю, оздоблену міддю,
З кіньми баскими, які бездоганного носять Пеліда.
Буду не марний вивідач я, понад твоє сподівання.

325 Через увесь-бо я табір пройду, аж поки дістанусь
До кораблів Агамемнона, де позбиралась старшина
Радити раду — тікати їм звідси чи битися далі».

Мовив він так, а Гектор взяв берло у руки й поклявся:
«Гери муж громоносний, сам Зевс мені свідком хай буде!

330 Їздить ніхто із троян на тих конях не буде, крім тебе,
Що лиш один ти на них, запевняю я, будеш пишатись».

Мовив він так, і хоч марно поклявся, а Долон упевнив.

Цей же на плечі, не гаючись, гнutoго лука закинув,
Зверху, крім того, закутався шкурою сірого вовка,

335 Шапку тхореву надів і, гострого списа узявши,
До кораблів з свого табору рушив. Але повернутись
Від кораблів йому з вістю до Гектора вже не судилось.

От, залишивши свій табір із юрмами воїв і коней,
Він по дорозі пішов. Та його спостеріг незабаром

340 Вождь Одісей богорідний і так Діомедові мовив:

«Хтось, Діомеде, підходить до нас од троянського стану.

Чи не до наших швидких кораблів це підглядач таємний,
Чи із полеглих на полі він хоче озброєння зняти?

Даймо-но спершу йому по рівнині, нас трохи минувши,

345 Далі пройти; а потім, накинувшись разом, раптово
Схопим його. А як він обжене нас ногами прудкими,
До кораблів увесь час його будем від стану тіснити,
Грозячи списом, щоб він не спромігся до міста умкнути».

Так розмовляючи, нишком між трупів вони край дороги

350 Вдвох заховались. А він перебіг повз них, необачний.

А як пройшов уже стільки, як мули проходять у плузі
Не зупиняючись, — мул від вола-бо придатніший завжди
Глибоко плуга важкого тягти по неораній ниві, —
Кинулись слідом удвох. Він спинився був, тупіт почувши,
355 З думкою в серці, що друзі із Трої його здоганяють,
Щоб за наказом від Гектора в табір його завернути.
Ті вже — як списом докинуть — од нього були або й ближче, —
Раптом збагнув він, що то вороги, і кинувсь чимдужче
Геть утікати. Вони ж у погоню за ним подалися.

360 Наче два пси гострозубі, досвідчені в ловах мисливських,
Оленя гонять чи зайця, полюючи їх безустанно
У лісовій гушині, і з зойками ті утікають, —
Так син Тідеїв удвох з Одиссеєм городоборцем,
Відступ Долону відрізавши, гнали його безустанно.

365 До кораблів утікаючи, мав він уже заховатись
Серед сторожі, коли Тідідові славна Афіна
Сил додала, щоб не мовив ніхто з міднозбройних ахеїв,
Ніби він перший Долона здолав, той-бо другим з'явився.
Списом своїм замахнувшись, гукнув Діомед премогутній:

370 «Стій, а то списа я кину, й тоді вже, гадаю, недовго
Ждати тобі від моєї руки неминучої смерті!»

Мовив це й списа у нього метнув він та схибив навмисно.
Спис пролетів гостролезий над правим плечем його й тут же
В землю уп'явся. З переляку спинивсь він, щось став белькотати,

375 Дрожем охоплений весь, аж зуби йому цокотіли,
Зблід од перестрашу. Ті ж, задихані, врешті підбігли
Й міцно за руки вхопили. Він, слізьми вмиваючись, мовив:

«Не убивайте мене! Відкуплюся. Багато в нас дома
Золота, міді й заліза, що так його важко кувати.

380 З радістю батько мій викуп за мене вам дасть незліченний,
Тільки б почув, що живий на човнах я лишився ахейських».

Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:

«Будь спокійний, нехай тебе думка про смерть не бентежить.

Ти мені от що скажи та розкажуй одверто і широко:

385 Що ти блукаєш отут, по табору між кораблями,
В темряві ночі, коли усі люди давно спочивають?
Може, з полеглих на полі ти хочеш озброєння зняти?
Може, від Гектора посланий ти роздивитися потай
Між кораблів крутобоких? Чи власним ти посланий серцем?»

390 В відповідь мовив Долон, і коліна у нього тремтіли:

«Багатьма обіцянками звів мене з розуму Гектор —
Подарувать обіцяв колісницю, оздоблену міддю,
З однокопитими кіньми славетного сина Пелея
І наказав мені в темряві ночі, що швидко минає,

395 Близько пройти до ворожих мужів і потай розвідать —
Охороняють швидкі кораблі вони, як і раніше,

Чи, вже приборкані рук наших силою, тільки про втечу
Радяться поміж собою і варті нічної не хочуть
Більше виконувать, втоми вагою пригнічені тяжко».

400 Так, усміхнувшись, йому відповів Одиссей велемудрий:
«Справді-бо, серце твоє великих дарів забажало:

Коней баских Еакіда відважного, їх-бо несила
Смертним приборкати людям або запрягти в колісницю
Всім, крім Ахілла, якого безсмертна родила богиня.

405 Ти мені от що скажи, та розкажуй одверто і щиро.
Гектора де ти, йдучи, залишив, поводитаря люду?
Де його зброя лежить бойова, де поставлено коней?
Де у троян вартує сторожа і де спочиває?

Що замишляють вони — чи тут залишатися й далі

410 Мають біля кораблів недалеко, а чи незабаром
В місто вернутись збираються, воїв здолавши ахейських?»

Відповідаючи, так промовив Долон, син Евмедів:

«Все це по правді тобі розкажу я одверто і щиро.

Скликав таємно старійшин усіх і порадників Гектор

415 Радити раду аж біля надгроб'я божистого Іла,
Далі від шуму. А варті, якої питав ти, герою,
Власне, немає окремої, щоб стерегти увесь табір,
А при вогнях, що в потребі своїй розпалили трояни,
Стану пильнують вони й один одного всі окликають,

420 Щоб не заснути. Одні лиш славетні союзники їхні
Сплять, доручивши троянам спокою свого пильнувати,
Бо ні дітей поблизу, ні дружин тут їхніх немає».

Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:

«Як же союзники сплять і трояни, впокірники коней, —

425 Разом чи нарізно? Все говори, щоб я знав достеменно».

В відповідь знову до нього промовив Долон, син Евмедів:

«Все це по правді тобі розкажу я одверто і щиро.

Понад затокою кари стоять, криволукі пеони,

Далі — лелеги, кавкони, за ними — пелазги божисті;

430 А біля Тімбри — лікіян загони, місян гордовитих,
Ще й конеборних фрігіян і далі — меонів комонних.
Але навіщо про кожен загін вам питати окремо?

Хочете ви до троянського стану пробратись таємно,

То он, оподаль од інших, фракійці, недавно прибулі.

435 А на чолі у них Рес, державець їх, син Ейонея.

Бачив чудових на вигляд я коней його величезних.

Снігу біліші вони, бистротою до вітру подібні;

Злотом і сріблом оздоблена в нього уся колісниця;

Ще й золотее озброєння пишне, аж глянути любо,

440 Він із собою привіз; але не мужам смертнородним,

Тільки безсмертним богам те озброєння личить носити.

Отже, тепер мене до кораблів поведіть бистрохідних,

Чи залишіть мене тут, окуви наклавши безжалні,
Щоб, повернувшись, могли ви наочно самі перевірить,
445 Правда все те, що я вам говорив тут, чи, може, неправда».

Глянув на нього спідлоба й сказав Діомед премогутній:
«Хай не спадає, Долоне, на думку тобі врятуватись,
Вісті нам цінні подавши, коли вже до рук нам потрапив.
Тільки ми пустим на волю тебе і назад відшлемо,
450 Згодом ізнов до швидких кораблів ти повернеш ахейських,
Щоб підглядати таємно чи стати до бою одверто.
А як рукою моєю подоланий, дух ти свій спустиш,
То вже ніколи шкоди не зможеш завдати аргеям».

Так він сказав. Рукою той грубою хтів доторкнутись
455 До підборіддя й благать, Діомед же, мечем замахнувшись,
Вдарив у карк посередині й м'язи обабіч розкраяв.
Щось бурмотів він іще, коли в пил голова покотилась.

Зразу ж вони ізняли з голови його шапку тхореву,
Вовчу зняли з нього шкуру, і лука тугого, і списа.

460 Високо вгору усе це підняв Одісей богосвітлий
Славній Афіні, що здобич дарує, і так їй молився:

«Шасна, богине, будь з даром оцим! Між богів олімпійських
Першу тебе призиватимем завжди. А ти ще сьогодні
Нас проведи до фракіян, їх коней і місць опочинку».

465 Так говорив він, і, високо здобич піднявши, повісив
На тамарисковий кущ, і ознаку лишив тут помітну,
Очеретин наламавши й квітучих гілок тамариску,
Щоб не минуть цього місця, вертаючись чорної ночі.

Далі пішли між озброєнь, калюжами чорної крові
470 І незабаром дістались вони до фракійського стану.
Спали фракіяни, втомою гноблені, поряд їх зброя,
Гарна, міцна, в три ряди на землі розкладена густо
В певнім порядку, й стояли при кожному парами коні.
Рес посередині спав, а коні його прудконогі

475 З краю припнуті ремінням були до скоби колісниці.
Вгледів його Одісей і вказав Діомедові нишком:

«Ось, Діомеде, той муж і коні його прудконогі,
Що нам Долон про них мовив, якого ми щойно убили.
Що ж, виявляй свою силу могутню. Тепер не годиться
480 З зброєю марно стояти. Відв'язуй мершій своїх коней
Або мужів повбивай, а я вже подбаю про коней».

Мовив це, й сил ясноока вдихнула Тідіду Афіна,
Став він рубати круг себе, й навколо лунав жалюгідний
Стогін мечем його січених; кров'ю земля обагрилась.

485 Наче той лев, що проник у пільмі в безпастишу отару
Кіз чи овець і накинувсь на них, замишляючи лихо,
Кидався так на фракійських мужів син Тідея могутній,
Поки не вбив аж дванадцять із них. Одісей велемудрий —

Кожного з тих, що Тідід мечем зарубав, наздогнавши,
490 Ззаду за ногу хапав і швидко волік його набік
З думою в серці про те, щоб мершій пишногривії коні
З стану ворожого вибігли, щоб не тремтіло їх серце,
Як доведеться по трупах ступать, бо до того не звикли.
Так син Тідея нарешті добравсь до самого державця.
495 Рес був тринадцятий, в кого життя відібрав він солодке, —
Важко той дихав, у сні-бо жахливому, з волі Афіни,
Над узголів'ям його тої ночі стояв внук Ойнеїв.
Коней незламний відпріг Одиссей тоді однокопитих,
Разом зв'язав їх ремінням і гурт весь із табору вивів,
500 Луком підгонячи, бич-бо лискучий на думку не спало
Із колісниці, різьбленої гарно, в руки узяти.
Свистом ознаку подав богосвітлому він Діомеду.

Той же в ваганні стояв, яке ще зробити зухвальство:
Викотить, взявшись за дишель, той повіз, де зброя лежала,
505 Гарно оздоблена, чи його винести, вгору піднявши,
Чи в багатьох ще фракійських мужів одібрати дихання?
Поки він думкою так міркував, підійшовши, Афіна
Стала тоді богосвітлому мовити так Діомеду:

«Час про повернення думати до кораблів глибодонних,
510 Сину Тідея відважний, щоб не вдаватись до втечі,
В разі хтось інший з безсмертних троянські загони розбудить».

Мовила так, і голос богині впізнав він одразу,
Скочив на коней своїх, Одиссей же їх луком ударив,
І до швидких кораблів вони вмить полетіли ахейських.

515 Та не сліпим спостере́гачем був Аполлон срібнолукий,
Тільки-но вгледів Афіну, що йшла за Тідеєвим сином,
Гнівом палаючи, кинувся в натовп троян велелюдний
І розбудив між фракіян порадника Гіппокоонта,
Славного родича Реса. Зі сну той одразу прокинувся,
520 Глянув на місце порожнєє, де бистрі стояли їх коні,
Воїв побачив, що корчилися в муках страшних передсмертних,
Болісно зойкнув і кликать товариша став дорогого.
Розрух і шум невимовний у стані троян учинився,
Збіглися люди усі й на жахливі дивилися дії

525 Грізних мужів, що верталися до кораблів крутобоких.

А як домчали туди, де ліг трупом троянський підглядач,
Коней швидких затримав там Одиссей, богу милий,
А Тідеїд тоді скочив на землю й скривавлену зброю
В руки подав Одиссеєві й, скочивши знову на коней,
530 Хльоснув по них батогом, і вони залюбки полетіли
До кораблів глибодонних, — було це й самим їм до серця.

Нестор перший їх тупіт почув і, озвавшись, промовив:

«Друзі мої! О вожді і порадники війська аргеїв!
Схиблю чи правду скажу, а душа говорить спонукає.

535 Коней швидких тупотіння здаля моїх вух досягнуло.
От якби то Одиссей удвох з Діомедом могутнім
Коней пригнали з троянського табору однокопитих!
Тільки я страшно душею боюсь, щоб ці кращі з аргеїв
Не потерпіли біди від троян в колотнечі шаленій».

540 Мови своєї він ще не скінчив, як вони прискакали.
Скочили з коней на землю, і радісно всі їх вітали
Правих піднесенням рук і словом, як мед той, солодким.
Перший почав їх розпитувать Нестор, їздець староденний:
«Що ж, розкажи, Одиссею прославлений, гордість ахеїв,
545 Як ви цих коней забрали? Пробрались самі у троянський
Табір, чи бог який, з вами зустрівшись, подарував їх?
Страшно-бо схожі вони на осяйливе сонця проміння.
Маю весь час я з троянами сутички, часу не гаю
Марно біля кораблів, хоч старий уже з мене воїтель.

550 Але таких я там коней ніколи не бачив, не відав.
Подарував їх вам, думаю, хтось із богів, що зустрівся.
Вас-бо обох однаково любить і Зевс хмаровладний,
І ясноока дочка егідодержавного Зевса».

Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
555 «Несторе, сину Нелея, великая славо ахеїв!
Богові легко, як схоче того він, і кращих нам коней
Подарувати: боги-бо від нас набагато сильніші.
Ті ж, про які ти питаєш, мій старче, недавно прибулі
Коні фракіян. Вождя їх убив Діомед благородний

560 Й товаришів ще дванадцять із ним, полководців найкращих.
Біля човнів був тринадцятий нами убитий вивідач,
Той, що до табору нашого в розвідку шоломосяйний
Гектор послав його й інші старшини троянського війська».

Мовив це, й однокопитих за рів став прогони коней
565 З радісним сміхом. Пішли з ним, радіючи, й інші ахеї.
А як до гошого всі добулися намету Тідіда,
Коней до жолоба скроєним добре з ременю повіддям
Там прив'язали, де й Діомедові коні стояли
Однокопиті й солодку, як мед, жували пшеницю,

570 А Одиссей у кормі корабельній Долонову зброю,
Скроплену кров'ю, сховав у належну пожертву Афіні.
Потім обидва вони, у хвилю морську увійшовши,
Піт обмивали рясний із литок, із шиї і стегон.
А як поринули в хвилю морську, од поту рясного

575 Тіло обмили вони і в грудях серця освіжили,
Ще й у купелях, обтесаних гладко, скупались обидва,
А, іскупавшись, оливою тіло своє намастили,
Й сіли обідать вони, і вино, наче мед той, солодке,
З повних черпали кратер, і зливання чинили Афіні.

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА ПОДВИГИ АГАМЕМНОНА

З ложа Тіфона ясного підвівшись, Еос розоперста
Вийшла, щоб раніше світло нести і безсмертним, і смертним.
Зевс же послав до ахейських човнів бистрохідних Еріду
Неподоланну, що воєн знамено рукою тримала.

5 Стала вона на чорний, місткий корабель Одиссеїв,
Що посередині був, що скрізь її голос доходив —
І до наметів Еанта, славетного Теламоніда,
І до Ахілла, з обох-бо країв з кораблями ставними
Стали вони, на свою покладаючись мужність і силу.

10 На корабель ступивши, гукнула богиня потужно
Й страшно, і кожному в серце ахеєві буйну вдихнула
Силу і хіть воювати, з ворогом битись невтомно.
З тої ж хвилини війна їм милішою стала здаватись,
Ніж до вітчизни повернення на кораблях крутобоких.

15 Гучно й Атрід закричав, закликаючи в битву аргеїв
Підперезатись, і сам у мідь одягнувся блискучу.
Спершу собі на гомілки наклав наголінники мідні,
Дуже красиві, срібними пряжками їх застебнувши.
Потім і панцир на груди свої надягнув міцнокутий,
20 Що від Кініра колись одержав як гість, у дарунок;
Бо аж на Кіпр до вух його чутка дійшла, що ахеї
На кораблях своїх мають пливти до далекої Трої.
Тим-то він панцир той дав, щоб зробити владареві приємність.
Десять на панцирі пасів було з чорно-синьої сталі,

25 З золота пасів дванадцять та двадцять іще олов'яних.
Змій чорно-синіх по трое обабіч тих лат аж до шиї
Вгору тягнулось, мов дуги веселки, що в хмарі Кроніон
Сам укріплює як смертним людям знамення небесне.

Через плече перевісив він меч, що виблискував рясно
30 Цвяшками з золота; піхва, в яку був захований меч той,
Срібна уся, на золоченім пасі з рамена звисала.
Взяв і яскраво оздоблений щит свій, що тіло вкриває,
Дуже красивий, на нім було десять кругів мідносяйних,
А поміж ними ще двадцять опуклин було олов'яних,
35 Білих, одна ж посередині ще й з чорно-синьої сталі.
Зверху вінчала той щит голова страшноока Горгони
З поглядом лютим, Жах біля неї та Острах стояли.
Ремінь посріблений був над щитом, а на ньому звивався
Тілом тугим чорно-синій дракон, і з єдиної шиї
40 Три голови в різні боки грозливо дивились у нього.
Він двогребневий шолом натягнув з чотирма шишаками
Й кінською гривною, — страшно зверху вона коливалась.
В руки узяв він два списи міцні, пооббивані міддю,
Гострокінчасті, а мідь їх далеко до самого неба
45 Сяяла. Лунко тоді загреміли Афіна і Гера
Шану тому, хто у золотом славній владарив Мікені.
Кожен з вождів візничому дав розпорядження строге
Коней в належнім порядку притримати всіх біля рову,
І при озброєнні повнім самі уперед подалися
50 Пішки. Й гомін невчасний зчинився іще до світанку.
Рову вони досягли, візничих своїх обігнавши,
Кінні ж неспішно ішли трохи ззаду. Лихе замішання
Зняв поміж ними Кронід, з ефірних висот їм криваві
Краплі зронивши роси: голів-бо відважних багато
55 До глибочіні Аїду збирався послати Кроніон.
З другого боку й загони троян на узвишші рівнини
Лави єднали круг дужого Гектора, Полідаманта,
Коло Енея — в народі, як бога, його шанували, —
Трьох Антенора синів — Поліба і з ним Агенора
60 І наймолодшого з них Акаманта, подібного богу.
Гектор попереду всіх із щитом ходив рівноокруглим,
Наче зловісна зоря, то з-за хмар прозирне на хвилину
Й сяє яскраво, то знову за темну сховається хмару, —
Так же і Гектор: то він у передніх з'являється лавах,
65 То аж у задніх накази дає. Увесь-бо він міддю
Сяяв, мов блискавка батька, егідодержавного Зевса.
Наче жінці, що з кінців протилежних назустріч рядами
Жнуть ячмінь чи пшеницю на ниві багатого мужа,
Й смугою густо за ними в снопи лягає колосся, —
70 Сходились так одні з одними лави троян і ахеїв
В битві шаленій, ніхто з них про пагубну втечу й не думав.
Голови рівно завзяті в тій січі змагались, неначе
Хижі вовки, вони кидались. Бачачи це, велетужна

Рада була лиш Еріда, що участь у битві тій брала.

75 Інші ж боги не втручались у неї й сиділи спокійно
Кожен в домівці своїй, — стояли збудовані гарно
Їхні оселі на схилах скелястих ущелин Олімпу.

На чорнохмарного всі водночас нарікали Кроніда,
Що побажав бойову дарувати він славу троянам.

80 Це не тривожило батька богів. Від інших далеко,
Славі радіючи власній, він в гордій сидів самотині,
Поглядом Трою обнявши й човни крутобокі ахеїв,
Мідь, що яскраво виблискує, й тих, які гублять і гинуть.

Доки світало на сході і день розвиднявся священний,

85 Доти з обох боків сипались стріли і падали люди.

В час же, як в гірному виярку стане обід готувати
Муж-лісоруб, як уже він, дерева рубавши високі,
Руки наситив свої, і дух обняла йому втома,
Серце ж його умліває бажанням солодкої їжі, —

90 В час той відвагою повні данаї прорвали фаланги,
Товаришів закликаючи лунко. Вперед Агамемнон
Кинувся перший і вбив Біенора, керманича люду,
Зразу ж, а потім поклав і Ойлея, погонича коней.

З коней зіскочивши, сміливо вийшов цей проти Атріда.

95 Але, як кинувсь вперед, Агамемнон загостреним списом
В лоб йому вдарив, — не стримав шолом його з міді важкої —
Спис проломив і шолом, і чоло, і всередині мозок
З кров'ю змішав, і приборкав Ойлеєві напад завзятий.

Кинув обох їх на місці володар мужів Агамемнон,

100 Голими грудьми світили вони, бо зняв із них зброю.

Потім так само він з Іса озброєння зняв і з Антіфа,
З двох Пріамідів — побічного й шлюбного сина, — обидва
Разом були в колісниці, бо кіньми в ній правив нешлюбний,
Поряд же — славний Антіф був. Колись на галявинах Іди,

105 Де вони пасли овець, зв'язавши лозиновим пруттям,
Їх захопив був Ахілл, але, викуп узявши, звільнив їх.

Нині ж їх широковладний державець Атрід Агамемнон
Першого списом у груди якраз під сосочком уразив,
Другого в ухо ударив мечем і з повоза скинув.

110 Швидко з обох познімав бойове їх озброєння гарне,
Їх упізнавши, біля кораблів-бо швидких ще раніше
Бачив тоді він, як з Іди привів їх Ахілл прудконогий,
Так, наче лев, що, забравшись у лігво до лані меткої,
Легко малих її діток хапає, й міцними зубами

115 Трощить їм кості, й життя нерозквітлого їх позбавляє.
Мати ж їх, хоч би й була недалеко, нічим вже не може
Допомогти їм, сама-бо, жажливим охоплена дрожем,
Мчить стрімголов крізь дубові гаї та гущавини лісу,

Змилена потом уся, від страшного тікаючи звіра.

120 Так же і двом цим ніхто із троян врятуватись од смерті
Не допоміг: самі-бо вони від аргеїв тікали.

Потім Пісандр від руки його впав, Гіпполох войовничий —
Мужнього серцем сини Антімаха; колись він, багато
Золота від Александра узявши — дарунок блискучий! —

125 Проти повернення був Єлени вождю Менелаю.
Отже, синів його двох захопив владар Агамемнон
Разом, в одній колісниці, де вдвох вони правили кіньми.

З трепетних рук їх одразу блискучі випали віжки,
Коні убік понесли. Як лев той, Атрід до них раптом

130 Кинувсь. Навколішки впавши, благали вони з колісниці:
«Не убивай нас, Атріде! Достойний ти матимеш викуп.
Скарбу багато лежить у домівці вождя Антімаха —
Золота, й міді, й заліза, що так його важко кувати,
З радістю батько наш викуп за нас тобі дасть незліченний,

135 Тільки б почув, що живі на човнах ми лишились ахейських».

Так, умиваючись слізьми, обоє державця благали
Словом солодким. Та в відповідь слово гірке вони чули:

«Ви — Антімаха сини, відважного серцем, що радив
Зборам троян всенародним одразу ж убить Менелая,
140 Із Одісеєм божистим з посольством прибулого в Трою,
Й не допускати йому повернутись назад до ахеїв, —
Отже, за батькову підлість ганебну й поплатитесь нині!»
Мовив він так і Пісандра на землю зіпхнув з колісниці,
Списом ударивши в груди, і той перекинувся навznak.

145 З коней стрибнув Гіпполох, але й на землі його вбив він,
Руки одсікши мечем і голову з пліч одрубавши.

Труп же штовхнув, як колоду, і той у юрбу покотився.
Їх залишивши, туди, де найбільше тіснились фаланги,
Кинувсь, а інші за ним в наголінниках мідних ахеї.

150 Спішених піші губили, і ті мимоволі тікали,
Кінних — комонні, аж курява в небо здіймалась клубами
Скрізь по рівнині — кінські дзвінки її ноги здіймали, —
Мідь невблаганно разила. Могутній владар Агамемнон
Бив ворогів безнастанно і кликав з собою аргеїв.

155 Так, наче вітром роздмухане полум'я згубне обніме
Раптом незайманий ліс і шугає повсюди, й з корінням
Вирвані виром вогненным падають густо дерева, —
Так і в троян, що тікали від рук безпошадних Атріда,
Голови падали густо. З могутніми шиями коні

160 З гуркотом повози мчали порожні між лавами воїв,
Прагнучи вправних візничих. А ті по рівнині лежали
В поросі, хижим шулікам миліші, ніж любим дружинам.

Гектора вивів із куряви Зевс, і од стріл безугавних,

І од убивства мужів, сум'яття бойового й від крові.

165 Гнався завзято Атрід і кликав з собою данаїв.

Повз надгроб'я прадавнього Іла, нащадка Дардана,
Повз смоковниць ряди по рівнині тікали трояни,
Прямо до міста. З криком жажливим за ними невпинно
Гнався Атрід і руки їх кров'ю багрив незборенні.

170 Але, до Скейської брами й до дуба добігши, трояни
Раптом спинились, на тих дожидаючи, що відставали.
Ці ж по рівнині широкій тікали, неначе корови,
Що нападе на них лев ненаситний у темряві ночі,
Всіх розжене, а одну з них ненатла спостигне загибель;

175 Спершу їй шию гризе, учепившись міцними зубами
В карк її, потім п'є кров і нутрощі їй пожирає.
Гнав так відсталих бійців син Атрея, владар Агамемнон,
І убивав, наздогнавши. Безладно тікали трояни.
Навznak і ниць під рукою могутнього сина Атрея

180 Падали часто, — списом він так лютував округ себе.

А коли мав уже він на місто й на мури високі
Рушити, смертних людей і усіх небожителів батько
Сів на вершині стрімкій на джерела багатої Іди,
З неба зійшовши. В руках полум'яні тримав блискавиці.

185 Золотокрилій Іріді звелів він з такою йти вістю:

«Мчи, вітронога Ірідю, і Гектору скажеш це слово.
Доки він бачить, як вождь Агамемнон, керманич народів,
В перших шаліє рядах і ворожі винищує лави,
Доти хай в бій не вступає, лиш інших спонукує воїв,
190 В битвах завзятих із ворогом дужим нещадно змагатись.
А як стрілою чи списом він гострим уражений буде
Й до колісниці метнеться, я Гектору дам премогуття
Ворога бити, аж поки човнів добропалубних дійде
В час, коли сонце вже зайде і пільма настане священна».

195 Мовив він так, і в путь подалась вітронога Ірідю
Й до Іліона священного з гір полетіла ідейських.
Сина Пріама, божистого Гектора, там вона стріла,
Він в міцнокутій стояв колісниці, запряженій кіньми.
Тут зупинившись, мовить йому вітронога Ірідю:

200 «Гекторе, сину Пріамів, розважністю Зевсові рівний!
Батько наш Зевс до тебе послав мене ось що сказати:
Доки ти бачиш, як вождь Агамемнон, керманич народів,
В перших шаліє рядах і ворожі винищує лави,
Доти у бій не вступає, лиш воїнів інших спонукує
205 В битвах завзятих із ворогом дужим нещадно змагатись.
А як стрілою чи списом він гострим уражений буде
Й до колісниці метнеться, подасть тобі Зевс премогуття
Ворога бити, аж поки човнів добропалубних дійдеш

В час, коли сонце вже зайде й п'ятьма настане священна».

210 Це промовивши, геть подалась прудконога Іріда.

Гектор в озброєнні всьому із повоза скочив на землю,

Списи хитаючи гострі, кругом обійшов тоді військо,

Всіх закликаючи в бій, і січа знялася страшенна.

Враз повернули трояни і валом пішли на ахеїв,

215 Але й аргеї фаланги свої ще міцніш укріпили.

Раті зійшлися ворожі, і бій закипів. Агамемнон

Кинувся перший, він битись волів попереду від інших.

Музи, осель олімпійських жилиці, скажіть мені нині,

Хто Агамемнону перший назустріч із воїнів вийшов —

220 Чи із самих же троян, чи з славетних союзників їхніх?

Іфідамант величавий, могутній син Антенора,

Той, що в Фракії зростав, цій матері щедрій овечок.

Виховав змалку старий Кіссей його в домі своєму,

Дід його рідний, який породив Феано гарнолицю.

225 А як уже досягнув той прекрасного юного віку,

В себе затримав його і дочку свою видав за нього.

Спальню він шлюбну лишив, про похід лиш почувши ахейський,

Разом дванадцять із ним попливло кораблів криводзьобих.

Та кораблі рівнобокі пізніш залишив у Перкоті,

230 Сам же з загоном пішов і пішки дістався до Трої.

Сину Атрея назустріч він перший із воїнів вийшов.

А як, один ідучи проти одного, близько зійшлися,

Схибив Атрід, і загострений спис пролетів стороною.

Іфідамант же його нижче панцира скраю ударив

235 В пояс і спис надавив, на міцну покладаючись руку.

Та не пробив він барвистого паса: на срібну оздобу

Раптом наткнувшись, зігнулось, як олово, з розмаху вістря.

Ратище списа вхопив Агамемнон широкодержавний,

Сильно рвонув, наче лев, і з ворожої вирвав долоні

240 Спис той; ударив по карку мечем і суглоби розслабив.

Ворог на землю звалився і тут же впокоївся міцним

Сном, городян захищавши, оподаль своєї дружини

Шлюбної, радості з нею не знавши, хоч сам дав багато:

Дав сто корів він за неї й пізніш обіцяв іще дати

245 Тисячу кіз і овець, що безліч їх паслось у нього.

Знявши з убитого всі обладунки, Атрід Агамемнон

Сам те озброєння гарне поніс через юрми ахеїв.

Щойно побачив Атріда Коон, видатний між мужами,

Син Антенора найстарший, як горя тяжкого імлюю

250 Очі йому застелило з журби за загиблого брата.

Осторонь став він із списом, Атрідові зовсім не видний,

І посередині руку пробив йому, нижче від ліктя,

Так що навиліт пройшло її списа блискучого вістря.

Хоч і здригнувся тої миті володар мужів Агамемнон,

255 Та не схотів відставати від участі в битві та січі.

Й кинувся він на Коона із списом, вітрів вихованцем.

Вбитого брата свого якраз волочив той за ноги
Іфідаманта і кликав на поміч троян сміливіших.

В той час, як труп волочив він у натовпі, гострою міддю

260 Вразив Атрід під горбатим щитом його й тіло розслабив,

Зразу ж підбіг і зрубав йому голову тут же, над братом.

Так Антенора сини під рукою Атріда-державця,

Жереб здійснюючи свій, відійшли до оселі Аїда.

Перебігав він потому й по інших шерехах ворожих,

265 Списом, мечем побиваючи їх і великим камінням,

Поки ще рана його гарячою сходила кров'ю.

А як спинилася кров і рана вже трохи присохла,

Гострий біль став проймати Атрідову силу могутню.

Як породіллю разючими стрілами болі проймають,

270 Що посилають Ілітії їй, помічниці в пологах,

Герині доньки, що муки гіркі породіллям готують,

Гострий так біль проникав і Атрідову силу могутню.

На колісницю він скочив, звелівши візничому гнати

До кораблів глибодонних, бо серцем од мук умлівав він.

275 Голосно він загукав, щоб данаям усім було чути:

«Друзі мої! О вожді і порадники війська аргеїв!

Нині самі відбивайте ворожу навалу шалену

Від кораблів мореплавних; мені ж цілий день цей змагатись

Не дозволяє з троянськими воями Зевс велемудрий».

280 Мовив він так. І коней візничий погнав пишногривих

До кораблів мореплавних. Слухняно помчалися коні,

Груди їх в милі були, і курява знизу вкривала,

Мчали-бо з бою вождя, що з болючої рани знесилів.

Гектор, як тільки побачив, що з поля подався Агамемнон,

285 Голосом дужим гукати почав до троян і лікарів:

«Трої сини, і лінійці, й дарданські бійці рукопашні!

Будьте мужами, о друзі, відвагу згадайте завзяту!

Воїн хоробрий пішов, мені ж славу готує велику

Зевс велемудрий. Ви ж коней женіть своїх однокопитих

290 Проти могутніх данаїв, щоб славу ще більшу здобути!»

Мовлячи так, він у кожному силу збудив і завзяття.

Наче мисливець, полюючи дикого вепра чи лева,

Псів білозубих гавкущу на нього нацьковує зграю,

Так підохочував духом одважних троян на ахеїв

295 Гектор, Пріамова віть, людовбивцю Ареєві рівний.

Сам же у лавах передніх ішов він, душею величний,

І в гушавину січі вривався, як вихор навальний,

Що, налетівши, розбурхує моря гладінь фіалкову.

З кого ж це першого й з кого останнього зняв обладунки
300 Гектор, Приамова віть, коли Зевс дарував йому славу?
Першого вбив він Асея, за ним Автоноя й Опіта,
Потім Долопа Клітіда, Офелтія, ще й Агелая,
Войовника Гіппоноя незламного, Ора й Есімна.
Так, повбивавши данайських вождів, він кинувся й далі
305 Воїнські лави громити. Як буйним дихнувши борвієм,
Хмари, рвучким нагромаджені Нотом, Зефір розганяє,
Хвиль величезні вирують вали, і високо пінні
Бризки злітають під гомін невинний блуденного вітру, —
Падали так під ударами Гектора голови воїв.
310 Люта загибель прийшла б тоді й сталося б тут непоправне,
До кораблів своїх бистрих усі повтікали б ахеї,
Та закричав Одіссей Діомедові, сину Тідея:
«Як, Діомеде, невже бойову ми забули відвагу?
Ближче, мій друже, спинись біля мене. Ганьба нас окриє,
315 Як кораблі відбере у нас Гектор шоломосяйний».
Відповідаючи, так Діомед йому мовив могутній:
«Я залишуся напевно і витерплю все. Та користі
Буде із того для нас небагато. То ж Зевс хмаровладний
Більше троянам воліє, ніж нам, дарувати звитягу».
320 Мовив він так і Тімбрея зіпхнув з колісниці на землю,
Списом ударивши в лівий сосок. Одіссей Моліона
Богopodobного скинув, супутника того державця.
Там і облишили їх, воювати вже більше нездатних.
Кинувшись в натовп, самі шаленіли вони, як два вепри,
325 Що у відвазі шаленій на псів нападають ловецьких.
Так, повернувшись, троян вони били. Й зітхнули вільніше
Вої ахейські, що так перед Гектором грізним тікали.
Разом із повозом кращих в народі вони захопили
Двох перкосійця Мєропа синів, а він розумівся
330 На віщуванні, ото ж і синам боронив виступати
На мужовбивчу війну. Вони ж не послушали слова
Батька свого, їх вели до загибелі чорної Кери.
Списом славетний Тідід Діомед обох їх позбавив
Духу й життя і славні з обох познімав обладунки.
335 Від Одіссея ж тоді полягли Гіпподам з Гіпейрохом.
В битві однаковий успіх простер над військами Кроніон,
Дивлячись з Іди. Вони ж одні одних взаємно вбивали.
Списом влучив Тідід у стегно Агастрофа-героя,
Сина Пеона. Але поблизу не було колісниці,
340 Щоб утекти йому; розум у нього цілком помутився.
Коней візничий далеко тримав, а він в лавах передніх
Бився із ворогом піший, аж поки життя не позбувся.
Гектор, лише їх угледівши в лавах, із криком завзятим

Кинувсь на них; за ним і фаланги троян поспішали.

345 Бачачи це, аж здригнувсь Діомед у бою гучномовний
І Одиссеєві мовив, що близько стояв біля нього:

«Знов насувається лихо на нас — оцей Гектор могутній!
Але тримаймося міцніш і напад його відіб'ємо!»

Мовив він це й, замахнувшись, метнув довготінного списа,

350 Цілячи в голову прямо, — не схибив, по верху шолома
З силою вістрям ударив. Та мідь осіклася від міді,
Не доторкнувшись прекрасного тіла, — високий, потрійний,
З гребенем, став на заваді шолом, Аполлонів дарунок.

Гектор відскочив далеко назад і з юрбою змішався,
355 Став на коліно, упавши, й могутньою вперся рукою
В землю, і темної ночі імла йому очі окрила.

Поки Тідід крізь передні ряди пробирався за списом,
Що, залетівши далеко, встромився із розмаху в землю,
Гектор отямився раптом, і, скочивши знов в колісницю,

360 В глиб своїх лав поскакав, і чорної згуби уникнув.

Списом своїм потрясаючи, крикнув Тідід премогутній:

«Знову ти смерті уникнув, собако! А зовсім же близько
Лихо було! Але Феб-Аполлон врятував тебе знову!

Мабуть, моливсь ти йому крізь навалу списів дзвінколунну.

365 Все ж покінчу з тобою я, потім в бою десь зустрівшись,
Як серед вічних богів і для мене якийсь є заступник.

Нині ж на інших піду я, кого лише тільки настигну».

Мовив це й зброю зняв з Пеоніда, славетного списом.

А Александр, пишнокосої муж чарівної Єлени,

370 На Діомеда, керманича люду, натягував лук свій,
За рукотворну сховавшись колону на Іла могилі,
Що був Дардана нащадком, народний старійшина давній.

Стягував той у цей час із могутніх грудей Агастрофа

Панцир барвистий, шолом ваговитий з чола і округлий

375 Щит із плечей. Александр, тятиву натягнувши у лука,

Гостру пускає стрілу, — недарма вона з рук полетіла!

Вцілив Тідіду він в праву ступню, її наскрізь пройнявши,

В землю застрягла стріла. Із радісним сміхом з криївки

Вискочив сам і так, похваляючись, мовив до нього:

380 «Вцілив-таки! Недарма ця стріла полетіла! Якби ж я

Втрапив тобі в підчерев'я й життя тебе зразу позбавив!

Перепочили б од лиха й трояни, що перед тобою

Трусяться, як перед левом кіз мекотливих отара!»

Та, не злякавшись, йому відповів Діомед премогутній:

385 «Стрільче-хвальку, на дівок лише здатний очима стріляти,
Тільки б но в кучерях пишних, — на мене ти виступив збройно,
Та не допоможуть тобі ані лук, ні рясні твої стріли!

От уже хвалишся ти, що ступню мені трокси подряпав!

Я й не відчув того, наче удар був дитини чи жінки!
390 Дуже тупа в боягуза стріла, в недолугого мужа!
В мене інакше: як тільки стрілою кого я дістану,
Вістря ввіткнеться в того й покладе його вмить бездиханним.
З розпачу лица собі дружина його роздирає,
Діти його сиротіють, і, землю навкруг обагривши

395 Кров'ю, гние він, і більше птахів, ніж жінок, біля нього».
Мовив він це, й Одиссей у хвилину ту, списом славетний,
Став перед ним. Діомед же, присівши, стрілу бистролетну
Вийняв з ноги, і тіло пройняв йому біль нездоланний.
На колісницю зійшовши, звелів він візничому гнати
400 До кораблів глибодонних. Так боляче серце в нім стислось.

Списом славетний самотньо стояв Одиссей. Из аргеїв
Жоден із ним не лишився: усіх-бо їх острах розвіяв.
Тяжко зітхнувши, звернувся до свого він відважного серця:
«Горенько, що ж тепер буде? Ганьба утікати, злякавшись
405 Товпиц ворожих. Але ще страшніш, як один я потраплю
В руки до них. Настранив-бо інших данаїв Кроніон.
Тільки навіщо оцим моє любе тривожиться серце?
Знаю, що з бою лише боягузи одні відступають,
Воїн же смілий повинен стояти в бою непохитно.

410 В кожному разі, долає він сам, чи його вже долають».
Поки він так розмірковував серцем своїм і думками,
З різних сторін нагодилися лави троян щитоносних
І оточили його, готуючи власну загибель.

Наче та згряя ловецьких собак і мисливці кремезні
415 Вепра цькують звідусіль, а він, з пуці рвучись лісової,
Білі загрозливі ікла в кривих своїх щелепах гострить.
пси налітають кругом, і чути, як клацають в нього
Зуби, і хоч він який був страшний, а вони не вгавають.
Так Одиссея, улюбленця Зевса, тепер оточили

420 Вої троянські. Він же, із гострим наскочивши списом,
Перший ударив в плече бездоганного Деїопіта;
Потім озброєння зняв бойове із Фоона й Еннома.
Херсідаманта в той час, коли він стрибав з колісниці,
Прямо в живіт під щитом його круглоопуклим ударив
425 Списом. Той в порох упав, руками хапаючи землю.

Кинувши їх, Гіппасіда Харопа ударив він списом,
Рідного брата великим багатством славетного Сока.
Брата рятуючи, Сок тоді кинувся, муж богорівний,
До Одиссея наблизився й так йому став говорити:

430 «О Одиссею славетний, невпинний в трудах і лукавстві!
Ти чи двома Гіппасідами нині хвалитися будеш,
Воїв убивши таких і озброєння з них познімавши,
Чи під моїм перекинешся списом і дух віддаси свій!»

Мовив він так і в щит тоді рівноокруглий ударив

435 Списом могутнім, пробив блискучий він щит Одиссеїв,
Вістря навиліт пройшло крізь майстерно оздоблений панцир.
З ребер всю шкіру зідрало, та далі Паллада Афіна
Не допустила заглибитись списові в нутроші мужа.
Глянув лише Одиссей, що смертельних той місць не торкнувся,

440 І, відступивши назад, став Сокові так говорити:

«Ах ти нещасний! Згуба настигла тебе неминуча!

Хоч ти й примусив мене припинити з троянами битву,
Але кажу тобі, смерть і загибель ти чорну одержиш
В день цей, подоланий списом моїм, і мені тоді славу,
445 Душу ж Аїдові ти віддаси, славетному кіньми!»

Мовив він так, і Сок повернувся і пустився тікати.

А Одиссей тоді втеклого поміж плечима у спину
Списом ударив, аж вістря навиліт пройшло йому груди.
Тяжко він grimнув об землю, й гукнув Одиссей богосвітлий:

450 «Соку, Гіппаса відважного, коней впокірника, сину!
Смерть тебе швидко настигла, не зміг ти від неї умкнути.
Ах ти нещасний! Очей ані батько, ні мати поважна
Мертвому вже не закриють тобі: птахи кровожерні
Виключуть їх, до трупа твого прилітаючи зграйно.

455 Я ж як умру, богосвітлі мене поховають ахеї!»

Мовив він так, і Сока відважного спис довготінний

З рани, а враз із щита свого круглоопуклого вийняв.
Кров полилася червона, і біль засмутив йому серце.
Трої відважні сини, лиш побачили кров Одиссея,
460 Із підбадьорливим криком кинулись разом до нього.
Став він назад відступати і кликати друзів на поміч.
Тричі він крикнув, що сили у грудях було чоловічих,
Тричі ті крики почув Менелай, Ареєві любий,
І до Еанта звернувся, що близько стояв біля нього:

465 «Теламоніде Еанте, владарю людей богорідний!
Чую я десь Одиссея, в біді витривалого, голос,
Схоже, що в битві страшній він один опинився й трояни
Тиснуть його у бою, від інших відрізавши воїв.
Киньмось у вир того бою, на поміч йому поспішімо!
470 Не потерпів би, боюсь, між троян він один залишившись,
Хоч і завзятий. Великий би смуток упав на данаїв!»

Мовивши так, він пішов, а за ним і Еант богорівний.

Зевсові любого скоро знайшли Одиссея. Трояни
Гнались за ним, як шакали руді, звідусіль оточивши,
475 Гонять рогатого оленя, що його ранив у горах
З лука мисливець, і він, лиш рятуючись ніг бистротою,
Мчить, поки кров ще гаряча й рухливі ще носять коліна.
А як його уже зовсім знесилить стріла бистролетна,

Хижі шакали гірські починають його шматувати
480 В тінявих дебрах; та бог кровожерного в час той приводить
Лева, й тікають шакали, й він здобич усю пожирає.
Й за Одиссеєм, одважним вождем хитроумним, так само
Гналось багато хоробрих троян, герой же із списом
Кидавсь на них, від себе відгонячи днину безжальну.
485 Та як наблизивсь до нього Еант із щитом величезним,
Наче той мур, перелякані врозтіч розбіглись трояни.
Вивів тоді Менелай-войовник Одиссея із бою,
Взявши за руку, й візничий в той час підігнав йому коней.

Кинувсь Еант на троян і, нешлюбного сина Пріама
490 Вбивши, Дорікла, тяжко поранив по тому Пандока,
Ранив також і Лісандра, а потім Піраса й Піларта.
Наче потік, що з гірських верховин у рівнину збігає
Сповнений вод сніготалих і Зевсових злив нездоланних,
Всохлих багато дубів несучи із собою й багато
495 Сосон струнких і намулу багато у море скидає, —
Так на рівнині тоді бушував Еант світлосяйний,
Коней рубаючи й воїв. Але ж про це ще нічого
Гектор не знав: він бився на лівім крилі свого війська,
Над узбережжям Скамандру, і падали там найчастіше
500 Голови людські в бою, і крики невгасні лунали
Коло великого Нестора й мужнього Ідоменея.
Гектор там бився завзято, і жах учиняв він навколо,
Списом із кінного повоза юні рубаючи лави.

Не уступили б, проте, їм шляху богосвітлі ахеї,
505 Та Александр, що був пишнокосої мужем Єлени,
Подвигам край поклав Махаона, керманича люду,
В праве плече стрілою тригранною ранивши раптом.
Занепокоїлись сили могутньої повні ахеї,
Щоб не схопив його ворог, як зміниться щастя воєнне.

Ідоменей же тоді богосвітлому Нестору мовив:
«Несторе, сину Нелеїв, велика ахеїв пошано!
Ну-бо, ставай на свій повіз, бери Махаона з собою,
Й до кораблів своїх коней спрямовуйте однокопитих.
Вмілий-бо лікар один від людей багатьох є вартніший —
515 Вийме стрілу і вигойними ліками рану посипле».

Мовив він так. Не противився Нестор, їздець староденний,
На колісницю він став, і за ним Махаон тоді слідом,
Юний Асклепія син, бездоганного лікаря, вийшов.
Хльоснув по конях старий, і охоче вони полетіли
520 До кораблів глибодонних, — було це й самим їм до серця.

А Кебріон у той час між троян замішання помітив
І, підійшовши до Гектора, слово таке йому мовив:
«Гекторе, проти данаїв змагаємось тут ми обоє

З краю жакливої битви, а інші трояни тікають,
525 Перемішались безладно і коні навколо, і люди,
Це їх Еант Теламоній жене. Я пізнав його зразу —
Щит величезний у нього на плечах. Давай же спрямуймо
Й ми своїх коней і повіз туди, де з найбільшим завзяттям
Кінних і піших загони в кривавій змагаються січі
530 І один одного гублять, і крики невгасні лунають».

Мовивши так, він дзвінко по конях своїх пишногоривих
Ляснув нараз батогом, і бігти рвонулися коні,
І колісницю помчали між лави троян і ахеїв,
Топчучи трупи й щити. Обагрилися чорною кров'ю
535 Вісь унизу колісниці і поручні гожі круг неї,
Бризки криваві з-під кінських копит і коліс-бо невпинно
Вгору летіли. В гущу ворожу вриваючись, Гектор
Квапився з наскоку лави данаїв розбити й страшенне
Вносив у них сум'яття, не жаліючи гострого списа.

540 Перебігаючи поміж рядами ворожого війська,
Списом, мечем і камінням великим орудував Гектор,
Битись з Еантом лише уникав, Теламоновим сином:
Зевс би розгнівався, якби з сміливішим він мужем змагався.

Зевс же, верховний отець, тоді острах наслав на Еанта.
545 Став він збентежно, щит семишкірний на плечі закинув,
І затремтів, озирнувся, наче звір, і почав одступати,
Все оглядаючись, тягнучи ледь за коліном коліно.

Так наче лева рудого з кошари корів криворогих
Зграєю пси і стривожені юрми сільські відганяють
550 І не дають йому всмак воловим поласувать жиром,
Цілу вартуючи ніч. Він же, свіжого прагнучи м'яса,
Рветься вперед, але марно: сиплються з рук заповзятих
Градом на нього рясним мідногострі списи й смолоскипи
Ясно палаючі, й весь він тремтить, хоч вперед поривався,
555 А на світанку відходить назад із засмученим серцем.
Так неохоче й Еант відступав із смутною душею
Перед троянами: дуже боявся за човни він ахейські.

Наче упертий осел, що об спину його вже багато
Зламано палиць, у засів густий, проте, забрідає
560 Й скубає збіжжя високе, його ж, обступаючи, діти
Гонять киями, але недолуга їх сила дитяча,
І відганяють насилу, коли досхочу напасеться, —
І Теламонія так, Еанта великого, гнали
Горді трояни й прославлені всюди союзники їхні,
565 Влучно списками втрапляючи в щит його круглоопуклий.
Часом Еант про свою спогадував буйну хоробрість
І, обернувшись назад, троян, упокірників коней,
Стримував дужі фаланги, то знову пускався тікати.

Але проте заважав їм швидких кораблів досягнути,

570 Сам у завзятих боях між військами троян і ахеїв
Стоячи твердо. Летіли на нього із рук заповзятих
Гострі списи, — з них одні в величезнім щиті застрягали,
Інших багато, не змігши до білого тіла торкнутись,
Вістрям у землю вгрузали, насититись прагнучи тілом.

575 Лиш спостеріг Евріпіл, осяйливий син Евемона,
Як пригнітили Еанта списи незліченні і стріли,
Кинувся, став біля нього й, блискучого списа метнувши,
Апісаона убив Фавсіада, керманича люду,
Вціливши під перепону в печінку й розслабивши м'язи.

580 Скочив до нього тоді Евріпіл і став зброю знімати.
Як спостеріг Александр боговидий, що той вже знімає
З Апісаонових пліч бойовий обладунок, відразу
На Евріпіла націлив свій лук і в стегно його праве
Ранив стрілою; тростина, зламавшись, обтяжила тіло.

585 Швидко, щоб смерті уникнуть, до друзів в юрбу відступив він
І заволав на весь голос, щоб всім було чути данаям:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадики мудрі!

Станьте лицем до троян і Еанта від згубної днини
Обороніть! Весь засипаний стрілами він, і боюсь я, —

590 Не врятуватись йому із бурхливого бою. Ставайте
В поміч Еанту великому всі, Теламонія сину».

Ранений так їм кричав Евріпіл, і, його оточивши
Та до плечей нахиливши щити, зупинились ахеї,
Вгору піднявши списи. Еант підійшов до них близько,

595 З товаришами з'єднався і, ставши, назад обернувся.

Так вони бились, немовби пожежу палала заграва.

Нестора з полум'я бою Нелееві винесли коні,

Потом умиті, — людського він віз вожая Махаона.

Глянувши, їх упізнав богосвітлий Ахілл прудконогий, —

600 Він на кормі корабля місткого стояв і дивився
На безпорадних ахеїв, що з бою безладно тікали.

От до Патрокла, товариша свого, тоді він озвався

Й крикнув йому з корабля. Почув його той і з намету
Вийшов, немовби Арей, — то був його лиха початок.

605 Перший озвався до нього Менойтів син нездоланний:

«Нащо ти кличеш, Ахілле, мене? Чого тобі треба?»

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«О богосвітлий сину Менойтів, улюблений серцем!

Певен я, що, до колін моїх нині припавши, ахеї

610 Будуть благать мене: скрута на них насуває нестерпна.

От що, Патрокле, Зевсові любий, іди та дізнайся

В Нестора, хто це поранений той, що він з бою вивозить.

Зовсім-бо схожий, іззаду здалось мені, він з Махаоном,

Сином Асклепія, — мужа в обличчя не встиг я побачить,

615 Коні його прудконогі стрілою повз мене промчали».

Так він промовив, Патрокл послухався любого друга
Й до кораблів і наметів ахейських кинувся бігти.

Ті ж до наметів Нелеєвих вже добулися тим часом
І з колісниці своєї на землю зійшли многоплідну,

620 Еврімедонт же, старого слуга, устиг уже й коней
Випрягти. Стали на березі моря вони проти вітру

Піт на хітонах сушити своїх, а тоді до намету
Разом обоє зайшли й посідали у кріслах вигідних.

Їм пишнокоса напій готувать почала Гекамеда, —

625 Тож на Тенеді, коли було взято цей острів Ахіллою,
Нестор одержав її, Арсіноя відважного доньку,

В дар від ахеїв за те, що порадами всіх перевищив.

Спершу поставила стіл перед ними вона дуже гарний,

Із темно-синіми ніжками, струганий рівно, й на ньому —

630 В мідному блюді закуску до того напою — цибулі,
Жовтого меду й священного борошна ячного досить.

Келих чудовий дала їм, то Нестор привіз його з дому,

Золотом весь поцвяхований, мав на собі він чотири

Вушка, й при кожнім мов зерна клювали по двійко голубок,

635 З золота кутих; глибокі два дна було в келесі тому.

Кожен його по столі ледь-ледь пересунути міг би,

Повен вина, та легко старий піднімав його Нестор.

Дівчина та, до богині подібна, праміейського вливши

В келих вина, натерла козиного сиру на мідній

640 Терці і білого борошна ячного ще домішала.

Приготувавши напій, їх пити вона запросила.

А як питвом прохолодним жагу вони вже вдовольнили,

В щирих розмови словах почали утішатись взаємно.

Раптом у дверях з'явився Патрокл, на безсмертного схожий.

645 Щойно зустрів його старець, із крісла підвівся ясного,

Й, взявши за руку, веде, і запрошує гостя сідати.

Але одмовивсь Патрокл і так йому став говорити:

«Зараз не час, не проси мене, Зевсів паростку сивий!

Гідний пошани і остраху муж мене вислав дізнатись,

650 Хто той, кого ти пораненим віз. Я й сам уже знаю,

Бачу-бо зараз людського я тут вожая Махаона.

Тож поспішаю назад, щоб про це сповістити Ахілла.

Знаєш і сам-бо ти, Зевсів паростку сивий, який він

Муж цей страшний — звинуватити легко й безвинного може».

655 В відповідь Нестор до нього промовив, їздець староденний:

«Нащо Ахілл так би мав за синів турбуватись ахейських,

Стрілами ранених? Досі хіба йому ще невідоме

Лихо, якого військо зазнало? Із нас-бо найкращі

На кораблях полягли, побиті й поранені тяжко.

660 В ранах від стріл Діомед, Тідея нащадок могутній,
Зраний теж Одиссей-списоборець і з ним — Агамемнон,
Рани страшною зазнав у стегно й Евріпіл войовничий.
От і цього юнака ледь вихопив я з бойовища —
Був він стрілою поранений. Тільки Ахілл благородний

665 Не відчуває жалю і не журиться лихом данаїв.
Чи дожидає він, щоб при даремних зусиллях аргеїв
Бистрі їх судна на березі моря вогнем запалали,
Їх же самих перебито було до останку? У мене
Сил вже нема, що колись у тілі буяли гнучкому.

670 О, коли б юність мою і колишню могутність вернути
З днів тих, коли з елеянами виникла в нас ворожнеча
Через крадіжку корів і сина я вбив Гіпероха,
Дужого Ітімоня, що жив у славетній Еліді.

Череду викрав я в них, щоб помститись, а він, захищавши,

675 Був тоді списом моїм у першому шерезі вбитий;
Тільки упав він — і всі відразу розбіглись селяни.
Здобич велику із поля тоді ми до себе погнали —
Черід корів п'ятдесят і отар стільки само овечих,
Стільки ж свинячих гуртів і розкиданих вільно козиних.

680 Сто й п'ятдесят іще коней буланих тоді ми відбили —
Дужих кобил, в багатьох були ще до того й лошата.
Ночі тієї ж усю ми цю здобич у Пілос пригнали,
Місто Нелеєве, й серцем мій батько Нелей звеселився,
Глянувши, скільки, ще зовсім юнак, у поході здобув я.

685 Ледве світать почало, окличники вийшли скликати
Всіх, у кого борги на священній лишались Еліді.
От позбирались вожді пілоського люду і стали
Здобич ділити, багатьом-бо епеї лишались винні
З днів, коли ми, малолюдні, у Пілосі злидні терпіли.

690 Зла нам багато вчинила Гераклова сила могутня
В роки минулі — кращі тоді з нас загинули люди.
Славних дванадцять синів Нелей породив бездоганний,
З них я зостався один: усі-бо загинули інші.
Тим-то, пишаючись, так міднозбройні знущались епеї,

695 Нас зневажали і всякої кривди чинили багато.

Череду гарних корів і велику отару овечу
Взяв собі сивий Нелей, по триста голів, з пастухами.
Заборгували чимало й йому на священній Еліді:

Четверо коней, у гонах звитяжні, із повозом разом

700 Мали прибуть на змагання тоді й за триніжок коштовний
Участь узять в перегонах. Та Авгій, воїв керманич,
Їх захопив, відпустивши візничого в смутку без коней.
Тим-то словами його і ділами розгніваний старець

Взяв собі долю достатню, а решту віддав для народу,
705 Ділячи так, щоб ніхто не лишився без рівної частки.
Кожного так наділивши, приносить ми стали по місту
Жертви священні богам. Та вже третього ранку епеї
Разом усі — й піхотою, і однокопитими кіньми
Вийшли на нас. Із ними — озброєні два Моліони,
710 Підлітки ще, з військовою справою мало знайомі.
Місто в нас є Тріоесса, стоїть на узгір'ї високім,
Окрай пілоських пісків і від річки Алфею далеко.
Прагнучи місто розбити, облягли його раптом епеї.
Та лиш рівнину вони перейшли, як з Олімпу Афіна
715 Миттю вночі прилетіла вістункою й стати до зброї
Нам наказала. Охоче зібрались до Пілоса люди:
Рвались до бою вони. Мій батько Нелей не дозволив
Стати до зброї мені і сховав мій повіз і коні.
Він-бо вважав, що я досвіду в справах військових не маю.
720 Я ж, хоч і піший пішов, але й між комонників наших
Вже визначався, — так повела нашу битву Афіна.
Є в нас ріка Мініей, недалеко від міста Арени
В море впадає, — зорі там божистої ми дожидали,
Вої пілосців комонні, туди напливала й піхота.
725 Разом з'єднавшись там і озброєння все одягнувши,
Ми добулися опівдні до течій священних Алфею.
Там премогутньому Зевсові жертви ми склали прегарні,
Також Алфею бика і так само бика Посейдону,
А ясноокій Афіні — з черід щонайкращу корову.
730 Потім вечеряти стали, розсівшись скрізь по загонах,
І полягали до сну, з плечей не знімаючи зброї,
Над течією ріки. А тим часом зухвалі епеї,
Прагнучи місто розбити, навкруги вже його обступили.
Але велике на них дожидало ще діло Арея.
735 Тільки-но бо світлосяйне з'явилося на обрії сонце,
Бій почали ми, з молитвою Зевса призвавши й Афіну.
Зразу ж, як тільки з епеями бій в пілосян розпочався,
Першим я Мулія-списника вбив і здобув його коні
Однокопиті. Зятем державному Авгію був він,
740 Старшої доньки його, Агамеди русявої, мужем,
Знахарки зіль лікувальних, що родить земля їх безкрая.
Мідним я списом ударив його, коли він наближався, —
В куряву так і звалився. Я ж, стрибнувши в його колісницю,
Став поміж воїв передніх. Тим часом зухвалі епеї
745 Кинулись врозтіч усі, побачивши вбитого мужа,
Воїв комонних вождя, що був у боях наймужніший.
Вслід я за ними помчав, до чорної бурі подібний,
Взяв п'ятдесят колісниць, і з кожної воїнів двоє,

Списом моїм переможені, землю гризли зубами.

750 Був би я вбив тоді Актора юних синів, Моліонів,
Та їхній батько, землі потрясатель широкодержавний,
Виніс із бою обох, густою окутавши млою.

Сили великої все ж надав тоді Зевс пілосянам.

Гнали-бо ми ворогів по широких просторах рівнини,

755 Їх убивали нещадно й озброєння гарне знімали.

А як в Бупрасій дісталися ми, на пшеницю багатий,
До Оленійської скелі, до пагорка, що Алесійським
Зветься, то звідти назад наше військо вернула Афіна.

Там я останнього ворога вбив і покинув. Ахеї ж

760 Знову з Бупрасія бистрих погнали до Пілоса коней.

Славили Зевса усі між богів і Нестора в людях.

Був я такий, якщо був ним колись, між мужами. Ахілл же
Втіху волів лише сам із доблесті мати своєї.

Ще він заплаче, боюсь, коли весь народ наш загине.

765 Друже мій любий, згадай, що Менойт тобі сам заповідав

В день, коли з Фтії тебе виряджав він до сина Атрея.

В домі якраз ми були тоді — я й Одиссей богосвітлий.

Отже, ми чули усе, що тобі того дня він повідав.

Бо у залюднений дім приходили ми до Пелея,

770 В військо скликаючи люд по ахейській землі многоплідній.

Там ми застали тоді героя Менойта у домі,

Також тебе і Ахілла. Пелей же, їздець староденний,

Жирні палив громовладному Зевсові стегна бичачі

В себе в подвір'ї. Чашу тримав у руках золоту він

775 І іскрометним вином поливав палаючу жертву.

М'ясо бичаче ви вдвох готували, а ми з Одиссеєм

Стали при вході. Здивований кинувсь Ахілл, і, за руку

Взявши, повів нас до себе, і, сісти обох запросивши,

Нас пригощати почав, як то для гостей подобає.

780 Потім, коли вже їдою й питтям ми усі вдовольнились,

Став я до вас говорити й запрошував їхати з нами.

Згодні були ви обидва, а інші — поради давали.

Старець Пелей наказував синові своєму Ахіллу

Доблесним бути в боях і тим перевищувать інших.

785 Саме тоді і Менойт тобі, Акторів син, заповідав:

«Сину мій любий, тебе Ахілл перевищує родом,

Хоч ти і старший роками. Зате він багато сильніший.

Допомагай же йому порадою й словом розумним,

Будь йому прикладом, він до доброго завжди прихильний».

790 Так заповів тобі старець, а ти вже й забув. От і нині

Слово промов до Ахілла — розумний він, мусить послухать.

Може, тобі, з допомогою бога, його й пощастило б

Переконати, бо завжди порада нам дружня до речі.

А як боїться душею якогось богів віщування,

795 Чи сповіщала від Зевса про щось йому мати поважна —
Хай відрядить хоч тебе й мірмідонян ще й інших з тобою
Швидше пошле, — чи не станеш ти світлом рятунку данаям.
Хай свою зброю ясну дозволить тобі одягнути, —
Може, за нього прийнявши тебе, хоч трохи ахеї

800 Січу зупинять, і легше зітхнуть войовничі ахеї,
Втомлені боєм важким, — на війні відпочинок короткий.

З свіжими силами від кораблів і наметів ви легко

Під Іліон відженете знеможене військо вороже».

Мовив це й тим схвилював він у грудях Патроклові серце, —

805 Вздовж кораблів той помчав до Ахілла, до внука Еака.

До кораблів Одиссея божистого бігши, дістався

Швидко Патрокл до місця, де збори і суд учиняли

Люди, і де олтарі збудували вони для безсмертних.

Паросток Зевсів йому, Евріпіл, там поранений стрівся,

810 Син Евемона, — в стегно уражений злою стрілою

Йшов він із бою, кульгаючи, й піт обливав йому рясно

Голову й плечі, і чорная кров струмувала невпинно

З рани страшної, та дух залишався у нім непохитний.

Глянув Менойтів син веледужий і жалем пройнявся,

815 І з співчуттям щиросердим він слово промовив крилате:

«Ах ви, нещасні вожді і порадники війська данаїв!

От доведеться вже вам од вітчизни і друзів далеко

Тіл ваших жиром лискучим під Троєю псів годувати!

Але скажи, Евріпіле-герою, годованцю Зевсів,

820 В силі затримати Гектора міць величезну ахеї

Чи упадуть і загинуть, його переборені списом?»

Відповідаючи, так Евріпіл йому ранений мовив:

«Жодного, паростку Зевсів, Патрокле, рятунку ахеям

Більше нема, — побіжать до човнів вони чорних небавом!

825 Найхоробріші вої, що досі були поміж нами,

При кораблях полягли, стрілою троян або списом

Вбиті нещадно. А сила ворожа зростає всечасно.

Тож порятуй мене зараз, веди до човнів чорнобоких,

Вийми стрілу із стегна і теплою змиєш водою

830 Чорную кров, а рану добірним посиплеш вигойним

Зіллям, що ти його, кажуть, навчивсь пізнавать від Ахілла,

Той — від Хірона, що був справедливіший серед кентаврів.

Що ж до своїх лікарів — Подалірія та Махаона,

То, як здається, із раною той десь лежить у наметі

835 І бездоганного лікаря сам потребує, а другий

Десь на троянській рівнині змагається з лютим Ареєм».

В відповідь мовив до нього Менойтів син веледужий:

«Що ж воно буде? І що нам робить, Евріпіле-герою?»

Я побіжу до Ахілла відважного слово повідать,

840 Як староденний звелів мені Нестор, захисник ахеїв.

Але й тебе не покину самого я тут знемагати».

З словом цим, груди обнявши, повів він керманича люду

Аж до намету. Служник розстелив йому шкури волів.

Там він лягає, й Патрокл із стегна йому гостропекуче

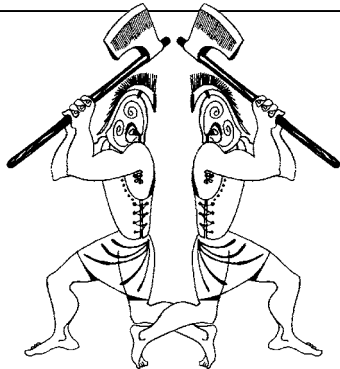
845 Вістря ножем вирізає і, теплою змивши водою

Чорную кров та коріння гіркеє руками розтерши,

Зілля вигойного сипле на рану й загоює зразу

Ввесь її біль, і рана присохла, і кров зупинилась.

ПІСНЯ ДВАНАДЦЯТА БІЙ БІЛЯ ВАЛУ

Так під наметом високим Менойтів син веледужий
Рану тяжку Евріпілові гоїв. Аргеї й трояни
Лавами бились тим часом. Та вже не могли для данаїв
Захистом бути ні рів, ані вал, що його спорудили
5 Вздовж кораблів вони власних, широким навкруг окопавши
Ровом, — не склали вони багаті богам гекатомби,
Щоб кораблі бистрохідні і здобич із ними численну
Охороняли в безпеці. Були ті укріплення проти
Волі безсмертних збудовані, — час їм недовгий стояти.
10 Поки ще Гектор живий був, Ахілл же охоплений гнівом,
І незруйнованим ще залишалось Пріамове місто —
Доти великі ахейські вали ще мали стояти.
А як загинуло в січі багато троян щонайкращих
І між аргеїв одні полягли, а інші лишились,
15 І на десятому році зруйновано місто Пріама,
І в кораблях відпливли до своєї вітчизни аргеї, —
Поміж собою схвалили тоді Посейдон з Аполлоном
Вал зруйнувать, спрямувавши на нього всю силу потоків,
Що із ідейських вершин у море спадають глибоке —
20 Ресу і Родію з ним, також Гептапору й Каресу,
Греніка й далі Есепа, і води Скамандру священні,
І Сімоенту, де стільки щитів шкіряних і шоломів
В порох упало і стільки мужів — півбогів премогутніх.
Гирла потоків тих Феб-Аполлон позливав воедино
25 Й всю течію дев'ять днів гнав на вал той. А Зевс безустанно
Дощ посилав, щоб у хвилю морську чимскоріш його змити.
Сам же землі потрясатель, свій в руки тризубець узявши,
З хвилями йшов, вириваючи ними всі валу основи,

Що, трудячись, із колод і каміння заклали ахеї.

30 Все він зрівняв із землею до вод Геллеспонту бурхливих,
Самий же берег великий він знову пісками засипав,
Вал зруйнувавши цілком, і знов повернув усі ріки
В річища, де яснохвилі їх води й раніш струмували.

Тож на майбутнє поклали таки Посейдон з Аполлоном

35 Так учинити. А зараз круг стін, побудованих міцно,
Битва кипіла шумлива, в розбиваних вежах тріщало
Брусся могутнє. Приборкані пугою Зевса аргеї,
Під кораблями глибокими збившися, ледве тримались,
Повні страху перед Гектором дужим, носителем жаху.

40 Він же так само в бою шаленів, до вихру подібний.
Наче той лев або вепр, оточений псами й ловцями,
Грізно стрибає навкруг, могутністю гордий своєю,
Ті ж оточили стіною його, свої лави зімкнувши,
Стали навпроти і мечуть на нього із рук безустанно

45 Гострі списи. Але не страшиться, боязні не знає
Серце відважне, він навіть безстрашністю сам себе губить.
Сміло стрибає навкруг, ловців іспитуючи мужність, —
Де б він не кинувсь, ловецькі ряди перед ним відступають.
Так же і Гектор по юрмах троян пробігав і благов їх,

50 Рів перейти спонукаючи. Та не посміли зробити
Й коні цього прудконогі, лиш тяжко хропли, біля краю
Рову того упираючись, — надто широкий, страшив їх
Виглядом він, — здавалося, їм його ні переїхать,
Ні проскочити. Кручами-бо обривався стрімкими

55 Рів той обабіч, до того ж густий частокіл понад ними
Гостро стирчав — його збудували синове ахеїв
Високо й міцно, щоб захистом був їм од воїв ворожих.
Через той рів провести бистрохідну свою колісницю
Кінь би не міг, а піхота пройти його все ж поривалась.

60 Полідамант підійшов до хороброго Гектора й мовив:

«Гекторе й інші троянські й союзні вожді й полководці!
Це божевілля — крізь рів отой коней нам гнать прудконогих!
Страшно-бо важко його перейти, ще й загострене кілля
З нього стирчить, а за ним іще й вал збудували ахеї.

65 Ні перейти неможливо той рів, ані битися в ньому
Кінно. Він надто вузький, і, боюсь, полягли б там всі вої.
В разі, ахеям замисливши лихо, їх знищити хоче
Зевс громовладний і поміч троянському війську подати, —
Дуже того я б хотів, щоб негайно це все відбулося, —

70 Хай же далеко від Аргоса згинуть безславно ахеї!
А як повернуть на нас вони, й відсіч дадуть, одігнавши
Од кораблів, і в рів заженуть нас, глибоко проритий,
То навіть вісник біди від стрімкої навали ахеїв

Вже не устигне, боюсь я, до міста назад повернутись.

75 Зважте ж на те, що скажу я, й моєї послухайте ради.
Коней візничі нехай притримають нам перед ровом,
Ми ж усі пішки при повнім озброєнні рушим навальною
Гектору вслід, — проти натиску сили такої ахеям
Встояти годі, коли вже нависла над ними загибель».

80 Так він сказав, і Гектор те слово вподобав розумне.
З повоза він тої ж миті, озброєний, скочив на землю.
Не залишались на конях своїх тоді й інші трояни —
Скочили всі з колісниць за Гектором вслід богосвітлим.
Кожен із них наказав своєму тоді візникові

85 Коней в належнім порядку тримать недалеко від рову.
І, розділившись самі на п'ять зброєносних загонів,
Лави зімкнули свої і рушили вслід за вождями.

Перший очолили Гектор і Полідамант бездоганний,
Найсміливіший то був і найбільший загін, найзавзятіш

90 Прагнув він вал зруйнувать і під самими суднами битись.

Третій із ними пішов Кебріон, — біля повоза свого
Слабшого від Кебріона лишив за візничого Гектор.
Другий загін повели Паріс, Алкатой і Агенор.

Третій очолив Гелен і з ним Деїфоб боговидий,

95 Двоє Пріама синів, а третій керманіч був Асій, —
Асій-герой, Гіртакід, що його привезли із Арісби,
З-над берегів Селеенту, руді величезнії коні.

Воєначальник в загоні четвертому був син Анхіса,
Славний Еней, а при ньому ще двоє синів Антенора,

100 Справи воєнної добрі знавці, Архелох з Акамантом.
Вів Сарпедон за собою славетних союзників військо,
Астеропея відважного й Главка в соратники взявши.
Двох-бо оцих уважав сміливішими він серед інших
Після самого себе, а сам він з усіх вирізнявся.

105 Щільно зімкнувши щити шкіряні, вони, повні відваги,
Прямо пішли на данаїв, певні того, що не встоять
Ті проти них і до чорних своїх кораблів повтікають.

Отже, загони трояни і союзники їхні славетні
Вчули пораду, що Полідамант їм подав бездоганний.

110 Асій лише, Гіртакід, не схотів, поводитар народу,
Коней своїх перед ровом з одним лиш візничим лишити
Й до кораблів бистрохідних помчав на своїй колісниці.
Муж нерозумний! — прийшлося йому Кер не уникнути згубних
І від човнів, пишаючись кіньми і повозом пишним,

115 У Іліон, вітрами обвіяний, вже не вернутись.

Бо злоїменна раніше уже його доля настигла
Списом із рук Девкаліда, славетного Ідоменея.

До кораблів він наблизивсь ліворуч, туди, де ахеї

На колісницях швидких із рівнини уже утікали.

120 Повоза з кіньми погнав він туди, та в відчиненій брамі
Засувів він не знайшов, позамиканих міцно, й запорів:
Навстіж відкриту лишили її, щоб на випадок втечі
При кораблях міг би кожен з ахейських бійців рятуватись.
Прямо до брами він коней погнав, і загін його з криком

125 Рушив услід; були впевнені всі, що не встоять ахеї
Проти їх тиску й до чорних своїх кораблів повтікають.
О нерозумні! На них у тій брамі вже двоє чекало
Духом міцних списоборців із племені дужих лапітів.

130 Другий же був Леонтей, людовбивці Ареєві рівний.
Перед високою брамою поруч стояли обидва,
Наче ті високоверхі дуби у гірських верховинах,
Зливам і вітрові опір вчиняючи цілими днями,
Міцно вчепилися в ґрунт величезним, довженням корінням.

135 Так ці обидва, на руки й свою покладаючись силу,
Асія дужого ждали безстрашно у брамі високій.
Вої ж троянські, щити із волової шкіри піднявши,
Рушили з криком гучним до збудованих міцно укріплень,
Асія мавши вождем, а також Іамена й Ореста,

140 Був з ними й Асія син Адамант, і Тоон з Ономаєм.
Двоє ж лапітів тим часом у мідноголінних ахеїв
Запал будили за валом свої кораблі боронити.

А як побачили ті, що на вал натискають трояни,
Вої ж данайські, волаючи в страху, готові тікати,

145 Кинулись вдвох уперед, щоб почать перед брамою битву,
Наче два дикії вепри, що, в горах гарчливу спіткавши
Зграю собак і ватагу ловецьку, йдуть сміло назустріч,
В різні стрибаючи боки, і валять дерева навколо,
Й з коренем їх виривають, і гучно лунає їх іклів

150 Ляскіт страшний, поки духу їм хтось не відніме стрілою.
Так же в лапітів на грудях од стріл, що у них попадали,
Ляскала мідь блискотлива. Проте вони бились завзято,
На вояків угорі й на свою покладаючись силу.

Зверху-бо вої камінням із веж, побудованих міцно,

155 Кидали вниз, себе захищаючи, й власні намети,
І кораблі бистрохідні. Як в час заметілі сніжини
З вітром бурхливим, що гонить над обрієм хмари похмурі,
Сиплються густо на землю, усіх годувальницю щедрю, —
Так же і стріли, й списи із рук і троян, і ахеїв

160 Густо летіли навкруг. Від ударів каміння важкого
Глухо шоломи гули і щити брязкотіли горбаті.
Голосно скрикнув з досади, по стегнах долоньми ударив
Асій тоді, Гіртакід, і, скипівши обуренням, мовив:

«Зевсе, наш батьку, чого це так дуже тобі заманулось

165 Нас обдурити? Я й не гадав, що хоробрі ахеї
Встоять під натиском нашої сили і рук нездоланих!
Наче ті оси станом гнучким чи ті бджоли рухливі,
Що при дорозі в скалі кам'яній собі гнізда будують
І не бажають осель у щілинах порожніми кинуть,
170 А від мисливих мужів захищають діток своїх сміло, —
Так же і ці не бажають, хоч їх всього двоє, від брами
Зрушити, поки поб'ють ворогів чи самі там поляжуть!»

Мовив він так, але Зевсові серця не зміг зворушити:
Волив-бо дух громовладця лиш Гектору славу надати.

175 Інші бійці перед брамами іншими билися боєм.
Та неможливо, як бог це зумів би, про все розказати.
Бій кам'яний бушував круг укріплень, неначе вогнисте
Полум'я. Хоч і у скруті страшній, боронитись аргеї
Мусили біля своїх кораблів. І смутилися духом
180 Вічні боги, що досі у битві сприяли данаям.
Бились завзято й лапіти тоді й ворогів побивали.
От Перітоя відважного син Поліпет премогутній
Списом поранив Даманта, шолом міднощокий пройнявши.

Мідь шишакова не стримала того удару, крізь череп
185 Вістря пройшло мідяне, і мозок всередині з кров'ю
Перемішало Дамантові, й запал його зупинило.
Потім він зброю здійняв бойову із Пілона й Ормена.
А Леонтей тоді, парость Ареєва, вбив Гіппомаха,
Що Антімахів був син, — йому в пояс він списом утрапив.

190 А після того відгострений вихопив меч свій із піхов,
Кинувсь крізь натовп густий і першого вбив Антіфата
У рукопашнім бою. І навзнак той гримнувсь об землю.
А після того іще і Менона, й Ямена, й Ореста —
Збив він одного за одним на землю, усіх годівницю.

195 В час той, як зброю блискучу знімали вони із убитих,
Полідамант тоді й Гектор з юнацьким загоном відважним,
Більшим і дужчим за інші усі, пломеніли бажанням
Вал зруйнувати й ахейські вогнем кораблі попалити.
Та завагались вони, перед ровом широким спинившись.

200 Мали той рів перейти вже, як раптом ліворуч над військом
Птах із'явився, орел, що високо в небі ширяє, —
В пазурах ніс він потвору скривавлену, — змій величезний
Був ще живий і звивався, готовий з ним битись і далі.
Спритно зігнувшись, орла, що тримав його міцно, він раптом

205 В груди вкусив біля шиї, і той від нестерпного болю
Кинув на землю його, між троянського війська вронивши,
Сам же із клетотом дужим за вітру диханням полинув.
Серцем жахнулись трояни, у корчах побачивши змія

Перед собою — знамення егідодержавного Зевса.

210 Полідамант підійшов до хороброго Гектора й мовив:

«Гекторе, лаєш ти завжди мене, хоч на зборах я навіть
Мовив би й слушно. Вважаєш, ніхто із простого народу
Ані у раді, ані на війні аж ніяк не повинен
В чомусь перечить тобі, твою лише множити владу!

215 Але й тепер я скажу те, що слušним мені видається.

Далі не йдімо перед човнами з данаями битись.

Ось що, гадаю я, статись повинно, якщо над троянським
Військом, що мало вже рів переходити, справді ліворуч
Птах із'явився, орел, який високо в небі ширяє, —

220 В пазурах ніс він потвору скривавлену, — змії величезний

Був ще живий. Та орел упустив його, милого дому
Не досягнувши, й не встиг своїм дітям оддати в поживу.

Так же і ми, коли навіть і браму, і мури ахейські
Натиском дужим зруйнуємо вщент, і відступлять ахеї,

225 Все ж не повернемоь тою ж дорогою, в тому ж порядку,

А багатьох за собою покинем троян, що ахеї

Гострою міддю поб'ють, кораблі захищаючи власні.

Так нам усе й ворожбит пояснив би, що тямить душею

Смисл божественних знамень, і йому повірили б люди».

230 Скоса поглянувши, Гектор сказав йому шоломосяйний:

«Полідаманте, не дуже ти мовив мені до вподоби!

Міг би і краще за це ти інше придумати слово.

А як і справді оте, що я чув, ти свідомо промовив,

То, очевидно, у тебе і розум боги відібрали!

235 Радиш забути мені громоносного Зевса веління

Ті, що здійснити він сам обіцяв, головою кивнувши;

А замість того порадив ти вірити ширококрилим

Птахам, — на них я не знаюсь, і зовсім мене не тривожить,

Чи полетять вони вправо, де сонце з-за обрію сходить,

240 Чи подадуться ліворуч, де заходу морок темніє.

Будьмо ж слухняні одній лише волі великого Зевса:

Смертних-бо всіх і безсмертних у владі своїй він тримає.

В нас-бо найкраще знамення одне — захищати вітчизну.

Але чого ти злякався війни й бойового завзяття?

245 Навіть якби у бою до єдиного всі полягли ми

Перед човнами аргеїв, тобі не грозила б загибель, —

В серці ж ні стійкості в тебе нема, ні вогню бойового.

А як від бою ухилишся ти, або іншого мужа

Словом намовиш улесливим з грізної битви тікати,

250 Спис мій одразу тебе і життя, і дихання позбавить».

Мовивши це, він подався вперед, а за ним поспішили

З криком шаленим трояни. Тим часом і Зевс громовладний

З пагір ідейських послав із вітром поривчастим бурю

Й запорошив кораблі усі пилом. Тоді він ахеям
255 Розум затьмарив, троянам готуючи й Гектору славу.
Зевса знаменню і власній довірившись силі, трояни
Мурів ахейських величну твердиню звалить намагались,
Виступи веж руйнували, крушили зубчаті бійниці,
Стали підоймами палі розхитувать ті, що ахеї
260 Глибоко в землю забили, — найперші підвалини вежам.
Їх вивертали вони, сподіваючись мури ахейські
Геть розвалить. Та данаї ні кроку не сходили з місця.
Загородивши щитами з бичачої шкіри бійниці,
По ворогах, що на вал налягли, вони били нещадно.
265 Двоє Еантів тим часом, проходячи всюди по вежах,
Духу бійцям додавали й відвагу будили ахеям.
Лагідним словом одних, а інших жорстким бадьорили,
Лиш помічали, що бою завзятого хтось уникає:
«Друзі! Чи хто видатніший з аргейських мужів, чи середній,
270 Чи навіть слабший від інших, — не всі-бо однакові люди
В битві бувають, — нині для кожного знайдеться діло!
Це ви знаєте добре й самі. Хай ніхто не посміє
До кораблів повертати назад, оцей заклик почувши!
Сміло рушайте вперед, один в однім підтримуйте мужність!
275 Хай допоможе вам Зевс-олімпієць, що блискавки мече,
Прийступ ворожий відбить і троян в Іліон одігнати!»
Так гукали вони, спонукаючи битись ахеїв.
Наче зимового дня сніжини посиплються густо
В час заметілі, коли посилає нам Зевс велемудрий
280 Сніг той, щоб стріли своєї могутності людям явити.
Вітри приспавши, сніжить безнастанно, аж поки покриє
Гір верховини високі, і скель гостроверхе бескеття,
Луки на лотос багаті, і людські поля плодоносні,
І узбережжя устеле, і сивого моря затоки;
285 Хвиля лише, набігаючи, сніг поглинає, все інше
Білою вкрите габою, що Зевс хуртовинням навіє.
Так безнастанно й каміння з обох боків сипалось густо —
То на троян, а то від троян на загони ахейські
Градом летіло каміння, аж гуркіт лунав понад валом.
290 Та не змогли б ні трояни тоді, ні осяйливий Гектор
Брами у мурі зламати чи великі запори, аж поки
Не спрямував на аргеїв сина свого Сарпедона
Зевс велемудрий, як лева того на волів круторогих.
Виставив той уперед свій щит, звідусюди округлий,
295 Кутий із міді, карбований, — гарно скував його вмілий
Мідник, зсередини шкіри волів приладивши щільно
Й дратвою їх золотою по мідному колу прошивши.
Щит той піднявши й списами двома потрясаючи грізно,

Кинувся так Сарпедон, наче лев, що, зростаючи в горах,
300 М'яса вже довго не їв, і безтрепетний дух його гонить
Вдертись до жирних овець через тин, загороджений щільно.
Навіть зустрівши мужів-пастухів, що отару овечу
З поміччю псів стережуть, озброєні добре списками,
Спроби, проте, не зробивши, іти від кошари не хоче,
305 Але, стрибнувши до неї, хапає вівцю або перший
Падає сам, уражений списом з правиці міцної.
Так же тоді спонукав богорівного дух Сарпедона
Рушити сміло на вал і крушити зубчаті бійниці.
Зразу ж тоді він Главка гукнув, Гіпполохову парость:
310 «Главку, чому над всіма нас в Лікійському краї шанують
Місцем на учтах, і м'ясом найкращим, і келихом повним
Люди усі, і на нас, немов на богів, споглядають?
Маємо й кращий землі ми наділ понад берегом Ксанту
Із виноградником гарним, і ниву, що родить пшеницю.
315 Тим-то нам першими треба стояти тепер у лікійських
Лавих і сміливо в розпал горячого кидатись бою,
Щоб говорив про нас кожен з лікіян у кованих латах:
«Ні, не без слави у рідній країні лікійській керують
Наші державці; їдять недаремно овець вони жирних,
320 Вина медові п'ючи найсолодші, — зате ж бо й велика
Доблесть їх, — завжди-бо в перших лікійських рядах вони б'ються».
Любий, якби із цієї війни ми цілими вийшли,
Стали безсмертні навек і ніколи уже не старілись,
То не хотів би я й сам між передніми лавами битись,
325 Не посилав би й тебе я в бої, що мужів прославляють.
Та звідусіль незліченні уже обступили нас Кери
Смерті, — ані утекти, ні схватись од них неможливо.
Отже, вперед! Чи ми комусь славу здобудем, чи нам він!»
Мовив так, і Главк не перечив йому й не протививсь.
330 Рушили прямо вони із лікійським загоном численним.
Жахом охоплений був Менестей тоді, син Петеоя, —
Прямо на нього до вежі ішли і несли вони лихо.
Він озирнувся по вежах ахейських навкруг, чи не видно
Близько вождів, щоб нещастя від друзів його відвернути.
335 Ось він Еантів побачив обох, у війні ненаситних,
З ними стояв іще й Тевкр, що тільки-но з свого намету
Вийшов. Але Менестея, хоч був недалеко, не чули —
Так гуркотіло навкруг, аж сягаючи неба самого,
Від брязкотіння великих щитів, конегривих шоломів
340 Та від розбиваних брам, що замикані міцно стояли, —
Їх зруйнувать намагались трояни, щоб далі пробитись.
Зразу ж Тоота-окличника шле він тоді до Еантів:
«Швидше біжи та Еанта поклич, богосвітлий Тооте,

А коли можна, обох, — отак воно буде найкраще,

345 Нас-бо чекає усіх велика біда незабаром:

Напосідають на нас лікійські вожді, що й раніше

Несамовите завзяття в жорстоких боях виявляли.

Тільки ж коли і там уже скрута в борні виникає,

Хай хоч один сюди прийде могутній Еант Теламоній

350 Разом із Тевкром, що луком майстерно своїм володіє».

Мовив він так. Не перечив, почувши це слово, окличник,

Кинувся бігти уздовж він стіни міднозбройних ахеїв,

Перед Еантами став і до них, поспішаючи, мовив:

«Вас, Еантів обох, вождів міднозбройних аргеїв,

355 Просить улюблений син Петеоя, годованця Зевса,

Стати на поміч, хоч трохи з ним скруту борні розділити

І, коли можна, удвох, — отак воно буде найкраще,

Там-бо чекає усіх велика біда незабаром:

Напосідають на них лікійські вожді, що й раніше

360 Несамовите завзяття в жорстоких боях виявляли.

Тільки ж коли тут уже скрута в борні виникає,

Хай хоч один туди прийде могутній Еант Теламоній

Разом із Тевкром, що луком майстерно своїм володіє».

Мовив він так. Не перечив великий Еант Теламоній,

365 Зразу ж до сина Ойлея він слово промовив крилате:

«Вдвох з Лікомедом могутнім, Еанте, ви тут залишайтесь

Дух кріпити данаям, щоб мужньо у битві тримались.

Я ж поспішаю туди й там стану негайно до бою.

Зразу ж вернуся назад, їм поміч належну подавши».

370 Мовив це слово й пішов великий Еант Теламоній,

Разом з Еантом подався і Тевкр, його брат одноотчий.

Тевкрові вслід Пандіон ніс вигнутий лук з тятивою.

От вони вежі дійшли Менестея, відважного духом,

Попід стіною йдучи, і воїв знайшли вони в скруті.

375 Наче той темний борвій, налетіли на вежу й бійниці

Дужі й хоробрі лікіян вожді і порадики війська.

Враз супротивні зіткнулися лави, аж все загуділо.

Перший Еант Теламоній друга убив Сарпедона,

Духом відважного мужа Епікла, його він ударив

380 Мармуру гострим уламком великим, що з краю за муром

Біля бійниці лежав на камінні. Його лиш обіруч

Ледве б утримати міг чоловік у квітучому віці

З люду сучасного. Той же підняв його високо й кинув

І розтросив на Епіклі шолом з чотирма гребенями

385 Й череп йому роздробив. Той, наче плавець, що пірнає,

З вежі високої впав, і дух його кості покинув.

Тевкр же могутнього Главка, що паростю був Гіпполоха,

Руку оголену вгледівши, гострою вразив стрілою

З вежі стрімкої, як ліз той на неї, і вивів із битви.

390 Главк же стрибнув із стіни непомітно, щоб хто із ахеїв
Рани його не побачив і цим не почав вихвалитись.
Смуток обняв Сарпедона, коли він помітив, що з битви
Главк одійшов. Та він бойового не втратив завзяття.

І в Тесторіда Алкмáона списа свого устроївши,

395 Вихопив зразу його, і той, повалившись за списом,
Навзнак упав, аж озброєння мідне на нім забряжчало.
А Сарпедон, за бійницю рукою вхопившись міцною,
Шáрпнув, і вся із зубцями вона обломилась, і зверху
Мур оголився, й відкрилась для ворога путь широченна.

400 Кинулись разом на нього Еант Теламоній із Тевкром.
Тевкр тоді в ремінь блискучий уцілив йому, що на грудях
Щит велетенський тримав. Та Зевс од своєї дитини
Смерть одвернув, — загинуть не дав йому перед човнами.
Скочив до нього Еант і в щит той ударив, та списом

405 Наскрізь його не пробив, лише наступ ворожий притримав.
Цей од бійниці подався на крок, але зовсім із битви
Не відступив, — іще сподівався він славу здобути
І, обернувшись назад, до лікіян гукав богорівних:

«Вої лікійські, невже бойовий занепав у вас запал?

410 Важко самому мені, хоч який би не був я могутній,
Мур зруйнувати і до кораблів простелити дорогу.
Нумо вперед! Що буде нас більш, діло краще ітиме!»

Мовив він так, і вони, владаревим налякані криком,
За владарем і порадником рушили в битву завзяту.

415 З другого боку й аргеї свої укріпили фаланги,
Муром прикрившись. І діло між них розгорілось велике.
Бо не могли ні могутні лікіяни так у данаїв
Мур зруйнувати, щоб до кораблів простелити дорогу,
Ані лікіян тоді не могли списоборці данаї

420 Геть одігнати од муру, якого вже ті досягнули.
Так наче двоє мужів, зустрівшись на нивах суміжних,
З мірою кожен в руці, про межу сперечаються спільну,
Про щонайменший окраєць, щоб поля однаково мати, —
Так ворогів лиш зубці на бійницях ділили, й над муром

425 Ті один одному перед грудьми шкіряні розбивали
Круглі великі щити і маленькі щитки легкокрилі.
Тіло було багатьом нещадною вражене міддю, —
В спину бійцям, хто до ворога був обернувся непокритим
Тилом, а іншим — крізь їхні щити попробовані — в груди.

430 Мури й бійниці зубчаті були обагрянені кров'ю
Воїв з обох ворогуючих станів — троян і ахеїв.
Не спромоглися трояни, проте, одігнати ахеїв,
Рівно стояли-бо, як вагівниця у чесної прялі:

Гирі і вовну на шальки поклавши, вона їх рівняє
435 Й пильно виважує, щоб для дітей заробить на прожиток.
Так врівноважені бій і війна були, доки могутній
Зевс не послав тоді Гектору, синові старця Пріама,
Вищої слави, — він перший крізь вал прорвався ахейський.
Тож заволав на весь голос, щоб всім було чути троянам:
440 «Нумо, трояни комонні! Розвалюйте вал ви аргейський
І племенистим вогнем нещадно паліть кораблі їх!»
Мовив він так, осміляючи, й всі, його голос почувши,
Рушили разом юрбою до валу й на верх узялися,
Гострі піднявши списи, до зубчатих бійниць видиратись.
445 Гектор же камінь великий схопив, що лежав біля брами,
Й легко поніс його, — знизу широкий, загострений зверху
Був він. Підняти той камінь з землі і на повіз покласти
Не спромоглися б і двоє найдужчих мужів із народу,
З люду сучасного. Він же й один без труда потрясав ним;
450 Камінь легким-бо для нього зробив сам Кронід велемудрий.
Наче пастух, що несе без зусилля бараняче руно,
Взявши одною рукою, й ваги його зовсім не чує, —
Так же і Гектор підняв і до брами поніс оту брилу.
Брама висока й двійчата була, і стулки у неї
455 Щільно були припасовані, й кованих засувів двоє,
Й довга запора одна зачиняли зсередини браму.
Ставши навпроти, напружився й кинув він камінь той прямо,
Міцно розставивши ноги, щоб сили удар не утратив.
З гнізд він обабіч зірвав бігуни, і в середину камінь
460 Хряснув важким тягарем. Затріщала страшенно вся брама,
Засуви вже не тримали, й навкруг розлетілися стулки,
Каменем зламані. В отвір той кинувсь осяйливий Гектор,
Схожий до бистої ночі; жахливою саяв він міддю,
Що був озброєний нею; до того ж тримав у руках він
465 Двоє списів. Ніхто, крім богів, його стрівши, не міг би
Стримать, як вбіг він у браму. Палали вогнем його очі.
Він повернувся до троян, закликаючи гурт весь на мури
Лізти навалою, й радо наказу послухали вої.
Зразу ж одні з них полізли на мур, а інші у браму
470 Ринули буйним потоком. І стали данаї тікати
До кораблів глибодонних, і гамір лунав безугавний.

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА БІЙ БІЛЯ КОРАБЛІВ

Зевс, допустивши троян і Гектора близько до суден,
Там же і злигоднів їм, і труднощів безперестанних
Дав їм зазнати, а сам повертає ясні свої очі
У далину, споглядаючи землі фракіян комонних,
5 Місян, кулачних бійців, гіппемолгів, які з-під кобили
П'ють молоко, ще й абіян, людей справедливістю славних.
Трою ж уже помічать перестали ясні його очі.
Не сподівався-бо серцем своїм, щоб хтось із безсмертних
Вийшов троянам іще допомогу подать чи данаям.

10 Та не сліпий спостерігач — могутній землі потрясатель.
З подивом він на війну поглядав і на січу криваву
Із верховини найвищої лісом укритого Сама
В горах фракійських; виднілась відтіль перед ним уся Іда,
Видно й Пріамове місто було, і човни всі ахейські.
15 Вийшовши з моря, сидів він там, повен жалю до ахеїв,
Що їх тіснили трояни, і гнівався дуже на Зевса.

Раптом устав і пішов із скелястої він верховини
Кроком швидким. І ліси навкруги, і високії гори
Під Посейдона важкою ходою усі затремтіли.
20 Тричі ступив він і, з кроком четвертим мети досягнувши,
В Еги ввійшов, де в глибинах затоки стояла славетна,
З золота вся, осяйна, його вічно нетлінна оселя.
В дім увійшовши, запряг в колісницю він міднокопитих
Коней своїх бистролетних, що гриви у них золотії,
25 В золото й сам одягнув своє тіло, майстерно обшитий
Золотом взяв свій батіг і, ставши в ясну колісницю,
Коней по хвилях погнав. І заграли морськії страхіття,
Виплили з лігвищ усюди, свого владаря упізнавши.

Радісно хвилі під ним розступились. А коні так швидко

30 Мчали по морю, що мідної осі й вода не кропила.

До кораблів до ахейських учвал понесли його коні.

Є у глибокому глибі морському печера велика

Між островами Тенедом та Імбром суворо-скелястим.

Стримав там коней своїх Посейдон, землі потрясатель,

35 Випрягши їх з колісниць, божистого дав їм оброку

Їсти й на бистрії ноги їм пута наклав золотії, —

Що ні порвать, ні розбити, — щоб, стоячи тут же, на місці,

Ждали державця, а сам подався до стану ахеїв.

Вої ж троянські навально, як полум'я буйне, як буря,

40 Гектору вслід, Пріамідові, рушили всі з безустанним

Криком і шумом шаленим у певній надії ахейські

Взять кораблі й до ноги перебить оборонців хоробрих.

Та Посейдон-земледержець, могутній землі потрясатель,

Вийшовши з хлані морської, бадьорість підносив аргеям;

45 Постать Калхаса прибравши і голос його неослабний,

Передусім він Еантів гукнув і без того хоробрих:

«Ви лише двоє, Еанти, врятуєте військо ахеїв,

Не про страхітливу втечу, про міць пам'ятаючи власну.

В іншому місці в бою троянських я рук не боявся б

50 Непереборних, хоч юрми їх мур перейшли наш великий,

Всіх-бо їх зараз зупинять красивоголінні ахеї.

Але страшенно боюсь, щоб не скоїлось з нами нещастя

Там, де подібний до полум'я, провід веде навіжений

Гектор, тим гордо-пишний, що син він могутнього Зевса.

55 Хай же на серце і вам покладе із безсмертних хто-небудь

Твердо стояти самим і інших в бою укріпляти.

Від кораблів бистрохідних його, войовничого, швидко

Ви відігнали б, хоч би й бадьорив його сам олімпіець».

Мовивши так, земледержець, могутній землі потрясатель,

60 Берлом ударив обох і надав їм потужної сили,

Й стали гнучкі в них суглоби, невтомливі руки та ноги.

Сам же, немов бистрокрилий той яструб, що, знявшись з високих

Скель, лише козам доступних, на крилах повисне в повітрі,

Щоб у погоні за птахом якимсь на долину упасти, —

65 Так Посейдон відлетів од них швидко, землі потрясатель.

Бистрий Еант, син Ойлеїв, тоді упізнав його перший

І до Еанта звернувся, що був Теламонові сином:

«Мабуть, Еанте, це хтось із богів, що живуть на Олімпі,

Постать прибрав віщуна й при човнах нам наказує битись, —

70 Не боговіщий Калхас, що з пташиного льоту віщує.

З руху гомілок його, по слідах його ніг я іззаду

Легко впізнав, хто відходить, — неважко богів упізнати.

В грудях-бо любих у мене також стрепенулося серце,

Більш ніж коли воювать воно й з ворогом битися прагне.

75 Ноги і руки над ними бажанням до бою палають».

Відповідаючи, так йому мовив Еант Теламоній:

«В мене так само до списа жагою тремтять уже руки
Непереборні, і сила зростає, і ноги на місці
Встоять не можуть. Хоч би й сам на сам я битись готовий
80 З Гектором, сином Пріама, що прагне до бою шалено».

Так один з одним тоді розмовляли вони між собою,
Раді сназі бойовій, що бог поклав їм на серце.

А земледержець тим часом бадьорість будив у ахеїв,
Що спочивали позаду біля кораблів своїх бистрих.

85 Зовсім охляли в них любі тіла від тяжкої утоми.

Смуток жахний їм серця огорнув, як троян вони вздріли,
Що звідусіль через мур їх великий прорвались юрбою.

Це споглядаючи, сльози вони із-під брів проливали,
Не сподівались-бо лиха уникнуть. Але земледержець,

90 Легко в їх лави ввійшовши, зміцнив їх в могутні фаланги.

Перших він Тевкра й Леїта закликав, до них підійшовши,
Потім бійця Пенелея, за ним Деїпіра, й Тоанта,

Ще й Меріона гукнув з Антілохом, закличників бою.

Їх підбиваючи в січу, він слово їм мовив крилате:

95 «Сором вам, молодь аргейська! А я сподіваюся, що, взявши

Участь в бою, ви нашим дасте кораблям порятунку!

А якщо будете ви небезпеки війни уникати,

То настає, видно, день, коли від троян ми загинем!

Горе нам! Диво велике на власні побачив я очі,

100 Диво страшне, що, гадав я, повіки йому не здійснитись.

До кораблів наших ринуть трояни, які ще недавно,

Наче ті лані були полохливі, що бродять по лісі,

Кволі, безпомічні зовсім, себе захистить неспроможні,

Здатні в поживу лише леопардам, вовкам та шакалам.

105 Досі й трояни не важились стать проти сили ахеїв,

Проти могутності рук їх вони виступати не сміли.

Нині ж від міста далеко, біля кораблів, вони б'ються

Тільки з провини вождя і недбалості вашого війська, —

Гнівне на нього, воно кораблів своїх бистрих не хоче

110 Оборонять і воїв дає біля них убивати.

Але хоча таки справді провинний у лихові всьому

Є лиш Атрід, герой Агамемнон широкодержавний,

Що бистроногого сина Пелея так тяжко зневажив, —

Нам через це ухилитись від бою ніяк не годиться!

115 Отже, поправмось мершій! Виправні серця благородних.

Дуже негарно-бо вам забувать войовничу відвагу,

Найсміливішим з ахейського війська! Не сперечався б

З мужем я тим, що з кривавого поля війни утікає

Із боягузтва. На вас же я цілим обурений серцем.

120 Ох і ледачі! Ще й гіршого ви тут наробите лиха
Через недбалість свою і на себе накличете, певно,
Сором і осуд людський! Починається битва велика!
Біля самих кораблів гучномовний вже Гектор воює
Дужий, він браму розбив і зірвав з неї засув великий!»

125 Так підмовляючи, дух земледержець підносив ахеям.
Біля Еантів обох тоді стали збиратись фаланги
Дужі, що ані Арей їм нічим би не міг докорити,
Ані Афїна, що кличе до бою. Добірні, найкращі
Воїни тут на троян і божистого Гектора ждали —

130 Спис біля списа, щиток при щитку нерозривно зімкнуті,
Щит до щита, шолом до шолома й до воїна воїн.
Гребені тих конегривих шоломів стикались при кожнім
Русі, так щільно один біля одного вої стояли.

Грізно щетинились гострі списи у долонях відважних
135 Воїв, — вони уперед поривалися, прагнучи бою.

Лавами йшли і трояни. Сам Гектор їх вів за собою, —
Рвавсь уперед він, як камінь округлий, що з дикої скелі
Хвилі напором у повінь ріка його скинула врешті,
Виром бурхливим підмивши основи жахливої скелі.

140 Котиться він, ще й підскакує, й лунко тріщить по дорозі
Праліс густий, а він далі летить, не спиняючись, поки
Аж до рівнини сягне і не котиться більш мимоволі.

Так же і Гектор — спочатку грозив, що до самого моря
Легко він шлях прокладе крізь човни і намети ахейські,

145 Всіх побиваючи; а, на густі нашттовхнувшись фаланги,
Мусив спинитись. Назустріч-бо вийшли синове ахейські,
Вдарили вістрями грізних мечів і списів двоєгострих
І відігнали його, й похитнувсь він, і став одступати.

Голосно крикнув тоді, щоб навкруг його чули трояни:

150 «Трої сини, і лінійці, й дарданські бійці рукопашні,
Стійте усі! Не надовго мене зупинили ахеї,
Хоч і зімкнулись у лави вони, наче мур, непохитні,
Та перед списом моїм, сподіваюсь, відступлять, як справді
Бог верховний веде мене, Гери муж громоносний».

155 Мовлячи так, він у кожному силу збудив і завзяття.

Вийшов тоді наперед Деїфоб, гордовитий Пріамів
Син, перед себе тримаючи щит, звідусіль рівнобокий;
Кроком легким він ішов, тим щитом прикриваючи тіло.
В нього тоді Меріон вже націлився списом блискучим,

160 Кинув, але промахнувсь і попав йому в щит рівнобокий,
Шитий із шкір; але не пробив — ще раніше зламалось
Вістря на ратищі довгого списа. Злякавшись лету
Списа шаленого, в бік одвернув Деїфоб свій обшитий

Шкірою щит. Меріон же назад повернувся у лави

165 Товаришів, роздратований страшно на те і на друге —
Що й перемоги позбувсь, і зламав свого списа міцного.
До кораблів він подався тоді і наметів ахейських
Списа великого взять, що лишився у нього в наметі.
Битва тим часом тривала, і гомін лунав неугасний.

170 Тевкр Теламоній відважного перший убив списоборця
Імбрія, Ментора сина, на коні багатого мужа.
Жив у Педєоні він до приходу загонів ахейських
З Медесікастою в шлюбі, бічною Пріама дочкою.

А як данаї до Трої прийшли в кораблях крутобоких,

175 До Іліона прибув він, але від троян відрізнявся.

Жив у Пріама, тримав його той як власного сина.

Син Теламона під вухо його своїм списом довженням

Ранив і вихопив списа назад. Той упав, наче ясен,

Що на вершині гори височів, звідусюди помітний,

180 Міддю ж підрубаний, свіже схилив до землі своє листя, —

Так він упав — і брязнула зброя, що сяяла міддю.

Кинувся Тевкр уперед, щоб озброєння з Імбрія зняти.

Гектор же кинувсь до нього й націлився списом блискучим.

Той це помітив і ледве од мідного встиг ухилитись

185 Списа. І в груди уп'явсь Амфімахові, сину Ктеата

Акторіона, той спис, коли він на битву виходив.

Тяжко він grimнув об землю, аж зброя на нім забряжчала.

Гектор же кинувся знов — в Амфімаха, великого духом,

Зняти шолом з голови, до скронь його щільно прилеглий.

190 Кинув тієї ж хвилини Еант своїм списом блискучим

В Гектора, тіла ж його не торкнув він: грозливою міддю

Все воно вкрите було. Посередині в щит він ударив,

І Пріаміда так сильно штовхнув, що той мусив вернутись,

Трупи обидва лишивши, щоб їх волочили ахеї.

195 А Амфімаха взяли Менестей богосвітлий і Стіхій,

Воїв афінських вожді, й понесли до загонів ахейських,

Імбрія ж — двоє Еантів, завзяття взірці бойового,

Наче два леви козу із-під варті собак гостроіклих

Викравши, разом несуть, крізь густі пробираючись хащі

200 Й високо в пашах свою над землю тримаючи здобич,

Так же й Еанти озброєні, високо трупа піднявши,

Лати із нього знімали. З маху від ніжної шиї

Голову в гніві за смерть Амфімаха відсік син Ойлеїв

Й, мов кругляка, до троян через юрми густі перекинув.

205 Гектору прямо до ніг крізь пилуку вона покотилась.

Гнівом у серці своїм запалав Посейдон за онука,

За Амфімаха, що смертю поліг у січі жорстокій.

До кораблів він подався тоді і наметів ахейських

Дух піднімати в данаїв, троянам готуючи лихо.

210 Ідоменей по дорозі зустрівсь йому, списник славетний.
Йшов од товариша він, який перед тим незадовго
З бою вернувся, у коліно поранений гострою міддю, —
Винесли друзі із битви його. Лікарям його здавши,
Він до намету пішов, вернутись бажаючи швидше

215 В бій. До нього звернувся тоді земледержець могутній,
Голос прибравши Тоанта, який Адремона був сином, —
Що в Калідоні високім владарив і в цілім Плевроні
Над етолійцями, й люди, як бога, його шанували:

«Ідоменею мій, критян порадику, де ж ті погрози

220 Ділись, що Трої синам колись так грозили ахеї?»

Ідоменей тоді, критян владар, йому в відповідь мовив:

«О Тоанте, ніхто із ахеїв, наскільки я знаю,
В цьому не винен: усі-бо ми стійко уміємо битись,
Ні малодушним ніхто не охоплений ляком, ні з бою

225 Досі ніхто не тікав боягузливо. Мабуть, Кроніду
Вельмимогутньому так до вподоби припало — безславну
Згубу далеко від Аргоса людям наслати ахейським.
Але, Тоанте, і сам ти був досі душею завзятий,

Вмів підбадьорити й іншого ти, занепалого духом,

230 Не підступайся тепер, клич кожного мужа з собою».

В відповідь так Посейдон йому мовив, землі потрясатель:

«Ідоменею, хай муж той додому уже не поверне
З Трої, хай краще забавою стане собакам той воїн,
Що утікати б сьогодні із поля посмів бойового!

235 Ну-бо до зброї, й зі мною ходімо! Пора вже до бою
Нам поспішать! Хоч і двоє нас, будемо й ми чимсь корисні!
Навіть і кволії люди, з'єднавшись, здатні на доблесть,
Ми ж таки можемо вдвох і з сильнішими стати до бою».

Мовив це бог і знов до людської борні повернувся.

240 Ідоменей же подався до напнутого гарно намету,
Лати красиві на тіло надів і, вхопивши два списи,
Кинувсь з намету, подібний на блискавку ту, що Кроніон,
Взявши в долоню свою, з світлосяйного кинув Олімпу —
Людам знамення, — й сліпучим вона все освітлює сяйвом.

245 Так у героя, що біг, мідні лати на грудях блищали.
Неподалік од намету Молід Меріон йому стрівся,
Славний супутник його, — приходив він мідного списа
Взяти. До нього звернулася Ідоменеєва сила:

«Як це ти тут, Меріоне, товаришу мій прудконогий,

250 Нащо війну ти покинув і січі кривавої поле?
Чи не поранений ти, і стріли тебе зморює вістря?
Чи ти із вістю по мене прийшов? Та я й сам не збираюсь
Тут, у наметі, сидіти, а йду до кривавого бою».

В відповідь так Меріон до нього розсудливий мовив:

255 «Ідоменею мій, критян порадинику мідянозбройних!

Йшов я гострого списа, якщо він лишивсь у наметі,

Взяти. Той, що був досі у мене, в бою поламав я,

В щит Деїфоба ударивши, високодумного мужа».

Ідоменей тоді, критян владар, йому в відповідь мовив:

260 «Знайдеш списів, як схочеш, не тільки один, а двадцять,

Поряд в наметі стоять при стіні вони ясноблискучій,

В Трої з побитих я їх познімав, не вважаю-бо гідним,

Стоячи здалеку десь, із мужами ворожими битись.

Тим-то списів і горбатих щитів є у мене багато,

265 Панцирів, сяючих ясно, та ще й конегривих шоломів».

В відповідь так Меріон до нього розсудливий мовив:

«В мене самого в наметі, та ще й в кораблі моїм чорнім

Здобичі досить троянської, йти лиш по неї не близько.

Правду сказати, і я не забув ще про доблесть воєнну:

270 В перших-бо лавах на січу, де слави мужі набувають,

Й я виступаю, як тільки-но звада воєнна почнеться.

Може, кому невідомо з ахейських мужів міднозбройних,

Як я тримався в бою, а ти ж мене, думаю, знаєш».

Ідоменей тоді, критян владар, йому в відповідь мовив:

275 «Знаю я доблесть твою! Навіщо про це й говорити?

Хай би нас, найсміливіших, біля кораблів тут послали

В засідку, в ній-бо найкраще мужів виявляється доблесть,

І боягуза і мужню людину тут легко пізнати.

Тож боязкий всечасно міняється весь на обличчі,

280 Всидить спокійно йому не дає його дух полохливий,

То на одну він, а то на обидві ноги присідає,

В грудях його боязливих страшенно колотиться серце,

Смерті одної він жде й цокотить мимоволі зубами.

Мужній в обличчі не міниться, трепет його малодушний

285 Не обнімає, хоч би він у засідку вперше виходив,

Просить лише, щоб у січу жорстоку чимшвидше втрутитись.

Не зневажав би ніхто там ні рук, ані сили твоєї.

А як в бою ти стрілою чи списом поранений був би,

То не в потилицю втрапила б зброя тобі і не в спину,

290 Тільки у груди або у живіт ти удар той прийняв би,

Сміло йдучи уперед на розмову із ворогом збройну.

Годі, проте, гомоніть нам, як діти оті нерозумні,

Стоячи марно, щоб хтось нам ізгорда не став дорікати.

Але ходім до намету, міцного там вибереш списа».

295 Так він сказав. Меріон же, на бистрого схожий Арея,

Кинувся вмить до намету і взяв собі мідного списа.

Ідоменеєві вслід він побіг, пориваючись в битву.

Як людовбивця Арей, вирушає до грізного бою

Й разом і син його любий, безтрепетний Жах нездоланний,
300 Що й витривалий в боях войовник його серцем жахнеться.
Разом збройно летять із Фракії вони на ефірів
Чи на флегіян хоробрих, але не зважають на просьби
Двох цих сторін, і тільки одній вони славу дарують.

Ідоменей з Меріоном, керманічі критського люду,
305 Кинулись так же у битву в блискучім озброєнні міднім.
Перший тоді Меріон таке йому слово промовив:

«Де б ти хотів, Девкаліде, із ворогом стати до бою?
Де ти, чи з правого вийдеш крила, чи з середини війська,
Чи, може, з лівого краю? Ніде-бо як тут, я вважаю,
310 Не потребують так помочі довговолосі ахеї».

Ідоменей тоді, критян владар, йому в відповідь мовив:

«Інші в нас є, посередині наші човни захищати —
Двоє Еантів і Тевкр, найкращий в ахейському стані
315 З лука стрілець, відмінний також і в бою рукопашнім.

Можуть жадобу вони вдовольнити неситого в битвах
Гектора, сина Пріама, який він не є премогутній.
Буде нелегко йому, хоч би й як поривався він битись,
Щоб подолати відвагу і силу їх рук незборенних,
Нам підпалить кораблі, — хіба громовладний Кроніон

320 кине палаючу сам головню в кораблі наші бистрі.

Та не уступить людині Еант Теламоній великий,
Як смертородна вона і годується зерном Деметри,
Й міддю її чи камінням можна великим убити.

Навіть Ахіллу, мужів переборцю, в бою рукопашнім
325 Він не уступить, дарма що у русі зрівнятись не може.
Станьмо ж обидва на лівім крилі, щоб побачити швидше,
Хто кому славу придбає, — чи ми кому-небудь, чи нам хтось».

Так він сказав. Меріон же, на бистрого схожий Арея,
Рушив із місця, й дійшли вони лав, про які говорив той.

330 Ідоменея уздрівши, на полум'я схожого міццю,
Разом з супутцем, в озброєнні міднім тонкої роботи,
З криком трояни на них усі кинулись натовпом цілим.
І заklubочився вир бойовий при кормах корабельних,
Мов буревій, що у посвисті буйних вітрів шаленіє

335 В спеку страшну, коли пилом глибоким покрито дороги
Й куряви хмари здіймаються вгору від вихорів стрічних, —
Так завихрилася й битва між воїв, що прагнули буйно
В січі вбивать один одного й гострою нищити міддю.
Поле-бо людоубивчого бою наїжилось лісом

340 Довгих списів, що проймають тіла. Засліпилися очі
Сяєвом мідних шоломів, яскравих щитів та блискучих
Панцирів, ясно начищених лат на могутливих плечах
Воїв, що в битву ішли. І лише загартований серцем

Не засмутився б, на їх поглядаючи труд, а радів би.

345 Кронові ж дужі сини, своє замишляючи кожен,
Вже готували героям мужам жахливі нещастя.
Зевс-бо троянам і Гектору волив послати звитягу,
Щоб прудкононого вславить Ахілла. Але не бажав він
Люд ахейський цілком погубить біля стін Іліона,

350 Тільки Фетіду хотів вшанувать з її сином хоробрим.
А Посейдон, між ахеїв проходячи, дух їм підносив,
Потай із сивого впливши моря. За них він журився,
Доланих військом троянським, і гнівався дуже на Зевса.
Хоч і обидва одного були вони племені й роду,

355 Перший, проте, між них Зевс народився і більше міг знати.
Саме тому Посейдон ухилився помагати одверто
Й потай, у постаті людській, підносив їм дух войовничий.
Линву війни й ворожнечі для всіх обопільно страшної,
Кожен із свого кінця зав'язавши, боги натягали,

360 Линву міцну і тривку, що розслабила многим коліна.

Саме тоді данайських загонів вожай напівсивий
Ідомей на троян налетів і нагнав на них жаху.
Отріонея убив він, що, в Трою з Кабеса прибувши,
Слави воєнної щойно іще сподівався зажити.

365 Прагнув без викупу він найкращу Пріамову доньку,
Юну Кассандру, за себе узяти, за те обіцяв він
Річ немало — од Трої ахейських синів одігнати.
Згодився старець Пріам, кивком голови обіцявши
Доньку за нього віддати, і той у цій бився надії.

370 Щойно він виступив гордо, як списом у нього блискучим
Ідомей, замахнувшись, поцілів. Не стримала мідна
Броня удару, і спис посеред живота йому влучив.
Тяжко він гримнув об землю, а той, похваляючись, крикнув:

«Отріонею, тебе над усіх я вславлятиму смертних,

375 Якщо насправді все зробиш оте, що вчинить похвалявся
Ти Дарданіду Пріаму, — то ж він обіцяв тобі доньку.
Ми тобі теж обіцяли б таке і дотримали б слова —
Видати заміж за тебе найкращу Атрідову доньку,
З Аргоса взявши, і вас одружили б, якщо допоможеш

380 Нам Іліон зруйнувати, це густо заселене місто.
Йдімо ж зі мною мерщій, укладім при човнах мореплавних
Шлюбну угоду. В розмовах про викуп скупими не будем».

Мовивши так, за ногу його поволік з бойовища
Ідомей. За вбитого месником виступив Асій,

385 Пішки йдучи перед кіньми, які йому прямо у спину
Важко хропли, візничим-товаришем ведені. Прагнув
Ідомей убити, та той ухитривсь його списом
Під підборіддя ударить, і мідь пройняла йому горло.

Впав він на землю, як падає дуб, чи тополя срібляста,
390 Чи струнковерха сосна, що їх теслі у горах зрубають
Гострим своїм топором, готуючи брус корабельний.
Так перед кіньми і повозом він лежав, розпростертий,
Стогнуци тяжко і землю хапаючи, кров'ю залиту.
Та й у візничого розум, що мав він, цілком помутився:
395 Не здогадався-бо коней баских він назад повернути,
Рук щоб уникнуть ворожих. Тоді Антілох витривалий
В нього загостреним списом поцілив. Не стримала мідна
Броня, і спис посеред живота йому влучив.
Він захрипів і скотився із повоза, збитого міцно.
400 Нестора духом великого син Антілох його коней
Швидко погнав од троян до мідноголінних ахеїв.
А Деїфоб у той час, підійшовши до Ідоменея,
В смутку за Асія, списом у нього поцілив блискучим.
Вчасно помітивши це, ухилився од мідного списа
405 Ідоменей і укрився за щит, на всі боки округлий.
Зроблений був він з волової шкіри й блискучої міді,
Зшитий майстерно, з двома руків'ями, щоб добре тримати.
Весь він зігнувся під щитом і уник міднокутого списа.
Щит загудів лише глухо, зачеплений з самого краю
410 Списом. Але недарма із важкої руки полетів він,
Вп'явся Гіппасідові він Гіпсенору, людей вожаєві,
Під передсердя, в печінку і зразу розслабив коліна.
Вельми пишаючись цим, Деїфоб тоді голосно крикнув:
«Не без відомсти тут Асії лежить. Тепер, підійшовши
415 Аж до Аїда, могутнього стража підземної брами,
Буде, гадаю, радіти він: дав-бо йому я супутця».
Так похвалявся, і прикро од слів його стало аргеям,
Та в Антілоха відважного серце найбільш схвилював він.
Хоч і в скорботі, той не покинув убитого друга,
420 Але підбіг і щитом прикрив холодіюче тіло.
І, під померлим зігнувшись, двоє близьких його друзів,
Ехіїв син Мекістей і Аластор із ним богосвітлий,
До кораблів крутобоких несли його, стогнуци тужно.
Ідоменей же на силі не здав і весь час поривався
425 Або когось із троян похмурою ніччю покрити,
Або упасти самому, відбивши біду від ахеїв.
Так був подоланий ним Есіета, паросток Зевса,
Любий син Алкатої, що Анхісові зятем доводивсь, —
Гіпподамею-бо, старшу дочку його, взяв за дружину,
430 В домі ж ізмалку всім серцем любив її батько й поважна
Мати. Красною-бо, розумом світлим, умінням в роботі
З-поміж ровесниць вона вирізнялась. Тому й за дружину
Взяв її найславетніший муж на всю Трою простору.

Ідомедея рукою його Посейдон обезсилив,

435 Очі затьмивши ясні і скувавши світлісті суглоби.

Ні ухилитися вбік він не встиг, ні назад утікати,
А як той стовп непорушний чи дерево високоверхе,
Гордо стояв, і прямо у груди його своїм списом
Ідомедей влучів, пробивши на них світлосяйний

440 Мідний хітон, що від згуби не раз рятував його тіло.

Глухо тепер забряжчав він, загостреним проїнятий списом.
Тяжко той grimнув об землю із списом, що вп'явся у серце,
Ще трепетало воно, а з ним разом тремтіло і деревко
Списа. Та врешті могутній Арей його сили позбавив.

445 Вельми пишаючись, Ідомедей тоді голосно крикнув:

«Що ж, Деїфобе, чи можна за гідну відомсту вважати,
Трьох за одного поклавши? А ним же ти так похвалявся!
Спробуй, нещасний, і сам і вийди назустріч до мене, —
Знатимеш добре, який я прийшов до вас, Зевсів нащадок.

450 Першим Міноса-бо Зевс породив, володаря Криту.

Сина Мінос породив — бездоганного Девкаліона,
Девкаліон же мене, владаря над численним народом
В Криті просторім. Тепер же сюди я приплив з кораблями
Лихо тобі принести, твому батькові й іншим троянам».

455 Так він сказав. Деїфоб між двох гадок тоді завагався, —

Чи відступити й когось із троян собі, духом великих,
Взяти товаришем, чи до двобою одному хоч стати.
Поміркувавши отак, він визнав тоді за найкраще
Кликнуть Енея на поміч. Іззаду стояв той в останніх

460 Лавах. Давно на Пріама він богосвітлого гнівався,

Доблесний серед мужів, у Пріама не мав він поваги.
Близько він став біля нього і слово промовив крилате:

«Славний Енею, троянський порадинику, слід захистити
Зятя, коли хоч би трохи тебе його лихо турбує.

465 Отже, ходім захистім Алкатоя. Давно колись, ставши

Зятем тобі, ще хлоп'ятком виховував він тебе в домі.
Ідомедей, уславлений списом, ізняв з нього зброю».

Мовивши так, зворушив він Енеєві серце у грудях.
Ідомеєєві вийшов назустріч він, прагнучи бою.

470 Ідомедей же його не злякався, як пещений хлопчик,

А дожидав, наче вепр той, що, сили власної певен,
Жде на ватагу шумливу численних мужів-звіроловів
В місці пустинному, в горах, щетиною їжачи спину.
Полум'ям блискають очі, погрозово ляскають гострі

475 Ікла, — готов одігнать він собак і мужів-звіроловів.

Так непорушно чекав на відважного в битвах Енея
Ідомедей-списоборець і друзів гукав, Аскалафа
Та Афарея шукаючи оком, а з ним Деїпіра,

Ще й Меріона гукнув з Антілохом, закличників бою.

480 Їх підбиваючи в січу, він слово їм мовив крилате:

«Друзі, на поміч, сюди! Я один боюся страшенно, —
Це прудконогий Еней нападає на мене шалено!
Вельми могутній, бо вміє мужів у бою убивати,
Юністю ще він цвіте, а сила у ній величезна.

485 Будь ми однолітки — так же, як з ним ми відвагою рівні,
Скоро мені він, чи я йому славу приніс би велику».

Так він сказав, і овіяні в серці однаковим духом,
Лавою стали вони, над плечима щити нахиливши.

Товаришів своїх теж почав і Еней закликати,

490 Дивлячись, де Деїфоб, де Паріс, Агенор богосвітлий —

Военачальники війська троянського. Слідом за ними
Рушили вої, як вслід баранові з лугів поспішають
До водопою овечки, й чабан цілим серцем радіє, —
Так і Енеєві радістю повнилось серце у грудях,

495 Бачачи, скільки народу на бій вслід за ним вирушає.

Круг Алкатоя списками великими бій врукопашну
Розпочали вони, й мідь на могутливих грудях героїв
Страшно бряжчала, бійці ж в сум'ятті один з одним шалено
Бились. З них два бойовим перевершили інших завзяттям —

500 Ідоменей та Еней, подібні в бою до Арея,

Прагли нещадною міддю проїнять один одному тіло.

В Ідоменея Еней тоді перший метнув свого списа.

Вчасно це вгледівши, встиг той від мідного списа умкнути,
Вістря ж загострене, з розмаху вбік пролетівши, у землю

505 Вткнулося, кинуте марно міцною Енея рукою.

Ідоменей Еномая в живіт посередині вдарив,

Панцир опуклий пробивши, й в утробу пройшла йому мідна
Зброя, і впав той у порох, руками хапаючи землю.

Ідоменей же з убитого враз довготінного списа

510 Вихопив, та із плечей його гарно оздоблені лати

Зняти не встиг: навколо-бо стріли його обсипали.

Вже не було у ногах його давньої пружності руху —

Бігти за списом або щоб ворожої зброї уникнуть.

Міг ще, на місці він стоячи, пагуби день одганяти.

515 З бою ж тікати — не могли уже швидко нести його ноги.

Ратищем світлим у нього метнув Деїфоб, коли звільна

Став відступати той, бо завжди ненависть він мав проти нього.

Схибив і він, проте ратищем тим Аскалаф був убитий,

Син Еніалія, — наскрізь плече простромив той могутній

520 Спис, і упав він у порох, руками хапаючи землю.

Ще не дізнавсь гучномовний могутній Арей про загибель

Сина, що смертю недавно поліг серед січі страшної, —

Волею Зевса затриманий, в хмарах сидів золотавих

Він на високім Олімпі, де й інші тим часом сиділи

525 Вічні богове, не сміючи в січу страшенну вмішались.

Круг Алкатою уже розпочавсь тоді бій рукопашний.

От Деїфоб з голови Аскалафа зірвав світлосяйний,
Мідний шолом. Меріон же, подібний в бою на Арея,
Списом йому, налетівши, пройняв передрам'я, й на землю

530 З брязкотом з рук його випав шолом з заборолом дірчастим.

А Меріон, налетівши, як яструб, удруге, відразу ж
Вихопив із передрам'я бійцевого спис той могутній

І відступив до загону свого. Політ тоді, рідний
Брат Деїфоба, за стан обнявши його обережно,

535 Вивів із згубного бою туди, де на нього чекали

Коні баскі, оподаль війни і жорстокої січі,

Разом з візничим його при оздобній його колісниці.

Прямо до міста його повезли, і від бою страшного

Тяжко стогнав він, а з рани свіжої кров струмувала.

540 Так же билися й інші, і гамір зчинився негасний.

На Афарея Еней тоді кинувсь, Калетора сина,

Й ратищем гострим пройняв йому горло, як той обернувся.

Голову набік схилив він, і щит із шоломом на землю

Раптом упали, і смерть душогубна його огорнула.

545 А Антілох, спостерігши, що задом Тоон повернувся,

Скочив і, списом ударивши в спину, розсік йому жилу,

Що, по хребту пробігаючи, карка самого сягає.

Враз розсік він її, і навзгак упав той на землю,

В порох, обидві руки до своїх простягаючи друзів.

550 Скочив тоді Антілох і знімати з плечей його зброю

Став озираючись. Раптом його оточивши, трояни

В щит його били широкий, барвистий, але не здолали

Ніжного тіла в бійця Антілоха нещадною міддю

Навіть дряпнуть. Посейдон-бо, землі потрясатель, над любим

555 Несторідом чував і від стріл боронив його гострих.

Від ворогів не тримався далеко, але поміж ними

Він обертавсь, і не був його спис непорушним, всечасно

Ним потрясав він, лише у думках намічаючи власних,

Чи віддаля ним метнути, чи краще ударити зблизька.

560 Поки він так міркував, його серед юрми помітив

Асіїв син Адамант і в щит його гострою міддю,

Близько підбігши, ударив. Та ратища вістря знесилив

Сам Посейдон темнокудрий, бійцеві життя захистивши.

Наче жердина обсмалена, списа того половина

565 В щит Антілоха вп'ялась, а друга упала на землю.

Швидко од друзів одбіг Адамант, уникаючи смерті.

Та Меріон наздогнав його й списом в те місце між пупом

І соромітними ранив частинами, де для бездольних

Смертних Арей себе найболячіше дає відчувати.

570 Списом туди він ударив. Подавшись за ратищем слідом,
Кидався він, наче бик, що, у горах його наздогнавши,
Путами в'яжуть мерщій пастухи і силою гонять.
Пройнятий списом, так кидався і він, але тільки недовго,
Поки герой Меріон, підійшовши, не вихопив раптом

575 Списа із тіла його, і тьма йому очі окрила.

В час той Гелен Деїпіра ударив у скроню фракійським
Довгим мечем і шолом з голови його збив конегривий.
Впав той на землю шолом, забряжчавши, і хтось із ахеїв
Перехопив його враз, як у воїв між ніг він котився.

580 А Деїпірові ніч безпросвітна вже очі окрила.

Та гучномовного жаль охопив Менелая Атріда.
З криком погрозливым вийшов він проти Гелена-героя,
Списом махаючи гострим. А той натягнув свого лука.
Щойно зійшлися вони, й цей загостреним ратищем кинув

585 Прямо на ворога, той же у нього — із лука стрілою.

Спершу попав Пріамід Менелаєві в груди стрілою,
В панцир опуклий, та зразу ж гіркеє відскочило вістря,
Як на просторім току від віял стрибають широких
Темно-смагляві боби чи горох, коли їх молотник

590 З розмахом кидає дужим під вітру шумливе дихання, —

Так від броні Менелая, повитого славою мужа,
Брязнувши тільки, далеко гіркеє відскочило вістря.
А гучномовного гостреним спис Менелая Атріда
Руку Гелена пробив, що тримав у ній точений лук свій,

595 І прип'яло її міцно до лука тим мідяним списом.

Швидко до друзів одбіг тоді він, уникаючи смерті,
Звісивши руку, й за нею тягнув ясенового списа.
Великодушний тоді Агенор із руки його вирвав
І обв'язав йому пращею руку, з овечої шерсті

600 Звитою, — мав її завжди супутник керманича люду.

Стрівши Пісандр Менелая, вповитого славою мужа,
Прямо на нього пішов, — лиха йому доля судила
Впасти в страшному бою від твоєї руки, Менелаю.

А як зійшлись вони близько, один проти одного йшовши,

605 Схибив Атрід, своїм гострим убік десь поціливши списом;

В час той Пісандр Менелая, вповитого славою мужа,
Вдарив у щит, але міді, проте, не спромігся пробити:
Щит її стримав широкий, і ратище трісло під самим
Вістрям. А серцем уже він радів — сподівався перемоги.

610 Витягши з піхов свій срібноцвяхований меч, на Пісандра

Кинувсь Атрід: а той з-під щита свого вихопив гарну
Мідну сокиру з важким топорищем з міцної оливи,
Тесаним гладко, — і разом один проти одного вийшли.

Ворога спершу ударив Пісандр у шолом конегривий,
615 Прямо під гребінь. Але як надбїг він, Атрїд йому влучив
В лоб над самим перенїссям, і хруснула кість, і обидва
Ока, скривавлені в порошок, до ніг його впали, на землю.
Він похитнувся і звалився. І, на груди йому наступивши,
Зняв Менелай з нього зброю, і так, похваляючись, мовив:

620 «Так покинете ви й кораблі бистрокінних данаїв,
Трої зухвалі сини, у битві страшній ненаситні!
Мало ще сорому вам і ганьби, що колись уже ними
Так ви, собаки презренні, зганьбили мене, коли серцем
Не побоялись гостинного Зевса, що в громі ширяє,
625 Гнїву тяжкого, — бодай зруйнував би вам місто високе!
Ви-бо і шлюбну дружину мою, і багатства великі
Взявши гвалтовно, втекли, хоч вона прийняла вас привітно.
Нині ж бажаєте ви у наші човни мореплавні
Кинути згубний вогонь і убити героїв ахейських.

630 Стриматись вам доведеться, хоч повні ви шалу Арея.
Зевсе, наш батьку! За всіх ти розумом, кажуть, найвищий, —
І за богів, і за смертних, усе-бо від тебе залежить.
Нащо ж занадто зухвалим ти воям сприяєш троянським?
Навіть одвага злочинна у них, і ніколи не ситі
635 Шалом війни вони, всім однаково людям страшної.
Всім-бо людина насититись може — і сном, і коханням,
Співом солодким, та іграми, й плавністю рухів танкових, —
Прагнемо більше від цього і ми насолоду здобути,
Нїж од війни. А трояни — ті завжди в бою ненаситні».

640 Мовивши так і скривавлене з тіла озброєння знявши,
Товаришам до рук передав Менелай бездоганний,
Сам же пішов і в лави передніх бійців замішався.

Зразу ж на нього там кинувся син владаря Пілемена,
Гарпалїон, — за батьком він любим подався воювати
645 В Трою, але у батьківську не повернувся країну.
Отже, Атрїдові він в його щит посередині списом
Зблизька ударив, та міді, проте, не спромігся пробити.
Швидко до друзів одбїг тоді він, уникаючи смерті
Та озираючись часто, щоб хто його міддю не ранив.

650 А Мерїон навздогін мідногострою вцілив стрілою, —
В праву сідницю утрапив йому і тією стрілою
Наскрізь міхур сечовий простромив під лобковою кістю.
Враз похилився і, віддавши свій дух на руках у скорботних
Товаришів, розпростертий лежав він, упавши на землю,
655 Наче той черв, і чорная кров орошала ту землю.
Великодушні тоді оточили його пафлагонці,
На колїсницю поклали його й повезли у скорботі
До Іліона; слїзьми умліваючи, йшов між них батько, —

Та не така мала бути за вбитого сина відомста!

660 Гнівом великим за смерть його сповнилось серце Паріса,
Гостем-бо в нього бував він не раз у краю пафлагонським.
Дуже розгнівавшись, він мідногострою кинув стрілою.
Був там іще Евхенор, провісника син Поліїда,
Знатний і дуже багатий, оселю він мав у Корінфі.

665 На корабель він сідаючи, знав свою долю нещасну.
Вже-бо не раз говорив Поліїд йому, старець розважний,
Що як не в домі своїм од хвороби умре він страшної,
То при ахейських човнах від рук загине троянських.

Але уник він зараз і докорів важких од ахеїв,

670 І навісної хвороби, щоб зайвого болю не знати.

В ухо зазнав він удару й під щелепу. І тої ж хвилини
Вийшла із тіла душа, і страшна його пільма окрила.

Так вони бились завзято, на полум'я схожі вогнисте.

Гектор же, Зевсові любий, не знав ще того і не відав,

675 Що лівобіч кораблів од аргейської зброї багато
Люду загинуло, й скоро здобуть сподівались ахеї
Славу звитяги, адже земледержець, землі потрясатель
Дух у аргеїв підносив і силою сам помагав їм.

Гектор стояв, де за мур він пробився крізь браму спочатку,

680 Силою лави густі щитоносних данаїв прорвавши, —

Де кораблі свої, з сивого витягши моря на берег,
Протесілай із Еантом поставили. Мур в тому місці
Нижче збудований був, ніж деінде, — в страшній завірюсі
Воїв і коней битва точилася там найзавзятіш.

685 Там беотійців загони і довгохитонних іонян,

Локрів, і фтійських мужів, і славою вкритих епеїв
Від кораблів ледь відбили, та зовсім прогнать не змогли
Світлого Гектора: був-бо на полум'я ясне він схожий.

В лавах афінян стояли добірні мужі, на чолі їх

690 Син Петеоя ішов Менестей, услід за ним Стіхій
З Фейдом та Біас відважний; епеїв вели за собою
Мегес, Філеєва парость, та Дракій з вождем Амфіоном;
Фтіян очолив Медонт з витривалим у битвах Подарком.
Був той Медонт богорівного сином нешлюбним Ойлея,

695 Братом Еанта вважавсь однокровним, та жив у Філаці,

Від батьківщини своєї далеко, бо рідного брата

Мачухи Еріопіди убив він, дружини Ойлея.

Що ж до Подарка, то він Філакіда був сином Іфікла.

Разом були на чолі у фтіян вони войовничих.

700 І, кораблі захищаючи, вряд з беотійцями бились.

Ні на хвилину тим часом Еант, син Ойлея проворний,

Не одступав од Еанта, що був Теламонові сином.

Так, наче двоє рудавих волів на новій ораниці,

Рало міцне із зусиллям однаковим тягнуть, і рясно

705 Піт виступає у них з-під коріння закручених рогів;
Тесаним гладко ярмом розділені поміж собою,
Йдуть борозною вони й до межі усю зорюють ниву, —
Так же й Еанти обидва пліч-о-пліч у битві стояли.

Та з Теламоновим сином багато було і хоробрих

710 Товаришів його вірних, — коли від втоми і поту
Мліли коліна йому, то й щит вони в нього приймали.
Локри ж не йшли за могутнім душею Ойлеєвим сином:
До рукопашного бою-бо серце у них не лежало.

В них не було конегривих шоломів, що блискають міддю,

715 В них не було й заокруглих щитів і списів ясенових,
Лиш покладались на лук і на пращі, з овечої вовни
Сплетені вміло, й, до стін Іліона із ними прийшовши,
Часто стріляли й троянам ряди бойові проривали.

Ті, що попереду йшли, при зброї, оздобленій гарно,

720 Билися з військом троянським і з Гектором мідянозбройним.
Локри ж стріляли, сховавшись в тилу. Й забували трояни
Про бойовеє завзяття, — їх часті бентежили стріли.

Від кораблів і наметів ахейських з утратами мали

Вже в Іліон, овіяний вітром, вертатись трояни,

725 Коб не сказав тоді Полідамант, перед Гектором ставши:

«Гекторе, ні на чиї умовляння ти зважить не здатний!

Раз дарував тобі здібності бог у воєнному ділі,

То і в пораді хотів би за інших ти бути мудрішим.

Та чи під силу ж людині одній це усе сполучити?

730 Тож одному дає здібності бог у воєнному ділі,

Іншому — хист танцювати, ще іншому — співи й кіфару,

Іншому Зевс громовладний вкладає у груди кмітливий

Розум, що користі ним багатьом той немало приносить,

Та багатьох і рятує, й найбільш його сам розуміє.

735 Але скажу тобі те, що мені видається найкращим.

Полум'я бою вінком тебе звідусіль оточило.

Духом могутні трояни, укріплений вал перейшовши,

Осторонь збройно усі поставали, а інші ще б'ються, —

Менший загін проти більших, розсипавшись між кораблями.

740 Тож, відійшовши від бою, вождів поскликай щонайкращих —

Спільною радою ми тоді обміркуємо разом,

Чи несподіваним наступом брать кораблі многовеслі,

Тільки б дав силу нам бог, чи негайно назад повернутись

Від кораблів, поки ми ще цілі самі. Та боюсь я,

745 Щоб ті завзяті ахеї вчорашнього нам не вернули

Боргу: біля кораблів у них є ненаситний у битві

Муж, що, гадаю, не схоче без бою лишатися довго».

Мовив він так, і Гектор те слово розумне вподобав,

Із колісниці в озброєнні зразу ж зіскочив на землю

750 Й Полідамантові в відповідь слово промовив крилате:

«Полідаманте, тримай біля себе бійців щонайкращих,
Сам же подамсь я туди, у загальну вмішаюся битву
І повернуся назад, розпорядження давши належні».

Мовив це, й вирушив він, до гори снігової подібний,

755 І полетів до троян і союзників їхніх із криком.

Зразу тоді почали всі збиратись до сина Пантоя,
Полідаманта відважного, Гектора заклик почувши.

Гектор же йшов по передніх рядах і шукав, чи не знайде
Він Деїфоба, силу могутню державця Гелена,

760 Асія, сина Гертака, і сина його Адаманта.

Хоч і знайшов, та не всі вони цілі були і здорові:

Ті під кормами ахейських човнів простяглись нерухомо,
Душі згубивши свої від безжальної зброї аргейв,
Інші ж за муром міським, поранені тяжко, лежали.

765 Потім по лівому краї від битви, що сльози приносить,

Він Александра знайшов, пишнокосої мужа Єлени, —
Товаришів підбадьорював той, закликаючи битись.

Гектор спинивсь біля нього і слово образливе мовив:

«Горе-Паріс, женолюбче, хоробрий лиш з вигляду звабник!

770 Де Деїфоба шукать тепер, силу державця Гелена,

Асія, сина Гіртака, і сина його Адаманта,
Й Офріонея? Сьогодні увесь Іліон загибає

Високоверхий, сьогодні й на тебе чекає загибель!»

Відповідаючи, мовив йому Александр боговидий:

775 «Гекторе, знати тебе — безвинного ти винуватиш!

Може, колись ухилився я від битви, а нині ж тримаюсь
Стійко: не вкрай полохливим-бо мати мене породила.
З дня, коли друзів на бій ти зібрав біля суден ворожих,
З дня того тут стоїмо і чинимо опір данаям

780 Ми безустанно. Друзі ж, яких називав ти, убиті.

Знаю, що лиш Деїфоб та сила державця Гелена
З битви вернулись, великими в руку обидва списками
Тяжко поранені, — сам врятував їх од смерті Кроніон.
Нині ж веди нас туди, куди серце і дух твій спрямує.

785 Радо ми підемо всі за тобою. Відваги, я певен,

Не бракуватиме нам, аби лише сил вистачало.

А понад силу, хоч як би хотів, воювать неможливо».

Мовивши так, заспокоїв герой свого братові серце.

Кинулись разом туди, де бій розгорівся і січа.

790 Круг Кебріона-вождя, й бездоганного Полідаманта,

І Поліфета божистого, й Пальмія, Фалька й Ортая,
Й Гіппотіона синів — Аскалія й Морія славних,

Що із Асканії плідної вдвох прибули лише вчора

Воям на зміну, і Зевс одразу ж послав їх у битву.

795 Ринули в бій вони, наче той вихор з вітрів противійних,
Що налітає з Зевсовим громом із неба на землю,
З ревом страшеним у хлань поринає морську й піднімає
Хвилі бурхливі з глибин вирових многошумного моря
Пінявобілі, горбаті і котить одна їх на одну.

800 Так і загони троян один набігали за одним
В мідному блиску озброєнь, вождями керовані вправно.
Гектор їх вів, син Пріамів, на мужоубивцю Арея
Схожий, на грудях тримаючи щит, на всі боки округлий,
З щільно позшиваних шкур, та міцною обкладений міддю;
805 Ясноблискучий шолом з-понад скронь красувався у нього.
Пильно вдивлявся він, перед ворожі виходячи лави,
Чи не удасться, щитом прикриваючись, десь їх прорвати.
Духу у грудях, проте, не збентежив одважним ахеям.
Перший до нього Еант, величаво ступаючи, крикнув:

810 «Ближче, шаленцю, підходь! Чи ти віддала лиш аргеїв
Взявся лякати? І ми ж бо не неуки в ділі воєнним.
Зевсів лиш бич нещадимий приборкав нас нині, ахеїв.
Але невже сподівався ти нам кораблі мореплавні
Знищити? Тож і у нас-бо є руки, щоб їх захищати.

815 Але певніше, проте, що ваше залюднене місто,
Нашими взяте руками, дощенту зруйноване буде.
Вже недалеко й для тебе той день, як, тікаючи з бою,
Батькові Зевсу та іншим молитися будеш безсмертним,
Щоб пишногриві бистріш соколів твої коні летіли,
820 Куряви хмари здіймаючи ввись по дорозі до міста».

Мовив він так, а праворуч злетів у саме піднебесся
Високолетний орел, і скрикнули люди ахейські,
Тому знаменню радіючи, й мовив осяйливий Гектор:

«Що ти, Еанте, дурниці плетеш, хвастовитий бугаю!

825 Хай би так сином вважавсь я егідодержавного Зевса
Ціле життя, хай від Гери-владичиці я б народився,
Хай шанували б мене, як Афіну або Аполлона, —
Як безперечно, що день цей загибель несе вам, аргеї,
Всім до останнього. Ляжеш і ти поміж них, як посмієш
830 Ждати на спис мій могутній, що ним тоді тіло лілейне
Я розпорю. І троянських собак, і птахів ти наситиш
Жиром і м'ясом своїм, під човнами упавши в ахеїв».

Мовив він так і пішов. За ним і вожді подалися
З криком шаленим, а вслід їм все військо іззаду кричало.

835 З другого боку, й аргеї кричали, своєї відваги
Не забуваючи, й нападу ждали троян войовничих.
Крики їх спільні сягали ефіру і сяева Зевса.

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА ОШУКАННЯ ЗЕВСА

Нестор в той час випивав у наметі й почув оті крики, —
От він Асклепія синові слово промовив крилате:

«Глянь, Махаоне божистий, подумай-но, чим це скінчиться!
Крики бійців молодих голоснішають під кораблями.
5 Але сиди у наметі й іскристим вином утішайся,
Поки гарячу купіль пишнокоса тобі Гекамеда-
Діва нагріє і плями від тіла одміє криваві.
Я ж піднімуся на пагорб окинути поглядом битву».

Мовивши так, він, окутий майстерно блискучою міддю,
10 Щит бойовий Фрасімеда, свого конеборного сина,
Взяв у наметі. А той тоді з батьківським вийшов на битву.
Списа міцного ще взяв з наконечником з гострої міді.

Вийшов з намету і раптом — діло побачив негідне, —
Як в замішанні тікають бійці, а за ними женуться

15 Високодумні трояни, вали зруйнувавши ахейські.
Наче широке, глухими рябіючи брижами, море,
В передчутті гомінкого бурхливих вітрів вихрування,
Ще ні туди ні сюди не спрямовує хвилі своєї,

Поки примчить вирішальний од Зевса могутнього вітер, —
20 Так і старець поважний у серці своєму вагався

Поміж двох рішень — податись до лав бистрокінних данаїв
Чи до Атріда піти Агамемнона, пастиря люду.

Поміркувавши отак, він визнав, проте, за найкраще
Йти до Атріда. Бійці ж одні з одних, убитих у січі,
25 Зброю знімали. І дзвінко навколо їх тіл брязкотіла
Мідь під ударами дужих мечів і списів двоєгострих.

Нестору трое державців зустрілося, паростків Зевса,
Від кораблів вони йшли, поранені гострою міддю.

Втрюх — Тідеїд, Одіссей і з ними Атрід Агамемнон.

30 Від бойовища далеко вздовж берега сивого моря
Їх кораблі розміщались. Лиш рядом переднім на сушу
Витягли їх, і перед кормами їх вал збудували.
Хоч і широке було узбережжя, але умістити
Всіх кораблів не могло і тісно доводилось людям.

35 Тож кораблі піднімались уступами з моря й затоки,
Берег увесь заповняли між мисів піщаних обабіч.
Глянуть хотілось вождям на битву й гучне замішання, —
Втрюх вони йшли, на списи опираючись, серцем у грудях
Тяжко засмучені. От по дорозі старий їм зустрівся

40 Нестор, і серце у грудях сполохав вождям він ахейським.
Мовив, озвавшись до нього, володар мужів Агамемнон:

«Несторе, сину Нелея, великая славо ахеїв!

Нащо прийшов ти сюди, покинувши бій мужозгубний?

Вельми боюсь я, щоб слова могутній не виконав Гектор,

45 Перед зібранням троян із погрозою твердо сказавши,
Що в Іліон від човнів цих повернеться він не раніше,
Аніж попалить вогнем кораблі й нас усіх повбиває.

Так він тоді говорив, і це ось збувається нині.

Горе! Невже й усі інші красивоголінні ахеї,

50 Наче Ахілл той, ненависті сповнені в серці до мене
І при кормах кораблів не бажають із ворогом битись».

В відповідь Нестор до нього промовив, їздець староденний:

«Справді, усе, очевидно, збувається нині, і навіть
Зевс громовладний не міг би тепер нічого змінити.

55 Вже-бо зруйновано вал, що досі його ми вважали
Захистом для кораблів і для себе самих нездоланим.

Та вороги біля наших швидких кораблів безустанно
Б'ються весь час. Не впізнати уже, хоч би й як ти вдивлявся,
Звідки біжать і куди охоплені страхом ахеї,

60 Так без розбору їх б'ють, і крики аж неба сягають.
Отже, подумаймо справді, чим можна залагодить справу,
Як допоможе тут розум. Та в битву назад повертатись
Я б вам не радив: пораненим годі уже воювати».

Знову промовив до нього володар мужів Агамемнон:

65 «Несторе, раз вороги уже перед кормами воюють,
Не помогли ані рів, ані вал, побудований міцно,
Хоч, потрудившись над ними, надіялись мати данаї
Захист і для кораблів, і для себе самих нездоланний, —
То всемогутньому Зевсові так до вподоби — безславну

70 Згубу далеко від Аргоса людям наслати ахейським.
Знав-бо я те, що колись захищав він охоче данаїв,
Знаю тепер, що троян, неначе богів всеблаженних,
Він відзначає, а нам і силу зв'язав він, і руки.

Але давайте-но краще вчинімо оте, що скажу я:

75 Ті кораблі, що над краєм морського стоять узбережжя,
Зараз стягнімо, на хвилі божистого моря спустімо
Й позакріпляймо на котвах надійних, ще поки священна
Ніч не настала і поки свій напад іще відкладають
Трої сини. А тоді й кораблі ми спустімо інші.

80 Зовсім не сором біди уникати хоч би й серед ночі.
Втечею краще уникнуть біди, ніж загибелі ждати».

Глянув спідлоба і мовив тоді Одиссей велемудрий:

«Що за слова в тебе йдуть крізь зубів огорожу, Атріде?

Краще, нещасний, над військом тобі боягузів нікчемних

85 Бути вождем, ніж над нами, що в труднощах воєн жорстоких
Змалку й до самої старості Зевс нам великий призначив
Поневіряться, поки усі до останнього згинем.

Отже, ти широковуличну хочеш покинути Трою,
Знявши облогу, що стільки для неї ми лиха зазнали?

90 Краще мовчи, щоб інший не чув із ахеїв хто-небудь

Слова, яке із уст не злетіло б у жодного мужа,
Що у думках до ладу свою вміє обдумати мову,
Вождь берловладний, якому стільки скоряється війська,
Скільки аргейського люду під владою маєш своєю.

95 До глибини я обурений тим, що отут говорив ти.

В час колотнечі-бо ти загадуєш нам бойової
В море стягнуть кораблі добропалубні, щоб іще більше
Втіхи було для троян, які вже і так нас долають,
Нам же була б тоді певна загибель. Ніхто-бо з ахеїв

100 В битві не встоїть, якщо кораблі ми постягуєм в море,
Тил свій обернуть вони і запал до бою утратять.

Тільки пошкодить твоя нам порада, керманичу люду!»

Відповідаючи, мовив володар мужів Агамемнон:

«О Одиссею, як глибоко серце моє ти жорстоким

105 Вразив докором! Нікого не силував я із ахеїв
В море стягать кораблі добропалубні проти їх волі.
Хай нам пораду інший хто-небудь подасть розумнішу —
Чи молодий, чи старий, — послухаю кожного радо».

З-поміж присутніх озвався тоді Діомед гучномовний:

110 «Близько той муж, недалеко шукать, якщо схочете тільки
Слухать мене і не будете в гніві за те ви на мене,

Що за народженням я поміж вами всіма наймолодший.
Гордий я тим, що від славного батька і я народився, —
Ним був Тідей, що у Фівах земля його вкрила могильна.

115 Троє синів бездоганних на світ народилось в Портея, —
Їхні домівки в Плевроні були й Калідоні скелястим, —
Агрій, Мелан і третій комонник Ойней, що був батьком
Батька мого і доблестю серед братів визначався.

Там і лишивсь він, а батько по довгих блуканнях оселю

120 В Аргосі мав, бо Зевс захотів так та інші богове.

Доньку Адреста він мав за дружину і жив з нею в домі,
Повнім усяких набутків, до того ж було в нього досить
Нив хлібородних, багато садів плодоносних навколо,
Також багато скотини. Він рівних не мав між ахеїв

125 І в списоборстві. Ви чули, напевно, й самі, що це правда.

Знаючи, отже, що не боягуз я й не низького роду,
Слушного слова мого не зневажте, яке вам скажу я.
Йдімо ж у бій, хоч і рани ждуть нас, адже це необхідно.

Але самі ми там осторонь січі триматися будем,

130 Одаль од стріл, щоб рани на рану з нас хто не одержав.

Лиш спонукать, заохочувать маємо інших, що досі,
Серцю покірні лякливому, обіч стоять і не б'ються».

Мовив він так, і, послухавши, всі на ту раду пристали.

Рушили в бій, і повів їх володар мужів Агамемнон.

135 Та не сліпим був споглядачем славний землі потрясатель,

Постать мужа старого прибравши, назустріч пішов їм,

Взяв Агамемнона, сина Атрея, за правую руку

Й, прямо до нього звертаючись, слово промовив крилате:

«Сину Атреїв! Мабуть, радіє в Ахіллових грудях

140 Серце злостиве, маючи вбивство і втечу ахеїв

Перед очима, нема-бо нітрохи у нім розуміння.

Хай пропаде він, хай бог поразить його лихом усяким!

Гніву ж на тебе, проте, не тримають богове блаженні, —

Скоро троянського війська вожді і порадники знімуть

145 Куряву скрізь по рівнині розлогій, і сам ти побачиш,

Як побіжать вони в місто від ваших човнів і наметів!»

Мовивши це, помчав він із криком гучним по долині.

Так наче дев'ять чи десять одразу кликнуло тисяч

Дужих мужів на війні, починаючи зваду Арея, —

150 Голос такий громовий із грудей земледержець могутній

Видав тоді і кожному в серце ахеєві буйну

Силу вдихнув воювати й невтомно із ворогом битись.

Золотошатна очима своїми поглянула Гера

Із верховин олімпійських і здалеку зразу впізнала

155 Рідного брата і дівера, як поспішав він у битву,

Що прославляє людей, і радість влилась їй у душу.

Зевса побачила теж, що сидів на самому вершечку

Іди багатоджерельної, й злість охопила їй душу.

Стала тоді міркувать велеока владичиця Гера,

160 Як обманути їй розум егідодержавного Зевса.

От яке рішення визнала врешті вона за найкраще:

Вийти до Зевса на Іду, самій якнайкраще прибравшись,

Чи не запалиться він на ложі кохання жагою

До її тіла, вона ж насолодним окриє й живлющим
165 Сном і повіки його, і розважності повну свідомість.
До спочивальні ввійшла, що Гефест, її любий нащадок,
Побудував, до одвірків двері міцні приладнавши
Із потаємним замком, щоб бог інший не міг одімкнути.
Гера ввійшла, за собою ясні зачиняючи двері.

170 Взявши амброзії, спершу із тіла знадливого нею
Змила весь порошок брудний, запашною олією потім,
Амброзійальною, шкіру прегарну собі намастила, —
Лиш ворухнути ці пахощі в Зевсовім міднопорогім
Домі, й до неба, й землі розливаються їх аромати.

175 Ними вона намастилась, волосся собі розчесала
І в амброзійні тоді заплела його коси блискучі,
Що з голови її безсмертної пишно донизу спадали.
Шати тоді амброзійні вона одягла, що Афіна
Виткала їй і узором красивим оздобила рясно.

180 Пряжками їх золотими на грудях вона пристебнула,
Підперезалася поясом з сотнею китиць барвистих,
В вуха проколоті вділа сережки, по троє перлинок
В кожній, мов ягідки спілі, й принадністю вся засвітилась.
Ще й покривало накинула зверху з богинь найясніша —

185 Гарне, тонке, новоткане, й біліло воно, наче сонце,
Пару красивих сандалій до ніг підв'язала блискучих.
А як прикрасами цими своє приоздобила тіло,
Вийшла із спальні вона й, Афродіту до себе гукнувши,
Осторонь інших богів до неї промовила стиха:

190 «Чи ти послухаєш, доню кохана, про що попрошу я,
Чи не відмовиш мені, за те прогнівившись на мене,
Що захищаю данаїв, а ти помагаєш троянам?»

Відповідаючи, мовила Зевса дочка Афродіта:

«Геро, достойна богине, великого Кроноса донька,

195 Що ти бажаєш, скажи? Тож серце здійснить закликає,
Якщо здійснити я можу, якщо взагалі це здійсненне».

В серці ховаючи підступ, їй мовить володарка Гера:

«Дай мені силу кохання й принадність жагучу, що нею
Ти і безсмертних богів, і смертних людей підкоряєш!

200 До рубежів того краю, що живить усіх, я прямую, —
Предка богів навістить Океана і матір Тетію,
Що у домівці своїй і зростили мене, й згодували,
Взявши від Реї тоді ще, як Кроноса Зевс громовладний
Скинув із неба під землю й під вічно бурхливеє море.

205 Їх навістити я йду, щоб зваду спинить безнастанну.
Довгий-бо час обоє вони уникають кохання
Й спільного ложа, — така ворожнеча їм в душу запала.
Якщо я зможу словами умовить їх любее серце

Спільного ложа дійти і з'єднатись в обіймах кохання, —

210 Завжди шановною й любово будуть мене називати».

В відповідь щедра на усміхи мовила їй Афродіта:

«Ніяк мені й не годиться твого не послухати слова —
Бо ж у обіймах Зевса верховного ти спочиваєш».

Мовила це й розв'язала на грудях вишиваний пояс

215 Світлозорний, що в нім розмаїті таїлися чари:

Запал кохання, жадання жагуче, облесні розмови

Та умовляння, що зводять із розуму й найрозумніших.

Гері цей пояс дала вона й слово таке їй сказала:

«На тобі, Геро, сховай поміж персів вишиваний пояс

220 Світлозорний, усе в нім заховано. Та, сподіваюсь,

Ти не повернешся, не досягнувши того, що бажаєш».

Мовила так. Велеока до неї всміхнулася Гера

Й з усміхом тим сховала між персів вишиваний пояс.

В дім свій Зевсова донька вернулася тоді Афродіта,

225 Гера ж помчала мерщій в далечінь із верхів'їв Олімпу

І, Піерію пройшовши та милу усім Ематію,

Перелетіла фракіян комонних засніжені гори,

Їх верховини найвищі, землі й не торкнувшись ногами.

Далі вона з-над Афона-гори через море хвилясте

230 Зрештою в Лемнос прийшла, богосвітлого місто Тоанта.

Там вона стрілась зі Сном, що братом доводиться Смерті.

Взявши за руку його, таке йому слово сказала:

«Сне, безсмертних богів і смертного люду владарю!

Як ти раніше зважав на слова мої, так і сьогодні

235 Вислухай. Завжди за це тобі глибоко буду я вдячна.

Зевсові очі ясні у дрімоті зімкни під бровами

В час, як в обіймах моїх він спочине на ложі кохання.

Дам я за те тобі в дар нетлінне із золота крісло

Гарне, — син мій Гефест, митець на всі руки, майстерно

240 Зробить його, а для ніг тобі ще приладнає підставку,

Щоб на учтах ти міг на ній ноги покоїти білі».

Відповідаючи, так промовив їй Сон нездоланий:

«Геро, достойна богине, великого Кроноса донько!

Будь-кого іншого серед богів вічносущих я міг би

245 Легко приспати, навіть течії дужі ріки Океану,

Що джерелом для народження був усім іншим безсмертним.

Але до Зевса Кроніона я підійти не посмів би

І не приспав би його, хіба лише сам він накаже.

Мав одного вже я разу науку з твого повеління,

250 В день той, коли самовпевнений син хмаровладного Зевса

Від Іліона відплив, столицю троян зруйнувавши.

Розум тоді я приспав у егідодержавного Зевса,

Неподоланно розлившись навколо; а ти його сину,

Лихо замисливши, вітер страшений на море наслала

255 І віднесла його до велелюдного острова Косу,
Одаль від друзів своїх. Прокинувшись, Зевс розлютився
Й порозганяв по всім домі богів, мене ж він усюди
Пильно шукав і з ефіру закинув би в море безслідно,
Ніч врятувала мене, що й людей, і безсмертних долає.

260 Втік я й у неї сховався, й лють Зевсова стала вщухати,
Бистрій-бо Ночі не зважився він неприємне чинити.
Нині ж від мене ти знов вимагаєш зробити неможливе».

Мовила знову йому велеока владчиця Гера:

«Сне, навіщо про це у своєму ти згадуєш серці?

265 Думаєш, може, троян захищатиме Зевс громовладний,
Як він розгнівався колись за сина свого за Геракла?
Краще ходім, і віддам я одну із харіт наймолодших
Заміж за тебе, й тоді називати дружиною будеш
Ти Пасітею, що взяти її віддавна бажаєш».

270 Мовила так, і, радіючи, Сон їй у відповідь каже:

«Ну, то клянися мені неторкánними водами Стіксу,

Правою ти многоплідної ниви торкнися рукою,
Лівою — сяйного моря, і хай нам за свідків у цьому
Будуть підземні богове, осельники Кронових жител,

275 Що віддаси за мене одну із харіт наймолодших
Ти Пасітею, що взяти її я віддавна бажаю».

Мовив він так. Не противилась білораменная Гера.

Так поклялась, як просив він, і поіменно назвала
В Тартарі скритих богів, що імення було їм Титани.

280 А як вона поклялась і велику закінчила клятву,
Лемноса й Імбра міста позад себе обоє лишили
І, оповиті у хмарну імлу, подалися в дорогу.

Іди діставшись багатоджерельної, матері звірів,
Лектон минули, де й море лишили; тоді суходолом

285 Рушили, й лісу верхів'я хитались у них під ногами.
Сон там зоставсь, щоб його не нагледіли Зевсові очі,
На величезну виліз ялину, що в час той на Іді
Над усіма височіла, в ефір крізь повітря сягнувши.
Сів він на ній, безпечно в ялиновім вітті укритий,

290 Наче та пташка дзвінка, що у горах живе, і богове
Мідяним звуть ковалем, а північним яструбом — люди.

Гера тим часом мерщій піднялась на Гаргарську вершину
Іди високої. Зевс її там хмаровладний побачив.

Тільки-но глянув, як пристрастю розум йому охопило,

295 Наче тоді, як уперше зазнав він із нею кохання,
Разом на ложе зійшовши, від любих батьків своїх потай.
Вийшов до неї, назвав на ім'я і так він промовив:

«Геро, куди поспішаєш? Куди ти прямуєш з Олімпу?

Повозу й коней не видно твоїх, щоб їхати далі».

300 Підступ ховаючи, мовить до нього володарка Гера:

«До рубежів того краю, що живить усіх, я прямую, —
Предка богів навістить Океана і матір Тетію,
Що у домівці своїй і зростили мене, й згодували.
Їх навістити я йду, щоб зваду спинить безнастанну.

305 Довгий-бо час обоє вони уникають кохання
Й спільного ложа, — така ворожнеча їм в душу запала.
Коні мої при підніжжі багатоджерельної Іди
Ждуть, щоб по суші мене понести і по водних просторах.
Нині ж для тебе сюди прибула я з вершин олімпійських,
310 Щоб ти не гнівався потім, як мовчки піду я від тебе
До Океана самого у дім його глибоководний».

Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:

«Геро, ти встигнеш, проте, і пізніше до нього податись,
Нині ж на спільному ложі заживмо розкошів кохання.

315 Пристрасть така до богині чи смертної жінки ніколи,
В грудях моїх розливаючись, дух мені ще не скоряла!
Так не кохав ще ніколи я ні Іксіона дружини,
Що Пірітоя родила, з безсмертними рівного мужа,
Ні струнконової діви Данаї, Акрісія доньки,

320 Що породила Персея, славетного поміж мужами,
Ані державного Фенікса далекославної доньки,
Що породила Міноса і рівню богам — Радаманта,
Так не кохав я Семели, ні тої Алкмени у Фівах,
Що нездоланного духом Геракла мені породила,

325 А Діоніса людям на радість родила Семела;
Ні пишнокосої так не кохав я владарки Деметри,
Ані Лето велеславної, ані тебе, моя Геро,
Як тебе нині кохаю, солодким повитий жаданням!»

Підступ ховаючи, мовить до нього володарка Гера:

330 «О, ти жажливий, Кроніде, яке-бо ти слово промовив!
Прагнеш ти нині зі мною на ложі зажити кохання
Тут, на високостях Іди, що звідусюди їх видно.

Що ж це було б, якби хто із богів, одвічно живущих,
Вгледів на ложі нас разом обох та пішов показав би

335 Іншим богам. Не посміла б тоді я, із ложа кохання
Вставши, у дім твій вернутись, — який би був сором для мене!
А якщо так вже бажаєш і прагне того твоє серце,
Є спочивальня у нас, що Гефест, наш любий нащадок,
Побудував, до одвірків дверей міцні приладнавши.

340 Підемо спати туди, як тебе так приваблює ложе».

Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс громовладний:

«Геро, не бійся! Ніхто із богів чи мужів земнородних
Нас не побачить, такою-бо я огорну золотою

Хмарою нас, що й Гелій нічого крізь неї не вгледить,

345 Хоч своїм гострим промінням він бачити може й усюди».

Мовив так Кроносів син і схопив у обійми дружину.

Зразу ж під ними земля квітучі зростила мурави,

Лотоси зрошені, крокус і купи густі гіацинта,

Ніжні й м'які, що свої підносили високо стебла.

350 Там і лягли вони вдвох, і прекрасна обох огорнула

Хмарка злотиста, і з неї блискучі спадали росинки.

Сном і коханням подоланий, так на Гаргарській вершині

Спав безтурботно отець, обнімаючи міцно дружину.

Вмить до ахейських човнів полетів тоді Сон нездоланий,

355 Щоб принести земледержцю, землі потрясателю, вістку,

Близько він став перед ним і слово промовив крилате:

«Допомагай, Посейдоне, данаям тепер щирсердо,

Славу в бою подаруй, хоч би й ненадовго їм, поки

Зевс почиває: сном-бо його оповив я солодким.

360 Звабила Гера його — в коханні із нею з'єднатись».

Мовив це й миттю до людських племен він славетних подався,

Поміч данаям подать Посейдона ще більш спонукавши.

Кинувсь до перших рядів Посейдон тоді й голосно крикнув:

«Чи віддамо Пріамідові Гектору ми перемогу,

365 Вої аргейські, щоб взяв кораблі він і славою вкрився?

Та похваляється так і тому лише так він говорить,

Що при човнах пробуває Ахілл із розгніваним серцем.

Не відчували б такої, проте, ми в Пеліді потреби,

Якби один за одного в битві стояли завзято.

370 Ну-бо, вчинімо так, як зараз оце я скажу вам:

В кращі, найбільші у цілому війську щити одягнувши

Тіло, шоломами з міді блискучої щільно покривши

Голови наші і в руки узявши списи щонайдовші,

В бій вирушаймо! Я сам поведу вас. І певен, не встоїть

375 Гектор тоді Пріамід, хоч яким він завзяттям шаліє.

Хто із вас стійкий в бою, а щит в того мужа маленький,

Слабшому хай його дасть, а сам хай покриється більшим».

Мовив він так, і охоче послухали всі його ради.

Хоч і уражені ранами, воїв вожді шикували —

380 Вождь Тідеїд, Одиссей і славетний Атрід Агамемнон.

Лави обходячи всі, вони зброю веліли міняти,

Кращий щоб кращу дістав, а гіршим лишилася гірша.

А як круг тіла усі одягнулись блискучою міддю,

Рушили в бій, їх ряди Посейдон вів, землі потрясатель.

385 Пагубний меч довголезий в могутній тримав він правиці,

Схожий на блискавку; з ним неможливо змагатись людині

В битві смутливій: страхом-бо кожного він уражає.

З другого боку, й троян шикував осяйливий Гектор.

Розпочали бойове між собою, нещадне змагання

390 Сам Посейдон темнокудрий і смертний осяйливий Гектор —
Цей із троянами йшов, а той заступавсь за аргеїв.
Море здіймало до самих човнів і наметів аргейських
Хвилю шумливу, — війська із оглушливим сходились криком.
Та ні морські вали не б'ють так об сушу бурхливо,

395 Гнані з безкрайого моря нестримним Борей диханням,
Ні між ущелин гірських не гуде з таким шалом страшеним
Полум'я хиже, пожар лісовий роздуваючи буйно,
Ні вітровій не шумить так в широколистому вітті
Дужих дубів, коли із страшним він бушує завзяттям, —
400 Як закричали жахливо трояни тоді і ахеї
Криком нестямним, одні проти одних рушаючи в битву.

Стрівшись лицем до лица із Еантом, осяйливий Гектор
Перший на нього метнув свого гострого списа й не схибив,
В груди потрапив йому, де два ремені сходились разом, —
405 Щит на однім, меч срібноцвяхований висів на другім, —
Ніжнєє тіло вони захистили. Розгнівався Гектор,
Бачачи, що надаремно із рук його зброя злетіла,
І відступив до друзів своїх, уникаючи смерті.

Лиш обернувсь він, як в нього великий Еант Теламоній
410 Каменем кинув, із тих, що були кораблям за підпору, —
Їх у бійців під ногами валялось багато, — і втрапив
Гектору в груди, якраз над обіддям щита, біля шиї, —
З розмаху кинутий, дзигною він на льоту закрутився.
Як під ударом Зевсовим, вирваний геть із корінням,

415 Падає дуб, і навколо розноситься сірки огидний
Запах, і той, хто це зблизька побачить, одразу втрачає
Дух відваги, бо блискавки Зевса для всіх небезпечні, —
Так же і Гектора сила на землю, у порох, упала.

Списа він виронив з рук, навалилися зверху на нього
420 Щит і шолом. Забряжчали міддю узорною лати.

З криком звитяжним підбігли до нього синове ахеїв,
Взяти надіючись тіло, і сипали в нього списками
Частими. Але ніхто не здолав поводатаря люду
Вцілить мечем, ані списом, — хоробрі його оточили

425 Полідамант і славетний Еней, Агенор богосвітлий,
І Сарпедон, полководець лікіян, і Главк бездоганний.
Інші до нього також не були неухажні й щитами
Огородили круглястими. Гектора взявши на руки,
Товариші його винесли аж до запряжених коней

430 Бистрих, що разом з візничим і повозом ясноузорним
Ззаду стояли, оподаль війни і жорстокої битви.

Славного мужа, що тяжко стогнав, повезли вони в місто.

От досягли вони броду ріки струменистої, Ксанту,

Вирами славного, що породив його Зевс нестерпний, —

435 Там його, з повоза знявши, на землю поклали й водою
Геть облили. Він зітхнув, і розплющились очі у нього;
Ставши навколішки, кров почав він випльовувать чорну.
Знову, проте, на землю упав, і ясні його очі
Темная ніч обняла: ще оглушений був він ударом.

440 Щойно уздріли аргеї, що Гектор подався із поля,
Кинулись ще запальніш на троян, всю згадавши відвагу.
Перший із воїв тоді син Ойлея, Еант прудконогий,
Раптом набігши, загостреним Сатнія списом ударив, —
Німфа-наяда його бездоганна родила Енопу,

445 Що із стадами пастушив на березі Сатніоенту.
Близько підскочивши, списом славетний нащадок Ойлея
В пах його вдарив, і впав той на землю. Над вбитого тілом
Вої троян і данаїв зіткнулися в битві страшенній.
Полідамант списоборець за вбитого месником вийшов,

450 Парость Пантоя; він праве плече Протоенору ранив,
Синові Арейліка, плече простромив йому наскрізь
Спис величезний, і впав той, руками хапаючи землю.
Полідамант з похвальбою великою голосно крикнув:

«Ні, недарма, як видно, з міцної руки Пантоїда,
455 Духом великого мужа, цей спис полетів мідногострий!
В тіло прийняв його нині один із аргеїв. Як видно,
Зійде, на нього спираючись, він до оселі Аїда!»

Мовив він так, і болем хвальба ця торкнула аргеїв.
Більше від інших Еант розтривожився серцем відважним,
460 Син Теламонів, — тож біля убитого був він найближче.
Списа блискучого швидко він кинув услід воякові.
Полідамант же, відскочивши вбік, щасливо уникнув
Чорної смерті, — на себе прийняв Архелок її мужній,
Син Антенора, — богове його прирекли на загибель.

465 В в'язи його він ударив, де сходиться карк з головою,
В верхній хребець, і обидва на шиї розсік сухожилля.
Падавши, ротом, і ніздрями, й цілою той головою
В землю раніше зарився, аніж гомілками й коліньми.

Голосно крикнув Еант бездоганному Полідаманту:

470 «Полідаманте, подумай лише і скажи мені щиро:
Гідний чи ні чоловік оцей був полягти у відомсту
За Протоенора? Він не простак і не з простих, здається,
Чи не доводиться він Антенору, впокірнику коней,
Братом чи сином? Адже на рідню його дуже він схожий».

475 Мовив він так, хоч і добре все знав. Засмутились трояни.
Списом тоді Адамант беотійця ударив Промаха
В помсту за брата, якого уже волочив той за ноги,
І Адамант з похвальбою великою голосно крикнув:

«О хвастовиті аргєї, в пустих похвальбах ненаситні!

480 Мабуть, не нам лиш самим випадають на долю страждання
Й труднощі, будете, певно, і ви так же само убиті.

Гляньте, як списом моїм приборканий спить перед нами
Воїн Промах, полігши, щоб брат мій пені й відомсти
Довго не ждав. Хотілось би кожному мужеві в домі

485 Брата лишити, щоб міг у біді колись месником стати!»

Мовив він так, і болем хвальба ця торкнула аргєїв.
Більше за всіх Пенелей розтривожився серцем одважним.
На Акаманта пішов він. Та нападу не дожидався
Той Пенелея-вождя, останній же Іліонея,

490 Сина Форбанта, на вівці багатого, вбив. Його в Трої
Більше від інших Гермес полюбив і достатком відзначив.
Мати родила йому одного лише Іліонея.

Цей, під брову його списом в очницю ударивши гострим,
Око пробив. Навиліт крізь око й потилицю вийшов

495 Спис той, і зразу присів він, обидві руки розпростерши
Перед собою. І вмить Пенелей тоді свій мідногострий
Вихопив меч та й ударив у карк, і скотилась на землю
Враз голова із шоломом і списом, що так і лишився
В оці стирчати. Як маківку, голову списом піднявши,

500 Він ворогам показав і так, похваляючись, крикнув:

«Вістку, трояни, про це батькам передайте коханим
Славного Іліонея, — нехай його дома оплачуть!

Тож і кохана дружина Промаха Алегеноріда
Мужа свого не зустрине, радіючи, в час той, коли ми

505 На кораблях своїх з Трої повернемося, діти ахеїв».

Мовив він так, і дроз у троян перебіг по суглобах,
Кожен із них озирався, щоб загибелі злої уникнуть.

Нині скажіть мені, Музи, олімпських осель пожилиці,
Хто найперший з ахеїв здобув скривавлену зброю

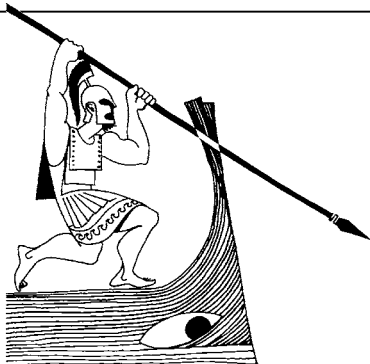
510 В день, коли битву схилив на їх користь землі потрясатель?

Першим Еант Теламоній великий убив Гіртіада
Іртія, славного владаря місян, могутніх душею;
Далі озброєння зняв Антілох тоді з Мермера й Фалка,
Гіппотіона і Морія вбив Меріон безпощадний,

515 Тевкр переміг Протоона і разом із ним Періфета;

А Атреїд Гіперенора вразив, вожатая люду,
Прямо у пах, і спис мідногострий, пройнявши утробу,
Нутрощі вирвав у нього, й душа через рану відкриту
Вийшла із тіла в ту ж мить, і тьма йому очі окрила.

520 Знищив найбільш ворогів син Ойлея, Еант бистроногий:
З ним-бо змагатись ногами не міг би ніхто, доганявши
Воїв, що з поля біжать, коли Зевс на них страх насилає.

ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА ВІДСТУП ВІД КОРАБЛІВ

Як, утікаючи з поля, трояни рів з частоколом
Вже перейшли й багатьох приборкали руки данайські,
При колісницях затримались трохи, бліді з переляку,
Й далі тікати готові. Тим часом і Зевс пробудився
5 На верховинах ідейських біля злотошатної Гери,
Швидко на ноги він став і побачив троян і ахеїв,
Як ті безладно тікали, а ці — ледь встигали за ними
Гнатись, і серед аргеїв уздрів владаря Посейдона;
Гектора далі побачив, що в полі лежав, а навколо
10 Друзі сиділи; тяжко він дихав грудьми й непритомний
Кров'ю блював, — ударив його не найслабший з ахеїв.
Жалем пройнявся до Гектора батько людей і безсмертних,
Страшно глянув спідлоба і так він до Гери промовив:

«Все це твоя, невиправна Геро, зловредна підступність!

15 Гектор божистий уже не боєць, і збентежене військо!
Але не знаю, плоди оцієї підступності злої
Ти чи не перша збереш, як громами тебе посмугую.
Не пам'ятаєш ти, як з височини повисла? На ноги
Я два ковадла тобі почепив, нерозривні на руки
20 Пута наклав золоті, і ти поміж хмар у ефірі
Звисла. Обурились дуже боги на великім Олімпі,
Та підступить і звільнити тебе не могли. Бо хапав я
Кожного й геть від порога жбурляв; і на землю він падав
Ледве живий. Але й цим у душі безугавного смутку
25 За богосвітлим Гераклом усе ж таки я не полегшив.
Ти-бо, замисливши лихо, велику із вітром Бореєм
Бурю навіяла й гнала його по безплідному морю,
Поки загнала на Кос його, густо населений острів.

Все ж врятував я його, хоч і лиха зазнав він чимало,
30 І повернутись поміг йому в Аргос, на коні багатий.
Це я нагадую знов, щоб підступи ти припинила
Та щоб упевнилась, чи допомгло тобі любощів ложе,
Що від богів віддала ти на нього мене спокусила!»

Мовив він так. Велеока жахнулась володарка Гера

35 Й, тут же до нього озвавшись, промовила слово крилате:

«Будьте ви свідками, земле і небо широке над нами,
І під землею Стіксові води, — це клятва страшенна,
Більшої клятви уже й між богів не буває блаженних,
І головою твоєю клянуся священною, й нашим
40 Ложем законним, а марно ж я ним присягатись не буду!
То ж не з веління мого Посейдон, землі потрясатель,
Шкодить троянам та Гектору й поміч дає для ахеїв:
Власний-бо дух спонукає його і до цього призводить;
В скруті їх між кораблями він жалем пройнявсь до ахеїв.

45 Я ж йому тільки одне порадити мала б сьогодні —
Там лиш ходити, куди, темнохмарний, ти сам нас провадиш».

Мовила так. Усміхнувсь тоді батько людей і безсмертних
І до дружини у відповідь слово промовив крилате:

«От коли б завжди тепер, велеока володарко Геро,
50 Згодна думками зі мною була ти на зборах безсмертних,
То навіть сам Посейдон, хоч він іншого дуже бажає,
Скоро бажання змінив би до мислі твоєї й моєї.

Але як чесно й правдиво ти нині зі мною говориш,
То поспіши до родини богів і скажи, хай Іріда

55 І Аполлон славнолукий прибудуть на Іду негайно.
З вістю Іріда хай мчить аж до лав міднозбройних ахеїв
І владарю Посейдонові хай мій наказ перекаже, —
Участь в бою припинить і негайно додому вернутись.

Феб-Аполлон же хай Гектора знову на бій підбадьорить,
60 Знов йому сил надихне й допоможе забути про болі,
Що зазнає тепер його серце, й поверне ахеїв
Знову до їх кораблів, полохливу здійнявши утечу.

Кинуться бігти вони до човнів многовеслих Ахілла,
Сина Пелея, а той замість себе поставить Патрокла,
65 Друга свого. Під мурами Трої осяйливий Гектор
Списом Патрокла уб'є й багатьох іще воїв погубить
І серед них богосвітлого сина мого Сарпедона.

Гектора вб'є за це в розпалі гніву Ахілл богосвітлий.
Але тоді лише від кораблів я влаштую суцільний

70 Відступ троянського війська, коли опанують ахеї
Трої високу твердиню, послухавши ради Афіни.
Гніву, проте, не вгамую свого і нікому з безсмертних
Допомагати данаям також не дозволю раніше,

Ніж Пелєїдове сповнено буде бажання, що сам я
75 Пообіцяв йому, схвально кивнувши на те головою
Дня ще того, як Фетіда мені обнімала коліна,
Просячи шани вділити Ахіллові-городоборцю».

Мовив він так, і білораменна послухалась Гера,
Та й із ідейських висот на великий Олімп подалася.

80 Так наче лине уява в людини, що світу багато
Бачивши, землі розумною думкою всі уявляє —
«Там би я й там побував!» — і багато що іншого мріє, —
Із бистроплинню такою ж полинула владарка Гера.
Швидко добігла Олімпу високого й в Зевсовім домі
85 Зібраних разом застала безсмертних, їй взустріч богове
Скочили з місць і, чаші піднявши, її привітали.

Інших минувши, проте, в гарнолицької діви Феміди
Чашу взяла вона, та-бо назустріч їй кинулась перша
І, до богині озвавшись, промовила слово крилате:

90 «Геро, чого ти прийшла? Ти наче налякана дуже!
А чи не Кроносів син налякав тебе так, чоловік твій?»

Відповідаючи, білораменна їй мовила Гера:

«Ти не розпитуй, Фемідо, про це. Сама-бо ти знаєш,
Серце у нього яке — і суворе, і високодумне.

95 Учту почни із богами, однаково кожному рівну,
Й серед безсмертних тоді ти почувеш, яке безголів'я
Зевс нам готує. Ніхто із безсмертних і смертного люду,
Думаю я, не радітиме з цього у серці своєму,
Хоч би й який він сьогодні не був на цій учті веселий».

100 Мовила так і сіла на місце володарка Гера.

Всі тут обурились, в Зевсовім домі, боги. Усміхалась
Гера губами, чоло ж над чорними в неї бровами
Не прояснилось, і мовила так, закипаючи гнівом:

«От ми дурні, нарікаємо так безрозсудно на Зевса!

105 Марно до нього підходим, його намагаючись словом
Стримать чи силою. Він же байдуже сидить собі одаль,
Нас і не бачить, себе над всіма він богами вважає
Вищим могуттю своєю і владою беззаперечно.
Тим-то й терпіть усе лихо, яке він кому посилає.

110 От уже й нині, здається, нещастя Арея спостигло —
То ж Аскалаф, його син, із смертних усіх найлюбіший,
В битві поліг, — велетенський Арей величавсь його батьком».

Мовила так, і Арей, по міцних своїх стегнах руками
Ляснувши, аж розридався уголос і в розпачі скрикнув:

115 «Не прогнівітьсь на мене, Олімпу осельники вічні,
Як до ахейських човнів поспішу я за сина помститись,
Хоч би й судилось мені, побитому Зевсовим громом,
В поросі, змішанім з кров'ю, між трупів на полі валятись!»

Мовивши так, наказує Жахові й Остраху коні

120 Він запрягати, а сам одягає озброєння світле.

Мабуть, з новою, ще більшою злобою й гнівом страшнішим,
Ніж перед тим, був би вибухнув Зевс на богів олімпійських,
Але Паллада Афіна, злякавшись за долю безсмертних,
Кинулась враз до порога із крісла, в якому сиділа,

125 Миттю зірвала шолом з голови, а з плечей у Арея
Щит його й, вирвавши з рук, поставила мідного списа
Набик і з словом звернулася до роз'ярілого бога:

«Ти збожеволів, пропав ти, шалений! Чи є ще в тебе
Вуха, щоб слухати? Наче ти й розум, і сором утратив!

130 Наче не чув ти, що білораменна казала нам Гера,
Від олімпійського Зевса недавно сюди повернувшись?
Чи захотілось, самому багато ще лиха зазнавши,
Знов на Олімп силоміць повернутися в смутку гіркому,
Ще й на інших безсмертних тяжкого накликаючи лиха?

135 Зевс-бо відразу ж ахеїв покине й троян веледумних
І на Олімп поспішить, щоб на нас свою лютість зігнати,
І похапає підряд, чи винний хто є, чи невинний!

Тим-то облиш, тобі раджу, свій гнів за убитого сина!
Скільки від сина твого і міццю, й руками не гірших

140 Вже полягло, а ще скільки поляже! Адже неможливо
Всі покоління, людський увесь рід врятувати від смерті!»

Мовивши, в крісло садовить вона роз'ярілого бога.

Гера ж покликкала вийти із дому в той час Аполлона
Й разом Ірідю, вісницю бистру богів олімпійських,

145 І, до обох їх звертаючись, мовила слово крилате:

«Зевс наказав вам обом якнайшвидше з'явитись на Іду.
Отже, з'явившись туди й перед Зевсовим ставши обличчям,
Все учиніть, що накаже він вам і чого зажадає».

Мовила так і, назад повернувшись, володарка Гера

150 Сіла у крісло. Ті ж двоє, схопившись, у путь подалися.

Іди діставшись багатоджерельної, матері звірів,
Широколунного Зевса знайшли, що сидів на вершині
Гаргару, — хмара його запашна, мов вінок, огортала.

Разом удвох підійшли й перед Зевсом вони хмаровладним

155 Стали. А він, побачивши їх, не розгнівався серцем:

Скорий-бо послух явили вони його любій дружині,
І до Ірідю він першої слово промовив крилате:

«Швидше біжи, прудконога Ірідю, звістити наказ мій
До владаря Посейдона, — вістунко, не будь неправдива!

160 Скажеш йому, щоб негайно війну він і січу облишив
І повертався на збори богів або в море священне.

А не послухає слова мого і не зважить на нього —
Розумом хай тоді сам і духом своїм поміркуює,

Чи пощастить йому, хоч і який він міцний, проти мене

165 Встояти. Й силою я-бо, здається, за нього міцніший,
І за народженням перший. Невже не вагається серцем
Він і зі мною рівняти, кого усі інші страшаться?»

Мовив він так, і в путь подалась вітронога Іріда
Й до Іліона священного з гір полетіла ідейських.

170 Наче той град льодянистий або снігова хуртовина
Сипле завійно в диханні ефірянороднім Борей,
Із бистроплинню такою ж помчала проворна Іріда
До земледержця й промовила так, перед ним зупинившись:

«З вістю до тебе, землі потрясатель наш темнокудрий,

175 Я прилетіла сюди від егідодержавного Зевса.

Він наказав, щоб негайно війну ти і січу облишив
Та повернувся на збори богів або в море священне.
А не послухаєш слова його і не зважиш на нього,
То він погрожує сам появитися тут і з тобою

180 В битву вступить. Та руки його дужої він тобі радить
Все ж уникати, бо й силою він за тебе міцніший,
І за народженням перший. Невже не вагаєшся серцем
Навіть із тим ти рівняти, кого усі інші страшаться?»

Гнівно у відповідь мовив їй славний землі потрясатель:

185 «Горе! Хоч і могутній, та надто зухвало він мовить!

Навіть мене, рівногідного, силою стримати хоче!
Троє братів є, що нас породила від Кроноса Рея:
Зевс і я, а третій — Аїд, над підземними владар.
Все ми на трьох поділили, і кожен дістав свою частку

190 Жеребкуванням. Дісталось навіки мені в володіння
Сивее море, Аїдові — мороку темна оселя,
Зевсові ж небо в ефірі і хмарах дісталось широке.
Спільні для нас земля і високий Олімп залишились.

Тим-то не житиму я по Зевсовій волі. Спокійно,

195 Хоч і могутній, своєю третиною хай володіє.

Силою ж рук не злякає мене він, немов боягуза.
Краще своїми суворими хай навчає словами
Власних синів і дочок своїх, що від нього родились,
Слів-бо його хоч-не-хоч, а вони таки слухать повинні!»

200 Відповідаючи, мовила так вітронога Іріда:

«Отже, таку ось, землі потрясателю наш темнокудрий,
Відповідь Зевсові маю нести непривітну й сувору?

Може, ти зміниш її? Поступливі сильнії духом.

Знаєш ти й сам, що Ерінії завжди обстоюють старших».

205 В відповідь знов Посейдон тоді мовив, землі потрясатель:

«Слушне, богине Ірідо, ти зараз промовила слово.

Дуже то добре, як вісник доречну висловлює думку.

Але страшний мені серце і душу охоплює смуток,

Що рівноправного Зевс і однакій підлеглою долі

210 Так зневажати образливим словом собі дозволяє.

Все ж, хоч і гнівом охоплений, нині йому поступлюсь я.

Але скажу тобі я і дотримаю цієї погрози, —

В разі противно мені і Афіні, що здобич дарує,

Всупереч Гері, й Гермесові, ще й владареві Гефесту,

215 Він Іліона високі щадитиме мури й не схоче

Їх зруйнувати, даруючи силу велику аргеям,

Знає хай — виникне з ним ворожнеча у нас неவிгойна».

Мовив це й лави ахейські покинув землі потрясатель,

В море глибоке поринув на жаль для героїв ахейських.

220 До Аполлона почав тоді мовити Зевс громовладний:

«Фебе мій любий, піді-но за Гектором мідянозбройним!

Он подивись — земледержець, могутній землі потрясатель,

В море священне сховався, уникаючи грізного гніву

Нашого. Всі-бо інакше про битву велику почули б,

225 Навіть підземні боги, що з Кроносом разом домують.

Краще, проте, набагато й для мене, й для нього самого

Сталось, що перед моїми руками він навіть у гніві

Все ж відступив: не без поту-бо справа тоді б закінчилась.

В руки візьми торочками оздоблену славну егіду

230 І, потрясаючи нею, полохай героїв ахейських.

А про осяйного Гектора сам ти подбай, дальносяжче!

Силу велику піднось в його серці, допоки ахеї

До кораблів утікають не почнуть і до хвиль Геллеспонту.

Ну, а тоді я вже сам і ділом подбаю, і словом,

235 Щоб від трудів бойових відпочили нарешті ахеї».

Так він сказав. Аполлон не відмовив непослухом батьку,

Швидко з ідейських висот, наче сокіл, злетів легкокрилий,

Згуба швидка голубів, із небесних птахів найбиштриший.

Гектора зразу знайшов він, божистого сина Пріама, —

240 Вже не лежав, а сидів той: до нього вертала свідомість,

Товаришів пізнавав він навколо, і легше він дихав,

Не обливаючись потом, із волі егідодержавця.

Став біля нього і мовив йому Аполлон дальносяжний:

«Гекторе, сину Пріамів, чом ледве живий ти оподаль

245 Інших лежиш? І що за недоля тут сталась з тобою?»

Так, ледве дишачи, вимовив Гектор шоломосяжний:

«Хто ти, з богів найдобріший, що тут розмовляєш зі мною?

Чи ти не чув, як в той час, коли перед човнами ахеїв

Я побивав їх, у груди мені Еант гучномовний

250 Каменем тяжко ударив і буйної сили позбавив?

Я вже гадав, що, напевно, в оселі Аїдовій нині

Мертвих побачу, останнього-бо позбувався я дихання».

Відповідаючи, мовив йому Аполлон дальносяжний:

«Більше відваги! Могутнього-бо посилає Кроніон

255 З Іди заступника нині на поміч тобі й допомогу, —
Феб-Аполлон я з мечем золотим, увесь час і раніше
Оберігав я й самого тебе, й твоє місто високе.
Отже, снаги надихни численним комонникам вашим
Гнати швидких своїх коней до вражих човнів глибодонних.

260 Я ж перед ними піду і шляхи перед їхніми кіньми
Всюди рівнятиму, втечі піддавши героїв ахейських».

Мовив і силу велику вдихнув у керманича люду.

Наче застояний кінь, відгодований в яслах ячменем,
Віжки порвавши, копитами вчвал тупотить по рівнині
265 До струменистої річки, де звук на привіллї купатись,
Гордий. Підносить він високо голову, грива по плечах
В'ється за вітром, — своєю пишається він красотою.
Мчать його ноги швидкі на знайомії пастівні кінські.

270 Так же і Гектор ногами й коліньми орудував бистро
Й наглив до бою кінноту, лиш голос богівський зачувши.

Так же, як дику козу чи рогатого оленя гонять
Зграї мисливських собак і загони селян-звіроловів,
Поки гущавина їх лісова або скеля урвиста
Не порятує, й мисливцям догнать звірину неможливо;

275 А на той гомін із хащі виходить до них на дорогу
Лев пишногривий, і от вже завзяті ловці утікають.

Так і данаї, що досі на ворога тисли юрбою
І перед себе мечами й списами двогострими гнали,
Ледь спостерігши, як Гектор до лав своїх збройних підходить,

280 Перелякались, і раптом душа їм у ноги упала.

Син Андремонтів Тоант звернувся тоді до аргеїв,
Доблесний муж етолійський, досвідчений як списоборець
І рукопашний боєць, та й мало хто з юних ахеїв
Перемогти його міг у словеснім на зборах змаганні.

285 Сповнений намірів добрих, озвався він і став говорити:

«Леле! Велике я диво побачив своїми очима!

Смерті лихої уникнувши, знову постав перед нами
Гектор! А кожен із нас уже духом своїм сподівався,
Що погубив безперечно Еант його, син Теламонів.

290 Хтось із богів, проте, визволив та врятував від напасті
Гектора, що багатьом вже данаям розслабив коліна
І багатьом іще, мабуть, розслабить. Адже не без Зевса
Він громоносного став перед лавами, прагнучи бою.
Отже, послухайте всі і вчиніть, як я зараз скажу вам.

295 До кораблів ми накажемо війську всьому відступити,
Ми лиш самі, між ахейськими воями найсміливіші,
Тут лишимось: може, нам пощастить мідяними списами
Зразу його зупинить. Хоч який він до бою завзятий,

Дужого натовпу воїв данайських, проте, побоїться».

300 Мовив він так, і охоче послушали всі його ради.
Идоменея-вождя обступили вони та Еанта,
Тевкра, Мегеса, Ареєві рівного, ще й Меріона,
Приготувались до бою й закликали найсміливіших
Відсіч троянам і Гектору дати. А ззаду тим часом
305 До кораблів своїх військо ахейське уже відступало.
Лави зімкнувши, трояни ударили: вів-бо їх Гектор
Кроком широким. Попереду йшов, свої плечі укривши
Хмарою, Феб-Аполлон, в руках він тримав ясносяйну,
Буйну егіду страшну, пелехату, Гефест її, мідник,
310 Зевсові дав у дарунок, для остраху людям носити.
В руки цю взявши егіду, провадив він військо троянське.

Лави зімкнувши, їх ждали аргеї. І крики шалені
Враз залунали обабіч. Із пружних тятив полетіли
Стріли стрімкі і з відважних долонь їх списи незліченні,
315 Прямо в тіла юнаків войовничих одні устромлялись,
Інших багато між тим, не торкнувшись білого тіла,
В землю встрявали навкруг у жадобі насититись тілом.
Доки егіду в руках тримав Аполлон нерухомо,
Доти і стріли літали обабіч, і падали люди.

320 А як поглянув лише бистрокінним данаям в обличчя,
Нею потряс і голосно крикнув, то раптом у грудях
Духом охляли вони і забули про запал одваги.
Так же, як череду цілу корів чи отару овечу
Хижі два звіри женуть у темряві чорної ночі,

325 Раптом напавши, коли не стояла сторожа на місці, —
Так з переляку тікали ахеї. Нагнав на них страху
Феб-Аполлон, дарувавши троянам і Гектору славу.

Муж проти мужа змагався, йшла битва розсипаним строем.
Аркесілая і Стіхія вбив тоді Гектор осяйний.

330 Перший начальником був беотійських мужів міднозбройних,
Другий соратником був Менестея, великого духом.
Зброї позбавив Еней Медонта й з ним разом Іаса.
Сином побічним Медонт божистому числивсь Ойлею,
Братом Еантові рідним. Осельником був він Філаки,
335 Втікши з своєї вітчизни: убив-бо він рідного брата
Мачухи Еріюпіді лихої, дружини Ойлея.

А богорівний Іас вождем був афінського війська,
Сином вважався він Сфела, що сам народивсь од Букола.
Полідамант умертвив Мекістея, Політ же — Ехія
340 В першій бою, а Клонія вбив Агенор богосвітлий.
Ззаду ударив Паріс Деїоха в плече, як тікав той
В лавах передніх, аж гостра навиліт проскочила зброя.
З мертвих озброєння стали знімати вони. А ахеї,

Крізь частокіл і рів прориваючись, бігли безладно

345 Хто куди міг і мусили швидше за мури ховатись.

Гектор кричав до троян, закликаючи голосом дужим:

«До кораблів поспішіть, скривавлену здобич облиште!

Тільки побачу, що хтось кораблі обминає ворожі,

Смертю він тут же загине, і вже не брати і не сестри

350 Спалять померлого тіло погребним вогнем, а собаки

Трупа його шматуватимуть тут, перед мурами міста!»

Мовив він і батогом із розмаху хльоснув по конях,

Лави троянські окликнувши гучно. У відповідь вої

Разом гукнули й своїх в колісниці запряжених коней

355 З гуркотом грізним погнали. А Феб-Аполлон перед ними

Легко обрушив ногами краї глибоченного рову,

Грузом засипав середину й вирівняв воям дорогу

Довгу, завширшки таку, як спис пролетіти здолає,

Кинутий мужем, який свою випробовує силу.

360 Рушили шляхом тим лави троян. Аполлон перед ними

Ніс неоцінну егіду, і вал зруйнував він ахейський

Легко так само, як часом на березі моря дитина

Щось у безвинній забаві з піску побудує сипкого

Й, граючись, ніжками потім чи ручками геть поруйнує.

365 Так же, осяйливий Фебе, і ти зруйнував без зусилля

Труд і старання аргеїв, самих же примусив тікати.

Лиш кораблів досягнувши, в утечі вони зупинились

І один одному дух бадьорили, підносячи руки

До всемогутніх богів, і кожен з них широко молився.

370 Нестор моливсь найширше староденний, опора ахеїв

Певна, обидві руки піднімаючи в зоряне небо:

«Зевсе, наш батьку, як в Аргосі хто, на пшеницю багатім,

Палячи тучнії стегна биків чи овечок, молився

Про поворот свій додому, й ти схвально кивнув головою, —

375 Це спогадай і день згуби від нас одверни, олімпійче,

Не дозволяй тим троянам украй подолати ахеїв».

Так він молився, і голосно Зевс заgrimів велемудрий,

Вчувши палкі молитви староденного сина Нелея.

Щойно трояни почули егідодержавного Зевса

380 Гуркіт, згадали про бій і натисли ще більш на аргеїв.

Так, наче вал величезний широкопросторого моря

Вище облавків зліта корабельних під тиском могутнім

Буйного вихру, що хвилі високі валами здійсмає, —

Так і трояни з оглушливим криком крізь мур пробивались,

385 Коней баских женучи, і при самих кормах вже точився

Бій на двогострих списах рукопашний, — ці з повозів били,

Ті ж вибігали на верх кораблів своїх чорних і звідти

Кидали ратища з мідними вістряма довгі й великі,

Що в кораблях для бою морського на дні зберігали.

390 Поки ахеї з троянами ще перед муром змагались,
Від кораблів бистрохідних далеко, Патрокл у наметі
При Евріпілі хороброму сидячи, лагідним словом
Серце йому утішав і сипав на рану пекучу
Ліки цілющі, щоб чорні йому заспокоїти болі.

395 А як побачив троян, що вони вже на мур насідають
Юрмами, вої ж данайські тікають з розпачливим криком,
В грудях не стримав ридань і, долонями гучно по стегнах
Ляснувши, смутком глибоким охоплений, став говорити:

«О Евріпіле, не могу я далі з тобою лишатись,

400 Хоч я й потрібен тобі, — там бій розпочавсь вирішальний.
Хай твій товариш тебе розважає, а я до Ахілла
Йти поспішу, до участі в битві його спонукати.

Може, хто зна, при помочі божій слова мої збудять
Дух його: тільки до доброго дружні вмовляння призводять».

405 Мовив він так, і вперед понесли його ноги. Ахеї ж
Опір троянам чинили; проте, хоч було тих і менше,
Від кораблів не здолали ворожу навалу відбити.
Та не здолали й трояни, данайські фаланги прорвавши,
Аж у середину їх кораблів і наметів дістались.

410 Так, наче брус корабельний по шнуру вирівнюють точно
Руки досвідчені вправного теслі, який бездоганно
Знає своє ремесло, перейнявши його від Афіни, —
Нарівні так між троян і ахеїв точилася битва.

В час той, як воїни інші під іншими бились човнами,

415 Проти Еанта, вповитого славою, виступив Гектор.

Тяжко змагались вони при одним кораблі, але марно
Цей намагавсь одігнати Еанта й човна підпалити,
Той же — відбити його, бо Гектор був ведений богом.

В час той Калéтор, Клітіїв син, що вогонь вже підносив

420 До корабля, був Еантом списом уражений в груди.

Тяжко він гримнув об землю, і з рук смолоскип йому випав.
Гектор, як тільки побачив, що брат його в перших убитий,
І біля чорного впав корабля, й покотився у порох,
Голосно так до троян заволав і до воїв лікійських:

425 «Гей ви, трояни, й лікійці, й дарданські бійці рукопашні!

Не відступайте від бою у тісняві цій надзвичайній,
Але рятуйте Калéтора, що між човнами загинув, —
Славне озброєння зняти із нього не дайте ахеям».

Мовивши так, в Еанта він списа блискучого кинув,

430 Схибив, проте, — в Лікофрона, сина Мастора, поцілив, —
Що із Кітер був, товариш Еанта, і в домі у нього
Жив після того, як мужа убив у Кітерах священних.

Гектор в чоло його мідяним вістрям ударив, як поряд

Той із Еантом стояв. І навзнак у порох на землю

435 Впав він з корми корабля, і суглоби у нього розслабли.

З жаху здригнувся Еант, і так він до брата промовив:

«Тевкре мій любий, поліг перед нами наш вірний товариш,
Той Маторід, що, прийшовши з Кітер, серед нас оселився
Й шани у нашому домі нарівні зажив із батьками.

440 Гектор убив його, духом могутній. Де смертоносні
Стріли твої, де лук, Аполлоном дарований Фебом?»

Мовив він так, той послухав, прибіг і спинивсь біля нього
З луком тугим у руках, сагайдак несучи за плечима
З гострими стрілами, й тут же почав на троян їх пускати.

445 Впав від стріли його Кліт, осяйливий син Пейсенора,
Полідаманта товариш, славетного сина Пантоя, —
Віжки в руках він тримав, приставлений бувши до коней.
В'їхавши ними у гущу ахейських фаланг найгустішу,
Гектора врадував він і троян. Та небавом самому

450 Трапилось лихо, й ніхто не прийшов ту біду відвернути.
Клітові ззаду вп'ялася у шию стріла велетужна.

З повоза впав він тоді, й понесли наполохані коні
З гуркотом повіз порожній. Це зразу ж помітив володар
Полідамант, і перший назустріч він кинувся коням.

455 Їх Астіною віддав, Протіаона синові, в руки,
З повозом ближче звелівши триматись і пильно глядіти
Коней, а сам — у лави передні назад повернувся.

Тевкр тоді другу стрілу проти Гектора в мідяній зброї
Вийняв, і січу спинив би при кораблях він ахейських,

460 Тільки б найдужчого між ворогами дихання позбавив.

Та не сховався він од розуму мудрого Зевса, що, вкривши
Гектора захистом, Тевкрові слави тієї відмовив.

Сплетену добре зірвав тятиву з бездоганного лука
Зевс, поки цілився той. І, блукаючи, вбік полетіла

465 Міддю зважніла стріла, і лук із руки його випав.

Тевкр аж здригнувся, і так тоді він до брата промовив:

«Горе! Якесь божество зловороже всю нашу потугу
Зводить нінащо! Он вирвало щойно із рук моїх лука,
Ще й обірвало мені тятиву новозвиту, що вранці

470 Я підв'язав, щоб часті виносити здужала стріли!»

В відповідь мовив йому великий Еант Теламоній:

«Любий, облич свого лука спокійно лежати з тугими
Стрілами, раз їх знесилоє бог, до данаїв ворожий.

Довгого списа у руки і щит захопивши на плечі,

475 Бийся з троянами сам та й інших на те підбадьорюй.

Як і здолає нас ворог, то не без труда він важкого
Візьме у нас кораблі добропалубні! Ну ж бо до бою!»

Мовив він так і, лук у наметі своєму лишивши,

Плечі покрити після того щитом собі четверошкурим,

480 А на могутнє чоло шолом він насунув добірний
З кінським хвостом, що над гребенем страшно вгорі розвівався.
Взяв іще списа міцного, окутого гострою міддю.
Вийшов з намету, й побіг, і біля Еанта спинився.

Бачачи, Гектор, що Тевкрові стали безсильними стріли,
485 Голосом дужим волав до троян і до воїв лікійських:

«Гей ви, трояни, й лікійці, й дарданські бійці рукопашні!
Будьте, друзі, мужами, шалену згадайте ви силу
Біля човнів глибодонних. На власні-бо очі я бачив, —
Зевс учинив найславнішого мужа безсильними стріли!

490 Легко мужі пізнають могутливу Зевсову силу,
Чи то найвищу їм славу звитяги він з неба дарує,
Чи їх принижує, захисту їм не бажаючи дати,
Як от принижує нині аргеїв, а нам помагає.

До кораблів усі разом на бій! А як хто з вас поляже,
495 Смерть і загибель від стріл чи від гострого списа прийнявши,
Вмири без вагань! Не безславно йому, захищавши вітчизну,
Вмерти за неї! Дружина ж і діти живі зостануться,
Буде в безпеці і дім твій, і спадок увесь, як ахеї
Із кораблями своїми до рідного вернуться краю!»

500 Мовлячи так, він у кожному силу збудив і завзяття.
З другого боку й Еант до свого заволав товариства:

«Сором, аргеї! Тепер залишається нам — чи загинуть,
Чи врятуватись, біду від своїх кораблів одвернувши.

Чи не гадаєте пішки до рідного краю вернутись,
505 Як кораблі одбере у вас Гектор шоломосяйний?

Чи ви не чуєте, як заохочує воїв троянських
Гектор та як кораблі нам жадає вогнем попалити?
Не у танок-бо іти, а до бою він їх закликає.

Кращої бути не може тепер у нас думки й поради,
510 Як з ними руки і сили зчепити в бою рукопашнім.
Краще уже чи життя зберегти, чи загинути зразу,
Ніж у змаганнях жорстоких із ворогом слабшим так довго
Сили виснажувать тут, біля наших човнів мореплавних!»

Мовлячи так, він у кожному силу збудив і завзяття.

515 Схедій, фокей начальник, син Перімеда, був зразу ж
Гектором вбитий. Вождь піших, славетного син Антенора,
Лаодамант поліг од міцної долоні Еанта.

Полідаманта рукою був От, Філеїда товариш,
Зброї позбавлений, вождь хороброго війська епеїв.

520 Глянув Мегес Філеїд і кинувсь на нього; відскочив
Полідамант, і той не поцілів його. Аполлон-бо
Сину Пантоя не дав поміж воїв передніх загинуть.

Списом своїм утрапив він Кройсові прямо у груди.

Тяжко той grimнув об землю, і зняв він з плечей його зброю.

525 Кинувся раптом на нього Долоп, досвідчений списник,
Кращий з бійців Лампетід славетний, народжений Лампом,
Лаомедонтовим сином, бурхливого повен завзяття.

Він Філеїда у щит посередині списом ударив,
Близько підбігши. Але міцний захистив його панцир,

530 Мідною вкритий лускою. Філей колись цей обладунок
З міста Ефіри привіз, з узбережжя ріки Селеента,
Від владаря Евфета як гість, у дарунок здобувши,
Щоб на війні від ворожих бійців його захистом мати.
Тож захистив од загибелі нині він синове тіло.

535 В час той Мегес загостреним списом ударив Долопа
В гребінь шолома його густогривого, кутого міддю;
Збив із шолома шишак той гривастий, і весь він на землю
В порох упав, яскравіючи й там своїм пурпуром свіжим.
Все ж, на звитягу надіючись, битись Долоп залишився.

540 Та на підмогу Мегесу поспів Менелай войовничий,
З списом іззаду спинившись, Долопа в плече він ударив.
Вістря шалене навиліт прошило його і крізь груди
Спереду вийшло, і ницьма він тут же на землю звалився.
Кинулись разом обидва — озброєння, міддю окуте,

545 Зняти з плечей його. Кревних гукнув тоді голосно Гектор,
Дужому став дорікати насамперед він Меланіппу,
Синові Гікетаона. Повільних корів у Перкоті
Череду пас у той час він, коли ще був ворог далеко,
А як данаї сюди в кораблях припливли крутобоких,

550 До Іліона прийшов він і став між троян визначатись.
Жив у Пріама, шанований нарівні з власними дітьми.
Гектор гукнув на ім'я його й так йому став дорікати:

«Так, Меланіппе, й залишимо все? Невже твоє любе
Не ворухнулося серце від болю за вбитого брата?

555 Може, не бачиш, як шарпають онде Долопову зброю?
Швидше зі мною! Не личить же нам із аргеями битись
Здалеку, тож чи ми їх наголо переб'єм, чи високий
Візьмуть вони Іліон і всіх городян повбивають».

Мовив і рушив вперед, а за ним тоді й муж богорівний.

560 А Теламоній Еант підбадьорював лави аргеїв:

«Друзі, будьте мужами і в серце вкладіть собі сором.
Тож один одного завжди соромтесь у битвах жорстоких.
Сором хто має, той більше рятується, ніж загибає.
Хто ж утікає, ні слави для того нема, ні рятунку».

565 Мовив він так, вони ж і самі захищатись бажали.
Взявши до серця те слово, свої кораблі оточили
Мідяним валом. Та Зевс одваги надав і троянам.
А гучномовний в боях Менелай підбивав Антілоха:

«Ані молодших за тебе в ахеїв нема, Антілоху,

570 Ані ногами бистрішого, ні сміливішого в битві.

Чом би не вийти тобі та когось із троян не вколошкать?»

Мовив він так і назад відступив, а того захопив.

Вибіг юнак той з передніх рядів і, навкруг озирнувшись,
Списом блискучим націлився. І враз одсахнулись трояни

575 Перед націленим списом. А він не дарма його кинув,

Синові Гікетаона попав, Меланіппові, в груди

Біля самого соска, коли воїн до бою виходив.

Тяжко він grimнув об землю, й п'ятьма йому очі окрила.

Тож Антілох тоді кинувсь на нього, як пес налітає

580 На оленя молоде, що вибігло з лігвища свого,

А звіролов його вцілив і зразу коліна розслабив.

Так, Меланіппе, й на тебе набіг Антілох войовничий

Зброю твою одібрав. Та від Гектора він не укрився:

Крізь сум'яття бойове біг до нього герой богосвітлий,

585 Та Антілох вже на нього не ждав, а що воїн був спритний,

Кинувся швидко тікати, як звір той, що лиха накоїв, —

Пса біля стада корів або й пастуха розірвавши,

Геть утікає мерщій, поки натовпом люди не збіглись.

Так утікав Несторід, а слідом трояни і Гектор

590 З криком шаленим і гомоном сипали стогнучі стріли.

Лиш досягнувши своїх, він став і назад обернувся.

Наче ті леви, що м'ясо сире пожирають, трояни

Кинулись до кораблів, сповняючи Зевса веління.

Силу велику весь час в них будив він, а дух у аргеїв

595 Долу хилив, одбираючи славу, в троян же підносив.

Гектору ж, сину Пріама, він славою волив окрити

Дух, щоб той огню невгасимого полум'я кинув

На кораблі крутобок, — так просьба Фетіди надмірна

Сповнитись мала цілком. І ждав уже Зевс велемудрий

600 Над кораблями заграву на власні побачити очі,

З тої-бо миті початись мав відступ троянського війська

Від кораблів, а данаїв він славою волив окрити.

З задумом цим спрямував тоді Зевс до човнів глибодонних

Гектора, сина Пріама, що й сам вже туди поривався.

605 Той шаленів, як Арей-списоборець, як полум'я згубне,

Що шаленіє у горах, в дрімучій гушавині лісу.

Піною вкрилися губи, з-під брів, що похмуро нависли,

Блискали очі ясні, й шолом мідносяйний страшливо

Над головою хитавсь в роз'ярілого боєм нещадним

610 Гектора. Був-бо в ефірі заступник у нього могутній,

Зевс, що з мужів багатьох одного його славою й честю

Ушанував, бо недовго йому вже на світі лишалось

Жити. Паллада Афіна уже наближала до нього

Згубний день, коли мав він загинуть од сили Пеліда.

- 615 Він намагався—бо лави ворожого війська прорвати,
Де найгустіший був натовп і зброя була щонайкраща.
Але прорвать їх не міг, хоч і дуже на те намагався.
Щільно зімкнувши ряди, стояли вони, мов висока
Скеля міцна, що звисає над берегом сивого моря
- 620 Й твердо витримує буйні вітрів буревійних пориви
І набігаючих хвиль величезних бурхливі удари.
Проти троян так стояли данаї й назад не тікали.
Сяючи, наче вогонь, налітав він на юрми ахеїв,
Падав на них, наче вітром підхоплена хвиля з-під хмари
- 625 На корабель наліта бистрохідний; а він аж до верху
Піною вкритий увесь, і вітру жажливе дихання
Свище в вітрилах, і трепетно терпнуть серця мореплавців,
Пойняті страхом: вони-бо заледве уникнули смерті.
Так же тремтіли серця у стривожених грудях ахеїв.
- 630 Наче той лев згубоносний на стадо корів нападає,
Що у широких просторах лугів буйнотравих пасуться
Безліку, але пастух не уміє корів круторогих
Оборонити як слід від нападів хижого звіра.
Лев то вперед забіжить, а то опиняється ззаду
- 635 За чередою, то вскочить в середину й вже пожирає
Ялівку, інші ж усі розбігаються. Так же й ахеї,
Страхом повиті, від Гектора й Зевса, великого батька,
Всі утікали. А Гектор убив одного Періфета,
Сина Копрея, з Мікен, що від владаря Еврістея
- 640 Вісті приносив не раз могутній Геракловій силі.
Син в цього гіршого батька родився, кращий багато
В доблестях різних — у швидкості ніг і воєннім мистецтві,
Розумом же між найперших мікенських мужів визначався.
Тож і для Гектора став він великої слави причинком.
- 645 Він, обернувшись назад, на обід щита нашттовхнувся,
Що аж до п'ят досягав та давав од списів йому захист.
Він похитнувся і навznak упав, аж на скронях страшливо
Мідний шолом задзвенів, коли тяжко на землю він падав.
Гектор, угледівши це, до нього мерщій підбігає
- 650 Й списа у груди стромляє йому на очах в його близьких
Товаришів. Хоч смутні, не могли тут зарадить нічого
Товариші: й самі вони Гектора страшно боялись.
До кораблів повернувшись обличчям, аргеї вже бігли
Між кораблями передніми, — й гнались за ними трояни.
- 655 Мусили вже й від передніх вони кораблів відступити
Далі, і аж біля самих наметів своїх зупинились
Лавами, й не розбігались по станові: страх-бо і сором
Стримував їх, одні одних невпинно вони бадьорили.

А особливо їх Нестор старезний, опора ахеїв,

660 Ревно благав, закликаючи всіх іменами їх предків:

«Будьте, друзі, мужами і в серце вкладіть собі сором
Перед людьми. Спогадайте-бо кожен про любу дружину,
І про дітей, і про власне майно, й про батьків своїх рідних, —
Чи то живуть вони ще, чи, може, уже й повмирили.

665 Їх іменами благаю я вас, хоч тут їх немає, —

Стійте відважно в бою, стережіться ганебної втечі!»

Мовлячи так, він у кожному силу будив і завзяття.

А од очей їх тим часом Афіна одвіяла хмару

Тьми надзвичайної. Світло ясне їм відкрилось обабіч —

670 До кораблів і до бою, однаково людям страшного.

Видно було й гучномовного Гектора там і все військо —
Воїв троянських, що ззаду лишались і в бій не вступали,
Й лави, що билися боєм при кораблях бистрохідних.

Не до душі було мужньому серцем Еанту лишатись

675 Там, куди інші синове ахеїв тоді відступили.

Кроком подався широким по палубах він корабельних,
Довгим махаючи списом, що мав для бою морського, —
Збитим міцно гвіздками, у двадцять два лікті завдовжки.

Наче їздець, що правити кіньми напрочуд уміє,

680 Четверо коней баских з табуна свого разом застрігши,

З поля широкого вчвал аж до мурів великого міста
Шляхом жене велелюдним, і всюди дивуються з нього
Чоловіки і жінки. А він раз у раз безугавно

Скаче з коня на коня. А коні летять усе далі.

685 Так і Еант по палубах перебігав корабельних

Кроком широким, і крики його аж до неба сягали.

Страшно гукав він весь час, закликаючи воїв данайських
І кораблі захищати, й намети. Так само і Гектор
Не залишався в юрбі гомінливій троян міднолатних.

690 Наче той хижий орел на зграї птахів налітає,

Що безтурботно на березі тихої річки пасуться,
На легкокрилих гусей, журавлів, лебедів довгошиїх, —
До темноногого так корабля пориваючись, Гектор
Кидавсь вперед. Рукою своєю великою ззаду

695 Зевс направляв його, й дух усього підбадьорював люду.

Знову навкруг кораблів розгорілася битва жорстока.

Так би сказав ти: два війська на битву одні проти одних
Вийшли нітрохи не втомлені — так вони бились завзято.
Кожен з воюючих думав своє: загони ахейські

700 Не сподівались уникнути лиха й загибелі ждали.

А у троян — надіялось серце у кожного в грудях
Раптом спалить кораблі й повбивати героїв ахейських.
З цими думками вони й виступали одні проти одних.

Гектор тоді за корму корабля ухопився морського,
705 Гарного й бистрого, що перевіз через море до Трої
Протесілая, але не вернув його в рідну країну.
Вколо цього корабля врукопашну ахеї й трояни
Впень одні одних рубали. Ніхто з них не хотів дождити
Стріл бистролетних здаля чи ударів загострених ратищ, —
710 Але ізблизька, й одним пламеніючи духом завзяття,
Гострими бились сокирами, бардами, ще й топорами,
Лезами довгих мечів і міддю списів двоєгострих.
Гарно оздоблений меч із руків'ям чорненої сталі
Там не один із долоні убиваних воїнів падав
715 Або з плечей. І земля навколо від крові чорніла.
Гектор же, міцно за виступ оздобний корми ухопившись,
Не випускав його з рук, троян закликаючи гучно:
«Дайте вогню і крик бойовий піднесіть усі разом!
День-бо відплати достойної Зевс нам сьогодні дарує, —
720 Взять кораблі, що сюди прибули проти божої волі
Й стільки біди завдали завдяки боягузству старшини.
Хоч і хотів при кормах кораблів я із ворогом битись,
То не пускали й мене, і всі наші загони тримали.
Та якщо досі нам розум затьмарював широколунний
725 Зевс, то нині він сам нас веде й закликає до бою!»
Мовив він це, й ще завзятіш натисли вони на аргеїв.
Встоять не міг і Еант під навалою стріл безупинних.
Перед загрозою смертною трохи назад він подався
З палуби свого судна на приступки семиступневі.
730 Стоячи з списом, відтіль вояків одбивав він троянських —
Кожного, хто з них із полум'ям згубним лише наближався.
Він увесь час до данаїв кричав, закликаючи гучно:
«Любі герої данайські, Ареєві слуги відважні!
Будьте, друзі, мужами, шалену згадайте ви силу!
735 Чи сподіваємось ми іззаду союзників мати,
Або стіну неприступну, щоб нас од біди захистила?
Міста за нами нема із муром надійним навколо,
Де б захищатись могли ми з підтримкою всього народу.
Ми ж на рівнині в троян, у панцири міцно закутих,
740 Ними до моря приперті, від рідного краю далеко.
Міць наших рук — нам рятунок, не кволе в бою слабосилля!»
Так він гукав і гострим завзято розмахував списом.
Кожного, хто із троян наближавсь до човнів крутобоких
Із племенистим вогнем, одгукнувшись на Гекторів заклик,
745 Зразу ж Еант убивав, поражаючи списом великим.
Так врукопашну дванадцять мужів він поклав біля суден.

ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА ПАТРОКЛІЯ

Так вони за корабель добропалубний бились завзято.
Перед людським вожаєм Ахіллом Патрокл зупинився —
Сльози гарячі він лив, немов із джерел темноводих,
Що із-під скель, лиш козам досяжних, струмують темнисто.
5 Глянувши, жалем пройнявся богосвітлий Ахілл прудконогий,
Зразу ж до нього озвався і слово промовив крилате:

«Що це ти плачеш, Патрокле, немовби дівчатко маленьке,
Що за своєю матусею слідом біжить, і на руки
Проситься, й стримує матері кроки, й за плаття хапає,
10 Й дивиться в очі крізь сльози, аж поки на руки не візьме.
Ніжними так же, Патрокле, і ти умліваєш сльозами.
Чи з мірмідонян кому, чи мені розказати щось маєш?
Чи із далекої Фтії один ти почув яку звістку?
Кажуть, живий ще Менойт, син Акторів, батько твій рідний,
15 Ще і мій не помер, Пелей Еакід з мірмідонян.
Тужно було б нам обом, якби смерть їх од нас одібрала.
Чи не аргеями журишся, що задля свого зухвальства
Гинуть ганебно так біля своїх кораблів крутобоких?
Все-бо розкажуй, в умі не ховай, щоб ми знали обидва».

20 Тяжко зітхнувши, Патрокл озвався до нього, комонник:
«Сину Пелеїв Ахілле, найбільша окрасо ахеїв!

Ти не гнівись, скорбота і так вже долає ахеїв.
Найсміливіші-бо вої, що билися досі завзято,
На кораблях полягли, побиті й поранені тяжко.
25 В ранах од стріл Діомед, Тідеїв нащадок могутній,
Зранений теж Одиссей, списоборець, і з ним Агамемнон,
Рани страшної зазнав у стегно Евріпіл войовничий;
Їх лікарі доглядають, що тямлять на ліках цілющих,

Рани лікують їм. Ти ж неблаганний і досі, Ахілле,
30 Гніву бодай-бо ніколи не знав я такого, як в тебе,
Гордий завзяту! Чи буде яка з того користь потомкам,
Як одвернуть од аргеїв загибелі ти не бажаєш?
Немилосердний! Батьком твоїм не Пелей був, комонник,
Матір'ю — не Фетіда, а синее море й безплідні
35 Скелі тебе породили, — того ти і серцем жорстокий.
А як боїшся душею якогось богів віщування,
Чи сповіщала від Зевса про щось тобі мати поважна —
То хоч мене вже пошли та загін мірмідонян зі мною
Виряди в бій, — чи не стану я світлом рятунку данаям.
40 Дай на рамена мені твою зброю ясну одягнути,
Може, за тебе прийнявши мене, хоч трохи трояни
Січу зупинять, і легше зітхнуть войовничі ахеї,
Втомлені боєм важким, — на війні відпочинок короткий.
З свіжими силами від кораблів і наметів ми легко
45 Під Іліон відженемо знеможене військо вороже».

Так він благав, нерозумний. Того ж не збагнув, що для себе
Сам він загибелі чорної й смерті лихої благає.
З тугою в серці до нього промовив Ахілл прудконогий:
«Горе мені! Ну, що ти сказав, богорідний Патрокле!
50 Ні віщуванням богів не журюсь я, — про нього я знаю, —
Не сповіщала від Зевса нічого і мати поважна.
Та обіймає страшним мені болем і серце, і душу,
Тільки згадаю, що рівного рівний волів грабувати
І відбирати його здобич, тому що він владою вищий.
55 Страшно прикро мені — багато-бо я перетерпів.
Дівчину ту, що мені сини дарували ахейські,
Ту, що я списом здобув, зруйнувавши муроване місто,
Силою вирвав у мене із рук володар Агамемнон,
Син Атрея, неначе в нікчемного зайди якого.
60 Та облишмо про це, що було — те було! Й ні до чого
Серце гнівити без краю. Щоправда, свій гнів гамувати
Я не раніше гадав, аніж бойова колотнеча
Аж до моїх кораблів досягати почне бистрохідних.
Тож на рамена свої одягни мою зброю славетну
65 І войовничих веди мірмідонян на бій, якщо справді
Чорною хмарою сунуть трояни і вже облягають
Нам кораблі, а приперті до самого моря аргеї
Мужньо тримаються й досі лише над маленьким окрайцем
Суші. Трояни завзяті всією громадою міста
70 Ринули в бій. Бо начолок мого шолома їм зблизька
В вічі не зблискує. Скоро б вони почали утікати
Й трупом яруги встилать, якби володар Агамемнон
Був ласкавіший до мене. А так вони й стан оточили,

Бо не лютує вже спис у долонях міцних Діомеда,
75 Сина Тідея, щоб від данаїв біду одвернути.
Вже не гримить з голови осоружної сина Атрея
Крик бойовий. Лиш вигуки Гектора-людоубивці
Кличуть до бою троян, — і гомоном ті переможним
Повнять рівнину навкіл, побиваючи в битві ахеїв.
80 Кинь же, Патрокле, всю міць на троян, щоб біду відвернути
Від кораблів, щоб ті їх вогнем не спалили нещадним
Та не позбавили нас повороту до рідного краю.
Отже, послухай, з якою метою тобі я це мовлю:
Маєш здобути мені велику пошану і славу
85 Поміж данаїв, щоб швидше мені повернули прекрасну
Дівчину-бранку, ще й подарунків прислали коштовних.
Од кораблів їх одкинь і вертайся. А хоч би й велику
Дав тобі славу Гери-владарки муж громоносний,
Не поривайся без мене, проте, переслідувать далі
90 Ти войовничих троян: мене-бо цим шани позбавиш,
Та бойовою звитягою в подвигу ратному гордий,
Тут бий троян і з військом не йди до твердинь Іліона,
Щоб із безсмертних богів, що Олімп їх одвічна оселя,
Хтось не втрутивсь: дуже любить-бо їх Аполлон дальносяжний.
95 Зразу ж вертайся, коли кораблям уже світло рятунку
Блисне, а бій на рівнині нехай вже без тебе триває.
Навіть, о Зевсе, наш батьку, і ви, Аполлоне й Афіню,
Навіть, якби всі трояни загинули, скільки їх є тут,
І від аргеїв ніхто, крім нас тільки двох, не лишився,
100 Ми б і самі розв'язали священної Трої пов'язки».

Так один з одним тоді розмовляли вони між собою.
В час той не встояв Еант під навалою стріл мідногострих.
Зевсова воля долала його і жорстокі удари
Славних троян. На скронях у нього шолом світлосяйний
105 Страшно гудів від ударів. Списи увесь час ударили
В бляхи шолома ясні. Тримаючи щит блискотливий,
Ліве плече аж замліло. Проте не здолали трояни
Щит той схитнути, хоч сипали стріли навкруг мідногострі.
Важко дихав Еант, усе тіло в утомі спливало
110 Потом рясним безустанно, було йому навіть несила
Вільно дихнуть. За бідою біда звідусіль насувалась.
Нині скажіть мені, Музи, що маєте дім на Олімпі:
Як племенистий вогонь кораблі став палити ахейські?
Гектор, заскочивши зблизка, мечем величезним Еанта
115 По ясеневому списові вдарив при самому вістрі
Й ратище геть відрубав. Безпорадно Еант Теламонів
Зламаним списом махнув — далеко від нього позаду
З брязкотом мідяне вістря відточене впало на землю.

Трепетним серцем, здригнувшись, Еант зрозумів бездоганний
120 Справу богів, — адже його задуми ратні руйнує
Зевс громовладний, троянам бажаючи дати звитягу.
Він одступив, і метнули трояни вогонь неугасний
На кораблі бистрохідні, і полум'я скрізь спалахнуло,
Зразу ж вогонь і корму охопив. Ахілл, це уздрівши,
125 Лягнув по стегнах себе і скрикнув тоді до Патрокла:
«О поспіши, богорівний Патрокле, їздець бистрокінний!
Бачу, як полум'я на кораблях уже наших бушує.
Якщо візьмуть кораблі, то й відступу вже нам не буде.
Зброю мерщій одягай, а я шикуватиму військо».

130 Так він сказав, і Патрокл ясною озброївся міддю.
Спершу наклав наголінники гарні собі на голінки,
Срібною пряжкою кожен до місця як слід прикріпивши.
Потім і лати міцні прудкононого внука Еака,
Зорями квітчані рясно, на груди свої надягнув він
135 І через плечі срібноцвяхований меч перевісив,
Кутий із міді, та щит величезний узяв і незламний.
А на могутнє чоло шолом він добірний насунув
З кінським хвостом, що над гребенем страшно вгорі розвівався.
Взяв ще два списи міцні, що немов приросли до долоні.
140 Списа не взяв він лише бездоганного внука Еака:
Був він важкий, міцно збитий. Ніхто його інший з ахеїв
Навіть підняти не міг, лиш Ахілл ним вимахував легко,
Ясеню тим, що Хірон для любого батька Пелея
Сам з верховин Пеліону приніс на загибель героям.

145 Автомедонтові коней він швидше велів запрягати, —
Той по Ахіллу, мужів переборцю, мав шану найбільшу, —
Був найвірніший, на заклик в бою відгукнутись готовий.
Автомедонт же баских впріг у ярма Ахіллових коней —
Балія й Ксанта, що швидше від подиху бурі летіли.
150 Вітру Зефірові гарпія їх породила Поларга,
Пасшись на луках, над течією ріки Океану.
В припряг до них бездоганного він заохотив Педаса, —
Вивів Ахілл його сам, Етіонове місто здобувши.
Смертний, за кіньми безсмертними легко він міг поспівати.

155 Сам же Ахілл, мірмідонські обходячи в час той намети,
Кликав до зброї усіх. Мов згряя вовків ненаситних,
Що невгамовним в серцях своїх дихають шалом відваги,
Оленя в горах настигши рогатого, рве на шматочки
В хижій жадобі, і паші у них червоніють від крові,
160 Потім вся згряя шалено біжить до джерел темноводих,
Щоб язиками вузькими з поверхні хлебтати стемнілу
Воду, ригаючи кров'ю убитого звіра; а серце
В грудях безтрепетне в них, і роздуті від їжі утроби.

Так мірмідонян вожді і правителі шумно збирались

165 В лави, що мужній їх вів прудкононого друг Еакіда
В бій завзятий. Став перед ними Ахілл войовничий
І підбадьорював коней і лави мужів щитоносних.

Бистрих було п'ятдесят кораблів, що привів їх під Трою
Зевсові любий Ахілл, і на кожному при веслах сиділо

170 По п'ятдесят вояків бойового його товариства.

П'ятеро визначив він воєвод, щоб держали над ними
Провід, найвищу собі над всіма залишаючи владу.

В першій загоні Менестій стояв на чолі зброєсвійний,
Син Сперхея-ріки, що від Зевса дощами живиться.

175 Донька Пелея родила його, Полідора прекрасна,
Жінка, із богом Сперхеєм невтомним на ложі з'єднавшись.
Батьком, проте, йому Бор, Періерія син, уважався, —
Шлюб з нею взяв він відкритий, численні віддавши дарунки.
В другій загоні начальником Евдор стояв войовничий.

180 В танцях славетна й прекрасна родила його Полімела,
Донька Філанта. Гермес-бо, світлий дозорець могутній,
Дівчину ту покохав, уздрівши її в хороводі,
Що злотострільна вела Артеміда, мисливиця шумна.
В верхню світлицю ввійшовши до дівчини, потай з'єднався

185 З нею ласкавий Гермес, і сина вона породила
Евдора славного, в бігу швидкого, хороброго в битві.
Тож як Ілітія, що породіллям полегшує муки,
В світ його вивела, й сонячне бачити став він проміння,
Сила міцна, Ехеклей тоді, Акторів син, Полімелу

190 Ввів у свій дім як дружину, численні віддавши дарунки.
Внука ж ростив і виховував свого Філант староденний,
Опікуванням його оточивши, як власного сина.

В третій загоні стояв на чолі Пісандр войовничий,
Маймала син, що після Патрокла, друга Пеліда,

195 Між мірмідонян усіх списоборець вважався найперший.
А в четвертій вождем був Фенікс, комонник старезний.
В п'ятому — Алкідамант, Лаеркіїв син бездоганний.
Військо в ряди бойові з вождями поставивши струнко,
Вийшов Ахілл і до них із словом звернувся могутнім:

200 «Не забувайте ніхто з мірмідонян погроз велемовних,
Що із швидких кораблів ви троянам у той посилали
Час, коли гнівом кипів я і кожен мене винуватив:
«Жовчю, Пеліде страшний, годувала тебе твоя мати,
Немилосердний, при кораблях ти тримав нас насильно.

205 Краще б уже на своїх кораблях морехідних додому
Ми повертались, якщо так запав тобі гнів той у душу».
Часто, зійшовшись, так говорили. От битви велика
Справа настала, якої так довго ми всі дожидали.

Хай тепер кожен, в кім серце хоробре, з троянами б'ється!»

210 Мовлячи так, він у кожному силу будив і завзяття.

Стали щільніші їх лави, слова владареві почувши.

Як каменяр із каміння міцного стіну викладає
Дому високого, щоб проти буйних вітрів він устояв,

Так же зімкнулися лави горбатих щитів і шоломів —

215 Щит із щитом, шолом із шоломом, із воїном воїн,
Гребені сяйні на їх конегривих шоломах стикались
З кожним їх рухом, — лавами так вони щільно стояли.

Спереду ж два зброєносні мужі — Патрокл богорідний
З Автомедонтом, обидва бажанням одним пломеніли —

220 В бій мірмідонян вести. Ахілл же тоді до намету
Свого пішов. Відчиняє він віко важке на чудовій,
Гарно оздобленій скрині, що сріблянонога Фетіда
На корабель йому в путь спорядила, повну хітонів,
Теплих плащів і вовняних дерг — захищатись од вітру.

225 Келих роботи майстерної там зберігався. Не вільно
З нього нікому із смертних вина іскристого пити,
Ані нікому з богів, окрім Зевса, чинить узливання.

З скрині тієї Ахілл його вийняв і спершу очистив
Сіркою, потім прозорими водами вимив старанно,

230 Руки обмив і собі і вином його сповнив іскристим.

Став серед двору, звів очі до неба, вино лив іскристе
Й ревно моливсь він. І вчув молитви його Зевс громовладний.

«Зевсе Додонський, пелазгів далекий державче, владарю
Скель непогідних Додони, де віщії селли домують, —

235 Сплять на землі вони голій і ніг ніколи не миють.

Зважив колись уже ти на благання мої молитовні
І вшанував мене, тяжко загони скаравши ахейські,
Отже, прошу і сьогодні я вволити інше бажання:

Сам залишаюсь я в стані моїх кораблів бистрохідних,

240 Тільки товариша я і багато із ним мірмідонян

В бій посилаю. Прослав його, Зевсе широколунний,
Серце у грудях його укріпи, щоб побачив і Гектор,

Чи не спроможний і сам відзначитися в битві товариш
Наш бойовий, чи тільки тоді нездоланні шаліють

245 Руки його, коли й я з ним шал поділяю Ареїв.

А віджене від своїх кораблів бойову колотнечу,

Хай тоді цілих до мене й швидких кораблів він поверне
З товаришами всіма бойовими при повній їх зброї!»

Так він благав, молячись, і вчув його Зевс велемудрий.

250 Дав йому батько одне, а друге прохання відкинув:

Від кораблів одігнати війну і бойову колотнечу

Дав, а вернутись Патроклові цілим із бою відмовив.

Зевсові-батьку свої молитви й узливання вчинивши,

Він до намету пішов, і, келих до скрині поклавши,

255 Вийшов з намету, і став біля нього, бо прагнув він духом
Бачити січу страшну між троянських мужів і ахейських.

Ті ж при озброєнні повнім услід за Патроклom одважним
Рушили, щоб на загони троянські ударити разом.

І налетіли роями вони, як оті придорожні

260 Оси, що в скелях собі понад шляхом будують домівки;
Дражнячи ос у гнізді, їх часто тривожити звикли
Хлопці дурні, багатьом через те накликаючи лихо.

Потім, коли, тим шляхом ідучи, чоловік подорожній
Їх ненароком зачепить, усі вони з серцем відважним

265 Роєм на нього летять, своїх захищаючи діток.

Так мірмідонці, із серцем і духом таким же відважним,
Від кораблів налетіли, і гомін вчинився неугасний.

Голосно крикнув Патрокл, у бій закликаючи воїв:

«Гей, мірмідонці, Ахілла соратники, сина Пелея,

270 Будьте, друзі, мужами, шалену згадайте ви силу!

Славу здобудьмо Пелідові, на кораблях-бо аргейських

Він — наймогутніший, ви ж — його славні бійці рукопашні.

Знає нехай і Атрід, Агамемнон широковладний,

Як він засліплений був, коли кращого скривдив з ахеїв».

275 Мовлячи так, він у кожному силу будив і одвагу,

Й ринули всі на троян. І відлунням жахливим навколо

Аж загули кораблі від страшеного крику ахеїв.

А як трояни побачили мужнього сина Менойта,

Разом з візничим його, у блискучім обох обладунку,

280 Духом збентежились враз, їх лави густі похитнулись.

Тут-бо збагнули вони, що відкинув Пелід прудконогий

Гнів свій біля кораблів і знову до дружби схилився.

Кожен лише озиравсь, як загибелі злої умкнути.

Перший Патрокл на троян свого списа блискучого кинув,

285 Прямо в середину війська, де їх юрмилось найбільше

При корабельній кормі відважного Протесілая,

Й вістрям Пірехма убив, що пеонів збройнокомонних

Із Амідона привів, де Аксій широкий струмує.

Вістрям у праве плече він ударив Пірехма, і навзнак,

290 Стогнуци, той у порох упав; з переляку пеони

Порозбігалися: їх-бо страхом Патрокл переповнив,

Вбивши вождя їх, що над усіма у бою визначався.

Від кораблів їх прогнавши, палаючий пломінь згасив він,

І корабель залишився напівобгорілий. З жахливим

295 Криком тікали трояни. Поширились лави данаїв

Між кораблів глибодонних. І гомін лунав безугавний.

Наче з вершини гори величезної помахом дужим

Зевс, блискавиць володар, густохмарну відсуне заслону,

Й зразу все видно стає — і бескиди, й скелі високі,
300 Доли, й яруги, й повітря безкрайого простір над ними, —
Так і данаї, вогонь од своїх кораблів одігнавши,
Перепочили на мить. Проте іще бій не скінчився.
Бо перед військом ахеїв, Ареєві любих, трояни
Від кораблів чорнобоких іще навмання не тікали,
305 А, мимохіть одступивши, збиралися опір чинити.
Як у бою розламалися лави, пішли й полководці —
Муж проти мужа. Перший Менойтїїв син благородний
Ареїліка, як той одвернувся, мідногострим ударив
Списом іззаду в стегно; крізь тіло навиліт пройшовши,
310 Кість йому спис роздробив, і дужий троянець на землю
Ницьма упав. Менелай войовничий поранив Тоанта
В груди, щитом не покриті, і все йому тіло розслабив.
А Філеїд, як угледів Амфікла, що рушив на нього,
Списом раніше поцілів іззаду в стегно, де найгрубші
315 Сплетено м'язи в людини, та вістрям йому мідногострим
Перетяло сухожилля, й п'ятьма йому очі окрила.
Із Несторідів один, Антілох, своїм ратищем гострим
Ранив Атімнія, пах йому мідяним вістрям пройнявши,
Й воїн упав перед ним. А Марій тоді в Антілоха
320 Списом націлівсь у гніві за смерть свого милого брата,
Ставши над трупом його. Та раніш Фрасімед богорівний,
Із Несторідів молодший, не схибивши, списом ударив
Прямо в плече його, й м'язи всього передпліччя обдерло
Ратище гостре йому, і кість плечову розрубало.
325 Тяжко той grimнув об землю, і тьма йому очі окрила.
Так два брати, Несторідів приборкані зброєю, разом
В п'ятьму Еребу зійшли, Сарпедона хоробрії друзі,
Амісодара сини-списоборці, того, що Хімеру
Викохав люту на горе й біду багатьом земнородним.
330 Син Ойлеїв Еант живцем захопив Клеобула,
Що серед стиску спіткнувся, і тут же відразу ослабив
Силу його, оздоблений меч йому в карк увігнавши.
Аж до руків'я меч од крові нагрівся. Багорова
Смерть і могутня судьба Клеобулові очі закрила.
335 Враз Пенелей із Ліконом стялися. Обидва списками
Схибили, перед собою кинувши їх надаремно.
Знову стялись на мечах. Ударив Лікон Пенелея
В гребінь шолома його густогривого. Але зламався
Меч у руків'ї. А той Лікона ударив під вухо.
340 В шию весь меч увійшов, і, тримаючись тільки на шкірі,
Вбік голова похилилась, й зразу ослабли суглоби.
А Меріон, Акаманта прудкими настигши ногами,
В праве поранив плече, як той саме на коней виходив.

З повоза впав він на землю, й в очах його мла розлилася.

345 Ідоменей Еріманта безжальною міддю ударив
Прямо у рот, і навиліт проскочило мідноокуте
Ратище, вістрям своїм білу кість черепну роздробило
Й вибило зуби із ясен. Наповнились кров'ю обидва
Ока. Струмками вона із ніздрів, з розкритого рота

350 Бігла, і смерті чорная хмара його огорнула.

Кожен з данайських вождів умертвив когось з воїв троянських.

Так же, як хижі вовки на ягнят чи на кіз нападають
Люто й виносять з отари, коли пастухи необачні
Їм розбрестися по горах дадуть, вовки ж їх угледять
355 Здалеку й переполоханих раптом хапають зубами, —
Так на троян і данаї напали, а ті про безладну
Думали втечу і зовсім про запал відваги забули.

Син Теламона Еант увесь час намагався ударить
Гектора мідянозбройного. Той же, досвідчений в битвах,

360 Плечі широкі надійно щитом закривши воловим,
Пильно до посвисту стріл і до гулу списів прислухався.
Він уже бачив, до кого хилилась мінлива звитяга,
Та залишався на місці, своїх захищаючи друзів.

Наче та хмара з ясного ефіру на небо широке
365 Йде від Олімпу, як Зевс грозову посилає негоду, —
Так під човнами зчинилися крики тривожні і втеча,
В повнім безладді назад усі бігли. А Гектора коні
Збройного винесли вже бистроногі, позаду лишивши
Військо троян, мимоволі затриманих ровом глибоким.

370 У багатьох-бо запряжених коней швидких поламались
Дишла, і повози многих вождів у тім рові лишились.

Гнав їх завзято Патрокл і кликав з собою данаїв,
Горе троянам готуючи, — крик їх тривожний і втеча
Всі наповняли дороги, так бігли вони. Аж до неба

375 Курява вихром здіймалась, — шалено так однокопиті
Від кораблів і наметів до міста гналися коні.

Тільки-но бачив Патрокл, де купчилися більше трояни,
З криком туди налітав. І з повозів ниць під колеса
Падали вої, і з хряском ламалися їх колісниці.

380 Виритий рів перескочили зразу безсмертнії коні
Бистрі, що їх дарували Пелеєві щедрі богове,
І полетіли з Патроклем. До Гектора він поривався
Списом його уразити, та винесли й Гектора коні.

Наче під подихом бурі, аж стогне земля почорніла

385 В осені час, коли лле безнастанно рясними дощами
Зевс, охоплений гнівом страшним на мужів, що, насильством
Діючи, суд свій неправий творять на зібраннях народних,
Гноблячи правду, й нітрохи на кару богів не зважають:

Тим-то з своїх берегів переповнені рвуться потоки,
390 Поміж розмиваних пагорбів русла собі прокладають,
З шумом спадаючи з гір, і несуться бурхливі потоки
В море пурпурне, попутно руйнуючи людську роботу, —
З шумом таким же бурхливим і коні тікали троянські.

В час той Патрокл, передні прорвавши троянські фаланги,
395 До кораблів одганяв їх назад, заважаючи в місто
Знов повернутись, і люто по всьому гасав бойовищі,
Між кораблів, і ріки, і міцного ахейського валу,
Й бив ворогів, даючи їм за друзів численних відплату.
Першого списом блискучим тоді він ударив Проноя
400 В груди, щитом не прикриті, і все йому тіло розслабив.
Тяжко той grimнув об землю. На другого кинувсь він далі —
Тестора, сина Енопа; на повозі, тесанім гладко,
Скулився з остраху той, і з ослаблених рук його віжки
Випали, — близько до нього підбігши, Патрокл його вдарив

405 Списом у праву شوку й навиліт пробив йому зуби.
Ратищем виволік потім його через поручні, наче
Рибу із хвилі в'юнку, на навислій сидячи скелі,
Мідноблискучим тягне рибалка гачком з волосінню, —
Списом блискучим він витяг троянца з роззявленим ротом,

410 Кинув на землю лицем, — той упав і дихання позбувся.
Каменем потім забив Ерілая, що біг проти нього, —
Вцілів у голову прямо, й вона у важкому шоломі
Навпіл уся розколосась, і тут же на землю долілиць
Впав Ерілай, і смерть розлилася навкруг душолюбна.

415 Потім Патрокл Еріманта поверг, Амфотера й Епалта,
Ехія Дамасторіда, також Глеполема, Іфея,
Пірія й з ним Полімела, сина Аргея, й Евіппа, —
Так одного він по одному в землю поклав многоплідну.

Глянув лише Сарпедон, як безпоясних друзів загани
420 Гинуть, рукою Патрокла приборкані, сина Менойта,
Крикнув з обуренням він до лікіян своїх богорівних:

«Сором, лікійці! Куди біжите ви? Тепер то ви бистрі!
Хай-но назустріч я мужеві вийду тому та побачу,
Що це за воїн могутній, що стільки накоїв троянам
425 Лиха й стільком мужам благородним коліна розслабив».

Так він сказав і з повоза збройний зіскочив на землю.
Так же й Патрокл, це побачивши, тут же стрибнув з колісниці.
Наче ті два коршаки криводзьобі, із загнутим кігтям,
На верховині скелястій з оглушливим галасом б'ються,
430 Кинулись з криком таким же й вони у двобій один з одним.
Глянувши, син гнучкомудрого Кроноса жалем пройнявся
Й так він до Гери, сестри і дружини своєї, промовив:

«Горе мені! Сарпедону, з мужів найлюбішому, доля

Бути рукою Патрокла приборканим, сина Менойта!

435 Серце надвоє моє розділилось, я в мислях вагаюсь, —
Вирвать живим Сарпедона із бою, що сльози приносить,
І віднести на родючі простори Лікійського краю,
Чи допустить Менойтіда рукою приборканим бути?»

В відповідь говорить йому велеока володарка Гера:

440 «О, ти жакливий, Кроніде! Яке-бо ти слово промовив!
Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,
Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.
Дій, як ти волиш, та ми, усі інші боги, з тим не згодні.
Тільки тобі я скажу, а ти збережи в своїм серці:

445 В разі живим одішлеш Сарпедона до рідного краю,
Зваж, щоб і інший хто-небудь тоді із богів не схотів би
Вирвати любого сина свого із могутнього бою.

Бо під великим містом Пріамовим б'ються численні
Діти богів, — ти злобу їх страшенну на себе накличеш.

450 А як він любий тобі, і ти журишся серцем за нього,
То не чини перешкоди, щоб серед могутнього бою
Був він рукою Патрокла приборканий, сина Менойта.

Потім уже, як душа і життя Сарпедона покинуть,
Смерті звели й нездоланному Сну віднести його тіло
455 В рідні простори Лікійського краю, до свого народу,
Там його друзі й брати поховають, насиплють могильний
Пагорб з надгробком, як це на пошану померлим належить».

Мовила так. Не перечив їй батько людей і безсмертних.

Росяні краплі криваві почав проливать він на землю,

460 В честь свого любого сина, що мав полягти від Патрокла
В Трої тій буйнородючій, від рідного краю далеко.

От як зійшлись вони й стали один проти одного близько,
Перший упав од Патрокла руки Фрасідем знаменитий,
Серцем одважний візничий, соратник вождя Сарпедона.

465 Той в підчеревину вцілив йому і все тіло розслабив.

Кинув блискучого списа тоді Сарпедон на Патрокла,
Схибив, проте, і коневі Ахілла Педасові втрапив
Списом у праву лопатку. Спускаючи дух, захропів він
І повалився зі стогоном в порох, зітхнувши востаннє.

470 Інші обидва сполохались коні, ярмо затріщало,
Сплутались віжки, коли підпряжний у порох звалився.
Автомедонт тоді, списом уславлений, лиху зарадив:
З піхов при боці м'язистому вихопив меч тонколезий
І, ні хвилини не гаючи, віжки відсік підпряжного.

475 Інші тоді порівнялися коні й до запрягу стали.
Кинулись знов супротивники до душезгубного бою.

Списа блискучого кинув ізнов Сарпедон на Патрокла
Й схибив удруге, — над лівим плечем пролетів мідногострий

Спис, та його не торкнув. Але тут же рукою Патрокла
480 Кинутий спис був не марно — утрапило мідяне вістря
Там, де під трепетне серце підходить грудна перепона.
Впав Сарпедон, як падає дуб, чи тополя срібляста,
Або висока сосна, коли в горах мужі-лісоруби
Для кораблів рубають сокирами гострими брусся.

485 Так перед повозом з кіньми лежав тоді він розпростертий,
Стогнути важко й за землю хапаючись, кров'ю облиту.
Наче, напавши на стадо повільних корів, роздирає
Лев роз'ярілий бика гордовитого, й він з одчайдушним
Ревом конає під нападом хижим левиної пащі, —

490 Так же й Патроклom подоланий вождь щитоносних лікіян,
Лютим охоплений шалом, товариша любого кликав:
«Главку ти мій, найзавзятіший з воїв, повинен ти нині
Виявить шал списоборця й завзяття своє войовниче!
Радий будь згубній війні, якщо справді ти бистрий до бою.

495 Спершу ти всіх обійди полководців лікійського війська
І заохоть їх навкруг Сарпедона завзято змагатись,
Потім і сам позмагайся за мене ти гострою міддю,
Сором назавжди й докір тебе вічний за мене окриє
Перед людьми усіма, якщо нині ворожі ахеї

500 Знімуть озброєння з мене, убитого під кораблями.
Отже, тримайся міцніше та інших на бій підбадьорюй».

Тільки-но мовив він це, як окрив йому очі і ніздрі
Смертний кінець. І, на груди ногою йому наступивши,
Ратище витяг Патрокл, а з ним разом грудну перепону,
505 Вирвавши й душу із тіла, і вістря безжального списа.
А мірмідоняни коней тримали хрупучих, що рвались
Бігти, лишивши порожніми без вожаїв колісниці.

Главк засмутився страшенно, товариша голос почувши:
Біль йому серце пройняв, що не міг він до помочі стати.

510 Стис він рукою рамено, воно-бо від тої боліло
Рани, що Тевкр заподіяв стрілою під муром високим,
Товаришів від ударів його захищаючи мужньо.
До дальнострільного він Аполлона, благаючи, мовив:
«Зглянься, владарю, чи ти у багатій країні Лікійській

515 Перебуваєш, чи в Трої, бо всюди ти вислухати можеш
Скорбного мужа, що нині зазнав гіркої скорботи.
Рана у мене важка, і навколо усю мені руку
Гострим бодем проймає, і досі не можу я крові
Затамувати на ній, і плече аж зомліло від болю.

520 Списа не можу я втримати міцно, ні битися вийти
На ворогів. Тим часом найкращий із воїв загинув —
Зевсів син Сарпедон: не схотів захистити він і сина!
Нині ж, владарю, важку загой наболілу цю рану.

Болі вгамуй, дай силу, щоб скликати міг я лікійських

525 Товаришів і підняти їм дух для завзятої битви,
Щоб спромігся я й сам за загиблого битися мужа.

Так він молився, і Феб-Аполлон тоді зглянувсь на нього,
Болі йому вгамував, кров чорну на зяючій рані
Затамував і силу велику вдихнув йому в душу.

530 Главк тоді радістю сповнився в серці своєму, збагнувши,
Що молитви його зразу ж могутній почув дальносяжець.
Спершу він всіх обійшов полководців лікійського війська
І заохотив навкруг Сарпедона завзято змагатись.

Потім кроком сягнистим пішов до троянських героїв —

535 Полідаманта, сина Пантоя, з ясним Агенором
Та до Енея хороброго з Гектором мідянозбройним,
Близько до них підійшов і слово промовив крилате:

«Гекторе, зовсім ти нині забув про союзників ваших!

Тож задля тебе вони, од вітчизни і друзів далеко,

540 Душі свої покладають, а ти захищать їх не хочеш.

Вбитий лежить Сарпедон, вожай щитоносних лікіян,
Той, що стеріг правосуддям і силою землю Лікійську.

Списом Патрокла здолав його нині Арей міднозбройний.

Встаньте ж, друзі, обуренням гнівним серця свої сповніть,

545 Щоб не зняли мірмідони озброєння з нього і трупа

Не поганьбили, у гніві на нас за забитих данаїв,

Що біля їх кораблів ми стільки списками убили!»

Так він сказав, і троян аж до дна їх сердець невимовний

Смуток обняв нездоланий, тому що, хоча й іноземець,

550 Міста оплотом він був; із собою привів він багато

Воїв одважних і сам поміж ними в боях визначався.

Ринули грізно вони на данаїв. Їх вів за собою

Гектор, лихий за смерть Сарпедона. А воям ахейським

Дух бойовий бадьорило відважне Патроклове серце.

555 Спершу Еантам він мовив, що й так уже в бій поривались:

«Нині, Еанти, хай з ворогом битися любо вам буде,

Так же, як досі ви бились, а то б іще й навіть завзятіш.

Вбитий лежить Сарпедон, який через мури ахейські

Перший прорвався. От би його захопити й зганьбити!

560 З пліч обладунок зірвать і приборкать безжальною міддю

Товаришів бойових, що його боронитимуть тіло!»

Так він сказав, та Еанти й самі уже в бій поривались.

А як вожді обох військ бойові укріпили фаланги,

Трої сини, і лікіяни, та мірмідони, й ахеї,

565 Люто вони у бою над полеглого трупом зчепились

З криком жакливим, і воїнів зброя навколо дзвеніла.

Ніч над жорстокою битвою Зевс розпростер тоді згубну,

Щоб іще згубніший бій розгорівсь над улюбленим сином.

Спершу трояни відтисли назад бистрооких ахеїв,
570 Впав-бо убитий відразу не гірший з мужів мірмідонських,
Дужий Агакла відважного син, Епігей богосвітлий, —
Був він колись у Будеї, добре заселенім місті,
Владарем. Та, одного умертвивши із родичів знатних,
Він сріблонугу Фетіду благав і Пелея про захист.
575 Ті ж його разом з Ахіллою, мужів переборцем, послали
До Іліона, багатого кіньми, з троянами битись.
Ледве він трупа торкнувся, йому вцілив осяйливий Гектор
В голову каменем так, що вона у важкому шоломі
Навпіл уся розколослась, і тут же на землю долілиць
580 Впав Епігей, і смерть розлилася навкруг душозгубна.
Жаль за забитим товаришем серце Патроклові сповнив.
Кинувся він крізь передні ряди бойові, як той яструб
Хижий, що в бистрому леті шпаків доганяє і галок.
Так на троян і лікіян, Патрокле, комоннику бистрий,
585 Кинувся й ти, за товариша гніву і жалошів повен.
Він Стенелая звалив, що був Ітеменові сином,
Каменем в шию поцілвши й м'язи на ній перервавши.
Зразу й трояни тоді відступили й осяйливий Гектор.
Скільки метального дротика літ в далечінь досягає
590 З рук умілих бійця, що свою випробовує силу,
В дружнім змаганні чи з ворогом люто б'ючись душозгубним,
Стільки назад відступили трояни під тиском ахеїв.
Перший між воями Главк тоді, вождь щитоносних лікіян,
Враз обернувся і вбив Батіклея, великого духом,
595 Любого сина Халкона; в Елладі була їх домівка,
Щастям, достатками він між усіх вирізнявся мірмідонян.
Враз обернувшись, Главк Батіклееві прямо у груди
Списом ударив, коли його той уже мав наздогнати.
Тяжко він гримнув об землю, й жалем пройнялися ахеї,
600 Бачачи гідного мужа загибель, трояни ж раділи
Й, ставши круг Главка, зімкнули ряди. Тим часом ахеї
Доблесті не забували й несли на троян свою силу.
Впав від руки Меріона троянський шоломоносний
Муж Лаогон, син Онéтора смілий, Ідейського Зевса
605 Вславлений жрець, що люди, як бога, його шанували.
Той його в щелепу прямо під вухо ударив, і вийшов
Дух з Лаогона, і п'їтьма страшна йому очі окрила.
А в Меріона Еней метнув мідногострого списа,
Маючи в мужа влучити, що з круглим щитом наближався.
610 Вчасно це вгледівши, той ухилився від мідного списа,
Швидко вперед нахилившись, і ратище довге позаду
Вістрял у землю вп'ялось, і довго в повітрі хиталось
Древко, аж поки в нім зникла могутлива сила Арея.

Спис пролетів повз нього і з пружним тремтінням встромився

615 В землю, кинутий марно міцною Енея рукою.

Сповнений гніву Еней до противника голосно крикнув:

«Скоро б тебе, Меріоне, хоча й танцівник ти моторний,
Спис цей приборкав назавжди, аби лиш поцілив я в тебе!»

В відповідь так Меріон йому, списом славетний, промовив:

620 «Важко, Енею, тобі, хоча і який ти могутній,
Кожному силу згасити, хто вийде в бою проти тебе
Збройно змагатись. Така ж, як і інші, ти смертна людина.

От якби в груди твої поцілив я гострою міддю,
То, хоч який ти могутній і сил своїх певен, оддав би

625 Славу мені, а душу — Аїдові, славному кіньми».

Так він сказав; відповів йому син Менойта відважний:

«Доблесний ти, Меріоне, та нащо таке говорити?

Словом лайливим, мій друже, троян від мертвого тіла
Не відігнати. Раніше земля кого-небудь покриє.

630 Силою рук вирішається бій, мудрим словом — нарада.

Ніколи тут розмовляти багато, як битися треба!»

Мовив це й рушив у бій, з ним подався і муж богорівний.

Так наче гомін в міжгір'ях від праці мужів-лісорубів

Гулко лунає, і здалеку чути невмовчне відлуння, —

635 Гомін такий же лунав по землі по широкодорожній
Від грімотної міді й щитів шкіряних, міцно кутих,
Що аж гули від ударів мечів і списів двоєгострих.

А Сарпедона божистого, навіть при всьому старанні,
Не упізнати було: так стрілами, кров'ю і пилом

640 Від голови аж до п'ят було його тіло укрите.

Вбитого так оточили бійці, як пори весняної

Мухи в оборі з гудінням глухим обліпляють дійниці,

Повні по вінця, коли молоко наливають у глеки, —

Вбитого так оточили бійці. І Зевс громовладний

645 Не одвертав своїх ясних очей од жорстокого бою.

Пильно дививсь на воюючих він, над убивством Патрокла

Глибоко в серці своїм розмишляв і думками вагався —

Чи хай одразу ж Патрокла на полі жорстокого бою

Над Сарпедоном богоподібним осяйливий Гектор

650 Гострою міддю приборкає й зніме з плечей його зброю,

Чи багатьом труди бойові хай Патрокл іще збільшить.

От що, розмисливши так, він визнав тоді за найкраще:

Щоб найвірніший товариш Ахілла, сина Пелея,

Військо троян на чолі із Гектором мідязбройним

655 Знову до міста погнав, багатьом одібравши й дихання.

Гектору передусім він пройняв малодушністю серце.

Скочив на повіз і кинувсь тікати він, подавши троянам

Гасло до втечі, — пізнав терези-бо він Зевса священні.

Не залишилися в бою і лікіяни мужні, тікати

660 Враз почали, владаря свого враженням в серце уздрівши
Серед громади убитих: багато-бо воїв круг нього
Тут полягло, як почав оцю зваду страшенну Кроніон.
Зразу ж ахеї з плечей Сарпедона стягнули блискучу
Мідяну зброю, — до кораблів однести глибодонних

665 Товаришам її дав Менойтів син нездоланий.

До Аполлона звернувся й сказав тоді Зевс хмаровладний:

«Винеси, Фебе мій любий, з-під стріл і списів Сарпедона,

Від почорнілої крові очисти його тіло й, віднісши

Аж до ріки, старанно обмий в течії струменистій,

670 Маззю натри амброзійною, в шати окутай нетлінні.

Потім узяти його вожаям доручи бистролетним,

Снові і Смерті, близнятам, нехай віднесуть його тіло

В рідні простори лікійські, до свого багатого люду, —

Там його друзі й брати поховають, насиплють могильний

675 Пагорб з надгробком, як це на пошану померлим належить».

Так він сказав. Аполлон не відмовив непослухом батьку,

Швидко з ідейських висот у січу спустився жакливу,

Виніс з-під стріл і списів Сарпедона божистого тіло

Аж до ріки, в течії струменистій обмивши старанно;

680 Маззю натер амброзійною, в шати окутав нетлінні.

Потім узяти його доручив вожаям бистролетним,

Снові і Смерті, близнятам, щоб ті віднесли його тіло

В рідні простори лікійські, до свого багатого люду.

Автомедонта із кіньми Патрокл тим часом гукнувши,

685 Гнати троян і лікіян почав у сліпому шаленстві.

О нерозумний! Стерігся б він так, як Пелід йому радив,

Був би загибелі злої уникнув і чорної смерті.

Дужча, проте, від людської є воля великого Зевса.

Він настрашить і хороброго й легко звитяги позбавить —

690 Навіть тоді, коли сам перед тим спонукав його битись.

Дух бойовий збудив він і зараз у грудях Патрокла.

Хто ж то був перший, Патрокле, і хто був останній, із кого

Зброю ти зняв, як на смерть і тебе прирекли вже богове?

Першим Адреста убив, тоді — Автоноя, Ехекла,

695 Потім — Періма, Мегада, Епістора ще й Меланіппа,

А після того — Еласа і Мулія разом з Пілартом,

Їх повбивав він. А інші про втечу лиш думали кожен.

Високобрамну Трою здолали б руками Патрокла

Взяти ахейські сини, — так бився він списом завзято, —

700 Коб не стояв тоді Феб-Аполлон на збудованій гарно

Вежі — на згубу йому, а троянам готуючи поміч,

Тричі-бо той поривався на виступ високого муру,

Тричі відтіль Аполлон відкидав запального Патрокла,

В щит сяйний щоразу нетлінною б'ючи рукою.

705 А як вчетверте він кинувся знову, на бога подібний,
Феб громовим його голосом слово промовив крилате:

«Геть іди, паростку Зевсів! Тобі не судилось, Патрокле,
Списом своїм столицю відважних троян зруйнувати,
Ані самому Ахіллові, хоч він багато сильніший!»

710 Так він сказав. І Патрокл назад тоді трохи подався,
Тільки б уникнути гніву далекострільного Феба.

Гектор у Скейських воротах затримав баских своїх коней
Однокопитих, вагаючись: в вир повернутися битви,
Чи наказати військам за муром міським заховатись.

715 Поки роздумував він, перед ним Аполлон із'явився,
Постать прибравши могутнього, в повному розквіті мужа
Асія, — дядьком по матері був він впокірнику коней
Гектору, братом Гекубі і рідним Дімантові сином,
Що у Фрігійським краю проживав, біля течій сангарських.

720 В постаті цій Аполлон, син Зевса, до нього промовив:

«Гекторе, що ж ухилився ти від битви? Так не годиться!
Будь я настільки сильніший, наскільки я слабший од тебе,
Ти ще скоріше у тузі страшній із війни утівав би.

Міцнокопитих мерщій на Патрокла жени своїх коней,

725 Може, здолаєш його, і дасть Аполлон тобі славу».

Мовив це бог і знов до змагання людського вернувся.

До Кебріона відважного крикнув осяйливий Гектор
Коней знов гнати у битву. А Феб-Аполлон між аргеїв,
Легко пройшовши в юрбі, в їх лавах страшне замішання

730 Викликав, Гектору з військом троянським готуючи славу.

Гектор же, інших данаїв ряди в стороні залишивши,
Міцнокопитих мерщій на Патрокла погнав своїх коней.

Сам же Патрокл тоді з колісниці зіскочив на землю
З ратищем в лівій руці, а в праву вхопив мармуровий

735 Камінь великий та гострий, що ледве в руці він утримав.

Довго не думавши, кинув його він щосили на мужа

Й не промахнувся, але вцілів прямисінько каменем гострим

В лоб Кебріону, візничому Гектора, старця ж Пріама

Сину побічному, що в тій хвилині за віжки притримував коні.

740 Камінь обидві брови йому здер, проломивши притому

Й череп, і випали прямо на землю, у пил під ногами,

Очі його, а він сам полетів з колісниці міцної,

Наче у воду нирець, і дух його кості покинув.

З нього глузуючи, так ти промовив, Патрокле комонний:

745 «Леле! Ну й спритний же цей чоловік, як ловко ниряє!

От якби в морі, багатому рибою, так учинив він,

То багатьох би наситив, у хвилях находячи устриць,

Із корабля так стрибаючи в грізно розбурхане море,

Як з колісниці отут, на рівнині, у порох нирнув він.

750 Видно, і серед троянського люду нирці є майстерні!»

Мовлячи так, налетів він на труп Кебріона-героя,
Наче розлючений лев, що, вриваючись хижо в отару,
В груди приймає стрілу і від власної гине відваги.
На Кебріона, Патрокле, ти кинувся так же завзято.

755 Гектор до нього в ту ж мить з колісниці зіскочив на землю.

За Кебріона, як леви, тоді почали вони битись,
Наче за вбитого оленя десь на гірській верховині,
Голодом мучені, люто змагаючись поміж собою.

Так і за труп Кебріона два кличів воєнних причинці —

760 Славний Патрокл, Менойтіїв син, і осяйливий Гектор —

Прагли нещадною міддю пройнять один одному тіло.
Гектор за голову труп ухопив і тримав його міцно,
А Манойтід — за ногу тягнув, усі інші навколо
Лави троян і данаїв зіткнулися в січі страшенній.

765 Так же, як Нот полуденний, із східним зустрівшись Евром,

У крутоярих міжгір'ях дерева хитають високі —
Буки міцні, стрункі ясени і кизил тонкокорий, —
І одне одного з шумом шмагають своїм тонколистим
Віттям, і страшно тріщать, од вітру ламаючись часто, —

770 Так і трояни з ахеями бились одні проти одних

З буйним завзяттям, — ніхто з них про пагубну втечу й не думав.
Гострих багато списів повтикалося круг Кебріона,
Стріли крилаті з напругих тятив здіймалися часто,
Гостре каміння велике щитів потрощило багато

775 В битві круг нього. А він, на весь зріст велетенський простягшись,

В куряві хмарній лежав, про візничого вмілість забувши.

Доки ясне серед неба високого сонце стояло,

Доти з обох боків стріли літали і падали люди.

А як сонце сягнуло пори, що волів розпрягають,

780 Всупереч долі велінню троян подолали ахеї.

З гамору бою, з-під списів троян вони труп Кебріона
Винесли й мідяну зброю з плечей його всю познімали.

Кинувсь Патрокл на троян, їм згубне готуючи лихо.

Тричі він кидався в бій, Ареєві рвучкістю рівний,

785 З криком страшним, і тричі по дев'ять мужів убивав він.

А четверте як кинувсь, на бога безсмертного схожий, —

Тут-бо, Патрокле, й тобі закінчення віку настало.

Вийшов до тебе назустріч у запалі бою жакливий
Феб-Аполлон. Та Патрокл не впізнав його в битві шаленій, —

790 Хмарою вкритий густою ішов проти нього безсмертний.

Ззаду він став, і в спину та плечі широкі міцною

Вдарив долонею, аж у очах йому світ закруктився.

Збив і шолом з голови йому Феб-Аполлон світлосяйний;

З брязком і гуркотом зразу скотився шолом діроокий
795 Коням під ноги, й на гребені грива його забруднилась
Кров'ю і пилом. Досі ніколи того не бувало,
Щоб конегривий шолом той у пілі курному бруднився,
Тільки прекрасне чоло богорівного мужа Ахілла
Він захищав. Тепер же віддав його Зевс покривати
800 Голову Гектору, хоч його гибель була недалеко.
Переломився відразу в руках його спис довготінний,
Дуже міцний і важкий, міднокутий; з плечей його дужих
Щит, що до п'ят досягав, упав із ремінням на землю.
Лати владар Аполлон розв'язав йому, Зевса нащадок.
805 Розум його помутився, могутні зомліли суглоби,
Заціпенілий стояв він. Загостреним списом іззаду
В спину його між плечима Евфорб, син Пантоя, ударив,
Воїн дарданський. З усіх ровесників він виділявся
Списом метким, проворністю ніг і мистецтвом комонним.
810 Двадцять мужів повалив він із коней, коли іще вперше
Виїхав із колісницею, справи військової вчившись.
Перший він списом ударив тебе, Патрокле комонний,
Та не здолав, і назад повернув, і з юрбою змішався,
Вирвавши з рани свій спис ясеновий: не смів-бо з Патроком
815 І безоружним у бій він одкритий вступати. Патрокл же,
Здоланий божим ударом і гострим Евфорбовим списом,
В дружні ряди одступив, уникаючи смерті лихої.
Гектор же, тільки помітив Патрокла, великого духом,
Що відступав до своїх, поранений гострою міддю,
820 Кинувсь до нього крізь лави, і списом ізблизька ударив
У підчерев'я, і наскрізь пробив його мідяним вістрям.
Тяжко упав він, і туга тоді охопила ахеїв.
Так же, як вепра невтомного лев переможний долає,
На верховині гірській з ним у бійці шаленій зіткнувшись
825 За джерело невеличке, бо пить з нього хтіли обоє,
І, задихаючись, вепр левиній скоряється силі, —
Так і Менойтів прославлений син, багатьох повбивавши,
Дух свій віддав, ізблизька уражений Гектора списом,
Син же Пріамів з погордою слово промовив крилате:
830 «От сподівався, Патрокле, ти наш Іліон зруйнувати,
Мав і троянських жінок, позбавивши днів їх свободи,
На кораблях відвезти до рідного вашого краю, —
Де ж бо твій розум? Гектора коні баскії на битву,
Ледве землі доторкаючись, мчать, я й сам своїм списом
835 Між війнолюбних троян подвизаюся, щоб одвернути
День їх неволі. Тебе ж коршаки розтерзають небавом.
Бідний-бо ти, вже й могутній Ахілл тобі не допоможе!
Сам залишившись, непевно в дорогу тебе наставляв він:

«Не повертайся назад, о Патрокле, їздець бистрокінний,
840 До кораблів своїх перше, ніж в Гектора-людоубивці
Списом на грудях хітон закривавлений ти не простромиш!»
Так говорив він тобі, а ти, нерозумний, послухав».

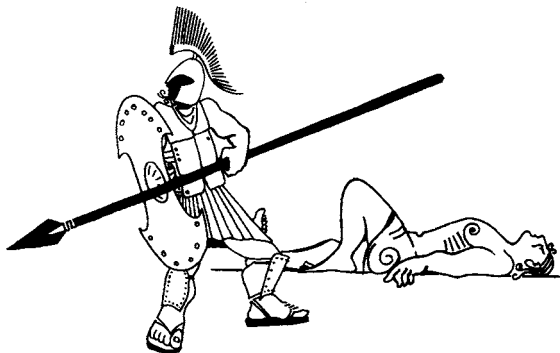
Весь знемагаючи, так відповів ти, Патрокле комонний:
«Що ж, величайсь тепер, Гекторе, дав тобі перемогу
845 Зевс-олімпієць і з ним Аполлон — було їм, безсмертним,
Легко здолати мене, навіть зброю з плечей познімати.
А як таких, як і ти, мені стрілося хоч би й дванадцять,
Всі полягли б тут, на місці, моїм подолані списом!
Я лиш призначенням долі від сина Лето загигаю,
850 А між людей — від Евфорба, ти ж третій мене поражаєш.
Тільки скажу я тобі, а ти збережи в своїм серці:
Жити недовго тобі вже лишилося тут, біля тебе
Близько стоїть уже смерть, і доля твоя неминуча —
Ти від руки упадеш бездоганного внука Еака».

855 Так він сказав, і в імлу вповила його смерті година.
Тлінну покинувши плоть, відлетіла душа до Аїду
З плачем про участь свою, і силу лишаючи, й юність.
Та до померлого з словом звернувся осяйливий Гектор:
«Нащо, Патрокле, мені недалеко віщуєш загибель?»

860 Хто зна, а може, Ахілл, пишнокосої парость Фетіди,
Дух свій раніше загубить під списом моїм мідногострим?»

Мовлячи так і ногою на мертвого тіло ступивши,
Списа із рани він витяг і труп навзнаки перекинув.
Зразу ж із списом тоді він кинувсь на Автомедонта,
865 Рівного богу товариша бистрому внуку Еака,
Щоб його вбить. Та безсмертні умчали його прудконогі
Коні — славетний Пелеєві дар од богів невмирущих.

ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА ПОДВИГИ МЕНЕЛАЯ

Не упустив із очей Менелай, Ареєві любий,
Як у жорстокім бою трояни здолали Патрокла.
Вийшов із лав уперед він, блискучою сяючи міддю,
Й став круг тіла ходити, як ходить навколо теляти
5 З муканням первістка-матка, яка перед тим не родила.
Так же круг тіла Патрокла ходив Менелай русокудрий.
Перед собою він списа тримав і щит свій округлий,
Кожного мертвим готовий покласти, хто б вийшов назустріч.
Та не забув і про тіло убитого щойно Патрокла

10 Списом славетний Пантоя нащадок. Він став біля нього
Близько й розмову почав з Менелаєм, Ареєві любим:

«Паростку Зевсів, владарю людей, Менелаю Атріде!
Йди собі й тіло облиш, не чіпай цеї здобичі краще.
Жоден з троян чи союзників славних раніше од мене
15 Списом своїм у жорстокім бою не ударив Патрокла.
Дай же мені у троян заслужену славу здобути,
Щоб і тебе я не вбив, і життя не забрав би солодке».

В відповідь мовив із гнівом йому Менелай русокудрий:
«Зевсе, наш батьку! Чи ж личить зухвало отак вихвалитись!

20 Не величається силою так ані барс кровожерний,
Ані розлючений лев, ні кабан гостроіклий, що більше
Інших може пишатись могутністю дикою в грудях,
Як вихвалюються тут Пантоя сини, списоборці.

Силою й юністю тишивсь недовго, проте, Гіперенор,
25 Коней впокірник, коли підійшов він і став глузувати,
Кажучи в вічі, що я із усього данайського війська
Воїн найгірший. Певен я, він не своїми ногами
Втішить вернувся кохану дружину й батьків своїх любих.

Так же позбавлю я сили й тебе, якщо ти проти мене
30 Виступив. Раджу тобі я назад відійти і сховатись
Серед громади. Отож не виходь проти мене, щоб лиха
Гіршого ще не зазнати. Мудрий дурень по шкоді».

Так він сказав. Не послухав Евфорб і в відповідь мовив:
«Сповна заплаатиш тепер, Менелая, годованцю Зевсів,
35 Ти за убитого брата, що вбивством його вихвалявся,
Жінку його вдовою в їх спальні навік залишивши,
Горя завдавши батькам невимовного й сліз безустанних.
Може, нещасним гіркі припинив би я сліз тих потоки,
Голову знявши твою і з озброєнням разом віддавши
40 В руки Пантою старому й Фронтіди його богосвітлій.
Хай непочатим не довго наш труд бойовий залишиться
Й неперевіреном — хто з нас відважний, хто втечі шукає!»

Мовивши так, Менелая у щит він округлий ударив.
Та не пробив, проте, міді: об щит його, міцно окутий,
45 Вістря зігнулось. Другим підняв тоді мідного списа
Славний Атрід Менелай, помолившись батькові Зевсу,
Хоч відступив той, а списом йому він під горлом у волю
Втрапив та ще й надавив, на важку покладаючись руку.
Вістря навиліт крізь ніжну проткнулось Евфорбову шию,
50 Тяжко він гримнув на землю, аж зброя на нім забряжчала.
Кров'ю намокла чуприна, на коси Харіти подібна,
Кучері пишні, злотом і сріблом примхливо повиті.
Як садівник молоду вирощує парость оливи
В затишнім місці, де б'є джерельна вода струмениста,
55 І зеленіє те віття, й колишеться тихо під ніжним
Подувом легких вітрів, і білим цвіте воно цвітом.
Та налетить несподівано з буйною силою вихор,
Вирве із грядки ту парость і кине тут же на землю.
Так і, сина Пантоя, славетного списом Евфорба,
60 Вбивши, Атрід Менелай почав з нього зброю знімати.
Наче той лев, певен сили своєї гірський вихованець,
Вихопить кращу корову із стада, що мирно пасеться,
Й спершу зламає їй карк, тримаючи міцно зубами
Дужими, потім розтерзані нутрощі з теплою кров'ю
65 Жадібно всі пожирає; навкруг пастухи і собаки
Здалеку галас великий зчиняють, але підступити
Ближче не хочуть вони: блідий-бо їх острах проймає.
Так же ні в кого з троян бажання не виникло в грудях
Ближче зійтися тоді у бою з Менелаем поважним.
70 Славне озброєння зняти із сина Пантоя відразу
Міг би Атрід, якби Феб-Аполлон йому тут не позаздрив.
Гектора в бій він послав, Ареєві рівного мужа,
Мента прибравши подобу, кіконських бійців полководця.

До Пріаміда озвавшись, він слово промовив крилате:

75 «Гекторе, ти недосяжне догнать пориваєшся нині —
Коней баских Еакіда хороброго! Смертним-бо людям
Впоратись важко із ними та їх запрягать в колісницю,
Крім лиш Ахілла, що мати безсмертна його породила.
А Менелай войовничий, син мужній Атрея, тим часом,
80 Тіло Патрокла стерігши, найкращого з воїв троянських
Вбив Пантоїда Евфорба й відваги палкої позбавив».

Мовив це бог, і знов до людської борні повернувся.
Гектору ж смуток страшний охмарнілу окрив його душу.
Пильно поглянув по шерегах він бойових і побачив,
85 Як той озброєння славне знімає, а цей непорушно
Мертвий лежить, і кров із одкритої рани струмує.
Виступив Гектор тоді, блискучою сяючи міддю,
І на весь голос гукнув, на Гефестове схожий негасне
Полум'я. Крик цей гучний не пройшов повз увагу Атріда.
90 Тяжко зітхнувши, звернувся до свого він одважного серця:

«Горе мені! Якщо з цим я чудовим озброєнням разом
Кину Патрокла, що смертю поліг задля честі моєї,
Чи не осудить мене, це побачивши, хтось із данаїв?
А як, соромлячись їх, на троян і на Гектора вийду
95 Сам я один, то ворожі мужі мене зразу оточать.
Лави троян-бо Гектор веде сюди шоломосяйний.
Тільки навіщо оцим своє миле тривожу я серце?
Хто проти божої волі із мужем змагатися вийде,
Любим для бога, лихої зазнає біди незабаром.

100 Тим-то мене не осудить за те ні один із данаїв,
Що перед Гектором я відступив, — бо од бога він б'ється.
От якби зараз Еанта знайти мені з голосом дужим,
Разом пішли б ми тоді, бойову спогадавши відвагу,
Хоч би боги й не сприяли нам, тільки б Патроклове тіло
105 Вирвати нам для Ахілла, — було б то лихо найменше».

Поки отак у серці і мислях своїх міркував він,
Лавами військо троян надійшло, їх очолював Гектор.
І відступив Менелай, залишивши Патроклове тіло
Й часто назад оглядаючись, наче той лев пишногривий,
110 Що пастухи і собаки його від кошари списами
Й криками геть відганяють, а серце відважне у грудях
Раптом холоне, і змушений він із обійстя тікати.
Так від Патрокла тоді відступив Менелай русокудрий.
Лав досягнувши своїх, він спинився і назад оглянувся,
115 Теламоніда Еанта очима шукаючи всюди.

Раптом його він побачив на лівім крилі бойовища, —
Товаришів підбадьорював той, укріплюючи дух їм:
Жахом-бо Феб-Аполлон їм наповнив серця нездоланим.

Швидко підбіг Менелай до Еанта і так йому мовив:

120 «Друже Еанте, біжим за Патрокла полеглого збройно
Битися! Може, Ахіллові хоч би оголене тіло
Ми принесем: зняв-бо зброю вже Гектор шоломосяйний».

Мовивши так, він Еанту відважному дух підбадьорив.
Той тоді вийшов із лав, і з ним Менелай русокудрий.

125 Гектор же тіло Патрокла волік, озброєння славне
Знявши, щоб одрубать йому голову гострою міддю,
Трупа ж самого троянським собакам віддати в поживу.
Близько Еант підійшов, свій щит піднявши, як вежу.
Гектор назад відступив і, між лав замішавшись, скочив

130 На колісницю свою, а троянам зброю чудову
В місто віддав однести — на славу для себе велику.
В час той Еант, широким щитом прикриваючи тіло
Менойтиада, спинився над ним, як над дітьми левиця,
Що, левенят нерозумних виводячи, раптом у лісі

135 Стріне мисливців, і, впевнена в силі своїй, гордовито
Брови на лобі нахмурить, і трохи примружує очі.
Так зупинився й Еант над тілом Патрокла-героя.
З другого боку Атрід Менелай, Ареєві любий,
Став над убитим, у грудях великий ховаючи смуток.

140 Главк, Гіпполохів син, полководець лікійських загонів,
Глянув спідлоба на Гектора й мовив до нього з докором:

«Гекторе, мужній на вигляд, в бою ж поступаєшся часом!
Слава даремно вважає відважним тебе, боягуза!
Час-бо подумать тобі, як місто своє і твердиню

145 Сам захищатимеш ти із людьми, що родилися в Трої?
Тож із лікіян ніхто вже не піде тепер на данаїв
Битись за місто. Хоча б безупинно й невтомно змагався
Ти у боях з ворогами, — яка тобі буде подяка?

Як в бойовій колотнечі врятуєш, нещасний, простого

150 Мужа, коли Сарпедона, товариша вірного й гостя,
Кинув у битві, аргеям у здобич лишивши й поживу?
Друга, який за життя так багато корисного вдіяв
Місту й тобі! А його від собак ти не смів захистити!
Хто із лікійських мужів готов мене слухати, разом

155 Їдьмо додому! Згубна для Трої настала година!
Більше було б у воїв троянських одважної сили,
Запалу в грудях, що з ними, завзято б'ючись за вітчизну,
Труд і змагання на себе приймають мужі войовничі, —
Скоро б Патрокла тоді зтягли ми за мур Іліона.

160 А опинивсь би в великім він місті державця Пріама,
Навіть і мертвий, та вирваний нами з жорстокого бою,
Скоро й аргеї озброєння славне вождя Сарпедона
Нам віддали б, та й його привезли б ми за мур Іліона.

Тут-бо соратник лежить найславнішого з воїв аргейських,
165 Що з кораблями приплив і загоном соратників вірних.
Але Еанта, духом великого, ти не одваживсь
Виждати, дивлячись в очі йому в бойовій колотнечі,
Ані змагатися з ним, адже він набагато сильніший».

Глянув спідлоба й сказав тоді Гектор шоломосяйний:

170 «Главку, що сталось? Щось надто зухвало ти став розмовляти!
Друже ти мій! А я ж то вважав тебе найрозумнішим
Серед усіх, що в Лікійській країні живуть буйноплідній.

Нині ж розумним тебе не назву, бо говориш ти, ніби
Виждать в бою на Еанта-велетня я не наваживсь.

175 Ні, ані січі, ні тупоту кінського я не боюся.

Дужча від нас, проте, воля егідодержавного Зевса.

Він настрашить і хороброго й легко звитяги позбавить

Навіть тоді, коли сам перед тим спонукав його битись.

Йди-но до мене, мій друже, стань ближче й побачиш на ділі,

180 Чи цілий день я таким, як ти кажеш, лишусь полохливим,

Чи кому-небудь з данаїв, який би не був він завзятий,

Наміру не відіб'ю боронити Патроклове тіло».

Мовивши так, до троян він голосом дужим покликнув:

«Гей, ви, трояни, лікійці й дарданські бійці рукопашні!

185 Будьте, друзі, мужами, шалену згадайте ви силу,

Бийтеся, поки вдягну бездоганного зброю Ахілла

Вславлену, що я здобув, убивши Патроклову силу».

Після цих слів одійшов тоді Гектор шоломосяйний

З бою жакливого. Кинувсь він бігти, напруживши м'язи

190 Ніг своїх бистрих, і, трохи пробігши, догнав незабаром

Товаришів, що несли Пелідову зброю славетну.

Від многослізного бою далеко він зброю міняє:

Зняту із себе троянам оддав однести войовничим

До Іліона священного, сам одягнувши нетлінну

195 Зброю Ахілла Пеліда, що в давні часи його батьку

Подарували небесні богове, а той, постарівши,

Сину віддав. Та в зброї тій старості син не діждався.

Вгледів лише з висоти олімпійської Зевс хмаровладний,

Що одягає вже Гектор Пеліда божистого зброю,

200 І, головою хитнувши, у серці своєму промовив:

«О жалюгідний! Ти й гадки не маєш, як близько від тебе

Смертна година! От ти одягнув уже зброю нетлінну

Мужа найкращого, що перед ним усі інші тремтіли.

Друга його ти убив, могутнього, з лагідним серцем,

205 І недостойно зірвав з голови і з плечей його славну

Зброю. Нині надам я тобі ще великої сили,

Але зате із війни ти не вернешся більше додому,

Не принесеш Андромасі славетної зброї Пеліда».

Мовив це й темної рухом брови ще підтвердив Кроніон.

210 Гектору зброю зробив до плеча. Страшний, войовничий
В нього Арей увійшов. Наповнилось сили й відваги
Тіло його. Пішов він до славних союзників Трої
З криком гучним. Перед лавами їх він з'явився в блискучім
Сяйві нетлінної зброї великого духом Пеліда.

215 Всіх він обходив і кожному дух підбадьорював словом —
Главкові й Хромію з ним, Медонтові ще й Терсілоху,
Астеропееві, та Гіппотоєві, та Дейсінору,
Форкію, Местлу й Енному, що з птичого льоту віщує, —
Всіх підбадьорював він і слово їм мовив крилате:

220 «Слухайте, сотні сусідніх племен і союзників наших!
Я не числа в вас шукав, не в кількості мав я потребу,
До Іліона із ваших країв закликаючи воїв,
А закликав вас на те я, щоб наших дружин із дітками
Ви боронили ретельно від рук войовничих ахеїв.

225 Тим-то й дарами, і всяким виснажую я постачанням
Люд свій, щоб в кожному з вас відвагу підносити мужню.
Тож оберніться до ворога прямо, й одно з двох — загибель
Чи порятунок, — інших розмов на війні не буває.
Хто з вас Патрокла, хай мертвого, винесе з бою й троянам,

230 Коней впокірникам, дасть, перед ким і Еант не устоїть, —
Я тому здобичі дам половину, собі залишивши
Другу. А славу зі мною він однакову здобуде».

Так він сказав, і рушили прямо вони на данаїв,
Високо знявши списи. Велика зросла в них надія

235 Вирвать з Еантових рук Патрокла убитого тіло.
Дурні! Дихання життя у них багатьох одібрав він.
До Менелая, в бою голосного, Еант тоді мовив:

«О Менелая мій, паростку Зевсів, не дуже надіюсь
Я на повернення наше з тобою з війни у вітчизну.

240 Отже, турбуюсь тепер я не так за Патроклове тіло, —
Що незабаром троянських собак і птахів нагодує, —
Як про свою я турбуюся голову, щоб не позбутись,
Та про твою. Тож хмарами бою окрив нас довкола
Гектор, загибель страшна нас обох звідусіль оточила.

245 Клич, проте, кращих данайських бійців, — може, хтось нас почує!»

Так він сказав, і послухав його Менелай гучномовний.
Голосно крикнув тоді, щоб данаям усім було чути:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадники люду!

Ви, що з Атрідами, із Агамемноном вкупі й зі мною

250 Коштом народним п'єте й порядкуєте кожен загonom
Люду свого, а Зевс посилає вам шану і славу!

Важко мені розпізнати тепер, у якому загоні

Хто з вас вождем: занадто-бо полум'я бою палає.

Краще прийдіть ви самі і пройміться обурення гнівом,

255 Що дістається собакам троянським Патрокл у забаву».

Так він сказав, і Ойлеїв Еант почув його бистрий.

Перший до нього прорвався крізь шал сум'яття бойового;

Ідомедей вслід за ним та ще Ідоменея товариш

Біг, Меріон, Еніалію-мужоубивцеві рівний.

260 Інших вождів чи міг би хто всі імена пригадати

Тих, що до участі в битві вели після того ахеїв!

Лавами рушили перші трояни, а вів їх сам Гектор.

Так, наче в гирлі ріки, що повниться Зевса дощами,

Хвиля бурхлива іде супроти течії, й прибережні

265 Скелі аж стогнуть навколо під натиском сивого моря, —

З криком таким наступали трояни. Тим часом ахеї

Круг Менойтіда стояли, єдиним палаючи духом,

Огородившись стіною щитів міднокутих. Навколо

Сяйних шоломів Кроніон могутній розлив густо-темну

270 Хмару. Не був Менойтід йому ще за життя осоружний,

В дні, коли той Ахілла соратником був Еакіда.

Не допустив він, щоб тіло Патрокла собакам троянським

Здобиччю стало, й на поміч йому він підняв його друзів.

Спершу трояни тіснить почали бистрооких ахеїв.

275 Тіло лишивши, ті стали тікати. Та не вбили нікого

Зарозумілі трояни, хоч дуже хотіли, лиш трупа

Поволокли. Та недовго далеко від нього ахеї

Ще залишались. Назад відігнав незабаром ворожі

Лави Еант, що після бездоганного сина Пелея

280 Виглядом, як і ділами, усіх перевищив данаїв.

Кинувся він повз лави передні, відвагою схожий

На роз'ярілого вепра, що в горах оточений псами

Й ловчими, легко круг себе в ущелинах їх розкидає.

Так же й Еант осяйний, благородного син Теламона,

285 Кинувся поміж троян і легко розсипав їх лави,

Що оточили Патрокла, палаючи сильним бажанням

В місто його волокити і тим славу для себе здобути.

Вже Гіппотой, осяйний син Лета пелазга, за ногу

Тіло Патрокла волік по полю жорстокої битви,

290 Ременем міцно м'язи йому при стопі обв'язавши,

Гектору й іншим троянам на радість. Та люта загибель

Нагло прийшла, і ніхто не поміг, хоч всі дуже хотіли.

Син Теламонів Еант крізь натовп наскочив на нього

І в міднощокій шолом врукопаш його списом ударив,

295 Гострим уражений ратищем, тріснув шолом густогривий,

Міццю долоні Еанта і списом великим пробитий,

І заструмів уздовж списа мозок кривавий з тієї

Рани страшної, і сила покинула воїна, й зразу

Ногу Патрокла, відважного серцем, із рук він на землю

300 Виронив. Сам же на тіло убитого ницьма звалився
Одаль Ларіси буйнородючої, дяки не склавши
Любим батькам своїм. Короткочасним життя його стало,
Скорене списом безжальним Еанта, великого духом.

Гектор тоді на Еанта блискучим замірився списом.

305 Той же, побачивши це, від ратища мідного вчасно
Вбік ухиливсь. Спис у Схедія втрапив, окрасу фокеїв,
Сина Іфіта, великого-духом. А той в Панопеї
Славній мав і оселю, і владу над людом численним.
Саме в ключицю його він ударив, і тої ж хвилини
310 Прямо навиліт пройшло під плечем його мідяне вістря.
Тяжко він гримнув об землю, аж зброя на нім забряжчала.

В час той Еант посеред живота своїм списом ударив
Форкіна, сина Фенопа, який захищав Гіппотоя.

Броні опуклість пробивши, утробу ратище мідне

315 Враз пройняло. І впав він, хапаючи землю руками.
Тут відступили і лави передні, й осяйливий Гектор.
Відволокли тоді з криком великим аргеї убитих —
Форкіна й з ним Гіппотоя, і зброю з їх пліч познімали.

Так би й тікали трояни від любих Арею ахеїв

320 До Іліона, подолані всі малодушністю злою.

Славу придбали б аргеї усупереч Зевсовій волі,
Силою й міццю своєю. Та сам Аполлон в тій годині
Дух у Енея підняв, Періфанта подобу прибравши,
Сина Епіта. Той при дворі його батька старого

325 Так і постарів окличником, щирої приязні повним.
В постаті цій Аполлон, син Зевса, до нього промовив:

«Як ви, Енею, могли б проти божої волі високий
Свій Іліон врятувати? Вже бачив я, правда, як інші,
Силою й міццю своєю боронячи край свій, на власну
330 Мужність лише покладались, хоч воїв було небагато.
Вам же сам Зевс над данаями повну здобути звитягу
Дуже бажає. А ви тремтите і не йдете до бою».

Так він сказав. Дальносяжця Еней упізнав Аполлона,
Щойно побачив. Озвавсь він до Гектора й голосно крикнув:

335 «Гекторе й інші вожді і троян, і союзників наших!
Сором, як будем тікати від любих Арею ахеїв
До Іліона, подолані всі малодушністю злою.
Нині наблизивсь до мене один із богів і підтвердив —
Зевс, промислитель верховний, нам буде в бою оборонцем.
340 Йдім же сміліш на данаїв, щоб їм не вдалося безкарно
До кораблів своїх з мертвим умкнути Патрокловим тілом».

Так він сказав, і кинувся з шерегу, й став попереду.
І обернулись трояни та й рушили враз на ахеїв.

Списом ударив Еней Леокріта, що був Арісбанта
345 Сином і вірним у битвах товаришем був Лікомеда.
Жалем до друга пройнявся Лікомед, Ареєві любий,
Став біля вбитого й, списом блискучим своїм замахнувшись,
Апісаона прошив Гіппасіда, керманича люду,
Під передсердям, в печінку, й коліна у нього зомліли.

350 Із Пеонії буйнородючої в Трою прибувши,
Воїном кращим вважавсь він за Астеропеем завзятим.

Жалем пройнявся тоді Астеропей, Ареєві любий,
Кинувся він на данаїв, бажаючи битись завзято.

Та нічого не встиг. Щитами круг тіла Патрокла

355 Огородились вони, щетинячись грізно списками.

Воїв обходив Еант і давав їм належні накази.

Не відступать від Патрокла убитого всіх закликав він,

Не вириватися з лав, не битись від інших окремо,

А коло тіла триматися близько й боротись завзято.

360 Так їм Еант наказував, велетень, і багрянилась

Кров'ю земля пурпуровою, й купами падали трупи

Воїв троянських та силою гордих союзників вірних,

Як і данайських бійців, що теж не без крові боролись,

Тільки їх гинуло значно менше: вони-бо старались

365 Поміч подать один одному в час небезпеки лихої.

Так, наче полум'я, битва між ними палала. Сказати б,

Не залишилося більше ні сонця, ні місяця в небі —

Пітьма така огорнула тоді бойовище, де кращі

Вої стояли навкруг убитого сина Менойта.

370 Інші ж трояни та всі в наголінниках мідних ахеї

Билися вільно під небом ясним; навкруги променіло

Сонячне сяйво; ніде не видно було ні хмарини —

Ні над полями, ні в горах. Із перепочинками бились,

Стоячи одаль одні проти одних, здаля уникали

375 Стогнучих стріл. А хто посередині був, ті од битви

Й пільми терпіли, і гинули там од нещадної міді

Вої найкращі. Тим часом двоє мужів войовничих,

Славні брати Фрасімед з Антілохом, ще навіть не чули,

380 Що бездоганний Патрокл загинув. Обидва вважали,

Щоб від загибелі й відступу воїв своїх врятувати,

Здалеку бились вони, як наказував батько їх Нестор,

Ще їх у бій виряджаючи від кораблів чорнобоких.

Так цілий день вирувала між ними страшна колотнеча

385 Звади великої. Втома нестерпна і піт безупинний

Воям весь час і очі, й голілки, і руки, й коліна,

Й ступні зісподу всім заливали, що бились над мертвим

Другом шляхів бойових швидкого онука Еака.

Так, наче шкуру велику з бика, наповнену жиром,
390 Людям своїм доручає господар як слід розтягнути,
Ті ж, ухопившись за неї і ставши навкруг, на всі боки
Тягнуть її, і з неї вологість виходить із жиром,
Поки від спільних зусиль поволі розтягнеться шкура.
Так же туди і сюди на малому просторі тягнули

395 Тіло ті й другі. Трояни його затягнуть сподівались
До Іліона, твердині високої, вої ж ахейські —
До кораблів глибодонних. Страшна колотнеча точилась
Круг його тіла. Ні войовничий Арей, ні Афіна
Бою того б не картали, хоча б на бійців і гнівились.

400 Так того дня обтяжливий труд для людей і для коней
Зевс розпростер над Патроклом. Тим часом Ахілл богосвітлий
Досі ще навіть не знав про Патроклову смертну загибель.
Бо аж під муром троянським точилась битва, далеко
Від кораблів бистрохідних. Не смерті-бо він сподівався

405 Друга свого, а думав, той дійде до брами міської
Й вернеться цілий-здоровий. Не сподівався й того він,
Щоб Іліон — чи без нього, чи й з ним — міг Патрокл зруйнувати.
На самоті про це часто від матері чув він своєї,
Що сповіщала про задуми Зевса великого потай.

410 Та про нещастя, що сталося, нічого йому не сказала
Мати й що має загинуть товариш його найлюбіший.
Ті ж, над полеглим підносячи ратищ загострених безліч,
В сутичках безперестанних один проти одного бились.
Дехто в той час виголошував з мідянозбройних ахеїв:

415 «Друзі, не буде нам слави, якби ми відціль повернулись
До кораблів глибодонних. Нехай тут усіх нас поглине
Чорна земля! Для нас це краще було б набагато,
Ніж цього мужа, впокірникам коней троянам дозволить
В місто своє волокити і цим славу для себе здобути».

420 Дехто й з троян, душею могутніх, викрикував гучно:
«Друзі, якщо нам судьба біля цього загинути мужа
Разом отут, то й тоді хай із бою ніхто не тікає!»

Дехто вигукував так, і міцніла у кожного сила.
Так вони бились тоді, і підносився гуркіт залізний

425 Аж до небес мідяних крізь безплідні ефіру простори.
Коні ж баскі Еакіда жорстокого осторонь бою
Плакали, дивлячись, як їх візничий у пил подорожній
Впав од долоні потужної Гектора-мужозвитяжця.
Доблесний Автомедонт, могутнього син Діорея,

430 То батогом ляскотливим їм боки постьбував шпарко,
То умовляв лагідненько, то лайкою сипав крутою.
Коні ж не хтіли іти ні на простір ясний Геллеспонту
До кораблів глибодонних, ні в бій повертати до ахеїв,

А нерухомо стояли, неначе надгробок камінний,
435 Що на могилі померлого мужа чи жінки становлять, —
Так при чудовому повозі й коні стояли недвижно, —
Голови вниз похиливши. І з вій їх довгастих на землю
Капали сльози гарячі від жалю і смутку гіркого
За їх візничим полеглим. І гриви їх пишні обабіч

440 Ярем, з ошийників долі упавши, в пилюці бруднилисьь.
Кінський побачивши плач, до них жалем пройнявся Кроніон
І, головою хитаючи, в серці своєму промовив:

«Бідні ви! Нашо Пелеєві ми віддали вас, вождеві,
Смертному мужеві, вас, не старіючих вічно, безсмертних!
445 Чи не на те, щоб з людьми ви бездоельними горя зазнали?
Серед усього живого, що дихає й ходить по світі,
Годі шукати когось, хто б нещасніший був за людину.
Не доведеться на вас і на повозі вашим оздобнім
Гектору їздити, сину Пріама, — цього не дозволю.

450 Тож чи не досить, що зброю забрав і пишається нею?
Вам же я силою сповню коліна й серця, щоб із бою
Автомедонта могли врятувати і доставити цілим
До кораблів глибодонних. Дам славу й троянам — вбивати
Воїв, аж поки вони кораблів добропалубних дійдуть,
455 Сонце за обрій зайде, і пільма настане священна».

Мовлячи так, надихнув він коням великої сили.
З грив своїх порох на землю струсивши, відразу помчали
З повозом швидко вони між троянських рядів і ахейських.
Автомедонт же, за другом сумуючи, бився завзято,
460 Кіньми притьма налітав, мов на гусячу зграю шуліка.
Легко, проте, уникав він напору троян сум'ятливих,
Легко вривався й назад у їх юрми густі і тіснив їх.
Гонячись за ворогами, не вбив з них, проте, він нікого.

Сам-бо один він не міг на священній своїй колісниці
465 Битися списом і разом швидкими орудувати кіньми.
Тільки увечері пізно побачив його там товариш
Алкімедонт, що був сином Лаерка і внуком Гемона.
Автомедонтові він, за повозом ставши, промовив:

«Автомедонте, хто із богів надихнув тобі в груди
470 Цю безрозсудну пораду, твій розум ясний відібравши?
Як це ти можеш один із троянами в лавах передніх
Битися? Твій-бо товариш поліг, Еакідову ж зброю
Гектор на плечі узяв і гордо пишається нею».

Автомедонт же сказав йому в відповідь, син Діорея:

475 «Алкімедонте, хто із інших ахеїв спроможний
Коней безсмертних, як ти, об'їжджати й орудувати ними,
Окрім Патрокла, радника, рівного богові, поки
Він ще живий був? Та доля і смерть його нині спостигли.

Отже, візьми ти у мене батіг цей і разом блискучі

480 Віжки, а я з колісниці зйду й воюватиму піший».

Так він сказав. І, скочивши вмить в бойову колісницю, Алкімедонт ухопив і батіг свій, і віжки блискучі, Автомедонт же зійшов, їх побачив осяйливий Гектор І до Енея, що близько стояв, звертаючись, мовив:

485 «Славний Енею, троян міднозбройних порадинику вірний!

Бачу я коней баских прудкононого внука Еака, Знову з'явилися вони у бою, лиш візничі нездатні.

Міг би тих коней я в них захопити, якщо своїм серцем Ти побажаєш, — як разом на них нападеш, не посміють

490 Вийти назустріч вони і до бою кривавого стати».

Так він сказав. Не перечив і син благородний Анхісів.

Рушили прямо обидва, прикривши рамена щитами

З шкіри сухої й твердої, оббитої міддю навколо.

З ними і Хромій тоді, і Арет, на безсмертного схожий,

495 Разом пішли. Плекали надію вони в своїм серці

Вбить тих обох і коней тоді захопить крутошиїх.

Дурні! Без крові не суджено їм повертатися з битви

З Автомедонтом. А він, помолившись батькові Зевсу,

Мужністю й силою серце наповнив своє спохмурніле.

500 Алкімедонтові, другові вірному, так він промовив:

«Алкімедонте, не став своїх коней далеко від мене,

Хай я за спиною чую їх дихання. Мабуть, не зменшить

Гектор, Пріамів нащадок, шаленого натиску, поки

В руки не візьме свої пишногривих Ахіллових коней,

505 Нас повбивавши обох, і аргейські хоробрі загани

Змусить тікати. Якщо в лавах передніх і сам не поляже».

Так він сказав і покликав Еантів обох з Менелаєм:

«Гей ви, Еанти, аргеїв вожді, і ти, Менелаю!

Мертвого труп доручіть кому іншому з воїв хоробрих.

510 Хай, обступивши його, захищають од ворожих загонів,

Ви ж нас, живих, захистіть од днини загибелі злої.

Вийшли-бо вже проти нас на битву, що сльози приносить,

Гектор з Енеєм, вожді троянського війська хоробрі.

Тільки в безсмертних богів лежить іще це на колінах.

515 Списом ударю і я, а Зевс уже далі подбає!»

Мовивши так, розмахнувся і, свого довготінного списа

Кинувши, втрапив Аретові в щит, на всі сторони рівний.

Списа не стримав той щит, пройняло його міддю навиліт,

В низ живота увійшов-бо він глибоко, пояс пробивши.

520 Так наче муж буйносилий, сокирою гострою ззаду

Вдаривши в карк поміж рогів крутих вола степового,

М'язи йому розсіче, й той, підскочивши, падає важко, —

Так же, підскочивши, навзнак упав і Арет тоді. Спис же,

Вістрям в утробі хитаючись, всі розслабив суглоби.

525 В Автомедонта ударив осяйливим ратищем Гектор.
Той же, завбачивши це, ухилився од мідного списа, —
Швидко нагнувся вперед, а ратище довге іззаду
В землю встромилось, і пружно в повітрі хиталося древно
Списа, аж поки могутній Арей відібрав його силу.

530 Бій на мечях уже мали вони врукопаш розпочати,
Та в войовничому запалі їх розлучили Еанти,
Що на товариша заклик сюди крізь юрбу поспішили.
І мимоволі жахнулись, і швидко назад подалися
Гектор з Енеєм і Хромій, на бога безсмертного схожий,

535 Тіло Аретове там залишивши лежати з пробитим
Серцем. Автомедонт же, Арееві буйному рівний,
Зброю з Арета знімаючи, так з похвальбою промовив:
«От я хоч трохи полегшив свій дух од нестерпного смутку
За Менойтідом полеглим, хоч воїна слабшого вбив я».

540 Так він сказав і, скривавлену зброю собі в колісницю
Склавши, на неї вийшов і сам із ногами й руками,
Кров'ю залитими, наче той лев, що бика роздирає.

Знов над Патроклом жахлива тоді розпростерлася битва,
І многослізна, й жорстока. Ту зваду збудила Афіна,
545 З неба зійшовши на землю. Послав її Зевс громовладний
Дух бадьорити данаям: до них-бо він серцем схилився.
Мов пурпурову над смертними райдугу в небі високім
Зевс простирає, віщуючи людям війни небезпеку
Або зими незогрійної, що зупиняє людини

550 Працю всю на землі і засмучує овні отари, —
Так, в пурпурову закутавшись хмару, зійшла до ахеїв
Діва Афіна і в кожному дух піднесла войовничий.

Першому сину Атрея, стояв він до неї найближче,
Для підбадьорення мужньому мовить вона Менелаю,
555 Фенікса постать прибравши і голос до того ж дзвонистий:
«Сором великий на тебе впаде, і ганьба, Менелаю,
Буде навічна тепер, якщо вірного друга Ахілла
Тут, біля мурів троянських, терзатимуть пси бистроногі!
Отже, тримайся міцніше і воїв своїх підбадьорюй».

560 В відповідь так їй сказав Менелай, у бою гучномовний:
«Феніксе, батечку мій довгоденний! Якби ж то Афіна
Силу дала мені й зброї навалу од мене відбила!
Вийшов би радо тоді Патроклове я захищати
Тіло, — так тяжко сумна його смерть мені вразила серце.

565 Гектор же, полум'я сили жахливої повен, невтомно
Міддю все нищить навколо, бо Зевс йому славу дарує».

Так він сказав. Ясноока зраділа богиня Афіна,
Що між богів він до першої неї з благанням звернувся,

Й силу велику в плечі уклала йому і в коліна,
570 Груди ж наповнила й серце йому зухвалістю мухи —
Скільки не гонять її, вона повертається знову
Тіло кусати: кров-бо людини така їй приємна!
Вклала зухвалість таку вона в серце йому спохмурніле.
Став біля тіла Патрокла й блискуче він ратище кинув.
575 Жив у ту пору Подес між троянами, син Етіона.
Сміливий муж і багатий; над всіх шанував його Гектор
З-поміж троян, — товаришем учт йому був він і другом.
Мав він тікати, та в пояс його Менелай русокудрий
Раптом ударив і списом навиліт пройняв його мідним.
580 Тяжко той grimнув об землю. Й Атрід Менелай русокудрий
Тіло його від троян поволік до загонів ахейських.

Гектору дух піднімав Аполлон, підійшовши до нього
Й вигляд прибравши вождя Асіада Фенопа, що гостем
Гектора був найлюбішим, а сам проживав в Абідосі.

585 В постаті цій тоді мовив йому Аполлон дальносяжний:

«Гекторе, хто тебе досі з ахеїв здолав би злякати?
Нині ж тікаєш ти й від Менелая, який списоборцем
Завжди слабким був. Тепер він один у троян викрадає
Тіло Патрокла, вірного вбивши товариша твого,

590 Кращого з воїв, Подеса, що сином вважавсь Етіона».

Так він сказав, і чорною млою скорботи вповитий
Гектор пройшов наперед у міднім одінні блискучім.
Взяв тоді в руки егіду Кронід осяйну, торочками
Пишно оздоблену, й, хмарами Іди вершину вповивши,
595 Блиснув, і громом ударив, егідою тою потрясши,
І перемогу троянам послав та втечу ахеям.

Перший із бою тікати подавсь Пенелей-беотієць.
Прямо вперед пориваючись, був у плече він ізверху
Злегка поранений. Тільки до кості роздряпала тіло
600 Полідамантова зброя, хоч списа і зблизька він кинув.
Зблизька і Гектор у руку над кистю ударив Леїта,
Алектріонові сина, й той мусив облишити битву.
Кинувсь тікати, озираючись, він, вже не мавши надії
Втримати списа в руках і, як досі, з троянами битись.

605 Гектора, що за Леїтом погнався, тим часом настигши,
Ідоменей над соском по броні у груди ударив.
Та біля вістря зламалося ратище довге. Трояни
Голосно скрикнули. Гектор націлівсь тоді в Девкаліда
Ідоменея, що вийшов на повіз. Та, схибивши трохи,
610 Вразив Койрана, що був Меріона супутцем-візничим,
Мужа, прибулого з ним із будовами славного Лікта.
Пішки спершу до Трої прийшов з кораблів крутобоких
Ідоменей і велику троянам віддав би звитягу,

Та незабаром Койран йому коней пригнав прудконогих.

615 Світлом для нього він став, загибелі день одвернувши,
Сам же життя загубив од Гектора-мужозвитяжця.
Той його в щелепу, близько від вуха ударив і списом
Вибив зуби йому, язик розрубавши надвоє.

З повоза випав Койран і виронив віжки на землю.

620 Та Меріон нахилився, і, з землі їх піднявши руками,
Ідоменеєві швидко подав, і до нього промовив:

«Коней хутчіше жени до своїх кораблів бистрохідних.
Бачиш ти й сам, перемогу здобудуть тепер не ахеї!»

Так він сказав. Девкалід пишногривих погнав тоді коней

625 До кораблів глибодонних. І острах обняв йому серце.

Від Менелая, проте, і Еанта, великого духом,
Зевс не втаїв, що звитягу мінливу дає він троянам.
Перший озвався до них великий Еант Теламоній:

«Горе нам! І найдурніший людині тепер зрозуміло,

630 Що всемогутній наш батько, сам Зевс помагає троянам:
Всі-бо їх стріли й списи досягають мети, хто б не кинув —
Добрий боєць чи поганий, — сам Зевс їх летом керує.
Наші ж летять навмання і падають марно на землю.

Тож поміркуймо тепер, щоб найкращий придумати спосіб,

635 Як нам Патроклове тіло відбить і поверненням скорим
Товаришам своїм любим сподівану радість подати.
Дивляться пильно на нас вони в смутку, не певні, чи зможем
Гектора-мужозвитяжця і рук його міць нездоланну
Стримати ми, й до човнів чорнобоких почнемо тікати.

640 Хоч би знайшовся товариш, що звістку б відніс якнайшвидше
До Пелеїда, він-бо, гадаю, ще й досі не знає
Вісті сумної, що впав у бою його любий товариш.
Тільки нікого не можу побачити я між ахеїв, —
Темною хмарою всі — і люди, і коні вповиті.

645 Зевсе, наш батьку! Розвій оту хмару над дітьми ахеїв,
Небо кругом проясни, щоб бачити все нам очима,
І погуби нас при світлі, якщо вже бажаєш губити».

Так він сказав у сльозах, і жаль його батькові стало.
Темряву він одігнав і хмару навколо розвіяв,

650 Сонце засяяло знов, і вся освітилася битва.
До Менелая, в бою голосного, Еант тоді мовив:

«Глянь, Менелая, паростку Зевсів, чи є де живий ще
Несторів син Антілох, душею своєю могутній,
Хай до Ахілла відважного він побіжить якнайшвидше

655 І сповістить, що загинув товариш його найлюбіший».

Так він сказав. Не перечив йому Менелай гучномовний
І тої ж миті подався у путь, наче лев од кошари,
Де від людей і собак відгризаючись, він натрудився;

Ті не давали йому до волового жиру допасти,

660 Цілу вартуючи ніч; він же, свіжого прагнучи м'яса,
Рвався вперед, але марно: із рук-бо безстрашних на нього
З свистом летіли потоком густим і списи зловорожі,
І пломінкі смолоскипи, що жахом проймали пекучим,
І на світанку відходив він геть із засмученим серцем.

665 Так від Патрокла тоді Менелай, у бою гучномовний,
Йшов неохоче. Боявся-бо він, що огорне ахеїв
Страх непоборний і труп ворогам вони в здобич покинуть.
До Меріона й Еанти обох він почав говорити:

«Гей ви, Еанти, аргеїв вожді, і ти, Меріоне!

670 Чи не пора нам Патрокла нещасного лагідну вдачу
Нині згадати? Яку виявляв він до кожного ширість,
Поки живий був! Та доля і смерть його нині спостигли».

Мовивши так, одійшов од них геть Менелай русокудрий,
Дивлячись пильно навкруг, як орел, про якого говорять,

675 Що з-між усіх піднебесних птахів його зір найгостріший.
Високо в небі ширяючи, бистрого він не прогледить
Зайця, що десь під кушем притаївсь густолистим, і, раптом
Впавши на нього, хапає у кігті, й життя позбавляє.

Так і твої, Менелаю, годованцю Зевсів, яскраві

680 Очі навколо усюди по лавах зорили ахейських,
Чи не покажеться Несторів син, ще живий, поміж воїв.
Раптом його він побачив на лівім крилі бойовища —
Товаришів підбадьорював той, укріплюючи дух їм.

Тож, підійшовши до нього, сказав Менелай русокудрий:

685 «Паростку Зевсів, сюди підійди, Антілоху! Почуєш
Вістку сумну, що бодай-бо ніколи вона не справдилась!
Сам ти, гадаю, тепер на власні вже очі побачив

І зрозумів, що данаям біду божество посилає,
А перемогу троянам. Патрокл, найславніший з ахеїв,

690 Смертю поліг, і данаїв журба охопила велика.

Тож до Ахілла біжи — на човнах розказати ахейських
Все, що тут сталось, — нехай на човні порятує хоч голе
Тіло, озброєння ж Гектор ізняв з нього шоломосяйний».

Так він сказав. Антілох аж жажнувся, слова ті почувши.

695 Довго стояв він, цілком онімільий, гіркими сльозами
Сповнилися очі, і голосу дужого зразу позбувся.

Та не лишив він, проте, Менелаєвих слів без уваги,
Швидко побіг, Лаодокові зброю свою передавши,
Свому супутцю, що коней тримав при нім однокопитих.

700 Всього в сльозах понесли його ноги проворні із битви
Сину Пелея Ахіллові вість передати немилу.

Не захотілось тобі, Менелаю, годованцю Зевсів,
Товаришів боронити у скрутї лихій, де покинув

Їх Антілох, і туга пілосян важка охопила.

705 Посланий був на підтримку до них Фрасімед богосвітлий,
А Менелай тоді швидко подався до Патрокла-героя,
Біля Еантів спинився і слово таке до них мовив:

«До кораблів бистрохідних того я послав чоловіка
Вістку Ахіллу подать прудконогому. Не сподіваюсь

710 Все ж я приходу його, хоч який він на Гектора гнівний.
Як без свого він озброєння буде з троянами битись?
Тож поміркуймо тепер, щоб найкращий придумати спосіб,
Як нам Патроклове тіло відбити й самим повернутись,
Кери уникнувши й смерті в жорстокій з троянами битві».

715 В відповідь мовив йому великий Еант Теламоній:

«Все ти цілком справедливо сказав, Менелаю преславний!
Вдвох з Меріоном нагніться і, швидко піднявши на себе,
Тіло Патроклове з битви несіть. Ми ж обидва іззаду
З Гектором будем божистим тоді і з троянами битись.

720 Одноіменні і духом єдині не раз ми й раніше
Поряд, плече у плече Ареєву лють відбивали».

Так він сказав, і, високо понад землею піднявши,
Тіло вони понесли. І скрикнули голосно ззаду
Вої троянські, побачивши тіло в руках у ахеїв.

725 Кинулись, наче ті пси, що вслід за пораним вепром
Мчать стрімголов уперед, молодих обганяючи ловчих,
Рвуться шалено за ним, готові його розірвати.
Та лиш повернеться він, на свою покладаючись силу,
Жахом охоплені, врозтіч вони розбігаються раптом.

730 Так і трояни — юрбою раніш за ахеями гнались,
Вістрям списів улучаючи їх і мечів двоєсічних.
Та лиш Еанти, спинившись, обличчям до них повертались,
Блідли вони, і ніхто вже із них не насмілювався більше
Кинутись знов уперед і за тіло Патроклове битись.

735 Так, поспішаючи, вдвох несли вони тіло із битви
До кораблів глибодонних. За ними страшний розгорявся
Бій, мов пожар, що виник раптово й залюднене місто
Полум'ям враз охопив, і валяться в порох будови
В сяйві яскравім, а вітер ще більше вогонь роздуває,

740 Так од завзяття мужів-списоборців і тупоту коней
Гомін котивсь за героями, що поспішали до стану,
Так наче мули міцні, потужну напруживши силу,
По кременистій дорозі з високого тягнуть узгір'я
Бантину довгу чи брус корабельний і дихають важко,

745 Змучені втомою й потом, однак, уперед поспішають, —
Так вони й тіло уважно несли. А за ними позаду
Двоє Еантів тримались: як лісом поросле узгір'я
Стримує води, пролігши упоперек їм по рівнині,

І розбуялих потоків і рік течію нездоланну

⁷⁵⁰ Може затримати й хвилі бурхливі її спрямувати
Аж на рівнину, — та міць його хвиль тих здолати не може, —
Так, тримаючись ззаду, Еанти весь час відбивали
Натиск троян. А ті насідали, найбільше з них двоє
Найсміливіших — Еней, син Анхіса, й осяйливий Гектор.

⁷⁵⁵ Так наче хмарою зграя шпаків пронесеться і галок
З криком страшеним, побачивши здалеку в ясному небі
Яструба злого, що смерть маленьким несе пташеняткам, —
Так від Енея і Гектора воїни юні ахейські
З криком страшеним тікали, про запал до бою забувши.

⁷⁶⁰ І, утікаючи, в рові багато губили данаї
Зброї чудової. Битва ж завзята кругом не вгавала.

ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА ПРИГОТУВАННЯ ЗБРОЇ

Так, мов пожар пламеніючий, битва між ними палала,
А Антілох прудконогий із вістю прийшов до Ахілла.

Той у зажурі сидів поблизу кораблів круторогих,
Передчуваючи серцем своїм те, що вже відбулося.

5 Тяжко зітхнувши, він мовив своєму відважному серцю:

«Горе! Чого це ізнов сюди довговолосі ахеї
До кораблів полохливо біжать з бойової рівнини?

Чи не здійснюють боги наді мною нещастя, що серцем
Мати моя провістила колись і мені розказала,

10 Як за життя мого ще, руками троянськими вбитий,
Із мірмідонян найкращий позбудеться променів сонця?

Чи не загинув-бо справді Менойтів син нездоланий?

О бідолашний! А я ж то наказував, племінь відбивши,
До кораблів повертатись і з Гектором сили не мірять».

15 Поки в думках він таких хвилював собі розум і серце,
Син славетного Нестора близько до нього підходить,
Сльози гіркі проливаючи, й вість йому скорбну приносить.

«Горе, Пелея відважного сину! Від мене почуєш
Вістку сумну, що бодай би ніколи вона не справдилась!

20 Смертю загинув Патрокл, і січа триває над голим
Тілом, озброєння ж Гектор ізняв з нього шоломосяйний».

Мовив, і чорною хмарою вкрила скорбота Ахілла.
Взявши в обидві руки закоптілого попелу жмені,
Голову ним він посипав, прекрасне чоло сплямувавши.

25 Чорна зола на ньому хітон запашний забруднила,
Сам же в пилу він простертий лежав на увесь велетенський
Зріст, і терзав собі кучері, та виривав їх руками.

Бранки служебні, що їх полонили Ахілл із Патроком,

Серцем засмучені, з лементомповибігали з наметів

30 І, оточивши Ахілла відважного, били руками
В груди себе, аж суглоби у кожної з них умлівали.
З другого боку журилась Антілох, проливаючи сльози.
Руки тримав він Ахілла, що тяжко стогнав у скорботі,
В страху, щоб гострим залізом той горла собі не порізав.

35 Страшно ридав син Пелея, аж мати Фетіда почула,
Сидячи в темній морській глибині в свого батька старого,
Й заголосила. Навкруг нереїди її оточили,
Юні богині, що в хвилях глибокого моря домують.

40 Главка була серед них, Талея, також Кімодока,
Тоя, Спеїо, та Несая, та ще велеока Галія,
Та Кімотоя, Актея, й за ними іще Лімнорея,
Та Амфітоя, Іайра, також і Меліта, й Агава,
Та Дінамена, й Дото, і Прото, і за ними Феруса,
Калліанейра, також Дексамена, та ще Амфінома,

45 З ними — Доріда, Панопа й славетна також Галатея,
Калліанасса, також Немертея та ще Апсевдея.
Там і Клімена була, й Іанейра, також Іанасса,
Майра, та ще Орейтія, й Апатія пишноволоса,
Й інші богині, що в хвилях глибокого моря домують.

50 Ними срібляста печера наповнилась. Всі нереїди
Били у груди себе, й почала голосити Фетіда:

«Слухайте, сестри мої, нереїди, щоб, чувши, напевно
Знали, якою журбою тепер моє пройняте серце:

Горе нещасній мені, на недолю-бо я породила
55 Сина свого бездоганного, поміж героїв могутніх
Найвидатнішого. Виріс він, наче той пагоніць юний,
Я-бо плекала його, як рослину в саду на осонні,
До Іліона послала його на човнах крутобоких
Битись з троянами. Та вже не стріну його я ніколи,
60 І не повернеться вже він ніколи до рідного дому.
Поки на світі живе він і сяєво сонячне бачить,
Знатиме горе, й на поміч до нього прийти я не в силі.
Все ж я піду, хоч побачу я любого сина й почую,
Що за біда із ним сталась, хоча він од битви й далеко».

65 Мовила так і печеру покинула. Слідом за нею
Йшли нереїди в сльозах. Перед ними дробились шумливо
Хвилі морські. Коли ж до родючої Трої дістались,
На узбережжя вийшли по черзі туди, де стояли
Вряд кораблі мірмідонські навколо Ахілла швидкого.

70 Тяжко стогнав він, коли над ним мати спинилась поважна.
Синову голову з зойком болючим вона охопила
І крізь ридання із словом до нього звернулась крилатим:

«Сину, чого це ти плачеш? Яка в твоїм серці скорбота?

Все розкажи, не приховуй. Тож виконав Зевс ті благання,
75 Що ти із ними до нього, здіймаючи руки, звертався.
Вже до самих до човнів відтиснуто воїв ахейських,
І відчувають без тебе ганьбу вони й скруту велику».

Тяжко зітхнувши, так відповів їй Ахілл прудконогий:

«Матінко мила! Правда, що це здійснив олімпієць,

80 Тільки яка з того радість, коли мій загинув товариш,
Любий Патрокл! Його цінував я над все товариство,
Так же, як голову власну. І втратив його я. А Гектор
Вбив його й зняв озброєння з нього величне, прекрасне,
Подиву гідне, — богів подарунок Пелеєві славний

85 В день, як до смертного мужа тебе посилали на ложе.
Краще б лишилася ти між безсмертними німфами моря
Жити, нехай би Пелей собі смертну обрав за дружину!
Нині ж і ти в своїм серці безмежного горя зазнаєш,

Якщо загине твій син, і не стрінеш його ти ніколи,

90 І не повернеться вже він додому. Мені ж не дозволить
Дух мій спокійним лишатись і жити з людьми, поки Гектор
Перший від списа мого не впаде і, позбувшись дихання,
За обладунок Патрокла не сплатить пені дорогої!»

В відповідь мовить йому, проливаючи сльози, Фетіда:

95 «Недовговічний же, сину, і ти, якщо це ти говориш!
Зразу ж по Гекторі прийде й по тебе призначена доля».

В смутку тяжкому так відповів їй Ахілл прудконогий:

«Зразу б я вмерти готов, коли не встеріг я од згуби
Свого товариша, й він далеко від рідного краю

100 Смертю поліг, допомоги від мене чекаючи марно.

Вже не вернутись мені до любого рідного краю,
Ні для Патрокла просвітком не став-бо я, ані для інших
Товаришів, що стільки їх Гектор побив богосвітлий.

При кораблях тут сиджу — землі тягарем безкорисним,

105 Той, з ким ніхто з міднозбройних ахеїв зрівнятись не зможе
В битві, хоч, правда, в пораді бувають і краші від мене.

Хай же загине навек між богів і людей ворожнеча

Й гнів, що й розумних не раз до лихої призводить нестями.

Меду солодший стікає спочатку він в груди людини,

110 Потім гіркішим щораз розростається димом ядучим.

Так і мене прогнівив володар мужів Агамемнон.

Але облишмо вже те, що пройшло, хоч болить іще дуже;

Під неминучістю серце у грудях своїх приневольо.

Нині ж за голову любого друга я йду відомстити

115 Гектору-вбивці. Готовий і смерть я прийняти, коли схоче
Зевс та інші богове мені її раптом послати.

Смерті уникнуть, однак, не змогла навіть сила Геракла,

Що найлюбіший з усіх був Кронідові Зевсу-владиці.

Доля й його подолала і гнів неблаганної Гери.

120 Так же і я, якщо доля й на мене така дожидає,
Мертвий поляжу. Та нині я славу здобуду велику.
Тож багатьох повногрудих троянських жінок і дарданських
Сльози із ніжних облич обома витирати руками
Я незабаром примушу і в смутку тяжкому стогнати, —
125 Знатимуть, що недарма спочивав я від бою так довго!
Ти ж, хоч і любиш, не втримуй од битви мене, — не скорюсь я!»

Відповідаючи, мовила так срібнонога Фетіда:

«Все говорив ти, мій сину, цілком справедливо. Не сором
Товаришів захищати у скруті від гибелі злої.

130 Тільки ж в руках у троян із плечей твоїх пишне, блискуче
Мідне озброєння. Сам уже Гектор шоломосяйний
Гордо на плечі його одягнув. Хоч не довго, вважаю,
Ним величатися буде: близька-бо його вже загибель.
Ти ж не спіши в колотнечу Ареєву кидатись, поки

135 Власними сам не побачиш очима мене біля себе.
Завтра із першим сонячним променем я повернуся
І принесу тобі зброю ясну від Гефеста-владики».

Мовивши це, відійшла від свого вона любого сина
І до сестер, що у морі, з такими звернулась словами:

140 «Йдіть і пориньте тепер у лоно широкого моря.
В отчу вернувшись оселю, морського провідайте старця,
Щоб розказать йому все. Я ж піду на вершину Олімпу
І попрошу Гефеста, славетного майстра, скувати
З міді блискучої сину моєму озброєння славне».

145 Мовила так, і поринули в хвилю морську нерейди,
А срібнонога Фетіда тоді на вершину Олімпу
Вийшла, щоб любому синові зброю славетну здобути.

Швидко богиню несли на Олімп її ноги. Ахеї ж
З криком жажливим тікали від Гектора-мужозвитяжця

150 І досягли Геллеспонту й своїх кораблів глибодонних.
Не пощастило, проте, в наголінниках мідних ахеям
Вбитого взяти Патрокла з-під стріл, що був другом Ахілла,
Знову-бо тіло його настигли і люди, і коні
З Гектором, сином Пріама, що схожий на полум'я бурне.

155 Тричі за ноги хапав його Гектор шоломосяйний,
Щоб волокти його в місто, і кликав троян на підмогу,
Тричі обидва Еанти, охоплені запалом бурним,
Гектора геть відганяли. Та, певний власної сили,
То в бойову колотнечу він кидавсь, то, враз зупинившись,

160 Криком своїх підбадьорював. А відступати й не думав.
Як зголоднілого лева рудого від тіла худоби,
Вбитої в полі, ніяк пастухи відігнати не можуть,
Так не могли обидва Еанти, у зброю закуті,

Гектора, сина Пріама, одкинуть од тіла Патрокла.

165 Так би його й поволік, невимовною славою вкрившись,
Та вітронога Іріда з Олімпу до сина Пелея
Потай од Зевса та інших безсмертних примчала із вістю,
Щоб готував свою зброю. Сама її Гера послала.
Стала вона біля нього й промовила слово крилате:

170 «Встань, Пелеїде, мерщій, між воїв усіх найстрашніший,
І заступись за Патрокла. Жакхливий бій через нього
Перед човнами палає. Бійці один одного гублять —
Вої ахейські стоять, захищаючи вбитого тіло,
Вої ж троян — за вітрами овіяний мур Іліона
175 Прагнуть його зтягнуть, а найбільше — осяйливий Гектор
Рветься до того, — Патроклову голову хоче на палю
Він настромити, від ніжної шиї її відрубавши.

Отже, не гайся, вставай! Посоромся лиш думки, що може
Тіло Патроклове втіхою стати для псів іліонських!

180 Вічна ганьба тебе жде, якщо тіло спотворено буде!»

В відповідь мовив тоді богосвітлий Ахілл прудконогий:
«Хто із безсмертних, Ірідо-богине, послав тебе з вістю?»

Відповідаючи, мовить йому вітронога Іріда:

«Гера послала мене сюди, Зевсова гідна дружина.

185 Цього не знає ні високовладний Кронід, ані інший
Хтось із богів, що домують на вкритому снігом Олімпі».

В відповідь знову до неї промовив Ахілл прудконогий:

«Як я на битву піду? У троян-бо мій весь обладунок.

Матінка люба звеліла мені не рушати на битву,

190 Поки не прийде сама і очима її не побачу.

Гарне озброєння має вона принести від Гефеста.

Тут же не знаю, який обладунок я б міг одягнути,

Тільки один хіба щит Еанта, Теламоніда.

Але, гадаю, він сам, змагаючись в лавах передніх,

195 Списом січе ворогів, захищаючи тіло Патрокла».

Відповідаючи, мовить йому вітронога Іріда:

«Знаємо добре і ми, що в троян обладунок твій славний.

Але ж і так, підійшовши до рову, ти їм покажися, —

Може, їх острах огорне, і шал войовничий припинять

200 Вої троянські, — хай трохи спочинуть синове ахейв

Від сум'яття бойового, — недовгий в бою відпочинок».

З цими словами геть одійшла бистронога Іріда.

Встав тоді Зевсові любий Ахілл. Афіна ж на дужі

Плечі поклала егіду, оздоблену всю торочками.

205 Оповіла у богинях пресвітла йому золотою

Хмарою голову, племінь навкруг осяйний запаливши.

Так же, як з дальнього острова самого неба сягає

Марево димне над містом, що рать обложила ворожа;

Б'ються вони цілий день в Ареєвій битві жорстокій,
210 Місто своє захищаючи; й ледве закотиться сонце,
Вогнища палять усюди, і вгору до самого неба
Світло здіймається їхнє, щоб бачили й дальні сусіди
Й на кораблях прибули рятувать од загибелі злої, —
Так і в Ахілла з чола його сяєво неба сягало.

215 Вийшов за мур він і став біля рову, та з військом ахеїв
Він не змішався, шануючи матері мудре веління.
Стоячи там, він гукнув, а здаля і Паллада Афіна
Крикнула, й враз сум'яття охопило троян невимовне.

220 Так же, як дзвінко лунають іздалеку звуки суремні
З вражих загонів, що в наступ нещадний рушають на місто,
Так же дзвонисто лунав і голос гучний Еакіда.
Мідний почувши іздалеку голос гучний Еакіда,
Дух у троян занепав. Повернули назад пишногриві
Коні свої колісниці, біду відчуваючи духом.

225 Жах і візничих обняв, як уздріли вогонь неугасний,
Що над чолом у великого духом сина Пелея
Страшно палав, — його ясноока світила Афіна.
Тричі над ровом страшенно Ахілл закричав богосвітлий,
Тричі лякались трояни й союзники з ними славетні.

230 Кращих дванадцять тоді троянських загинуло воїв
Від колісниць і списів своїх гострих. Тим часом ахеї,
З радістю із бойовища Патроклове витягти тіло,
Вклали на мари. Із слізьми юрбою його оточили
Товариші. Між ними ішов і Ахілл прудконогий,

235 Сльози гарячі ллючи над пробитим гострою міддю
Вірним товаришем, що на ношах лежав бездиханний.
Сам-бо недавно його з колісницею й кіньми послав він
В битву, але не діждав, щоб той повернувся додому.

Сонце невтомне тоді велеока примусила Гера
240 До океанських течій спуститися проти бажання.
Сонце зайшло, й відпочили тоді богосвітлі ахеї
Від колотнечі війни й всім страшного однаково бою.

З другого боку, й трояни, облишивши битву жорстоку,
Із бойових колісниць баских своїх випрягли коней

245 І на пораду зійшлись перед тим, як про їжу подумать.
Стоячи, радили раду вони, і ніхто не наваживсь
Сісти. Обняв їх острах, тому що Ахілл прудконогий,
Довго зловісних боїв ухилившись, ізнову з'явився.

Полідамант, Пантоїв розсудливий син, із них перший
250 Став говорити: вперед і назад-бо дививсь він єдиний.
Гектора був він товариш, в одну вони ніч народились.
Мовою цей визначався, а той — своїм списом могутнім.

Намірів сповнений добрих, до них він звернувся й промовив:

«Добре зміркуйте усе, мої друзі! А я б вам порадив

255 Зараз до міста вернутись, не ждять на світань богосвітлу
При кораблях на рівнині, — від мурів своїх ми далеко.
Доки у зваді той муж з Агамемноном був богосвітлим,
Доти нам легше було змагатися проти ахеїв,
З радістю й сам ночував я при кораблях бистрохідних,

260 Мавши надію ті кораблі захопить крутобокі.
Нині ж я страшно боюсь прудконогого сина Пелея.
Високодумності сповнений, він не захоче лишатись
Тут на рівнині оцій, де досі трояни й ахеї
Нарівно поміж собою ділили завзяття Арея.

265 Буде за нашу він Трою й за наших жінок воювати.
В місто вертаймось. Послухайте ради. Бо так воно й буде.
Нині спинила в бою прудконогого сина Пелея
Ніч божественна. Якщо ж він і завтра в озброєнні вийде
Й нас на рівнині застане, тоді не один цього мужа

270 Знатиме. З радістю вернеться той до священної Трої,
Хто врятується втечею, та багатьох розтерзають
Пси і шуліки. Бодай би ніколи цього нам не чути!
А як моїх би послушали слів, хоч і з смутком на серці,
Сили свої ми на площі вночі підкріпили б, а місту

275 Захистом будуть і мури, і вежі, й на дужих затворах
Брами широкі, обтесані гладко і стулені щільно.
Завтра з світанком, озброєння всі бойове одягнувши,
Станьмо на вежах міських. Тим гірше тому, хто захоче,
Од кораблів одійшовши, під мурами з нами змагатись!

280 До кораблів він повернеться знов, хоч би й змучив даремно
Коней своїх крутошиїх, під муром їх марно ганявши.
В місто ж проникнути з боєм йому вже не вистачить духу
І зруйнують його. Пси-бо раніш розірвуть його бистрі!»

Глянув спідлоба й сказав тоді Гектор шоломосяїний:

285 «Полідаманте! Не до душі мені те, що ти мовив.
Радиш ти нам повернутись до міста і там зачинитись.
А чи не досить тіснились за мурами ми кам'яними?

Смертні люди раніше Пріамове місто священне
Всі називали багатим на золото й міддю багатим,
290 Нині ж коштовні скарби із наших домів позникали.
Дуже багато в Фрігію та ще в Меонію прекрасну
Продано їх з того дня, як розгнівався Зевс премогутній.

Нині ж, коли мені Кроноса син гнучкомудрого слави
Дав при човнах тут зажити й до моря притиснуть ахеїв,
295 Не подавай таких рад, нерозумний, при всьому народі!
Жоден з троян не пристане на те: я цього не дозволю!
Краще зробіть так, як я вам кажу. Послухайте ради.

Зараз вечерять сідайте, на групи розбившись рядами,

Та не забудьте про варту, й хай кожен уважно пильнує.

300 Хто ж із троян про власні достатки тривожиться надто,
Хай все збере і людям віддасть на загальний ужиток.
Краще хай матимуть наші із цього користь, ніж ахеї.
Завтра з світанком, озброєння всі бойове одягнувши,
При кораблях глибодонних почнемо роботу Арея.

305 Як біля них і справді з'явився Ахілл богосвітлий,
Тим йому гірш доведеться, як він того хоче. А сам я
Не побіжу від злошумної битви, а навстріч до нього
Вийду, і хто зна, чи він переможе, чи я переможу.
Рівний для всіх Енніалій, — і згубників також він губить».

310 Мовив так Гектор, і схвально на те загукали трояни.
От нерозумні! Забрала в них розум Паллада Афїна.
Гектора раду підтримали всі, хоч була й недоладна,
Полідаманта ж ніхто, хоч і слухна була його рада.

Сїли вечерять всім військом трояни. Тим часом ахеї
315 Плакали й тяжко стогнали цілісіньку ніч над Патроклем.

В тузі почав Пелеїд над товариша тілом ридати,
Руки мужоубивчі йому поклавши на груди,
Тяжко стогнав він, подібно до того, як лев пишногровий,
Що із гушавини лісу його левенят звіролови

320 Викрали, тужить, запізно до лігва свого повернувшись,
Нишпорить скрізь між ущелин, людського шукаючи слїду,
Щоб наздогнать крадія, і грізною повниться люттю.
Стогнуци тяжко, Ахілл до своїх говорив мірмідонян:

«Горе нам! Марне-бо слово тієї я виронив днини,

325 Як утішати героя Менойта узявсь в його домі.

Я говорив, до Опунта повернеться син його славний
По здобутті Іліона, із здобичі частю своєю.

Але не всі виконує Зевс людські побажання.

Тут же обом обагрити судилось нам кров'ю своєю

330 Ту ж таки землю троянську, бо й я не вернусь у вітчизну,
В домі своїм не зустрїне мене ні Пелей сивочолий,
Ні моя мати Фетїда, а тут же земля мене вкриє.

Нині ж, Патрокле, якщо пізніш тебе піду я під землю,
Не поховаю тебе я раніше, ніж голову й зброю

335 Гектора, гордого смертю твоєю, сюди не доставлю.

Дванадцятьом перед вогнищем голови я постинаю
Трої славетним синам, за твоє відомщаючи вбивство,
Ти ж тим часом полежиш при кораблях крутобоких.
Будуть навкруг повногруді троянські жінки і дарданські

340 Днями й ночами, ридаючи, сльози гіркі проливати, —
Силою ми здобули їх та вістрям списів міднокутих,
Як здобували багаті міста, залюднені густо».

Мовивши так, наказав своїм воям Ахілл богосвітлий

Мідний великий триніг на вогонь поставить, щоб швидше

345 Тіло Патрокла від бруду і плям кривавих омити.

Ті ж троєногий над вогнищем ставлять казан для купання,
Повен наливши води, і хмизу в огонь підкладають.

Полум'я враз охопило казан, нагріваючи воду.

Як закипіла вода над мідним триногом блискучим,

350 Тіло омили вони і оливою намастили.

Дев'ятилітнім бальзамом криваві намазали рани,

Потім на мари поклали, у легку тканину вгорнули

Від голови аж до ніг і саваном білим покрили.

Протягом цілої ночі тоді з прудконогим Ахіллом

355 Плакали, стогнучи, всі над Патроклом сини мірмідонян.

Зевс же до Гери, сестри і дружини своєї, промовив:

«От досягла ти свого, велеока володарко Геро!

В бій прудкононогого ти навернула Ахілла! Здається,

Ніби сама породила ти довговолосих ахеїв».

360 Мовить у відповідь так велеока володарка Гера:

«О, ти жакхливий, Кроніде! Яке-бо ти слово промовив!

Часом і смертному щось замислить на іншого можна,

Хоч він і вмерти повинен, і задумів наших не знає.

Як же то я, що найвищою серед богинь величаюсь,

365 Двічі шановна — з народження свого і тим, що твоєю

Звуся дружиною, — ти ж і безсмертних під владою маєш, —

Як я могла б, на троян гнівлячись, їм не коїти лиха?»

Так між собою тоді про все це вони розмовляли.

В дім до Гефеста тим часом Фетіда ввійшла срібнонога,

370 Зоряносвітлий, нетлінний, з домів небожителів кращий,

В мідну оселю, що сам для себе поставив кульгавий.

Біля ковальського міха, спітнілий увесь, метушився

Він, поспішаючи двадцять триніжників мідних скінчити,

Щоб біля стін поставить в спорядженій добре кімнаті.

375 Ще й золоте коліщатко до кожної ніжки пристроїв,

Щоб на зібрання безсмертних самі вони легко в'їжджали

І поверталися потім у дім, що очі вбирає.

Майже готові були вони, тільки лишалось гарненькі

Вушка пристроїть, — готуючи їх, він вбивав у них цвяшки.

380 Тої пори, як трудивсь він над цим, все продумавши тонко,

Ув опоряджений дім Фетіда ввійшла срібнонога.

Вийшла назустріч до неї в блискучій намітці Харіта,

Гарна собою, — їй мужем був славний митець незрівнянний.

Взявши за руку й назвавши ім'я, вона так їй сказала:

385 «З чим, довгошатна Фетідо, прийшла ти до нашого дому,

Бажана гостя шановна? Не часто у нас ти бувала.

Далі заходь, щоб могла гостинно тебе я прийняти».

Мовлячи так, у дім повела у богинях пресвітлу

Й посадовила її у срібноцвяховане крісло,

390 Гарно оздоблене, ще й подала їй під ноги підставку.
Потім Гефеста вона, славетного майстра, гукнула:
«Йди-но, Гефесте, сюди! Тебе бачити хоче Фетіда».

Відповідаючи, мовив їй славний митець на всі руки:
«Справді прийшла до нас гідна пошани богиня могутня,
395 Що врятувала мене із біди, коли з неба упав я, —
Скинула мати мене безсоромна, втаїти хотівши
Те, що кульгавий я. Лиха тоді я багато зазнав би,
Коб не Фетіда безсмертна до лона мене пригорнула
Та Еврінома, дочка Океану, що світ обпливає.

400 Дев'ять я років кував їм усякі прикраси коштовні —
Пряжки, зап'ястя та застібки гнуті, сережки й намиста,
Сидячи в гроті глибокім. Навкруг Океан обпливає
Світ весь у пінних нуртуючих хвилях. Не знав там про мене
Жоден з богів невмирущих і жоден із смертного люду,
405 Лиш Еврінома з Фетідою, ті, що мене врятували.
Нині прийшла вона в дім наш, і я пишнокосій Фетіді
Маю свій борг за життя урятоване гідно сплатити.
Отже, постав перед нею тепер частування гостинне,
Я ж тим часом і міх відкладу свій, і всяке начиння».

410 Мовивши це, закульгав від ковадла свого вогневладний
Велет, лиш литки тонкі під тілом страшним миготіли.
Міх від огню він одсунув і, все позбиравши начиння,
Що майстрував ним, сховав у срібну шкатулку дбайливо,
Губкою потім обличчя й обидві руки собі витер,
415 Грубу й міцну свою шию та груди свої волохаті.
Потім, хітон одягнувши і палицю взявши грубезну,
Вийшов у двері, кульгаючи. Поруч із ним поспішали,
Наче дівчата живі, дві служниці, із золота куті.
Мали і розум у грудях вони, і мову, і силу,
420 І від безсмертних богів усякої праці навчились.
Поряд з володарем так поспішали вони, а він ледве
Дошкутильгав до Фетіди, що в кріслі блискучім сиділа.
Взявши за руку й назвавши її на ім'я, він промовив:
«З чим, довгошатна Фетідо, прийшла ти до нашого дому,
425 Бажана гостя шановна? Не часто у нас ти бувала.
Що ти бажаєш, скажи? Тож серце здійснить закликає,
Якщо здійснити я можу, якщо взагалі це здійснення».

В відповідь мовить йому, проливаючи сльози, Фетіда:
«Чи хоч одна, о Гефесте, з богинь, що живуть на Олімпі,
430 Стільки зазнала гіркої гризоти у серці своєму,
Скільки послав лиш одній мені тяжкого горя Кроніон?
З-поміж усіх нереїд лиш мене підкорив він людині,
Сину Еака Пелеєві, й мужове ложе терпіла
Я проти волі своєї. Пригнічений старістю злою,
435 В домі лежить він своєму. Та інша є в мене турбота.

Сина мені породити й зростити дав Зевс, між героїв
Найвидатнішого. Виріс він, наче той пагонець юний,
Я-бо плекала його, як рослину в саду на осонні,
До Іліона послала його на човнах крутобоких

440 Битись з троянами. Та вже не стріну його я ніколи,
Більш не повернеться вже він ніколи до рідного дому.
Поки на світі живе він і сяєво сонячне бачить,
Знатиме й горе, й на поміч до нього прийти я не в силі.

Дівчину ту, що в дарунок йому присудили ахеї,
445 Вихопив силою в нього із рук володар Агамемнон.
Смуток за нею труїв йому серце. А воїв ахейських
Аж до човнів одтіснили трояни і виходу в поле
Їм не давали. З благанням до сина звертались аргейських
Воїв старійшини й гоїні дарунки йому обіцяли.

450 Хоч він одмовився сам їх тоді од біди захищати,
Та, Патроклові давши свої одягнуть обладунки,
В битву послав його, війська великий загін спорядивши.
От цілий день вони билися там, біля Скейської брами,
Й місто взяли б того дня, якби Аполлон на Патрокла,
455 Що завдавав тоді лиха троянам у лавах передніх,
Смерть не послав, бойову приділивши для Гектора славу.
Тож до твоїх я колін припадаю, чи зволиш моему
Коротковічному синові щит із шоломом зробити,
Панцир міцний, наголінники гарні, до них приладнавши
460 Й пряжки. Його обладунок згубив йому вірний товариш,
Вбитий троянами. Сам він лежить із засмученим серцем».

В відповідь славний сказав на всі руки митець незрівнянний:

«Будь бадьоріша! Хай серця твого ці думки не турбують.

О коли б міг я від смерті жажливої так же укрити

465 Сина твого, коли доля настигне його неблаганна,
Як спорудити озброєння можу йому, що із смертних
Кожен, хто тільки побачить його, дивуватися буде?»

Мовивши так, залишив він Фетиду й до кузні вернувся.

Зразу ж міхи скерував на вогонь і звелів працювати.

470 Всі вони разом — аж двадцять було їх — задихали в горна
Різноманітним диханням, що сильно вогонь роздувало,
Й допомагали то швидше кувати, а то повільніше,
Як того волив Гефест, щоб виконать працю найкраще.

Міді незламної й олова досить він в полум'я кинув,

475 Цінного золота й срібла додавши. Ковадло велике
Він приладнав до підставки ковальської міцно, в правицю
Молот узяв величезний, тримаючи в лівій обценьки.

Приготував він насамперед щит — міцний і великий,
Гарно оздоблений всюди, ще й викував обід потрійний,

480 Ясноблискучий, та ззаду посріблений ремінь приладив.

Щит той з п'ятьох був шарів шкіряних, а поверх він багато
Вирізьбив різних оздоб, до дрібниць все продумавши тонко.

Землю на нім він зобразив майстерно, і небо, і море,

Сонця невтомного коло, і срібний у повені місяць,

485 І незліченні сузір'я, що неба склепіння вінчають,

Посеред них і Плеяди, й Гіади, і міць Оріона,

Й навіть Ведмедицю — інші ще Возом її називають.

Крутиться Віз той на місці й лише вигляда Оріона, —

Тільки один до купань в Океані-ріці непричетний.

490 Вирізьбив ще на щиті він для смертних людей два прекрасні

Міста. В одному із них — весілля та учти справляють,

Юних дівчат при світлі ясних смолоскипів виводять

З їхніх світлиць і ведуть через місто під співи весільні.

Жваво кружляють в танку юнаки, і лунають довкола

495 Флейти й формінги дзвінкі, а жінки, стоячи на порозі

Власних осель, на юні веселощі з подивом зирять.

Сила народу на площі міській гомоніла. Знялась там

Буча бурхлива — двоє мужів про пеню сперечались

За чоловіка убитого. Клявся один при народі,

500 Що заплатив, а той — заперечував це при народі.

Врешті звернулись вони до судді, щоб зваду скінчити.

Гомін стояв навкруги: свого підтримував кожен.

Люд вгамувати старались окличники. Колом священним

Сіли старійшини всі на обтесанім гладко камінні,

505 Берла у руки взяли від окличників дзвінкоголосих

І, встаючи із сидінь, вирікали по черзі свій вирок.

А посередині в них золоті два лежали таланти,

Щоб їх віддати тому, хто докаже, що має він слушність.

Друге з тих міст оточили навколо численні два війська

510 В зброї блискучій. Та в раді військовій вони розділились —

Чи зруйнувати все, силою взявши, чи скарби коштовні,

Що так багато їх в місті прекраснім, навпіл поділити.

Ті ж не здавались і засідку потай нову готували.

Вийшли на мури міські боронить їх і любі дружини,

515 Й діти маленькі, й мужі, яких уже старість зігнула,

Вої ж пішли. На чолі їх — Арей і Паллада Афіна,

Йшли золоті вони та в золотому одінні обоє,

Збройні, величні, прекрасні, як справжні богове, усюди

Зразу помітні: багато-бо нижчі від них були люди.

520 Швидко дійшли вони місця, де мала їх засідка бути,

Біля ріки, куди ходять стада усі до водопою.

Там заховались вони, блискучою міддю укриті.

Двоє підглядачів спереду йшли, окремо від війська,

І дожидали приходу овець та биків круторогих.

525 От підійшли вони; два пастухи їх спокійно гонили,

Награючи на сопілках, — ніякого лиха не ждали.
Ті ж, лише-но здаля їх побачивши, кинулись раптом
І зайняли срібнорунних отару овець і велику
Череду гарних корів, пастухів же обох повбивали.

530 Гомін і шум біля стада почули іздалеку в стані,
Сидячи в раді військовій, і зразу на коней рисистих
Скочили всі, і, миттю до берега річки домчавши,
У бойовому порядку у бій з ворогами вступили,
І один одного мідними били завзято списами.

535 Звада тіснилася там з Сум'яттям і погрозлива Кера;
Ранених то ледь живих, то й неранених Смерть забирала,
То волочила за ноги убитого труп з бойовища, —
Шати на плечах її червоніли від крові людської.
Воїни, наче живі, у бою тім тіснилися й бились,
540 І один в одного трупи убитих старалися вирвать.

Далі родючих ланів змалював він широкі простори,
Зорані тричі, й багато на них орачів із плугами
Впряжених в ярма волів туди і назад поганяли.
А як, дійшовши межі на ріллі, завертять уже мали,
545 Келих вина, наче мед той солодкого, в руки щоразу
Муж подавав їм. І борозну знову вони повертали,
Щоб якнайшвидше родючі лани до кінця доорати.
Наче поорана нива, рілля іззаду чорніла,
Хоч була з золота вся. Таке-то він вирізьбив диво.

550 Далі лани змалював владареві. Достигле колосся
Скрізь по тих нивах женці гостролезими жали серпами.
Падали густо на землю колосся важкі оберемки,
Їх снопов'язи тоді перевеслами туго в'язали.
Три снопов'язи стояли оподаль. А хлопчики ззаду

555 Зжате збирали колосся й, його охопивши обіруч,
Їм подавали ретельно. І тут же, радіючи серцем,
Мовчки стояв на межі володар, на берло обпершись.
Далі під дубом окличники учту уже готували,
В жертву принісши бика, й навкруги метушились; а жони

560 Борошном ячним його приправляли жінцям на вечерю.

Далі він вирізьбив ще обважнілий від грон виноградинок
З золота, — кетяги сині, аж чорні, по ньому рясніли;
Віття його на срібних підпорах трималось надійно;
Ровом він темним обведений був, а навкруг олив'яний
565 Тин височів, лиш одна пролягала крізь нього стежина
Для носіїв, що проходили нею на збір винограду.
Стежкою тою дівчата і хлопці, веселощів повні,
В плетених кошиках грона несли, наче мед той, солодкі.
Хлопчик, між ними йдучи, награвав на дзвонистій формінзі

570 І про прекрасного Ліна виспівував пісню чудову
Голосом ніжним. А ті, його співам вторуючи дружно,

Тупали в лад їм ногами, і весело всі танцювали.

Далі він череду вирізьбив дужих биків круторогих.
Деякі з золота, інші із олова їх поробив він.

575 Голосно мукали всі, ідучи із кошари на берег
Річки бурхливої, густо порослий гнучким очеретом.
Четверо йшло золотих пастухів по боках проважати
Череду, й бігало дев'ять за ними собак прудконогих.
Спереду раптом два леви жахливі на стадо напали
580 Й поволокли вже бика, що ревів і мукав страшенно
В лев'ячих кігтях, а пси й юнаки поспішали на поміч.
Леви ж тим часом, зідравши з бика величезного шкуру,
Кров його й нутрощі хтиво ковтали. І марно старались
Їх одігнать пастухи і псів нацькувать прудконогих.
585 Ті ж, боячись підійти і в левів зубами вчепитись,
Часом наблизяться, й гавкають тільки, і тут же тікають.
Пастівень вирізьбив далі кульгавий митець незрівнянний
І білорунних отару овець в тій чудовій долині,
Криті хліви, й курені, і кошару, й повітки пастуші.

590 Далі ще змалював на всі руки митець незрівнянний
Місце для танців, подібне до того, що в Кносі просторім
Славний Дедал Аріадні колись спорудив пишнокосій.
В розквіті сил юнаки й багатьом жадані дівчата,
Міцно за руки побравшись, кружляли у танці веселім.
595 В легких одіннях дівчата були, юнаки ж у хітонах,
Шитих з тонкої тканини й ледь маслом для блиску натертих.
Ті — у віночках чудових були, а ці — на ремінні
Срібному мали ножі, із щирого золота куті.
В жвавому танці на звиклих ногах вони легко кружляли,
600 Наче той круг у руках гончаревих, коли забажає
Він перевірити тільки, як круг обертатися буде,
То розійдуться рядами й одні нападають на одних.
Юрмами купчилися люди навколо й втішалися вельми
Тим хороводом. Співаючи звучно, співець божеств'яний
605 Грав серед них на формінзі, й під музики тої звучання
Два скоморохи стрибали в середині людного кола.

Далі він вирізьбив хвилі могутні ріки Океану
З самого краю щита, що його змайстрував так старанно.

А як скінчив уже щит той кувати, міцний і великий,
610 Викував панцир йому, яскравіший за полум'я буйне,
Викував з міді шолом, що до скронь прилягав найщільніше,
Гарно оздоблений, пишний, на ньому із золота гребінь;
Викував ще й наголінники з гнучого олова майстер.

Приготувавши цей обладунок, митець незрівнянний

615 Тут же Ахілловій матері все передав шанобливо.
Та ж, наче сокіл, злетіла із сніжних верхів'їв Олімпу,
Зброю ясну несучи, Гефестом уславленим куту.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА ЗРЕЧЕННЯ ГНІВУ

В шатах шафранних Еос із течій ріки Океану
Встала, щоб світло своє безсмертним явити і смертним.
До кораблів із Гефестовим даром примчала Фетіда
Й любого сина знайшла, що, простертий над тілом Патрокла,
5 Тяжко ридав. А навколо слізьми умивались гіркими
Товариші його. Стала між ними в богинях пресвітла,
Взявши Ахілла за руку, назвала і так говорила:

«Сину мій, мусимо тут ми лишити його, хоч обняті
Смутком тяжким, бо насамперед з волі богів він загинув.

10 Ти ж од Гефеста прийми чудові оці обладунки,
Зброю, якої на плечах ніхто із людей не носив ще».

Мовивши так, поклала вона це озброєння гарне
Перед Ахіллом. Воно аж дзвеніло, оздоблене пишно.
Трепет пройняв мірмідонян, що на обладунок не сміли
15 Навіть дивитись і аж відсахнулись. Ахілл же як глянув,
Гнів іще більший його охопив, і полум'ям грізним
З-під похмурнілих повік ясні його блиснули очі.

В руки узяв він, радіючи, бога сяйливий дарунок.
А, надивившись із радістю серця на дар цей коштовний,
20 Матері любій своїй він слово промовив крилате:

«Матінко рідна моя, це озброєння справді від бога, —
Витвір безсмертних це, мужеві смертному так не зробити.
Зараз же ним я озброююсь. Але я страшенно боюся,
Щоб тим часом на тілі відважного сина Менойта
25 Мухи, глибоко проникши до ран, заподіяних міддю,
Не наплодили черви і трупа щоб не осквернили, —
Зникло із нього життя, й почне розкладатися тіло».

Відповідаючи, мовила так срібнонога Фетіда:

«Сину мій, хай твого серця подібні думки не турбують.

30 Буду старанно сама відганять я рої осоружних
Мух, що трупи героїв, убитих в бою, поїдають.
Навіть якби довелось йому протягом року лежати,
Тіло б незмінним весь час залишалось й стало б ще кращим.
Ти ж невідкладно на збори скликай героїв ахейських,
35 На Агамемнона гніву зречись, керманича люду.
Потім до бою озбройся мерщій і в одвагу вберися».

Мовила так, і силу завзяття у нього вдихнула.

Потім Патроклові в ніздрі амброзію разом з нектаром
Стала вливати по краплині, щоб тіло лишалось незмінним.

40 Швидко подався морським узбережжям Ахілл богосвітлий,
Голосно він покликав і будив героїв ахейських.

Навіть і ті, що весь час при своїх кораблях залишались, —
І стерники, що правили твердо кермом корабельним,
Ключники, що в кораблях щоденно харчі роздавали, —

45 Навіть вони поспішали на збори, дізнавшись, що в битву
Знову з'явився Ахілл, так довго її уникавши.

Двоє, кульгаючи, йшли — Арея соратники вірні —
Син нездоланий Тідея і з ним Одиссей богосвітлий,
Йшли, на списи опираючись: ще-бо їм рани боліли.

50 Отже, на збори прийшовши, в ряду вони сіли переднім.
А наостанку прийшов і володар мужів Агамемнон,
Терплячи рани болючі. Ратищем мідним в жорстокій
Битві тяжко поранив Коон його, син Антенора.

А як на збори уже усі позбирались ахеї,

55 Став посередині й так тоді мовив Ахілл прудконогий:

«Чи нам, Атріде, обом, і тобі, і мені, стало краще
З того, що ми через дівчину, хоч і з зажуреним серцем,
Так розпалилися гнівом у зваді, що душу з'їдає?

Хай би стрілою убила її в кораблі Артеміда

60 В день, як, Лірнес зруйнувавши, узяв я ту дівчину в здобич.
Мабуть, землі не ковтало б незмірної стільки ахеїв,
Впалих від рук ворогів, поки в лютому гніві шалів я.
Гектору тільки й троянам був з того пожиток. Ахеї ж
Довго, гадаю, про нашу іще пам'ятатимуть зваду.

65 Тільки облишмо це згадувать, хоч і зажурені серцем,
А, корячись неминучості, дух свій приборкаймо в грудях.

Нині свій гнів припиняю. Не личить без краю уперто
Гніватись непримиренно. А зараз до бою скоріше
Духу додай бадьорішого довговолосим ахеям,

70 Щоб, із троянами стрівшись, упевнитись міг я, чи й досі
Хочуть при наших вони кораблях ночувать. Сподіваюсь,
Той із них з радістю втомлені схилить коліна, хто встигне
В битві жорстокій уникнути наших списів безпощадних!»

Так він сказав, і, почувши, що гнів припинив син Пелея,
75 Духом могутній, зраділи всі мідноголінні ахеї.
Став говорити до них володар мужів Агамемнон
З місця, де був, не виходячи сам на середину зборів:
«Друзі, герої данаї, соратники бога Арея!
Тих, хто говорить, слід слухать уважно, їх мову не гоже
80 Перебивать: тож нелегко й бувалому так говорити.
Хто серед гомону й гаму людського щось може почути
Чи щось сказати? Заглушить той шум і гучного промовця.
Порозумітись хотів би я з сином Пелея. Ви ж пильно
Слухайте, інші аргеї, і всі на слова мої зважте.
85 Часто ахеї мені про зваду із ним говорили
І докоряли не раз. Але не моя то провина,
Винні в тім Зевс, і Мойра, й Ерінія, в п'їтмі блуденна.
Це ж бо вони на мій розум засліплення дике наслали
В день той, коли від Ахілла я здобич забрав самовладно.
90 Що міг зробити я? Божим усе підлягає велінням.
Зевсова донька поважна, Ата зловредна, що розум
Всім засліпляє, легкі в неї ноги, і навіть не ходить
Ними вона по землі, по головах людських прямує
Й розум затемнює в них, — із нас одного вже впіймала.
95 Навіть і Зевса вона засліпила, хоча найсильніший,
Кажуть, він серед богів і людей. Отже, навіть і Зевса
Гера, хоч слабша, підступною хитрістю так ошукала
В день той, коли настала пора пишнокосій Алкмені
Силу Геракла родити в увінчаних мурами Фівах.
100 Так, похваляючись, Зевс до всіх тоді мовив безсмертних:
«Слухайте слова мого, вічносущі богове й богині!
Хочу сказати вам те, що в грудях велить мені дух мій:
Нині Ілітія в світ приведе, помічниця пологів,
Мужа, що панувать над своїми сусідами буде,
105 З роду славетних мужів, породжених з крові моєї!»
Підступ ховаючи, мовить до нього володарка Гера:
«Ти нас обманюєш, мабуть, і слово твоє не справдиться.
Тож поклянися великою клятвою тут, олімпійцю,
Що панувать над своїми сусідами буде насправді
110 Той, хто сьогодні на світ із жіночого з'явиться лона,
З роду славетних мужів, породжених з крові твоєї».
Так говорила. І Зевс лукавства її не помітив,
Клятвою клявся великою й часто в тім каявся згодом.
Гера злетіла тоді стрімголов із вершини Олімпу,
115 В Аргос ахейський примчала, де, знала вона, проживає
Вельми поважна дружина Стенела, сина Персея.
Сьомий вже місяць вона дитину в утробі носила.
Та завчасу, недоноском, на світ його вивела Гера,

Стримавши роди Алкмені, Літій туди не пустивши.

120 З вістю цією прийшла до Кроніда вона і сказала:

«Зевсе, владарю перунів, я слово вкладу тобі в серце.

Муж народивсь благородний, що править аргеями має.

Це Еврістей, нащадок Стенела, сина Персея,

Парость твоя, — не зле він аргеями правити буде».

125 Мовила так, і серце гірким пройнялось йому болем.

Ату Кротон вхопив за голову в косах блискучих,

Гнівом палаючи люто, й великою клятвою клявся,

Що відтепер на Олімп вже ніколи й на зоряне небо

Більш не повернеться Ата, що розум усім засліплює.

130 Мовивши так, розмахнувся і з високостей зоряних неба

Зевс її скинув, і вмить на людські вона впала роботи.

Часто зітхав через неї він, бачачи любого сина,

Що у трудах недостойних служить Еврістееві мусив.

Так же і я, — коли шоломосяйний Гектор великий

135 Воїв аргейських нещадно винищував перед човнами,

Ати забудь я не міг, що розум мені засліпила.

А що засліплений був я, і Зевс одібрав мені розум,

Хочу це виправить я, незліченний приносячи викуп.

Отже, до бою ставай, захопивши й інших з собою.

140 Я ж подарунки готовий віддати тобі всі, що, прийшовши

Вчора до твого намету, назвав Одиссей богосвітлий.

А якщо хочеш, зажди, хоч трудів ти Ареєвих прагнеш,

Зараз же слуги дари з кораблів принесуть, щоб побачив

Сам ти, які тобі речі я цінні й приємні дарую».

145 Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Сину Атрея, владарю мужів, Агамемноне славний!

Як ти захочеш — віддати, як належить, мені подарунки

Чи при собі їх затримать — це справа твоя. Та згадаймо

Краще про битву. Не час нам довго про це розмовляти

150 Чи зволікать з цим. Велике-бо ще недовершено діло.

Знов ви у лавах передніх побачите нині Ахілла,

Як він фаланги троян мідногострим трошитиме списом.

Хай же і кожен із вас ворогів побивати гадає».

Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:

155 «Хоч і хоробрий без краю ти, богоподібний Ахілле,

Не посилай з ворогами натщесерце битись ахеїв

Під Іліоном, бо довго триватиме ця безпощадна

Битва, якщо між собою зіткнуться фаланги ворожих

Воїв, а бог надихне тим і другим однакову силу.

160 Краще при кораблях бистрохідних ти дав би ахеям

Хліба спожити й вина: в них-бо сила й відвага людини.

Хто б то спромігся з бійців цілий день аж до заходу сонця,

Не підкріпившись їжею, битись весь час з ворогами!

Хоч би й якої відваги повен був він бойової,

165 Та мимоволі все тіло йому обважніє, охопить
Голод і спрага його, і в утомі ослабнуть коліна.

Той же, хто світлим вином і наїдком зміцнить свої сили,
Битися може завзято цілісінький день з ворогами;
Серце відважне у грудях його, і не знають суглоби

170 Втоми, аж поки із поля не зйдуть усі бойового.

Тож розпусти тепер воїв і дай їм наказ готувати
Їжу, дарунки ж свої хай володар мужів Агамемнон
Скаже знести на середину зборів, щоб вої ахейські
Це на власні побачили очі й ти серцем радів би.

175 Перед аргеями ставши, він хай поклянеться, що ложа
Дівчини він не торкався, не еднався із нею в коханні,
Як за звичаєм людським у мужчин із жінками буває.
Хай же, Ахілле, у грудях твоїх зласкавішає серце,
Він же хай щедро тебе у наметі своїм почастує

180 Учтою миру, щоб мав задоволення ти, як належить.
Навіть і сам перед іншими ти після цього, Атріде,
Лиш справедливішим станеш. Не соромно-бо владареві
З мужем миритися тим, якого він перший покривдив».

В відповідь мовив йому володар мужів Агамемнон:

185 «З радістю слухав сьогодні я слово твоє, Лаертіде.

Слушно ти міркував і про все розсудив справедливо.
Клятву готовий я дати, до цього мій дух мене кличе.
Не присягну перед богом я ложно. Ахілл же хай трохи
Тут зачекає, хоч як трудів він Ареєвих прагне.

190 Та зачекайте-бо й інші, аж поки до нас із наметів
Всі не прибудуть дари і ми жертвами клятв не завірим.
Це, Одиссею, тобі доручаю й велю довершити.

Вибери сам юнаків щонайкращих ти між всеахеїв,
Щоб принесли з корабля подарунки, які ми учора

195 Пообіцяли Ахіллові дати, й жінок хай приводять.
Ти ж мені швидше, Талтібію, в стані широкім ахеїв
Вепра знайди, щоб у жертву зарізати Зевсові й Сонцю».

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Сину Атрея, владарю мужів, Агамемноне славний!

200 Краще турботи оці нам до іншого часу відкласти,
Перепочинок коли у битві кривавій настане,
Й люттю такою у грудях моїх не палатиме серце.
Ще-бо у полі порубані вої лежать, що приборкав
Гектор, Пріамів син, коли Зевс дарував йому славу.

205 Ви ж на обід закликаєте нас! А я, замість того,
Всім наказав би негайно воям ахейським у поле
Вийти й натщесерце битись, а потім, із заходом сонця,
Щедру подати вечерю, коли за ганьбу помстимося.

Та раніше до любого горла мені не полізуть
210 Страви й напої ніякі — товариша ж нашого вбито!
Гострою міддю порубаний, він ногами до входу
Серед намету мого розпростертий лежить, а навколо
Товариші його плачуть. Не учта на думці у мене,
А лиш убивство, кров та ворога стогін смертельний!»

215 Відповідаючи, мовив йому Одиссей велемудрий:
«Сину Пелеїв Ахілле, найкращий із воїв ахейських!
Ти й сміливіший за мене, і в битві орудуєш краще
Списом своїм. Але я перевищу тебе набагато
Розумом: я-бо й раніш народивсь, і досвідчений більше.

220 Май же терпіння у серці і слів моїх слухай уважно.
Швидко у січі кривавій ситіють утомою люди,
Що, як стеблини, їх мідні серпи пожинають по ниві.
Жниво ж убогим стає, коли шальки ваги нахиляє
Зевс, що воєн людських неминучі вирішує судьби.

225 Отже, не шлунками мертвих оплакувать треба ахеїв,
Надто-бо часто один за одним погибають щоденно
Вої, хто ж і коли б тоді міг од печалі спочити?
Тих, що в бою полягли, на похорон треба віддати,
Твердість зберігши в душі, поплакавши день над померлим.

230 Іншим же, що по жорстокій війні у живих залишились,
Треба про їжу й пиття пам'ятати, щоб, сили набравшись,
Битися ми з ворогами невтомно могли й безустанно,
Міддю міцною озброєні. Хай же ніхто не бариться
В нашому війську надалі й наказів нових не чекає.

235 Зле-бо з наказом новим тому буде, хто все ж залишиться
Біля аргейських човнів. Мерщій же шикуймося в лави
Й на конеборних троян обрушимо зброю Арея!»

Мовивши так, він двох Несторідів узяв із собою,
І Фелеїда Мегета, й Тоанта, і ще Меріона,

240 І Лікомеда, сина Креонта, ще й Меланіппа
І до намету пішов Агамемнона, сина Атрея.
Слово наказів його переходило тут же у діло.
Сім принесли із намету триногів обіцяних, потім
Двадцять сяйних казанів, узяли до них коней дванадцять.

245 Сім привели ще жінок, обізнаних добре в чудових
Виробах, восьма ж по них Брісеїда була яснолиця.
Спереду йшов Одиссей, що десять відважив талантів
Золота, інші дарунки несли юні вої ахейські.
Все це на площі вони поскладали. Тоді Агамемнон

250 Встав. Тим часом Талтібій, голосом схожий на бога,
З вепром в руках зупинивсь перед славним керманичем люду.
Син же Атреїв, рукою свій витягши ніж, що звичайно
Біля великих меча свого пішов мав завжди з собою,

З вепра щетини спочатку відрізав і, руки здійнявши,
255 Ревно до Зевса молився. І мовчки сиділи аргеї
Всі по місцях своїх, слів дослухаючи пильно вождевих.
Очі піднісши до неба широкого, так він молився:

«Будьте за свідків, о Зевсе, найвищий з богів, найсильніший,
Земле, і Сонце, й Ерінії, що в глибині під землею

260 Тяжко караєте люд за ложно промовлені клятви!

Не доторкався й рукою до дівчини я Брісеїди,

Не вимагав ані ложа, ані чогось іншого в неї.

Досі в наметі моїм залишалась незаймана діва.

А як брехливо клянусь, хай пошлють мені вічні богове

265 Лиха багато, як тим посилають, хто клятву порушив».

Мовив це й вепрові горло розсік він безжальною міддю

І, розмахнувшись, у глиб його сивого моря закинув,

Рибі в поживу. Ахілл же, із місця свого підвівшись,

До війнолюбних аргеїв з такими звернувся словами:

270 «Зевсе, наш батьку, великі ти людям напасті готуєш!

Не схвилював би ніколи так серця мого у грудях

Син Атреїв, не міг би він силою дівчини тої

Взяти усупереч волі моїй. То, мабуть, могутній

Зевс побажав, щоб смертю загинуло стільки ахеїв.

275 Сядьмо ж обідати й будьмо готові до справи Арея!»

Мовивши так, розпустив він збори мужів скороспішні.

До кораблів своїх швидко усі порозходились вої,

А мірмідоняни, духом відважні, забрали дарунки

Й на корабель однесли до Ахілла, подібного богу.

280 Все поскладали в наметах і поряд жінок посадили,

Коней же славні візничі усіх в табуни відігнали.

А Брісеїда прекрасна, немов золота Афродіта,

Тіло Патрокла побачивши, гострою міддю пробите,

З тужним риданням припала до нього й руками терзала

285 Груди, і ніжну шию собі, і вродливе обличчя,

І промовляла крізь сльози жона, до богині подібна:

«Любий Патрокле, нещасній мені із усіх наймиліший!

Йшовши із цього намету, живим я тебе залишила,

Нині ж, назад повернувшись, я мертвим тебе зустрічаю,

290 Владаря люду. Біда за бідою мене настає.

Мужа, якого дали мені батько й шанована мати,

Я біля міста побачила, вбитого гострою міддю,

Трьох ще уздріла братів, що моя породила їх мати,

Серцю любих, і їх настигла загибелі днина.

295 Ти ж тамував мені сльози, коли Ахілл прудконогий

Вбив мого мужа і славне Мінета божистого місто

Геть зруйнував. Обіцяв ти мені, що за шлюбну дружину

Візьме мене сам божистий Ахілл і, відвізши до Фтії

На кораблях, нам справить весілля в краю мірмідонян.

300 Тим-то над мертвим тобою, мій голубе, й плачу я гірко».

Так промовляла крізь сльози, й жінки усі плакали з нею, —

Чи над Патроклем, чи більше над власною кожна бідою.

А круг Ахілла зібралась тим часом старшина ахейська,

Просячи їжі спожить. Він же, тяжко зітхнувши, одмовивсь:

305 «Прошу, якщо ви готові послухать мене, мої друзі,

Не закликайте, проте, щоб я вдовольняв своє серце

Стравами й різним питвом — велике-бо горе у мене:

Ждатиму я й перетерплю до самого заходу сонця».

Мовивши так, усіх владарів одпустив він од себе.

310 Двоє ж Атрідів лишилося, ще й Одиссей богосвітлий,

Ідоменей, і Нестор, та Фенікс, їздець посивілий, —

Щиро втішали в скорботі його. Але був він невітшний

Серцем, аж поки не кинувся в пащу кривавого бою.

Дні спогадавши минулі, він тяжко зітхнув і промовив:

315 «Ще так недавно ти сам, нещасливий і любий мій друже,

Жваво і спритно обіди смачні у цім ставив наметі

Передо мною, тоді як усі поспішали ахеї

Йти на комонних троян з многослізним поривом Арея.

Нині лежиш ти порубаний, серце ж моє вже не хоче

320 Ані пиття, ні наїдків торкнутись, хоч їх тут багато,

Прагне тебе лиш. Горя сильнішого я не відчув би,

Навіть про смерть навісну мого рідного батька почувши,

Що десь у Фтії далекій рясними слізьми умліває

Через розлуку із сином, який серед люду чужого

325 Задля Єлени мерзеної б'ється з троянами збройно,

Чи через смерть мого любого сина, що виріс у Скірі,

Богоподібного Неоптолема, якщо він живий ще.

Досі у грудях мій дух всечасна живила надія,

Що біля Трої один я загину, далеко від долів

330 Аргоса, кіньми багатого, ти ж до Фтії вернешся

На кораблях чорнобоких, я сподівався, та із Скіра

Сина мого привезеш і все йому дома покажеш, —

Високоверхий наш дім, і челядь, і майна численні.

Сам же мій батько Пелей чи, може, й умер, я гадаю,

335 Чи ледь живий, тягарем злої старості зігнутий, в смутку

Дні свої лиш переводить, весь час дожидаючи тільки

Звістку сумну про смерть свого любого сина почути».

Так говорив він крізь сльози, й старійшини тяжко зітхали,

Кожен з них згадував те, що вдома вони залишили.

340 Бачачи сльози їх журні, зглянувся з неба Кроніон,

І, до Афін звернувшись, він слово промовив крилате:

«Доню моя, невже ти зреклась цього славного мужа?

Чи твого серця Ахілл анітрохи уже не турбує?

Он, подивись, він сидить між своїх кораблів круторогих,

345 Любого друга оплакує. Товариші його інші
Сіли обідати, він лиш один не торкається їжі.

Йди ж бо до нього й, солодкої вливши амброзії в груди,
Дай ще й нектару йому, щоб голод його не розслабив».

Так він Афіні сказав, що й сама того дуже бажала.

350 Наче той сокіл з небес, легкокрилий, швидкий, дзвінколунний,
Кинулась в простір ефірний вона. А тим часом ахеї
Зброю уже готували для бою. Солодкої в груди
Вливши Ахіллу амброзії, ще додала і нектару
Трохи вона, щоб голод у нього колін не розслабив.

355 Потім вернулась сама до всевладного батька в незрушний
Дім його. Кинулись від кораблів своїх бистрих ахеї.
Мов незліченні сніжини холодні з верховин од Зевса
Сиплються, гнані диханням ефірноясного Борея, —
Без ліку так од човнів бистрохідних сипнули шоломи

360 Ясноблискучі, горбаті щити, міцнобронно опуклі
Панцири й мідянострі довжезні списи ясенові.
Блиск їх аж неба сягав, і земля сміялась навколо
В сяєві міді ясної і грізно гула під ногами
Воїв. Озброївсь також серед них і Ахілл богосвітлий.

365 Заскреготав він зубами, і очі його запалали
Сяйвом огню племенистим, а серце проймалося в грудях
Болем нестерпним. Страшним на троян опанований гнівом,
Божі надів він дари, над якими Гефест потрудився.

Спершу собі на гомілки наклав наголінники мідні,
370 Дуже красиві, срібними пряжками їх застєбнувши.
Потім і панцир на груди свої надягнув міцно кутий,
Через плече перевісив він срібноцвяхований, мідний
Меч свій, і щит — міцний і великий — також із собою
Взяв, — од нього навкруг, як од місяця, сяяло світло.

375 Так же, як перед плавцями у морі десь блисне раптово
Ватра ясна, що самотньо горить на стоянці пастушій
Високо в горах, а тих проти волі далеко від друзів
Бурі заносять по хвилях багатого рибою моря, —
Так щит Ахілла чудовий, оздоблений гарно, світився

380 Й сяйвом аж неба сягав. Важкого шолома піднявши,
Він на чоло надягнув. І сяяв шолом конегривий,
Мов промениста зоря; золоте розвівалось волосся
Пишне, Гефестом майстерно вправлене в гребінь шолома.
Зброю надівши, схотів дослідити Ахілл богосвітлий,

385 Чи прилягає як слід вона всюди, чи тілу в ній вільно.
Наче на крилах здіймався у ній поводитар народу!
Потім із схову міцне він ратище батьківське вийняв
Довге й важке, — ніхто-бо інший не міг із ахеїв

Ним потрясати, один лиш Ахілл потрясав пеліонським
390 Ясеню тим, що батьку його із вершин Пеліону
Дав у дарунок Хірон на смертну загибель героям.
Автомедонт же з Алкімом позапрягали тим часом
Коней — красиві наділи на них хомути, і вудила
Їм до ротів загнуждали, й назад до сидінь натягнули
395 Віжки міцні. У руки схопивши батіг свій блискучий,
Сплетений міцно, скочив на кінну свою колісницю
Автомедонт. Поряд з ним став Ахілл ув озброєнні повнім,
Сяючи весь обладунком, немов осяйний Гіперіон,
І заволав тоді голосом грізним до батьківських коней:
400 «Балію й Ксанте, Подарги далекославнії діти!
Краще ніж будь-коли нині старайтесь візничого з бою
Винести в лави данаїв, як будемо ситі війною,
Лиш не покиньте мене, як Патрокла, убитим лежати!»
В відповідь мовив тоді з-під ярма йому кінь бистроногий,
405 Ксант, понуривши голову, так що густа його грива,
Впавши з ошийника, аж до землі під ярмом досягала.
Голос людський йому Гера дала тоді білораменна:
«Нині врятуємо ще ми тебе, о могутній Ахілле,
День же твоєї загибелі близько уже. Та не ми в цім
410 Винні, а бог лиш над нами великий і доля всесильна.
Не через нашу повільність і не через лінощі наші
Зброю з Патроклових пліч забрали до себе трояни.
Син Лето пишноосої, поміж богами найкращий,
В лавах передніх убив його, Гектору славу оддавши.
415 Хоч би летіли і нарівні ми із диханням Зефіра,
Поміж всіма, уважають, найшвидшого вітру, — та сам ти
Маєш небавом загинути смертю від бога і мужа!»
Мовив це Ксант, і Ерінії голос йому перервали.
Гнівню коневі тоді відповів Ахілл прудконогий:
420 «Що це ти смерть мені, Ксанте, віщуєш? Не твій-бо то клопіт.
Знаю я й сам, що судилось мені тут загинути, далеко
Від свого рідного батька і матері. Та не спинюсь я,
Поки не будуть удосталь трояни вже ситі війною!»
Мовив і з криком погнав своїх коней він однокопитих.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТА БИТВА БОГІВ

Так при човнах крутобоких до зброї ставали круг тебе,
Сину Пелея, в боях ненаситні ахеї. Трояни
З другого боку зійшлись на високій частині рівнини.
Зевс же з вершини Олімпу, бескеттям багатого гострим,
5 Скликаєть безсмертних на збори Феміди звелів. Обійшовши
Всюди, богів поскликала усіх вона в Зевса оселю.
Навіть із рік не було неприбулого, крім Океану,
Ані із німф, що в чудових гаях свою мають домівку
Чи у джерелах річок та вологих лугах трав'янистих.
10 От позбирались у домі вони хмаровладного Зевса,
У передсінку, тесанім гладко, що Зевсові-батьку
Сам Гефест збудував із хистом та вмінням великим.

Так вони в Зевсовім домі зібрались. Землі потрясатель,
Закликом не згордувавши, із моря прийшов на ті збори,
15 Сів посередині й став про задуми Зевса питати:

«Нащо-бо ти, громовладче, на збори богів сюди скликав?
Чи не стосовно троян і ахеїв ти щось замишляєш?
Знову-бо січа й війна поміж них починає палати».

Відповідаючи, Зевс хмаровладний до нього промовив:

20 «Ти угадав, землі потрясателю, що я замислив,
Нащо зібрав вас. Людьми, що гинуть, я завжди турбуюсь.
Сам же, проте, лишатимусь тут, на бескеттях Олімпу
Сидячи, буду дивитись і радувать дух свій. А ви вже,
Інші богове, у лави ідіть до троян і ахеїв,

25 Тим помагайте і цим, кому буде що до вподоби.
А як один лиш Ахілл почне із троянами битись,
Встоять недовго вони перед бистрим на ноги Пелідом.
Тож і раніше навіть на вигляд його трепетали,

Нині ж, коли за товариша гнівом він страшно палає,
30 Дуже боюсь я, щоб всупереч долі він мурів не знищив».

Мовив це слово Кронід і січу роз'ятрив завзяту.
Кинулись в битву богове, та задуми їх були різні.
До кораблів метнулася Гера й Паллада Афіна,

Вслід Посейдон-земледержець подався і Гермес, що розносить

35 Блага для нас і усіх перевищує розумом хитрим.
З ними й Гефест закульгав, поспішаючи, міццю своєю
Гордий, лиш литки тонкі під тілом страшним миготіли.

Шоломосяйний Арей до троян поспішив тоді й разом
Феб довгокудрий помчав, Артеміда із ним стрілоносна,
40 Ксант бистрохвилий, Лето й Афродіта, на усміхи щедра.

Поки од воїнів смертних далеко тримались богове,
То величались ахеї, що знов поміж ними з'явився
Славний Ахілл, так довго відсутній у битві жорстокій.

Але тремтіли трояни й суглоби їм сковував трепет,
45 Жах огорнув їх, коли появивсь Пеліон прудконогий,
Зброєю сяючи весь, до Арея-убивці подібний.

А як вмішалися поміж людей олімпійські богове,
Встала могутня Еріда, що в бій підбиває, й Афіна
Лунко гукала, з-під мурів зійшовши і ставши над ровом,

50 То над шумливим морським узбережжям завзято кричала.
Грізно й Арей заволав, до чорної бурі подібний,
В битву троян закликаючи то із висот іліонських,
То пробігаючи вздовж Сімоенту по Калліколоні.

Так, в тих і в цих розпаливши завзяття, блаженні богове
55 В бій їх звели і люту між ними розбурхали зваду.

Страшно з висот заgrimів людей і безсмертних всевладний
Батько, а знизу, з підземних глибин Посейдон-земледержець
Землю безкраю потряс і гір височенні вершини.

Все затряслось — од підгір'я багатоджерельної Иди
60 Аж до верхів її, й місто троянське, і судна ахеїв.

Страхом охоплений Аїдонеї, володар преїсподніх,
Страшно стривоживсь і, скочивши з трону, гукав, щоб ізверху
Лона землі Посейдон не розверз би, землі потрясатель,
Щоб не розкрилось безсмертним і людям житло його темне,

65 Затхле, бридке, що навіть богів воно вічних жахає.
Гуркіт такий залунав, як зіткнулись боги між собою.

На владаря Посейдона, землі потрясателя, вийшов
Феб-Аполлон тоді, стріли свої нагостривши крилаті;
На Еніалія йшла ясноока богиня Афіна;

70 З Герою стрілася золотолука тоді Артеміда,
Шумна мисливиця, далекосяжця сестра стрілоносна;
Благоподавець могутній Гермес на Лето тоді вийшов,
Проти Гефеста — Потік виривий і глибокохвилий,

Ксантом боже його називають, а люди — Скамандром.

75 Так наступали боги на богів. Ахілл же тим часом
В натовп людський поривався, щоб стрінати десь Пріаміда
Гектора, кров'ю якого всіх більше він прагнув наситить
Войовника щитоносного, лютого бога Арея.

Феб-Аполлон, що на бій підбиває, направив Енея

80 Проти Пеліда, могутньої сили йому надихнувши.
Голосом схожий він став з Лікаоном, Пріамовим сином.
Постать прибравши його, Аполлон, син Зевса, промовив:

«Де ж це, Енею, пораднику Трої, ті давні погрози,
Що похвалявсь ти, вино з владарями троянськими пивши,
85 Стати до бою один на один із Ахіллом Пелідом?»

Відповідаючи, так Еней тоді мовив до нього:

«Нащо тепер, Пріаміде, ти кличеш мене проти волі
З високодумним сином Пелеєвим збройно змагатись?
Проти Ахілла-бо я прудкононого нині не вперше

90 Виступлю, — він вже зігнав мене раз своїм ратищем гострим
З Іди, вчинивши на наших корів несподіваний напад
І зруйнувавши Лернес і Педас. Та послав порятунок
Зевс мені, сили мої укріпивши і бистрі коліна.

Тож від Афін і Ахіллових рук я ледь-ледь не загинув:

95 Йшла-бо вона перед ним, і звитягу несла, й закликала
Мідяним списом лелегів усіх і троян побивати.

Тим-то мужа нема, що міг би з Ахіллом змагатись.

Завжди-бо хтось із богів біля нього й загибель одверне.

Прямо летять його стріли й списи й не раніше ослабнуть,

100 Ніж увіткнуться у тіло людське. Якби перед нами
Рівні можливості визначив бог у бою, то нелегко
Він переміг би, хоч хвалиться тим, що увесь він із міді».

Зевсів же син, владар Аполлон, на це так йому мовив:

«Чом би, герою, й тобі до богів вічносуших молитви

105 Не піднести? Породила-бо, кажуть, тебе Афродіта,
Зевсова донька, від нижчої ж той народився богині,
Ця-бо від Зевса народжена, та — лиш од старця морського.
З міддю блискучою прямо на нього іди і не бійся
Ані погрози його, ані пустопорожньої лайки».

110 Мовив це й силу велику вдихнув вожаєві народів.

Вийшов Еней із переднього ряду, весь сяючи міддю.

Та не укрилось, проте, від білораменної Гери,

Як син Анхіса крізь натовп тоді пробиравсь до Пеліда.

Скликавши разом богів, до них вона так промовляла:

115 «Поміркувати вам треба тепер, Посейдоне й Афіно,
В серці своїм, як скінчиться те все, що отут почалося.
Збройно виходить Еней, блискучою сяючи міддю,
Проти Пеліда, Фебом підбитий на це Аполлоном.

Зважмо-но краще, а може, назад нам його відтіснити

120 Звідси, або кому-небудь із нас в допомозі Ахіллу
Стати, великою силою сповнити й духу відваги
В груди вдихнути, щоб знав він, що з-поміж богів найсильніші
Люблять його, і тільки із них найнікчемніші й досі
Допомагають троянам на полі борні бойової.

125 Тим-то сюди ми з Олімпу зійшли й беремо всі участь
В битві оцій, щоб Ахілл не зазнав од троян будь-якого
Лиха сьогодні. Хай потім уже перетерпить, що Доля
Випряла з ниттю йому, коли мати його породила.

А як Ахілл од безсмертних богів про це сам не почує,
130 То налякатися може, як вийде на нього у битві
Хтось із богів: небезпечно-бо навч із богом зустритись».

В відповідь так Посейдон їй промовив, землі потрясатель:

«Геро, не гнівайся так нерозумно, тобі це не личить.

Зовсім того я не хочу, щоб в січі зіткнулись богове —

135 Ми та інші, — адже набагато за них ми сильніші.
Краще зійдім з бойового шляху та на пагорбі сядьмо
Осторонь, — хай про війну вже самі потурбуються люди.

А як Арей або Феб-Аполлон утрутяться у битву
Чи, Пеліона затримавши, битись йому перешкодять,

140 То поміж нами і звада тоді, й бойова колотнеча
Враз розпочнеться. Але, сподіваюсь, вони незабаром
Вернуться знов на Олімп до громади богів невмирущих,
Нашою проти їх волі рукою приборкані слушно».

Мовивши так, безсмертних повів Посейдон темнокудрий

145 До круговидого муру високого, що для Геракла
Богоподібного Трої сини і Паллада Афіна
Побудували, щоб міг од морського сховатись страхіття
В час, коли б гналось за ним з узбережжя воно по рівнині.

Там Посейдон та інші безсмертні боги посідали,
150 Хмарою плечі собі непрозірною щільно прикривши.
Їх супротивники сіли над кручами Калліколони
З вами, осяйливий Фебе і городоборцю Арею.

Радячись так між собою, одні проти одних сиділи
Вічні боги, починати ж війну лиховійну ті й другі

155 Не поспішали, та Зевс із небесних висот спонукав їх.

Міддю уся засвітилась рівнина, бійцями і кіньми
Сповнена суспіль. Земля аж гула навкруги під ногами
Лав бойових. Два найкращі із воїнів найсміливіших
Поміж загонів, ворожих зійшлися, готові змагатись, —

160 Син Анхісів Еней і Ахілл Пеліон богосвітлий.

Син Анхісів з погрозливим поглядом виступив перший,
Важко шоломом киваючи; перед грудьми він округлий
Буйний мав щит, а рукою ще й списом стрясав мідногострим.

А Пеліон йому вийшов назустріч, подібний до лева
165 Хижого, що, із усіх позбігавшись околиць, селяни
Хочуть убити його; з погордою він ізпочатку
Мимо проходить; коли ж його хтось з юнаків войовничих
Списом зачепить, він пашу роззявить, наїжившись, ікла,
Піною вкриті, і серце відважне стискається в грудях;

170 Звільна хвостом по клубах обох себе він шмагає
І по боках, наганяючи хіті собі бойової;
Блиснувши люто очима, вперед він стрибає шалено,
Щоб розтерзати когось або тут же самому загинуть.
Сила Ахіллова так і дух спонукав його мужній

175 Проти Енея, відважного серцем, на бій виступати.
А як зійшлись вони близько, один проти одного йшовши,
Перший промовив тоді прудконогий Ахілл богосвітлий:

«Нащо, Енею, вперед із лав своїх ти так далеко
Вийшов? Чи дух твій зі мною змагатись тебе спонукає

180 В гордїй надїї, що владарем станеш троян конеборних,
Честю Пріамові рівним? Та хоч би мене і убив ти,
Влади за те не дасть тобі в руки Пріам староденний.
Є-бо у нього сини, та й сам він міцний і розважний.

Виділять, може, ділянку для тебе трояни, від інших
185 Кращу, із нивою й садом чудовим тобі на прожиток,
Як умертвиш мене? Та, сподіваюсь, це важко зробити.
Списом колись, пам'ятаю, вже змусив тебе я тікати.

А пригадай, як від стада корів, що ти пас одинок,
Гнав я нещадно тебе на проворних ногах із Ідейських
190 Гір, і як ти від мене тоді утікав безоглядно?

Зрештою, втік ти в Лернес. За тобою й туди я погнався,
Місто усе зруйнував з допомогою Зевса й Афїни
І полонянок жінок, позбавивши днів їх свободи,
В бран загнав. Врятував тебе Зевс тоді й інші богове.

195 Нині ж, гадаю, вони не врятують тебе, як ти мрієш
Серцем. Раджу тобі я назад відійти і сховатись
Серед громади. Отож не виходь проти мене, щоб лиха
Гіршого ще не зазнати. Мудрий дурень по шкоді».

Відповідаючи, так Еней тоді мовив до нього:

200 «Не сподівайся, Пелїде, словами мене залякати,
Наче дитя нерозумне, і сам-бо я добре умію
І глузувати дошкульно, і гострим обляяти словом.
Знаємо рід один одного ми, батьків своїх знаєм,
Давніх переказів чувши багато від смертного люду.

205 Та ні моїх ти в лице, ні твоїх я ніколи не бачив.
Від бездоганного мужа Пелея ти, кажуть, походиш,
Мати твоя — пишнокоса Фетїда, народжена морем.
Я ж величаюся гордо відважного серцем Анхіса

Сином улюбленим, мати моя – сама Афродіта.

210 Нині одні або другі із них свого любого сина
Будуть оплакувать. Не по порожній розмові, гадаю,
В бій не вступивши, сьогодні розійдемося ми із тобою.
А як розвідати краще про рід наш бажаєш, щоб більше
Знати про нього, то добре мужам багатьом він відомий.

215 Першим славетного Зевс породив хмаровладний Дардана,
Що заснував Дарданію тоді, коли Троя священна
Ще не була на рівнині збудована, смертних оселя,
Й люд в передгір'ях селився багатоджерельної Иди.

Син народивсь у Дардана, володар мужів Еріхтоній,
220 Найбагатішим невдовзі він став серед смертного люду.
Коней три тисячі паслось у нього на луках заплавних, —
Гарних, рисистих кобил, лошатами жвавими гордих.
Навіть Борей їх прагнув жадливо на випасах буйних
І покривав, жеребця темногривого постать прибравши.

225 Ставши жеребними, ті дванадцять лошат породили.
Тож як гасали грайливо по нивах вони хлібодайних,
То, летючи над колоссям, ні зернятка не толочили.
А як гасали вони по хребтові широкого моря,
То пролітали над пінявим плеском морського прибою.

230 Троса родив Еріхтоній, над людом троянським владику,
В Троса ж самого родилося троє дітей бездоганних —
Іл, а за ним Ассарак та ще Ганімед богорівний,
Що найвродливіший був між усього він смертного люду.
Задля краси його вкрадений вічними був він богами,

235 Щоб, живучи між безсмертних, у Зевса вино розливати.
Іл же сина родив, бездоганного Лаомедонта,
Лаомедонт же синів породив — Тіфона, й Пріама,
Лампа, і Клітія, й Гікетаона, Арееву парость;
Капій був син Ассарака, а сам породив він Анхіса,

240 Я ж — син Анхісів, а Гектор — син богосвітлий Пріамів.
От із якого я роду і крові, що ними хвалюся.
Доблесті ж смертним мужам лише Зевс додає чи збавляє,
Як кому сам забажає: з усіх-бо він є найсильніший.

Тільки не час нам балакати, як дітлахам нерозумним,
245 Стоячи марно отут, посеред найлютішого бою.
Прикрощів ми один одному можемо дуже багато
Наговорить — їх ваги й корабель не підніме стовеслий.
Смертних язик є гнучкий і до розмаїтих придатний
Висловів — простір навколо широкий, де їм випасатись.

250 Як ти до когось промовиш, так і до тебе озвуться.
Тільки ж навіщо словами лайливими в зваді та в сварці
Лаятись нам один з одним, як чинять жінки галасливі
В сварці, що душу роз'ятрює, лютою пройняті злістю,

Й лають усмак одна одну, на вулицю вибігши з дому,
255 З правдою сиплють і лжу, бо в гніві й вона виникає.
Ти бойової відваги словами в мені не вгамуєш,
Перше ніж міддю не зміряєм сили. Мерщій починаймо
На мідногострих списах один з одним змагання завзяте!»

Так він промовив, і в щит той застрашливий списом могутнім

260 Тяжко ударив, аж щит загудів під вістрям важеним.
Аж затремтів Пелеїд і рукою м'язистою щит свій
Зразу вперед одхилив, боячись, що своїм довготінним
Списом навиліт простромить Еней його, духом відважний.
Тож, нерозумний, у мислях і в серці своїм не подумав

265 Він, що славетні дарунки богів нелегко людині
Смертній вдається здолать чи примусити їх поступитись.
Не пощастило Енеєві мужньому списом могутнім
Щит той пробити: наткнувсь він на золото, божий дарунок.
Дві лиш платівки пробив він, а далі під ними лишалось

270 Ще три, бо п'ять їх усього прибив до щита кривоногий:
Зверху — дві мідні, зсередини — дві олов'яні, й між ними —
Ще й золоту, — вона то й затримала спис ясеновий.

В чергу свою, і Ахілл метнув тоді спис довготінний,
Ним він поцілив Енеєві в щит, на всі боки округлий,
275 Близько від верхнього краю, де мідна платівка найтонша,
Там, де найтонша і шкура волова. Проїняв його наскрізь
Ясен з гори Пеліону, і щит загудів від удару.

Низько нагнувся від страху Еней і підняв над собою
Щит свій, а спис пролетів над плечима у нього і вістрям
280 В землю встромивсь, на великім щиті, що все тіло вкриває,
Круги обидва проїнявши. Уникнувши довгого списа,
Випроставсь він, і смуток безмежний залляв йому очі
З жаху, як близько те вістря вп'ялося. Ахілл же тим часом
Вихопив меч мідногострий і кинувся люто на нього

285 З криком жакливим. Та камінь схопив син Анхіса руками
Вельми важкий, — і вдвох не могли б його смертні підняти
З нині живущих, а він і один ним розмахував легко.

Втрапив би камінь Ахіллові, що набігав на Енея,
В щит чи в шолом, та печальну загибель вони б відвернули,
290 А Пелеїд у Енея мечем своїм душу підняв би,

Якби не вгледів цього Посейдон, землі потрясатель.
Тож до безсмертних богів він з такими словами звернувся:

«Горе, як жалко мені відважного духом Енея!

Здоланий сином Пелея, він скоро зійде до Аїду,

295 Тож, нерозумний, послухався лучника він Аполлона,
Той же від нього печальної згуби уже не відверне.

Тільки ж навіщо він має, безвинний, страждання терпіти
Через гризоти чужі? Тож завжди він любі приносив

Жертви безсмертним богам, що в широкому небі домують.

300 Ну ж бо, смертну тепер відведено від нього загрозу,
Щоб не прогнівавсь Кронід, коли справді рукою Ахілла
Буде убитий Еней. Судилось йому врятуватись,
Щоб не без сліду пропав і не без нащадків лишився
Рід Дардана, якого Кронід уподобав найбільше

305 З-поміж синів, що смертні жінки породили від нього.
Став-бо Кронідові рід Пріамів уже ненависний.
Правити нині троянами буде Енеєва сила
Й діти дітей, що мають од нього іще народитись».

В відповідь мовила так велеока володарка Гера:

310 «Сам ти, землі потрясателю, в серці своєму розмисли,
Чи врятувати Енея, чи дати Ахіллові змогу,
Сину Пелея, приборкати його, хоч який він могутній.
Ми-бо обидві багато разів уже клятви давали
Перед богами безсмертними, я і Паллада Афїна,
315 Що од троян одвертати ми не будемо згубної днини,
Навіть тоді, коли Троя уся нищівним запалає
Полум'ям, що войовничі запалять синове ахеїв».

Слово почувши таке, Посейдон, землі потрясатель,

Крізь бойову колотнечу й списів завірюху навальну

320 Рушив туди, де стояли Еней із славетним Ахіллом.

Темною млою тоді оповив він Ахіллові очі,

Сину Пелея; спис ясеновий, загострений міддю,

Вирвав з міцного щита у відважного духом Енея

Й тут же відразу поклав його перед стопами Ахілла,

325 Потім підняв над землею і з розмахом кинув Енея.

Через численні героїв загони і коней численних

Перелетів Еней тоді, кинутий бога рукою,

І опинився на самім краю многотрудної битви,

Там, де, до бою готуючись, лави кавконів стояли.

330 Близько туди підійшов Посейдон, землі потрясатель,

І, до Енея звертаючись, слово промовив крилате:

«Хто із безсмертних богів осліпив тебе нині, Енею,

Що з Пелеоном безстрашним ти збройно готовий змагатись,

Він же багато сильніший за тебе й безсмертним любіший?

335 Тож відступи перед ним, де й коли б він тобі не зустрівся,

Щоб не потрапить в оселю Аїдову, всупереч долі.

А коли жереб лихий і загибель Ахілла настигнуть,

Сміло виходь з ворогами у лавах передніх змагатись, —

З інших ахеїв ніхто із плечей твоїх зброї не зніме».

340 Все роз'яснивши, лишив Посейдон по цій мові Енея

І, дивовижну одвівши імлу, він Ахіллові очі

Знов прояснив. І здивовано той навкруги оглянувся,

Тяжко зітхнув і до свого відважного серця промовив:

«Горе нам! Диво велике на власні побачив я очі!

345 Спис мій лежить на землі, та ніде я навколо не бачу
Мужа, в якого я кинув його, наміряючись вбити!
Бачу напевно тепер, що безсмертним богам таки справді
Любий Еней. Я ж гадав, що він марно тоді похвалявся.
Хай забирається геть! Зі мною він битися збройно

350 Більше не хоче, радіючи з того, що смерті уникнув.
Зараз же — час мені в бій войовничих закликать данаїв,
Вийти насупроти й інших троян випробовувать сили».

Мовив і, так ідучи, підбадьорював кожного мужа:

«Нині не стійте здаля від троян, богосвітлі ахеї,

355 Муж проти мужа виходьте, збройно готові змагатись.
Важко одному мені, хоч який би не був я могутній,
Воїв долати стількох і збройно із ними змагатись.
Навіть Арей, хоч і бог він безсмертний, і навіть Афіна
Встоять під пашею бою такого, проте, не здолає.

360 Те, що силою рук або ніг чи поривом одваги
Зможу, робитиму все до найменшого я, запевняю,
Кинуся прямо в ворожі ряди, й не радітиме, певно,
Той із троян, хто на спис наскочить мій мідяногострий!»

Так бадьорив він своїх. А тим часом осяйливий Гектор

365 Лунко гукав до троян, закликаючи йти на Ахілла:

«Трої сини гордовиті, не бійтеся ви Пеліона!

Міг би і я на словах із самими безсмертними битись,
А на списках небезпечно: вони набагато сильніші.
Тож і Ахілл — не всі свої виконать може погрози:

370 Збудеться дещо, а дещо розсиплеться вже й з півдороги.
Я проти нього іду, хоч руками він з полум'ям схожий,
З полум'ям схожий руками, могуттю — з залізом блискучим».

Так бадьорив він троян. І списи свої вгору піднесли
Трої сини. І зійшлись вороги, й залунали їх крики.

375 Раптом з'явивсь перед Гектором Феб-Аполлон і промовив:

«Гекторе, в лавах передніх у бій не вступай із Ахіллом!

Краще тримайся у натовпі, між сум'яття бойового,
Щоб не поцілив він списом чи зблизька мечем не ударив».

Так говорив Аполлон. І, голос божистий почувши,

380 Жахом охоплений Гектор в юрбу вояків заховався.
В час той Ахілл налетів на троян в бойовому пориві
З криком жахливим. І першим славетного вбив Отрінтіда
Іфітіона, що був вожаєм численних народів.

Городоборцю Отрінту Наяда його породила

385 В Гіді, квітучім краю, біля снігом укритого Тмола.
Біг напрямки він, і стрів його списом Ахілл богосвітлий,
В голову вцілив йому, і навпіл вона розкололась.
Тяжко він гримнув об землю, і скрикнув Ахілл богосвітлий:

«От ти лежиш, Отрінтіде, із воїв усіх найстрашніший!

390 Ось де знайшла тебе смерть, а твій край — узбережжя Гігеї-Озера, де й твій наділ, що від батька прийняв ти у спадок, Близько водоверті Герма й багатого рибою Гіллу».

Так похвалявся він, а вбитому очі вже п'ятьма окрила.

Коні ахеїв йому, пролітаючи в лавах передніх,

395 Краяли тіло колесами. Потім хороброго духом Демолеонта, міцного в боях, Антенорове віття, Списом у скроню ударив Ахілл крізь шолом міднощокий.

Мідне забрало не стримало сили удару, і вістря

Череп йому пройняло, і, мозок всередині з кров'ю

400 Перемішавши, приборкало запал його войовничий.

Гіпподаманта по тому, що скочив із повоза свого

Й кинувсь тікати, у спину він ратищем дужим ударив.

Дух випускаючи, той заревів, наче бик круторогий,

Що юнаки його тягнуть мерщій, владарю Гелікону

405 В жертву приносячи, й з того радіє землі потрясатель.

Так він ревів, умираючи, й випустив дух свій одважний.

До богорівного кинувсь із списом Ахілл Полідора,

Сина Пріама. Батько йому боронив воювати:

Був-бо він поміж синами його усіма наймолодший

410 І найлюбіший та їх перевищував ніг бистротою.

Спритністю ніг похвалитись бажаючи, він, нерозумний,

В лави проскочив передні й життя свого тут же позбувся.

Списом ударив його прудконогий Ахілл богосвітлий

В спину, коли пробігав він, — в те місце, де череса злотні

415 Пряжки, на панцир зайшовши, подвійну броню утворили.

Вістря навиліт пройшло біля пупа, все тіло пройнявши.

З зойком навколішки впав він і, в чорну імлу оповитий,

Гримнув об землю, притиснувши нутрощі, що випадали.

Гектор лиш глянув, як брат Полідор, підхопивши руками

420 Нутрощі власні, трупом на землю звалився бездиханним, —

Враз залила йому очі скорбота. Не міг уже далі

Осторонь він залишатися, кинувсь назустріч Ахіллу,

Наче те полум'я, списом стрясаючи гострим. Ахілл же

Глянув лиш, як той схопивсь, і так, похваляючись мовив:

425 «Ось наближається муж, що найбільш засмутив мені серце, —

Вбив найдорожчого він мого друга. Тепер уже годі

Нам уникать один одного в лавах борні бойової!»

Глянув спідлоба й до Гектора він богосвітлого мовив:

«Ближче підходь, щоб краю загибелі швидше сягнути!»

430 Так відповів, не лякаючись, Гектор шоломосяйний:

«Не сподівайся, Пеліде, мене залякати словами,

Мов нерозумну дитину, і сам я добре умію

Поглузувати із кожного й прикрим дошкулити словом.

Знаю могутність твою: набагато я слабший за тебе!

435 Тільки в безсмертних богів лежить іще це на колінах.
Може, таки я, хай слабший, але відберу в тебе душу,
Вдаривши списом, — адже і в мене він гострений добре!»

Так він сказав і з розмаху ратище кинув. Афіна ж
Подихом спис од Ахілла славетного вбік одхилила,

440 Легко дихнувши. Назад він до Гектора знов повернувся
І біля ніг його впав. Пориваючись ворога вбити,
До богосвітлого Гектора кинувсь Ахілл войовничий
З криком страшним. Та легко, як бог, Аполлон його вивів
Із сум'яття бойового, густим огорнувши туманом.

445 Кидався тричі вперед прудконогий Ахілл богосвітлий
З мідяним списом, і тричі густе лиш повітря проймав він.
А учетверте він кинувся знову, на бога подібний,
Голосом крикнув страшним і слово промовив крилате:

«Знову, собако, ти смерті unikнув? А згуба вже зовсім
450 Близько була. Але Феб-Аполлон врятував тебе знову.
Видно, моливсь ти йому, ішовши під посвисти ратищ!
Та покінчу я з тобою, пізніше в бою перестрівши,
Тільки б який помічник з'явився для мене з безсмертних.
Зараз на інших піду я троян, кого де настигну!»

455 Мовив і списом ударив Дріопа в потилицю прямо.
Впав той під ноги йому. Непорушним його залишивши,
Демуха Філеторіда, міцного й могутнього мужа,
Списом коліно пройнявши, спинив. А за тим іще знову
Гострим ударив мечем і життя його тут же позбавив.

460 Далі Біанта синів наздогнав — Лаогона й Дардана,
Разом напав на обох, з колісниць поскидав їх на землю,
Списом ударив цього, а того мечем своїм зблизка.
Троса, Аластора сина, також, — до колін йому впавши,
Він пощади благав і в полон його взяти живого, —

465 Може, з жалю до однолітка той убивати не буде.
Він, нерозумний, не знав, що схилить неможливо Ахілла:
Був це не лагідний вдачею муж, не ласкаво сердечний,
А безпощадний. І, поки, руками обнявши коліна,
Ласки благав він, уразив мечем його той у печінку.

470 Випала вся із утроби печінка і чорною кров'ю
Одіж йому облила. Пітьма вповила йому очі,
Більше не дихав. Далі, на Мулія кинувшись, в ухо
Списом Ахілл його вдарив, і мідяне вістря крізь друге
Вухо навиліт пройшло. Агенорову парость, Ехекла,

475 По голові мечем він оздобленим сильно ударив, —
І його меч по руків'я од крові нагрівся. Багрова
Смерть і могутня судьба Ехеклові очі закрила.
Девкаліонові потім пройняв він мідяногострим

Ратищем милу правицю в тім місці, де сходяться в лікті
480 М'язи пружисті. З повислою той залишився рукою,
Смерть свою бачачи близько. Ахілл же, мечем замахнувшись,
Карк розрубав йому й голову геть із шоломом одкинув.
Мозок з хребта його бризнув, і той повалився на землю.
Вмить наздогнав він тоді бездоганного сина Пірея —
485 Рігма, що сам із Фракії походив, родючого краю.
Списа він кинув у нього, і черево мідь розірвала,
Й мертвим той з повоза впав. Ахілл тоді ратищем вцілив
Ареїтоя візничого, що завертав своїх коней.
Скинув його з колісниці, й сполохані коні рвонули.
490 Наче в глибоких ущелинах над лісовим сухостоєм
Буйний лютує пожар, і глибоко хащі палають,
Вітер роздмухує полум'я й гонить його перед себе, —
Так же із ратищем кидався скрізь він, на бога подібний.
Гнав ворогів, убиваючи, й кров'ю земля підпливала.
495 Наче тих широколобих волів селянин запрягає
Білий ячмінь на утоптанім добре току молотити,
Й сиплеться зерно з-під ніг у волів, що, йдучи, ремигають, —
Так же і однокопиті Ахілла відважного коні
Мертвих топтали тіла і щити. Обагрились людською
500 Кров'ю і вісь унизу, і поручні круг колісниці;
Бризки невпинно до них і від кінських копит долітали,
І від обіддя коліс. А Пелід все вперед поривався,
Прагнучи слави, й в крові незборенні багрив свої руки.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША БИТВА БІЛЯ РІКИ

Щойно добігли трояни до броду ріки вирової,
До струменистого Ксанту, що Зевс породив нескортий,
Їх розділив там Ахілл, і одних він погнав по рівнині
Прямо до міста, шляхом, де за день перед тим утікали
5 З страхом ахеї, коли лютував там осяйливий Гектор.
Так в сум'ятті утікали й трояни. Глибоким туманом
Гера їм путь застелила, щоб стримати їх. Половину ж
До срібнохвилої річки і тоней глибоких притис він, —
Падали в хлань вони з шумом великим, і хвилі бурхливо
10 Зануртували, і стогін оббіг береги. А трояни
З криком пливли тут і там, розбурханим несені виром.
Як од навали вогню сарана порятунку шукає
Й хмарою мчить до ріки, а дихання вогню нездоланне
Раптом настигне її, і вся вона падає в воду, —
15 Так же і гнані Ахіллом мужі і повози з кіньми
Ксанту глибинь вирову упереміж заповнили густо.
Він же, народжений Зевсом, на березі списа облишив,
До тамариска його прислонивши, й на бога подібний
Кинувсь з одним лиш мечем і, жорстоке замисливши діло,
20 Став докруг себе рубати, і вістрям посічених зойки
Страшно лунали навколо, і кров'ю вода обагрилась.
Як величезним дельфіном сполохані дрібні рибини
У потаємних глибинах затоки затишної прагнуть
Швидше сховатись, а він пожирає, кого лиш настигне, —
25 Так і троянські мужі у хлані бурхливої річки
Крились під кручами. Руки свої на убивстві втомивши,
З річки Ахілл дванадцять забрав юнаків ще живими,
Щоб за Патроклову, сина Менойта, смерть одплатити.

Витяг з води їх, од страху чмелених, мов оленів юних,
30 Руки назад їм скрутив покроєним рівно ремінням,
Що на собі вони зверху на тканих хітонах носили,
Й товаришам передав одвести до човнів глибодонних,
Сам же до річки вернувся, весь повен жагою убивства.

Трапився там Лікаон йому, син Дарданіда Пріама,
35 Що вибігав із води, той самий, кого він, напавши
Раптом вночі, застав у саду його рідного батька
І захопив у полон, тоді як той гострою міддю
Віття смоковниць зрізав молодих для поруччя на повіз.

Тут несподіваним лихом Ахілл надійшов богосвітлий.
40 Бранця на Лемнос продав він тоді, збудований гарно,
На корабель посадивши, — купив його син Іасона.

А Етіон, із Імбрії гість, заплативши великий
Викуп, звільнив і в Арісбу його відіслав богосвітлу.
Втікши відтіля, незабаром дістався він отчого дому.

45 З Лемносу так повернувшись, із друзями днів одинадцять
Він веселився. На дванадцятий — бог його в руки Ахілла
Раптом оддав, а той його мав до оселі Аїда
Перепровадити, хоч не хотів він туди відпливати.

Зразу ж помітив його прудконогий Ахілл богосвітлий,
50 Як без щита і шолома, без списа, він зовсім був голий:
Все покидав-бо із себе, тікаючи з річки, і потом
Весь знемагав він, і мліли йому від втоми коліна.
З запалом мовив Ахілл до свого відважного духу:

«Леле! Великеє диво на власні бачу я очі!

55 Знову трояни відважні, яких у бою повбивав я,
Мають на ясний виходити світ із підземної птьми,
Так же, як цей повернувся, уникнувши смертної днини,
Проданий мною на Лемнос священний, і сивого моря
Глиб не затримав його, хоч узяв багатьох проти волі.

60 Отже, сьогодні гострого списа могого зазнає
Він на собі, що довідався я і упевнився серцем,
Чи він повернеться знов відтіля, чи його не відпустить
Життеподавча земля, що й сильніших мужів не пускає».

Так він, ждучи, міркував. А той до Ахілла бентежно
65 Сам наближавсь, щоб коліна з благанням обняти, душею
Прагнув-бо смерті лихої уникнути й чорної Кери.

Ратищем довгим уже замахнувся Ахілл богосвітлий,
Щоб його вдарить, а той нахилився, підбігши, й коліна
Міцно обняв йому. Спис пролетів над плечем і уп'явся
70 В землю, порив свій жадаючи тілом наситити людським.
Той же, одною рукою з благанням обнявши коліна,
Другою міцно вхопив і тримав мідногострого списа
І, до Ахілла звертаючись, слово промовив крилате:

«Змилуйся, зглянься, Ахілле, тебе на колінах благаю!

75 Перед тобою-бо, паростку Зевсів, благальник достойний:
В тебе першого я споживав від дарунків Деметри
В день, коли ти захопив мене в нашім саду врожаїстім
І, відірвавши від батька й від друзів, на Лемнос священний
Бранця продавши, аж сотню биків ти за мене одержав.

80 Нині ж я втрое б тобі заплатив. Лиш дванадцять минуло
Днів як, стільки зазнавши біди, до свого Іліона
Я повернувся. І знову мене віддає в твої руки
Доля лиха. Ненависний, як видно, я Зевсові-батьку,
Що в твої руки віддав мене. Коротковічним родила

85 Мати мене Лаотоя, дочка староденного Альта, —
Альта, який войовничим правує народом лелегів,
Владар в Педасі нагірнім, при березі Сатніоенту.
Донька його серед інших Пріама дружиною стала.
Двох вона нас породила, й обох ти життя нас позбавиш!

90 Вже одного із нас, богоподібного ти Полідора,
В лавах передніх приборкав, уразивши ратищем гострим.
Нині й зі мною це станеться лихо. Уже не надіюсь
Рук я уникнуть твоїх, якщо бог їх до мене наблизив.
Тож тобі інше скажу я, а ти це прийми в своє серце:

95 Не убивай мене! Гектор — мій брат не єдиноутробний,
Той, що твого могутнього вбив широсердного друга».

Так до Ахілла з благанням уклінним звертався Пріамів
Син світлосяйний, та в відповідь слово почув неласкаве:

«Не говори мені, блазню, про викуп, облиш ці розмови!

100 Поки Патрокла ще не настигла смертельна година,
Серцю моєму було іще любо помилувать часом
Трої синів, — багатьох я, узявши живцем, перепродав.
Нині ж тому не уникнути смерті, кого мені прямо
В руки віддасть божество біля мурів оцих іліонських,
105 Був би то хто із троян чи тим більш — із нащадків Пріама.
Отже, мій любий, умри! І чого це тобі так тужити?
Вмер же Патрокл, а кращий од тебе він був набагато!
Що ж ти, не бачиш, який я могутній та ще й уродливий?
Славного батька я син, і мати у мене — богиня.

110 Але й на мене є смерть, і Доля чигає всевладна.
Буде то вранці уже, чи надвечір, чи саме опівдні, —
Хтось і до мене надійде в бою й відбере мою душу,
Списом ударивши гострим чи з лука сягнувши стрілою».

Мовив він так. А у того і серце, й коліна ослабли.

115 Списа свого уронив і на землю осів, розпростерши
Руки обидві. Ахілл же свій вихопив меч двоєсічний
І коло шиї в ключицю ударив, аж глибоко в тіло
Гострений меч увігнався. Лікаон повалився на землю

Ницьма, і чорною кров'ю навколо земля обагрилась.

120 Тіло за ноги вхопивши, у річку Ахілл його кинув
І, похваляючись, слово до нього промовив крилате:

«От і лежи там між рибами! Будуть вони невідчутно
Кров тобі з рани вилизувать. Мати тебе не оплаче,
Опорядивши на ложі. Скамандр вировий твоє тіло

125 В хвилях своїх понесе аж у доно безкрайого моря.
Граючи в плесах морських, із чорної вигулькне хлані
Риба, щоб білим, смачним Лікаоновим жиром живитись.
Згиньте ж усі, поки ми в Іліон увійдемо священний,
Я — женучи вас, а ви — утікаючи швидко від мене.

130 Не допоможе й Потік вам, що в вирі сріблястому котить
Хвилі свої, хоч би й скільки биків ви несли йому в жертву
Й коней живими у вир йому кидали однокопитих.
Всі ви загинете долею злою й заплатите вповні
І за Патроклову смерть, і за чорну загибель ахеїв,

135 Що біля бистрих човнів, як мене не було, ви побили».

Мовив він так. І розігнався Потік своїм серцем сильніше,
В мислях почав міркувать, богосвітлого як би Ахілла
Змусити бій припинить, од троян одвернути загибель.

Син же Пелеїв тим часом із списом своїм довготінним

140 Астеропея настиг, віддать його прагнучи смерті, —
Сином той був Пелегона, якого на світ породили
Аксій широкотечійний і Акессамена-державця
Старша дочка Перібоя, — він з нею з'єднався в коханні.
Кинувсь до нього Ахілл, а той, гострі два держачи списи,

145 Вийшов із річки назустріч. Уклав йому в серце відвагу
Ксант у гніві тяжким за загублених воїнів юних,
Що вздовж ріки повбивав їх без жалю Ахілл прудконогий.
Тож як, один на одного йшовши, зійшлись вони близько,
Перший промовив тоді прудконогий Ахілл богосвітлий:

150 «Хто і з яких ти мужів, що посмів мені вийти назустріч?
Діти бездольних усі, хто з моєю відвагою стрівся».

В відповідь мовив йому осяйливий син Пелегонів:
«Духом великий Пеліде, навіщо про рід мій питаєш?
Я із Пеонії буйнородючої, дальнього краю,

155 Воїв пеонських при довгих списках я привів із собою,
Вже одинадцятий день як прибув я до стін Іліона.
Рід же мій Аксій почав, що потоком широким струмує,
Аксій, що крашої річки й немає у цілому світі.

Він списоборця родив, Пелегона, від нього ж, як кажуть,
160 Я народивсь. Повоюймо ж тепер, світлосяйний Ахілле!»

Так він з погрозою мовив. І зразу ж Ахілл богосвітлий
Ясен підняв пеліонський. Двома в нього кинув списками
Астеропей, бо був на обидві руки боездатний.

Списом одним йому в щит він ударив, проте не пробивши

165 Того щита: перешкодило золото, божий дарунок.

Списом же другим Ахіллові він на правиці подряпав
Лікоть, і чорная бризнула кров. Та жадливе до тіла
Ратище гостре, над ним пролетівши, у землю вп'ялося.
Зразу ж тоді і Ахілл, бистролетний свій ясен піднявши,

170 В Астеропея метнув, щоб життя його тут же позбавить.
Схибив, проте, він і вцілив у берег ріки крутобокий, —
До половини встромився в те урвище спис ясеновий.

Сам же Пелід від стегна свій вихопив меч гостролезий
І на троянина кинувсь. Та марно вже той намагався

175 Вирвати з кручі рукою могутньою ясен Ахіллів.

Тричі його він розхитував, прагнучи вирвати з ґрунту,
Тричі втрачав свою силу. Вчетверте хотів він зігнути
І пополам розламати ясеновий спис Еакідів,
Тільки ж раніше Ахілл з нього вирвав мечем його душу.

180 В черево біля пупка він поцілів його, і на землю
Вилились нутрощі всі, і позбувсь він дихання, і п'їтма
Очі йому вповила. Ахілл до грудей його кинувсь,
Весь обладунок зірвав і так, похваляючись, мовив:

«Так і лежи! Змагатись з потомком могутнього Зевса

185 Навіть нащадкам Потоку бурхливого все ж непосильно.
Ти говорив, що від бога ти широкохвилого родом,
Я ж від великого батька Кроніда походженням гордий.
Від Еакіда Пелея-бо я народився, численних
Володаря мірмідонян, Еак же від Зевса походить.

190 Скільки могутніший Зевс за потоки, що в море збігають,
Стільки могутніші й Зевса потомки, ніж діти потоків.
Перед тобою великий Потік, — якби міг, то за тебе
Він заступився б, — та з Зевсом Кронідом змагатись нелегко.
З ним не зрівняється ні Ахелой, течією могутній,

195 Ні Океану-ріки глибохвилої сила велика,
Що впливають із нього і ріки, і море широке,
Води потоків, джерел, і струмків, і криниці глибокі.
Але жахається й він блискавиці великого Зевса
Й грому страшного, коли той з небесних висот загуркоче».

200 Так він сказав, і мідного списа із урвища вирвав.

Астеропея ж, дихання позбавивши, кинув лежати
В чистім піску, де чорная хвиля його заливала.
Риби й в'юнисті угри навколо в воді метушились,
Тлустощі жирні із нирок його обгризаючи смачно.

205 Сам же Ахілл до пеонів вирушив збройнокомонних,
Що полохливо уздовж вирової ріки утікали,
Щойно побачивши, як з них найкращий у січі жорстокій
Впав від руки і меча безпощадного сина Пелея.

Далі він ще Терсілоха й Мідона убив, Астіпіла,

210 Мнеса і Трасія, з ними ж і Енія та Офелеста.

Ще багатьох повбивав би пеонів Ахілл прудконогий,

Та розгнівавсь на нього Потік тоді глибокохвилий,

Постать прибравши людську, і гукнув із глибин буйнохвилик:

«Гей, ти, Ахілле, від інших сильніший, в зухвальстві жакливий

215 Більше за всіх! Тобі завжди богове сприяють безсмертні!

А як Кроніон троян тобі видав тепер на поталу,

В поле жени їх од мене і справу чини там жакливу.

Повні-бо трупів мої привабливо лагідні води,

Й течій своїх я не можу пробить до священного моря,

220 Трупами стиснутий в гирлі, а ти все зухвало вбиваєш!

Годі уже, перестань! Мене жах обіймає, владарю!»

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Хай буде так, як сказав ти, паростку Зевсів, Скамандре!

Знищення ж високодумних троян не раніш припиню я,

225 Ніж зажену в Іліон їх і в битві поміряю сили

З Гектором — він подолає мене, чи його я здолаю».

Мовив це й знов за троян він узявся, на бога подібний.

До Аполлона звернувся Потік тоді глибокохвилий:

«О срібнолукий, дитино Кронідова, що ж ти наказу

230 Зевса не слухаєш? Він же тобі заповідавав пильно,

Ставши при війську троян, боронити їх, поки не зійде

Сутінь вечірня і п'ятою ниви родючі не вкриє».

Так він сказав. Ахілл тоді, списом славетний, зіскочив

З кручі в середину хвиль, і знялись вировим вони валом,

235 Ринув потік течією бурхливою й без ліку мертвих

Воїв поніс, що лежали їх купи, Ахіллом убитих.

Трупи на сушу потік викидав, ревучи, наче бик той

Оскаженілий. Живих же, рятуючи з течій струмистих,

У вировій глибочині укрит, у безодні прозорій.

240 Хвиля страшна круг Ахілла з бурхливим напором знялася

Й тяжко ударила в щит його. Він на ногах своїх дужих

Встоять не міг, і, за в'яз пишнолистий, великий вхопившись

Міцно руками своїми, він дерево вирвав з корінням.

Раптом звалилася круча, і хвилю покрило струмисту

245 Віття густе, бо в'яз загатив усю річку собою,

В воду звалившись. Ахілл з глибочині підвівсь вирової,

Страхом охоплений, скочив на ноги швидкі й по рівнині

Бистро помчав. Але бог потоку великий од нього

Не відставав; весь, стемнівши, підвівсь бойовий він спинити

250 Запал ясному Ахіллові й згубу троян одвернути.

Зразу ж одскочив Пелід на відстань списового лету,

Швидкістю схожий своєю із ловчим орлом чорнокрилим,

Що між летючих птахів наймогутніший і найбистріший.

Схожий з орлом, він умкнув, лиш озброєння мідне на грудях

255 Страшно бряжчало. Від течій Скамандру тікаючи, швидко
Біг він, та вслід йому мчав і потік із оглушливим ревом.
Як садівник, що з криниць темноводних спрямовує струмись
В сад плодоносний, щоб кожну зросити у ньому рослину,
Заступа взявши, між грядок рівчак од сміття очищає,

260 І набігає вода, і дрібні камінці за собою,
Шумно дзюркочучи, котить по схилів плідного саду,
І обганяє того, хто течію чисту проводив, —
Так і Ахілла тепер, хоч який він швидкий та проворний,
Бурний потік настигав — боги набагато сильніші.

265 Скільки разів намагавсь прудконогий Ахілл богосвітлий
Встояти проти води, щоб узнать, чи не всі вже погнались
Вічні богове за ним, що в широкому небі домують, —
Стільки ж і Зевсом напоєних хвиль вирового потоку
Вал величезний на плечі Ахіллові падав. З одчаю

270 Вище підскакував він, та, бурхливо розлившись навколо,
З ніг його вал той збивав і пісок виривав під ногами.
Й став тут благати Ахілл, на широке поглянувши небо:

«Зевсе, наш батьку! Невже-бо не зглянеться хто із безсмертних

І не врятує мене від потоку? Все потім я стерплю.

275 Із небожителів передо мною ніхто так не винен,
Як моя матінка люба, що лжею мене ошукала.

Тож говорила вона, що під муром троян міднобронних
Від бистролетних лише Аполлонових стріл я загину.

Чом не убив мене Гектор, із воїв тутешніх найкращий?

280 Доблесний муж подолав би, і доблесний гідно поліг би.

Нині ж безславною смертю доводиться тут загинати,

Як свинопас молодий у буянні осінньому річки,

Що понесла його, тільки-но став її вброд переходить».

Так говорив він, і враз підійшли Посейдон і Афіна

285 Та біля нього спинилися, людську прибравши подобу,

Рук доторкнулись руками й словами його утішали.

Став тоді так Посейдон говорити, землі потрясатель:

«Сину Пелеїв, не дуже лякайся й не бійся нічого!

Є неабиякі в тебе, за згодою Зевса самого,

290 З-поміж богів оборонці — я сам і Паллада Афіна.

Доля тобі не судила загинуть у хвилях потоку,

Він незабаром одступить од тебе, побачиш це й сам ти.

Слушну пораду тобі ми дамо, якщо хочеш послухать:

Рук не складай у бою, обопільно однаково грізнім,

295 Поки за мур Іліона славетний троян позагониш,

Що утікають зі страхом. А, в Гектора подих однявши,

До кораблів повертайся. Дамо тобі славу здобути!»

З цими словами обоє вони до безсмертних вернулись.

Він же, бадьорості з мови тієї набувши, подався
300 Вмить на рівнину. Усю її геть заливало водою,
Плавало в хвилях багато озброєння гарного й мертвих
Тіл юнаків. Ахілл же, підносячи високо ноги,
Прямо ішов проти нурту, й не міг його стримать широкий
Плин течії, — міць у нього велику вдихнула Афіна.

305 Але не зменшив напору й Скамандр, і проти Пеліда
Гнівом ще більшим скипів, і, хвилю ще вищу на нього
Знявши, словами такими ріку Самоента покликав:

«Брате мій любий! Удвох подолать цього мужа могутність
Конче нам треба, бо скоро Пріамове місто велике

310 Він поруйнує, — в бою проти нього не встоять трояни!
Допоможи ж мені швидше й з підгірних джерел і поточин
Леже глибоке наповни, бурхливу здіймаючи хвилю,
Хай невгамовною повинню рине й несе деревини,
З гуркотом котить каміння, й здолаємо дикого мужа,

315 Що пересилює всіх і з безсмертними хоче рівнятись.
Не допоможе, гадаю, ні врода йому, ані сила,
Ані озброєння гарне: усе-бо в глибокій безодні
Тванню засмоктане вгрузне. Його ж я самого прикрию
Ринню морською, а зверху піску ще велику насиплю

320 Купу, щоб навіть костей Ахіллових люди ахейські
Не позбирали, — під тванню такою його я сховаю.
Це ж йому буде й могила, й не треба вже буде ахеям
Пагорб над ним насипать і землі віддавати останки».

Мовивши це, на Ахілла метнувсь він, здіймаючи хвилю,
325 З ревом, шумуючи піною, й кров'ю, і трупами мертвих.

Високо вгору знялася напоєна Зевсом багряна
Хвиля, готова поглинути славного сина Пелея.
Злякано скрикнула Гера тоді, боячись за Ахілла,
Щоб не втягнув у свій вир потік його глибокохвилий,

330 І до Гефеста вона, свого любого сина, звернулась:

«Встань, кривоногий, дитя мое! Силами в битві з тобою
Гідним помірятись ми вирового вважаємо Ксанта.

Вийди на поміч мерщій, розпали своє полум'я буйне.
З заходу кликнуть Зефіра і з півдня бурхливого Нота
335 Йду я, щоб грізною бурею з моря вони налетіли

І, неугасний роздмухавши племінь, і голови, й зброю
Геть спопелили троянам. А сам ти над берегом Ксанту
Винищ дерева і кинься на води з вогнем, не піддайся
Ані солодким потокам словам, ні суворим погрозам.

340 І не спиняй свого шалу, аж поки сама тебе лунко
Я не покличу, — тоді лиш погасиш вогонь безустанний».

Так говорила, й Гефест роздмухав палаючий племінь.
Спершу вогонь запалав на рівнині і без ліку мертвих

Воїв спалив, що лежали їх купи, Ахіллою убитих.

345 Висохла всюди рівнина, і знітилися води прозорі.
Мовби осінній Борей, що дощами зволожену ниву
Сушить раптово на радість тому, хто її обробляє, —
Висохла так навколо рівнина, і воїнів мертвих
Трупи згоріли. На річку він полум'я кинув яскраве.

350 І зайнялися вогнем тамариски, і в'язи, і верби,
Взявся і лотос вогнем, і рясні очерети, й латаття, —
Все, що густо круг течій струмистих ріки проростало.
Риби й в'юни, знемагаючи, ці — в вирівній глибочині,
Ті — в течії струменистій — туди і сюди метушились,

355 Подихом биті палким велемудрого бога Гефеста.
Взявся вогнем весь Потік і, озвавшись до нього, промовив:

«Ні, Гефесте, ніхто із богів проти тебе не встоїть, —
Годі й мені у бою з вогнедишним тобою змагатись!
Киньмо борню, — хай троян хоч і зараз Ахілл богосвітлий

360 Вижене з міста! Навіщо б я їх боронив та змагався!»

Так говорив він, весь в полум'ї, й світлі кипіли вже хвилі.
Як над великим вогнем розігрітий котел закипає
З салом розтопленим вепра, якого як слід годували,
Дрова палають сухі, і сало в котлі аж клекоче, —

365 Так же і хвилі Потоку палали й вода клекотіла.
Став він і плинути далі не міг, знеможений жаром,
Що велемудрий ним дихав Гефест. Із благанням до Гери
Врешті звернувся Потік і слово їй мовив крилате:

«Геро, чому серед інших богів лиш на мене одного

370 Син твій розгнівався? Перед тобою не стільки я винен,
Скільки інші богове, що стали троянам на поміч.

Можу-бо я, якщо так ти накажеш, її припинити, —
Хай же припинить і він. Крім того, тобі я клянуся
Згубної днини од війська троянського не одвертати,

375 Навіть коли б ненаситним охоплена полум'ям Троя
Вся запалала в огні, що його запалили ахеї!»

Тільки-но Гера-богиня почула це білораменна,
Мовила так до Гефеста вона, свого любого сина:

«Годі, Гефесте, дитя моє славне! Адже не годиться

380 Бога безсмертного кривдити нам задля смертного люду!»

Так говорила, й Гефест вогонь погасив божеств'яний.
Хвилі назад повернулись до течій своїх струменистих.

Як вгамувалася Ксантова сила, обидва негайно
Бій припинили. Хоч сердилась Гера, а стримала зваду.

385 Та серед інших богів учинилася раптом страшенна
Звада, — серця з їх грудей поривались у сторони різні.
З шумом великим зіткнулись вони, аж земля застогнала
Й небо велике вгорі загриміло. З висот олімпійських

Зевс їх почув, і радістю серце у нього заграло

390 В грудях, коли він побачив, як битись богове зійшлися.
Довго вони не вагалися. От розпочав тоді битву
Щитопробивний Арей, із мідяним ратищем перший
Кинувся він на Афіну і слово їй мовив лайливе:

«Знову ти, мухо собача, на зваду богів підбиваєш,

395 Горда й зухвала, куди завела тебе високодумність?

Не пам'ятаєш хіба, як сина Тідея підбила

Ранить мене, а сама спрямувала свій спис проти мене

Й перед очима усіх пройняла мені тіло прегарне.

Нині ж за вчинене зло сподіваюсь тобі відомстити».

400 Мовлячи так, по страшній, отороченій пишно егіді,

Що не проб'є її й Зевсова блискавка, тяжко ударив, —

В неї Арей закривавлений списом ударив великим.

Трохи назад одступивши, камінь схопила Афінa

Чорний, великий, пощерблений, — за давнини його в поле

405 Ціла громада людей прикотила межу позначати.

Вцілила в ший Ареєві ним і всю міць одібрала.

Впавши, він вкрив сім пелетрів, скупав у пилюці волосся,

Брязнула зброя на нім. Засміялась Паллада Афінa

І з похвальбою до нього промовила слово крилате:

410 «Дурню, то й досі не знав ти, наскільки міцніша твоєї

Сила моя, що зважився нині зі мною рівнятися!

Матері так ти своєї спокутуєш врешті прокльони, —

Лиха наслала вона тобі в гніві за те, що ахеїв

Кинув і став ти до помочі високодумним троянам».

415 Мовивши це, одвернула Афінa ясні свої очі.

В час той Арея, що тяжко стогнав, Афродіта за руку,

Зевсова донька, взяла, і з натугою він опритомнів.

Щойно це Гера-богиня побачила, білораменна,

Зразу ж вона до Афінi промовила слово крилате:

420 «Горе нам, Зевса-егідодержавця незборена доню!

Знову ця муха собача веде людовбивцю Арея

Крізь колотнечу жорстокого бою. Жени її далі!»

Мовила так, і побігла Афінa, радіючи серцем,

І, Афродіту догнавши, ударила в груди рукою

425 Дужою. В тої ж і любее серце, й коліна зомліли.

Разом лежали обоє вони на землі многоплідній,

І з похвальбою Афінa промовила слово крилате:

«От якби й інші богове, що стали троянам на поміч,

Вийшовши разом на бій проти мідянозбройних ахеїв,

430 Стійкі й відважні так само були, як ота Афродіта,

Що проти сили моєї змагались прийшла за Арея, —

То із цією війною давно б уже ми покінчили

І Іліон зруйнували б, прегарно збудоване місто!»

Так промовляючи, Гера всміхнулася білораменна.

⁴³⁵ До Аполлона звернувся тоді дужий землі потрясатель:

«Фебе, чому це ми осторонь бою? Хіба це нам личить
В час, коли б'ються вже інші? Була б нам ганьба до Олімпу,
В Зевсову міднопорогу оселю без бою вернутись!

То починай же. Ти — віком молодший. Мені ж починати

⁴⁴⁰ Буде негарно — й родивсь я раніш, і досвідчений більше.

Блазню дурний ти із серцем безпам'ятним! Ти ж і забути
Встиг уже, скільки ми лиха зазнали навкруг Іліона,
Серед богів лиш одні ми, коли повелінням од Зевса
Лаомедонту зухвалому на рік служити взялися

⁴⁴⁵ За договірну платню, й він почав нам накази давати.

Я для троян тоді мур поставив навколо їх міста,
Дуже красивий, широкий, щоб місто було неприступне.
Ти ж, Аполлоне, узявся повільних биків круторогих
Пасти на зритих ярами узгір'ях лісистої Іди.

⁴⁵⁰ А як минув уже рік, і щедротні на радощі Ори

Виплати час принесли, платню силоміць нам затримав
Лаомедонт навісний і з погрозами нас одпровадив.
Руки і ноги над ними погрожував нам він зв'язати
Міцно й на острів далекий продати обох у неволю.

⁴⁵⁵ Мав він і вуха обом нам одрізати гострою міддю.

Так ми від нього з обуреним серцем назад подалися,
Гнівні за той заробіток, що він обіцяв та не дав нам.
Ти ж його людові ласку являєш свою і не хочеш
Нині подбать, щоб загинули високодумні трояни

⁴⁶⁰ Смертю лихою, а з ними їх діти й шановні дружини».

В відповідь мовив йому владар Аполлон дальносяжний:

«Мабуть, землі потрясателю, й сам ти мене б нерозумним
Визнав, якби я з тобою змагатись почав за нужденних
Смертних, що, мов зеленіюче листя, сьогодні безжурно
⁴⁶⁵ Повним буяють життям, годуючись ниви плодами,
Завтра ж марніють і гинуть. Отож припинімо негайно
Зваду між ними оцю, — хай люди самі повоюють».

Мовивши це, він назад повернувся. Було йому сором
З батьковим битися братом, піднявши на нього правицю.

⁴⁷⁰ Та його рідна сестра, Артеміда, володарка звірів,
З гнівом великим до нього промовила слово лайливе:

«Що, дальносяжче, тікаєш? Готовий лишити звитягу
Всю Посейдонові ти і віддати незаслужену славу!
Нащо, дурню, оцей тобі лук, непотрібний, як вітер?

⁴⁷⁵ Щоб я надалі не чула від тебе у батьківськiм домі
Слів похвальби, як раніше траплялося в колі безсмертних,
Ніби спроможний ти справді в бою з Посейдоном змагатись».

Мовила так, але Аполлон не сказав їй нічого.

І поважна Зевса дружина, палаючи гнівом,

480 На стрілометну богиню напала із словом лайливим:

«Ах, безсоромна ж ти суко, то вже й проти мене посміла
Стати? Але тобі важко зі мною змагатися буде,
Хоч луконосна ти, й серед жінок тебе Зевс як левицю
Настановив і вбивати, яку б не схотіла, дозволив.

485 Краще по горах на звірів тобі лісових полювати,
Оленів диких стрілять, ніж із дужчим за тебе змагатись.
А як захочеш боротись, то знатимеш скоро, наскільки
Слабша од мене, щоб мірятись силами сміти зі мною».

Мовила так, і лівцею в неї обидві схопила

490 Руки при кистях, правицею ж, лук Артеміди зірвавши
З пліч її, біла по вухах богиню зі сміхом глузливым.
Ця ухилялась всіляко. Та стріли розсипались бистрі.

Ледь із плачем утекла Артеміда, неначе голубка,
Що, від ненатлого яструба в нетрі скелясті умкнувши,

495 Скрилася там, де від нього загинути їй не судилось,
Так із плачем утекла й Артеміда, свій лук залишивши.
Світлий дозорець Гермес до Лето тоді слово промовив:

«В битву з тобою, Лето, я не буду вступать. Небезпечно
Бій починати з дружинами Зевса, що хмари збирає.

500 Отже, й ти між безсмертних богів похвалятися можеш,
Ніби могутньою силою вже і мене подолала».

Мовив він так. А гнutoго лука і стріли, що з вихром
Порозсипалися в поросі всюди, Лето позбирала.

Все позбиравши, богиня за донькою вслід подалася.

505 Та ж до Олімпу пішла, в мідноковану Зевса оселю
Вся у сльозах, Артеміда на батьківські сіла коліна,
Й шати нетлінні на ній трепетали. Дочку свою любу
Зевс пригорнув і спитав, до неї всміхнувшись ласкаво:

«Хто з Уранідів даремно зневажив тебе, моя люба

510 Донечко, начебто явно ти лихо якесь учинила?»

В відповідь мовить вінками уквітчана діва мислива:

«Скривдила, батьку, дружина твоя мене білораменна
Гера, що всі через неї в безсмертних незгоди і звади».

Так між собою вони розмову провадили щиру.

515 Феб-Аполлон після того подався у Трою священну,
Він потерпав, щоб мурів міських, побудованих гарно,
Всупереч долі сьогодні ж таки не розбили данаї.

Решта богів вічносущих тоді на Олімп повернулись,
Сповнені гніву одні, а інші пишаючись вельми,

520 І посідали навкруг темнохмарного батька. Ахілл же
Воїв троянських і коней разив тоді однокопитих.

Так же, як густо клубами здійсмається в небо широке
Дим од пожару у місті, що гнівні боги запалили,

Завдаючи всім труда і багато кому ще й печалі, —

525 Так і троянам Ахілл завдавав і труда, і печалі.

В час той старезний Пріам на башті стояв божеств'яній.

Бачив Ахілла він велетня, як перед ним утікали

Гнані жахом трояни, — тож опору більше чинити

Вже не могли вони. З вежі зійшов він, ридаючи тяжко,

530 Й воротарям велеславним, під мурами скупченим, крикнув:

«Брами мерщій відчиняйте! Та навстіж тримайте їх, поки

Геть повтікають до міста трояни. Ахілл уже близько

Й гонить шалено їх. Видно, біди не минуть нам сьогодні.

А, як за муром укрившись, полегшено зможуть зітхнути,

535 Брами відразу замкніть на вправлені щільно запори:

Вельми боюсь я, щоб муж цей страхітний до міста не вдерся!»

Мовив він це, й одімкнули всі брами, й зняли всі запори, —

Світло відкрили вони втікачам. І вийшов назустріч

Феб-Аполлон, щоб страшну од троян одвернути загибель.

540 Ті ж до високого муру міського, пилюкою вкриті,

Сильною спрагою палені, всі стрімголов із рівнини

Мчали. Гнав списом Ахілл їх шалено, й невпинно кипіло

Люттю в нім серце могутнє, і прагнув він славу здобути.

Високобрамну взяли б тоді Трою синове ахейські,

545 Коб не сам Феб-Аполлон додав Агенорові духу —

Син богосвітлий то був Антенора, міцний, бездоганний, —

В серце снаги надихнув йому Феб, а сам біля нього

Став, прихилившись до дуба, густою окритий імлою,

Щоб одвернути од нього ненаглої смерті обійми.

550 Той же, лише-но Ахілла побачивши, городоборця,

Став у чеканні, і серце страшенно йому колотилось.

Мовив тоді він до себе, відважним обурений духом:

«Горе! Якщо утікати від Ахілла могутнього стану

Тим же шляхом я, яким усі інші біжать полохливо,

555 Швидко мене дожене він і карка зітне боягузу.

А коли їм я надам в сум'ятті утікати безладно

Перед Пелідом, а сам в інший бік побіжу від цих мурів

По іліонській рівнині, аж поки дістанусь до Іди

Та між ярами її в гущині лісовій заховаюсь...

560 А як уже звечоріє, у світлій скупаюся річці,

З тіла обмию весь піт і назад в Іліон повернуся.

Нащо, проте, цими мислями любе тривожити серце?

Раптом помітить мене він, як з міста помчу по рівнині,

Кинеться наздоганяти, услід побіжить і настигне, —

565 Не пощастить тоді Кер мені й смерті уникнути злої.

Видимо, цей чоловік серед інших людей найсильніший.

А чи не вийти мені і з ним перед містом зустрітись?

Мабуть, і в нього тіло для гострої міді вразливе,

В ньому одна лиш душа, і люди його називають

570 Смертним, — але вшанував його славою Зевс громовладний».

Мовив і, зібраний весь, дожидав він Ахілла, й відважне
Серце його поривалося битись і збройно змагатись.

Наче пантера з гущавини лісу виходить сміливо

Мужеві взустріч мисливому, й серце її не жахнеться,

575 І не злякається, хоч би почувши і псів валування;
Хоч би й забігши вперед, — її влучить мисливий стрілою,

Навіть і пройнята списом, вона не втрачає відваги
В серці і рветься або подолать, або мертвою впасти, —

Так Антенора славетного син, Агенор богосвітлий

580 Не захотів утікати, не помірявши сили з Ахіллом.

Виставив перед собою він щит, на всі боки округлий,

Списа в Ахілла націлив і голосно крикнув до нього:

«Мабуть, велику надію ти мав, світлосяйний Ахілле,

Місто відважних троян сьогодні ж таки зруйнувати!

585 Дурню, багато нещасть вам випаде ще через Трою!

Знайдеться в нашому місті багато ще воїв могутніх,

Щоб, захищаючи любих батьків і дружин із дітками,

Наш Іліон боронить. Тут тебе твоя доля настигне,

Хоч войовник ти й завзятий, і навіть твій вигляд жахає!»

590 Мовив і гострого списа важеного кинув рукою, —

Втрапив, не схибивши, спис у голінку тому, під коліном,

Аж забряжчала жахливо нова наголінниця, кута

З олова, — ратище мідне пробити її не здолало

Й набік відскочило: божий дарунок став на заваді.

595 Зразу ж тоді богорівного вдарив Пелід Агенора

Списом, та славою вкритись йому Аполлон не дозволив,

Вихопив з бою, густим Агенора укрити туманом,

І неушкодженим дав йому з битви жорстокої вийти.

Сам же Пеліда лукавством одвів од троян дальносяжець,

600 На Агенора із вигляду ставши у всьому подібним,

Кинувсь тікати од Ахілла, а той став його доганяти.

Довго він гнався за ним по широкому полю пшеничнім,

Тиснучи в бік, де глибокохвильий Скамандр протікає.

Трохи попереду біг Аполлон, все заманював ближче,

605 І наздогнати його щохвилини Ахілл сподівався.

Інші ж трояни тим часом жаданого міста добігли

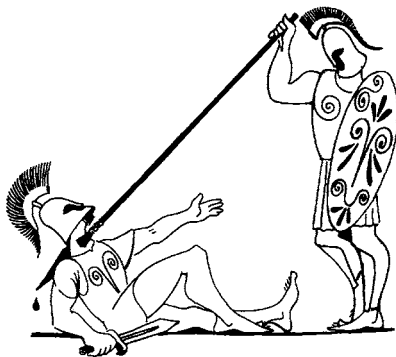
Натовпом цілим, і втеклими зразу наповнився город.

З них вже ніхто не насмілювався більш поза мурами міста

Інших чекать, щоб дізнатися, хто від біди врятувався,

610 Хто залишився убитий. І хвилею всі утікали

В город, кого лиш могли донести туди ноги й коліна.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА УБИВСТВО ГЕКТОРА

Наче сполохані лані, трояни, добігши до міста,
Піт обтирали і спрагу питтям вдовольняли жагучу,
Мовчки до визубнів муру схилившись. Тим часом ахеї
Вже із щитами на плечах підходили близько до муру.
5 Гектор же, згубною долею скутий, один залишився
Під Іліоном самим, недалеко від Скейської брами.
До Пелеона з таким Аполлон тоді словом звернувся:

«Що ж це ти, сину Пелеїв, так швидко за мною женешся,
Смертний — за богом безсмертним? Ти, мабуть, того і не знаєш,
10 Що не людина, а бог я, і так розлютився шалено?
Навіть не дбаєш про битву з троянами, що утікають
З жахом до міста свого, а ти лише час тут марнуєш.
Не сподівайся убить мене: смерті-бо я не підвладний!»
Гнівом охоплений, так Ахілл відповів прудконогий:

15 «Ти ошукав, дальносяжче, мене, із богів найхитріший,
Вдаль заманивши від мурів! Без тебе троян ще багато
Гризли б тут землю зубами, назад в Іліон не вернувшись!
Ти мене слави позбавив великої. Тож врятувати
Легко троян тобі: помсти в майбутньому ти не боїшся!
20 Хоч на тобі навіть сам я помстився б, якби моя сила!»

Мовивши так, до міста він вирушив, повен одваги,
Мовби із повозом кінь, що в гонах бере нагороду,
Ледве землі доторкаючись, легко летить по рівнині, —
Ступнями так безустанно Ахілл миготів і коліньми.

25 Перший Пріам, староденний Ахілла помітив очима,
Як по рівнині той мчав і сявав озброєнням мідним,
Наче зоря, що наприкінці літа виходить на небо
Й сяє яскраво між зір незліченних у темряві ночі, —

Псом Оріона зорю ту блискучу в людей називають.
30 Найяскравіша вона, але знаком бува лиховісним
І вогневицю виснажливу людям нужденним приносить.
Так же і мідь у героя, що мчав, на грудях блищала.
Заголосив староденний, і, високо руки піднявши,
По голові себе бив, і, стогнучи, любого сина
35 Голосно став він благати, а той перед брамою Трої
Все ще стояв, рішучості повен з Ахіллом змагатись.
Руки до сина простягнувши, старий йому жалісно мовив:
«Гекторе, любе дитя, не чекай ти цього чоловіка
Сам, наодинці, бо стрінеш загибель свою незабаром,
40 Сином Пелея подоланий, — він набагато сильніший,
Ревний занадто! Коли б він безсмертним так само був любий,
Як і мені, його пси й коршаки б незабаром терзали
В полі, й скорбота страшна одлягла б од мого тоді серця.
Тож багатьох одібрав він у мене синів благородних,
45 Вбивши або у полон їх на острів далекий продавши.
Навіть і зараз я серед троян, що вернулись до міста,
Двох не побачив синів — Лікаона і з ним Полідора,
Що Лаотоя, жінок володарка, мені породила.
А як живі вони в стані ворожому, їх незабаром
50 Міддю і золотом викупим ми, — цього в нас багато, —
Досить за донькою Альт дарував мені, старець славетний.
А як померли вони і зійшли до оселі Аїда, —
Смуток огорне мене і матір, що їх породила.
Інші ж троянські осельники той відчуватимуть смуток
55 Дуже недовго, — лиш ти б не загинув, Ахіллом підтятий.
Отже, дитя моє, в мури ввійди, щоб троян і троянок
Урятувати й не дати великої слави зажити
Сину Пелея, та й милого б сам ти життя не позбувся.
Зглянься й на мене, бездольного, нині-бо я, безталанний,
60 Мислю ще, завтра ж пошле мені батько Кронід — на порозі
Старості — долю жакливу, й багато я лиха побачу:
Любих загибель синів і дочок загнання в неволю,
Їхні сплюндровані спальні, маленьких діток нерозумних,
В несамовитості дикій об землю розбиваних люто,
65 Та невісток, полонених руками ахеїв жадливих.
А наостанку й самого мене під дверима вхідними
Хижі терзатимуть пси, коли, вдаривши гострою міддю,
Хтось мені груди пройме і вихопить душу із тіла, —
Пси з підворіття, що сам при своєму столі годував я,
70 Крові моєї нап'ються і, аж одурівши від неї,
Перед дверима розляжуться. Це юнакові не сором,
В битві наклавши життям під ударами гострої міді,
Мертвим лежати, бо весь він прекрасний, хоч десь би
й розкрився.

А як чоло посивіле в убитого старця та сиву

75 Бороду й тіло його неприкрите пси оскверняють, —
Що жалюгідніше може для смертної бути людини?»

Так староденний благав і, вхопивши волосся руками,
Рвав із чола свого, Гектора серця, проте, не схилив він.
Й мати його заридала, рясні проливаючи сльози,

80 Лоно рукою відкрила, а другу на груди поклала
І, проливаючи сльози, промовила слово крилате:

«Змилуйся, Гекторе, сину мій, зглянься на матінку рідну,
Що твої сльози колись оцими грудьми гамувала,
Сину мій любий, згадай це і з ворогом лютим змагайся,
85 Тільки з-за муру один не виходь перед лави передні
Ревний занадто! Як вб'є тебе він, то на смертному ложі
Вже не оплачу ні я тебе, любе дитя, моя парость,
Ані дружина із посагом щедрим, тебе лиш далеко,
Біля аргейських човнів, шматуватимуть пси прудконогі!»

90 Так із сльозами обоє вони свого любого сина
Палко благали, та Гектора серця, проте, не схилили.
Велетня ждав він Ахілла, що вже наближався до нього.
Як подорожнього хижий дракон у лігві гірському чатує,
Зілля наївшись отруйного, й хижої сповнений люті,
95 І причаївшись, із лігва свого визирає страшливо, —
Так же і Гектор стояв, охоплений запалом буйним,
Щит осяйний до виступу вежі іззовні схиливши.
Мовив тоді він до себе, відважним обурений духом:

«Горе мені! Якщо я за цей мур чи за браму сховаюсь,
100 Полідамант мене перший образливим словом зустрине,
Що він до міста троян одвести мені радив раніше,
В ніч ту злосчасну, як вийшов до бою Ахілл богосвітлий.
Я ж не послухав його. А було б набагато це краще!
Нині ж, коли стільки люду своїм погубив я безглуздям,
105 Сором мені і троян, і троянок у довгім одінні,
Щоб не закинув хто-небудь із них тоді, гірший од мене:
«Гектор наш люд погубив, на свою покладаючись силу».

Так говоритимуть. Тож набагато було б мені краще
Як не в двобої здолати Ахілла й звитяжно вернутись,
110 То від руки його славну загибель прийнять перед містом.
Чи, може, краще на землю шолом важенний покласти
Й щит свій опуклий, і, гострого списа до муру схиливши,
Із бездоганним Ахіллом, Пелеєвим сином, зустрітись,
І обіцяти віддати Атрідам Єлену, й вернути

115 Всі скарби, що їх Александр у човнах крутобоких
До Іліона привіз, — що й було тої звади початком, —
Це повернути Атрідам. Крім того, із військом ахейським
Всі поділити скарби, заховані в нашому місті,

Зобов'язав би й старійшин троянських я клятвою потім.

120 Не затаївши нічого, на дві поділити частини
Всі ті скарби, що має їх наше уславлене місто.

Нащо, проте, цими мислями любе тривожити серце?

Ні, не піду до Ахілла: моїх він благань не вшанує

І без усякого жалю і сорому, наче ту жінку,

125 Вб'є мене, голого, щойно я з себе озброєння скину.

Нам не годиться від дуба і каменя з ним починати

Марну розмову, неначе тій дівчині та юнакові, —

Дівчині та юнакові, що ніжну провадять розмову.

Краще нам збройно для бою рішучого швидше зійтися, —

130 Будемо бачить, кому із нас славу воздасть олімпієць».

Так міркував він і ждав. До нього Ахілл наближався,

Мов Еніалій — Арей войовничий — в шоломі гривастім.

Ясень страшний пеліонський на правім рамені у нього

Злегка похитувався, мідь його зброї блищала світлим

135 Сяйвом вогню чи промінням яскравого сонця на сході.

Гектор же, щойно побачив його, затремтів. Не посмів він

Ждать його й кинувсь тікати, за собою лишаючи браму.

Слідом погнався Пелід, на швидкі покладаючись ноги,

Так же, як сокіл у горах, з пернатих усіх найбистріший,

140 Легко під хмарами гонить сполохану горлицю дику

Й мечеться там на всі боки, а сокіл із клекотом хижим

Швидко її настигає, здобичі прагнучи серцем.

Рвавсь так Ахілл уперед, та вздовж іліонського муру

З трепетом Гектор тікаючи, дужими рухав коліньми.

145 Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,

Бігли вздовж муру міського обидва шляхом вони битим.

До струменистих джерел вже добігли вони. Дві криниці

Витоки звідти дають течії вирового Скамандру.

Теплою перша струмує водою, і завжди парує

150 Хмара над нею густа, як дим лісового пожару.

Друга ж і влітку холодним як лід струменіє потоком,

Наче той град крижаний або снігу завія студена.

Поряд із ними — просторі, обкладені каменем гладко,

Гарні водойми, що в них блискуче вбрання своє мили

155 Жони прекрасні хоробрих троян та їх доньки вродливі

В мирні часи, як сюди не приходили вої ахейські.

Мимо промчали вони, той — рятуючись, той — здоганявши.

Сильний попереду мчав, настигав же, як вихор, багато

Дужчий від нього, — не бик-бо жертовний, не шкура бичача

160 Ціллю була їм, як це в бігових перегонах буває, —

Тут же ішлося за Гектора душу, впокірника коней.

Як в бігових перегонах, змагання мету обминувши,

Однокопиті проносяться коні, й їх жде нагорода —

Мідний триніг або жінка — на шану померлого мужа, —

165 Так вони тричі оббігли навколо Пріамове місто
В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.

Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних:

«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Гектора тяжко

170 Серце моє засмутилося! Скільки биків круторогих
Він на ущелинах Іди в верхів'ях і в високоверхій
Трої мені попалив! Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.

Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,

175 Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».

В відповідь мовить богиня йому ясноока Афіна:

«Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
Смертного мужа, якому давно вже приречена доля,

180 Від неминучої смерті хотів би ти все ж увільнити.

Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні».

Відповідаючи, так їй сказав на це Зевс хмаровладний:

«Трітогенеє, дитя моє любе, не бійся! Хоч часом
І не ласкаво я мовлю, до тебе я завжди прихильний.

185 Зробиш, як розум підказує, хай тебе це не спиняє».

Те, що він мовив Афіні, було і самій їй до серця, —
Кинулась швидко вона із високих вершин олімпійських.

А прудконогий Ахілл безустанно за Гектором гнався.

Наче на оленя юного пес по узгір'ях полює,

190 Вигнавши з лігва, й жене по ярах та ущелинах диких,
Той, хоч умкне на хвилину, у хащах густих затаївшись,
Пес по сліду його знайде й женеться за ним, поки схопить.

Так від Пеліда не міг прудкононогого й Гектор умкнути.

Скільки не кидався він, щоб Дарданської брами добігти

195 І захватись під захистом міцно збудованих мурів,

Де б і трояни його захистили, стріляючи зверху,

Стільки й Пелід забігав наперед і на голу рівнину

Знов одганяв його, сам же міської тримався твердині.

Як уві сні не впіймать чоловікові іншого мужа —

200 Ані цей утекти, ані той наздогнати не може, —

Так ні настигнуть Ахілл, ані Гектор не міг і умкнути.

Як пощастило б од Кер ухилитись йому і від смерті,

Коб Аполлон дальносяжний востаннє йому не з'явився

На допомогу, надавши снаги й підбадьоривши ноги?

205 Воям ахейським кивав головою Ахілл богосвітлий

Ратищ на Гектора довгих і стріл гірких не метати,

Щоб не здобув би хто слави, а він тоді б другим лишився.

А як обидва вони до джерел учетверте добігли,

Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
210 Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —
Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла,
І посередині взяв. Долі Гектора день похилився,
Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього.
До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афіна,

215 Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Зевсові любий Ахілле ясний! Сподіваюся, нині
До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,
Гектора, хоч і який він неситий в бою, подолавши.
Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилитись,
220 Не допоможе і Феб дальносяжний, хоч як би старався
Й повзав у Зевса в ногах, у егідодержавного батька.
Тож зупинись на часину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда й схилю його вийти на бій із тобою».

Так говорила Афіна, і радо Ахілл їй скорився.

225 От зупинивсь він і сперся на ясен свій мідяногострий.
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:

«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,

230 Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімося, заждім його й будемо вдвох боронитись!»

В відповідь Гектор великий промовив їй шоломосяйний:

«Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.

235 Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,
Що, мене в скруті на власні побачивши очі, ти зваживсь
Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».

В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:

«Любий мій брате! Наш батько, й шановна матінка наша,

240 Й товариші всі один перед одним уклінно благали
В місті лишатись: таким-бо вони переповнені страхом!
Тільки ж за тебе тривогою там моє серце смутилось.

Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій, — побачимо ще, чи Ахілл прудконогий

245 Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»

Мовила так і підступно його повела за собою.

А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:

250 «Більш я не буду, Пеліде, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не смівши
Стріти твій напад. А зараз — дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.

Але звернімось до вічних богів: вони кращими будуть

255 Свідками нам і нашу пильніше доглянуть умову.

Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу

Дасть мені Зевс, і душу із тіла твого відберу я.

Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,

Тіло ж ахеям верну. Так само й зі мною ти вчиниш».

260 Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!

Як не бува між людьми і між левами клятв непорушних,

Як між вовками й ягнятами згоди не буде ніколи,

А без кінця споконвік одне з одним вони ворогують, —

265 Так і між нами не бути любові, не бути ніяким

Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже

Й крові його Арей не нап'ється, боєць войовничий.

Всю спогадай свою доблесть. Слід нині тобі особливо

Списником бути несхибним і дужим бійцем войовничим.

270 Більше тобі не втекти. Незабаром Паллада Афіна

Списом моїм подолає тебе. Спокутуєш нині

Сум мій по друзях моїх, повбиваних лютим тобою!»

Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа

Кинув, та вгледів його й ухиливсь осяйливий Гектор,

275 Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,

В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна

Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.

Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:

«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,

280 Ти не від Зевса дізнався про долю мою, як хвалився.

Був балакун ти, словами готовий мене ошукати,

Щоб з переляку я сили позбувся й снаги бойової!

Не утікати мені, не вженеш мені списа у спину!

Прямо іду проти тебе, проймеш мені груди, як тільки

285 Дасть тобі бог. А тим часом і сам ти мого стережися

Мідного списа. Бодай би цілком ти прийняв його в тіло!

Легшою стала б, напевно, війна й для троян із твоєю

Смертю. Для них-бо усіх найбільше являєш ти лихо!»

Мовивши так, розмахнувсь, і свого довготінного списа

290 Кинув, і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.

Але далеко одскочив той спис од щита. І розсердивсь

Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно.

Став він, збентежений: іншого-бо не було в нього списа.

Голосно він білощитного став Деїфоба гукати,

295 Щоб йому ратище дав, а того не було уже й близько.

Все зрозумів тоді Гектор, і так він до себе промовив:

«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!

Я-бо гадав, що герой Деїфоб недалеко від мене,

Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!

300 Ось вже зловісна наблизилась смерть, і нікуди від неї
Не утекти. Як видно, давно уже це до вподоби
Зевсу й його дальносяжному синові, котрі раніше
Допомагали мені. І от доля уже настагає.

Але нехай уже не без борні, не без слави загину,

305 Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»

Мовивши так, він з піхов загострений вихопив меч свій,
Довгий, важений, що при стегні його дужім був завжди,
Зшуливсь і кинувся, наче орел отой високолетний,
Що на рівнину раптово із темної падає хмари

310 Ніжне ягнятко вхопити або полохливого зайця, —
Кинувся так же і Гектор, підносячи гострений меч свій.

Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
Гарного виробу, а на чолі красувався блискучий,

315 Міддю окутий шолом, розвіталась над ним золотиста
Грива густа, що вправив Гефест її щільно у гребінь.

Так же, як сяє між зір незліченних у темряві ночі
Геспер, що в небі немає від нього яснішої зірки,
Сяяло так і відточене вістря на списі Ахілла,

320 Що у правиці стрясав ним, готуючи Гектору лихо
І виглядаючи, де б йому ніжне уразити тіло.

Але ховалося тіло вождя під озброєнням мідним,
Славним, здобутим, коли подолав він Патроклову силу.
Там лиш, де кості-ключиці поєднують шию з плечима,

325 Горло біліло, — найшвидше душі там сягає загибель, —
Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
І пройняло його вістря те ніжнюю шию навиліт.

Мідноважкий не пробив, проте, Гектору ясен горлянки,
Щоб у розмові з Пелідом мінятися міг він словами.

330 В куряву впав він, і крикнув, зрадивши, Ахілл богосвітлий:

«Гекторе, вбивши Патрокла, — невже врятуватись самому
Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?

Дурню ти! На допомогу йому набагато сильніший
Ззаду, поміж кораблів глибодонних, товариш лишався —

335 Я, що коліна розслабив твої! Тебе розтерзають
Птахи з ганьбою і пси, а його поховують ахеї».

Весь знемагаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:

«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,

340 Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:

Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали».

Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:

345 «Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
Тільки б дав волю я серцю і гніву своєму, то м'ясо
Рвав би із тебе й сирим пожирав би, — таке ти накоїв!
Нині ніхто вже від псів голови не врятує твоєї,
Хоч би і в десять, і в двадцять разів привезли мені більший

350 Викуп, і, зваживши на терезах, обіцяли ще стільки,
Й золотом чистим вагу твого тіла звелів замінити
Син Дарданів Приам, — і тоді твоя мати шановна,
Що народивсь ти від неї, на ложі тебе не оплаче, —
Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!»

355 Смертю конаючи, Гектор одрік йому шоломосяйний:

«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе залізне!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний
360 Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий».

Мовив він так, і смерть йому пільмою очі окрила,
Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда,
З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу,
А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:

365 «Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як
Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!»

Мовлячи це, із убитого витяг він мідного списа
Й набік одкинув, а зброю його, закривавлену вельми,
Зняв із плечей. Звідусіль позбігались синове ахейські
370 І дивувались, красу споглядаючи й постать могутню
Гектора. Й жоден із них не минув його списом кольнути.
Дехто іще, на сусіда свого позираючи, мовив:

«Леле! А Гектор сьогодні на дотик неначебто м'якший,
Аніж коли на човни до нас полум'я кидав палюче!»

375 Мовлячи так, його ратищем кожен старався вколоти.
Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий,
Серед ахеїв він став і слово промовив крилате:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадики мудрі!

Нині, коли мені вічні богове дали подолати
380 Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом,
Спробуймо збройно на місто ударить, щоб знати напевно,
Що у троян тих на думці і що вони мають робити —
Чи покидять по загибелі Гектора місто високе,
Чи залишатися й твердо стоять, хоч його вже й немає.

385 Нащо, проте, цими мислями любе тривожити серце?
При кораблях-бо лежить неоплаканий, без поховання,
Мертвий Патрокл. Не забуду його, поки я між живими
Перебуваю і поки мене мої носять коліна.

Й хоч у Аїді про мертвих маємо ми забувати,
390 Свого товариша любого й там пам'ятатиму завжди!
Нині ж, пеан заспівавши, вернімось, юнацтво ахейське,
До кораблів глибодонних і трупа з собою візьмімо.
Слави сягли ми великої — Гектор поліг богосвітлий,
Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!»

395 Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне:
Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля
В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
До колісниці припнув, голові ж дав в пилу волочитись.
На колісницю зійшов, славному зброю убитого взявши,
400 Коней стьобнув батогом, і охоче вони полетіли.
Куряви хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
В поросі билась густім. Ворогам-бо його на наругу
Зевс хмаровладний віддав у ріднім вітчизнянім краї.

405 Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
Глянувши, стала ридати й, далеко від себе жбурнувши
Світлу намітку свою, виривать почала свої коси.
Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.

410 Схоже було це найбільше на те, ніби Троя висока
Полум'ям вся негасимим од верху до низу палала.
Ледве стримать старого могли, що в нестямі шаленій
Вийти із міста крізь браму Дарданську кудись поривався.
В бруді дорожнім валяючись, всіх наоколо благав він,
415 Кожного з них на ім'я називаючи в тузі жалобній:
«Друзі, пустіть! Не журіться ви мною, дайте із міста
Вийти мені і мершій до човнів перебігти ахейських!
Там нечестивого буду благодати злочинного мужа,
Може, хоч роки мої пошанує й на старість нещасну
420 Зглянеться? Тож і на нього такий же старий дожидає
Батько Пелей, що родив його й викохав всім на загибель
Людям троянським, найбільше ж із них на горе для мене —
Скільки синів у квітучому віці моїх повбивав він!
Та ні за кого, хоч всіх мені жалко, я так не журюся,
425 Як за одного, що жаль за ним вгонить мене до Аїду, —
Гектора любого! Чом на руках не помер він у мене?
Сльїзми тоді і риданням наситили б ми своє серце —
Матінка, що породила його, бідолашна, і сам я!»

Мовив крізь сльїзи він так, і плакали з ним городяни.

430 Заголосила у тузі гіркій між троянок Гекуба:
«Сину мій, нащо бездольній у муках нестерпних без тебе
Жити мені! І днями й ночами по цілому місту
Гордістю був ти моєю, був захистом нашій твердині,

Нашим троянам усім і троянкам, які, наче бога,

435 Теж шанували тебе, великою славою був їм,
Поки ти жив. Але доля і смерть тебе нині настигли!»

Мовила так у сльозах. Дружина ж не знала, що сталося
З Гектором. Ще не прийшов-бо вісник до неї правдивий,
Щоб сповістити, що за муром поліг її муж біля брами.

440 В дальнім покої високого дому багряню тканину
Ткала подвійну вона, в ній гаптуючи квіти взористі.
В домі вона на вогонь пишнокосим звеліла служницям
Мідний поставить великий триніг, щоби вчасно готова
Гектору тепла купіль була, тільки-но вернеться з бою.

445 Йї не спадало йї на думку, дурній, що яке тут купання, —
Гектора вбила руками Ахілла богиня Афіна.

Зойки почула вона йї голосіння сумне біля вежі,
Йї тілом усім затремтіла, і човник із рук її випав.
До пишнокосих служебниць вона тоді знову звернулася:

450 «Дві хай зі мною ідуть. Побачити треба, що сталося.

Голос свекрухи шановної чую, і серце у грудях
Б'ється, аж вискочить хоче до уст, аж коліна у мене
Гнуться, — лихо якесь над синами Пріама нависло.

455 Хай ці слова не досягнуть до вух, але вельми боюся,
Щоб могутньому Гектору нині Ахілл богосвітлий
До Іліона шляху не відтяв і, рівниною гнавши,
Згубного шалу йї безтямної зваги навік не позбавив.
Не дожидає-бо ворога Гектор, сховавшись у натовп,
А виступає вперед, у відвазі ніхто з ним не рівний».

460 Мовивши так, із покоїв побігла вона, як менада,
З трепетом серця, йї за нею слідом поспішали служниці.

Щойно дісталась до вежі йї мужів, що юрбою стояли,
Вибігла швидко на мур і побачила здалеку тіло
Мужа, від міста нещадно волочене. Бистрії коні

465 Мужа її волокли до ахейських човнів глибодонних.
Темної ночі імла повила їй зволожені очі,

Навznak, зомлівши зненацька, упала вона непритомна.
Світлу пов'язку зірвала з чола свого йї плетену сітку
Із обручем і від себе далеко відкинула йї бинду,

470 І покривало, що в дар їй дала золота Афродіта
Днини тієї, як Гектор повів її шоломосяйний
Від Етіона, численні віддавши за неї дарунки.

Та навколо ятрівки йї зовиці її оточили
Йї ледве живу її, в серце уражену, спільно тримали.

475 А як лише опритомніла, йї дух в її серце вернувся,
Гірко вона заридала і мовила серед троянок:

«Гекторе, горе мені! Для однакої долі обоє
Ми народились — ти в Трої високій, Пріамовім домі,

Я ж у підгір'ї лісистого Плака, у Фівах славетних,
480 В домі вождя Етіона, що виховав, сам нещасливий,
Доньку нещасну, — було б мені краще на світ не родитись!
Нині зійшов ти в оселю Аїдову, в темні глибини,
Що під землею, мене ж удовою в невтішному горі
В домі своєму лишив. Ще й наше мале немовлятко,
485 Що породили на світ ми, бездольні! Ні ти йому, мертвий,
Гекторе, ані тобі він на захист не стане ніколи.
Навіть якщо многослізних боїв він уникне ахейських,
Все ж у майбутньому тільки труди і печалі на нього
Ждатимуть. Межі відсунувши, лан його візьмуть чужії.
490 День сиротинства позбавить хлопчину й ровесників ігор.
Завжди похнюплений він і з заплаканим ходить обличчям.
Часом в нужді бідолашний до батькових звернеться друзів —
Того торкне за хітон, а того — за верхнє одіння.
Рідко хто зглянеться з них і кухля подасть сиротині,
495 Й той лише вмочить уста, а вже піднебіння й не встигне.
Інший товариш, в якого є й батько, і мати, із учти
Вижене, й боляче вдарить, і словом глузливим облає:
«Геть відціля! Немає отут, серед нас, твого батька!»
Весь у сльозах до матусі вдовиці повернеться хлопець
500 Астіанакс, що до цього часу на колінах у батька
Мозок лиш їв він з кісток із баранячим лоєм поживним.
А коли сон його брав і втомлявся од ігор дитячих,
Солодко він засинав у постільці, у няні в обіймах,
В ліжку м'якому, із серцем наповненим радощів ніжних.
505 Нині ж натерпиться горя, коханого батька позбувшись,
Астіанакс, як трояни його називали. Один-бо
Ти захищав у них, Гекторе, брами і мури високі.
При кораблях крутобоких, далеко від рідного дому
Їстиме труп твій черва, коли пси вже наситяться голим
510 Тілом твоїм, хоч багато одінь і тонких, і ошатних
В домі у тебе лежить, жіночими тканих руками.
Але одіння тонке в огнистім спалю я багатті,
Користі з нього ніякої, в нім-бо тобі не лежати, —
Хай же на славу тобі все згорить між троян і троянок!»
515 Мовила так кризь ридання, й навколо жінки голосили.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ ІГРИ НА ЧЕСТЬ ПАТРОКЛА

Так сумували трояни у цілому місті. Ахеї ж,
До кораблів підійшовши й до хвиль Геллеспонту, спішили
Кожен на свій корабель, і всі порозходились інші,
Крім мірмідонян, що їм розійтися Ахілл не дозволив.

5 Товаришам війнолюбним своїм тоді так він промовив:

«Любі друзі мої, мірмідоняни бистрокомонні!
Не випрягаймо із повозів коней ми однокопитих,
На колісницях під'їдемо ближче до тіла Патрокла,
Щоб оплакати його: остання то почесть померлим.

10 А як жалобним риданням своє ми наситимо серце,
Повипрягаємо коней і разом вечеряти сядем».

Мовив Ахілл і заплакав, і вслід йому всі заридали.
Тричі об'їхали тіло вони пишногривими кіньми
З плачем, — рясні їм сльози з очей викликала Фетіда.

15 Сльози росили пісок, росили озброєння мужніх
Воїв, — так за вождем страховійним вони сумували.
Плач голосний розпочав Пелеїд, на груди холодні
Свого товариша руки поклавши свої мужозгубні:

«Радуйся, любий Патрокле, і в темних оселях Аїда!
20 Все я для тебе роблю, як раніше тобі обіцяв я:
Гектора труп приволікши, віддам його псам у поживу,
Біля багаття твого полонених дванадцять заріжу
Трої славетних синів, щоб твою відомстити загибель».

Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне:

25 В порох обличчям його перед марами сина Менойта
Кинув. А вої, озброєння мідноблискуче із себе
Знявши, із повозів випрягли коней, що голосно ржали,
Й круг корабля прудкононого внука Еака юрбою

Всі посідали: до щедрої тризни-бо він запросив їх.

30 Буйних багато волів під залізом ревлі, нещадимо
Різаних, мекало кіз і овець густорунних багато;
Також багато свиней білоіклих, лисніючих салом,
Смажилось там, над Гефестовим полум'ям зверху простертих.
Всюди круг мертвого кров багряними бігла струмками.

35 В час той ахейські вожді прудкононогого сина Пелея
До Агамемнона в стан повели, до божистого мужа,
Ледве умовивши серце товариша, повне скорботи.
А як прийшли у намет Агамемнона владарі славні,
Зразу ж звеліли вони окличникам дзвінкоголосим
40 Мідний поставить великий триніг, чи не вдасться Пеліда
Вмовити плями криваві із тіла свого обмити.

Він же рішуче відмовився й клятвою тяжко зарікся:

«Зевсом клянусь, найвищим з безсмертних богів,
найсильнішим, —

Що не раніш на чоло мені води вмивання проллються,

45 Аніж Патрокла віддам я вогню, і могилу насиплю,
Й зріжу волосся своє. Удруге такої скорботи,
Доки я серед живих, не прийдеться серцем зазнати.
Ну, а тепер сумовитій віддаймо увагу трапезі.

А на світанку, владарю мужів Агамемноне, скажеш

50 З лісу дерев навезти й приготувить все інше, належне
Мертвому, що вирушати у темряву має підземну.
Хай же від наших очей його тіло вогонь безутомний
Скриє мерщій і до діла свого хай повернуться люди».

Так він сказав, і, те чуючи, всі улягли його слову.

55 Спільну вечерю вони спорядили, і, сівши до неї,
Всі учтували, й ні в чім не було на тій учті нестатку.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Сном відпочить по похідних наметах своїх розійшлися.

Сам же Пелід, на березі лігши шумливого моря,

60 Тяжко стогнав, недалеко громади своїх мірмідонян,
В місці затишнім, де хвиля плескалася об узбережжя.
Там його сон огорнув, що розв'язує серця тривоги,
Неподоланно міцний, — він втомив своє тіло світлисте,
Гектора гонячи круг Іліона, обнятого вітром.

65 Враз перед ним Патрокла душа бідолашного встала,
Постаттю схожа на нього цілком, і ясними очима,
Й голосом, навіть в те саме одіння була вона вбрана.
Ставши йому в головах, таке вона мовила слово:

«Спиш ти спокійно, за мене ж і зовсім забудь ти, Ахілле!

70 А до живого байдужий не був, як до мертвого нині.
Швидше мене поховай, щоб пройшов я Аїдову браму!
Душі-бо, тіні спочилих, від брами мене відганяють

І не дають переплести ріку мені разом із ними, —

Й марно блукаю круг широкобрамного дому Аїда.

75 В смутку моїм простягни мені руку. Ви спалите тіло,

Й більше сюди із дому Аїда я вже не вернуся.

Сидячи одаль від друзів, не будемо більше з тобою

Радити раду живі. Мене-бо поглинула Кера

Згубна, яка від народження долею стала моєю.

80 Суджено все ж і тобі, на безсмертних подібний Ахілле,

Біля твердині багатих троян осягнути загибель.

Інше тобі я скажу і послухать прошу мого слова.

Кості мої поховай од твоїх не окремо, Ахілле.

Разом, як ми в вашім домі зростали, нехай спочивають.

85 З дня, коли хлопчиком батько Менойт мене із Опоента

В дім ваш привіз, — убивство вчинив-бо я там з безголов'я:

Сина Амфідаманта убив я тоді ненавмисно,

Через нерозум дитячий, в грі в кості із ним посварившись, —

Радо прийняв мене в дім свій Пелей, комонник славетний,

90 Виростив, ще й твоїм супутцем у битвах поставив.

Хай же і кості нам спільна обом золота двоєручна

Урна ховає, що мати шановна тобі дарувала».

Відповідаючи, мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Нащо сюди, моя голово любя, до мене прийшов ти

95 Й так докладно говориш? Усе-бо тобі учиню я,

Як ти велиш, у всьому послухаю, що ти накажеш.

Ближче до мене підходь! Обнімім один одного міцно

Й хоч на хвилину болючим уп'ємося щирим риданням!»

Мовивши так, простягнув він товаришу любому руки,

100 Та не обняв, — душа його зникла, як дим той, під землю

З шелестом тихим. Скочив на ноги Ахілл, здивувавшись,

Журно руками сплеснув і з жалем глибоким промовив:

«Леле! То навіть в оселі Аїдовій мають прожиток

Тінь людини й душа, хоч снаги в них нема життьової.

105 Цілу-бо ніч біля мене стояла в журбі і риданні

Тінь мого друга, Патрокла бездольного, дивно на нього

Виглядом схожа, й зі мною докладно отут розмовляла».

Мовив він так, і плакати всім розбудив він бажання.

Отже, умитих слізьми їх застала Еос розоперста

110 Круг бездиханного тіла. Володар мужів Агамемнон,

Мулів тим часом зібравши й людей із наметів, звелів їм

Дров привезти для багаття. Очолював їх благородний

Муж Меріон, товариш одважного Ідоменея.

Рушили в ліс, дроворубні сокири у руки узявши

115 Й сплетені міцно вірьовки, а мули ішли перед ними.

Вгору й в яри, уздовж і впоперек довго ходили,

Поки дійшли до узгір'я багатоджерельної Іди.

Високоверхі дуби вони там гостролезною міддю
Стали завзято рубать, і з хряскотом дужим дерева

120 Падали долі. На дрова усе розколовши, ахеї
Мулів вантажили ними, й, копитами риючи землю,
Ті на рівнину крізь хащі ледь з вантажем продирались.
Та й дроворуби несли по колоді важкій, як звелів їм
Муж Меріон, товариш одважного Ідоменея.

125 На узбережжі вантаж поскладали, де пагорб могильний
Приготувати намислив Ахілл для Патрокла й для себе.

А як нарубаних дров доволі у стос наскладали,
Сіли трохи спочити. Тим часом Ахілл богосвітлий
Вже наказав війнолюбним своїм мірмідонянам мідне

130 Підперезати озброєння й до колісниць запрягати
Коней. Усі підхопилися, зброю свою надягнули,
Скочили спритно на повози — разом бійці і візничі.
Рушили спершу комонні, за ними пішли і піхоти
Тисячі. Тіло Патрокла несли посередині друзі.

135 Кучері кожен із себе зрізав, і ними все тіло
Вкрили йому. Підтримував журно Ахілл богосвітлий
Голову ззаду — в Аїд проводжав бездоганного друга.

А як до місця при морі дійшли, що Ахілл показав їм,
Тіло на землю спустили і дрова взялись укладати.

140 Інше замислив тоді прудконогий Ахілл богосвітлий.

Ставши оподаль багаття, він кучері зрізав русяві,
Змалку рошені для річкового бога Сперхея,
Глянув на хлань винно-темну і в прикрім засмученні мовив:

«Марно, Сперхею, мій батько Пелей тобі дав обіцянку,

145 В разі до рідної я повернуся своєї вітчизни,
Кучері зрізать мої й принести у святій гекатомбі,
В жертву овнів нехолощених аж п'ятдесят заколоти
Над джерелом, де дільниця твоя і вівтар запашистий.
Так обіцявся старий, але ти не здійснив заповіту.

150 Нині, коли я до рідної вже не вернуся вітчизни,
Кучері дам я Патроклу-героеві взяти з собою».

Мовив він так і поклав свої кучері любому в руки
Свому товаришу, й плакати всім розбудив він бажання.
Так би вони сумували й до заходу сонця ясного,

155 Та, підійшовши, тим часом Ахілл Агамемнону мовив:

«Сину Атреїв, слова твогого синове ахейські
Більше послухають, — встигнем плачем ще наситити серце.
Хай від багаття розходяться, краще звели їм вечерю
Приготувати. А ми, що найбільше сумуєм за вмерлим,
160 Зробимо все, що потрібно. Вожді хай лишаються з нами».

Щойно слова ці почувши, володар мужів Агамемнон
Людам звелів розходитись до кораблів рівнобоких.

Тільки лишилися ті, що ховали, й усі поскладали
Дрова у стос по сто ступнів завдовжки вони і завширшки,
165 Й в тузі сердечній на вогнище мертвого зверху поклали.
Жирних багато овець і повільних биків круторогих
Ріжучи біля вогню, вони білували. А, знявши
Жир з них, Патрокла Ахілл обіклав ним, душею могутній,
Від голови аж до п'ят, тут же кинув і туші обдерті.

170 Порозставляв він і дзбани з оливою й медом дворучні,
Їх прихиливши до мар. Крутошіїх аж четверо коней,
Тяжко зітхаючи, вправно поклав він в огонь пломенистий.

Дев'ять собак від столу Ахілла-вождя годувалось,
Двох з-поміж них забивши, також він на вогнище кинув;

175 Воїв троянських дванадцять одважних, душею могутніх,
Гострою міддю зарізав, лихе учиняючи діло.

Давши на них випасатися полум'я силі залізній,
Сам заридав і крізь сльози товариша любого кликав:

«Радуйся, друже Патрокле, і в темній оселі Аїда!

180 Все я для тебе роблю, що тобі обіцяв я раніше.

Воїв троянських дванадцять одважних, душею могутніх,
Разом з тобою вогонь пожере. Тільки сина Пріама —
Гектора — я у поживу оддам не вогню, а собакам».

Так він з погрозою мовив. Та пси не торкнулися тіла,

185 Бо ж відганяла тих псів Афродіта, Зевсова донька,
Вдень і вночі і нетлінним мастила трояндовим маслом
Гектора тіло, щоб, хоч і волочене, цілим лишилось.

Чорную хмару із неба над ним простелив у долину
Феб-Аполон і нею те місце покрив, де лежало

190 Вбитого тіло, щоб променів сонця палючого сила
Висушить жили й суглоби на нім не могла передчасно.

Не розгорівся, проте, вогонь над Патроклем померлим.

Інше намислив тоді прудконогий Ахілл богосвітлий:

Осторонь ставши багаття, двом він вітрам помолився —

195 Разом з Бореєм Зефірові, жертв обіцяючи гарних.

Із золотого келиха творячи їм узливання,

Швидше благав прилетіти, щоб дрова палали палкіше

Й полум'я трупи мершій охопило. Тим часом Іріда,

Вчувши благання його, до вітрів подалася із вістю.

200 Разом зібрались вони в буревійного домі Зефіра

Й учту справляли. Вбігши до них, зупинилась Іріда

На кам'яному порозі. Вісницю шойно уздрівши,

З місць повставали усі і запрошував кожен до себе.

Та ж відмовилась сісти й таке до них мовила слово:

205 «Часу не маю сидіти, — до течій спішу океанських,

В край ефіопів, де мають приносить вони гекатомби

Вічним богам, — хотіла б із ними я учтувати.

Але Ахілл і Борея, й Зефіра бурхливого просить
Допомогти йому, жертв принести обіцяючи гарних,
10 Тільки б роздмухали полум'ям вогнище ви, на якому
Мертвий Патрокл опочив, що за ним усі плачуть ахеї».

Мовивши так, відлетіла Іріда. Вітри ж підвелися
Й ринули шумно, хмурні перед себе вигонячи хмари.
Подихом несамовитим до моря сягнули, й бурхлива
15 Хвиля на ньому знялась. Як дістались родючої Трої,
Впали на тліуче вогнище, й полум'я аж застогнало.
Так цілу ніч вони вдвох над багаттям вогонь роздували
З свистом пронизливим. Так цілу ніч і Ахілл прудконогий
Глеком дводонним вино із чаші черпав золотої,
20 І, узливання вчиняючи гойні, зволожував землю,
Й душу Патрокла він кликав, свого бідолашного друга.
Так же, як батько сумує над вогнищем мертвого сина,
Що до одруження ще тяжкого завдав йому горя,
Так сумував і Ахілл над вогнищем мертвого друга,

25 Й тяжко зітхаючи, кроком повільним багаття обходив.
Променем ясным уже світлоносець зійшов над землею,
В шатах шафранних Еос над хланню морською простерлась,
Став притухати вогонь, і багаття поволі погасло.

Знову знялися вітри і додому назад полетіли
30 Морем Фракійським, і спінені хвилі його застогнули.
А Пелеїд одійшов од багаття і, зморений тяжко,
Ліг одпочити, й солодкий сон огорнув йому тіло.
Інші ж тим часом круг сина Атрея усі позбирались.
Гомін і кроків їх тупіт Ахілла від сну розбудили,

35 Сів він, прокинувшись раптом, і слово таке до них мовив:
«Сину Атрея славетний та інші вожді всеахейські!

Перш за все полум'я швидше вином погасить ви іскристим
Всюди, де сила вогню ще таїться. Потім зберімо
Кості Патрокла, що був Менойта славного сином, —
40 Їх відібравши з-між інших, адже розпізнати їх неважко:
Він-бо лежав посередині вогнища, інші ж оподаль —
Коні і люди — з країв того полум'я всуміш горіли.
Кості складемо в фіал золотий, обгорнувши подвійно
Жиром, аж поки і сам я зйду до оселі Аїда.

45 Пагорб насипать над ним я просив би не дуже великий, —
Був би пристойний лише. А вже після того, ахеї,
Що в кораблях многовеслих іще лишитеся після мене,
Насип могильний над нами широкий зробіть і високий».

Мовив він так, і погодились всі з прудконогим Пелідом.
50 Перш за все вогнище зразу ж вином погасили іскристим
Скрізь, де ходило ще полум'я, й густо посипався попіл.
Потім, товариша милого білії кості зібравши,

Склали в фіал золотий і, в жир обгорнувши подвійно,
Все віднесли до намету й лляним покривалом накрили.

255 Місце належне одміряли, тут же заклали основи
В межах багаття і зразу ж насипали пагорб могильний.
Пагорб насипавши, мали вже йти. Та Ахілл богосвітлий,
Стримавши їх, посадив на широком для ігор загоні,
Із кораблів нагороди приніс — казани і триноги,
260 Мулів пригнав сюди, й коней баских, і биків міцнолобих,
І підперезаних гарно жінок, та ще сиве залізо.

Перш за все кращим комонникам визначив він нагороди —
Жінку привів, у тонких рукоділлях досвідчену вельми,
Ще й у додачу триніжок у двадцять дві міри двоухий —

265 Першому; а шестиричну кобилу, яка не бувала
В запрягу, мулом жеребну, для другого він приділяє;
Третьому — гарний казан, що вогонь його ще не торкався,
Білий, іще не задимлений, місткістю в міри чотири;
Золота два таланти четвертому він приділяє;

270 П'ятому — дзбан двоеручний, який на вогні не бував ще.
Встав після того Ахілл і так до аргеїв промовив:

«Сину Атрея і всі в наголінниках гарних ахеї!

Ось перед нами звитяжцям у гонах лежать нагороди.
В іншого пам'ять якби ми змагалися нині, ахеї,

275 Першу б я нагороду приніс до свого намету.
Знаєте ви, що швидкістю всіх перевершують інших
Коні безсмертні мої: Посейдон їх привів у дарунок
Батьку моєму Пелею, а той вже мені передав їх.
Та не змагатимусь я й мої коні однокопиті.

280 Славного втратить візничого їм довелось, що стільки
Ласки вділяв їм, так часто оливою змащував ніжно
Гриви густі, у чистій воді їх старанно омивши.
Тим-то й стоять непорушно, до самого долу спустивши
Гриви густі, і тяжко своїми сумують серцями.

285 Ви ж починайте змагання, — хай участь в них візьме з ахеїв
Кожен, хто певен у конях своїх і міцних колісницях».

Так говорив Пелеїд, і вершники стали збиратись.
Виступив перший Евмел, численного люду володар,
Син славетний Адмета, у кінських змаганнях умілий.

290 Зразу ж підвівся за ним Діомед, син Тідея могутній, —
В запряг колись під ярмо запровадив він Тросових коней,
Взятих в Енея, коли той врятований був Аполлоном.
А після нього Атрід Менелай русокудрий підвівся
Богонароджений, — коней баских він у ярма впровадив —

295 Агамемнонову Ету із власним у парі Подаргом.

Анхісіад Ехепол Агамемнону дав у дарунок
Ету, щоб з ним не пливти у вітрами обвіяну Трою

Й, дома лишившись, у радості жить, де велике багатство
Дав йому Зевс, Ехепол же в просторому жив Сікіоні.

300 Впріг у ярмо Менелай цю кобилу, що рвалася бігти.

Коней гривастих четвертим тоді Антілох запрягає,
Нестора, високодумного володаря Нелеїда

Син знаменитий. Проворні, народжені в Пілосі коні
Мчали його колісницю. А батько старий, надійшовши,

305 Став юнакові поради давати тямовитому й мовив:

«Хоч, Антілоху, ти ще молодий, а тебе полюбили
Зевс з Посейдоном і в кінських змаганнях навчили всіляких
Засобів. Отже, не дуже-то й треба мені тебе вчити.

Знаєш ти й сам, як на закруті стовп об'їжджать. Але коні

310 Надто повільні у тебе. Боюсь, як би лиха не сталось.

Коні в суперників наших жвавіші. Самі ж анітрохи
Не розумніші за тебе і вигадать щось незугарні.

Тож постарайся, мій любий, усю свою вияви спритність

В засобах гонів, щоб часом не вислизла з рук нагорода.

315 Вмілістю більше, ніж силою рук, лісоруб устигає,
Вмілістю свій корабель і стерник в винно-темному морі

Сміло по хвилях веде під пориви бурхливого вітру;
Вмілістю й в гонах візничого перемагає візничий.

Інший занадто на коней своїх покладається й повіз

320 І безрозсудно туди і сюди відхиляється з ними,

Й коні безладно по полю біжать — ними він не керує.

Той же, хто знається в гонах, хоч гіршими гнатиме кіньми,

Бачить той стовп увесь час, і спритно його об'їжджає,

Й не забуває, як треба натягувати віжки ремінні.

325 Міцно трима й за переднім візничим пильнує невпинно.

Знак я виразний тобі покажу — ти його не забудеш:

Онде стирчить аж на сажень дерева всохлого стовбур —

Дуба чи, може, сосни — не згнив він іще під дощами.

Білих сіріє два камені стовбура того обабіч,

330 Де завертає дорога, а поле навкруг усе рівне.

Може, то знак надмогильний раніше померлого мужа

Чи поворотний то стовп, тут людьми установлений здавна,

Й от для змагань його взяв прудконогий Ахілл богосвітлий,

Тож, під'їжджаючи, ближче спрямує до стовпа свої коні,

335 Сам же міцніше тримайся у кузові, сплетенім гарно,

Вліво схилившись, і сильно по правому хльосни коневі

З криком гучним, і ремінні в той час попусти йому віжки.

Лівий же кінь хай тримається ближче стовпа, щоб здавалосьь,

Ніби на всьому бігу об нього черкне неминуче

340 Колеса вісь. Стережися, щоб каменя не зачепити,

Бо покалічиш ти коней і повіз ущент поламаєш —

То була б радість для інших усіх, а для тебе самого

Тільки ганьба! Будь же, друже, обачливий та обережний!

А як на закруті стовп удасться тобі обігнути,

345 Не обжене тоді в гонах ніхто вже тебе й не настигне,
Хоч би погнався за тобою і сам Аріон богосвітлий,
Кінь прудконогий Адраста, що рід од богів свій виводить,
Чи в Іліоні годовані Лаомедонтові коні».

Мовивши так, сів Нелеїв син Нестор на місці своєму

350 В крісло, коханому синові давши свої настанови.

П'ятий тоді Меріон пишногривих виставив коней.

Вийшли на повози всі й жеребки у шолом поскидали.

Ними Ахілл потрусив, і перший припав Антілоху,

Нестора синові, другий за ним — владареві Евмелу,

355 Третій діставсь Менелаєві, славному списом, Атріду;

Гнати за ним довелось Меріонові; врешті останній

Був Тідеїд, найкращий в умілості гнатись на конях.

Стали всі вряд. Показав їм Ахілл вдалині поворотний

Знак серед рівного поля й послав уперед він дозорцем

360 Фенікса, рівного богу, що батьковим був зброєносцем,

Щоб наглядав за змаганням і правду усю повідомив.

Всі батогами ураз на коней вони замахнулисьь.

Хльоснули віжками лунко і окриком грізним погнали

Вчвал їх. І коні вперед подались по широкій рівнині

365 Від кораблів бистрохідних. І хмарою ніби чи вихром

Курява в них з-під грудей аж до самого неба сягала.

Й гриви у коней швидких розвівалися з вітру диханням.

Повози ж їх то землі многоплідної ледве торкались,

То у повітря злітали. І, стоячи на колісницях,

370 Правили кіньми візничі, й звитяги жадобою кожне

Билося серце, і коней своїх підбадьорював кожен

Криком, і, куряву знявши, летіли вони по рівнині.

Тільки коли вже кінчалися гони й до сивого моря

Коні вертали швидкі, почала виявлятися здатність

375 Кожного, й швидкості коні тоді надали. І помчали

Феретіадові перед всіма прудконогі кобили,

Зразу ж услід Діомедом керовані огирі мчали —

Тросові коні — так близько за ним, що от-от вже, здавалосьь,

Мали в Евмелову раптом ускочить вони колісницю,

380 Плечі і карк гарячим диханням йому обдавали

Ззаду і, голови зовсім на нього поклавши, летіли.

Вже б він його обігнав чи принаймні із ним порівнявся,

Але, розгнівавшись Феб-Аполлон на сина Тідея,

Раптом блискучий батіг в ту хвилину із рук його вирвав.

385 Бризнули сльози з очей Діомедових, шойно побачив,

Як почали віддалятися від нього Евмелові коні

Й як без бича усе більш відстають жеребці його власні.

Та від Афіни не вкрилось, що сину Тідея накоїв
Феб-Аполлон, подалась вона вмить за керманичем люду,

390 В руки дала батога й надихнула снаги його коням.

Потім у гніві вона за Адметовим сином помчала
Й ярма над кіньми зламала у нього. Метнулися коні
В різні боки від дороги, і дишель на землю звалився.

Сам же Евмел з колісниці злетів і, під колесо впадши,

395 Лікті подряпав собі, закривавив і губи, і ніздрі,
Лоба розбив над бровами, й рясними йому налилися
Очі слізьми, і дзвінкого він голосу раптом позбувся.

Вмить Тідеїд обігнав його однокопитими кіньми

Й інших далеко усіх за собою лишив, бо Афіна

400 Коням снаги надихнула і славу йому дарувала.

Слідом за ним син Атрея промчав, Менелай русокудрий.

А Антілох до баских гукнув тоді батькових коней:

«Ну-бо, наддайте і ви! Й біжіть якомога жвавіше!

Я не наказую вам з отими змагатися кіньми,

405 Що Тідеїд ними, серцем одважний, керує, — Афіна

Швидкості їм надала і славу йому дарувала.

Коней Атрідових лиш доженіть, лиш од них не відстаньте!

Отже, мерщій уперед, щоб соромом вас не окрила

Ета кобила! Чого ж ви відстали, мої найдорожчі?

410 От що тепер я скажу, й неодмінно це сповнитись має:

Ласки від Нестора, люду керманича, вже вам надалі

Не сподіватись, — одразу вас гострою міддю зітне він,

Тільки-но гіршу взяли б через ліноші ми нагороду.

Мчіть же мерщій навздогін, летіть якомога жвавіше!

415 Яюсь уже примудрюсь я в найвужчому місці дороги

Миттю прорватись вперед, — од мене тоді не втече він!»

Мовив він так, і вони, господарів окрик почувши,

Бігли проворніше деякий час. Але серед дороги

Звуження шляху нерівного вздрів Антілох войовничий.

420 В ґрунті вибоїна там утворилась, де води зимові

Землю розмили й місцевості тої поглибили рівень.

Щоб не зіткнутися, там керував Менелай обережно.

А Антілох тоді коней погнав своїх однокопитих,

Збочивши трохи, і мчав що є духу над краєм дороги.

425 Остраху повний тоді Менелай Антілохові крикнув:

«Не шаленій уже так, Антілоху! Вгамуй своїх коней!

Надто ж дорога вузька! Обганятимеш далі, де ширше!

Лихо нам буде обом, як зчепляться тут колісниці!»

Мовив він так, а той, вдаючи, ніби слів тих не чує,

430 Коней ще швидше погнав, батогом їх шмагаючи сильно.

Скільки простору закинтий з розмаху диск пролітає,

Пущений з рук юнака, що свою випробовує силу, —

Стільки неслись вони поруч. Та врешті позаду лишилися
Коні Атрідові. Їх поганяти вже й сам перестав він,
435 Щоб на вузькім не зіткнулися коні їх однокопиті,
Не перекинули б повозів, сплетених міцно, самі ж бо
Щоб не попадали в пил, пориваючись до перемоги.
Крикнув з обуренням гнівним тоді Менелай русокудрий:

«В цілому світі чи є, Антілоху, вредніший за тебе!

440 Мчись же! А досі розумним вважали й тебе між ахеїв!
Та без клятви тепер не здобути тобі нагороди!»

Мовивши так, Менелай до коней звернувся і крикнув:

«Не відставайте, хоч серцем засмучені ви, не баріться!

Адже раніше в тих коней потомляться ноги й коліна,

445 Аніж у вас: давно-бо обом їм минулася юність!»

Так він гукнув, а вони, владаревим настрашені криком,
Швидше побігли і коней передніх небавом дігнали.

В час той аргеї на зборах сиділи народних і пильно

стежили, як, піднімаючи куряву, коні змагались.

450 Ідоменей, що над Крітом владарить, їх перший помітив —
Осторонь зборів окремо сидів він на місці дозорнім.

Окрик візничого вчувши, здаля він пізнав його звучний

Голос, угледів також і коня, що летів попереду:

Кінь-бо на масть був каштановий весь, і тільки на лобі

455 Пляма у нього біліла, як місяць уповні, округла.

Ідоменей тоді встав і так до аргеїв промовив:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадики люду!

Чи то лиш я розрізняю там коней, чи й ви так же само?

Тож наперед уже інші, здається, там вигналися коні.

460 Тож і візничий, ввижається, інший. Затримались, видно,

В полі кобили Евмелові, бігли ж вони попереду.

Бачив я, як вони перші на закруті стовп обігнули,

А от тепер їх не можу побачити, й марно за ними

Очі блукають мої по троянській рівнині просторій.

465 Може, із рук у візничого випали віжки, й не встиг він

Стримати коней як слід, обгинаючи закрут невдало.

Впав він, боюсь я, на землю, і повіз йому поламався,

Й переполохані врозтіч розбіглися раптом кобили.

Встаньте-но й ви і самі подивіться: не дуже-бо добре

470 Я добачаю. Здається мені, ніби мчить попереду

Муж етолійського роду, аргеїв володар одважний,

Славний Тідея комонного син, Діомед премогутній».

Грубо Еант відповів йому, син прудконогий Ойлеїв:

«Ідоменею, ну що це ти мелеш завчасно? Ті ж самі

475 Там прудконогі кобили біжать по троянській рівнині.

Не наймолодший-бо віком ти тут серед інших аргеїв,

Не найзіркіші за всіх з-під чола твого дивляться очі, —

Ти ж, проте, завжди щось мелеш! Але тобі зовсім не личить
Тут теревенити, — є значно краші за тебе тут люди!

480 Ті, що й раніше, Евмелові спереду скачуть кобили
Бистрі, і сам він, із віжками стоячи, їх поганяє».

Гнівом скипівши, йому відповів тоді критян привідця:

«Перший до звади, Еанте підступний, а в іншому слабший

Поміж аргеїв усіх, і вдачею ти злосичливий.

485 Дай об заклад на триніг чи котел поб'ємось між собою,
А за суддю оберім Агамемнона, сина Атрея.

Знатимеш добре, програвши, чиї там попереду коні».

Мовив він так, і підвівсь тоді син прудконогий Ойлеїв

Відповісти йому сповненим гніву образливим словом.

490 Сварка ще гірша точилася б далі іще поміж ними,
Та от підвівся Ахілл і слово таке до них мовив:

«Годі лайливими кидатись вам так завзято словами,

Ідоменею й Еанте, — обом це вам зовсім не личить!

Іншого ви б і самі осудили, хто так учинив би.

495 Отже, спокійно сидіть на місцях і стежте, як мчаться
Коні. Сюди незабаром примчать вони всі у погоні

За перемогою, й легко з вас кожен тоді упізнає

Коней аргейських, які будуть перші із них, які другі».

Мовив він так. Син Тідея ж тим часом уже наближався,

500 Коней своїх батогом безустанно шмагаючи. Коні

Мчали шалено, немовби в повітрі над шляхом летіли,

Й куряви хмари з-під ніг їх візничому били в обличчя.

Злотом оздоблена й оловом, мчала услід прудконогим

Коням легка колісниця, і ледве помітний лишало

505 Слід після себе в м'якому піску тонко куте обіддя

Бистрих коліс, — так швидко над шляхом вони пролітали.

От перед зборами, врешті, спинив Діомед прудконогих

Коней, і піт струмував із ший і грудей їх на землю,

Сам же з блискучої він колісниці на землю зіскочив

510 І до ярма свій батіг прислонив. І, не гаючи часу,

Вийшов могутній Стенел, щоб звитяги прийнять нагороду.

Товаришам своїм гордим дав жінку вести до намету,

Також триніжок двоухий внести, і випряг він коней.

Слідом за ним Антілох, внук Нелеїв, пригнав своїх коней;

515 Не бистротою, а хитрістю він обігнав Менелая.

Не набагато відстали, проте, Менелаєві коні —

Тільки на відстань малу, що між кіньми і колесом бистрим

В час, коли мчать колісницю вони з владарем по рівнині,

Кінські ж хвости кожную мить волосками торкають обіддя

520 Колеса; близько за ним біжить воно, й віддаль нікчемна

Їх розділяє у гонах швидких по рівнині троянській.

За бездоганним вождем Антілохом вже так недалеко

Мчав Менелай — спочатку на кинутий диск одставав він,
Та незабаром догнав: наддала-бо ще більшої сили

525 Бігові ніг пишногривая Агамемнонова Ета.

Тільки б ще трошечки далі продовжились їх перегони,
То перегнав би Атрід і звитягу б осяг безперечну.

Мчав Меріон за ним, Ідоменея соратник одважний,
Списа кидком одділявсь од славетного він Менелая,

530 Та повільні у нього були пишногривії коні,

Слабший од інших і сам у кінських він був перегонах.

Син же Адмета пізніше од всіх останній з'явився,

Ледве свій тягнуци повіз, баских підганяючи коней.

Глянув і жалем пройнявсь прудконогий Ахілл богосвітлий,

535 Став між аргеями він і слово промовив крилате:

«Кращий їздець — останнім славетних привів своїх коней!

Все ж таки гідний того він, щоб дати йому нагороду

Другу. А першу нехай Діомед, син Тідеїв, одержить».

Мовив він так, і ахеї усі його слово схвалили.

540 Дав би коня він Евмелові, як ухвалили ахеї,

Та Антілох тоді, Нестора парость, великий душею,

Встав і Ахіллу промовив Пелідові слово правдиве:

«Тяжко, Ахілле, мене ти образиш, коли доконаєш

Слова свого. Відбираєш ти в мене мою нагороду,

545 Зваживши на перепону, що повіз затримала й коней

Славному їх вожаєві. Та чом же, проте, до безсмертних

Він не моливсь? Не прийшов-бо тоді до мети він останнім.

А як його тобі шкода й він любий тобі, то багато

Золота й міді в наметі твоїм, багато є й коней

550 Однокопитих у тебе, й овець у кошарі, й невільниць.

Вибери щось і дай навіть кращу йому нагороду,

Потім чи зараз, і тільки похвалять тебе всі ахеї.

Цеї ж бо я не віддам. Хто б із воїв схотів її мати,

Спробує хай позмагатись зі мною в бою рукопашнім!»

555 Мовив він так. Усміхнувся прудконогий Ахілл богосвітлий,

На Антілоха милуючись, — був то друг його любий.

Відповідаючи, мовив до нього він слово крилате:

«Кажеш ти, мій Антілоху, щоб іншу Евмелові в домі

Я пошукав нагороду, — як хочеш ти, так і вчиню я.

560 Дам йому панцир, у битві здобутий від Астеропея,

Мідний увесь, ще й блискучим навколо оздоблений скраю

Оловом. Буде це шани великої гідний дарунок».

Мовив він так і панцир сюди принести свого друга

Автомедонта послав. Той пішов і приніс із намету

565 Панцир і в руки Евмелові дав. Той прийняв його радо.

З серцем, повним гіркоти, підвівсь Менелай тоді з місця,

На Антілоха розгніваний дуже. Окличник негайно

Берло подав йому в руки і всіх до мовчання закликав
Воїв ахейських. І муж богорівний почав говорити:

570 «Був ти тямущий раніш, Антілоху, а що наробив ти!
Доблесть мою ти зганьбив, ти затримав баских моїх коней,
Власних погнавши вперед, хоч слабкіші вони набагато.
Вас закликаю, аргеїв вожді і порадики люду!

Нас між собою по правді обох розсудить безсторонньо, —
575 Щоб із аргеїв ніхто не мовив мені міднозбройних:

«Тільки обманом здолав Менелай Антілоха в змаганні,
Взяв в нагороду коня лиш тому, що більшу мав силу
Й гідність, хоч коні у нього і слабші були набагато».

Хочете — сам розсуджу я, й ніхто із данаїв, я певен,
580 Не докорить мені: присуд мій буде цілком справедливий.

Ближче сюди підійди, Антілоху, стань, паростку Зевсів,
Тут, перед кіньми і повозом, як то за звичаєм личить,
В руки хвиський узявши батіг свій, що ним поганяєш,
Коней торкни і клянися землі потрясателем вічним,

585 Що не навмисно мій повіз затримав ти підступом хитрим».

Відповідаючи, мовив йому Антілох тямовитий:

«О заспокойсь, володарю, молодший-бо я набагато,
Ти ж, Менелаю, й роками, і доблестю старший за мене.
Знаєш ти й сам, як в захопленні молодь заноситься часом.

590 Прагнення буйні у неї, а розум її нерозважний.

Стримай же серце своє. Віддаю тобі сам кобилицю,
Що в нагороду здобув. А бажав би із мого ти дому
Більше щось мати, то краще волів би я, паростку Зевсів,
Все тобі дати, ніж випасти з серця твого назавжди

595 І нечестивцем назавжди лишитись в очах у безсмертних».

Мовивши так, взяв коня за повіддя син Нестора славний
Та передав Менелаєві, й серце у того зраділо,
Наче ранковими росами вмите колосся зернисте
На половіючій ниві, що збіжжям наїжилось густо.

600 Так же і серце у грудях твоїх, Менелаю, зраділо.

До Антілоха звернувся Атрід із словом крилатим:

«Нині я сам, Антілоху, тобі уступаю, хоч дуже
Гнівавсь на тебе. Ніколи ти досі не був нерозважним
Чи легкодумним. Лиш юність сьогодні твій розум здолала.

605 Остерігайся ж надалі обманювать кращих за тебе!

Переконав би не так мене скоро хтось інший з ахеїв.
Ти ж задля мене багато зазнав, потрудився багато,
Разом з тобою й твій батько славетний і брат благородний.
Тим-то й зроблю, як ти просиш, і дам тобі я кобилицю,

610 Хоч і належну по праву мені, щоб знали всі інші,
Що не злостивий вдачею я і не високодумний».

Мовивши так, Антілоху візничому дав Ноємону

Ту одвести кобилицю, собі взяв казан він блискучий;
А Меріон, що четвертим прийшов, два одержав таланти
615 Золота. П'ята лишалася ще нічия нагорода —
Дзбан двоєручний. Ахілл його Нестору в руки старому
Дав, через збори аргеїв пронісши, і мовив до нього:

«На ось, візьми собі, старче, — хай буде тобі цей дарунок
В пам'ять про похорон тіла Патрокла. Його не побачиш
620 Ти уже серед аргеїв. Даю тобі цю нагороду
Поza змаганням. Не будеш ні битися ти навкулачки,
Ані боротись, ні кидати списа, ні бігти невтомно
На перегонах: важка-бо старість тебе пригнітила».

Мовивши так, він вручив подарунок. Той взяв його радо
625 І, до Ахілла звертаючись, слово промовив крилате:

«Любий мій сину, отут говорив ти цілком справедливо.
В м'язах у мене вже сила не та, неміцні мої ноги,
Руки у плечах ходять зі скрипом, не так, як раніше.
От якби юністю й силою цвів я такою, як в давній

630 Час, коли славні епеї ховали в Бупрасії тіло
Амарінкея-вождя і діти державця змагались.
Тож не було мені рівного ні між одважних епеїв,
Ні між пілоських бійців, ні між духом стійких етоліян.
Я навкулачки побив Клітомеда, сина Енопа;

635 Легко здолав і Анкея з Плеврона, що вийшов боротись;
Далі, Іфікла, славетного в бігові, теж перегнав я,
А у метанні списів переміг Полідора й Філея.
Акторіони, проте, на конях мене обігналі,
Кількістю взявши лише у заздрій жазі перемоги,

640 Бо щонайвищі за це лишалися ще нагороди.
Двоє було їх, близнят, — з них один керував лише кіньми,
Кіньми лише керував, батогом їх постьобував другий.
От який був я колись. А нині нехай вже молодші

За нагороди змагаються. Я ж підкоритись нужденній
645 Старості мушу, хоч гордо пишався колись між героїв.
Та продовжуй, Ахілле, змагання на честь твого друга.
Я твій дарунок приймаю охоче і серцем радію,
Що не забув ти про мене, мою ти любов пам'ятаєш
І вшанував мене-гідною шаную серед ахеїв.

650 Хай же за все це боги подадуть тобі ласку жадану!»

Мовив він так. Дослухавши слово Неліда похвальне,
Рушив до місця свого Ахілл між рядами ахеїв.
Тут за важку навкулачки борню він поклав нагороди —
Вивів на збори й припнув до стовпа шестирічну мулицю,
655 Що, терпелива й уперта, до запрягу ще не давалась.
А переможений мав одержати келих дводонний.
Став між аргеїв Ахілл і слово таке до них мовив:

«Сину Атреїв і всі в наголінниках мідних ахеї!

Найсміливіших мужів викликаємо двох — навкулачки

660 Битись за цю нагороду. І той, кому Феб дальносяжний
Дасть перемогу (і згодні усі із цим будуть ахеї),
Хай до намету свого веде терпеливу мулицю.

А переможений хай собі візьме цей келих дводонний».

Мовив він так. І підвівсь тоді велетень, воїн могутній,
665 Син Панопея Епей, умілий в бою навкулачки.

Він терпеливу мулицю за гриву схопив і промовив:

«Ну-бо, підходь, хто хотів би хоч келих придбати дводонний!

Тож не здобуде мулиці, я певен того, із ахеїв

Жоден, мене навкулачки здолавши, бо я тут найдужчий!

670 Хоч поступаюсь в бою, — чи не досить? Адже неможливо
В кожному ділі майстерним однаково мужеві бути.

От що скажу я тепер, і слова мої збудуться справді:

Шкіру на ньому порву і геть розтрощу його кості;

Ті, хто ховать його має, збирайтесь сюди й зачекайте —

675 Труп заберете, коли мої руки його подолають».

Мовив він так, і мовчки те слухали всі нерухомо.

Врешті підвівся єдиний лише Евріал богорівний,

Талайоніда могутнього син, владаря Мекістея.

В Фіви прибувши колись, де ігри ішли похоронні

680 В пам'ять Едіпа померлого, всіх переміг він кадмеїв.

Списом славетний Тідід супроводив його в тім змаганні,

Дух бадьорив йому словом, бажаючи щиро звитяги.

Спершу він пояс йому пов'язав охоронний, потому

Ремені дав йому, скроєні з шкури вола польового.

685 Підперезавшись, бійці на середину вийшли обидва

І, замахнувшись руками потужними, враз один з одним

Люто зчепились, лиш руки важкі замелькали в повітрі,

Щелепів скрегіт страшенний лунав, з їх тіл ручаями

Піт опливав. Коли раптом Епей налетів богосвітлий,

690 Вдарив в шок Евріала, як той озирнувся. І не встояв

Він на ногах — цілим тілом лиснючим умить надломився.

Наче з поривом Бореєвим з моря виплигує риба

В трави на березі, темна ж і там покрива її хвиля, —

Так Евріал від удару підскочив. Його підхопивши,

695 Великодушний підтримав Епей. В оточенні друзів,

Що повели Евріала, він ледь волочив свої ноги,

Згустками крові плював, голова йому набік звисала.

Поміж своїми його, непритомного зовсім, поклали

І, повернувшись на збори, одержали келих дводонний.

700 Третю данаям тоді Ахілл показав нагороду,

За велетрудне змагання в завзятій борні призначивши:

Для переможця — великий триніг, щоб на вогнищі ставить, —

Аж у дванадцять биків той триніг оцінили ахеї;
А переможений мав одержати жінку, майстриню

705 В різних роботах, — її у чотири бики оцінили.

Став між аргеїв Ахілл і таке до них вимовив слово:

«Встаньте, хто хоче також і цю нагороду здобути!»

Мовив він так, і підвівся великий Еант Теламоній,

Встав Одіссей велемудрий, на хитрощі всякі умілий.

710 Підперезавшись, вони на середину вийшли обидва

І, один одного міцно руками схопивши, сплелися,

Наче ті крокви, що ними високого дому будову

Тесля скріплює славетний на захист од буйного вітру.

В дужих обіймах напружених рук безнастанно трішали

715 Спиhi можутьні в обох, і піт заливав їх струмками.

Смуги криваво-червоні у них на боках і на плечах

Понабігали одна при одній, а вони все боролись,

Прагнучи перемогти і триніг той коштовний здобути.

Ні Одіссей на землю не міг повалити Еанта,

720 Ані Еант подолати не міг Одісееву силу.

Тож надокучило це в наголінниках мідних ахеям,

І Одісееві мовив Еант Теламоній великий:

«О Лаертід богорідний, удатний на все Одісееу!

Ти підними, чи тебе підніму я. Все ж інше — від Зевса!»

725 Мовив він так і підняв. Одіссей, не забувши про підступ,

Ззаду ударив його в підколінок і м'язи розслабив.

Навznak звалився Еант; Одіссей же до нього на груди

Також упав. Дивились лише й дивувалися люди.

Хтів і Еанта незламний піднять Одіссей богосвітлий,

730 Та не здолав, тільки трошечки зрушив його над землею

Й ногу підставив йому. Упали на землю обидва

Поряд один біля одного й пилом тіла забруднили.

Скочили б зразу вони і втретє боротися стали б,

Та підвівся Ахілл і такими їх стримав словами:

735 «Годі змагатися вам! Не трудіть свої сили так тяжко!

Перемогли ви обидва, й однакова вам нагорода.

Тож одійдіть, щоб і інші могли позмагатись ахеї».

Мовив він так, і послухали мови тієї обидва,

І відійшли, й, обтрусивши весь пил, одягнули хітони.

740 А Пелеїд бігунам швидконогим поклав нагороди:

Ковану з срібла кратеру велику, що шість уміщала

Мір, і красою рівної їй не було ще на світі, —

Так сідонські митці чудово її змайстрували,

А фінікійські мужі повезли через море імлисте,

745 В гавань зайшли і Тоантові тут віддали в подарунок.

Син же Язона Евней Патроклові дав ту кратеру

Викупом за Лікаона, славетного сина Пріама.

Нині поставив Ахілл як першу її нагороду
Мужу, що вийде найшвидшим у гонах на честь його друга.
750 Другому — рослий, годований бик в нагороду мав бути,
В дар же останньому — золота визначив він півталанта.
Став між аргеїв Ахілл і слово таке до них мовив:

«Встаньте, хто хоче також і цю нагороду здобути!»

Мовив він так, і Еант, син Ойлеїв, підвівсь, прудконогий,
755 Встав Одіссей велемудрий і Нестора, віком старого,
Син Антілох, що молодь усю подолав бистротою.

Стали всі поряд. Мету показав їм Ахілл богорівний.

Кинулись бігти вони. Попереду всіх опинився
Зразу ж Еант, а за ним Одіссей поспішав богосвітлий

760 Зовсім близьенько, як ткаля ставна тримає мотушку
Перед грудьми, руками її притягнувши, тоді як
Нить крізь основу вона пропускає, тримаючи близько
Перед грудьми, — Одіссей за Еантом летів так же близько,
В слід попадаючи швидше, ніж курява з нього здіймалась.

765 Біг так за ним Одіссей богосвітлий і дихав жагуче
Над головою його. Гукали навколо ахеї,
Бачачи рвійність таку, й бадьорили його до звитяги.
А як кінчалися гони, звернувсь Одіссей богосвітлий
До ясноокої діви Афіни у серці своєму:

770 «Зглянься, богине, і доброю будь помічницею в гонах!»

Мовив він так із благанням, і вчула Паллада Афіна, —
Легкість дала і рукам, і ногам, і цілому тілу.
Вже добігали вони, і близько була нагорода,
Раптом Еант послизнувся, — перешкоду вчинила Афіна! —

775 Він на лайно наступив, що ревучі бики залишили,
В пам'ять Патрокла Ахіллом зарізані, бистрим на ноги.
В ніздрі Еанту і в рот лайно натовклося бичаче.

Отже, кратеру незламний здобув Одіссей богосвітлий,
Першим прибігши, бика ж одержав Еант світлосяйний.

780 Встав він, руками за роги бика ухопив польового,
Виплюнув з рота лайно і так до аргеїв промовив:

«Горе! Та сама, мабуть, мені сплутала ноги богиня,
Що Одісея, як мати, давно береже й доглядає!»

Мовив він так, і на вигляд його всі навкруг засміялись.

785 А Антілох, здобувши останню лише нагороду
І усміхаючись, слово таке до аргеїв промовив:

«Знаєте, друзі, й самі ви те, що вам зараз скажу я.
Старших роками людей і понині шанують безсмертні.
Не багато Еант, але трохи старіший за мене,

790 Цей же — із давнього роду, з давніше народжених смертних.
Тож Одіссей ще, як кажуть, бадьорий старий, і ахеям,
Крім лиш Ахілла, у швидкості з ним змагатися важко».

Мовив він так в похвалу прудкономому сину Пелея.

Відповідаючи, так Ахілл йому тут же промовив:

795 «Без нагороди хвала не лишиться твоя, Антілоху,
Щирого золота нині ж додам я тобі півталанта».

Мовлячи так, дав дарунок йому, — й той прийняв його радо.

Виніс тоді син Пелеїв Ахілл довготінного списа

І перед зборами поряд поклав із щитом і шоломом —

800 Всю Сарпедонову зброю, зняту із нього Патроклom.

Став між аргеїв тоді і слово таке до них мовив:

«Найкмітливіших мужів викликаємо двох — всеоружно,

З гострою міддю в руках, що тіло навиліт проймає,

Вийти і перед всіма у збройне вступити змагання.

805 Хто супротивнику перший прекрасного тіла торкнеться,

Списом крізь лати пройме і чорної крові наточить, —

Срібноцвяхований дам я тому цей чудовий фракійський

Меч в нагороду, що зняв я в бою його з Астеропея.

А Сарпедонову зброю поділять нехай між собою.

810 Щедрою учтою потім в наметах обох почастиуєм».

Мовив він так, і підвівся великий Еант Теламоній,

Зразу ж підвівся за ним Діомед, син Тідеїв могутній.

А як між воїв своїх озброївся осторонь кожен,

То на середину вийшли обидва, готові до бою,

815 Зиркнувши грізно очима, і жахом окрились ахеї.

Так один з одним вони, наступаючи, близько зійшлися.

Кидались тричі у бій, і тричі списками стикались.

Перший Еант своїм ратищем довгим пробив Діомедів

Круглий щит, не досяг, проте, тіла: спинив його панцир.

820 Син же Тідеїв над верхом щита велетенського цілив

Списа блискучого вістрям Еантові прямо у шию.

Та, боячись за Еанта, притьмом зажадали ахеї

Бій припинить, нагороду ж порівну обом поділити.

Але Ахілл Діомедові меч той віддав величезний

825 Разом із піхвами й ременем, скроєним з гарної шкіри.

Потім приніс Пелеїд виливаний диск із заліза, —

Кидала ним ще колись Етіонова сила могутня.

Та, убивши його, прудконогий Ахілл богосвітлий

На кораблі своїм диск той із іншими скарбами вивіз.

830 Став між аргеїв Ахілл і таке до них вимовив слово:

«Встаньте, хто хоче також і цю нагороду здобути!

В круговороті часу не витратить він за п'ять років

Цього заліза, хоча б і найдалі лежало родюче

Поле його. Не схоче пастух чи орач по залізо

835 В місто далеке ходити, бо знайде його й біля себе».

Мовив він так, і встав Поліпет, нездоланий у битвах,

І Леонтея звелась богорівного сила велика,

Встав і Еант Теламоній і разом Епей богосвітлий.

Стали вони у рядок, і перший Епей богосвітлий

840 З розмаху кинув той диск, і усі засміялись ахеї.

Другим той диск Леонтей, Ареєва парость, закинув.

Третій рукою могутньою син Теламона великий

Кинув Еант його, й диск той попереду всіх опинився.

Потім той диск запустив Поліпет, нездоланий у битвах,

845 Наче пастух свою палицю з розмаху кидає в полі,

Й над чередою корів крутіжем вона вдаль пролітає, —

Так він далеко закинув, і в захваті всі закричали.

Товариші Поліпета могутнього з місць підвелися

Й до кораблів глибодонних йому понесли нагороду.

850 Потім для лучників виніс Ахілл темно-синє залізо —

Десять двогострих сокир та десять іще однолезих.

І з корабля темноногого щоглу високу поставив

Він у пісок оддаля й полохливу до щогли голубку

На мотузочку тонкім прив'язав за ніжку, звелівши

855 В неї стріляти. «Хто вцілить у цю полохливу голубку,

Десять двогострих сокир понесе із собою додому.

Хто ж в мотузок попаде, а в пташку саму не потрапить,

Той, як слабкіший стрілець, одержить лише однолезі».

Мовив він так. Підвелась тоді сила володаря Тевкра,

860 Встав Меріон з ним, супутник досвідчений Ідоменея.

В мідний шолом повкидали вони жеребки і струснули, —

Перший був Тевкрові постріл. Лук туго напнувши, стрілу він

З силою кинув, але дальносяжцю не дав обіцянки

В дар із ягнят первородних йому принести гекатомбу.

865 В пташку не вцілив він. Феб-Аполлон відмовив у цьому.

Втрапив лише в мотузочок, що зв'язував ніжку пташину,

І перерізав стрілою він гострою той мотузочок.

Пурхнула в небо голубка, й відрізаний край мотузочка

Звис до землі, і голосно всі дивувались ахеї.

870 Вибіг тоді Меріон, і з Тевкрових рук тої ж миті

Вихопив лук, і стрілу приладнав, що тримав наготові.

Він дальносяжцю тоді Аполлонові дав обіцянку

В дар із ягнят первородних йому принести гекатомбу.

В небі під хмарами він полохливу побачив голубку

875 І на льоту під крило її гострою ранив стрілою,

Й, наскрізь пройнявши голубку, у землю стріла уп'ялася,

Впавши до ніг Меріонові. Пташка ж поранена з неба

Прямо на щоглу човна темноногого тихо спустилась,

Набік схилилась їй шийка і крила повисли безсило.

880 Дух же легкий відлетів з її тільця, й на землю далеко

Впала вона. Дивилися люди усі й дивувались.

Десять двогострих сокир Меріон в нагороду одержав,

Тевкр однолезих десяток поніс до човнів крутобоких.

Спис довготінний приніс Пелеїд і котел міднокутий,

⁸⁸⁵ Ще не задимлений, вартий вола, весь у квітах різьблених,
І перед зборами склав. І списники вийшли змагатись:
Перший Атрід Агамемнон підвівсь тоді широковладний,
Встав Меріон з ним, супутник досвідчений Ідоменя.

Так до них мовив тоді прудконогий Ахілл богосвітлий:

⁸⁹⁰ «Знаємо, сину Атреїв, що ти перевищуєш інших
Силою й вмінням далеко закинути спис довготінний.

Отже, бери нагороду оцю й до човнів крутобоких

З нею іди. Меріонові ж списа дамо в нагороду,

Якщо на те твоя згода, а я саме так уважав би».

⁸⁹⁵ Мовив він так, і погодивсь володар мужів Агамемнон.

Мідного списа він дав Меріонові. Син же Атреїв

Віснику в руки Талтібію славну віддав нагороду.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА ВИКУП ГЕКТОРОВОГО ТІЛА

Ігри скінчились, і всі порозходились люди ахейські
По кораблях своїх бистрих, бажаючи швидше вечері
Й сну зажити солодкого. Тільки Ахілл свого друга
Згадував любого й плакав, і сон, що усіх підкоряє,
5 Не подолав його, все він на ложі своєму метався
Й журно спогадував силу могутню і мужність Патрокла,
Скільки удвох пережить довелось їм і лиха зазнати
В битвах тяжких з ворогами і в хвилях бурхливого моря.
Все це спогадував він, рясні проливаючи сльози,
10 Лежачи то на боку, то навznak, то ницьма раптово
Перевертаючись. То він, з постелі своєї схопившись,
Берегом моря блукав у нестямі. Отам і світання
Скоро застало його, осяваючи й море, і землю.
Швидко тоді в колісницю баских він запряг своїх коней
15 І, прив'язавши іззаду до повоза Гектора тіло,
Тричі його по землі волочив круг могили Патрокла,
Потім ішов спочивать до намету, а труп залишався
В поросі ниць розпростертим. Та з жалю до славного мужа
Феб-Аполлон захищав його тіло від всяких пошкоджень
20 Навіть по смерті. Егідою вкрив він йому золоту
Постать усю, щоб, волочачи тіло, його не калічить.

Так-то над Гектором він богосвітлим у гніві глумився.
З жалем богове на це дивилися вічноблаженні
Й тіло те викрасти світлого дуже просили дозорця.
25 Всім було рішення це до вподоби, крім Гери-владарки,
Крім Посейдона і крім ясноокої діви Афіни.
Як і раніше, ненависний був Іліон їм священний,
Старець Пріам і троянський народ за вину Александра:

Він образив богинь, що до нього прийшли в загороду,

30 Кращою визнавши ту, яка згубну дала йому втіху.

А як світання зоря на дванадцятий день заясніла,
Феб-Аполлон, до безсмертних звертаючись, так до них мовив:

«Немилосердні, жорстокі боги! Чи не вам на пошану
Спалював Гектор стегна биків і козлів бездоганних?

35 Нині ж не хочете й мертвого тіла його врятувати,

Бачить його не даєте дружині, матері й сину,
Батьку Пріамові й людям, які б на вогні попалили
Тіло його і належною шаною прах вшанували.

Волите завжди зловмисному ви помагати Ахіллу,

40 Мужеві, що справедливості в серці і щирого в грудях

Розуму в нього немає. Він схожий на дикого лева,
Що лиш на поклик могутньої сили й зухвалого духу

Напади чинить на людські стада, щоб поживу здобути.

Так же утратив Ахілл милосердя та навіть і сором

45 (Той, що і користі людям, і шкоди приносить багато).

Часом буває, що серцю близького втрачає людина —

Любого сина свого чи єдиноутробного брата,

Все ж, наридавшись удосталь, втамовує врешті скорботу:

Серцем-бо надто терплячим Мойри людей наділили.

50 Цей же, з грудей богосвітлого Гектора подих віднявши,

Кіньми навколо могили волочить убитого тіло

Друга свого, та ні слави, ні користі тим не здобуде,

Гнівний лиш осуд людський, хоч себе він і доблестю вславив.

В несамовитій злobie оскверняє він прах безчуттєвий».

55 В відповідь гнівно Гера промовила білораменна:

«Може, так і було б, як ти слушно сказав, Срібнолукий,

В разі б Ахілла однаково й Гектора ви шанували.

Гектор-бо смертний, з жіночих грудей молоком годувався;

Син же богині — Ахілл, сама я Фетіду зростила,

60 І згодувала, і заміж її віддала за Пелея,

Мужа, якого серцем безсмертні боги полюбили.

Всі ви, богове, були на весіллі, і сам ти на учті

Був із формінгою, друже негідних, як завжди, підступний!»

Відповідаючи, мовив до неї Зевс хмаровладний:

65 «Геро, на вічних богів ти розсердилась зовсім даремно.

Шана обом не однакова буде. Але ж бо і Гектор

Був серед смертних синів Іліона богам найлюбіший,

Теж і мені, — пам'ятав увесь час про дари, мені любі,

І не лишавсь мій ніколи вівтар без жертовної учти,

70 Без узливань і без диму, що ними шанують нас люди.

Про викрадання не думаймо, — Гектора мужнього тіло

Взяти не випаде потайки нам від Ахілла, якого

Мати і днями й ночами пильнує його невідлучно.

Хай-но з богів хто-небудь покличе до мене Фетіду, —

75 Дам їй пораду розумну, щоб серце Ахілла схилила
Взяти дари від Пріама і Гектора тіло віддати».

Мовив він так, і з верховин знялась вихронога Іріда
І посередині прямо між Самом та Імбром скелястим
В чорнії кинулась хвилі, аж моря глибінь застогнала.

80 Миттю в безодню поринула, наче грузило свинцеве,
Що, до розложистих рогів вола польового припнута,
Тягне донизу гачок на загибель зажерливим риbam.
Там, у глибокій печері, застала Фетіду. Навколо
Німфи її оточили морські. Рясні проливала

85 Сльози над долею сина вона бездоганного: мав-бо
В Трої родючій загинути він од вітчизни далеко.
Близько прийшовши, промовила так бистронога Іріда:
«Встань-бо, Фетідо! Зевс тебе кличе незмінно премудрий!»

В відповідь мовила їй сріблонoga богиня Фетіда:

90 «Що мені має безсмертних владар наказати? Соромлюсь
З горем моїм невимовним на зборах богів я з'явитись.
Все ж, я іду, — не марне те слово, яке він промовить».

Мовивши так, одягла покривало в богинях пресвітла
Чорно-сталеве, — одіння темнішого вже й не буває, —

95 І подалася у путь. Бистронога як вітер Іріда
Йшла попереду, й морська розступалася хлань перед ними.
Вийшли на берег вони і в небо високе майнули.
Широколунного Зевса побачили там серед кола
Зібраних разом блаженних богів, одвічно живущих.

100 Встала Афіна, й при Зевсу-батькові сіла Фетіда.
Гера, богиню вітаючи, тут золотий подала їй
Келих з іскристим питвом, і, випивши, та повернула.
Батько богів і людей до неї почав говорити:
«От на Олімп ти прийшла, хоч зажурена дуже, Фетідо!

105 Смуток у тебе в душі невимовний, — і сам я це знаю.
Та скажу тобі щиро, навіщо тебе я покликав.
Дев'ять вже днів між безсмертних триває страшна суперечка,
Гектором вбитим спричинена й городоборцем Ахіллом.
Тіло те викрасти світлого всі вони просять дозорця.

110 Я ж бо славу і тут Ахіллові хочу віддати,
Щоб і надалі твою любов зберегти і повагу.
В військо іди й своєму синові волю мою перекажеш:
Гнівні на нього, скажи, всі боги, і найбільше з безсмертних
Сам я розгніваний тим, що, шаліючи серцем, тримає

115 Гектора він, не пускаючи від кораблів крутобоких.
Якщо боїться мене, хай Гектора тіло поверне.
Сам до Пріама, великого серцем, Іріду пошлю я —
Викуп за сина нехай до човнів принесе він ахейських,
Хай подарунки Ахіллові дасть, щоб його вдовольнити».

120 Мовив він так. Не противилась тут сріблонoga Фетіда,

Кинулась швидко на землю вона із висот олімпійських
І у синівський намет увійшла. Там у тузі скорботній
Сина застала свого. А навкруг клопотались ретельно
Товариші його любі, готуючи спішно сніданок,

125 І барана густорунного різали вже у наметі.

Мати поважна сиділа біля свого рідного сина,
Гладила ніжно рукою й, озвавшись, йому говорила:

«Люба дитино! Навіщо й досі в журбі та печалі

Краєш ти серце собі, забуваючи навіть про їжу

130 Й ложе своє? Чи не краще б тобі із жоною в любовних
Ласках з'єднатись? Недовго-бо в мене ти житимеш, зовсім
Близько стоїть уже смерть і доля твоя нездоланна.

Слухай же швидше мене, я до тебе із вістю од Зевса.

Гнівні на тебе, він мовить, боги, а найбільше з безсмертних

135 Сам він розгніваний тим, що, шаліючи серцем, тримаєш
Гектора ти, не пускаючи від кораблів крутобоких.

Отже, віддай його тіло, прийнявши за мертвого викуп».

Відповідаючи, мовив до неї Ахілл прудконогий:

«Хай так і буде! Хто з викупом прийде, той мертвого візьме,

140 Раз уже сам Олімпієць рішуче того вимагає».

Стоячи під кораблями ахейськими, мати із сином
Довго крилатими так одне з одним мінялись словами.

Зевс же тим часом Іріді послав до священної Трої:

«Швидше, Іріді, лети! Поспіши від осель олімпійських

145 До Іліона, великому духом Пріамові скажеш —

Викуп за сина нехай до човнів принесе він ахейських,

Хай подарунки Ахіллові дасть, щоб його вдовольнили.

Тільки один хай іде, щоб ніхто із троян не ішов з ним!

Хай лиш окличника візьме з собою, старішого віком,

150 Правити мулами в повозі міцноколіснім і в Трою

Тіло мерця привезти, що Ахілл його вбив богосвітлий.

Смерті нехай не боїться і страхом душі не тривожить.

Провідником у путі йому світлий ітиме дозорець —

Він проведе його скрізь і виведе аж до Ахілла.

155 А допроводить його до намету Ахілла, то смерті

Той не завдасть йому, й іншим Пріама убить не дозволить.

Бо не безумний Ахілл, не безсовісний, не безрозсудний, —

Зглянеться він і того, хто ревно благав, пожаліє».

Мовив він так. Іріді, як вихор, із вістю помчала,

160 В дім до Пріама ввійшла вона й плач там застала й ридання.

Діти сиділи в журбі серед двору круг батька старого,

Сльозми свою окропляючи одіж, а батько між ними,

В плащ свій закутавшись щільно, лежав, і густо покрита

Дужа потилиця й вся була голова у старого

165 Пилом, що, в бруді валяючись, сам назбирав він на себе;

Плакали й доньки його із невістками разом у домі

І поминали хоробрих бійців багатьох, що, руками
Дужих аргеїв повбивані, душі свої загубили.

Перед Пріамом спинившись, провісниця Зевсова стиха

170 Заговорила, і раптом обняв йому трепет коліна.

«Серцем дерзай, Дарданіде Пріаме, нічого не бійся!

Я не з лихою вістю приходжу до тебе сьогодні:

Добру пораду несу я, — великого вісниця Зевса.

Він і здаля тобою піклується й серцем жаліє.

175 Каже Кронід богосвітлого Гектора викупить тіло,

Давши Ахіллові гойні дари, щоб його вдовольнити.

Йди лиш один, щоб ніхто із троян не ішов за тобою.

Візьмеш окличника тільки з собою, старішого віком,

Править хай мулами в повозі міцноколісним і в Трою

180 Тіло мерця привезе, що Ахілл його вбив богосвітлий.

Смерті не треба боятись і страхом тривожити душу,

Провідником у путі тобі світлий ітиме дозорець —

Він проведе тебе скрізь і виведе аж до Ахілла.

А допроводить тебе до намету Ахілла, то смерті

185 Той не завдасть тобі й іншим убити тебе не дозволить:

Бо не безумний Ахілл, не безсовісний, не безрозсудний, —

Зглянеться він і того, хто ревно благав, пожаліє».

Мовивши так, відлетіла відціль бистронога Іріда.

Він же синам своїм мулів звелів запрягати у повіз

190 Міцноколісний, ще й кузова зверху над ним приладнати.

Сам же униз, у комору, зійшов із високим склепінням,

З кедра пахучого зроблену й скарбу всілякого повну.

Тут він Гекубу покликав, дружину свою, і промовив:

«Люба! Приходила вісниця Зевсова щойно з Олімпу,

195 Викуп за сина велить до човнів принести він ахейських

Та подарунки Ахіллові дати, щоб його вдовольнити.

Та по правді скажи мені, як тобі все це здається?

Страшно-бо й сила моя, і дух мій мене поривають

Йти до човнів, де стоять своїм станом широким ахеї».

200 Мовив він так, а дружина, вмиваючись слізьми, сказала:

«Горенько! Де-бо твій розум, що ним ти славен був досі

Серед чужинців і люду того, над яким владарюєш?

Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських

Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних

205 Зброї позбавив! Мабуть, і серце у тебе залізне.

Дійдеш до нього, й на власні лиш очі тебе він побачить,

Не пожаліє тебе віроломний цей муж кровожерний,

Не посоромиться. Краще поплачмо від сина далеко,

В наших покоях. Таку від народження Доля могутня

210 Випряла нитку йому, ще коли я його породила, —

Бути від рідних далеко, поживою псам бистроногим

Біля жорстокого мужа. Коли б я у нього печінку

Вирвати й з'їсти могла! Тоді б не лишивсь без відомсти
Син мій! Не як боягуз поліг у бою він завзятім,

215 А, захищавши троян і троянських жінок повногрудих
Від ворогів, — він ні страху не знав, ні про втечу не думав».

Відповідаючи, мовив їй старець Пріам боговидий:

«Ні, проти волі мене не затримуй! Не будь в моїм домі
Птахом зловісним! Мене переумити не сподівайся!

220 Бо якби хтось мені мовив таке із людей земнородних,
Хтось з віщунів, ворожбитів, жерців, що на жертвах віщують,
Лжею назвали б ми це і од нього б ще більш одвернулись.
Нині ж, побачивши сам і почувши безсмертного бога,
Йду, бо слово його недаремне. Якщо ж і судилось

225 Нині умерти мені при ахейських човнах міднозбройних,
Хай так і буде. Хай вб'є мене зразу ж Ахілл безпощадно,
Тільки б обнять мені сина й жадобу ридань вдовольнити!»

Мовивши так, одчинив він на скринях оздоблені віка,
Вийняв ізвідти дванадцять одінь, надзвичайно красивих,

230 Простих дванадцять плащів і ліжників стільки ж барвистих,
Стільки ж ясних покривал і до того — ще стільки ж хітонів.

Щирого золота зважив і виніс він десять талантів,
Двоє блискучих триногів і гарних котлів аж чотири,
Келих ще виніс, коштовність чудову, коли у Фракії

235 Був він послом, йому подаровану. Не поскупився
Старець і не залишив її дома, так прагнув душею
Викупить любого сина. Троян, що до нього зібрались,
Вигнав усіх з передсінка й лайливими ганив словами:

«Гетьте від мене, погані негідники! Вам ще не досить

240 Вдома плачу, що сюди ви прийшли ще й мені досаждати?
Мало того вам, що Зевс покарав мене горем, забравши
Кращого сина мого? На собі це зазнаєте скоро.
Легше тепер набагато гинути вам од ахеїв

Після того, як загинув мій син. Що ж до мене, то краще,

245 Аніж на власні я очі в руїнах побачу розбите
Місто своє, — хай раніше зійду я в оселю Аїда!»

Мовив він так, і берлом їх став розганяць. Всі розбіглись
Від роз'ярілого старця. А той і синів своїх лаяв,

Славного Дія, й Паріса, й ясного, як бог, Агатона,

250 Паммона, та Антіфона, й Політа, співця голосного,
Та Деїфоба, і з ними Гелена, ще й Гіппотея, —

Всіх дев'ятьох закликав і наказував їм сивочолий:

«Швидше, негідники, діти мої безсоромні! Вже краще б
Ви біля бистрих човнів полягли всі, а Гектор зостався!

255 О, я нещасний! Навіщо найкращих синів породив я
В Трої розлогій, — а нині нікого мені не лишилось!
Богopodobний був Местор у мене, Троїл конеборний,
Гектор, що був наче бог серед люду земного й здавався

Сином не смертного мужа, а паростю вічного бога.

260 Занапастив їх Арей, а ці ось нікчеми лишились,
Ці брехуни й танцюристи, лише в хороводах найкращі,
Кіз і ягняток розкрадачі з людських отар і попасищ!
Довго ви будете повіз мені споряджати в дорогу?
Швидше усе накладайте, бо час уже нам вирушати».

265 Мовив він так. Вони тоді, батьковим злякані криком,
Вивезли міцноколісний новісінький повіз для мулів,
Гарного виробу, й кузов на ньому як слід закріпили.
Букове потім з кілка ярмо відчепили для мулів
З чопом міцним посередині й парою кілець для віжок.

270 Винесли й ремінь для запрягу, ліктів у дев'ять завдовжки.
Далі над гладко обтесаним дишлем ярмо приладнали
З самого переду, й, через занозу кільце пропустивши,
Ременем тричі той чоп обмотали навколо, й нарешті,
Дишель також обв'язавши, під ремінь кінець підігнули.

275 Із гладкостінної кліті принісши, складали на повіз
Цінні дарунки — за голову Гектора викуп достойний;
Звиклих до запрягу мулів впрягли вони міцнокопитих, —
В дар од місян колись їх одержав Пріам староденний.
Коней Пріамові тут підвели під ярмо, що для себе

280 З гладко обтесаних ясел він сам годував власноручно.

Поки впрягали їх в повіз, у домі високому ждали
Старець Пріам і окличник, поринувши в думи глибокі.
Близько Гекуба до них підійшла із засмученим серцем,
Келих з солодким вином тримала вона у правиці,

285 Щоб, узливання вчинивши, в дорогу вони подалися;
Стала вона перед кіньми, назвала Пріама й сказала:

«На, і Зевсові-батьку вчини узливання, й молися,
Щоб від ворожих людей повернутись додому, якщо ти
Прагнеш до їх кораблів, хоч я зовсім того не бажаю.

290 Ще помолись чорнохмарному Зевсові, що поглядає
З Іди вершин на широкі троянського краю простори,
Щоб бистролетного птаха праворуч послав тобі з неба,
Віщого птаха, який і самому йому найлюбіший
І найсильніший з птахів, щоб, на власні побачивши очі,

295 Впевнено ти прямував на човни бистрокінних данаїв.
А не пошле тобі вісника широколунний Кроніон,
Я не наважуся радить тобі відціля із дарами
Йти до аргейських човнів, хоч і дуже того ти хотів би».

Відповідаючи, мовив до неї Пріам боговидий:

300 «Не відмовляюся, жінко, послухати доброї ради —
Руки здійсмати до Зевса корисно, щоб зглянувсь на нас він».

Мовивши так, звелів тоді ключниці старець поважний
Чистої злити на руки води йому. Глек із водою
Й таз мідяний для вмивання внесла йому жінка служебна.

305 Руки умивши свої, він келих прийняв од дружини,
Встав серед двору, вчинив узливання і широко молився,
Очі до неба піднісши, і голосно так промовляв він:
«Зевсе, наш батьку, володарю Іди, преславний, великий!
Дай, щоб ласкаво прийняв мене славний Ахілл, з милосердям,
310 Ще й бистролетного птаха праворуч пошли мені з неба,
Віщого птаха, який і самому тобі найлюбіший
І найсильніший з птахів, щоб, на власні побачивши очі,
Впевнено я прямував на човни бистрокінних данаїв».

Так він моливсь громовержцю. І вчув його Зевс велемудрий,
315 І надіслав він орла, найпевнішого віщого птаха,
Темнопір'ястого звірів ловця, що беркутом зветься.
Наче у високоверхих покоях багатого мужа
Двері з міцними запорами, саме такими завбільшки
Крила обидва були у орла. Над містом праворуч
320 Він пролетів. Цю ознаку побачивши, вельми зраділи
Люди троянські, серця їм у грудях усім звеселились.

Став, поспішаючи, старець Пріам на свою колісницю
Й коней мерщій із подвір'я погнав повз лункий передсінок.
Мули тягли ваговитий повіз чотириколісний,
325 Ними тямущий Ідей керував; а позаду їх бігли
Коні, що їх батогом підганяючи, їхав поспішно
Ними по місту Пріам. Проводжать його вийшли всі близькі
В смутку великому, начебто їхав він смерті назустріч.
А як, спустившись із міста, дісталися вже на рівнину,
330 До Іліона назад і синове, й зяті його разом
Всі повернулись. Самі ж бо від широколунного Зевса
Не заховались на полі, — побачив він, зглянувсь на старця,
І до Гермеса, до любого сина свого, тоді мовив:
«Любо, Гермесе, тобі й наймиліше із смертними бути
335 В приязні й поміч в біді подавати, кому забажаєш.
Йди ж і Пріама проведь до ахейських човнів глибодонних,
Так, щоб ніхто із данаїв не бачив його й не помітив,
Поки щасливо не дійде він аж до намету Пеліда».

Мовив він так, і послухав тих слів його світлий дозорець.
340 Тої ж хвилини до ніг золоті підв'язав він підошви,
Гожі й нетлінні, що всюди із подувом вітру найлегшим —
І по воді, й по безкраїх просторах землі — його носять,
Жезл захопив, що, як схоче, ним сонну на очі дрімоту
Людам наводить, заснулого ж може так само збудити.
345 Взявши той жезл, могутній помчав із ним світлий дозорець,
Вмить долетів до рівнини троянської й вод Геллеспонту
Й біг суходолами, постать прибравши вожедевого сина
З першим пушком на щоках, у розквіті років найкращих!

Ті ж два тим часом минули вже Іла велику могилу
350 Й мулів та коней своїх зупинили, щоб їх напоїти

З річки. Вже тіні вечірні на землю лягали навколо.

Раптом Гермеса побачивши перед собою, окличник

Зразу помітив його і так до Пріама промовив:

«Глянь, Дарданіде, уважніш! Нам діяти треба обачно.

355 Мужа я бачу, — боюсь, чи не ждуть нам від нього напасти!

Швидше тікаймо на конях, а ні — до колін припадімо

Й ревно благаймо його, щоб мав він до нас милосердя!»

Мовив він так, і жахнувся старий, аж серце завмерло,

Й стало волосся сторчма на згорбленім тілі старечім,

360 Весь він заляк. Підійшовши до нього, Гермес-доброчинець

Старця за руки узяв, і розпитувать став, і промовив:

«Батьку, куди це ти коней і мулів своїх поганяєш

В ніч божественну оцю, коли смертні усі спочивають?

Ти не боїшся ахеїв, що зовсім відціль недалеко

365 Дихають сили лихої й ворожої злоби диханням?

А як побачив би хто, як у млі бистролетної ночі

Стільки скарбів ти везеш, — що б відчув ти тоді своїм серцем?

Не молодий-бо ти й сам, ще й старий, хто тебе супроводить, —

Як оборонитесь ви, коли хтось нападе на вас перший?

370 Я ж не вчиню тобі жодного лиха і навіть од інших

Оборонятиму: схожий на рідного ти мого батька».

В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:

«Все так на правду і є, як кажеш ти, люба дитино!

Та із богів свою руку простер уже хтось наді мною,

375 Давши такого, як ти, супутника стріти в дорозі

Доброзичливого, гарного й зростом своїм, і на вроду,

Мудрого розумом, — видно, в щасливих батьків ти родився».

В відповідь мовив на це провідар йому, світлий дозорець:

«Так, справедливо усе й до ладу ти, старче, говориш.

380 Ти мені от що скажи, та розкажуй одверто і щиро:

Чи виправляєш кудись до чужинних людей ти численні,

Цінні скарби свої, щоб зберегти їх для тебе, напевне,

Чи залишити готові усі Іліон ви священний,

Страхом охоплені? Найсміливіший у війську загинув,

385 Син твій! Нічим же не гірший в бою він за воїв ахейських».

В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:

«Хто ж бо ти сам, мій найкращий? В яких ти батьків народився?

Як же ти гарно про сина мого безталанного мовиш».

В відповідь мовив на це провідар йому, світлий дозорець:

390 «Хочеш ти, видно, про Гектора, старче, мене розпитати.

Часто в боях, де слави мужі набувають, на власні

Очі я бачив його, навіть в день той, коли, одігнавши

До кораблів, побивав аргеїв він гострою міддю.

Стоячи здалеку, ми дивувалися. Битися з вами

395 Забороняв нам Ахілл, що на сина Атрея був гнівний.

Сам я — товариш його, на однім кораблі з ним прибулий.

Із мірмідонян я родом, мій батько — славетний Поліктор,
Муж він заможний, роками такий же, як ти, староденний.
Шестеро дома лишилось синів його, я ж оце сьомий.

400 Випав мені жеребок — Ахілла сюди проводжати.
Від кораблів оце я прийшов на рівнину. З світанням
Мають із боєм на місто іти бистроокі ахеї.
Вже надокучило тут їм без діла сидіти, й не можуть
Стримати їх поривання до бою державці ахейські».

405 В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Якщо ти справді товариш Ахілла, сина Пелея,
То я благаю тебе, розкажи мені щиро всю правду.
Чи біля бистрих човнів лежить іще син мій, чи кинув
Псам на поталу Ахілл його, геть на шматки порубавши?»

410 В відповідь мовив на це провідар йому, світлий дозорець:
«Старче, ні пси, ані хижі птахи його ще не терзали,
Він у наметі Ахілловім, перед човном його бистрим,
Все ще лежить. Дванадцять минуло вже днів, але й досі
Тіло його не гниє, не їдять його трупа жадливо

415 Черви, що воїв тіла, полеглих в бою, пожирають.
Правда, щодня, ледве рання засяє зоря богосвітла,
Труп він волочить нещадно круг гробу коханого друга,
Але йому це не шкодить. Ти б, глянувши, й сам здивувався:
Він як росою омийтий лежить, ні краплиночки крові,
420 Ані пляминки на ньому, — всі загоїлись рани,
Що завдали йому гострої міді численні удари.
Так-то піклуються сином твоїм безпечальні богове,
Навіть і мертвим, — мабуть, усім серцем вони його люблять».

Мовив він так, і старець зрадив, і до нього промовив:

425 «О, як то добре, дитино, приносити жертви належні
Вічним богам. Тож і син мій, коли іще був він у мене,
Не забував у господі богів, що живуть на Олімпі, —
Тим-то вони і по смертному часі його спогадали.
Ти ж у дарунок прийми од мене цей келих чудовий,
430 Стань біля мене й під захистом вічних богів олімпійських
Сам проведи до намету славетного сина Пелея».

В відповідь мовив на це провідар йому, світлий дозорець:
«Юного, старче, мене спокушаєш, та марно схиляєш
Поза Ахіллом коштовні дарунки від тебе прийняти.
435 Цілим-бо серцем своїм і соромлюся я, і боюся
В чімсь обмануть його, щоб не зазнать за це лиха пізніше!
А провозжать тебе я хоч до славного Аргоса радий,
Охоронять на швидких кораблях і шляхах сухопутних.
Хто б на такого не зважив супутця й напав би на тебе».

440 Мовив слова ці Гермес-доброчинець і скочив на повіз,
В руки могутні мерщій ухопив батога він і віжки
І надихнув незвичайної прудкості коням і мулам.

Швидко домчали до валу навкруг кораблів і до рову,
Де перед тим вартові готували ахеям вечерю.

445 Сон на сторожу пролив проводар тоді, світлий дозорець,
Всіх він приспав і, відсунувши засуви й браму розкривши,
Старця Пріама завів і його колісницю з дарами.

От до високого врешті вони добулися намету
Сина Пелея, — його мірмідонці йому збудували,

450 В лісі ялин нарубавши, а зверху поклали покрівлю
Із очерету пухнастого, в луках його назбиравши.
Опорядили вождеві й подвір'я навколо намету,
Тином обвівши густим. Замикалася брама єдиним
Засувом, теж ялиновим, важеним таким, що ахейських

455 Троє мужів засували його й відмикали ще троє
Інших мужів. Ахілл же і сам його міг засувати.
Браму оцю відчинив перед старцем Гермес-доброчинець,
Славні дарунки завіз прудконогому сину Пелея,
Із колісниці на землю зійшов і до старця промовив:

460 «Старче мій, бог я безсмертний, Гермес — я до тебе з Олімпу
Посланий, — батько звелів мені бути твоїм провожатим.

Та вже й вертатися час. Потрапляти на очі Ахіллу
Я б не хотів. Безсмертному богові все ж непристойно
Перед всіма так одверто у смертних приймати гостину.

465 Ти ж до намету ввійди і, коліна обнявши Пеліда,
Батька ім'ям, пишнокосої матері й любого сина
Щиро благай його, поки дух йому в грудях зворушиш».

Мовивши так, Гермес до Олімпу високого швидко
Злинув. На землю тоді Пріам з колісниці зіскочив

470 І, візника залишивши Ідея на місці, щоб бистрих
Коней і мулів стеріг, подався їздець староденний
Прямо до дому, де Зевсові любий Ахілл мав оселю.
Там він застав його й друзів, що одаль сиділи. Лиш двоє —
Автомедонт благородний і Алкім, Ареєва парость, —

475 Услугували йому. Вечеряти шойно скінчив він —
Їжі спожив і пиття. Перед ним іще стіл залишався.
В дім непомітно ввійшов великий Пріам і, схилившись,
Став обнімати коліна Ахіллові, ще й цілувати
Руки страшні, що в нього численних синів повбивали.

480 Так, наче муж, що, в рідному краї убивши людину,
На чужину утікає в нестямі і, раптом зайшовши
В дім до мужа багатого, подив усіх викликає,
Так здивувався Ахілл, боговидого старця впізнавши,
Враз здивувались і інші, й одні позирнули на одних.

485 Тільки Пріам, озвавшись, промовив до нього з благанням:

«Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле!
Так же, як я, стоїть він на старості скорбнім порозі.
Може, в цю саму хвилину сусіди йому учиняють

Утиски й нікому ту небезпеку й біду відвернути.

490 Все ж він, принаймні почувши про те, що живий ти і цілий,
Серцем радіє своїм і щоденно плекає надію
Любого бачити сина, коли він повернеться з Трої.
Я ж, нещасний без краю, найкращих синів породив я
В Трої розлогій, а нині нікого мені не лишилось.

495 Аж п'ятдесят їх у мене було до приходу ахеїв,
З них дев'ятнадцять від лона були однієї дружини,
Решту — інші жінки у моїх породили покоях,
Та багатьом із них лютий Арей вже знесилив коліна.
Хто ж був єдиний у мене, що й Трою, й самих захищав нас,
500 Той в обороні вітчизни недавно тобою убитий —
Гектор. Тож задля нього й до цих кораблів я ахейських
Нині з благанням прийшов і викуп приніс незліченний.
Бійся, Ахілле, богів і зглянься ласкаво на мене,
Батька свого спогадавши, бо жалю ще більше я гідний,
505 Те-бо терплю, чого інший ніхто не зазнав земнородний, —
Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»

Мовив це, й пам'ять про батька збудив, і викликав сльози.
Взявши за руку, лагідно все ж одхилив той старого.
Так спогадавши обидва, — той Гектора-мужезвитяжця,
510 Плакав невтїшно, до ніг Ахіллових тужно припавши,
Сам же Ахілл свого батька оплакував, ще й за Патроклom
Тяжко журився, — і стогін їх сумно лунав по покоях.
А після того, як слізьми наситивсь Ахілл богосвітлий,
З серця ж його і грудей одлягло скорботне бажання,
515 З крісла він швидко підвівся й за руку підводить старого,
Сиве чоло пожалівши й на бороду зглянувшись сиву,
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:

«О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти!
Як же наблизитись до кораблів ти наваживсь ахейських
520 Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.
Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як боляче нам,
Глибоко в серці сховаймо свою ми журбу і скорботу.
Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
525 Долю таку вже богове нам, смертним, направили, нещасним, —
Жити весь вік у журбі, самі лиш вони безпечальні.
Глиняні глеки подвійні у Зевса стоять при порозі,
Повні дарів: нещастя — в одному, а в другому — блага.
Той, кому їх у суміші Зевс подає громовладний,
530 Інколи горя, а інколи й радості має зазнати.
Той же, кому тільки лихо пошле, здобуває ганьбу лиш,
Голод нужденний скрізь гонить його по землі богосвітлій,
От і блукає він скрізь, і в богів, і в людей у зневазі.
Так і Пелея боги дарами блискучими зроду

535 Обдарували; поміж людей він усіх виділявся
Щастям, багатством, ще й був владарем у мужів мірмідонських,
Смертний, дружиною мав од богів він богиню безсмертну.
Та недолю й йому приділили богове — не мав він
В домі своєму дітей, владушого роду нащадків.

540 Син у Пелея один лише, коротковічний; я й нині
Старості не доглядаю його й од вітчизни далеко
В Трої сиджу — і тобі, і дітям твоїм лиш на горі.
Чули ми, старче, раніше колись і ти був щасливий:
Скільки обмежує Лесбос, оселя Макарова, з моря,

545 З півночі ж — гори Фрігійські та хлань Геллеспонту безкрая —
Скрізь визначався ти, старче, як кажуть, синами й багатством.
Та як наслали на тебе це лихо богове небесні,
Вічно під містом твоїм лиш січі та людоубивства.
Мусиш терпіти, журби не тримай безнастанної в серці,

550 Не допоможе нічого печаль за сином убитим, —
Не воскресиш його, тільки ще більшого горя зазнаєш!»
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Ні, я не сяду, годованцю Зевсів, допоки мій Гектор
Десь у наметі лежить непохований. Дай його швидше,

555 Хай я на власні очі побачу. А сам ти від мене
Викуп багатий прийми, що привіз я. Нехай він на радість
Буде тобі, щоб вернувсь ти до рідного краю щасливо,
Ти-бо дав жити мені і сонячне бачити світло».

Глянув на нього спідлоба і мовив Ахілл прудконогий:
560 «Не досаждай мені, старче, бо вирішив серцем і сам я
Гектора тіло вернути, — від Зевса приходила з вістю
Мати до мене моя, від морського народжена старця.
Знаю-бо й те я, Пріаме, цього не сховаєш від мене, —
Хтось із богів тебе до кораблів супроводив ахейських.

565 З смертних ніхто б не насмілився, навіть юнак нерозважний,
В стан наш вступити — ні від сторожі б не міг він схватись,
Ані так легко затвори на брамах відсунути наших.
Тож не хвилюй уже більше моє ти печалями серце,
Щоб у наметі цім, старче, хоч ти і з благанням приходиш,

570 Я не відмовив тобі і Зевсову б волю порушив».

Мовив він так, і, злякавшись, послухав старий тої мови,
Син же Пелеїв, як лев, за двері з намету подався,
Та не один, за ним поспішили соратників двоє —
Автомедонт благородний і Алкім, що їх поміж друзів

575 Більше від інших Ахілл шанував по Патроклі убитім.
Випрягли коней і мулів вони, від ярма одв'язавши,
І, до намету з окличником старця Пріама ввійшовши,
В крісло його посадили, і з міцноколісного воза
Викуп за голову Гектора зносити стали безцінний.

580 Два лиш плащі залишили вони і хітон добротканий,
Щоб, загорнувши в них тіло, додому його виряджати.
Сам же покликав служниць помити його й намастити,
Тільки десь далі поклавши, щоб сина Пріам не побачив.
Міг-бо не стримати гніву старий у засмученім серці,
585 Сина побачивши, сам же Ахілл, умить спалахнувши,
Зопалу вбить його міг би й порушити Зевсову волю.
Тіло помили служниці, і, маслом його намастивши,
В чистий вгорнули хітон, і плащем його зверху накрили.
Потім Ахілл підняв його сам і, на мари поклавши,
590 З товаришами поставив на добре гембльованім возі.
Заголосивши тоді, до друга взивав він і мовив:
«О, не гнівися, Патрокле, як навіть в Аїді почуєш,
Що богосвітлого Гектора тіло віддав дорогому
Батькові я, — не нікчемний він дав мені викуп за нього.
595 Гідну й для тебе я долю із нього вділю, як належить».
Мовив це, й знов до намету вернувся Ахілл богосвітлий.
Сів у крісло, оздоблене гарно, що встав був із нього,
При протилежній стіні, і так до Пріама промовив:
«Син твій, старче, померлий до тебе вернувсь, як велів ти, —
600 Вже він на марах лежить. На світанку його ти побачиш
І повезеш. А зараз пора про вечерю згадати.
Не забувала про їжу й сама пишнокоса Ніоба,
Що аж дванадцять дітей у неї загинуло в домі —
Шестеро дочок і шість синів у квітучому віці.
605 Стрілами тих юнаків Аполлон повбивав срібнолукий
В гніві на матір Ніобу, дівчат — Артеміда мислива,
Саме за те, що з Лето ясноликою хтіла рівнятись:
Двох-бо дітей породила Лето, а у неї — багато.
Хоч їх лиш двоє було, а тих багатьох повбивали.
610 Дев'ять днів у крові ті валялися трупи, й ховати
Їх не було кому: всіх обертав у каміння Кроніон.
Тільки десятого дня їх небесні боги поховали.
Слізьми знеможена вкрай, про їжу згадала Ніоба.
Нині у скелях далеких, у горах безлюдних Сіпілу,
615 Де, як розказують, захисток мають для себе божисті
Німфи, що вздовж берегів Ахелою ведуть хороводи, —
В камінь богами обернена, там вона вічно сумує,
Отже, про їжу пора нам подумати, мій богосвітлий
Старче, встигнеш і потім оплакати милого сина,
620 В Трою привізши, і там многослізний він буде для тебе!»
Мовив і, скочивши, білу вівцю Ахілл прудконогий
Сам заколов; білували ж, як личить, і справили друзі,
М'ясо усе на шматки порубали й, рожнами проткнувши,
Смажити стали старанно й готове з рожнів познімали.

625 Автомедонт заходився ще й хліб по столі розставляти
В кошиках гарних, а м'ясо ділив сам Ахілл богосвітлий.
Руки до поданих страв одразу ж усі простягнули.
Потім, коли уже голод і спрагу вони вдовольнили,
Довго Пріам Дарданід дивувався тоді із Ахілла,
630 Зросту його і красі, до богів-бо усім був подібний.
Так же й Ахілл з Дарданіда Пріама собі дивувався,
Спостерігавши вигляд поважний і слухавши мову.
Як навітшались вони, один одного так споглядавши,
Перший промовив тоді староденний Пріам боговидий:
635 «Спати пусти мене швидше, годованцю Зевсів, щоб, лігши,
Сном утішатись солодким могли ми на ложах спокійних.
Ні на хвилину повік не заплющував я над очима
З дня, коли духу позбувся мій син під руками твоїми,
Тільки стогнав я весь час і муки терпів незліченні,
640 В куряві й бруді з одчаю валяючись серед подвір'я.
Тільки ось нині я їжі спожив і вином іскрометним
Горло своє покropив, а то зовсім не їв я нічого».

Так він сказав. Ахілл тоді друзям звелів і служницям
Ліжка стелить в передсінку, пурпурними їх подушками
645 Викласти, ще й килимами чудовими постіль заслати,
І покривала вовняні подать їм укритися зверху.
Вийшли із світлом ясним у руках із покоїв служниці
Й два для них ложа небавом старанно вони постелили.
З жартом звернувся тоді до Пріама Ахілл прудконогий:
650 «Ляжеш ти, старче мій любий, знадвору, щоб часом з ахеїв
Хтось не ввійшов сюди радитись, — часто до мене заходять
Радити раду мужі, як звичай того вимагає.
Тож, як у п'ятні нічній хто-небудь тебе тут побачить
І Агамемнону зразу ж розкаже, людей вожаєві,
655 Може, напевно, затриматись видача мертвого сина,
Ти ж мені нині усе розкажи і повідай одверто:
Скільки ти днів богосвітлого Гектора маєш ховати,
Щоб не виходив на битву я сам і воїнів стримав».

В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
660 «Якщо даси нам ховать богосвітлого Гектора тіло,
Ласку велику цим нині ти явиш до мене, Ахілле:
Замкнені ми в Іліоні, ти знаєш, а дерево треба
Здалеку, з гір нам возить, та й трояни залякані дуже.
Дев'ять би днів нам хотілось оплакувать Гектора в домі
665 І поховать на десятій та справити тризну для люду.
На одинадцятий — пагорб насипати зверху могильний,
А на дванадцятий — бій відновити, якщо вже так треба».

Знову йому відповів прудконогий Ахілл богосвітлий:
«Хай так і буде, старче Пріаме, як ти того хочеш.

- 670 Я припиняю війну на час, що його зажадав ти».
- Мовивши це, правицею руку він біля зап'ястя
Стиснув ласкаво, щоб острах у нього розвіяти в серці.
В передпокої небавом і спати вони полягали —
Старець Пріам і окличник — з думками розумними в грудях;
- 675 Сам же Ахілл спочивав під наметом, обладнаним добре,
Поруч із ним Брісеїда на ложі лягла яснолиця.
- Інші богове безсмертя й мужі усі збройнокомонні
Спали безжурно всю ніч, заспокійливим сном оповиті.
Лиш одного він не міг подолать доброчинця Гермеса,
- 680 Що обмірковував, як одвести державця Пріама
Від кораблів, щоб того не помітила варта при брамі.
Став він над ним в головах і мовив таке йому слово:
- «Не добачаєш можливих ти, старче, знегод, якщо спати
Можеш між люду ворожого, здавшись на слово Ахілла.
- 685 Дав ти сьогодні багато, щоб викупить мертвого сина,
Та за тебе живого дадуть, проте, викупу й втрое
Діти твої, що лишилися ззаду, коли б Агамемнон
Знав, що ти тут, і дізнались про це усі інші ахеї».
- Так він промовив. А старець злякався й окличника будить.
- 690 Позапрягав негайно Гермес тоді коней і мулів
І через табір погнав, та з ахеїв ніхто й не побачив.
А як дісталися броду вони струменистої річки
Ксанту пучинного, що від безсмертного Зевса родився,
Кинув супутців Гермес і подався на верхів'я Олімпу.
- 695 В шатах шафранних Еос над всією простерлась землею.
Коней з плачем і стогнанням вони до міста погнали,
Вбитого ж мули везли. Та тільки ніхто не побачив
Їх ні з мужів, ні з жінок, підперезаних пишно, раніше
Аніж Кассандра, на золоту Афродіту подібна.
- 700 Вздріла вона із твердині пергамської любого батька
На колісниці й міського при ньому окличника з Трої.
Мулів побачила далі і Гектора тіло на марах.
Заголосила вона і на весь Іліон заводала:
- «Швидше, троянські мужі і троянки, на Гектора гляньте!
- 705 З радістю ви зустрічали, коли він живий повертався
З битви, — він завжди був радістю міста й цілого народу!»
- Мовила так. І ніхто із жінок і мужів тоді в місті
Не залишився, велика людей огорнула скорбота.
В брамі вони оточили Пріама, що віз його тіло.
- 710 Перед всіма його любя дружина і мати шановна,
Коси рвучи на собі, до бистрих коліс припадали,
Щоб хоч обнять його голову. Й плакав народ весь навколо.
Так біля брами вони цілий день аж до заходу сонця
Сльози рясні проливали б над Гектора мертвого тілом,

715 Якби не крикнув із повоза свого старий до народу:
«Дайте дорогу, щоб мулами міг я проїхати. Вдосталь
Потім наплачетесь ви, як мерця привезу я додому».

Мовив він так. І весь перед повозом люд розступився.
Як досягли вони славного дому Пріама та мертве

720 Тіло поклали на ложе різьблене, навкруг посадили
Заводіїв голосіння, і з стогоном ті і риданням
Спів почали похоронний, і в тузі жінки голосили.
Перша плачем із них білораменна зайшлась Андромаха,
Голову Гектора-мужозвитяжця обнявши руками:

725 «Рано ти, мужу мій любий, пішов із життя і вдовою
В домі мене залишаєш. Тож син наш — мале ще дитячко,
Що породили його ми, бездольні, — квітучого віку
Не досягне він, гадаю. Раніш-бо наш город дощенту
Буде зруйновано. Сам-бо загинув ти, наш оборонцю,

730 Що рятував його, й вірних дружин, і дітей нетямущих.
Скоро відціль повезуть їх усіх в кораблях глибодонних,
З ними й мене. А ти, мій синочку, або вслід за мною
Підеш до краю чужого роботу робить примусово
Немилосердним владикам, або тебе хтось із ахеїв

735 Схопить за руку і з башти жбурне на загибель жорстоку
В гніві за те, що брата забив у боях йому Гектор,
Чи його батька, чи любого сина, бо безліч ахеїв,
Гектора вбитих долонею, землю зубами вже гризли.
Батечко твій неласкавий до них був у січі жорстокий,

740 Тим-то й оплакують так його люди усі в Іліоні.
Гекторе, горя завдав ти батькам, до ридань невимовних
Їх призвівши, мені ж дав найбільш катувань ти жорстоких.
Не простягнув-бо до мене руки ти із смертного ложа,
Не заповів мені слова останнього, щоб пам'ятала

745 Я його днями й ночами, рясні проливаючи сльози!»

Мовила так крізь ридання, і в тузі жінки голосили.
Ревно посеред жіноцтва заводила плач свій Гекуба:
«Гекторе, серцю моєму з моїх діточок найлюбіший!
Ще й за життя був у мене ти любий богам олімпійським,

750 Та й після смерті твоєї за тебе вони вболівають.
Інших у мене синів захопивши, Ахілл прудконогий
Взяв у полон і далеко продав їх за море безплідне,
Десь аж на Самос, на Імбр та на Лемнос, туманом повитий;
Тільки у тебе він душу відняв тонколезною міддю

755 І волочив круг могили тобою убитого в січі
Друга Патрокла, хоча і не міг його цим воскресити.
Ти ж, наче вмитий росею, так ніби ось-ось заговориш,
В домі моєму лежиш, немов Аполлон срібнолукий
Лагідно й тихо настиг тебе раптом своєю стрілою».

760 Мовила так крізь ридання, і плач залунав безугавний.
Третя з невтїшних жінок завела голосіння Єлена:
«Гекторе, серцю моєму із дїверів ти найлюбіший!
Став-бо тепер чоловіком мені Александр боговидий,
Що мене в Трою привіз, — хай раніш я загинула б краще!

765 Ось і двадцятий вже рік од тієї години минає,
Як прибула я сюди, покинувши рідну країну,
Та не чула від тебе лихого чи прикрого слова!
Навіть як інший хто в домі мені починав докоряти —
З дїверів хто, із зовиць, чи з невісток, убраних ошатно,
770 Або свекруха, — сам свекор був завжди як батько ласкавий, —
Ти зупиняв і стримував їх переконливим словом,
Лагідно діючи мовою, повною тихої ласки.
Тим-то за тебе й за себе сумую тепер я, нещасна.
В цілій-бо Трої розлогій немає у мене віднині
775 Друга, як ти. Із зневагою всі позирають на мене».

Мовила так крізь ридання. Зітхав увесь люд незліченний.
Старець Пріам із такими звернувся до присутніх словами:
«Дров понавозьте, трояни, до міста й не бійтесь лихої
Засідки десь од аргеїв. Ахілл мені дав обіцянку,
780 Ще коли нас одпустив од своїх кораблів чорнобоких,
Нас не чїпати, аж поки дванадцятий день не настане».

Мовив він так. І у повози мулів вони із волами
Позапрягали і швидко усі перед містом зібрались.
Дев'ять без спочиву днів вони дрова возили до міста,
785 Лиш на десятий, коли заясніла зоря світлодайна,
Винесли з тужним риданням одважного Гектора тіло
І, на багаття зверху поклавши, вогонь розпалили.
Ледве з досвітньої мли розоперста Еос заясніла,
Стали до вогнища Гектора славного сходитись люди,
790 А як усі вже зійшлись і громада зібралась велика,
Спершу іскристим вином залили вони всюди багаття,
Де ще трималася сила вогню. Лише після того
Білії кості брати його й друзі в журбі позбирали
З попелу, й сльози рясні із лиць у них бігли струмками.
795 Кості зібравши усі, пурпуровим м'яким покривалом
Їх огорнули, й тоді, в золотую поклавши їх урну,
Разом до ями глибокої все опустили, й до неї
Зверху багато каміння великого щільно наклали,
Й пагорб надгробний насипали, варта ж сиділа навколо,
800 Щоб до часу не напали красивоголінні ахеї.
Швидко надгробок насипавши, всі розійшлися. А потім
Знову зійшлися і в учті усі учтували преславний
В домі Пріама-державця, що Зевсовим був вихованцем.
Гектора так, упокірника коней, вони поховали.

ПРИМІТКИ

ПІСНЯ ПЕРША

Рядок 1. Богиня, до якої звертається поет і яка повинна оспівати (точніше — надихнути поета, щоб він оспівав) Ахіллесів гнів, — Муза. З дев'ятох муз богинею епічної поезії вважали Калліопу.

2. **Ахеї** (ахейці, ахаї). Коли в «Іліаді» йдеться про спільну назву для всіх тих грецьких племен, що воювали під Троєю, Гомер називає їх ахеями, данайцями або аргів'янами, хоч це були й окремі племена.

3. **Аїд** (Гадес, Ад) — потойбічний світ, місце перебування померлих, а водночас — і одне з імен бога потойбічного світу. Згідно з давніми уявленнями, це — темне підземелля, де блукають душі мерців.

Слово «**герой**» за найдавніших часів у греків мало до певної міри сакральний зміст. Героями вважалися особистості (переважно легендарні) не лише надзвичайної сили й відваги, — це за походженням напівбоги. Такий, скажімо, Геракл, син бога Зевса і смертної жінки Алкмени, або в «Іліаді» — Ахіллес, батько якого Пелей — вождь мірмідонян, одного з ахейських племен, а мати — морська богиня Фетіда. Часто таке напівбожественне походження приписувано басилевсам, ватажкам племен. В «Іліаді», проте, цей термін вживається і в значенні, близькому до сучасного, тобто героями називають взагалі хоробрих воїнів, що відзначилися на полі бою.

5. «*Так Зевсова воля над ними чинилась...*» — Звичайне для Гомерових поем подвійне вмотивування подій, що відбуваються в творі: це — і наслідок втручання богів, і водночас — природний розвиток дії.

9. «*Син то Зевса й Лето*» — бог Аполлон.

14. **Жезл золотий** — ознака жрецького сану. «*...На чолі ж мав вінок Аполлона...*» — переклад трохи довільний. Точніше — не вінок, а стьожку, пов'язку з білої вовни, яку жрець начепив на жезл, а не пов'язав нею голову.

18. **Олімп** — найвища гора в Греції (2918 м). Згідно з віруваннями стародавніх греків — місце перебування богів.

30. **Аргос** — головне місто Арголіди, володіння Агамемнона (північно-східна частина півострова Пелопоннеса). Звідси й назва жителів — аргів'яни, аргеї.

37. **Хріса, Кілла** — стародавні міста на малоазійському побережжі в Троаді (поблизу Трої). **Тенед** (Тенедос) — острів недалеко від Трої і на ньому місто тієї самої назви, що й острів.

39. **Смінтей** («винищувач мишей») — одне з численних імен Аполлона. Існують міфи про те, як він врятував від навали польових мишей цілу Троаду. У Хрісі була статуя Аполлона з мишею під ногою.

43. **Феб**, або **Фойбос** (осяйний) — одне з найпоширеніших імен Аполлона. Культ Аполлона як бога світла і сонця у давній Греції злився з культом сонячного бога Геліоса.

65. **Гекатомба** — жертва богові зі ста (а пізніше — взагалі із значної кількості) биків.

106. Агамемнон пригадує, як колись він з намови Калхаса (Калханта) приніс у жертву власну дочку Іфігенію, щоб вимолити в богів попутного вітру для кораблів, що вирушили завойовувати Трою.

144. **Муж радний** — басилевс. Басилевси влаштовували між собою наради, куди не допускалися звичайні воїни, що брали участь лише в загальновійськових зборах. Але й там промови виголошували басилевси, а маса могла тільки вигуками виявляти своє ставлення до почутого.

155. **Фтія** — місто в Фессалії (північ Греції), володіння Ахіллея.

202. **Зевс егідодержавний**. — У найдавніші часи егідою називали Зевсову зброю у вигляді бурі з громом та блискавицею, якою він наганяв ляку на супротивників. За одним з варіантів міфа егідою називали шкіряний щит Зевса, що виготовив йому бог-коваль Гефест. І це також була застрашувальна зброя, тим паче, що на щиті містилась голова потвори — Горгони Медузи з жахливими очима і з гадюками замість волосся. Часом Зевс позичав егіду Аполлонові або Афіні. Звідси походить і вживане нині «під егідою», в розумінні «під захистом».

252. **Пілос** — у давній Греції таку назву мало троє міст. З ім'ям Нестора пов'язаний Пілос — місто з гаванню на півдні Пелопоннесу.

263—264. **Нестор**, що два покоління людські пережив, — найстаріший з учасників Троянської війни, отже, й згадує він товаришів своєї молодості, міфічних героїв, ще з передтроянської епохи, з іменами яких пов'язані численні перекази. **Пірітой** — вождь міфічних лапітів, войовничого племені, що населяло Фессалію. На свій весільний бенкет він запросив сусідніх кентаврів — дике плем'я напівлюдей-напівконей. Упившись, кентаври хотіли силоміць забрати наречену та інших жінок, що були на бенкеті. Це стало причиною війни між лапітами й кентаврами. У війні крім Пірітоя брали участь і інші лапітські герої, що їх називає Нестор:

Дріант, Ексадій, Поліфем (не має нічого спільного з кіклопом Поліфемом, з яким читач зустрінеться в «Одіссеї»), а також Поліфемів брат **Кеней**, що народився як дівчина і яку бог Посейдон на її прохання обернув у хлопця. Після драматичних перипетій кентаврів було подолано, і вони повтікали на північ Греції.

265. **Тесей**, син афінського царя Егея, — поряд з Гераклом найушлавленіший герой найдавніших міфів. Був другом Пірітоя, помагав йому у війні з кентаврами.

307. **Син Менойта** — Патрокл.

313. Ритуальне омивання, обряд очищення від того брудного й гріховного, що було наслідком вчинку Агамемнона.

321. **Окличники** (вісники). — В їхні функції входило посередництво між ворогами, також між богами й людьми. Вони виконували роль послів у міжплеменних стосунках. Користувались правом недоторканості.

366. **Фіви**. Відомо було троє міст, що мали таку назву: семибрамні — грецьке місто в європейській частині Греції, в Беотії; стобрамні — в Єгипті і кілійські — в Малій Азії. Саме про ці треті Фіви тут і мовиться. Це було володіння **Гетіона**, батька Гекторової дружини Андромахи.

403—404. **Егеон** (так його йменували люди), або Бріарей (мовою богів) — один із трьох сторуких і п'ятдесятголових велетнів, син бога Посейдона, а за іншою версією — син Урана (Неба) і Землі (Геї).

424. **Ефіопи** (чорношкірі) за тогочасними уявленнями жили десь край світу, на далекому півдні, на березі ріки Океану, і відзначались такими чеснотами, що були навіть гідні пригостити у себе богів.

470. **Кратер** (кратера) — посуд, в якому розводили вино водою; розведене вино потім черпали з кратеру й розливали в келихи. Перед питтям робили **узливання** — зливали із келиха кілька крапель у жертву богам.

473. **Пеан** — культовий спів на честь Аполлона.

477. **Еос** — ранкова зоря, богиня світанку.

485—486. Корабель витягали з води, щоб не підгнивало дно.

500—502. Обнімання колін, доторкання рукою до підборіддя — загальнопоширені жести, що означали благання.

584. **Келих дводонний** — дехто тлумачить це інакше і, може, з більшою на те підставою: не дводонний, а з двома ручками або двома вушками.

593—594. **Лемнос** — острів у північній частині Егейського моря, в давнину заселений плем'ям синтійців.

599. Тут — перводжерело широкоживаного виразу «гомеричний сміх».

603. **Формінга** — струнний музичний інструмент, різновид ліри.

6. Тут втілення сну (чи сновидіння) називається Онейросом. Фігурує (напр., XIV, 231 або XVI, 672) ще й Гіпнос, крилатий бог сну, брат бога смерті Танатоса, син бога підземної п'їтьми Ереба й богині Ночі. Гіпнос мав силу присипляти не тільки людей, а й богів. У перекладі обоє імен передано ім'ям Сон.

42. **Хітон** — спідній одяг (на зразок сорочки), підперезуваний поясом.

93. **Чутка** — в оригіналі Осса, тут уособлена як богиня.

101—106. **Берло**, знак влади басилевса, як бачимо, скував бог-коваль Гефест, а бог-посланець Гермес приніс його дідові Агамемнона та Менелая Пелопу, той же передав берло своєму синові Атрею, потім воно дісталось Атреєвому братові Тієсту, від якого, нарешті, перейшло до Агамемнона. Отже, Агамемнон показаний, як владар з ласки богів.

144. **Ікарійське море** — це, власне, частина Егейського моря. Назва виникла з міфа про Ікара (див. прим. до 591—592 рядків XVIII пісні), що, пролітаючи там, піднявся надто високо, близько до сонця; проміння розтопило віск, яким були скріплені пера на його крилах, тож Ікар упав у море й потонув.

153. Чистили рови, викопані для того, щоб витягти з води на суходіл кораблі, а в разі потреби знову спустити їх на воду.

302. **Кери** — чорнокрилі богині смерті.

303. **Авліда** — порт у Беотії (Середня Греція), місце, де збиралися майбутні завойовники Трої перед вирушенням у похід.

319. **Син Кроноса** (Кронід, Кроніон) — Зевс.

341. Узливання чистим (тобто не розведеним водою) вином супроводило особливо урочисті обіцянки та присягання.

353. «*Блиснув перуном праворуч...*» — тобто на сході. Треба було стати обличчям до півночі, і якщо Зевс подав знак блискавкою на сході (праворуч), то це вважалося щасливою привісткою.

461. У Малій Азії, біля гірського пасма Тмол (нині Боздаг), простягалась Асійська лука, від якої походить назва Азії. Там же протікала і ріка Каїстр (нині Аксу).

465. **Скамандр** — річка в околицях Трої (нині — Мендере-Су).

484. Додатковим звертанням до всіх Муз починається так званий каталог кораблів, племен та вождів, що прибули воювати під Трою. Дослідники підрахували, що під Трою припливло 1186 кораблів із 29 місцевостей, близько ста тисяч воїнів під командуванням сорока трьох воєначальників. Пояснення до цього досить довгого переліку даємо лише найголовніші, випускаючи незначне, а тим паче те, що з'ясовано в самому тексті «Іліади». Існує погляд, що «каталог» — пізніша інтерполяція і що саме цим пояснюється наявність деяких понять і термінів, яких, мабуть, ще не могло існу-

вати в гомерівські часи (приміром, «всеелліни (панелліни)» нижче, в рядку 530).

498. **Грая** — місцевість в Епірі (північно-західна частина Греції), від назви жителів якої (граїки) походять сучасні назви — греки, Греція.

504. **Платея** — місто в Беотії, що пізніше вславилось битвою біля нього (479 р. до н. е.), в якій грецьке військо перемогло армію персів.

511. **Орхомен** — у давній Греції було відомо двоє міст із такою назвою. Тут згадано місто в Беотії, столиця Мінійського царства, одне з найдавніших і найбагатших міст у Греції. В XIX ст. на його місці провадились археологічні розкопки, що значною мірою спричинились до відкриття кріто-мікенської культури.

569. **Мікени** — місто на Пелопоннесі, в північній частині Арголіди, один із найзначніших центрів доісторичної Греції. Місце археологічних розкопок, що дали численні й цінні знахідки пам'яток кріто-мікенської культури.

581. **Лакедемон** (Спарта)—головне місто Лаконіки (на Пелопоннесі). Столиця володінь Менелая.

600. **Кіфара** — струнний музичний інструмент, удосконалений різновид ліри.

610—614. **Аркадія** — центральна частина Пелопоннесу — не мала власного виходу до моря.

641—642. **Ойней і Мелеагр** — герої міфів, дія яких відбувається в часи раніші, ніж Троянська війна; отже, вважалось, що на той час вони вже були неживі.

651. **Еніалій** — одне з імен Ареса (Арея).

658. **Сила Гераклова** — замість «сильний Геракл» вжито метонімію. Так само і в інших місцях — III, 105, — **сила Пріамова** (замість «сильний Пріам»).

696. **Деметра** — богиня рослинності, зокрема збіжжя. **Ітонея** (Ітона) — місто у Фессалії.

698. **Протесілай** — грек, убитий на початку війни. Існує міф: дружина його Лаодамія вблагала богів повернути йому життя на день (за іншою версією — на дві години), а коли цей час минув, позбавила себе життя, щоб піти в Аїд з чоловіком.

718—725. **Філоктет** — вождь фессалійців, славетний лучник, після смерті Геракла успадкував його лук і стріли. На шляху до Трої на острові Лемносі його вжалила отруйна змія. Рана була така зловонна, що Філоктета довелось покинути на острові. Але, згідно з пророцтвом, не можна було завоювати Трої без Гераклового лука і стріл. Отже, згодом Філоктета було привезено до війська, де його вилікував воїн-лікар Махаон. Цій легенді присвячена трагедія Софокла «Філоктет».

731. **Асклепій** — син Аполлона. В «Іліаді» це смертна людина, лікар, батько двох синів, також лікарів — Подалірія і згаданого вже Махаона. Згодом виник культ Асклепія (лат. Ескулапа), бога-лікаря.

734. **Орменій** — місто в Фессалії.

743. **Потвори, оброслі волоссям** — кентаври.

755. Присягання водами підземної ріки Стіксу — найстрашніша для давнього грека клятва, порушити яку боялись навіть боги.

783. **Тіфоей** (Тіфон) — потвора із сотнею зміїних голів, вогненным диханням, громовим голосом і сліпучим поглядом. Був подоланий у боротьбі із Зевсом, що загнав його глибоко під землю (міф називає різні місцевості, переважно поблизу вулканів). Часом він виявляє непокору й починає бушувати, вивергаючи з-під землі потоки вогню. Тоді Зевс шмагає блискавками землю в тому місці, щоб приборкати непокірного в'язня.

786. **Іріда** (райдуга) — богиня, вісниця Зевса.

845. **Геллеспонт** (море Гелли) — Дарданелли. Назва повстала з переказу, як дівчина Гелла з братом Фріксом перепливала протоку на золоторунному барані, рятуючись від лихої мачухи, перелякалася хвиль і, впавши з барана у воду, втонула. Цей переказ пов'язаний з міфами про золоте руно та аргонавтів.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

2. Характерна відмінність: трояни наступають «з криком і гуком» (що було властиве варварам), а ахеї — «мовчки» (рядок 8), як і личить цивілізованому грецькому війську.

5. **Океан** згідно з гомерівськими уявленнями — найбільша ріка в світі, що омиває весь суходіл.

6. **Пігмеї** у старогрецьких легендах — плем'я карликів, що нібито жило десь на території нинішнього Єгипту. З ними вели запеклу боротьбу журавлі, прилітаючи в ті місцевості на зиму.

10. **Нот** — південний вітер.

16. **Александр** — Паріс.

57. **Камінний хітон** — мова йде про побиття камінням.

103. Землі (Геї) та підземним богам приносили в жертву тварин темної масті, а Сонцю (Геліосові) та небесним богам — масті світлої.

184. **Фрігія** — країна на заході Малої Азії.

186. **Отрей** (Пріамів шуряк) і **Мігдон** — фрігійські владарі.

187. **Сангарій** — ріка у Фрігії (нині Сакар'я).

189. **Амазонки** (амазони) — легендарне плем'я жінок-войовниць, що ніби жили на північному узбережжі Азовського моря чи в Малій Азії.

276. **Іда** — назва двох гірських хребтів: на Криті, а також у Малій Азії, недалеко від Трої (про нього тут і йде мова). На верховині Іди Зевс мав одну із своїх осель.

332—333. Паріс як лучник не носив важкого панцира, тож мусив позичати його у свого брата Лікаона.

401. **Меонія** — країна в Малій Азії, пізніше називана Лідією.

444. У коментаторів нема єдиної думки щодо того, який з островів у «Іліаді» зветься **Кранай**.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

2. **Геба** — богиня, дочка Зевса і Гери, уособлення молодості. На учтах богів, де вони споживають амбросію і п'ють нектар, в обов'язок Геби входить наливати келихи.

8. **Алалкоменіда** — богиня Афіна. Ім'я це виникло від назви беотійського міста Алалкомени. Там був один з найдавніших у Греції храмів Афін. Існувало навіть повір'я, ніби вона в цьому місті народилась, і що це ніби рятувало місто від ворожих вторгнень. Інші версії міфа мають деякі відмінності: Алалкоменей — перша людина, що з'явилася в Беотії дуже давно, ще коли на небі не було й місяця. Він заснував місто, став порадником Зевса, виховував його дочку Афіну.

75. **Зоря**, що нею Зевс подає мореплавцям чи військам знак, — метеор.

88. **Пандар** — син Лікаона з Зелеї, вождь лікійців, що населяли територію в Малій Азії, неподалік від Трої, найзнаменитіший лучник у троянському війську.

201. **Трікка** — річка у Фессалії.

219. **Хірон** — мудрий кентавр, що жив на горі Пеліоні (у Фессалії, неподалік від Олімпу), вихователь героїв багатьох грецьких міфів. З-поміж усього іншого навчав їх і лікарської справи.

319. **Еревталіон** — вождь аркадійців. Про бій з ним Нестор докладніше оповідає в рядках 132—156 VII пісні.

383. **Асоп** — ріка в Беотії.

388. **Кадмеї** (нашадки Кадма) — фіванці. Існує міф про фінікійця Кадма, який у пошуках своєї сестри Європи, спокушеної Зевсом, прибув до Греції. Він став засновником міста Кадмеї, пізніше названого Фівами. Його супутників понищив дракон, якого Кадм убив, а зуби його посіяв, і з тих зубів вирости озброєні люди, що відразу почали між собою криваву зваду, в якій і погинули всі, крім п'яťох, і від цих п'яťох ведуть свій початок найзнатніші роди фіванців.

406—410. Існують розповіді про два походи аргів'ян проти беотійських семибрамних Фів. Перший похід семи героїв закінчився невдачею «через безтямну зухвалість»: один із учасників походу, Капаней, Сфенелів батько, зійшовши на фіванський мур, вигукнув, що навіть Зевсова блискавка не зжене його з муру. Розгніваний Зевс скинув його тоді і змусив усе військо до втечі. Другий

похід — «похід епігонів» — здійснили сини попередніх учасників, серед них Сфенел і Діомед. Вони здобули і зруйнували Фіви.

440. Діти Арєя **Жах** і **Острах** (в оригіналі Деймос і Фобос) та його сестра **Звада** (Еріс) — уособлення почуттів, пов'язаних з війною.

464. **Абанти** — давнє плем'я, відоме особливою войовничістю.

476. **Сімоент** — ріка біля Трої.

507. **Пергам** — укріплений центр, цитадель Трої.

515. **Трітогенея** — Афіна. Це її ім'я пояснюють по-різному.

Найімовірніше пояснення — народжена на березі беотійської річки Трітону.

ПІСНЯ П'ЯТА

5. **Осіня зоря** — Сіріус, найбільша зірка в сузір'ї Великого Пса.

9. Згаданого тут **Дарета** (чи Дареса) вважали автором писаної на пальмовому листі так званої «Троянської Іліади», ще передгомерівських часів, — у ній події були зображені з троянських позицій. До наших часів цей твір не дійшов, а згадки про нього не відзначаються надійністю. Дарета вважали також автором іншого твору — популярного в середні віки роману «Про зруйнування Трої», нібито перекладеного з грецької мови на латинську.

51. **Артеміда** — богиня тваринного світу та полювання, дочка Зевса і Лето, сестра Аполлона, що була, як і він, на боці троянців.

78. **Скамандр** — у даному разі не ріка, а бог цієї ріки.

222. **Тросові коні**. — Трос (від імені якого виводять і назву міста — Троя) — Пріамів прадід. Зевс відібрав у нього одного з синів, Ганімеда, хлопчика, що відзначався вродою, і зробив підчасим на бенкетах богів. У відшкодування Зевс дав Тросові пару безсмертних коней.

268. **Лаомедонт** — Пріамів батько. Він мусив свою дочку Гесіону віддати в поживу морському страховиську. Геракл убив страховисько й визволив Гесіону. В нагороду він мав одержати, як було обіцяно йому, Тросових коней. Лаомедонт порушив обіцянку й коней не дав. Геракл зруйнував Трою й покарав смертю Лаомедонта.

330. **Кіпріда**, кіпрська богиня — богиня кохання Афродіта.

333. **Енію** — богиня боїв, ніби жіночий відповідник Арєю-Еніалію.

338. **Харити** — вічно юні богині вроди і радощів, втілення жіночої привабливості, супутниці Афродіти.

340. Кров богів зовсім не схожа на людську.

356. Згідно з найдавнішими уявленнями, бога завжди оточує хмара. До такої хмари й притулив свого списа Арєй.

385. **От** і **Ефіальт** — велетні, сини Алоєя і Іфімедеї (а насправді — Іфімедеї та бога Посейдона). Міф розповідає, як Арєй спри-

чинився до смерті юнака Адоніса, улюбленця Афродіти, якого розтерзав іклами вепр під час полювання. За це велетні й закували Арея.

392—393. **Амфітріонів син** — Геракл.

401. **Пееон** (Пайон) — бог-лікар, у пізніші часи його ототожнювали з Аполлоном.

449 і далі. Є в цьому епізоді певна неузгодженість. Спершу ми дізнаємося, що Аполлон створив примарну постать Енея і поставив її на полі бою замість справжнього Енея, що був поранений. Але згодом виявляється, що на полі бою таки справжній Еней, а про примарну постать уже немає й мови.

524. **Борей** — північний вітер.

577. **Пафлагонці** — жителі Пафлагонії (північної частини Малої Азії), на південь від Чорного моря.

628—629. **Сарпедон** — син Зевса, **Тлеполем** — син Геракла, отже онук Зевса.

654. Кінь у найдавніших грецьких віруваннях був тісно пов'язаний зі смертю й небіжчиками. Відгомін цих вірувань— епітет бога підземного царства Аїда — «славетний кіньми».

696. «*Зникла у нього душа...*» — тут означає: втратив свідомість, знепритомнів.

741. **Горгона** — потвора жіночої статі, голова якої наводила на всіх невимовний жах або навіть обертала на камінь. Відрубана Персеєм голова Горгони була зображена на Зевсовій егіді.

750. **Ори** (Гори) — богині, що уособлюють плин часу, зміни пір року.

845. **Шолом Аїда** робив невидимим того, хто був у ньому. І саме ім'я Аїд означає «невидимий», або «той, хто робить невидимим». Руданський у своїй «Ільйонянці» «Аїд» переклав словом «Невид».

898. **Потомки Урана** — діти бога Урана, серед яких був і Кронос, що скинув батька з престолу й сам став володарювати в світі. У свою чергу, і син Кроноса Зевс повстав проти батька, переміг його та інших богів старшого покоління (Титанів) і ув'язнив їх у підземних глибинах.

ПІСНЯ ШОСТА

4. **Ксант** — інша назва ріки Скамандру. Взагалі Ксант (жовтий) зустрічається у Гомера в різних значеннях: це і ім'я одного троянського воїна, і така кличка в одного з Ахіллесових коней, і Гекторового коня; так називається, крім Скамандра, ще одна річка, що протікає в Лікії (див. рядок 172 цієї пісні).

6. «*...обрадував світлом...*» — подав надію на добре закінчення розпочатої справи, — надію на перемогу.

76. **Птаховіщун** — ворожбит, який провіщав майбутнє, спостерегаючи за птахами, — за їхнім летом, криками тощо (у римлян — авгур).

130. **Лікурґ** — легендарний фракійський цар, що чинив опір встановленню культу Діоніса, бога винограду й вина, за що був жорстоко покараний.

152. **Ефіра** — найдавніша назва міста Корінфа.

153. **Сізіф** (Сісіф) — засновник Ефіри, син Еола, мав репутацію найхитрішого з людей. Про його хитрощі розповідається в багатьох міфах. Він ніби розголошував таємниці богів, заманював і грабував подорожніх. Коли Зевс викрав дочку річкового божка Асопа Егіну, Сізіф розповів про це батькові. Розгніваний Зевс наслав на Сізіфа смерть, але той хитрощами закував її в кайдани, і через це певний час, аж поки Арей не визволив Смерть із кайданів, ніхто на землі не вмирав. Дружині своїй Сізіф наказав не ховати його, коли він помре. Прибувши ж на той світ, тимчасово відпросився в Аїда на землю, — мовляв, хоче покарати свою жінку, але потім, всупереч обіцянці, ніяк не хотів повертатися, отож довелося послати по нього Гермеса. Боги покарали його: відтоді він намагається підняти на гору величезну брилу, яка в останню мить виривається в нього з рук і знову скочується вниз. Звідси й вираз «сізіфова праця», тобто марні зусилля.

168—169. Згадка про складені таблички з накресленими на них згубними, смертоносними позначками — єдине в «Іліаді» свідчення того, що авторові вже було відоме письмо. Свідчення, проте, досить невиразне.

205. «...убила дочку *Артеміда*...» — Якщо передчасно й раптово помирав чоловік, вважалося, що то від стріли Аполлона, якщо ж жінка — то від стріли Артеміди.

236. У часи, про які розповідається тут, гроші були ще незнані, торговельні стосунки мали обмінний характер; в пастуших племен головною обмінною вартістю була худоба, за одиницю обміну був вів.

255. «...ахеїв сини злоїменні...» — Мається на увазі звукова близькість етноніма «ахеї» з грецьким «ахос» — горе, страждання.

403. **Астіанакт** — це ім'я означає «владар міста».

457. **Мессеїда** — джерело чи криниця десь у Лаконії, **Гіперей** — у Фессалії.

484. Чи не вперше в світовій літературі згадується славетний «сміх крізь сльози».

ПІСНЯ СЬОМА

9. «*Ареїтоїв потомок... озброєний києм...*» — Міфи розповідають про войовничого володаря беотійського міста Арни Ареїтоя, що

користувався єдиною зброєю — залізною палицею. Його переміг аркадський володар Лікурґ, убив і забрав собі його зброю. Про це далі, в цій же самій пісні, рядки 138—156.

133—135. **Фея** — портове місто в Еліді (західна частина Пелопоннесу, на узбережжі Іонійського моря), **Ярдан** — ріка там же, **Келадонт** — її притока.

220—221. **Гіла** — місто в Беотії. Міф оповідає, ніби в Гілі показували платан, під яким лимар Тіхій частував свого гостя Гомера, що там виконував свої пісні. Згадку про Тіхія Гомер нібито вставив до «Іліади» із вдячності за гостину.

303—305. Коментатори вказують: Еант загинув, кинувшись на меч, який йому подарував Гектор, а Ахіллес, убивши Гектора, прив'язав його труп до колісниці поясом, якого одержав Гектор у дар від Еанта. Звідси й грецьке прислів'я, що навіть і дарунок ворога шкодить. Найвідоміше це прислів'я у тій формі, якої надав йому Вергілій: «Данайців боюсь і з дарами прибулих» («Енеїда», II, 49. Переклад М. Білика).

348. **Дардан** — син Зевса, предок Пріама. Отже, **дарданіди** — нащадки **Дардана**. В переносному розумінні — троянці.

452—453. Згідно з міфом, мури Трої для владаря Лаомедонта вибудували боги Аполлон і Посейдон. Лаомедонт відмовився заплатити за це, і боги наслали на його володіння потвору, що пожирала людей. Оракул прорік, що Лаомедонт може звільнитися від страховиська лише тоді, коли віддасть йому свою дочку Гесіону. Геракл убив потвору і визволив Гесіону. Та Лаомедонт ошукав Геракла, не давши йому обіцяних в нагороду за подвиг коней, і Геракл скарав його смертю.

468. **Ясон** (Іасон) — герой міфічного походу аргонавтів до Колхіди по золоте руно.

ПІСНЯ ВОСЬМА

13. **Тартар** — найглибша і найтемніша частина підземного світу, Аїду. Її уявляли за схемою типової давньогрецької в'язниці, де під основною будівлею була ще й підземна частина, — темниця, яма.

48. **Гаргар** — одна з верховин гори Іди.

185. Клички коням дано переважно за мастю: **Ксант** — буланний, **Подарг** — білоногий (або, згідно з іншою інтерпретацією, прудконогий), **Етон** — гнідий, **Ламп** — білий.

203. **Геліка** і **Еги** — міста в Ахаї, відомі як осередки культу Посейдона.

247. **Орел** — Зевсів птах. Поява орла — ознака того, що Зевс зглянувся на благання.

363. **Еврістей** — син Стенела і внук Персея. В день, коли мав народитися Геракл, Зевс вихвалявся, що ось народиться могутній герой, який пануватиме над усіма сусідніми народами й над усім тим родом, що походить від самого Зевса (Персеїди). Гера ж подіяла так, що раніше від Геракла народився Еврістей. Таким чином герой Геракл став слугою полохливого й недолугого Еврістея. За його наказом Геракл мусив звершити дванадцять подвигів, останнім з них був той, про який тут іде мова, — треба було винести з Аїду страшного триголового пса Кербера. Бог підземного царства дав дозвіл забрати пса в тому разі, якщо Геракл зуміє приборкати його, не вживаючи зброї. Геракл придушив шию пса, зв'язав його й приніс показати Еврістеєві, а потім знову відніс до Аїду. В цьому Гераклові допомагала Афіна.

479. **Япет** (Іапет) — титан, син Урана і Геї, якого Зевс, як і Кроноса, ув'язнив у глибинах Тартару.

480. **Гіперіон** — епітет-ім'я сонця і бога сонця Геліоса.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

5. **Фракія** — в давні часи країна на північ від Греції і на схід від Македонії. Греки вважали, що там холодний, дуже суворий клімат.

184. **Еакід** — онук Еака, Ахіллес.

188. **Етіон** — владар кілікійських Фів, батько Гекторової дружини Андромахи.

209. **Автомедонт** — бойовий товариш Ахіллеса, візничий на його бойовій колісниці. Його ім'я (переважно у формі «автомедон») зробилося загальним поняттям на означення вправного кучера.

404—405. **Піфійський храм** Аполлона був широковідомий і величезними нагромадженими там скарбами, і оракулом, до якого зверталися прибульці з усієї Греції. У післягомерівські часи цей храм (поблизу міста Дельф) звався дельфійським.

454. **Ерінії** — богині родової помсти, що карають людину за злочини, зокрема за ті, що пов'язані з порушенням родинних основ (як і в цьому випадку). Фенікса вони покарали бездітністю.

457. **Персефона** (або Кора) — дочка Деметри, дружина бога підземного царства Аїда.

502—504. **Ата** — богиня облуди, омани, раптового безумства, засліплення, що веде людину і навіть бога до помилок, до вчинків, які доводиться спокутувати. За Атою, повільніше від неї, йдуть **Літи**, персоніфікація покутних благань до богів.

563. **Алкіона** — пташка рибалочка, про яку в античні часи склалось повір'я, ніби самичка рибалочка, розлучена із самцем, довго не може втішитись; за міфом Алкіона — дружина Кеїка; за те, що вони називали одне одного іменами богів, Зевс покарав їх, обернувши Алкіону на рибалочку, а Кеїка — на чайку.

578. **Гій** (гюес) — ділянка землі, яку можна було зорати одним плугом за день. Точний розмір не встановлений.

ПІСНЯ ДЕСЯТА

110. **Син Філея** — Одиссеїв небіж Мегес.

110—112. **Еант** (Айянт) **швидкий** — син Ойлея (Оїлея); **Еант подібний богу** — Теламонід.

214—217. Справедливе здивування в коментаторів викликає надто незначна нагорода, визначена за цей подвиг, і надмірно висока оцінка цієї нагороди.

252. Ніч (від заходу до сходу сонця) ділили на три частини (пізніше — три сторожі, тобто три зміни вартових).

266. **Автолік** — син бога Гермеса. Батько навчив його красти, і він став славетним злодієм та дурисвітом. Одиссеєві доводився дідом з боку матері. Саме від нього Одиссей успадкував свою хитрість.

274. **Чапля** — птах богині Афіни, що посилала її як добру привістку.

415. **Іл** — батько Лаомедонта, Пріамів дід.

497. **Внук Ойнеїв** — Діомед, син Тідея. Коментатори вважають цей рядок пізнішою інтерполяцією.

561. Неузгодженість: раніше (рядок 495) сказано, що Рес був тринадцятий із тих, кого забив Діомед, та й тут же мова йде про тринадцять забитих, окрім вивідувача.

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

1. **Тіфон** — син Лаомедонта, Пріамів брат. Був він дуже вродливий, його вподобала Еос, богиня ранкової зорі. Вона забрала його до себе й випросила для нього у Зевса безсмертя, але забула ще попросити при цьому вічної юності. Тому, не помираючи, він з бігом часу все більше зсихався, зменшувався, його вже можна було класти, як дитину, в очеретяний кошик. Нарешті Еос обернула його на цикаду.

3. **Еріда** — богиня змагання, суперечки, сварки.

20. **Кіпір** — за деякими міфами перший володар Кіпру, засновник міста Пафоса, де він запровадив культ Афродіти. Родом із Сирії.

57. **Полідамант** — троянський герой, що народився однієї ночі з Гектором. Як Гектор був найдужчий із троян на полі бою, так Полідамант був перший на раді або на зборах.

62. **Зловісна зоря** — Сіріус.

270. В міфах згадується одна **Ілітія** (Ейлейтюя), донька Зевса і Гери, богиня пологів (часом ці самі функції приписувано й самій Гері). У Гомера ж мова йде про кількох богинь Ілітій.

493. **Зевсові зливи.** — Погода перебуває в Зевсовій владі, отже, він посилає й дощі.

558. Порівняння Еанта з ослом довгий час шокувало перекладачів «Іліади», надто в XVII—XVIII ст. і особливо — у Франції. Навіть така перекладачка, як пані Дасье, переклад якої з'явився 1699 року і яка виступала проти пом'якшування, прикрашання і «поліпшування» Гомера, не наважилася написати просто «віслюк», а вдалась до описової формули — «тварина терпляча і міцна, але повільна і ледача».

701. **Авгій** — владар у північній частині Еліди, відомій насамперед стайнями, що ніби були не чищені тридцять років і що їх Геракл почистив за один день.

728. **Жертва Алфеєві** — ріці, чи, власне, богові цієї ріки.

750. **Сини Актора** (власне, Посейдона), племінники Авгія — два велетні-близнюки. В деяких міфах розповідається, що вони зрослися тілами.

ПІСНЯ ДВАНАДЦЯТА

15—35. На думку деяких дослідників, ці рядки — пізніша інтерполяція, яка повинна була пояснити той факт, що на троянській рівнині не було в пізніші часи ніяких слідів грецького муру.

433—435. Одне з порівнянь, узятє з повсякденного життя простого люду. Серед античних коментаторів Гомера існувала думка, що цей образ навіяний поетові спогадами про матір.

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА

5—6. **Гіппемолги** (доярі кобил) та **абіяни** (абії — бідні або ті, що утримуються від насильства) — назви кочових племен (очевидно, скіфських), що жили десь на північний схід від Істру (Дунаю), можливо, на території України. Назва першого племені вказує на те, що там був відомий кумис. Назва другого відбиває характерні для давніх греків (та й не тільки для них) уявлення, що коли на світі існує праведне життя, повна справедливість, то хіба що десь далеко, серед віддалених племен.

10. **Землі потрясатель** — Посейдон.

12. **Сам** (Самос) — тут ідеться про пізнішу Самофракію, острів на Егейському морі, біля узбережжя Фракії, навпроти гирла ріки Гебру (нинішня Маріца).

322. **Зерно Деметри** — збіжжя, хліб. Живляться зерном Деметри люди, на відміну від богів, поживою для яких служить амброзія та нектар.

366. **Кассандра** — найвродливіша з дочок Пріама. Авторіві «Іліади», мабуть, була ще не відома легенда про те, як вона відхилила

любов Аполлона і бог покарав її тим, що вділив їй пророцького дару, але провидіти вона могла тільки лихе і ніхто її пророкуваням не хотів вірити. Ця трагічна постать — героїня багатьох творів античної та новішої світової літератури — від Есхіла до Лесі Українки та численних сучасних письменників.

658. «...йшов між них батько...» — неузгодженість: Гарпаліонового батька, Пілемена (Пюлаймена), ще раніше вбив Менелай (V, 576—579).

793. **Асканія** — країна в Малій Азії, частина Віфінії, з озером, що називається Асканією (нині Ізнік) і містом Нікея (нині також Ізнік).

837. **Ефір** — в епосі безхмарний повітряний простір, ближчий до землі, нижче хмар. Але інколи (як і в даному разі) це нижчі простори неба, місце перебування богів.

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА

170. **Амброзія** (амбросія) — пожива богів, тут фігурує ще й як косметичний засіб.

201. **Океан** і його сестра-дружина **Тетія** (Тетюс) — боги, батьки Реї, матері Зевса і Гери, а також батьки річок, які також з погляду стародавнього грека були богами. У цих поглядах вбачають зародки теорій ранньої іонійської філософії, зокрема уявлень Фалеса, що вода — першоелемент усього суцього.

226. **Піерія** — країна, що лежить на північ від Олімпу. **Ематія** — приблизно там, де нинішня Македонія.

250. **Син хмаровладного Зевса** — Геракл.

259. **Ніч**. Обожнювання ночі сягає найдавнішої епохи. Це — божество, старіше від олімпійських богів; своєю таємничістю воно навіває страх у людей і богів. У поемі Гесіода «Про походження богів» Ніч — мати Сну і Смерті.

271—274. Найчастіше присягалися саме нічними (підземними) богами і підземними силами. Найстрашнішим вважалося присягання водами підземної ріки Стіксу. Торкаючись рукою землі й води, люди і боги ніби входили в контакт з підземними силами, робили їх свідками своєї клятви.

290—291. Не встановлено точно, про якого саме птаха тут ідеться. Що мова богів різнилася від людської, згадується в «Іліаді» кілька разів, причому до мови богів залічуються, як правило, слова архаїчніші та рідше вживані.

317—328. Дуже недоречний тут перелік любовних пригод Зевса з їх наслідками деякі дослідники розглядають як пізнішу інтерполяцію. Але це може бути і просто особливістю розповідної манери гомерівського епосу.

344. **Гелій** — Геліос, бог сонця і саме сонце.

484—485. Автор «Іліади» знає звичай родової помсти. Відомий, правда, йому й інший звичай — вносити за вбитого викуп.

ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА

18—30. Епізод, поданий тут, частково згадувався і в попередніх піснях. Коли Геракл, зруйнувавши Трою і вбивши Лаомедонта, морем повертався додому, Гера, яка ненавиділа його більше, ніж інших побічних дітей і улюбленців Зевса, вирішила саме тепер напасти на нього. Вона намовила Сон приспати Зевса, а сама тим часом підняла на морі бурю. Ледве уникнувши при цьому загибелі, Геракл висадився на острів Кос, людність якого вороже ставилась до чужинців і напала на нього. Зевс, прокинувшись, врятував Геракла. Отоді-то Зевс і вчинив розправу над Герою й тими богами, що хотіли їй допомогти.

36—46. Присягання Гери казуїстичне: вона клянеться, що не робила того, в чому Зевс її не звинувачує, — не намовляла Посейдона допомагати ахейцям. Але її виверт досягає мети.

71. Ахейці захопили Трою, хитрощами ввівши туди дерев'яного коня із схованими в ньому воїнами. Зробити так порадив їм Одиссей, а йому цю хитрість навіяла Афіна.

87. **Феміда** — дочка Урана й Геї, богиня права і справедливості.

431. **Кітери** (Кітера) — острів, що лежить південніше Малейського мису, один з найвідоміших осередків культу Афродіти.

639. **Копрей** — Еврістей, під владу якого потрапив Геракл, що мусив для нього виконати дванадцять подвигів, сам боявся наказувати йому, а свої накази передавав через вісника — Копрея.

680—684. Згадка про їзду верхи і навіть вольтижування зустрічається тільки тут. Взагалі герої «Іліади» їздять не верхи, а лише на колісницях.

ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА

17. **Зухвальство аргеїв**. У зухвальстві (тобто в кривді, спричиненій Ахіллесові) винен Агамемнон, проте Ахіллес схильний перенести свою образу на все ахейське військо.

133. **Внук Еака** — Ахіллес.

233. **Додона** — прадавнє місто в Епірі (північний захід Греції), засноване ще догрецьким плем'ям пеласгів. Місто було одним із центрів культу Зевса і вславилось своїм оракулом; жерці, що переказували пророкування оракула тим, хто звертався з запитами, тлумачили відповіді бога, вслухаючись у шелестіння листя священного дуба. У звичай цих жерців, що звалися **селлами** (чи, за іншим варіантом міфа, — **геллами**) входило не мити ніг і спати на голій землі. Це мало магічне значення, вказуючи на тісний зв'язок жерців з

підземними силами. Можливо, до введення культу Зевса цей оракул належав до якихось давніших підземних божеств.

328. **Амісодар** — малоазійський (карійський чи — за іншою легендою — лікійський) владар, що вигодував **Хімеру**, дочку Тіфоея і Єхідни. Хімера — страшна вогнедишна потвора, що спереду нагадувала лева, тулубом — козу і ззаду — дракона. Її вбив герой Беллерофонт (про це йде мова в шостій пісні «Іліади»). Згодом Беллерофонт викликав ненависть богів тим, що замислив на крилатому коні Пегасі піднятись на Олімп, в оселю богів. Зевс націлив на Пегаса гедзя, що довів його до сказу, кінь скинув героя, і той, упавши, скалічився і осліп.

459. **Кривава роса** — призвістка нещастя.

595. **Еллада** — тут, звичайно, не вся Греція: Елладою звалось також місто й ціла область у Фессалії.

717. **Асій** — Гекторів дядько. Не плутати з іншим Асієм, Гіртаковим, що загинув раніше (пісня XIII, рядок 771).

ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА

122. Те, що Гектор знімає з убитого Патрокла зброю, не зовсім узгоджується з закінченням шістнадцятої пісні (793—804), де розказано, як Аполлон збив з Патрокла шолом, потрошив списа і вбив із рук щита. Деякі коментатори вважають, що закінчення шістнадцятої пісні — пізніша інтерполяція або механічне перенесення з якоїсь ранішої пісні.

301. **Ларіса** — тут місто в Малій Азії, можливо, сусіднє з Троєю.

514. «...в безсмертних... лежить іще... на колінах...» — справа ще не вирішена, ще невідомо, як воно буде.

ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА

37. **Нереїди** — морські богині, дочки Нерея, морського божества. Нереїдою була, зокрема, й Ахіллесова мати Фетіда.

117. Згідно з міфом, Геракл помер так. Колись він смертельно поранив кентавра Несса, що хотів був оволодіти його дружиною Деянірою. Вмираючи, Несс залишив у дар Деянірі чудовий одяг, запевнивши її, що одяг просякнутий любовним данням і що коли вона подарує цей одяг Гераклові, а той носитиме його, то ще дужче полюбить Деяніру й ніколи її не покине. Коли Геракл одяг вбрання, насправді отруєне, отрута, зігрівшись, пройшла в тіло, завдаючи героєві нестерпних мук. Деяніра, побачивши, до якого неоправданого нещастя вона спричинилась, у відчаї наклала на себе руки. Геракл, не бачачи рятунку, теж вдається до самогубства: він складає на горі Ойті (Еті) величезний стіс дерева, сходить на нього й наказує своєму синові розпалити вогнище. Автор «Іліади», мабуть,

не знав іншого міфа (чи, точніше, продовження попереднього), що, коли вогнище запалало, пролунав Зевсів грім, спалахнула блискавка, і Зевс забрав Геракла в оселю богів, дарувавши йому безсмертя. Щоправда, в «Одіссеї» ця легенда згадується (II, 601—614); там розповідається, як Гераклова тінь з луком блукає по Аїду, а сам він щасливо живе собі разом із безсмертними богами. Деякі коментатори вважають це місце в «Одіссеї» пізнішою інтерполяцією.

141. **Морський старець** — Нерей.

326. **Опунт** — головне місто Локриди (Середня Греція).

375—377. Тут — мрія про «самохідні» автомати, а нижче (рядки 417—420) тогочасні уявлення про своерідних служниць-роботів.

382. В кульгавого бога-коваля Гефеста, за «Іліадою», дружина — одна із вродливих Харіт. В «Одіссеї» ж — дружина Гефеста — богиня кохання Афродіта. Для дослідників, які вважали, що «Іліаду» створив не той автор, що «Одіссею», ця розбіжність була одним із аргументів.

399. **Еврінома** — дочка Океана, мати Харіт.

469—472. Схоже на те, що міхи в Гефеста працюють також автоматично, — принаймні немає мови про помічників, які б ті міхи приводили в рух.

481. П'ять шарів щита треба уявляти собі так, що кожен нижчий шар був ширший від того, котрий лежав на ньому. Отже, цілком видним був тільки горішній шар, а з кожного нижнього видна була тільки певна смужка — ці смужки, що лежали концентричними поясами, і були вкриті різьбленими оздобами. Цікаво, що оздоби не були пов'язані з військовою тематикою.

485—486. Назви сузір'їв у давніх греків походять з міфів. **Плеяди** — сім дівчат, дочки Атланта і Плейони, яких переслідував закоханий велетень — мисливець Оріон, тож вони й попрохали богів обернути їх на зорі. **Гіади** — сестри Плеяд, німфи, також з різних міфічних причин перетворені на зірки. Нарешті **Оріон** насмілився зазіхнути на богиню Артеміду, що, рятуючись, наслала на нього **Скорпіона**, який вжалив Оріона в п'ятку. І Оріон, і Скорпіон також були перетворені на сузір'я, при чому вважалося, що Скорпіон весь час переслідує Оріона.

526. **Сопілки**, що про них тут мова, в оригіналі **сиринги**. Сиринга — пастуший музичний інструмент із семи очеретин, скріплених воском; вони різної довжини, отже, й звуки видають різної висоти. Має цей інструмент ще назву Панової сопілки, бо її винайдення один з міфів приписує Панові, богові гаїв, лісів та черід.

570. **Лін** — міфічний юнак надзвичайної вроди, герой багатьох міфів. Немовлям його покинула мати, а виховали чабани. Він рано загинув (був розірваний псами). У деяких місцевостях Греції існував культ Ліна.

591—592. **Дедал** (Дайдалос) — міфічний будівничий, художник, винахідник. Йому приписували винахід сокири, пилки, свердла,

ватерпаса тощо. Він умів різьбити статуї, що зображали тіло в русі, з розплющеними очима. Свого небожа й учня Тала він убив, зазд-рячи його надзвичайному вмінню, тому мусив покинути рідні Афіни і втікти на Кріт. Для критського владаря Міноса в місті Кноссі він вибудував славетний лабіринт, в якому можна було заблудитися, — там Мінос тримав страшну потвору — Мінотавра. Для дочки Міноса Аріадни він впорядкував місце для танків, яке й зобразив Гефест на щиті. Коли Дедал дав Аріадні нитку, за допомогою якої Тесеї, убивши Мінотавра, зміг вийти з лабіринту, Мінос ув'язнив у лабіринті Дедала і його сина Ікара. Проте Дедал підкупив варту і втік з Криту на крилах. Ікар же під час цього польоту загинув (див. примітку до пісні II, рядка 144). **Дедал** — міфічний засновник роду Дедалідів, до якого належав, між іншим, Сократ.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА

87. **Мойра** — неблаганна богиня долі.

116. **Дружина Стенела** — тут не подано її імені, можливо, й невідомого авторів епосу. Різні міфи подають різні імена, — в одних вона зветься Нікіппа, дочка Пелопа, в інших — Артібія (або Антібія), дочка Амфідаманта. **Персей** — син Зевса і смертної жінки Данаї, один з найвідоміших героїв грецької міфології. **Еврістей** — див. примітку до 363 рядка VIII пісні.

211. В основі стародавнього звичаю — класти небіжчика в житлі ногами до виходу — лежало первісне уявлення, що цим можна запобігти поверненню мерця в дім.

326. **Скір** (Скірос) — острів на Егейському морі між островами Евбеєю і Хіосом. З ним пов'язані міфи про Ахіллеса. В одному з них розповідається, як Ахіллесів батько, щоб врятувати сина від провіщеної йому ранньої загибелі на війні, вирішив заховати його. Він відвіз Ахіллеса до свого друга, владаря Скіроса Лікомеда. Там Ахіллес мав жити серед Лікомедових дочок, перевдягнений у дівоче вбрання, під ім'ям Пірри (Рудої). Ахіллес зійшовся з Лікомедовою дочкою Деїдамією, і вона народила йому сина Неоптолема (якого також інколи називали Пірром (Рудим)). Тим часом Ахіллеса мусили розшукувати, бо відомо було, що без його участі не можна буде завоювати Трої. На чолі пошуків став Одиссей, що, прибувши із супутниками у вигляді купців до Скіроса, почав показувати в палаці свій крам — жіноче вбрання, парфуми, прикраси та зброю. Лікомедові дочки накинулись на вбрання та прикраси, а Ахіллес мерщій ухопив зброю. Так його і було впізнано, і він мусив відплисти з Одиссеєм, щоб узяти участь у Троянській війні.

417. Ахіллес загинув від Парісової стріли, але націлив її в нього Аполлон.

418. Ерінні урвали мову коня, бо їхній обов'язок — охороняти природний порядок, а кінь, що говорить, — порушення цього порядку.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТА

45. **Пеліон** — Пелід, син Пелея, тобто Ахіллес.

53. **Калліколон** (Гарне узгір'я) — таку назву дістало якесь узгір'я чи пасмо пагорків поблизу Трої. Щодо точної ідентифікації серед дослідників нема єдності.

61. **Аїдоней** — одне з імен Аїда, бога підземного царства.

71. **Далекосяжець** — Аполлон.

145—148. Про мур і морське страховисько (див. прим. до 268 рядка V пісні, рядків 452—453 пісні VII).

301—308. У цих рядках, присвячених Енеєві, можна вбачати зерно пізніших легенд про Енея як основоположника Римської держави. Тут первооснова задуму Вергілієвої «Енеїди».

385. **Гід** — місто в Лідії (Мала Азія), можливо, те, що пізніше стало називатися Сарди. Лежало воно біля підніжжя гори Тмола. Далі згадано лідійські ріки Герм (нині Кум-чай) і Гілл (Едіз-чай) та озеро Гігея (нині Мермерегол, тобто Мармурове озеро).

404. **Гелікон** — гірський хребет на півдні Беотії. Його вважали за оселю Аполлона і Муз.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША

75. **Благальник** — гість, який про щось благає, — згідно з давніми віруваннями греків, перебував під опікою Зевса. Лікаон як колишній Ахіллесів бранець їв хліб у його домі, отже, якоюсь мірою вважає себе Ахіллесовим гостем. Саме тому він і звертається до нього як благальник, сподіваючися, що освячений традицією звичай врятує йому життя.

194. **Ахелой** — одна з найбільших у Греції рік (нині — Аспропотамос). Як бог ріки Ахелой був сином Океану й Фетиди, батьком сирен, володарем річок.

407. **Пелетр** — міра довжини, приблизно тридцять два метри. Також міра поверхні — приблизно стільки ж квадратних метрів.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА

29. **Пес Оріона** — Сіріус. Вважалося, що через цю зірку люди хворіють на малярію.

48. **Лаотоя** — дочка Альта, владаря малоазійського міста Педаса, дружина Пріама. В «Іліаді» згадано кількох Пріамових жінок,

отже, дослідники припускають, що в Трої, можливо, існувала полігамія.

68. Забив Пріама Ахіллесів син Неоптолем (Піпп).

93—94. Зміїна отрута походить від того, що змії живляться отруйними травами, — такого погляду дотримувався навіть Арістотель.

126. В деяких міфах розповідалося, що люди походять саме з дуба і каменю. Гектор, міркуючи про те, що не годиться йому провадити з Ахіллесом марних розмов про речі давно минулі і до того ж обом їм добре відомі, цим самим заперечує епічну розповідну техніку: як помітив, мабуть, читач, герої «Іліади» часто, зустрівшись на полі бою, обмінюються досить довгими промовами, недоречними й неможливими в розпалі битви.

318. **Геспер** — планета Венера. Згідно з давньогрецьким міфом, Геспер — син богині Еос та Астрея.

358—360. Ні «Іліада», ні «Одіссея» не розповідають докладно про смерть Ахіллеса. А взагалі існувало кілька версій щодо його смерті. За однією версією, Ахіллес загинув під час наступу на мур Трої, коли Аполлон, з'явившись перед ним, заборонив йому сходити на мур. Ахіллес, однак, не послухав, і тоді Аполлон націлив Парісову стрілу у п'яту — єдине місце в нього, беззахисне перед зброєю. Інша версія, мабуть, пізніша, оповідає, що Ахіллес закохався в Пріамову дочку Поліксену й ладен був навіть відмовитися від участі в війні, щоб тільки мати її за дружину. Цю угоду про «сепаратний мир» повинні були урочисто засвідчити й скріпити присяганням у храмі Аполлона, і там Паріс, сховавшись за колоною, поцілів Ахіллеса стрілою.

460. **Менада** (приблизний переклад — шалена) — вакханка, учасниця екстатичного культу Вакха-Діоніса.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

33. **Гефест** не лише бог-коваль, а також і бог вогню. Тому тут, як і в інших місцях, вогонь зветься Гефестовим навіть тоді, коли Гефест до нього не має відношення.

34. Згідно із стародавніми віруваннями, мрець живиться кров'ю, ніби цим і беручи участь у похоронній учті.

46. Обряд офірування мерцеві волосся, властивий багатьом народам, був, можливо, заміною людського жертвоприношення.

65—76. Епізод з появою Патроклової душі дає підставу висловити ряд міркувань про суперечливість гомерівських уявлень, пов'язаних з потойбічним світом. З одного боку, невиразні тіні мерців, що блукають в Аїді, ніби зовсім відірвані від земного життя й людських справ. А з другого, поширені в свій час вірування припускали активне втручання померлих у справи живих, та й ховають

Патрокла так, ніби привиди й на тому світі мають вести життя, подібне до того, яке вони вели на землі. В «Іліаді» звичайне явище: коли герой гине у битві, душа його негайно йде в Аїд, незалежно від того, де лишається його тіло. В епізоді з Патроком виявляється, що душі померлих не пускають до Аїду тіні героя, поки його тіло лишається непохованим. Ці суперечності пояснюються тим, що в поемі знайшли відбиток вірування різних періодів і різних племен.

78. **Кера** — див. прим. до 302 рядка II пісні.

226. **Світлоносець** — ранкова зірка, Венера, Геспер (див. прим. до 318 рядка XXII пісні).

269. **Талант** — міра ваги, неоднакова в різні часи і в різних місцевостях. Не встановлена точна величина таланта і в Гомерових поемах.

346. **Арїон** — кінь божественного походження (батьком його був Посейдон), що належав аргоському владареві Адрасту, учасникові невдалого походу семи вождів проти Фів (див. прим. до 400—410 рядків IV пісні). Адраст єдиний з учасників походу лишився живий завдяки коневі, що помчав з поля бою і врятував Адраста від загибелі.

376. **Феретїад** — Евмел (онук Ферета).

568. Менелай бере до рук берло на знак того, що він хоче звернутися до всіх зі скаргою на Антілоха, — це, так би мовити, офіційний його виступ.

630—631. **Бупрасія** — місцевість в Еліді (Південно-західна Греція). **Амарінкей** — міфічний вождь племені епеїв.

638. **Акторїони** — див. прим. до 750 рядка XI пісні.

665. **Епей**, що про нього тут згадано вперше, був не тільки вмілим у бою навкулачки: саме він за допомогою Афіни змайстрував того дерев'яного коня, завдяки якому було взято Трою.

743. Фінікійські ремісники з міста Сідона вславилися своїми мистецькими виробами на весь античний світ.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

45. Рядок з поеми Гесїода «Роботи і дні». До «Іліади» він потрапив, мабуть, як пізніша інтерполяція.

78. **Сам** (Самос) та **Імбр** (Імброс) — острови на Егейському морі.

278. **Місяни** — малоазійське плем'я, вихідці з Фракії.

544. **Макар** — син Еола, міфічний владар острова Лесбосу.

602. **Нїоба** — дочка Тантала, дружина Амфіона, владаря беотійських Фів. Вона хизувалася тим, що в неї шестеро синів і шість дочок, тоді як богиня Лето має тільки двох — Аполлона й Артеміду. Діти Лето помстилися за ці хвастощі, повбивавши стрілами

всіх дітей Ніоби. Сама Ніоба з горя скаменіла — перетворилася на скелю біля гори Сіпіл.

730—739. Передчуття Андромахи збулися. Астіанакт загинув — чи то з наказу грецьких вождів (за однією версією), чи то від руки Ахіллесового сина Неоптолема (інша версія). Бранкою Неоптолема стала й Андромаха.

753. **Лемнос** із походження вулканічний острів.

765. Час дії «Іліади» — десятий рік Троянської війни. Десять років минуло також від того часу, коли Єлена з Парісом прибула до Трої, і до початку війни. Слід ураховувати, що перебіг часу не береться до уваги, коли в «Іліаді» чи в «Одіссеї» йдеться про вік героїв.

ЗМІСТ

Було колись під Іліоном...	3

ІЛІАДА

<i>Пісня перша.</i> Моровиця. Гнів	27
<i>Пісня друга.</i> Сон. Беотія, або Перелік кораблів	41
<i>Пісня третя.</i> Клятви. Огляд війська з мурів. Двобій Александра і Менелая	61
<i>Пісня четверта.</i> Порушення клятв. Обхід війська Агамемноном	72
<i>Пісня п'ята.</i> Подвиги Діомеда	85
<i>Пісня шоста.</i> Зустріч Гектора з Андромахою	106
<i>Пісня сьома.</i> Поєдинок Гектора з Еантом, похорон полеглих	118
<i>Пісня восьма.</i> Перервана битва	129
<i>Пісня дев'ята.</i> Посольство до Ахілла. Прохання	142
<i>Пісня десята.</i> Долонія	158
<i>Пісня одинадцята.</i> Подвиги Агамемнона	171
<i>Пісня дванадцята.</i> Бій біля валу	191
<i>Пісня тринадцята.</i> Бій біля кораблів	202
<i>Пісня чотирнадцята.</i> Ошукання Зевса	221
<i>Пісня п'ятнадцята.</i> Відступ від кораблів	233
<i>Пісня шістнадцята.</i> Патроклія	250
<i>Пісня сімнадцята.</i> Подвиги Менелая	270
<i>Пісня вісімнадцята.</i> Приготування зброї	288
<i>Пісня дев'ятнадцята.</i> Зречення гніву	302
<i>Пісня двадцята.</i> Битва богів	312
<i>Пісня двадцять перша.</i> Битва біля ріки	324
<i>Пісня двадцять друга.</i> Убивство Гектора	338
<i>Пісня двадцять третя.</i> Ігри на честь Патрокла	350
<i>Пісня двадцять четверта.</i> Викуп Гекторового тіла	371
Примітки	389

ГОМЕР

ІЛІАДА

Переклад із старогрецької

Головний редактор *Є. В. Мезенцева*
Відповідальна за випуск *Л. І. Вакуленко*
Художній редактор *Л. П. Вировець*
Технічний редактор *Г. С. Жученко*
Комп'ютерна верстка: *С. І. Удалов*
Коректор *А. М. Гончаченко*

Підписано до друку 20.05.13. Формат 84 × 108 1/32.
Умов. друк. арк. 21,84. Облік.-вид. арк. 26,95.
Тираж 1500 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

61057, Харків, вул. Римарська, 21А
Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет-магазин
www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
61057, Харків, вул. Римарська, 21А
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

Г 64 **Гомер**
Іліада / пер. із старогрецької Б. Тена; передмова і примітки А. Білецького; іл. О. С. Юхтмана; худож.-оформлювач Г. В. Кісель. — Харків: Фоліо, 2013. — 414 с. — (Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-5461-6

(Шкільна б-ка укр. та світ. літ-ри).

ISBN 978-966-03-6429-5

Гомерівський епос складається з двох епопей — «Іліади» і «Одіссеї». Головний герой «Іліади» — Ахілл. Гнів Ахілла, якого образив верховний вождь Агамемнон, — основний мотив, що організує сюжетну єдність поеми. Картини героїчних двобоїв чергуються з картинами мирного життя в обложеної Трої, а також з не позбавленими гумору сценами суперечки богів на Олімпі.

Цей епос, перекладений багатьма мовами світу, вийшов далеко за межі національного грецького письменства і завдяки своїм художнім достоїнствам та історичній цінності зайняв почесне місце в скарбниці світової літератури.

ББК 84(0)3